31761 09703634 7

NIELS MØLLER

SALMESPROG
OG
SALMETYPER

EN PSYKOLOGISK UNDERSØGELSE

AF

REFORMATIONSAARHUNDREDETS
DANSKE MENIGHEDSSANG

TIL OG MED HANS THOMISSØNS SALMEBOG

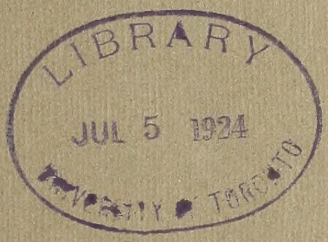

M. P. MADSENS BOGHANDEL
(RECHTWIG & TRYDE)
KØBENHAVN MCMXXIII

BEKENDTGØRELSE

Ministeriet for Kirke- og Undervisningsvæsenet har under 12te April 1855 og 27. Juni 1878 bifaldet følgende Bestemmelser til Ordens Opretholdelse ved det offentlige Forsvar af Afhandlinger for Erhvervelsen af akademiske Grader, nemlig:

1. Forsvarshandlingen styres af Fakultetets Dekanus eller af en anden dertil af Fakultetet udnævnt Professor. Styreren giver Ordet og paaser, at Handlingen foregaar paa en værdig Maade; han kan paalægge en Opponent at ophøre, og i fornødent Fald afbryde Handlingen. Styreren deltager ikke selv i Disputationen. Foruden de officielle Opponenter er de Medlemmer af Fakultetet, under hvis Videnskabs Fag Disputatsens Emne hører, og som ej har lovligt Forfald, pligtige til at overvære Forsvarshandlingen.
2. Berettigede til at optræde som Opponenter er ordentligvis kun akademiske Borgere uden Hensyn til Livsstilling, samt Kandidaterne fra det polytekniske Institut og det forrige kirurgiske Akademi. Andre, som ønsker at opponere, maa derom forud henvende sig til vedkommende Fakultet.
3. De, som vil opponere, har at melde sig hos Fakultetets Dekanus *inden* Begyndelsen af Handlingen; dog kan Styreren ogsaa give Tilladelse under selve Handlingen, men uden at betage dem, som tidligere har meldt sig, Forretten.
4. Der tilstaas ordentligvis hver af Opponenterne ex officio 1 ½ Time og hver Opponent ex auditorio ¾ Time, derunder indbefattet den Tid, Doktoranden behøver til at give Svar; dog kan Styreren, for saa vidt som Antallet af de anmeldte Opponenter tillader det, tilstaa en længere Tid. Hele Handlingen maa ikke vare over 6 Timer.
5. Foranførte Bestemmelser skal indtil videre trykte medfølge enhver Disputats

Dette bekendtgøres herved til Efterretning for alle Vedkommende.

Konsistorium, den 3die Juli 1878.

C. Holten.

(L. S.)

Goos.

DET HOFFENSBERGSKE ETABL KBHVN

SALMESPROG OG SALMETYPER

Forsvaret finder Sted Tirsdag den 8ende Maj 1923 Kl. 12 i Universitetsannekset, Studiestræde 6 o. G.

Digitized by the Internet Archive
in 2014

https://archive.org/details/salmesprogogsalm00mlle

NIELS MØLLER

SALMESPROG
OG
SALMETYPER

EN PSYKOLOGISK UNDERSØGELSE

AF

REFORMATIONSAARHUNDREDETS
DANSKE MENIGHEDSSANG

TIL OG MED HANS THOMISSØNS SALMEBOG.

M. P. MADSENS BOGHANDEL
(RECHTWIG & TRYDE)
KØBENHAVN MCMXXIII

Det filosofiske Fakultet har antaget denne Afhandling til offentlig at forsvares for Doktorgraden.

København den 7. April 1923.

CHR. ZARAUW
d. A. Dekan.

DET HOFFENSBERGSKE ETABL. KBHVN

Denne Undersøgelse tilegnes

FAR OG MOR

med Tak for mit salmerige Hjem.

Motto:

Modersmaalet dybt sig bøjer,
let og lifligt det sig føjer
efter Herrens Tankegang:
yndigt selv, men blødt derefter,
laaner Aand og Ild og Kræfter
det af Sions Heltesang.

Gennemboret er nu Øret,
løftet er nu Taagesløret,
som tildækked Herrens Bog;
nu i Nord forstaa vi, bedre
end et Kvad af vore Fædre,
Østens høje Billedsprog.

(Grundtvig: Sangværk I, 24).

INDLEDNING

Den nyere danske Hymnologi.

N. F. S. Grundtvig kan vel med Rette kaldes den første store Salmekender i Danmark i nyere Tid, skønt hans Kundskab aldrig fremtraadte i Afhandlingens Form, men for ham kun var Midlet til i Praksis at lægge ny Sang paa Folkets Læber. Det er hans Disciple, der har skabt Hymnologien som nyere Videnskab i Danmark, og siden hans Dage har den ingen Sinde helt savnet Dyrkere.

Det hymnologiske Arbejde har dels været historisk oplysende, dels vurderende.

Det historisk oplysende Arbejde bestod igen dels i at gøre de ældre Salmer og Salmebøger bekendte gennem Udgiverarbejde, dels i at klarlægge de enkelte Salmers og Salmebøgers Historie. Udviklingen er betegnet ved Navnene Brandt og Helweg — Bruun — Skaar — Severinsen — Nutzhorn. Trods de flittige Arbejder savner vi dog endnu saadanne textkritiske, variantforsynede nogenlunde altomfattende Samlingsudgaver som store Wackernagel eller Fischer & Tümpel, og vi savner en dertil knyttet, samlet, omfattende Fremstilling af Salmernes Forekomst og Redaktioner. Grundene til dette Savn ligger lige for Haanden. Dengang Brandt og Helweg begyndte deres Arbejde, manglede man endnu Kendskab til vore ældste Salmebøger, og efter at disse var blevet udgivet af Bruun, har Trangen til at sprede Salmekundskab i videre Kredse end saadanne, der har Brug for en strengt videnskabelig Behandling af Stoffet, og endelig vel ogsaa økonomiske Hensyn, givet denne Gren af Hymnologien et mere populært end videnskabeligt Sigte.

Det videnskabeligt vurderende Arbejde begyndte med Dr. A. G. Rudelbach, der med stor theologisk Lærdom stillede den danske Salmedigtning ind i dens Sammenhæng med andre Tiders og Landes Salmelitteratur. I nyere Tid er den vurderende Hymnologi

fortsat med æsthetisk-stilistiske Undersøgelser af Prof. Vilh. Andersen, Dr. Hans Brix, Forstander Borup og Biskop Ludwigs.

I denne sidste Række skulde de her følgende Studier til en vis Grad føje sig ind, idet de skulde danne Grundlaget for en Betragtning af den danske Salmedigtnings Historie idémæssigt og spogligt-stilistisk.

I sit videre Forløb vil en saadan Salmehistorie sikkert kunne samle sig om Salmedigtningens store Skikkelser, og efter det ejendommelige i deres Produktionsmaade vil da Undersøgelsens Synspunkt og Fremgangsmaade variere: Kingo karakteriseres ved Gennemgang af de for ham ejendommelige faste Salmetyper, f. Eks. Morgensang, Aftensang, Evangeliesalme, subjektiv Livsvurdering, samt ved sproglig-stilistiske Undersøgelser, Brorson vistnok bedst gennem sine Hovedemner (ikke Salmetyper) samt sin Stil, Grundtvig gennem Paavisning af de forskellige Tankemotivers Vækst, Plads og Udbredelse i hans Salmedigtning til de forskellige Tider (jfr. min Afhandling: »Landet bag Hav« og »Tro, Haab og Kærlighed«, enkelte Motiver i Grundtvigs Salmedigtning, — Hjem og Skole 1917) samt Stilen.

Hvergang man i litterærhistoriske Undersøgelser nærmer sig en Salmeforfatter og forsøger at naa til en ædruelig Vurdering af hans Arbejde, digterisk, sprogligt eller religiøst, vil man mærke, at Arbejdet yderlig vanskeliggøres, fordi hver af disse Forfattere i ualmindelig Grad staar midt i en levende Tradition, som inspirerer og influrerer dem, og som de selv i deres Tur har givet Bidrag til at øge og berige. Det forekommer mig, at moderne danske Salmeforskere af og til har fejlet, endog undertiden paa væsentlige Punkter, fordi de ikke har taget Hensyn til denne levende Tradition, dens ejendommelige Særart og dens Betydning.

Desuden er Salmedigtningens Historie i de Perioder, da ingen store Digtere virkede nyskabende i den, ene og alene en Historie om denne Traditions Bevarelse og jævne Vækst.

Gradvis blev jeg derfor i mine salmehistoriske Studier tvunget tilbage til at give en Karakteristisk af denne Tradition, saaledes som den skabes i den danske Reformationstid; thi denne Tid har jo virkelig frembragt en ny og egenartet litterær Genre, den danske Salmedigtning, med et eget Sprog, Salmesproget.

Salmedigtningens Egenart som betinget af den med Reformationen skabte Menighedbevidsthed.

Det, der konstituerer denne Genres litterære Særart og sproglige Betydning, er Menighedsbevidstheden. Theologisk hedder det, at Reformationen genoplivede Tanken om det almindelige Præstedømme; historisk kunde det udtrykkes saaledes, at Reformationstiden skaber Menigheden og Menighedsbevidstheden. For Middelalderen var »den hellige Kirke« (sancta ecclesia, sml. f. Eks. Br. 232, 15 og 240, 15 — »then helgesthe kirke war modher« Br. 230, 3) en Institution, der følтes staaende udenfor og hævet over Folket, en Institution, hvis rette Medlemmer var Maria og Helgener; Bisper, Kanniker og Præster; Munke og Nonner; gennem hvem almindelige Mennesker maatte erhverve eller tiltigge sig Adgang til en nogenlunde god Tilværelse efter Døden. Fra og med Reformationstiden existerer der en Menighed, der siger »vi« om sig selv, selv om den ellers, som kært Barn, betegnes ved mangfoldige Benævnelser, tagne baade fra det gamle og ny Testamente (se den følgende Undersøgelse I S. 13 ff.). De enkelte staar i direkte Forbindelse med Gud, frelste gennem Christi Død, og i dette Gudsforhold føler de sig fælles om Frelsen, fælles om Gudstjenesten, fælles om Salmesangen.

Dette er den ene Side af den Kultur-Revolution, som sprogligt faar sit Udtryk i, at Middelalderens Modsætningsordpar til at betegne »hver Mand, Alverden«: »læge Mænd og Klerke«, forsvinder af Sproget og afløses af det socialøkonomiske: »de fattige og de rige«.

Hele den efterfølgende Afhandling vil blive en Karakteristik af den nyskabte litterære Genre, Salmedigtningen, saaledes som den fremtræder i Reformationsaarhundredet, idet Undersøgelsen dels vil afgrænse og belyse Salmedigtningens Enkeltarter, Salmegrupperne og Salmetyperne, og dels klarlægge dens almene Psykologi gennem det for Salmedigtningen ejendommelige Sprog; Afhandlingen spalter sig derved i to forskellige Særundersøgelser, en litterær og en sproglig beskrivende, begge dog med væsentlig psykologisk Sigte.

Definition af Begrebet »Salme«.

Idet Arbejdet skulde danne Grundlaget for videre Undersøgelse frem gennem Tiderne, vil det imidlertid være praktisk straks at bestemme hele Genrens, den danske Salmedigtnings, Afgrænsning, se, hvad der af andre er sagt til dens Definition, selv søge dens historiske og psykologiske Grundlag og finde, hvilke Karakteristika derved kan fastslaas, og paa hvilke Punkter Expansionsmuligheder lades aabne for Salmebegrebet.

Et historisk Bidrag til Udredning af, hvad der forstaas ved »Salme«, kan findes i Dr. Rudelbachs Værk »Om Salmelitteraturen« S. 19 ff. Han gaar ud fra Ordene Ef. 5, 18 og Col. 3, 16 om Salmer, Hymner og aandelige Viser. Han regner her Salmer = Israels Salmesang; Hymner = Sange til gudstjenestelig Brug, og aandelige Viser = subjective religiøse Digte, og mener, at Kirkens Salmesang siden har beholdt de samme 3 Hovedarter. Den sidstnævnte Art lader imidlertid Plads aaben ogsaa for den religiøse Digtning i videre Forstand, og her har da Biskop Ludwigs søgt at fastsætte en Grænse gennem en lille Række Artikler i Dansk Kirketidende 1911 »Salme og Sang« (Sp. 689 ff., 705 ff., 721 ff.).

Han bruger samme Udgangspunkt som Dr. Rudelbach, bestemmer de 3 Arter paa samme Maade, men hævder derefter, at da Ordet Hymne ikke bruges i daglig Tale paa Dansk, er i hvert Fald de to første Begreber faldet sammen for os i Ordet Salme. Sprogbrugen »Salme« contra »Sang« finder han imidlertid vaklende og søger derfor en nøjere Bestemmelse gennem Opstilling af visse for Salmen karakteristiske Træk, idet han tillige forfølger et bestemt praktisk kirkeligt Formaal: at søge Principper for, hvad der skal med i vor Salmebog ved en eventuelt kommende Revision.

Som det første Kriterium hævder han, at »Salmen er den gudstjenestelige Menighedssang«, medens »den aandelige Sang tilhøhører Menigheds- og Christenlivet udenfor Gudstjenesten og de gudstjenestelige Handlinger. Den sidste staar christelig Lyrik nær og faar sit Særpræg ved, at den er umiddelbart skikket til Sang«.*)

*) Afhandlingen er, efter at ovenstaaende var skrevet, blevet optrykt i Bogen »Af Menighedens Sang« med enkelte Ændringer, Udeladelser og Tilføjelser. En efter min Mening betydelig Ændring er det, at Ordet

Et andet Karakteristikon formuleres vel ikke som saadant af Biskop L.; men benyttes dog af og til i hans Opsats, nemlig at Salmerne gaar i bestemte fastslaaede Metra. Derimod kræves som absolut Karakteristikon for Salmen, at den maa være »christelig bestemt, medens den aandelige Sang tillader en Almindelighed i Følelsen og Udtrykket, som gør den anvendelig ogsaa udenfor Menighedskredsen i snævrere Forstand«.

I Jesussalmen mener Biskop Ludwigs, at man altid som Karakteristikon vil finde »Korsets Skygge«. Alt dette belyses ved en Række fint analyserede Parallel-Eksempler; men Undersøgelserne henstilles af Forfatteren kun som Vurderingsmomenter uden Krav paa Fuldstændighed*).

Det forekommer mig, at Biskop Ludwigs her har været for meget bestemt af sit praktiske Sigte, og at Skellet mellem Salme og religiøs Digtning snarere vil komme til at gaa tværs igennem hans Gruppe »aandelig Sang«, idet jeg overhovedet tvivler om dette Mellembegrebs Berettigelse. Ved Bestemmelser af Begrebet Salme maa man nemlig tage sit Udgangspunkt i den rent moderne Sprogbrug og finde denne Sprogbrugs psykologiske Grundlag for Begrebet, samtidig med at man følger den historiske Udvikling, der foranlediger denne Sprogbrug.

Reformationstiden har en mere nuanceret Sprogbrug, der i sine Hovedtræk hviler paa de ovenfor nævnte Skriftsteder, jfr. en Titel som »The X Guds bud med nogre andre Psalmer lofsange oc aandelige wijser, ij then hellige schrifft wel begrundnede«. Salmebøgernes enkelte Digte har Sær-Overskrifter som: »Den C oc xlviii psalm« — »Een hymne aff Christi fødzel« — »Een lofsang aff Christi fødzel« — »Een anden skøn wijse aff Christi fødzel« — »Een merchelig Euangelisch wijse« — »Een Bøn til the hellige Trefoldighedt« — »Thenne Sang siungis om Julen« etc. Slige Særtitler forsvinder

---

»Sang« her er erstattet af »Fællessang«, hvilket vil ses at kunne nærme vore Anskuelser en Del mere til hinanden.

*) Lignende Tanker som de her anførte er fremstillede af Provst Richard Norèn i Afhandlingen »Kyrkopsalmen och den andliga visan« (Kult och Konst 1907 S. 29 ff.) idet han hævder, at en »kyrkopsalm« maa være: [1]) en bekännelsesång, [2]) en församlingssång, [3]) en folksång, [4]) en kultsång (sml. særlig S. 37 ff.). Ved Sammensætningsleddet »kyrko« — foran psalm begrænser Provst Norèn Salmebegrebet mere, end jeg kan finde rigtigt.

ikke ganske før med Kingos Salmebog. Idet de forsvinder, vil Sprogbrugen mere og mere indrette sig efter, at hvad der staar i Salmebogen er Salme. Saaledes har vist Salmebegrebet i Folks Bevidsthed gennem lange Tider væsentlig været bestemt ved, hvad der stod i Salmebøgerne, og navnlig gælder dette sikkert Nutiden, da vi har en Salmebog, der kalder sig Salmebog baade for Kirke og Hjem. I denne findes ganske vist til Slut en Samling »aandelige Sange«; men mange af disse er rene Salmer og har kun faaet Plads i denne Rubrik, for at en Del af Menighedens Sangeje gennem denne Bagdør kunde faa Lov at slippe med trods bestemte kirkelige Retningers Uvillighed.

Heraf følger, at Begrebet »aandelig Sang« er blevet forvisket. Det bruges heller ikke meget i moderne Sprogbrug; enten er noget Salme, eller ogsaa er det det ikke. Salmebegrebet, som vi skal søge, er historisk bestemt af Salmebøgernes Indhold. Og dets Indhold har gennem Tiderne været, og maa være, afhængigt af vor Salmedigtnings Vingefang, uden at dog derfor alt, hvad der staar i en Salmebog, føles som Salme. Saaledes vil det altid stilles som Krav til, hvad man skal kalde Salme, at det er sangbart. Læsesalmer findes; men de falder lige saa meget uden for Salmens Kategori som Læsedramer uden for Dramaets. Idet Salmen er en almen sangbar christelig Digtning, udelukkes for Salmernes Vedkommende oftest den videre Udvikling af Kunstformen med Rim- og Rytme-Slyngninger. En Bekræftelse paa Salmens Definition som det sangbare faar vi gennem Rytmeforholdene i Reformationstidens danske Salmer, der hverken er arsistællende eller stavelsetællende, men tydeligt lempet igennem efter Melodien. (Som fremtrædende Eksempel kan nævnes Salmen C. 9. Se II S. 60).

Historisk er Salmebøgerne blevet til som Menighedens Haandbøger til Gudstjenesten. Men heraf fulgte ikke, at kun de Gudstjenesten vedkommende Sange fandt Plads deri. Langtfra! Og dette er en naturlig Konsekvens af, at det var det gamle Testamentes Salmer, man først sanctionerede og tog til Forbillede i den lutherske Salmedigtning, og af, at det netop blev Salme navnet (hverken Hymne- eller Visenavnet), der blev det sejrende. Thi det gamle Testamentes Salmebog indeholder i sig selv en broget Blanding af Menighedssang, Gudstjenestehymner,

historisk Digtning, Læredigte og subjectiv religiøs Lyrik. Alt dette Begrebsindhold følger derfor med Ordet Salme og fæstner sig i Bevidstheden, efterhaanden som disse Salmearter selvstændigt bliver nyskabt paa Dansk i Tidernes Løb, Vort Salmebegreb nutildags er fremstaaet ved en Sammensmeltning eller Brydning mellem dette gammeltestamentlige Begrebsindhold og det Begrebsindhold, der følger af, at Salmen primært er Menighedens Sang om Gudstjenestens Indhold med Ordet og Sakramenterne i Kirkehuset.

Den stærke Strøm af gmltestamentlige Salmer gaar ogsaa sammen med Lutherdommens store Ærbødighed for Gudsordet i Skriften til fra første Færd at give den danske lutherske Salmedigtning som 2det Karakteristikon en stærkt bibelbunden Sprogbrug.

Idet vi nu har set Salmebegrebets historisk-nationale Fremvækst, vil vi søge dets psykologiske Bund. I denne Henseende synes det karakteristiske ved Salmen mig at være, at den altid er Gudstjenestesang, men ikke altid Kirketjenestesang. Kingos Sjungekors 1ste Part vil saaledes efter min Opfattelse, (men ikke efter Biskop Ludwigs's) være at betragte som Salmer. Gudstjeneste er der til enhver Tid, naar Sjælen personligt møder sin Gud. Dette kan ske gennem Meditation eller Bøn. Derfor kan de Digte, der giver Udtryk for de objective Frelseskendsgerninger gennem Fortælling eller Udlægning lige saa vel som de, der udløser den subjective Stemning i Bøn, være Salmer. Salmen kan ligesom skabe Kirke om den syngende. Paa den anden Side kan selv de bedste Salmer, naar de synges tankeløst, i Øjeblikket ophøre at være Salme for den syngende, og der findes Digtninge i Salmebøgerne, som vistnok ikke for noget moderne Menneske kan blive Salme. Idet Salmen er Gudstjenestesang i denne Betydning af Ordet, vil det være forstaaeligt, at nye Salmearter og Salmetyper har kunnet skabes gennem Tiderne og sikkert vil vedblive at opstaa, efterhaanden som den religiøse Følelse underlægger sig flere af Menneskelivets Omraader eller faar nye Ytringsformer, saafremt Ytringsformen ellers er alment sangbar, sprogligt bunden i Bibelordet og virkelig kan være Gudstjeneste.

Men Salmen maa efter min Mening tillige altid være Menighedssang ɔ: Fællessang, for saa vidt som den maa have et alment psykologisk Grundlag. Det

specielle Anledningsmoment, der er særegent for Forfatteren, maa afstrejfes; men derfor behøver Salmerne ikke nødvendigvis at være »vi«-Salmer. De kan vrimle af »jeg«. De Stemninger og Erfaringer, der føles saa subjective, at Mennesket nødigt betror sig derom til nogen anden, har nemlig alligevel psykologisk Almengyldighed. Dette er Luthers store Fortjeneste, at hans egne svære Sjælekampe ikke stod for ham som Undtagelsen; men at Anfægtelsen og Troens Vej derigennem af ham regnedes for almengyldig og nødvendig. Paa Grund af denne Følelse af egen Erfarings Almengyldighed vovede han at forkaste al ydre Fyldestgørelse (Helgenfortjeneste, Aflad, Messeoffer); paa Grund af den blev hans personlige Indflydelse som Religionsfornyer saa stor, — paa Grund af den foryngede han og hans Kirkeafdeling Salmesangen.

Det synes mig naturligt, at den psykologiske Bund i Begrebet Salme, som her, søges i den Gudstjenestefølelse, Digtet maa give de syngende, for at de skal anerkende det som Salme. Dette forudsætter imidlertid vistnok en lignende Gudtjenestefølelse hos den digtende, og af denne Følelses Krav til Digteren kan da atter Salmens Karakteristika udledes. Saaledes nærmest Biskop Martensen i Den specielle Ethiks II Del S. 397.

Den psykologiske Betragtningsmaade vil maaske tydeligst vise sine Konsekvenser, om vi anvender den paa et Par Grænsetilfælde. Mange af de ingemannske »Salmer« kalder Biskop Ludwigs Sange. I det væsentlige giver jeg ham Ret, men vilde hellere kalde dem »Salmer for Børn«. De udtrykker nemlig saa meget eller lidt (meget af Fantasiliv, lidt af Frelsesbevidsthed), som er den tro Afspejling af Evangeliet i Barnets Sind. For voksne staar de ikke som psykologisk almengyldige længere og opfylder altsaa ikke alle Salmens Krav. Denne Mangel paa Almengyldighed hænger ogsaa sammen med deres ubibelske Sprog. Idet den voksne Christens religiøse Tanker og Spørgsmaal finder deres Forklaring og Svar gennem Bibelens Ord, fornyes nemlig fra Slægt til Slægt det historisk fremvoksede Krav om Salmesprogets Bibel-Bundethed. Mangler en Sang dette Præg over Sproget, vil den ogsaa mangle noget af Salmens Almengyldighed.

Paa samme Maade forholder det sig med visse Oversættelser af udenlandske Salmer, særlig engelsk-amerikanske, der i deres Hjemland regnes for Salmer, men som store Kredse af den danske Me-

nighed ikke kan anerkende som saadanne. De mangler for os, der er vante til vort hjemlige Salmebegreb, Almengyldighed i deres Genspejling af Evangeliet, og dette kan delvis skyldes, at de er elendigt oversatte uden Hensyntagen til den danske Salmetraditions bibelbundne Sprogbrug.

Ligeledes er det en kendt Sag, at enkelte udvalgte Dele af større religiøse Digte kan blive Salmer. Dette vil bero paa, om de er sangbare, kan være Gudstjeneste, er psykologisk almengyldige i christelig Henseende og er bibelske. Naar f. Ex. første Halvdel af Grundtvigs »I Nazareth« (Sangværk II, 64) ikke kom med i Salmebogen, er det sket med Rette, fordi den mangler de 3 sidste Karakteristika.

Den litterære Undersøgelses Form og Stof.

Menigheden og Menighedsbevidstheden er forud for og Forudsætningen for den danske Salmedigtning; men i enhver Tidsperiode vil som fast Led i Menighedsbevidstheden indgaa en Bevidsthed om Menighedens Salmeeje: De og de Salmer har vi til det og det Brug, til den eller den Kirkefest, til den eller den gudstjenestelige Handling, til at rumme og gengive den eller den Stemning. Og omvendt vil man af Salmeforraadet paa et hvilket som helst givet Tidspunkt kunne læse Menighedens Psykologi: Den og den Art af Glæde, den og den Art af Bøn er paa dette givne Tidspunkt Udtryk for Menighedens Reageren overfor de eller de bestemte Indtryk.

Thi er end Hovedparten af vore ældste Salmer ikke selvstændige nationale Frembringelser, vil selve den Omstændighed, at de blev oversat til Dansk og optaget af Menigheden uden at blive trængt til Side af noget specielt dansk Udtryk for det nyvaagnende Aandsliv, være et Bevis for, at de følte som skikkede til at give Ord for Menighedens Følelser og Tanker.

Naar Dr. Brix i »Tonen fra Himlen« ikke udelukkende og ikke engang først og fremmest har samlet Fremstillingen om de enkelte Digterpersonligheder: Kingo, Brorson, Grundtvig, Ingemann; men har begyndt med at samle 3 store Grupper: Jul, Paaske, Pinse, er det, fordi han rigtigt har følt, at hver af disse 3 Hovedfester gennem Salmetonerne har sin særegne Klang i Menighedens Sjæl og Øre. Det staar for mig, som her paa ny i moderne Tid er

gjort Begyndelsen til en Opdagelse, som Dr. Brix dog ikke videre udnytter, nemlig, at Salmerne til de forskellige Fester er karakteristisk forskellige i deres Hovedindhold, Sprog og Klang, idet de har bestemte Motiver, bestemte sproglige Vendinger, bestemte Bibeltilknytninger, at de med andre Ord samler sig ind under bestemte Grupper og samler sig om bestemte Typer, og at dette ikke blot gælder de historisk bestemte Festsalmer, samt Daabs-, Bryllups- og Begravelsessalmerne, hvilket falder de fleste i Øjnene, men at det gælder alle Salmer, ogsaa f. Ex. Evangeliesalmer, Bønssalmer og subjective Salmer.

Skal man skrive den danske Salmesangs litterære Historie, nytter det ikke længere at blive ved med at give de enkelte Salmers ydre Historie i broget Mangfoldighed: »den og den Salme er fremkommet dér eller dér, oversat af den eller den, trykt først dér eller dér, optrykt i følgende Samlinger, og senere bearbejdet af de eller de Digtere«, — selv om alt dette giver os de absolut nødvendige Forkundskaber. Vi maa derimod se Salmerne samlet i Grupper og om Typer, vi maa følge Typernes Opstaaen, Udvikling og eventuelt Uddøen. Vi faar derved en helt anden Inddeling end den alm. litterærhistoriske Gruppeinddeling, der væsentlig har hvilet paa Salmernes Proveniens med Klasser som: [1]) Bearbejdelser af Davidspsalmer — [2]) Oversættelser fra Latin — [3]) Oversættelser fra Tysk og herunder som Særgruppe Oversættelser af Luthers Salmer, der f. Eks. atter deles i [1]) Bearbejdelser af Davidsps. [2]) Overs. af latinsk Kirkesang [3]) Katekismusstykker paa Vers [4]) Bearb. af ældre folkeligt gudelige Sange [5]) Luthers originale Salmer (Saaledes C. Rosenberg Norb. Aandsliv III S. 142 væsentlig efter E. E. Koch: Geschichte des Kirchenlieds und Kirchengesangs I S. 240 ff. 3 Aufl. 1866). Saaledes deler ikke Menigheden. Den aner oftest ikke, hvorfra en Salme stammer; men en bestemt Stemning er i dens Bevidsthed forbunden med bestemte hjertekære Klange, hvortil godt Davidsharpen kan klinge sammen med Stykker af de nystestamentlige Breve eller en Luthers subjective Stemningsudbrud*).

---

*) Sml. en Udtalelse af Biskop Ostenfeld i et Foredrag (trykt i »Kirke og Kultur« Sept. 1919), at Jesus »i sin litterærhistoriske Viden om Skriften var helt tidsbestemt, da *Aandsindholdet for ham var alt,* paa samme Maade som det er for os, naar vi *synger vore Salmer* uden i mindste Maade at tænke paa, hvem Forfatteren til Salmen er«.

Grundlæggeren af dette Menigheds-Syn paa de danske Salmers litterære Historie er vist i Virkeligheden Hans Thomissøn, der med beundringsværdig Klarhed i sin Salmebog har søgt at samle de paa hans Tid existerende Salmer i Grupper og inden for disse aabenbart ofte ordnet de enkelte Salmer efter deres Indholds Samhørighed i bestemte Typer samt endelig ved sine Forfatterangivelser og Registre har givet de ydre Forudsætninger for at forfølge Salmedigtningens indre Udviklingshistorie. En lignende Gruppeinddeling som Hans Thomissøns har efter hans Mønster været brugt i de senere danske Kirkesalmebøger undtagen Kingos og Guldbergs, der delvis bryder det naturligt samhørende ved en Ordning efter Kirkeaaret. Hos Hans Thomissøn gennemføres dog ikke nogen bevidst Typesondring; den er kun til Stede som underordnet Klassificeringsprincip, og Delingen i de større Salmegrupper adskiller tidt det beslægtede. Som den Theolog han er, og som Barn af sin Tid, samler Hans Thomissøn Salmerne i dogmatisk bestemte Grupper og faar da enkelte store uensartede Fællesgrupper for de tiloversblevne (Korset — Bøn og Taksigelse). Mit Synspunkt for Bestemmelsen af Samhørighed er derimod det psykologiske, og Grupperne kan derfor ikke blive de samme. Idet jeg tager mit Udgangspunkt i Menighedsbevidstheden forsøger jeg at leve mig ind i den enkelte Salme og lytte mig til dens Stemning og de Forestillinger, den har vakt i den syngende Menighed. Min Inddeling vil derved faa sit subjective Præg, og Grænserne vil altid paa visse Punkter være flydende mellem hinanden nærstaaende Grupper. Rent historisk kan Hans Thom. være vejledende: Hvad han opfører under Afsnittet »Christi Fødsel« vil i det store og hele netop angive det, der for hans Tid har været Julesalmer og har præget Menighedens Julefølelse..

I de forskellige Perioder vil Menighedens Salmebevidsthed selvfølgelig fremtræde som noget historisk forskelligt. En Periode kan have skabt nye Salmetyper, som den forrige ikke havde, eller kan have ændret og blandet den forriges Typer, eller har maaske inden for bestaaende Typer faaet delvis sproglig Fornyelse. Tanker, Udtryk, Billeder, Bibeltilknytninger, der har aarhundred- eller aartusindgammel Hævd i Salmesangen, kan godt komme til at vente i længere Tid, inden de overføres paa Dansk i en eller anden senere Periode, og maa da, trods deres Ælde, betegnes som noget

af det nye, denne Periode bringer. Kun, hvad der til en bestemt given Tid lever i kendte og brugte Salmer, skaber Menighedens Salmebevidsthed og betinger dennes sproglige Indhold. Paa dette Punkt viser Dr. Brix sig uhistorisk i sine Undersøgelser over Festsalmerne. For ham er det mest om at gøre at faa Overblik over alle de Traade, der i vor Tid spinder, eller tidligere har spundet, Menighedens Festklædning; men han faar ikke fat paa, hvorledes denne Festklædning samlet har taget sig ud til forskellige Tider, hvad der i bestemte Perioder har været Menighedens afsluttede Festeje. Og uden dette kan man ikke historisk naa frem til Bestemmelse af Menighedens Psykologi. Idet Dr. Brix følger enkelte Udviklingslinier i deres mest karakteristiske Udløbere, glemmer han undertiden ogsaa at tage Hensyn til, om det, han fremdrager, er enkeltstaaende Fænomener af halvt ukendt Kunstsang eller Menighedens kære Eje, genoplivet og genoplevet i dens hjertefyldte Sang fra Aar til Aar. En værdifuld Kilde til Underretning paa dette Omraade danner »Gradualen« i Forbindelse med Kirkelove og Synodalbeslutninger, idet disse viser, hvad der har været staaende Salmer til Gudstjenesten i de forskellige Dele af Kirkeaaret, og hvilke Salmer man altsaa med Sikkerhed kan vide om, at de sætter deres Præg paa Menighedens Livsfølelse.

Et Arbejde, der vil bidrage til at belyse den danske Menigheds historiske Psykologi ved at give en Oversigt over Menighedens Salmebevidsthed til de forskellige Tider, maa da dele sig kronologisk i Perioder; og disse Perioder vil ganske naturligt i Hovedtrækkene samle sig om og begrænses af en bestemt Salmebogs officielle eller nogenlunde almene Anerkendelse som Kirkesalmebog, medens paa den anden Side ogsaa Hensyn maa tages til og Skel sættes efter de ny Opvæld, som indenfor saadanne »officielle« Perioder kommer for Dagen gennem Privatsamlinger af Salmer i uofficielle Salmebøger og Opbyggelsesbøger af forskellig Art, navnlig for saa vidt disse ved flere Oplag eller paa anden Maade viser sig at være naaet ud i Menighedens Eje og blevet yndede. Lige saa upraktisk og forvirrende en saadan Periodedeling efter min Mening er, naar man, som Nutzhorn, vil give de enkelte Salmers ydre Historie i Sammenhæng ned gennem Tiderne uden nogen Gruppesamling, blot efter Salmernes tilfældige Plads i en gammel Konglomeratsalmebog, lige saa naturlig og nødvendig er den, naar

man søger Menighedens Psykologi. For Reformationsaarhundredets Vedkommende kunde der saaledes blive Tale om 3 Perioder, Malmøsalmebøgernes, Tavsens og Thomissøns. Saa vist som Malmøsalmebøgerne (udgivne i Bruuns: Psalmebøger fra Reformationstiden I og II) repræsenterer ikke en specielt østdansk, men en fællesdansk Salmesamling (se Sev. S. 6 ff, S. 70 ff og S. 80-81) og Salmebogen 1553 rimeligvis er et enkelt Oplag blandt mange af disses Afløser, Tavsens Salmebog (se Sev. S. 94 ff), vil hver af disse kunne bruges til Karakteristik af sin Periode. Med Hans Thom.'s Salmebog naar vi Afslutningen af, hvad Reformationsaarhundredet bragte den danske Menighed af salmeligt Fælleseje. En anden Sag er det, at Kulturtendensen i og fra Aarhundredets Midte saa tydeligt peger i een bestemt Retning, at Tavsens og Thomissøns Salmebøger i det store og hele kan behandles under eet indenfor de enkelte Grupper.

Ogsaa i en anden Henseende er Hans Thom.'s Salmebog en naturlig Grænse for denne Afhandling. Dens Indhold er det rige, men ikke individuelt prægede Fællesgods, som den første Tid samler og giver de senere Tider til Arv. Men netop fordi det er Fællesgods, er Vejen gennem Gruppe- og Typekarakteristik den eneste farbare, naar man vil ind til dets psykologiske Indebyrd. Lige efter Hans Thom. begynder derimod den subjectivt prægede Salmedigtning med Hans Christensøn Sthen. Naar Enkeltpersonlighederne begynder at gøre sig kunstnerisk gældende, vil det kunne interessere at studere deres individuelle Psykologi; og deres kunstneriske Evne kan bedømmes æstetisk i Vokalers og Konsonanters Klangvirkning o. desl.; men til og med Hans Thomissøn er det Menighedens Psykologi, vi er henvist til at søge, og Mangelen paa æstetisk Undersøgelsesstof i disse »gamle halte Salmer«, der »næppe kunde gaa paa Jord« tvinger os til, og giver os Stof til, v i r k e l i g A a n d s h i s t o r i e, saa sandt som Menigheden paa dem »dristigt foer op at plukke Edens Palmer«.

De Salmer, der i sig selv er typiske eller ved deres Plads i Gudstjenesten og Optagelse fra Salmebog til Salmebog kan tænkes at have øvet størst Indflydelse paa Menighedens Salmebevidsthed, vil af mig gennemgaaende blive udførligst behandlet. Foreligger en Salme i flere forskellige Oversættelser eller Redaktioner, vil der under Typegennemgangen i Almindelighed kun være Grund

til at dvæle ved een Redaktion, og hertil vælges da ogsaa den, der nød fortsat Liv i Kirken, og som maaske ogsaa fik dette længere Liv, fordi den fra første Færd blev indsungen i videre Kredse. De andre Redaktioner vil da i Alm. blot blive nævnt, men ikke nøjagtigt gennemgaaede, uden for saa vidt de har virket med til at give den sejrende Redaktion dens Ejendommeligheder. Derimod har jeg ikke fundet Grund til ikke at medtage det, Nutzhorn kalder liturgiske Stykker, og som han kort forbigaar, hvad enten det er rytmiske Prosatekster til Festerne for Kor eller Forsanger, eller de som faststaaende Dele af Gudstjenesten har antaget strofisk Form med Rim. Begge Dele har, idet de hørtes fra Søndag til Søndag eller Aar til Aar, haft en stor Indflydelse paa at forme Menighedens Gudstjenestebevidsthed. De er formet paa Modersmaalet og har staaet i Salmebøgerne, saa Slægt efter Slægt har kunnet kende Teksterne til Korets eller Degnens Sang, og ofte har Menigheden vel selv sunget dem, ikke blot paa Landet, hvor der manglede Kor, men ogsaa i Byerne, om man ellers kan tro Provst L. Kochs Ord: »Menigheden krævede Del i den Altertjeneste, som hidtil havde været Præsten forbeholdt. Den sang med, naar Kollecter og Tekster messedes, ja, endog naar der konsakreredes ved Altergangen«. (Kirk. Saml. V 1. (1901-3) S. 168). Derimod tages i ingen af den følgende Undersøgelses Dele Hensyn til saadanne gmltestamentlige Psalmer, der uden at være omsmeltede i rimet Viseform blot som Prosatekster optages i vore første Salmebøger (Malmøsalmebøgerne og Tavsens). Vel benyttedes de til Gudstjenesten, særlig til Tidetjenesterne: Ottesang, Aftensang, Natsang; men de var blot hensat som Exempler: hele Psalteren blev gennemsunget, og til Afsyngelsen kunde man da, inden Latinen tog Overhaand igen, hvad den vist gjorde i Korsangen, saa snart den første Folkebevægelse havde lagt sig (jfr. Kirkelove I S. 52—55—126—122—249), benytte, hvad Psalteroversættelse man havde: Wormordsens, Chr. Pedersens eller eventuelt foreliggende ældre Oversættelser. Jeg tvivler ikke om, at Menigmand har mødt op og har sunget med baade ved de daglige Morgengudstjenester Kl. 5, 6 og 7 i Malmøs forskellige Kirker og ved Søndagens Ottesang, Aften- og Natsang »med Hymner og Psalmer, som da kan være Forsamlingen til Gavn og Forbedring«, som det meldes i Malmøbogen. Jeg tænker mig ogsaa, at en Del af de »Psalmer«, der

da blev sunget af Forsamlingen var prosaiske Davidspsalmer, idet disse blev afsunget paa samme Maade dengang, som det nu sker i den anglikanske Kirke nemlig paa et Faatal af let lærte »Messemelodier«*). Dette Sangsæt maa Pastor Severinsen have forglemt, da han skrev Bemærkningerne om Wormordsens Psalter (Sev. S. 42). Men dels varede det som sagt kun kort, inden Omsorgen for Peblingenes Lærdom vandt disse Gudstjenester tilbage for Latinen, dels blev de snart kun lidet besøgt af Folk (Kirk. Saml. V, 1 S. 178-9), og dels endelig har vi ikke Sikkerhed for Brugen af nogen bestemt Bibeloversættelses Tekst. Dette sidste Hensyn gør ogsaa, at de bibelske Lovsange fra Luk. Cap. 1 og 2: Benedictus, Magnificat og Nunc dimittis trods deres gudstjenestelige Brug og Optagelsen af Prosaoversættelser i vore første Salmebøger ikke er medregnede i Undersøgelserne, uden for saa vidt de optræder i rimet Viseform. — Medregnet er derimod den gmlkirkelige Hymne Te Deum, skønt den er oversat prosaisk.

Ved Gennemgangen af de enkelte Salmer har jeg saa vidt muligt oplyst deres Oprindelse, idet det har sin Interesse at se, hvilke Kræfter der arbejder sammen paa at skabe vore forskellige Salmetyper. Jeg er da tillige gaaet lidt nærmere ind paa Oversættelsernes Forhold til deres Originaler, et Forhold, der ikke hidtil har været specielt undersøgt, om end Nutzhorn: »Den danske Menigheds Salmesang« i det hele yder udførlige Oplysninger om Salmernes Proveniens. Det har dog ikke kunnet undgaas, at der i dette Værk har indsneget sig en Del Fejltagelser. Mine Undersøgelser gaar derfor altid saa vidt muligt til Kilderne selv; men jeg har ikke fundet det fornødent at bekendtgøre, hver Gang en Oplysning hos mig er en Rettelse til tidligere Forskeres Bemærkninger.

Salmesprog og Bibelsprog.

Som noget for Salmen karakteristisk nævnte vi dens bibelpaavirkede Sprog. Naar en litterær Genre opstaar, er det altid interessant at se, hvorledes den tilpasser det existerende Sprog efter sit Behov og skaber sig nyt. Undertiden sker dette ved en enkelt Mands Aandsydelse, og en Skildring af denne Mands Stilkunst vil

*) Om Psalmodiens 9 saakaldte Psalmetoner se f. Ex. »Kult och Konst« 1908 S. 2.

da være oplysende for hele Genren. Dette er ikke her Tilfældet. De fleste Salmer er Oversættelser, og det er kun til de færreste vi kender Oversætterens Navn. Særpræget er Sproget kun i saare faa af dem. Men tilsammen danner de det Salmesprog, hvormed senere Slægter digter videre, en Hær af Udtryk og Vendinger, der staar rede til Brug, naar ikke Aanden selvstændigt løfter sine Ørnevinger.

Dette Salmesprog er ikke skabt af intet; det er bygget op af Udtryk, der tages i Arv fra verdslig og religiøs dansk Middelalderdigtning og fra Middelalderens religiøse danske Prosalitteratur. Det faar Præg af de latinske og tyske Digte, som vore Salmer er Oversættelser af, og det er helt igennem stærkt influeret af bibelsk Tankegang og bibelske Vendinger. Det træder altsaa ind som en enkelt Gren af den store religiøse Sprogbrug; men denne Nybegyndelse er dog ganske ejendommelig. Det er første Gang, den religiøse Sprogbrug med saa vidt favnende tankefyldigt Indhold lægges paa Folkets Læber; thi de »Helgen-Minder«, der i Middelalderen blev drukket ved Lavsfesterne var af et meget stereotypt og kortfattet Indhold; det er første Gang, Folket som Menighed selv skal forkynde, hvad der lever i det, og det bliver Salmesproget, der skaber Folkets religiøse Sprogbrug. Dette Sprog kommer til at arbejde i Folket et kvart Aarhundrede, før der kommer en Bibeloversættelse, som derpaa langsomt udbredes og gør sin Gerning. Det virker mundtligt, hvor denne virker bogligt. Det binder sig i Hukommelsen med Rytmer og Rim, om end begge Dele er ufuldkomne. Det vender tilbage igen og igen, mens Prædikenen skifter fra Gudstjeneste til Gudstjeneste. Det viser sig i de følgende Tider at være levende, hvor Prædikenen er forstenet, idet Salme- og Bønnebøger i 16.—17. Aarh. hurtigt og vekslende afspejler de religiøse Strømninger og Moder, mens Prædikensamlingerne intet væsentligt nyt byder — og endelig synes Salmebøgerne mere end andre »Bøger« at slides op og forsvinde trods talrige Oplag, hvad der vel maa være Vidnesbyrd om en flittig Brug.

De første Salmebøgers Sprog synes saaledes i sig selv en Undersøgelse værd. Det karakteristiske ved dette Sprog ligger imidlertid som nævnt ikke i det i snævrere Forstand stilistiske, men i, at det er Folkets Tilegnelse af religiøs Sprogbrug og derfor ligesom religiøs Sprogbrug i det hele taget kendetegnes væsentligst ved sit Ordforraad: ved de faststaaende Ordforbindelser, ved specielle Ord-

betydninger; Vekslinger mellem abstract og konkret, og ved de poetiske Billeders Art, Omfang og Slægtskab.

Det sproglige Udtryk for religiøse Følelser og Erfaringer maa altid begynde som Billedsprog, da det er noget sjæleligt, der skal gengives, og det vil stadig paany forme sig til Billeder, naar inderlige Følelsesstrømme kræver Tolkning i Ord; men samtidig vil der ogsaa under den religiøse Tænknings Udvikling og Anvendelse i videre Kredse blive Brug for Abstracter i større Tal. Den religiøse Sprogbrugs Begyndelse og Udvikling vilde, hvor den kunde eftervises, i sig selv være en interessant Opgave for Filologien. Men naar en Religion, som Christendommen, fremtræder som afsluttet Aabenbaring med en fastslaaet Canon af hellige Skrifter, vil derved dens sproglige Udvikling i det store og hele være afgrænset. Idet en saadan Religion breder sig ud over Folkeslagene, og Sproget i dens hellige Skrifter kommer til at øve sin berigende Indflydelse paa de Sprog, den træder i Forbindelse med, vil selve den Maade, hvorpaa det religiøse Ordforraad overføres: ved tilsvarende hjemlige Ord, der dækker samme Begreb, ved Omskrivninger, ved Nydannelser eller ved Laan, til en vis Grad karakterisere det Folk, der modtager Christendommen, og den Kultur, hvormed denne mødes. Saadanne Undersøgelser af Christendommens sproglige Indflydelse paa germanske Folkesprog foreligger*); men dens Indflydelse paa Dansk savner endnu sin Behandling. En af Grundene hertil er vel den, at den sproglige Overføring her er foregaaet gradvis og fordelt over et langt Tidsrum, i hvilket Landets Sprog har været underkastet stærke og vekslende fremmede Indflydelser, samtidig med at der er foregaaet store Ændringer i dets Lydstof og Bygning, saa at den religiøse Sprogbrug først sent falder til Ro og fæstner sig**).

---

*) v. Raumer: Die Einwirkung des Christentums auf die althochdeutsche Sprache, Berlin 1851. — Weinhold: Die gotische Sprache im Dienste des Christentums, Halle 1870. — B. Kahle: Die altnordische Sprache im Dienste des Christentums. I, Acta Germanica I (Berlin 1890); II, Arkiv f. nord. Filologi XVII (Lund 1901), hvortil gavnligt Correctiv kan findes i Fr. Paasche: Kristendom og Kvad (Kristiania 1914).

**) Bidrag til en Skildring af Christendommens Indflydelse paa dansk Sprog vil kunne findes i Ellen Jørgensen: Fremmed Indflydelse under den danske Kirkes tidligste Udvikling (Vidsk. Selsk. Skrifter 7ende Række Hist.-filos. Afdeling I B. Kbhvn. 1909), — Marius Kristensen: Fremmedordene

Er den religiøse Sprogbrug faldet til Ro efter Overførelsen, og foreligger der en enkelt fuldstændig Bibeloversættelse, som væsentlig bliver Grundlaget for alle senere, saaledes som det skete i Danmark ved Midten af d. 16. Aarh., saa vil den religiøse Sprogbrug i det hele og navnlig Bibelordet ved sin friske Billedrigdom og sin prægnante Kraft have Betingelser for at virke befrugtende baade paa Prosa og Poesi, og vi vil ofte finde de mest intense Udtryk for Folkets Liv, baade i Kongeord og Digterværker, prægede af Bibelsproget. Det nævnes ganske vist i Regelen ikke i Historieundervisning, at Fr. d. III's bekendte Ord: »Jeg vil blive og dø i min Rede« er Citat efter Job. 29,18; og jeg har ingensteds set en Udredning af den ægte romantiske Uklarhed, der maaske netop derfor er saa uvejrsbetagende: »Stormenes Sluser bryde med Vælde«, hvori vi har en Slags Misforstaaelse af 1. Mos. 7, 11 og Parallelsteder.

I Prosalitteraturen vil den sproglige Berigelse fra Bibelen dels kunne gøre sig gældende i Form af bibelsk Stil, dels, og dette langt hyppigere, i Form af enkelte bibelske Udtryk og Bibelcitater. Saadanne findes i saa godt som alle danske Bøger, og alene en Opregning af bibelsprogprægede danske Bogtitler uden for Opbyggelseslitteraturen, vilde udgøre en forholdsvis lang Liste, der viste noget om Bibelsprogets Prægnans. Mange slige Udtryk er blevne almen Sprogejendom; men større Undersøgelser af dette Forhold for Danskens Vedkommende foreligger ikke*). Paa Svensk findes derimod flere Bidrag til Belysning af Bibelsprogets Indflydelse**);

---

i det ældste danske Skriftsprog (Kbhvn. 1906), — Clara Holst: Studier over middelnedertyske Laaneord i Dansk i 14.—15. Aarh. (Kristiania 1903), der bl. a. S. 65 f. omtaler den religiøse Oversættelseslitteraturs Betydning for Orddannelsen ved Hjælp af mnt. Abstractsuffixer, — saavel som spredt i O. Kalkar: Ordbog til det ældre danske Sprog (Kbhvn. 1881 ff).

*) Kun findes en Del af de Bibeludtryk, der er bleven almen Ejendom, men langtfra alle, samlede i Arlauds »Bevingede Ord« (2. Udg. Kbhvn. 1906), og spredte Bemærkninger derom kan findes omkring i Falk og Torp: Etymologisk Ordbog, hvorimod Bibelhenvisninger i Forfatterudgaver yderst sjældent findes. Selv naar en saa bibelpaavirket Forfatter som Baggesen faar sit Hovedværk genudgivet i en dygtig, kritisk kommenteret Udgave (Labyrinten ved Louis Bobé, Kbhvn. 1909) vil man dér vel finde Oplysning om alle andre Citater, men ingen om de bibelsproglige.

**) Maj Lagerheim: Bibliska uttryck i profant språkbruk (i »Nordiska Studier tillegnade Adolf Noreen« 1904). Th. Hjelmqvist: Bibliska Personers

paa Tysk er der Monografier over enkelte Forfatteres Bibelpaavirkning*); i England er der ikke sjældent »bible-references« bag i gode Udgaver af klassiske Forfattere**).

I den verdslige Poesi vil Forholdet væsentlig være som i Prosaen og Talesproget, om end selvfølgelig Versets Krav, Rytme og Rim, vil kunne komme til i større eller mindre Grad at omforme de enkelte bibelske Udtryk og Bibelcitater.

Anderledes vil Forholdet være i religiøs Tænkning og religiøs Digtning uden for den egentlige Salmedigtning. Her vil vi træffe en ganske anderledes fri Tilegnelse og en stadig Fornyelse af den religiøse Sprogbrug. Fra nyere Tid kan blot i Prosaen henvises til Jakob Knudsens Sprog i hans »Bibelske Foredrag« og til poetiske Udtryk som: »Da skyder min Bøn en Ranke« (Ad. Langsted), »Send Bønnens hvide Due« (Jac. Paulli), »Klang af Daabens Vand og Gravens Nøgler« (Chr. Richardt).

Med den egentlige Salmedigtning er Forholdet et noget andet. Idet den træder frem med sin Sprogbrug før Bibeloversættelsens, danner den et Grundfond, hvoraf baade denne og den senere Salmedigtning kan øse, og den bereder i mange Maader Vejen sprogligt for den verdslige lyriske Digtning. Naar Oehlenschläger f. Ex. i »Samliv« benytter Udtrykket »Adams Børn« er dette sikkert et Bibeludtryk, der først gennem Salmesproget (se I Del, S. 8) er naaet til den verdslige Digtning. Men efter at Salmen er skabt som litterær Genre, er sproglige Nydannelser forholdsvis sjældne derindenfor. Digterne holder sig til den bibelske Sprogbrug, hvoraf de stadig øser. Dette maa man erindre, naar man hos flere Digtere møder samme Udtryk eller Billede, saa man ikke ukritisk antager indbyrdes Paavirkning uden Sans for den stadige fælles Kilde, Bibelen***).

Namn med sekundär användning i Nysvenskan (Lund 1901). Bibelgeografiska namn m. sek. anv. i Nysv. (Lund 1904). J. Reinius: On transferred appellations of human beings (Göteborg 1903).

*) En Række saadanne Monografier er nævnt i Elster: Principien der Litteraturwissenschaft II (Halle 1911) S. 224. Om Bibelens Betydn. for Folkesproget se Th. Zahn: Bibelwort im Volksmund (Nürnberg 1893). Paul Grünberg: Biblische Redensarten (Heilbronn 1888).

**) Særlig kan henvises til Ruskins nøjagtige Bibelhenvisninger bag i den Allenske copyright edition af hans Bøger.

***) Dr. Brix har (Tonen fra Himlen S. 77) opstillet en skøn dansk-tysk Genealogi for Udtryk, der har deres fælles Grundlag i 1. Cor. 15, 55, som igen er Genklang af Hoseas 13, 14.

Men under Tilegnelsen i Tidernes Løb vil den bibelske Sprogbrug udformes og genoplives forskelligt efter de forskellige Digteres individuelle Sjæleliv, Tankevaner, Billedklarhed, og her vil kunne blive Tale ikke blot om Paavirkninger, der skyldes Digterens Individualitet, men ogsaa om saadanne, der skyldes religiøse Retninger, Tidsaldre og litterære Moder. Den religiøse Sprogbrug har jo sine »argots«, der modsat Folkemaalene sjældent er lokalbestemte og som udelukkende adskiller sig ved Ordforraadet; og idet Salmedigtningen staar i organisk Forbindelse med den øvrige Samtidsdigtning baade den verdslige og den religiøse, mest selvfølgelig den sidste, modtager den gennem disse Indflydelse fra litterære Moderetninger. Dog vil Bibelsprogets Fasthed og Salmebegrebets konservative Karakter gøre, at enkelte saadanne Moder, f. Ex. Benyttelsen af klassisk og nordisk Mythologi, langt mindre gør sig gældende her end i nogen anden litterær Genre*).

Nærværende Sprogundersøgelses Stof og Form.

Den i denne Afhandling følgende Undersøgelse har til Maal at beskrive Salmesproget i dets Opstaaen, saaledes som det fremtræder for os i Malmøsalmebøgerne og derigennem søge at give os en Menighedens Karakteristik. I dette Sprogs Ejendommelighed ligger i Ordforraadet, følger det naturligt, at Undersøgelsens Form maa blive væsentlig leksikalsk. Lykkes det at fremstille en leksikalsk Oversigt over det danske Salmesprogs Grundstamme, skulde man gerne ud fra denne nogenlunde nemt kunne skønne over, hvorledes denne Stamme senere er vokset; betydelige Digteres Ejendommelighed skulde ved Sammenligning lettere kunne fastslaas; en Undersøgelse som den v. Holstein—Rathlouske om Vægterversene vilde sprogligt kunne faa et fast Udgangspunkt; en Brixsk Paavisning af tilfældige Paralleller paa Punkter, hvor vi i Virkeligheden staar overfor noget alment, vilde kunne undgaas, og endelig vilde Mulighed være givet ogsaa for en Undersøgelse af Salmesprogets

*) Et afskrækkende Exempel paa, hvad man kan mene at finde af Mythologi i et Salmevers, naar man ikke holder sig Bibelsprogets Indflydelse for Øje, er Dr. Brix's Forklaring af Strofen »Sandelig det var Guds Finger« (Tonen fra Himlen S. 48). Strofen har sin fulde Forklaring i Johs. Aabenbaring 12. Cap.

Indvirkning paa verdslig Visedigtning, der i 16.—17. Aarh. synes ikke at have været helt ubetydelig*).

Salmernes Sprog maa imidlertid, under den stadige Vexelvirkning af Stemningsindtryk og Stemningsudtryk, som Salmesangen giver, have nedfældet en Række af Forestillinger hos det danske Lægfolk, der sang dem, en bestemt særtegnet Livsfølelse. Vi vil derfor ud af det hele Salmesprog kunne læse en Folkets Psykologi. Vel kommer Reformationsbevægelsen og med den Salmerne til os udefra; men Salmesangen faar selvstændigt Liv i det danske Folk, og et Menneske eller et Folk aabenbarer nu engang sin Ejendommelighed ikke mindre ved det Omfang, hvori, og den Maade, hvorpaa det assimilerer betydelige udefra kommende Aandspaavirkninger, end ved den Maade, hvorpaa det, upaavirket, former sit Liv og udtrykker sine Tanker. Dette trænger maaske til at siges overfor en eensidig folkloristisk Betragtningsmaade. — I hvert Fald vil vi ud af Salmesproget kunne læse en bestemt Del af Folkets Psykologi, den religiøse Følelses, i større logisk Sammenhæng og Klarhed, end Gennemgangen af de enkelte Salmetyper giver den, med mere Vægt lagt paa Tanke- og Forestillingslivet, medens Typegennemgangen i højere Grad viser Stemningslivet. Saaledes er i Frøken Ellen Jørgensens Doktorafhandling: Helgendyrkelsen i Danmark (Kbhvn. 1909) en Del af Senmiddelalderens religiøse Fysiognomi tegnet væsentlig paa Grundlag af Opbyggelseslitteraturens Sprogbrug. Skal et saadant psykologisk Tværsnit gennem Tiden fremtræde klart, er det imidlertid nødvendigt, at det tankebeslægtede staar sammen. Den leksikalske Sprogoversigt vil af denne Grund ikke blive ordnet alfabetisk, men psykologisk. Selve Stoffets Ordning vil da i Forbindelse med de enkelte Udtryks Forekomsthyppighed give Tidens religiøse Karakteristik. Men for at dette kan ske, er det ogsaa givet, at det bliver de danske Ord, i hvilke Tankerne og Stemningerne ligger gemte, der danner Udgangspunktet.

Vi har et ret nærliggende Forbillede for en sproglig Redegørelse af denne Art i B. Kahle: Die altnordische Sprache im Dienste des Christentums I, der ogsaa fremstiller en nyskabt religiøs Sprogbrug i en Art lexikalsk Oversigt, der ikke er alfabetisk, men dogmatisk ordnet. Denne Kahles Ordning synes mig imidlertid., om den di-

*) Sml. Danske Viser fra Adelsvisebøger og Flyveblade, udg. af Det danske Sprog- og Litteraturselskab.

rekte skulde overføres, at ville medføre nogle Vanskeligheder. Idet man gaar ud fra de dogmatiske Begreber, den kirkelige Kulturs latinske Gloser, for derpaa at fremstille de forskellige Maader, hvorpaa disse oversættes, maa man paa visse Punkter gaa Glip af det karakteristiske i Folkets Føle- og Tænkesæt. En saa abstrakt dogmatisk Opstilling som denne er dog selvfølgelig langt mere berettiget m. Hens. til et Tidsrum, hvor den religiøse Litteratur er den katolske Kirkes, end over for en Salmesang, der bliver Udtryk for Folkets Sjæleliv; men ved en hvilkensomhelst Ordning, der sætter det dogmatiske Begreb paa det fremmede Sprog som Grundlaget, bliver det let noget accidentielt og ikke noget primært, naar f. Ex. flere Begreber falder sammen i et enkelt nordisk Ord paa en saadan Maade, at dettes psykologiske Indhold bliver forskelligt fra det fremmede Begrebs, idet Ordet paa hvert af sine Omraader medfører Biforestillinger fra det andet Omraade, hvor det ogsaa bruges (som naar i dansk Reformationstidssprog »salvus« og »beatus« sammenfalder i »salig«), medens omvendt ogsaa Spaltninger, Omdannelser og Sammenfald kan komme til at træde i Forgrunden, til Trods for at de ingen psykologisk Betydning har i sig selv, idet de hjemlige Ord blot virker efter deres danske Klang, Oprindelse og Betydning, ganske uafhængigt af deres latinske eller tyske Forbilleder, som Menigmand ikke aner noget om.

Idet Kahle følger en rent dogmatisk Inddeling, bliver det ogsaa Hovedbegrebernes Oversættelse, han faar fat paa, men de Udtryk, hvorved disse knyttes til det øvrige Sprogstof, de Adjectiver, hvormed de forsynes, de Verber, hvormed de indgaar Forbindelse, bliver ikke i nogen videre Grad taget med, og vi mangler derved noget af det for den religiøse Sprogbrug allerejendommeligste: de halvdøde Metaforer, den stadige Glidning mellem abstract og konkret; (som Exempel kan henvises til Bemærkningerne i Anledn. af Ordet »Sæd«, i min Afhandl. »Den yndigste Rose« trykt Edda 1918).

Den leksikalske Oversigt over Salmesproget vil derfor komme til helt at hvile paa Salmernes danske Sprogstof som Grundlag, og dens Ordning vil blive bestemt af dette Sprogstofs indre psykologiske Samhøren. Idet Ordningen da giver Tidens religiøse Psykologi, vil den i mange Dele ogsaa blive dogmatisk; men den kan ikke betragtes som et Stykke Dogmehistorie. Den religiøse Følelse er fra

første Færd billeddannende i sin Ytringsform, den har en Fornemmelse af, at dens Ord aldrig kan dække den bagved liggende Realitet, og at de kun paa Grund af de fælles religiøse Erfaringer bringer de samme Forestillinger videre til andre. Men medens Tanken overfor vort almindelige Billedsprog forholder sig forholdsvis passiv, ikke føler nogen Forpligtelse til at skaffe Enhed til Veje og højest af og til i Vittighedsblade morer sig over Billedernes indre Modsigelse, har den religiøse Tænkning, idet den anerkender Gud som en levende Virkelighed, hvoraf alt afhænger for Sjælen, følt en logisk Trang til at skaffe Enhed og Overensstemmelse til Veje i den religiøse Tankeverdens Billedsprog, idet den søger at trænge til Bunds i Billedernes psykologiske Underlag. Dette er Dogmatikkens Opgave. Men for os, der vil se en Tidsalders psykologiske Spejlbillede i Ordenes Strøm, har det intet at sige, om de danner en logisk Tankeenhed, eller om flere Billeder i Virkeligheden forblandes som i Udtrykkene købe, genløse, betale (se S. 116 f). Selve Tankegangens Gliden er et Bidrag til Tidens psykologiske Karakteristisk.

I en Undersøgelse som Kahles og andre af samme Art (se ovenfor) vil det have en væsentlig Interesse at undersøge Glosernes Etymologi for at se, fra hvilke Lande Kulturpaavirkningen kommer, og hvorledes den hjemlige Kulturs Ordforraad tilpasser sig til den ny Kulturs Behov. Anderledes er det med Salmesproget, der kun for saa vidt er en Nybegyndelse, som det giver til Menigmand, hvad der før var Enkeltstands sproglige Eje. Sprogstoffet ligger i det væsentlige færdigt til Brug gennem Udviklingen i den danske Middelalder. Etymologien og Glosernes Indvandringstid er i denne Sammenhæng uden Betydning.

Det, der interesserer, er, hvorledes Sproget har fundet paa at bruge netop denne eller hin Forbindelse af Ord. Det, vi ønsker at fastslaa, er Glosens særlige Anvendelse i religiøs Sprogbrug, dens specielle religiøse Betydning og den faste Forbindelse, som den i denne Sprogbrug har indgaaet med andre Gloser. Søger vi Grundlaget for dette, vil vi hyppigst finde det i Bibelen. Her maa vi imidlertid huske, at vi umuligt kan regne med, at flere forskellige afvigende Udtryk for samme Tanke svarer til bestemte Udtryksvariationer i nogen bestemt Bibeloversættelse, men at de væsentligst maa betragtes som divergerende Oversættelser af samme

Udtryk i Datidens store fælles Bibelgrundlag, Vulgata, hvis Text ses at have øvet sin Indflydelse langt ud over det 16. Aarh.'s første Tredjedel (jfr. Lis Jacobsen: Peder Pal. Danske Skrifter II S. 50 f. og 281 ff.).

Selv hvor vi har forskellige Udtryk i Vulgata, vil det ofte ikke være muligt at fastslaa de forskellige danske Udtryk som svarende hvert til sin latinske Glose. Snart bruges det ene, snart det andet Ord, og snart har Grundtexten, hvor denne kan følges som i Psalmebearbejdelserne, hint, snart dette, saa at de danske Ord foreløbig maa henstilles som Synonymer, saaledes f. Ex. Synd, Ondskab, ond Sædvane o. a. (se I Del, S. 22 ff). Kun hvor Udtryk ikke umiddelbart stemmer overens med Bibelsprogbrugen, men deres Formning maa forklares ved deres nærmere Kilde i tysk eller latinsk Salmesang, er dette gjort. Hvor Skriftsteder citeres enten blot ved Henvisning eller med latinsk Text, er Grundlaget Vulgata.*) Kun enkelte Steder peger en Glose bestemt tilbage ud over Vulgata til den græske Text, og kun i disse Tilfælde og ved de dogmatiske Hovedbegreber er Glosen givet ogsaa paa Græsk. Af min Skriftbelægning vil man i Alm. kunne se, om et Udtryk er baade gammeltestamentligt og nytestamentligt, — om den danske Vending selv er et Bibeludtryk eller kun er dannet i Analogi med et saadant, eller

*) Hvor der, som her, er Tale om en forholdsvis fri Sprogbrug, der hviler paa en i Middelalderen foregaaet Nedfældning af religiøse Udtryk, mener jeg, det er tryggest overalt først at søge Udtrykkets bibelske Oprindelse i Vulgata. Noget helt andet er det, hvor vi har en prosaisk direkte Oversættelse af en Bibeltext. I dette Tilfælde synes Erasmus's Text at have spillet en betydelig Rolle i Danmark. De to større Prosatexter i Malmøsalmebogen 1529 og den tilsvarende Messebog: Epistelen (1 Cor. 11) og Evangeliet (Joh. 6, 27 ff.) er begge oversat efter Erasmus som Grundlag med Benyttelse af Luthers Oversættelse, samme Fremgangsmaade som Dr. Brøndum Nielsen i sin Disputats har paavist for Chr. Winthers Oversættelses Vedkommende. Brandts Bemærkning i »Lundekanniken Chr. Pedersen« S. 288, at de skulde være korrigeret af Hans Mikkelsens og Chr. Winthers Oversættelse, er ikke rigtig. Med Hensyn til det gamle Testamentes Psalmer maa det bemærkes, at jeg bestandig, selv om jeg citerer Texten efter Vulgata, regner deres Nummer efter vor nuværende Bibels (= Luthers og den hebraiske Text). I Reformationens Overgangs- og Brydningstid nummererede nogle Psalmebearbejdere efter ny, andre efter gml. Skik (Vulgatas). Hvor da senere Udgivere har overset dette, som Wackernagel, da han forfattede sine ellers udmærkede Registre, og derfor ikke gennemfører en ensartet Regnemaade, bringer de deres Læsere i Forvirring.

om blot den hele Tankegang paa Stedet er bibelsk influeret. Mange Udtryk har haft deres faste Form fra Middelalderens religiøse Digtning. Hvor et saadant Udtryk ikke er bibelsk, vil Middelaldertraditionen være anført, undertiden ogsaa, hvor Udtrykket er bibelsk, for saa vidt det hører til Grundbestanddelene i den poetiske Tradition. Dog vil her sikkert med Rette kunne klages over nogen Uregelmæssighed i Behandlingen, idet Henvisninger til Middelalderlitteraturen kun er givne eksempelvis, hvor Udtrykkene forekom mig at være alment Gods, og de gør altsaa i ingen Henseende Fordring paa Fuldstændighed. Dette gør heller ikke Henvisningerne til den med Malmøsalmebøgerne samtidige verdslige og polemiske Poesi. De skal blot yderligere oplyse om, hvorvidt et Salmeudtryk er alment gængs i poetisk Sprog. Til den gudelige Prosalitteratur før Reformationen er kun givet ganske enkelte Henvisninger, til Oplysning af Udtryk, jeg ikke, eller kun sparsomt, har fundet i Poesien.

Paa denne Maade haaber jeg at have klarlagt Indflydelsen fra de to Kilder for Salmesproget: Bibelsprogbrugen og den eksisterende poetiske Tradition*).

Derimod er en delvis Fuldstændighed tilstræbt i Redegørelsen for selve Malmøsalmebøgernes Sprog. Disse rummer jo den første Periodes Salmedigtning baade fra Vest og Øst: Haderslev, Viborg, Malmø og København. Denne første Periode viser det nyskabte Salmesprog, og de senere Perioder i det 16de Aarh. føjer intet væsentligt til.

Da den psykologisk-leksikalske Oversigt derfor ikke fremtræder uden for første Periodes Vedkommende, har jeg ment det rigtigt at anbringe denne først, foran Typeundersøgelserne, for at ikke disse, der strækker sig over flere Perioder, skal blive unødigt splittede. Til Grund for Sprogoversigten er lagt Chr. Bruuns Udgaver (Psalmebøger fra Reformationstiden I—II, 1865—66), der ved den sprogbeskrivende Undersøgelse er citeret bogstavret**), medens jeg i 2. Afdeling, hvor Vægten ligger paa Salmernes Indhold, har tilladt mig at bruge min egen Retskrivning i Citaterne. For det historiske Overbliks Skyld har jeg parteret Dietz's Salmebog 1529 (Bruun I

*) Sproget i »Danske Viser« er derimod ikke benyttet til Parallellisering.

**) Hertil maa dog bemærkes, at medens Bruun I har en særlig y-agtig Type til Gengivelse af lang i-Lyd, er denne Type i min Afhandling af typografiske Grunde overalt gengivet ij.

S. 1-134) efter Severinsens Inddeling (Sev. S. 9-14) i 4 Afdelinger: A. B. C. D., og nummereret Salmerne indenfor hver Afdeling med Severinsens Nummerering. Derimod har jeg ikke henvist til Severinsens Afdeling E, da dette vilde gøre det besværligt at finde Salmerne i Bruuns Udgave, hvor E's Salmer findes spredt i I og II Del. Derimod har jeg nummereret Salmerne i Dietz's Tillæg 1536 (Bruun I S. 141-192) med Løbenummer under Samlingsbogstavet T (= Tillægget); saa at T 1 — T 2 o. s. v. betegner Tillæggets Salmer i den Orden, hvori de er trykt. Proserne til Salve (S. 150-2) har jeg samlet under Nr. 5; men har ladet de 2 Antifoner S. 180 have hver sit Nummer (Nr. 29 og 30), samt samlet Litaniet og de derefter følgende 3 Collecter under Nr. 33. Malmøsalmebogen 1533 har jeg, da den udgør II Del af Bruuns Udgave betegnet ved II og jeg har her angivet Salmerne efter Sidetallet for deres Begyndelse, hvilket paa Grund af Bruuns partielle Udgivelsesmaade er langt mere praktisk end at forsyne dem med Løbenummer, ligesom det ogsaa svarer til Betegnelsen i Bruuns Register (f. Ex. II. 70 = »Kom Helligaand Herre Gud opfyld«).

Ogsaa denne Oversigt behandler af Prosastykker kun Te Deum (A. 2 og II. 81) derimod ikke Prosaoversættelserne af de bibelske Cantica: Magnificat, Nunc dimittis, Benedictus, eller af Davidspsalmer.

I de os bevarede Malmøsalmebøger er visse Salmer paa Grund af Dobbelttryk helt identiske, nemlig: A. 9 = T. 31; B. 1 = T. 15; B. 5 = T. 10; D. 1 = T. 13.

Andre er delvis identiske, idet de er forskellige Overarbejdelser af samme danske Grundtext eller af samme Førsteoversættelse. Saaledes er A. 5 delvis identisk med T. 21; A. 22 med T. 8; A. 27 med B. 18; A. 31 med II. 70; A. 34 med II. 76.

Andre er Paralleloversættelser, idet samme latinske eller tyske Text er blevet oversat flere Gange. Disse er A. 2 ≠ II. 81; A. 12 ≠ T. 16; A. 14 ≠ II. 84; A. 16 ≠ A. 17; A. 19 ≠ B. 4; A. 20 ≠ B. 5; (A. 21 ≠ B. 6); A. 26 ≠ B. 18; A. 33 ≠ B. 9; B. 2 ≠ C. 10 ≠ II. 42; B. 10 ≠ C. 7; B. 13 ≠ C. 3; B. 15 ≠ II. 65 (=II. 62 og T. 29 og T. 30); C. 9 ≠ T. 23 ≠ II. 41; C. 18 = II. 52; T. 19 ≠ T. 20.

Af de helt identiske er i Sprogoversigten selvfølgelig kun Hensyn taget til den ene Text; ved de delvis identiske og Paralleloversættelserne er der derimod taget Hensyn til begge Tekster.

Min Fremgangsmaade ved Udarbejdelsen har været den, at der paa Grundlag af en nøjagtig Konkordants over særlig vigtige Partier af Salmebøgerne er dannet en Plan for Ordningen og Udarbejdelsen. Dette første Udkast er da suppleret ved Samlinger fra det øvrige Stof og kontrolleret ved Stikprøver fra enkelte Salmer, der igen var udarbejdet i fuld Konkordants. Herved har jeg forhaabentlig opnaaet at sikre mig, at intet væsentligt er oversprunget. En Henvisning kan mangle hist og her; men i det store og hele kan det ses, om et Udtryk er enestaaende, sjældent, nogenlunde hyppigt, eller almenbrugt, i hvilket sidste Tilfælde dog sjældent alle Citatstederne er oplyst, men kun Exempler udtagne paa de forskellige Betydninger; dette er da bemærket (jfr. f. Ex. Ordet Naade I Del S. 100 f). Af den psykologiske Opstillingsmaade følger, at en Del mindre væsentlige Udtryk som Conjunctioner, Præpositioner, almene (ɔ: pronominalske) Adjectiver (som »stor«) og almene Verber (som »blive«, »gøre« etc.) enten slet ikke medtages eller behandles under de Hovedord, hvortil de knytter sig. Af Arbejdets hele Natur følger, at Ord, som kun tilfældigt forekommer i Salmer uden at konstituere noget for den religiøse Sprogbrug karakteristisk, ikke er medtaget; medens saaledes Adjectivet »from« selvfølgelig behandles, er Substantiv-Udtrykket »til Fromme« = »til Gavn« ikke medtaget. Idet jeg har bearbejdet Reformationstidssproget med nuværende Salmesprog klingende i Øret og med stadige, samtidige Studier i det 17. Aarh.'s Salme- og Bønnebogslitteratur, er det mit Haab, at intet, der har væsentlig Betydning for Salmesprogets følgende Udvikling, skal være undsluppet min Opmærksomhed, medens jeg dog ser denne Oversigts Hovedbetydning deri, at den gennem en udførlig Enkeltfremstilling af en bestemt afgrænset Sprogbrug i et bestemt afgrænset Tidsrum giver et Bidrag til dette Tidsrums religiøse Psykologi og fremskaffer et Grundlag for fornuftig Vurdering af senere Perioders mere individuelt prægede Salmesprog.

Til Slut maa jeg udtale en Tak til det store kongelige Bibliotheks Udlaansexpedition, til det fynske Landsarchiv i Odense og til Fyns Stiftsbibliothek for den Elskværdighed, hvorved disse Institutioner har forskaffet mig de litterære Hjælpemidler til disse Undersøgelsers Gennemførelse.

I.

REFORMATIONSMENIGHEDENS PSYKOLOGI BELYST GENNEM BESKRIVELSEN AF

MALMØSALMEBØGERNES SPROG

Saaledes som Mennesket religiøst er stillet i Tilværelsen, føler det et Forhold mellem tre Magter eller Magtgrupper: I. *Mennesket selv,* der her nævnes først, fordi det umiddelbart kan kendes og iagttages, — II. *Gud,* hvis Existensformer og Virken under Troslivets Udformning i Ord iklædes de menneskelige Former og Udtryk, som Aabenbaringen har benyttet i Bibelen, — III. *Djævelen,* Guds og Menneskets Fjende.

Den nærmere Ordning af de enkelte Afsnit i Fremstillingen vil ses af følgende Oversigt. Indenfor hver Paragraf vil Hovedgloserne fremtræde kursiverede, saa at den, der søger et bestemt Ord eller Udtryk, forhaabentlig nogenlunde let kan finde det.

INDHOLDSFORTEGNELSE

Mennesket.

Side

Cap. I: Menneskeslægten; Menigheden; Tilværelsens Dimensioner.

§ 1: Betegnelser for Menneskeslægten 7
§ 2: Legemlighed og Sjæleliv 8
§ 3: Andre Mennesker: Næste, Broder, Jævnchristen; — de vantro, Verden 11
§ 4: Menigheden: Almene Benævnelser og Benævnelser i Forhold til Gud 13
§ 5: Tilværelsens Dimensioner: Himmel og Jord; — Liv, Tid, Evighed; — ondt og godt 17

Cap. II: Livets Grundstemning; Naturfordærvelsen; Synden.

§ 1: Livsvilkaarene: Nød, Sorg, Elendighed og Foragt 19
§ 2: Menneskets fordærvede Natur, Synden 21
§ 3: Billeder og Omskrivninger for Synden; — Adjectiver og Afledninger 23
§ 4: Syndens Udvikling: Begær, Fristelse, Misgerning, ond Sædvane; — Navne paa Enkeltsynder. 26
§ 5: Syndens Virkninger og Aflæggelsen af Synden 29

Cap. III: Menneskets Gudsforhold.

§ 1: Almene Udtryk for Personlighedsforbindelse 31
§ 2: Tjener- og Barneforholdet; Forholdet til Guds Vilje; sammenfattende Gloser 33
§ 3: Gudstjeneste, Bøn og Lovprisning 35
§ 4: Hjerteforholdet: Tro, Haab, Kærlighed 38
§ 5: Samling af Gudsforholdets Resultat; menneskelige Værdier; Retfærdighed, Fred, Glæde 44

Cap. IV: Livet betragtet som Vandring eller Strid; Døden.

§ 1: Livet som Vandring 49
§ 2: Livet betragtet som Strid 52
§ 3: Døden 54

Side

Cap. V: Opstandelse og Dom; Frelse og Fordømmelse.

§ 1: Opstandelse, Dom, Verdensundergang 55
§ 2: Frelsen og Himmerigslivet 57
§ 3: Fordømmelsen, Helvede 60

Gud.

Cap. VI: Guddommen og almene Udtryk for dens Forhold til Mennesker.

§ 1: Den rette Gud og Afguder; — Guddom 64
§ 2: Almene Udtryk for Guds Forhold til Mennesker 65
§ 3: Friere Vekslen mellem de 3 Personer i Guddommen; Guds hellige Navn 65

Cap. VII: Guds Ord.

§ 1: Betegnelser for Guds Ord; — forskellige Udtryk for Guds Talen 67
§ 2: Gudsordets Egenskaber; billedlige Navne paa Guds Ord... 69
§ 3: Menneskehjertets Forhold til Guds Ord 72
§ 4: Guds Ords Modstandere; Reformationskampen 73

Cap. VIII: Sakramenterne.

§ 1: Daaben 76
§ 2: Nadveren 76
§ 3: Udtryk for mystisk Livsforbindelse 77

Første Person i Guddommen: Gud Fader.

Cap. IX: Benævnelser, Beskrivelse, Bolig og Herlighed.

§ 1: Om- og Tiltale 79
§ 2: Beskrivelse 81
§ 3: Guds Bolig og Englene 83
§ 4: Guds Herlighed, hans Skabergerning, Almagt og Evighed 85

Cap. X: Guds Styrelse: Forsynsgerningen og Opdragelsen.

§ 1: Guds Given og Menneskets Modtagen 88
§ 2: Guds Alvidenhed og Gudhed, hans Forsyn 89
§ 3: Guds opdragende Gerning: Styrelsen, Undervisningen om hans Vilje, hans Straf og Vrede 94

Cap. XI: Guds Frelsesraad.

§ 1: Guds Venskab 97
§ 2: Frelsesraadet af Evighed; Gud giver eller sender Sønnen 98
§ 3: Forskellige Gloser for Guds Kærlighed og Naade 98

Side
§ 4: Frelsen 102
§ 5: Kaldelsen, Udvælgelsen og Troslivets Styrkelse 103

Anden Person i Guddommen: Jesus Christus.

Cap. XII: Christi Liv og dets Betydning.

§ 1: Glosestoffets Art 104
§ 2: Jesu Navn og Forhold til Faderen 104
§ 3: Jesu Menneskevorden 107
§ 4: Jesu Pine, Død og Jordfæstelse; Frelses- og Forligelsesværket; hans Nedfart til Dødsriget og Sejr 111
§ 5: Jesu Opstandelse, Himmelfart og Dom 121

Cap. XIII: Tiltaleord og Kendingsnavne for Jesus Christus.

§ 1: Tiltaleordenes Betydning som Udtryk for Følelsen 123
§ 2: Navnene fra Apostlicum brugte som Tiltale 124
§ 3: Kendingsnavne, der staar i Forbindelse med Oprindelse og Fødsel 124
§ 4: Kendingsnavne udfra Christi Hovedegenskaber, fra hans Frelser- og Kongegerning 125
§ 5: Udtrykkene Vej og Lys; Liv og Opstandelse; vor Trøst, vor Salighed, Haab og Glæde 126
§ 6: Billeder paa Hjerteforbindelsen og Lydighedsforholdet ... 127
§ 7: Adjectiver knyttede til Christus-Benævnelserne 128

Tredie Person i Guddommen.

Cap. XIV: Den Helligaand.

§ 1: Om- og Tiltale, Aandens Komme til Menneskehjertet 129
§ 2: Aandens skabende, samlende og rensende Gerning 130
§ 3: Aandens trøstende og oplysende Gerning 132
§ 4: Helligaandens Gaver og Naade 133
§ 5: Kendingsnavne og Adjectiver 133

Guds og Menneskets Modstandere.

Cap. XV: De onde Magter.

§ 1: Djævelen; Navn, Væsen og Virke 134
§ 2: Andre Ondskabsmagter 136

Samlende Sprogoversigt 138

MENNESKET

Cap. I: Menneskeslægten; Menigheden; Tilværelsens Dimensioner.

§ 1. Betegnelser for Menneskeslægten.

Den collective Betegnelse er »*menniskens køn*« (A. 5 — B. 6 — B. 9 — Hr. Mich. S. 135, Str. 4 — Br. & H. VIII, XV og XXV og f. Ex. Chr. P. I, 290 — sml. det klassiske men ikke bibelske »genus hominum«), »*menniskens sønner*« (A. 15 = Ps. 12, 2: filii hominum, ben adam — A. 16 = Ps. 14, 2 — A. 22), »wi menniske« (A. 1 — C. 9) og hyppigst »*mennisken*« (f. Ex. A. 1 — A. 5 — A. 13 — A. 15 — A. 21 — T. 1 — T. 2 — T. 3 — T. 8 — II, 62 — Br. & H. XII og XIII), der i Regelen maa opfattes som bestemt Flertal (= »menniskerne« B. 9), men ogsaa synes at kunne være bestemt Ental: »Lad oss ey frøcte mennisken, han er som græss forgengelig« (II, 31). Ved Muligheden for Opfattelse baade som Plur. og Sing. (sml. Brønd. N. S. 17 Note 5) dækker det det hebraiske Collectiv Adam. Andre Betegnelser, der dog efter det hebraiske egentlig er identiske med de to førstnævnte er »*Adams køn*« (T. 5) eller hyppigere »*Adams børn*« (T. 18 — T. 20 — T. 25 — T. 27). Man kunde maaske ogsaa sige, at selve Navnet Adam staar som repræsenterende hele Menneskeslægten i T. 19: »Salue Iesu Christe . . . att Adam ij teg naaden fandt«, bibelsk Grundlag: Rom. 5, 12-18. — Udtrykkene med Adam synes ejendommelige for Salmer, hvori vi kan spore den hebraisk-kyndige Hans Tavsens Haand. — Alle de nævnte Udtryk rummer Følelsen af den fælles store Slægtsammenhæng, Christendommens Universalisme.

Endelig kan Menneskeheden betegnes ved Udtryk som »alle folk«, »alle land« (B. 7) eller »werden« (om dette Ords forskellige Betydninger se nedenfor) eller ved *Sammenfatning af to modsatte Enkeltbetegnelser:* »qwinne oc mand« (A. 5 — A. 20 — A. 21 — B. 5 — T. 3 — Br. & H. XIII — Døded. 63 — Syge-M. 31,20) »Ij qwinner oc ij mend« (A. 1) »Mand oc alle quinder« (II. 84); »fattig oc rijg« (A. 9 — A. 34 — sml. Hr. Mich. S. 175, Str. 5 o. m. a. St.). Enkelte Salmer kan fremvise Enkeltbetegnelser som

»mendt oc unge knabe« (A. 1) »Greffuer, Herrer, Ridder oc Knechte oc alle slecte« (B. 15), smlgn. Menighedens Medlemmer (S. 15).

I det hele og store er det altsaa de gennem Middelalderens poetiske Sprogbrug fastslaaede Gloser og Glosepar, der benyttes til Betegnelse for Menneskeheden; — kun gennem de Tavsenske Salmer trænger ved Siden heraf en bibelsk-hebraiserende Betegnelse ind.

§ 2: Legemlighed og Sjæleliv.

Mennesket staar i Række med de øvrige Skabninger: »meg eller nogit creatur« (A. 5). — Denne Glose: *Kreatur,* bruges her som overalt, hvor vi vilde sige Skabning (jfr. Hr. Mich. S. 11, Str. 2 — S. 26, Str. 3 — S. 34, Str. 4).

Det har baade »*lijf oc siæl*«, en Gloseforbindelse, der efter Falk og Torp skyldes tysk religiøs Sprogbrug, = corpus — anima, se f. Ex. Matth. 10, 28 (A. 3 — B. 12 — B. 15 — C. 9 — T. 23 — T. 29 — II, 65; og sml. f. Ex. Br. 273, 18 og 274, 7: Kar. Ludvd. — Hr. Mich. S. 22, Str. 2 og 4 — S. 128, Str. 5 — Sj. K. 330 — P. Sm. Eiiij og F* — Br. & H. XIII: siel och liff) eller »*siæl oc krop*« (A. 34 — II. 76 — Br. 264, 26: Kar. Ludvd.) »krop och siel« (II. 73 — Br. 300, 31: Dyrerim). Udenfor denne faste Forbindelse bruges »lijf« i Betydn. Legeme, ligesom nu, væsentlig om Moderlegemet (A. 2 — A. 7 — T. 35). Vi har den tautologiske Vending »liff och legeme« (II. 41); men ellers er det det sidstnævnte Ord, *Legeme,* der bruges: »ij legoms krafft; holt legommit ij specht« (T. 14) »legommet reijsse aff døde« (T. 23). Legemligheden betegnes ogsaa ved »*kød oc blod*«: »menneskelige nature met kød oc blod« (II. 81); men disse Ord for Legeme bruges ogsaa med den bibelske Betydning »caro«, det syndige, mod Aandssiden stridende, i Menneskenaturen: »wor legoms løst begære« (A. 13) »legommens begering« (T. 7) »ligemsens syndelig løst« (II. 76 — sml. »leghomæns løsth« Hr. Mich. S. 164, Str. 3) »Hwer er gandske forfengelig, ey vden kiød oc blodt mett falsk oc swig« (T. 25, sml. 1. Cor. 15, 50: caro ac sanguis) »Thi kødsens act aff all sin krafft er mod dit budord aff ganske macht« (II. 73 — bibelsk Grundlag for Tanken Gal. 5, 17). — Det kan næppe være andet, end at disse Ords Dobbeltbetydning i den religiøse Sprogbrug maa præge Tidens Tankegang med en Legemsforagt, der udelukker enhver naturlig Glæde over Legemets Styrke eller Skønhed eller Følelse af det som en god Guds Gave.

Modsætningen *Sjæl* er da det bibelske anima, det aandelige Livscentrum: »forderffuer wor siæl« (A. 1 — sml. f. Ex. C. 18, T. 3 o. m. fl.).

Sjælens Sæde er *Brystet* eller *Hjertet:* »giff oss kierlighed wdi

wort bryst« (B. 2). Man taler om »hiertens hwss« (A. 7), »wor (wort) hiertis hwss« (A. 22 — A. 31) — eller blot »wort aandelig hwss« (A. 31 — forskelligt fra 1. Pet. 2, 5 domus spiritualis = Kirken). — Selve Udtrykket »vort Hjertes Hus« er næppe bibelsk, men idet det benytter Genitiv til at erstatte Appositionsforholdet, synes det dannet i Lighed med den bibelske Sprogbrugs Gengivelse af den hebraiske Status constructus. — Hjertet omtales altsaa som en Bolig, som man da kan »bepryde med aandelig smycke« (A. 31 — sml. Matth. 12, 44), og hvori baade gode og onde Magter kan bo: »lad Guds ord faa ij wort hierte rom« (B. 8) — »wor wanart, ther lønlig boor ij hiertet« (B. 3) »synd er ij hiertet inde« (D. 3). Derfor »driffuer« den Helligaand »synden aff hiertet bort« (II. 84) og Gud »befester« sin Vilje »ij theris hierte rodt« (T. 3, gml. poetisk pars pro toto, Isl.: hjarta rœtr).

Ogsaa Sjælen kan opfattes som en Bolig: »optendt naadens liuss ij wor siel« (T. 5); men hyppigst er Sjælen som sagt lig selve den aandelige Personlighed.

Denne samme Betydning har ogsaa ofte Ordet Hjerte: »wort hierte motte smage thijn sødhed« (A. 13) — »mit hierte maa tha lide« (T. 1 — sml. C. 18 — T. 8 o. m. fl.). Denne pars-pro-toto-Brug, der ogsaa er almindelig bibelsk, beror vel oprindelig paa Hjertefunktionernes Sammenhæng med alle stærkere Sindsbevægelser, sml.: »Ther fore er theris hierte ey still« (A. 17). Derfor opfattes Hjertet ogsaa mest som Sæde for det inderligere Følelsesliv og Driftslivet. Det er »ett hierte reent oc pwrt« (A. 3 sml. II. 76 = Ps. 51, 12), der bedes om, ikke »en ren Aand, en ren Sjæl«; man »wender« sit Hjerte til (A. 5) eller fra en (C. 3); man synger og begærer »aff hiertit« (A. 15 — C. 11 — C. 15) eller »aff hiertens grund(e)« (A. 12 — B. 1 — B. 2 — B. 3 — B. 5 — B. 10 — B. 13 — B. 16 — C. 18 — T. 14 — T. 17 — sml. f. Ex. Br. & H. IV og XXVI — Br. 268, 15 — Hr. Mich. S. 63, Str. 4 — Døded. 191 og 624 — P. Sm. Hij*.); vor inderlige Bøn kan kaldes »wor hiertens bøn« (T. 5 — jfr. »mijn hiertens røst«, Br. 263, 6: Anna Brahe), hvor Genitivforbindelsen aabenbart erstatter et abstract Adjectiv: oprigtig, andægtig. — Sml. om »Hjertens« S. 130.

Modsætningen, det tankeløse, er det, som kommer alene af *Munden:* »Mett mundt eller aff hiertens grundt« (T. 14). — Dog kan ogsaa Munden ved pars-pro-toto-Brug betegne hele Personligheden: »theris tunge staalt obenbare taler stort« (A. 15 sml. Ps. 12, 4) »saa skall min tunge . . . gladelig forkynde din retuished« — »lad op mine læbe, saa skall min mund kundgøre dit loff« (II. 76 = Ps. 51, 17) »min mund oc hierte rober till dig« (II. 62).

Naar Aandslivet, særlig Kærlighedslivet, er hentørret, er Hjertet Sten: »sten hierter mue der vid smelte« (II. 30 — Bibelsk Grundlag Ez. 11, 19).

Om Kærlighedslivet bruges ogsaa Billedet af Ild med Glosen

»optende«: »optend oss alle til saadan begere« (B. 15) se nærmere S. 131.

Et andet Billede, der anvendes om Aandslivets Svaghed eller Styrke, er *Søvn og Opvaagnen:* »Stat op aff søffne all Christenhed« (A. 22 efter Rom. 13, 11-12; sml. Ef. 5, 14) »Wag op, wag op ij Guds naffn tw werdige Christenhed« (B. 16).

Mindre hyppigt end »Sjæl« bruges Ordet *Aand* til Betegnelse for Aandssiden i Mennesket: »skab ij meg en retter aand« — »saa mangen bedrøffuit aand« (B. 15). Sml. lignende Udtryk i II. 76, en Bearbejdelse af Ps. 51, fra hvilken de her citerede Udtryk ogsaa stammer. — Derimod er som Adjectiv »*aandelig*« (= spiritualis, smlgn. f. Ex. 1. Cor. 10, 3-4) eneherskende: »med aandelig smycke wort hierte bepryd« — »O hiertens Herre oc aa. lijff« — »then aa. krij« — »wort aa. hwss« — »med aa. krafft« (A. 31) — »een aa. salwe« (A. 3), »Thit aa. Israels folk« (A. 22), »aa. oc werdzlige gienstrijd« (A. 9), »aa. strid« (II. 21), »Thin Sabat skalt tw holde hellig, Oc helst skal thet wære aandelig« (T. 14), »oc aa. wilt tw tilbeden worde« (T. 22 efter Joh. 4, 24).

Synonymt med »Sjæl« og »Hjerte« og oftest tautologisk bruges en Del forskellige Udtryk: »hierte, modt oc sindt er slett forblindt« (T. 2) — »opfyld thine Christnes hierte, hw oc sind« (A. 31). — »Af hu och sind och all vor acth, aff siel oc hierte, aff ganske macht« (II. 73) — sml. Marc. 12, 30: »ex toto corde tuo & ex tota anima tua & ex tota mente tua & ex tota virtute tua«. Lignende tautologisk Brug kan mærkes f. Ex. hos Hr. Mich. S. 11, Str. 1: »Myn hwg, myn acht met allæ mynæ sindhæ«.

Af de nævnte Ord bruges »*Hu*« i samme Betydning som Hjerte, Sjæl (A. 31 — T. 3 — T. 6), men ogsaa med Betydning af Vilje, Hensigt i tautologisk Forbindelse med Hjerte (T. 3 — T. 32) eller med Agt (T. 7) eller med dem begge (II. 73), samt endelig med Betydning af »Erindring«: »min synd er altid i min hw« (II. 76).

Sind bruges i Betydningen Tankegang: »tilsamen med kierlighed boo ij eet sind effter thijn wilie« (A. 15 — sml. A. 3 — A. 31 — A. 34 — T. 25 — T. 35 — II. 76) samt med Bibetydning af den vilkaarlige Villen i den tautologiske Forbindelse: »Effter menniskens tøcke oc sind« (II. 62)*).

»*Mod*« forekommer udenfor Citatet af T. 2 i: »Thi giff tw oss ith bedre modt« (ɔ: et frommere Sind — T. 25).

Menneskets *Tankevirksomhed* fremhæves ved Siden af dets Handlen: »wor gierning oc wor tancke« (A. 13). Hertil svarer i Betydning Verberne »*tencke*« (A. 5 — D. 1 — II. 72) og »*besinde*« (B. 1 — T. 7 — T. 21). Tankens Skelneevne betegnes ved »*Skel*« eller »*Forstand*«: »opliuss wor mørcke skiell« (T. 5) »all forstandt,

*) I T. 7 Str. 4 betegner det derimod »Betydning, Indhold« (= Kalkar: Sind. 6).

skeel, siæl oc sind« (T. 25)*) »mett Christelig skiell« (T. 2) — sml.: »thi wærer nu stille oc mercker wel meth ret forstand oc redelig skel« (Syge M. S. 3, 16-17).

Villien er Lederen af Menneskets bevidste Handlinger. Hos det naturlige Menneske er den genstridig mod Gud: »wilien haffuer løst til all ondtskaff« (T. 21) — »Huem sin vilge her undertrøcker« (II. 30). Ordet nærmer sig da i Betydn. »*Vild*« = Lyst, Lidenskab: »oc ødeleg wor eghen wild« (A. 3). Naar »Villie« bruges om Gud, har det oftere den konkretere Betydning: det Maal, som hans Vilje har sat sig, de Krav den stiller (smlgn. S. 95). Et andet Udtryk for Villien, Hensigten, er »*Agt*«, som vi har truffet i Forbindelse med Hu (T. 7 — II. 73) sml.: »thet er all wor acht« (T. 2) »Thi kødsens act aff all sin krafft er mod dit bud ord —« (II. 73). »Med alle rett Christne menniskis acht« (A. 12); — hertil Verbet »agte«: »thit folk achte the nw offuer att winde« (A. 15).

Samvittigheden nævnes som det særlige aandelige Organ for Følelsen af Menneskets etiske Forhold til Gud. Er dette godt, er den ren (conscientia pura f. Ex. 1. Tim. 3, 9): »een reen samuittigheds øghen« (T. 6)**); — er det daarligt, føles det som brændende Svie i Samvittigheden: »I deris samuittighed ere de brend« (II. 65) — »Brendemercke haffue the i theris samwit« (mærk den ældre Kortform, B. 15. — Det bibelske Grundlag for Tanken er 1. Tim. 4, 2). Helligaanden er »Samwittighedzens trøst« (A. 25)***).

Ogsaa her i Betegnelserne for Sjælelivet (»Liv og Sjæl«) møder vi Middelalderens staaende poetiske Sprogbrug. Denne og Bibelsproget forenes i den almindelige Pars-pro-toto-Brug af Ord som Hjerte og Mund, og i Sammenhobningen af Synonymer: »Hu, Sind og al vor Agt« o. s. v. Det specielt bibelsk prægede i Sprogbrugen er Legemlighedsordenes pejorative Betydning. Anskuelighed faar Sproget ved de bibelsk betingede Billeder af Hjertet som Bolig, dets Forstening, Søvn og Opvaagnen eller f. Ex. Samvittighedens Brændemærkning.

§ 3: Andre Mennesker: Næste, Broder, Jævnchristen; — de vantro, Verden.

Andre Mennesker er for Mennesket, efter Kærlighedsbudet (3.

*) Dog bruges »Forstand« mest i Betydn. »Forstaaelse, Oplysning«: »Giff oss ret Christelig forstand« (II. 65 — sml. B. 2, C. 10), og »Skel« findes hyppigere med Betydn. »Billighed, Rimelighed, Aarsag, Grund«. (Se f. Ex. T. 14, T. 18 og T. 26).

**) Herimannus Contractus: »da puræ mentis oculos in te defigere«. Det samlede Udtryk er ikke bibelsk, men dannet i Lighed med Ef. 1, 18: »Deus — — det illuminatos oculos cordis vestri, ut —«.

***) Naar Samvittigheden ikke fungerer, kan den billedligt siges at være fængslet: Aflad og Menneskefund har »i Fengsel hafft vor Samvittighed« (P. Sm. Gij).

Mos. 19, 18, — sml. Marc. 12, 31): »*thijn næste*« (bibelsk: proximus, — A. 1 — D. 1 — D. 3) —, eller jævnere praktisk oversat »wor nabo« (T. 6 — saaledes Hr. Mich. S. 62, Str. 3) — eller med det i den første christne Menighed hyppigt brugte »*thin broder*« (C. 21, sml. f. Ex. Jac. 2, 15: frater & soror) »brødre oc søstre« (C. 18) — sml. II. 73: »wi i dig ere brødre alle«, hvorfor Menneskene ogsaa skal leve »ij rett kierlighed oc broderlig tro« (C. 19) — samt endelig et Ord, der viser Horisontens Indsnævring: »*thijn ieffnchristen*« (B. 3 — B. 14 — C. 21 — T. 14 — Døded. 646 — P. Sm. Eiiij* o. fl. St.); i T. 14 ogsaa Kortformen »thin ieffnchrist«. Det er indenfor Menigheden, Menneskene betragter hinanden som nærstaaende og Slægt. Men viser Ordet Følelsens Begrænsning, viser dets Overvægt i Salmesproget over de andre Gloser ogsaa Samfølelsen, den Menighedsfølelse, vi ikke træffer saa stærkt i den foregaaende Tid. Man kan ogsaa mærke sig den maaske tilfældige Omstændighed, at Poul Helgesen, der en enkelt Gang har Glosen i sine Digte (Br. & H. XXVI) hyppigst i disse gengiver proximus ved »en anden« (Br. & H. XXVI og XXVII). Om Glosens Brug i Prosa se Kalkar II 436 b.

Menneskeheden falder nemlig i 2 Afdelinger: [1]) Menigheden og [2]) Verden eller, enkelte Steder, de »*wchristne*« (T. 12) »*wantro*« (A. 32 — svarende til »infidelis« f. Ex. 1. Cor. 6, 6) og maaske »the troløse« (A. 34 = Ps. 51, 15: »iniqui« — tysk Original: »die gotlossn«).

Ordet »*Verden*«, hvori sammenfalder Ny Test.: ὁ αἰών (sæculum) og ὁ κόσμος (mundus) er ved sin fastvoxede Artikel et typisk Exempel paa den religiøse Sprogbrugs særlige Begrebs-Fæstnelse. Naar Betydningerne nedenfor tages i den Orden, de gør, er det, fordi utvivlsomt paa Reformationstiden Følelsen af det stedlige i Ordets Betydning, det fra »mundus« udgaaende, har taget Overhaand over det tidslige, der etymologisk ligger i Ordet som Oversætt. af sæculum (Oldn. veröld).

Ordet betegner dels: [1]) al Skabningen: »Teg . . . prijser then ganske werden« (A. 2), »Then som all werden haffuer i wold« (A. 7) »før werdtzens begyndelse« (T. 9 — »ante mundi exordium«); ligesaa flere Steder. Dernæst betegner Ordet særlig [2]) den af Mennesker beboede Del af Tilværelsen: »hent tilsamen som ij werden boo aff alle tungemaal til een tro« (A. 31) »Stor wildelse nw ij werden er« (B. 15)*). I sidstnævnte Ex. har vi maaske allerede Betydning [3]) Menneskeslægten: »Gud elste werden saa« (A. 1 — Joh. 3, 16) »all werdzens synder wore paa meg lagt« (A. 5 — sml. f. Ex. Joh. 1, 29 og 1. Joh. 2, 2) — denne Betydning forekommer adskillige Steder. Denne Betydning [3]) er den mest direkte Afledning af Ordets egl. etymologiske Betydning [4]) Menneskelivet: »gaar wd til wærdzens mødhæ« (Hr. Mich. S. 150,

*) Dog ogsaa det modsatte: »All verden och iørderig« II. 81 (Latinen blot: omnis terra, Plattysk: De gantze erdtboddem).

Str. 1) »ij dødzens stunde, nar wij aff werden gaa« (B. 2) »skilies fraa thenne werden« (B. 7) — man mærke her Demonstrativet som fast Bestanddel af Udtrykket; ligesaa: »thenne werdtzens næring« (T. 7) sml. »in hoc sæculo« Matth. 12, 32 og f. Ex. Joh. 8, 23: de mundo hoc estis. — Det er ogsaa her sandsynligt, at Sammenfaldet af de to bibelske Begreber, mundus og sæculum, har meddelt Forestillingen noget vist rumligt-geografisk: Livet her og Livet hist ses som to afgrænsede Sfærer. — — Endvidere kan Ordets Betydning indskrænkes saa det betegner [5]) den verdsligsindede Part af Menneskeheden: »then (ɔ: Troen) werden haffuer forget« (B. 15) »werdzens spot« (C. 10). — Af Betydn. [1]) eller [5]) kan endelig afledes Betydning [6]) det materielle og Værdsættelsen deraf, den Christendommen modsatte Aand, Materialismen: »troo ey paa wærdhen hun wil tig swighæ« (Hr. Mich. S. 163, Str. 1) »till aandelig strid mod werden ath kiffue« (II. 21) »lad oss ey falle i syndsens brøst aff verdsens løst« (II. 73; til Udtrykket kunde jævnføres 1. Joh. 2, 17: concupiscentia mundi — hvis vi ikke her snarere havde en objectiv Genetiv: Lyst til det materielle). — Af Verden (Betydn. 4) er afledt Adjektivet »*verdslig*« (sæcularis, f. Ex. Tit. 2, 12) = hvad der er bundet til denne Verden: »med werdzlig praal oc menniskens tant« (B. 15) »thet werdzlige rijge« (B. 19) »aandelige oc werdzlige gienstrijd [ɔ: Modstand]« (A. 9).

I dette Afsnit har vi to Exempler paa specielt bibelske Begreber, »Næste« og »Verden«: det ene gengivet dels i en ordret Oversættelse, der vist ikke føles som indeholdende nogen nærmere Begrebsbestemmelse, dels ved Hjælp af andre Ord, der i sig selv forklarer og afgrænser Forestillingen; det andet øget i konkret Anskuelighed ved Sammensmeltningen af to latinske Gloser i een dansk, der egl. kun var Oversættelse af den mindst konkrete.

§ 4: Menigheden, almene Benævnelser og Benævnelser i Forhold til Gud.

Menigheden*) betegnes alment dels som »de udvalgte«, dels som »alle Helgen«, dels som »Christne«; hyppigt ogsaa med Abstractet »Christenhed« eller Ordet »Kirke«.

[1]) Benævnelsen »*udvalgte*« har vi i: »alle gudfryctige oc vdwalde«, »alle vdwalde menniske«, »thit hellige oc vdwalde folk« (A. 2) »dit vdualde folck«, (II. 81) — jfr. om Grundlaget for disse Udtryk II S. 64-65; »alle thine vdwalde« (T. 35) sml. »altijd saa æstw vdwald« (B. 16, H. Sachs: »So bistu auszerwelt«) — »electi« er oftere i Ny Test. Navnet paa Menigheden (sml. Rom. 8, 33 og

*) Selve Ordet »menighed«, der kun forekommer i T. 33, er ikke brugt i denne Betydning, men = »den menige Befolkning«, modsat Raadet.

Tit. 1, 1, sml. ogsaa i Gl. Test. f. Ex. Es. 65, 9). — Sjældnere er Glosen [2]) *Helgen:* »alle Helgen« (T. 6) her maaske om de afdøde, men i »alle Helgens samfund« (T. 23) = det i Ny Test. hyppige »sancti«, Menighedens Medlemmer (f. Ex. Rom. 1, 7 — 2 Cor. 13, 12). — Ret almindeligt er [3]) *Christne:* »alle ret Christne menniske« (A. 12) »wij Chr. m,« (B. 3) »alle Christne [mend]« (A. 5 — A. 17 — A. 26 — A. 31 — A. 32 — A. 35 — B. 19 — C. 4 — T. 35 — B. 18: »wij Christne« — II. 81: »dine tro Christne« — sml. Acta 11, 26.).

Naar man betragter Menigheden som en Enhed, er den: »then Christne stad« (A. 22 — sml. nedenfor under 7e) — eller hyppigst [4]) »*all Christenhed*« (A. 19 — A. 20 — A. 22 — B. 4 — B. 5 — B. 6 — C. 19: »thijn arme Christenhed) — »tw werdige Christenhed« (B. 16) — »all gantske Christenhed paa iorden, eet samfund giord med sijne [ɔ: hans] ord« (C. 9.) — »en Christen samfund« (II. 41.) — samt endelig [5]): »*thijn Christen kircke*« (A. 34.) »thin hellige Christelige kircke« (T. 33) »Then hellige Christelige kijrcke, som er alle Helgens samfund« (T. 23). — Rent umiddelbart har vel Ordet Kirke hos den Tids Mennesker fremkaldt Billedet af den store grundfaste Bygning midt i Byen, saa at vi her har et Billedord, der rummer den bibelske Tankegang Ef. 2, 20-22.

I Forhold til Gud betegnes Menigheden dels blot som dem, der hører ham til: »thijne menniske« (C. 5) »thijne Christne« (A. 31) sml. Visd. 15, 2 — Joh. 17, 6 — 2 Tim. 2, 19 — hvortil svarer Betegnelsen for den enkelte: »O tw Guds menniske« (T. 17, Grundlag 1. Tim. 6, 11); — dels ses Forholdet under Billede af bestemte jordiske Forhold: Forholdet mellem Fader og Børn, mellem Konge og Folk, som Israel var Guds Folk og Jerusalem Guds Stad i særlig Betydning, og endelig Forholdet mellem Herre og Tjenere og mellem Hyrde og Faar.

[6]) »*Guds børn*« kaldes Menigheden A. 13 (sml. f. Ex. A. 1 — A. 9 — A. 19 — C. 9 — II. 21 — II. 81) — nytestamentligt, sml. f. Ex. Gal. 3, 26 (*ὑόι Θεοῦ*) og oftere i 1. Joh. Brev (*τα τέκνα τοῦ Θεοῦ*); i samme Betydning i Visd., — jfr. »Om tw æst aff Gud fødder« (B. 3 efter 1. Joh. 4, 7). — Naar Jesus (Matth. 5, 9 — Luc. 20, 36) bruger Udtrykket »Guds Børn«, synes det at være ligesom »bene-elohim« i Job. om Engle. — [7a]) »*thit folk*« (populus tuus) kaldes den A. 2 (sml. A. 15 — A. 16 = Ps. 14, 4: plebem meam — A. 34 — B. 11 — B. 16 — C. 11*) — C. 15 — T. 1 — T. 2 — II. 68 — II. 81); om det gammeltestamentlige »populus tuus«, se f. Ex. Ps. 3, 9, og overført i Ny Test. paa Menigheden f. Ex. 2. Cor. 6, 16 — 1. Pet. 2, 9-10. Hertil hører [7b]) Navnet »*Israel*«: »Thit aandelig Israels folk,« — »alt Israels køn« (A. 22) »the arme Israels børn« (A. 17) —

*) Naar C. 11 tillige i Str. 2 har »thit Hedinske folk« om Menigheden skyldes det en uheldig Sammentrækning af Luthers Str. 2 »die Heyden« med Str. 3 »das volck« Ps. 67: populi.

sml. Chr. P. I, 13: »O du israelss folk, som er hwert christet menniske«. — »Israel«, (saaledes A. 16 = Ps. 14, 7 — A. 32 = Ps. 124, 1 — B. 7 = Luc. 2, 32 — T. 3 = Ps. 25, 22 — T. 17) — eller med et tilsat Adjectiv, der ikke findes i Psalmerne »rett Israel« (C. 3 = Ps. 130, 7 af Luther forbundet med Rom. 9, 6-8 — T. 18 — II. 30 = Ps. 147, 19). — [7c]) »*Iacob*« (A. 16 — A. 17, nemlig Ps. 14, 7). — [7d]) »*Sion*« (A. 17 = Ps. 14, 7 — T. 26 = Ps. 126, 1 — II. 76 = Ps. 51, 20). — [7e]) I II. 30 betegner baade »*Hierusalem* dw hellige stad« (Ps. 147, 12) og »Dine burgere i dig« (filiis tuis in te) Menigheden, sml. »Guds folck Ierusalem« (T. 17 = Ps. 128, 5) — »Hierusalem, din fosamling« (II. 76 = Ps. 51, 20; jfr. paa Ny Test.'s Grund Hebr. 12, 22). — [8]) »*thine tiænere*« kaldes Menigheden (T. 3) »thijne tro tiænere« (A. 2 = tuis famulis). — I Gml. Test. træffes ofte »servi tui« (sml. f.Ex. Ps. 89, 51) — sml. »dem — Som thit ord nw — som gode tienere fatte« (T. 32 — hvortil jfr. Matth. 25, 21). — [9]) Glosen *Faar* træffer vi i: »oss thijne fattige faar« (B. 15) »faaren« (B. 18 sml. A. 26) »sijne faar oc lame« (A. 17) »Christi faar« (Døded. 131, o. m. a. St.). Til dette Billede, hvis Grundlag i Ny Test. særlig er Johs. Cap. 10 og i Gml. Test. Jer. 23, 1-4, Ez. Cap. 34 og Sak. Cap. 11 særlig V. 7, svarer Udtrykket i D. 3: »thij ingen haffuer oss wochtid«, sml. Matth. 9, 36 og Udtrykket »vogte fra« (se S. 93). — [10]) I C. 11 er ved Luthers Symbolik Udtrykket »*thijn iord*« (= Ps. 67, 7: terra) kommet til at betegne Menigheden. — [11]) Som *Guds* »*øgesteen*« benævnes den i B. 16 efter Sak. 2, 12.

Baade Betegnelserne »Børn« — »Folk« — »Tjenere« og »Faar« kan Menigheden give sig saavel overfor 2den som overfor 1ste Person i Guddommen, og jeg har derfor ikke gjort Skel mellem de anførte Exempler i saa Henseende.

Særlige Betegnelser overfor Christus er »thijne wenner«, (A. 2 — sml. Joh. 15, 14-15) — »the, som ere thijn arff oc eyedom« (A. 2 »hæreditas tua« i TeDeum, Citat efter Ps. 28, 9) eller med Bryllupsbilledet: »Konnigens dother aff ewighed, Christi brud« (A. 25), om første Udtryk se Ps. 45, 14 og Ps. 10, 16, om det andet Ef. 5, 32 og Aab. 12, 2, — »thijn brud« (C. 15) »Helse wij teg, som er thin ydmyge Dronning« (T. 20).

Af *Menighedens Medlemmer* nævnes særlig enkelte Grupper: »Then erlig forsambling thijne Apostlers tall« — »thit hellige tall thijne Propheters« — »Then gantske skare thijne hellige Martirers« (A. 2) og II. 81 tilføjer »met alle hellige fedre«. T. 35 har »Patriarcher oc Propheter« og Femininumformen til sidstnævnte Ord »Prophetissa« (sml. Br. S. 262, 3: Thott. 553, 4to). T. 9 opregner Lovsangskorene: »Teg loffue wnge oc gamble tesligest smaa børn, o Christe, Widuers skare oc Iomffruer, ther til alle kyske hierter«.

Da Salmerne i saa høj Grad er personlig Digtning, enten Sjælens Tale til Gud eller Guds Tale til Sjælen eller en Formaning

fra den enkelte til Menigheden paa Grundlag af hans Erfaringer, gør de udstrakt Brug af *de personlige Pronominer;* og da det er Menighedens fælles Stemninger og Forhold, der skildres, dens fælles Bøn, der frembæres, bruges næsten stadig 1ste Persons personlige Pronomen Pluralis: »vi, os, vor« — om den christne Menneskehed. Langt sjældnere har den enkelte Christne Ordet med »jeg, mig, min«. Derimod benytter Salmerne, naar de vender sig med Tiltale til de Christne, som langt det hyppigste 2den Pers. Sing: »du, dig, din«, hvorved de stræber henimod det mere personligt indtrængende. Derimod har disse Salmer meget sjældent Pluralis: »I, eder, eders«, og selv da som Undtagelse, vekslende med Singularis (f. Ex. A. 1 — A. 5 — C. 18).

I Betegnelserne for Menigheden har vi mødt Tanken om en Udvælgelse fra Guds Side, væsentlig betinget ved Udtrykkenes Grundlag i de tyske Texter og uden at Tanken ellers nogetsteds uddybes eller dens Konsekvenser drages. Den mest almindelige Betegnelse er efter Høvdingen, Christus, dels Adjectivet «Christne«, dels det næppe stort tidligere brugte, men herefter almindelige Abstractum »Christenhed«, der gennemgaaende er direkte overført fra de paagældende Salmers tyske Originaler.

Om Samfundet bruges Billeder baade fra Borgersamfundet: »Stad«, og fra Byggematerialernes Forening til fælles Bestemmelse: »Kirke«. Ejendoms-Forholdet fremtræder i den hyppige Brug af Possessivet »dine«, i de gmltestamentlige Betegnelser »Arv og Ejendom«, »Folk«, ligesom det ligger bagved den uændrede Overførelse af en Del gmltestamentlige Propria: Israel, Jacob, Sion, Jerusalem. — Væsentlige, og forskellige, Sider af Gudsforholdet kommer frem i Børne- og Tjener-Benævnelserne og det vel ogsaa for alle Datidens danske Christne dagligkendte Billede af Faar og Hyrde. Inderligere Forhold fremtræder i Betegnelserne overfor Christus: Venner og Brud; ligesom i det vurderende Ord »Øjesten«. — I alle Billederne ses Bibelsproget at være Kilden. — Glosen »alle Helgen« er saa sjældent brugt, at den, ligesom det »hellig«, der knyttes til Kirke-Navnet, næppe rummer mere end en Antydning af selve Samfundsfølelsen med den guddommelige Høvding. — At denne Menighed med de mange Navne, som kært Barn jo har, nu selv har faaet Mund og Mæle, viser sig i Brugen af de personlige Pronominer.

§ 5: Tilværelsens Dimensioner: Himmel og Jord; — Liv, Tid, Evighed; — ondt og godt.

Tilværelsen har sine Dimensioner, sine 3 Maaleretninger, indenfor hvilke Menneskelivet vurderes: Stedets Dimension med Jord og Himmel, Tidens Dimension med Tid og Evighed, og den etiske Dimension med ondt og godt.

Menneskets Plads er »*ij werden*« (A. 31 o. fl. St. — se foran under »Verden«) eller hyppigere »*paa iorden*« (f. Ex. B. 10 — T. 2 — T. 21 — T. 22 o. a.) i Modsætning til Guds, der er i Himmelen. Det er de to Verdener, som Gud skabte (se A. 7 — A. 32 — C. 9 — sml. 1. Mos. 1, 1) og som den religiøse Tanke opererer med. Jorden kan, i sin Modstilling til Himmelen, betragtes som et Rige for sig: »*iorderig*« (A. 9 — B. 9 — C. 11 — C. 21 — T. 22 — II. 19: iørderig) ligesom Bibelen foruden ἡ γη (terra) bruger ἡ οἰκουμένη (orbis) f. Ex. Luk. 21, 26, sml. Ps. 90, 2: terra & orbis (erez ve tebel). Af disse to Verdener er Himlen i Sted den øverste »høgt offuer oss« (T. 22), og hvad der kommer fra Gud, kommer »nid til iorderig« (B. 6 — C. 21) »aff himmelen nid« (B. 3 — B. 5 — A. 17) eller blot »her nid« (B. 6 — T. 29 — T. 35 — II. 65). Da det er Mennesket, som fører Ordet i de fleste Salmer, betegnes dets Bolig i det hele taget ofte blot ved Ordet »*her*« (A. 1 — A. 15), sml. Hebr. 13, 14, eller »her paa iorden« (A. 9 — A. 14 — T. 2 — II. 84). Efter den middelalderlige Forestilling, at Jorden flyder i Vandet som Blommen i et Æg (den danske Lucidarius IV Part), kan den ogsaa kaldes »*denne Ø*«: »Naar ieg skal døø aff thenne øø« (T. 1) jfr. »denne verdens ø« (Døded. 14. og 22.) og den i samme Bog S. 79-80 givne Forklaring ø = øde, der er mulig, men ikke synes tvingende.

Her lever Mennesket; »*leffue*« er det neutrale Udtryk, der betyder »være til« (A. 14 — C. 7 — C. 11 — C. 21 o. s. v.) men ogsaa »opføre sig«: »ij werden skaltu leffue saa, at tw retwijss kant wære« (C. 21) — og enkelte Gange »faa Del i Evighedslivet«: »om tw wilt leffue som teg er iætt« (T. 14 — 5. Mos. 4, 1 — Ordspr. 4, 4 se S. 59). Omvendt svarer det tilhørende Nomen »*Liv*« hyppigst til sidstnævnte Betydning af Verbet (se ligeledes S. 59) og har kun enkelte Gange den neutrale Betydning: »then stund ieg her ij liffue er« (B. 15) — »I døden och saa i liffue« (T. 32) sml. »saa lang liffs frest« (T. 17). Sammesteds finder vi samme Begreb udtrykt ved »*ij alle thine dage*«, sml. II. 30: »i vore dage«, hvor Livet altsaa betegnes efter sin Tidsudstrækning, alm. bibelsk, sml. f. Ex. Ps. 90, 9-14, — 1. Kong. 4, 25. Den her paaviste Brug af de samme Udtryk for »Tilværelse« og for »Delagtighed i Evighedslivet« maa uvilkaarligt kunne præge de salmesyngendes Tankegang med en Følelse af, at Samlivet med Gud er det egentlige, det, der virkelig er værd at kaldes Liv; — sml.

Gudsforholdets Gloser »blive hos« o. s. v. S. 32 jævnført med S. 58-59.

Indenfor Menneskeslægtens Levnedsløb fremhæves *Christi Fødsel* ved Udtrykket: »*ij sijste werdzens tijd*« (A. 13) »tog mandom sijst ij werdzens tijd« (A. 35 — Den latinske Original: »homo in fine temporum«. Jeg tænker Udtrykket spiller paa Gal. 4, 4 og Ef. 1, 10, hvor dog Vulg. har »plenitudo temporis[-rum]«, maaske under Paavirkning af 1. Cor. 10, 11: »finis sæculorum«). Juletiden betegnes ogsaa som en »*glædelig*«, »*naadelig*« og »*salig*« *Tid:* »Thenne tijd er gantske glædelig« (B. 5) »ij tesse samme naadelige dage« (B. 9) »Nw er kommen then salige tijd, ther Propheterne — — —« (B. 6). Udtrykkene maaske dannet efter Ps. 69, 14: tempus beneplaciti. — »Then tijd hun er nw gantske rijg til Guds naffn att wij ære« (A. 20); ligesom »thenne naadelige tijdt« (T. 7) ogsaa bruges om hele den med Julen begyndte christne Tidsalder, medens derimod »thenne naadelig tijd« i B. 16 særlig betegner *Reformationstiden* med Ordets Forkyndelse, sml. »Thi tacke wij teg ydmygelig at wij haffue leffuit then thime« (T. 32).

Samtiden ses dog ogsaa under et modsat Synspunkt, nemlig som den i Skriften varslede store Trængselstid: »then farlige tijd nw kommen er, som Apostlene oc Christus om talde« (D. 3) »Sig skynder fast then forsagde [ɔ: forudforkyndte] tijd« (B. 15) »Then tijdt er kommen som før wor spaat« (T. 30 = II. 63).

Guds alt omfattende Tilværelse nævnes i Doxologierne: »Som wæridt haffuer aff begyndelsen nw oc altijdt oc bliffuer till ewig tijdt« (T. 12 — T. 26); om de deraf følgende Benævnelser paa Gud Fader, Gud Søn og Helligaanden se særlig S. 87-88 og 106. Om Guds Ords Bestandighed henvises til S. 69.

Guds Frelsesraad med Menneskene er »*aff euighed*« (T. 1 — T. 3) og ved hans Gerning forlænges Menneskelivet ud over Tiden, idet Gud giver Mennesket at leve hos ham »*euige*« (II. 68) »*ewindelig*« (A. 1 — B. 15 — T. 1 — T. 21 — T. 22 — T. 23) »ij ewighed« (C. 9) »til ewig tijd« (B. 13) »til ewindelig tijd« (A. 2) »Vdi thet euige rige oc altijdt« (T. 9). Derfor vil det ogsaa prise og ære Gud »ij ewighed« (A. 2 — A. 19 — A. 32 — A. 34) »til ewighed« (B. 4) »til ewig tijd« (A. 9 — B. 13 — T. 2) »nw oc til ewig tijd« (C. 15) »ewindelig« (A. 15 — C. 11) »nw oc ewindelig« (B. 10) »ewindelig, nw oc altijdt oc ewindelig« (A. 2 Te Deum: »in sæculum et in sæculum sæculi« efter Ps. 145, 2) sml. »Dig prise Cherubin och Seraphin met en euige engelske loffsang« (II. 81).

Af andre Udtryk med »evig« mærkes: »oss til een ewig lære« (A. 1) »oc giorde oss een ewig fred« (D. 2) »den ewige trøst« (T. 32 — 2. Thes. 2, 16) samt de under Dom og evigt Liv nævnte (se S. 58 ff og 62 f).

Den 3die Dimension er den etiske. Hele Livet spaltes i Mod-

sætningen mellem *ondt og godt:* Der er »onde oc gode menniske« (A. 1), der er »gode gierninger« (f. Ex. B. 3) og »gerninger onde« (II. 68) — »handt (ɔ: Menniskens Lærdom) er oss ondt oc icke god« (T. 8) og Mennesket kæmper og klager: »Wij skulde wære gode aff hiertens grund, men wij ere onde ij alle stund« (B. 3).

Ondt bruges som Samlingsnavn for Ulykker til Legeme og Sjæl: »Wendt bort alt onth fraa liiff oc siæl« (T. 29 — B. 15 — sml. A. 1 — A. 9 — C. 9 — T. 23 — T. 33), men bruges ogsaa specielt i Betydningen Synd i Forbindelsen »giøre onth« (A. 16 — A. 34 — II. 76) modsat »giøre gott« (A. 16 — A. 17 = Ps. 14, 1 — B. 3 — B. 14 — II. 76), medens ogsaa »*godt*« kan bruges i den videre Betydning af Guds gode Gaver (B. 10 — T. 4 — T. 17 = Ps. 128, 5 — II. 76), sml. hertil f. Ex. Ps. 104, 28.

Vi har i det foregaaende bemærket Dobbeltbetydningen i Ordene »Liv« og »leve«, en neutral og en specielt religiøs Betydn., og set den Vurderingsdom, denne sidste indeholder. — Vi lægger Mærke til de faste Forbindelser af Adjectiv og Substantiv til Betegnelse af Christi Fødsel som den særlig glædelige Tid, det Midtpunkt, hvorom Slægtens Historie drejer, ligesom vi ser Dobbeltsynspunktet for Betragtningen af Samtiden. — Vi ser det middelalderlige Verdensbillede i »Jorderig« og »denne Verdens Ø«; og endelig peger de tautologiske Evighedsudtryk atter hen paa Bibelsprogets Indvirkning i saa Henseende, det stilistiske.

Cap. II: Livets Grundstemning, Naturfordærvelsen, Synden.

§ 1: Livsvilkaarene: Nød, Sorg, Elendighed og Foragt.

Livets Grundstemning er givet i Linierne fra den gamle Sekvens og Luther: »Men wi leffue paa iorden her, met døden ere wi omfangne« (A. 14. — Det sidste Udtryk rent tysk, direkte overtaget fra Luthers Salme), og Kaarene er ikke lette for de Christne, saa at der rent alment kan klages: »Hielp Gudt huore stooer er menniskens sorge oc nødt« (T. 2) og bedes: »hielp oss aff wor trang och nødt« (T. 16) »aff nød« (T. 1 — sml. T. 2 — A. 19), ligesom Glosen »*Nød*« er saare almindelig som Betegnelse for den Tilstand, hvori Mennesket aandeligt føler sig staaende. Jeg skal blot minde om Udtrykket »all wor nød« (B. 15 — C. 10 — C. 19 — T. 2 — II. 63 — II. 70 — II. 73 — Br. 261, 11: Anna Brahe) og lignende Udtryk i f. Ex. B. 1 — B. 2 — T. 19 — T. 29, uden at komme ind paa de mange Gange Ordet Nød

bruges alene. Man mærke ogsaa *Ordforbindelser* som »nød oc modgang« (A. 1) »iæmmer oc nød« (A. 33) »mijn hiertens wee oc nødt« (T. 3) »nødt oc fare« (T. 33) »synd oc nød« (B. 9 — B. 15 — D. 2 og Forbindelsen »syndsens nød«, hvorom se S. 29) »nød oc alskens waade« (C. 3) »nød oc dødzens wonde« (B. 7 — sml. »den bittre dødsens nød« II. 84). Denne Slags Ord, der giver et Indtryk af Forknythed og Sjæleangst, myldrer i vexlende Ordpar: »sorge oc wee« (T. 3 — Br. & H. III) »sorg oc alskens waade« (T. 3) »synd oc sorg« (T. 24 — Hr. Mich. S. 28, Str. 1) »sorrig oc synder alle« (C. 3) »møde oc wande« (B. 15) »angist oc møde« (A. 5) »angest oc qwide« (A. 32) »sorg och angest« (II. 65) »frøct oc sorrig« (A. 17), jfr. »wærdzens kwmmer och sorg och nød« (Hr. Mich. S. 137, Str. 4), ligesom Ordene »*modgang*« (II. 31 — II. 70) »*sorg*« (B. 15 — T. 3) »*møde*« (T. 8 — T. 23 — jfr. »wærdzens mødhæ«, Hr. Mich. S. 101, Str. 5 — S. 134, Str. 1 og 150, Str. 1) »*angest*« (A. 5 — T. 27) ogsaa saaledes enkeltstaaende karakteriserer Livets Vilkaar. Det syndige Menneskes Tilstand kan ligefrem kaldes »thette iammer« (T. 2), og Livet kan betegnes som et Fangenskab, en Trængsel og en Tvang: »Naar Gudt faar løøst Syons fengsel, Som een drøm skal tha siunes waar trengsel« (T. 26 = Ps. 126, 1) »mett en Christelig affgang komme till teg wor Fader fraa all twang« (T. 6 = »ex hujus incolatu sæculi«, Herimannus Contr.) sml. »giennom sorrig oc bedrøffuelse att komme til teg« (A. 31). Oprindeligt nordisk Sprogstof og middelalderlige tyske Laaneord gaar her Side om Side til at give Indtrykket af den Angst og Trængsel, Livet byder.

Det staaende Udtryk om Livet her er »*thenne*« el. »*thette ælende*« (A. 5 — C. 9 — C. 10, Str. 1), et Udtryk, der vel nok kan have bevaret en hel Del af den oprindelige Betydning: Udlændighed, Fjernhed fra Himmelen, vort Fædreland, sml.: »hiemmelen — vort rette fæderne land« (II. 42, paa Grundlag af Hebr. 11, 14-16. — Jfr. Br. 229, 21 og 233, 17: Mariagerhdskr.) — og Adjectivbetydningen: »men [ɔ: medens] ieg er her ælende [ɔ: landflygtig]« (T. 7) — »Wij arme vdlende Adams børn« (T. 20). Udlændighedsfølelsen findes dog næppe i C. 10, Str. 4: »nar wij med dieffuelen kiffue om thette ælende«, sml. »dette elendige liff« (i Paralleloversættelsen II. 42) eller T. 2, hvor »Elende« aabenbart staar = Syndefuldhed: »Plath ligger handt vdi alle radt er død oc ey weed sijn elende«. Menigheden kan derfor kalde sig »oss ælende« (C. 4), der næppe betyder andet end det hyppigere »*oss arme*«, et naturligt Rimord til »forbarme«, (A. 5 — A. 15 — A. 33 — C. 18) »sit arme folk« (II. 68 — jfr. C. 19 og T. 25) »*oss vsle*« (II. 70) »oss vsle oc arme« (B. 11 — T. 19) eller »thijne børn saa vsellig« (A. 9). Derfor klager Mennesket ogsaa til Gud. De vigtigste Gloser er *græde, sukke, vene:* »theris suck oc sorrig the meg bethee« (A. 15) »Til teg allene wille wij sucke oc wene,

klage saare mett grædende thaare, I thenne grædende dall [jfr. S. 49], fuld mett alle qwall, Til wij indkomme gennom dørren« (T. 20) »wij græde oc sucke saadant ett fald« (T. 19) »Thi mue wi iammerlig vene« (II. 73) »Vi mue vel grede bitterlige« (II. 84).

Grunden til den tunge Livsstemning er en tredobbelt. Dels er Mennesket siden Syndefaldet bestemt til møjsommeligt Arbejde: »dw bødst — — — ath wi met sued skulle oss føde« (II. 73 se 1. Mos. 3, 17-19), — dels maa Menigheden vente *Had, Foragt* og Forfølgelse fra Verdens Side; den »hadis, fortryckis her« (A. 1) »leggis fast øde« (A. 15) og maa lide »werdzens spot oc vselhed« (C. 10) »aff mange wantro foractis saa« (A. 32) sml.: »thi ieg er arm oc forsmaader wist. Ther till aff mange forachtet« — »Ansee att ieg mijsachtet er, aff trældom platt formødder; ... thi mange giøre mig wffredt Oc aff fortreedt [ɔ: Ondskab, Modvilje] mig hader« (T. 3 Udvidelse af Ps. 25, 16-19), — dels endelig er Arbejdet paa Menneskets egen Helliggørelse ikke let, hvilket ligesom symbolsk udtrykkes i Glosen *Arbejdes* glidende Betydning fra »møjsommeligt Virke« til »Vaande« (ligesom i Tysk): »wilde Gudt platt ende wor synd, som becke tyrckeis aff Solens brynde, Tha wilde wij gerne grædelig szaa, Paa thet wij motte frucht mett glæde faa. Thi saadant arbeyde hør her till, Huo som liffuit haffue will« (T. 26 frit efter Ps. 126) »Saadan naade oc barmhiertighed søger eet hierte ij stort arbeyd« (C. 18, hvor A. vel betyder Vaande, Nød [Kalkar I, 71 a]). Ogsaa de fleste af de ovenanførte Udtryk om Sorg, Angest, Nød sigter netop mod dette, Helliggørelseskampens Møje.

Sprogligt-stilistisk kan vi her lægge Mærke til de bestemte staaende Udtryk, saaledes »al vor Nød«, til Tilbøjeligheden til at danne Ordpar, og til den glidende Betydning i saadanne Ord som Elende og Arbejde.

§ 2: Menneskets fordærvede Natur; Synden.

Til at betegne Menneskets Grundvæsen bruges dels Ordet »*Natur*« (A. 5 — A. 7 — A. 14 — A. 19 — A. 34 — T. 21 — T. 25) sml. Citatet af II. 81: »menniskelige nature met kød oc blod« — dels Ordet »*køn*«: »menniskens køn« (B. 4 — T. 21) dels bruges ogsaa Ordet »*mandom*« i væsentlig samme Betydning, men kun om Christi Inkarnation, f. Ex. »mæden tw mandom hadde« (B. 8), se nøjere S. 108.

Menneskets Natur er syndig: »Her maa wij see wor naturs mact oc syndelig art begribe« (B. 3) »ieg wor ij hans [ɔ: Djævelens] wald aff mijn natur, fordømdt til ewige pijne« (A. 5) — sml.: »Mit wdi heluede oss driffuer wor natur oc synder« (A. 14) og A. 34 = II. 76: »wor natur er fuld aff synd«. Den er »baade

fuul oc slem« (T. 21) »bode mørck oc blindt« (T. 25), og det er den fra Fødselen af: »ij synden vndfangen ieg er, mijn moder meg ij synden fødde« (A. 34 — ligesaa II. 76; begge efter Ps. 51, 7) »wore store synder, ij them wij fødde wore« (T. 8). — Som specielt Udtryk for Arvesynden har P. Sm. Bl. Bijjj: »oprindelig Synd«, et Udtryk, der derimod ikke forekommer i Malmøsalmebøgerne.

Da Synd medfører Elendighed og Død, kaldes Menneskenaturen ogsaa »wor krenckelig natur« (A. 19 Luther: »In vnser armes fleisch vnd blut«, Ordet »krænkelig« findes altsaa uafhængigt af Originalen), »then wsle menniskens køn« (T. 21). Det staar i Forbindelse med denne Menneskenaturens Syndighed, at vi har set »Legem« og »Vilje« brugt i pejorativ Betydning, og det følger af denne Syndighed, at Menneskets egen Kraft til det gode er for intet at regne: »wor eghen macht hun er intthit wert« (B. 1 — T. 24) »inthit bewend« (B. 6) »wi kunde inthit gaat« (II. 76) »Kiender inthet goth« (T. 2) »wi inthit formue aff egen kunst« (II. 42) »wore gierninger ere vduelig« — »wij ere onde ij alle stund, all wor krafft er forderffuit« (B. 3).

Denne Grundfordærvethed kaldes, som vi har set det i Citatet af A. 34, *Synden* (peccatum — *ἡ ἁμαρτία*); og bestemt, enten ved Endelse eller ved Ejendomspronomen »mijn, wor synd«, forekommer dette Udtryk næsten i hver Salme som Betegnelse for a) den syndige Tilstand, Ondskaben som Magt i Mennesket, f. Ex. »synden wij wid henne (ɔ: Loven) kende« (A. 1 = Rom. 7, 7 — og saaledes overalt), ja, enkelte Gange som b) en personlig Ondskabsmagt uafhængig af, og over, Mennesket: »Helffuede, synd och dødsens kraft, som oss hagde for fanger hafft« (II. 72, man sml. Joh. 8, 34) »synden haffuer han fangen« (B. 17, — se nærmere S. 119 og 137); — og med de samme collective Betydninger kan Ordet ogsaa staa i artikelløs Singularis a) »quit fra synd oc waade« (II. 76) b) »Han haffuer offuerwundet synd, heluede oc nød« (A. 1), medens derimod *en Synd* betegner den enkelte Forseelse, saaledes som det fremgaar af den hyppige Pluralis-Brug, f. Ex.: »hans miskund haffuer wore synder alle vdslæt« (B. 10 o. m. a. St.) sml. f. Ex. Ps. 25, 18: universa delicta mea — Gal. 1, 4: pro peccatis nostris*).

Medens »Synd« er Hovedglosen, forekommer som andre Betegnelser for den syndige Tilstand Negativerne: »*wretwijshed*«

*) Man kunde maaske have ventet at finde, at medens Singularis-Betydningerne a) og b) var overvejende i Reformationstiden med dens lutherske Blik for Arvesynden, Grundfordærvetheden, vilde Pluralisbrugen have været det alm. Udtryk i Middelalderen med den katolske Kirkes Vurdering (og Afløsning) af Enkeltsynderne; men undersøger man Hr. Mich. og den øvrige danske katolske Middelalderdigtning, vil dette vise sig ikke at være Tilfældet. Reformationstid og Middelalder forholder sig her analogt, begge følgende den bibelske Sprogbrug.

(A. 34), «*vretferdighed*« (II. 76) efter Ps. 51, 3-4 iniquitas, (sml. i N. T. f. Ex. 1. Joh. 1, 9 og 2. Thes. 2, 7), »*wanart*« (B. 3; »dy sundig arth«). Langt hyppigere Betegnelser for Collectivet Synd er dog dels, efter Sindets Hovedretning, Ordet »*ondskab*«, der i Psalmebearbejdelser ligeledes oftest svarer til iniquitas, skønt Glosen snarest skulde synes at svare til det lidt snævrere Begreb malitia, f. Ex. Ps. 52, 3 — 1. Pet. 2, 1 (A. 1 — A. 16 — A. 34 — B. 1 — B. 13 — T. 2 — T. 7 — T. 17 — T. 21 — II. 76 — Syge M. S. 9, L. 11 — P. Sm. Eiij*) »wor ondhed« (B. 5), dels, som det mest almindelige, Ordet »*brøst*« (A. 9 — A. 25 — A. 31 — B. 8 — T. 1 — T. 3 — T. 5 — T. 7 — T. 22 — T. 33 — T. 35 — II. 42 — II. 52 — II. 68 — II. 81) eller dobbelt »syndsens brøst« (A. 31 — T. 7 — II. 73). Ordets psykologiske Grundlag er Lovopfyldelsens Mangel, den Brist, der føles mellem Ideal og Evne.

Derimod er det Følelsen af Lovbrud, der er det psykologiske Grundlag for det sjældent forekommende *Brøde* (Mar. Kr. S. 46): »wor brøde hun er saa mangefold« (A. 9 — Br. & H. XII — Hr. Mich. S. 176, Str. 3) — jfr. Hr. Mich. S. 149, Str. 5: »Huad i haffue brøt ethers gud imod« — og S. 151, Str. 5: »then tijd wij braadhæ wor herres ord«.

Desuden betragtes Synden som *Ufornuft* og Vankundighed: »Mijn vngdoms brøst oc wfornufft« (T. 3 = Ps. 25, 7: ignorantias meas — sml. i Ny Test. Acta 17, 30) — »Hvor lenge wille ij wanwittige [ɔ: uforstandige] wære, eders ondskab ey forlade« (A. 16).

De hidtil nævnte Betegnelser for Synden maa, til Trods for deres forskellige psykologiske Indhold, regnes at staa ganske synonymt, som rene Abstracta. — Tydeligt fremtræder atter her det religiøse Sprogs abstracte Begrebsdannelse i Hovedglosen med dens Bestemthedsform, »Synden« (jfr. Cap. I § 1: Mennisken, § 3: Verden).

§ 3: Billeder og Omskrivninger for Synden; — Adjectiver og Afledninger.

Et ejendommeligt Billede for Synden har vi i T. 5 (af H. Tavsen): »Tu — — skilde oss wedt then gamble ham«, hvis bibelske Grundlag er Ef. 4, 22 om Aflæggelsen af det gamle Menneske. Dette Bibelsted i Forbindelse med Rom. 5, 14 og 6, 6 og navnlig 1. Cor. 15, 45 ff fører os atter til Forstaaelse af A. 13: »then gamle Adam [wiltw] krencke [ɔ: tilintetgøre — efter Tysk], att then ny nw leffue maa« (sml. Døded. 37: »den gamle Adam ath døde«), hvor »*den gamle Adam*« staar som Udtryk for den syndige Natur i Mennesket, jfr.: »Naar Adam røris met ond

begæring, saa myster Sielen all sin næring« (Døded. 45-6). Fra og med »adams synd« (II. 72) »adams fald« (II. 73) er Slægten nemlig »vnder dieffuelsens vold«, og Adams Fald kan derfor bruges som Udtryk for Slægtens Syndighed i det hele: »Modt Adams faldt fick thu thet kaldt« (T. 1) »handt haffuer oss løøst aff Adams fald« (T. 21).

Som en personlig Magt, der lænkebinder Mennesket, føles Synden, naar der tales om »*syndzens trældom*« (A. 22) vistnok efter Rom. 8, 21: »a servitute corruptionis« (sml. Joh. 8, 34 servus peccati), »*syndtzens snare*« (T. 16), sml. »Frels mig aff snaren ieg er vdi« (T. 3 = Ps. 25, 15), samt Glosen at »fri fra« Synden (S. 92-93); ligesaa Udtrykket »*syndzens band*« (A. 35 — II. 19 — Br. & H. XIV), hvor dog maaske snarest, navnlig hvis A. 35 skal opfattes efter Gal. 3, 13, »band« ikke betyder Baand, men Forbandelse, hvortil som Paralleller kunde anføres: »synden hannom formaledider saa« (T. 2) »den forbannelse — — — som Adams børn føddis wdij« (T. 18, sml. Benævnelsen »maledictionis filii« om Synderne 2. Pet. 2, 14) »Iesus Christus er vor frelsermand, han løste oss alle aff Gudz band« (II. 52). — Det middelalderlige Billede »syndzens band« = »Baand«, hvilket vi f. Ex. har som staaende Udtryk i Hr. Mich., se saaledes S. 27, Str. 5 — S. 47, Str. 4 og S. 142, Str. 4: »strax bleff ieg bondhen met syndzens band«, er aabenbart ved at uddø, og ændres, hvor det benyttes, i Opfattelsen til Samhør med en helt anden Glose.

Andre Billeder, der betegner Syndens Væsen, er *Natten, Mørket:* »Syndzens natt« [Luther: »der sunden nacht«] — »mørckens gierninger« efter Rom. 13, 12 (A. 22) »syndtzens mørckhedt« (T. 8) man sml. f. Ex. 1. Joh. 2, 9-11 el. 1. Pet. 1, 9 — ligesom Menneskets Natur jo ogsaa kaldtes »mørck oc blindt« (T. 25); — *Ukrudtet,* der breder sig: »Thet er saa megit thet wndekrudt oc woxer endt alle stunder« (T. 3), Billedet er uden Grundlag i den tyske Original, vistnok inspireret af Matth. 13, 7 og 22; — den tunge *Byrde,* der bæres (se S. 51); — men hyppigst *Moradset,* hvori man synker ned: »wij ere saa dypt ij synden falne« (T. 25) »oc altijdt sanck ieg dybere nedt« (T. 21 = A. 5, hvortil kan jævnføres Ps. 69, 3) »Af diybsens nød« (C. 3, Luther: »Aus tiefer Not« = Ps. 130, 1: »De profundis«, vel af Luther forbundet med Ps. 120, 1: »Ich rufe zu den Herrn in meiner Noth«); — og Synden smudser til, saa at den kan kaldes *uren* og *blodig:* »mijn syndt wrene« (T. 7). Om Synden som Urenhed (immunditia) sml. f. Ex. Es. 64, 5 og 1. Thes. 4, 7. — »Beskerm mig fraa blodige synder alle« (A. 34 = libera me de sanguinibus Ps. 51, 6) sml. Udtrykkene om at »rense« fra Synd (særlig A. 34 og II. 76 = Ps. 51).

Er Synden som Helhed Moradset, saa er den enkelte Synd *Faldet* fra den sikre Vej ned i dette Morads: »wij græde oc sucke

saadant ett fald« (T. 19 Glosen *παράπτωμα* f. Ex. Matth. 6, 14-15) »Adams faldt« (T. 1 — T. 21 — II. 73 — Hr. Mich. S. 139, Str. 4 — »Adæ lapsus« alm. Salmeudtryk efter Rom. 8, 15). Stridsbilledet, ikke Vejbilledet, ligger derimod til Grund for II. 21: »naar wi i striden faa saar eller fald«. Verbet »*falde*« = synde træffe vi f. Ex. i Hr. Mich. S. 133, Str. 5 og S. 137, Str. 3 — T. 25 — II. 68 — II. 73 — II. 84: »Vi som leffue ey som oss bør, i synden altid falle« (*πιπτειν*, cadere, sml. f. Ex. 1. Cor. 10, 12).

Synden føles som Skam og Beskæmmelse »wor syndt oc skam« (T. 2) »att ieg icke nw beskemmis« (T. 3 = Ps. 25, 20).

I Forholdet til Gud føles Synden som en Gæld, *en Skyld,* der skal betales, sml. Matth. 6, 12: debita nostra, *τα ὀφειλήματα ἡμῶν*: »tag til teg wor skyld« (A. 33) »betalid for all wor synd« (B. 15) »betalid all wor skyld« (C. 19) »handt wilde forgette mijn syndt oc skyldt« (T. 1 — T. 2) »Wor misgerning oc all wor skyld« (T. 22) »sckyld och brødhæ (Hr. Mich. S. 176, Str. 3). Jeg regner det for givet, at det er paa Grund af den i Fadervor brugte Glose, Ordet Skyld benyttes paa denne Maade i Salmesproget, og ikke paa Grund af den hos Mar. Kr. S. 46 omtalte mulige Paavirkning fra Mnt.

Endelig ses Synden som en *Sygdom,* ikke, som efter moderne Betragtningsmaade, fordi man fører ethvert Retsbrud tilbage til fysiologiske arvelige Dispositioner, men paa Grund af Syndens psykologiske Virkninger, der er fortærende og opløsende for Sjælen, som Sygdommen er for Legemet: »waare i icke synder oc wandføre, Da torde [ɔ: behøvede] i ingen læge atspørge« (II. 52 efter Matth. 9, 12) med Modsætningen »æstw karsk« (C. 18), ligesom det siges, at Christus »oss føddis til helsen« (A. 20 sml. nærmest Mal. 4, 2) og »hans død waar oss en legedom« (II. 72 — Es. 53, 5 — 1. Pet. 2, 24) — sml. A. 33: »att oss nw aldrig meere kan røre siælsens skade«. Herunder hører ogsaa Glosen *Meen* [egl. Skade, Skavank] brugt om Synden: »Maria — — fødde en Søn for wden men« (II. 72) — »forwden alt meen er worden oss lijg« (A. 20 — sml. Tankegangen Hebr. 4, 15); om »meen« for Synd sml. Br. & H. VI og XXVII — Br. S. 300, L. 28: »syntzens meen« (Dyrerim)*).

Vi ser altsaa en rig Brug af Billeder angaaende dette religiøse Hovedbegreb, Synden, men en Brug, der stadig viser tilbage til Bibelens

*) Derimod har B. 15: »att wij kunde rett bliffue Christen vden meen« vistnok Betydningen: »u. m.« = oprigtig; saaledes Syge M. 22, 15 — Hr. Mich. S. 47, Str. 3, hvor Molbech har en fejlagtig Note; se ogsaa Hr. Mich. S. 4, Str. 5 og S. 132, Str. 3; oftest er Udtrykket rent Fyldeord (= »sandelig«), jfr. ogsaa »menløs« Kalkar III S. 76 a, Ex. af P. Helgesen, hvor Kalkars Betydningsangivelse heller næppe er rigtig.

Symbolik (»den gamle Ham«, »Adam«) og Bibelens Billedsprog, — ogsaa hvor Billedet helt er Oversætterens eget, ikke betinget af den tyske Grundtext (»Undekrud«). Moradsbilledet er kun antydet; men de fleste Billeder har den genitiviske Pegepind »Syndens« (Syndens Trældom, Snare, Nat). Ordene »Fald« og »falde« bruges derimod uden nærmere Bestemmelse som fuldstændige Synonymer til Synd og synde. Ligeledes det middelalderlige »Meen«, der dog nu er trængt en Del tilbage, ligesom det middelalderlige »Syndsens Band« synes i Færd med at glide over til anden Betydning.

Til Ordet Synd knyttes en Del *Adjectiver* som Udtryk for Skyldfølelsen, saaledes i T. 7 »uren« og i A. 34 »blodig« (se S. 24), — ligesaa »snød« (= slet) og »stor«: »forlad oss oc wore synder snøde« (B. 12) — »wore store synder, ij them wij fødde wore« (T. 8 — maaske ved Mindelse fra Ps. 19, 14), idet Faldet maales med den indre absolutte Maalestok i Modsætning til den ydre gradvise Vurdering: »hans synder beteckis tha, ey regnes hwad heller the ere store eller smaa« (A. 1).

De forskellige herhenhørende *Verber* findes samlet T. 33: »Wij haffue syndet mett wore forfædre, Wij haffue mishandlet oc hafft oss vgudelige« (= Ps. 106, 6); — udenfor dette ene Sted findes de næppe brugt.

Nomen agentis er »*een syndere*« = peccator (T. 7 — sml. f. Ex. B. 13: »the ere synder alle« — A. 26 — B. 18 — T. 1 — T. 33 — II. 52 — II. 73).

Adjectiver er »*syndelig*« om Gerningen: »syndelig id« (II. 41) »ligemsens s. løst« (II. 76) »wor naturs s. art« (B. 3) »*syndefuld*«, »*brødefuld*« om Menneskene (II. 52) sml. »fuld aff ond beger« (II. 76) med Modsætningen: »beuar oss nu oc altid *syndeløse oc syndefri*« (II. 81) »reen eller klar« (B. 13) og »uskyldig«: »ingen wskyldig wor att finde« (A. 22).

Med væsentlig samme Betydning som syndefuld staar *forfengelig* T. 25: »Hwer er gandske forfengelig« = vanus, vistnok efter Ps. 62, 10 — og, som nævnt, *ond:* f. Ex. B. 3: »men wij ere onde ij alle stund«.

§ 4: Syndens Udvikling: Begær, Fristelse, Misgerning, ond Sædvane; — Navne paa Enkeltsynder.

Vi har set »Synd« brugt baade collectivt som Udtryk for Tilstanden og som Udtryk for den enkelte Handling. I Hjertet ligger den latent som *Lyst* og *Begær:* »ij hiertit wor syndzens løst oc swig« (B. 3. — I Lystfølelsen ligger det uholdbare, altsaa svigagtige; sml. Ordene Svig og List under Afsnittet om Djæ-

velen), »ligemsens syndelig løst« (II. 76 — jfr. Hr. Mich. S. 164, Str. 3) sml. 1. Joh. 2, 16-17*) — »wor eghen wild« (A. 3) »hwordan ieg er, fuld aff ont oc syndzens begiær« (A. 34) »fuld aff ond beger« (II. 76) »ieg mercker oc besinder Inthet andet vdi mig endt onth atthrå. Mett legommens begering til thenne werdtzens næring« (T. 7).

Møder den da den ydre Anledning og Opæggelse »*frestelse*« = tentatio (T. 22 — ved Skrivefejl, næppe ved Lydudvikling, »frelstelse«: B. 3 — B. 12) eller et enkelt Sted »frest« (T. 16, sml. »synszens fræsth« Br. & H. XVI)**), bliver den til »*syndelig id*« (II. 41) — »alle gerninger onde« (II. 65) — *Misgerning:* »Wor misgerning oc all wor skyld forlad oss« (T. 22) »wore misgerninger« (T. 33) — og, hvis den gror fast, »*ond sedvane*« — maaske efter *κακοήθεία* Rom. 1, 29 (B. 5 — A. 20 og i B. 15 om Papismen) eller *Utugt* 5: daarlig Opførsel: »Forladt mig all mijn store wtucht« (T. 3 — jfr. Hr. Mich. S. 116, Str. 4 — S. 145, Str. 3) »Dyll hwad tw wæst mett hannom vtychte« (T. 14).

Af *Enkeltsynder* nævnes en Del med forskellige Udtryk, særlig selvfølgelig i Dekalogsalmerne. Den katolske Tid havde excelleret i scholastisk Inddeling af Synderne. Den danske Lucidarius nævner f. Ex. i Forbigaaende Synd i Tanke, Ord, Gerning, ond Sædvane; desuden de 7 Hovedsynder og »dødelige Synder« (jfr. Hr. Mich. S. 50-51 og S. 177, Str. 2 samt Modus confitendi). Da denne Skriftefædrepraksis væsentlig hører op med Reformationen og ikke efterlader noget Spor i dens Salmer, kan vi kort nævne Enkeltsynderne i en delvis af Dekalogen betinget Orden, efter som de angaar enten selve Gudsforholdet eller Forholdet til det skabte og særlig Medmenneskene.

Mennesket kan *bryde Gudsforholdet* ved at »faa« sig »affguder« (C. 21) *(εἴδωλον, το)* eller »twijle paa teg« (A. 13), sml. nedenfor under Menneskets Gudsforhold; men det kan ogsaa staa i Forholdet, men tage det letsindigt: »forfengelig Guds hellige naffn paakalle« (C. 21. — 2 Mos. 20, 7) eller »misbruge« (D. 1) og »wanære« det (B. 1 — T. 14 — sml. Rom. 2, 23-24).

De Synder, Mennesket begaar *i Forhold til andre Mennesker* og til den materielle Verden, sammenfattes nemmest under Begæringssynder, Talesynder og Vredessynder.

De to Verber for Begæret er »*attraa*« og »*begære*«*:* »tw skalt oc ey attraa thijn broders høstru wene — — — thijn broders gods tw ey attraa, hans hwss oc ey hans swene« (C. 21), sml. i

*) Derimod betyder C. 18: »han for thijn syndzens løst ij døden sijn søn haffuer giffuit wist« snarere: Paa Grund af den Lystfølelse, du har skaffet dig gennem Synden, har han lidt Smerte.

**) Verbet friste forekommer vist ikke.

T. 7 Substantiverne »Attraa«, »Begæring«: »onth atthraa. Mett legommens begering til thenne werdtzens næring«. — Verbet »begære« har vi i: »thijn næstis høstru begære Eller hans eyedome« (D. 1 — B. 1 — T. 14) sml. »wor legoms løst begære« (A. 13). Chr. P. I. 50 har »legemens begering oc løste« som Udlægn. af Tit. 2, 12: sæcularia desideria; — jfr. i øvrigt S. 26-27.

Af de to nævnte Slags Begær fører det ene til »vkyskheds synd« (C. 21). Hovedglosen er *Hor:* »hoor oc all wrenhedt« jfr. Ef. 5, 2 (T. 17), Verbet dertil at »bedriffue« (C. 21 — T. 13) eller »driffue hoor« (D. 1).

Den anden Slags Begær, »som girighed*) elsker« (II. 73), fører til de Berigelsessynder, som de sociale Forhold i det opblomstrende Købstadliv giver Anledning til: *stjæle, aagre, bedrage:* — »stiæle« enten absolut (D. 1) eller med Object: »Een andens gods tw skall ey stiæle« (B. 1 — T. 14) »tw skalt oc ingen stiæle fraa hans gods« (C. 21 — P. Sm. Iiij) »mett tiuffwen fiæle« (T. 14) »tage winning offuer skell« (T. 14) »aagre« (T. 14 — Hr. Mich. S. 54, Str. 5) med Substantivet »aager« (A. 1), »giøre falsk« (T. 32) »Met swig all werden at saffne« (II. 73 efter Matth. 16, 26) »bedrage the arme, theris gods fortære« (A. 17) »beswige« (T. 17). Det sidste kan ogsaa høre under *Talesynderne,* der angiver forskellige Former for Usandhed: »falst witne bære« (B. 1 — D. 1) »falske witnesbyrd paa thijn ieffnchristen bære« (C. 21 — T. 14 — jfr. P. Sm. Iiij) sml. »Frij oss fra alle menniskers løgner« (T. 20) med Verbet: »ey liwff paa thin ieffnchristens ære« (T. 14), hvilket ogsaa kan betegnes »stiæle« ham »fraa hans heder oc ære« (C. 21).

Vredessynderne træffer vi som at»hade alt thet oss er ij modt« (T. 25) »wære hadsk« (T. 14), hvilket kan føre til at »heffne« (T. 14) og at »slaa ihiel« (B. 1 — C. 21 — D. 1 — T. 14 — P. Sm. Iiij) eller »mandrab bedriffue« (C. 21).

Viser, at de Synder, Salmerne revser, ikke er, om jeg saa maa sige, rituelle Synder mod Præsteskabet: ikke at skrifte, ikke at bede Psalter, forsømme Faste og Kirkegang eller ikke at tiende, mod hvilke Hr. Michael vender en hel Del af sin Vrede, men derimod som i al profe-

*) For Gerrigheden faar vi i Tiden efter Malmøsalmebøgerne et staaende Udtryk, saaledes Thom. Fadervor I., Str. 5: »sky Gierighed den onde Rod«. Udtrykket er dannet over 1. Tim. 6, 10, men vist forbundet med et hjemligt Udtryk, sml. Hr. Mich., S. 121: »Men the som taler hær ellers i mood, the lignes wed fuld ond en rood.« I »Danske Viser« I, 14 »Paa Sendefærd« Str. 3 har vi: »Gierighed, den slemme forgifftige roed«. Visen er vistnok forfattet af Erik Krabbe til Bustrup; men da jeg tror, Udtrykket forekommer flere Steder, tør vi ikke heraf slutte til Er. Krabbe som Oversætter af Luthers Fadervorsalme.

tisk Religion de religiøse, sociale Synder, der i Overensst. med Dekalogen, Bjergprædikenen og Luthers Katechismer angribes i deres Oprindelse: Begæret.

§ 5: Syndens Virkninger og Aflæggelsen af Synden.

Syndens Virkning er baade den at *fordærve* ɔ: ødelægge Menneskets Sjæl: »saadant ont, ther siælen kan forderffue« (T. 22*) — jfr. Døded. 42) sml. »seg sielff med swig forderffue« (A. 17 — Udtrykket vist inspireret af 2. Pet. 2, 1) — og at ødelægge Forholdet til Gud ved at *fortørne* ham. Derfor kaldes Synden i Hjertet og Synden i Gerning: »hwes teg ey er behageligt ij oss« — »hwad tw aff oss fortørnedt er« (T. 22) sml. »wore synder . . . som teg Gud fortørne« (A. 14 — sml. T. 7 — II. 84 — bibelsk, f. Ex. Sak. 8, 14 — sml. f. Ex. Hr. Mich. S. 69, Str. 1 — Chr. P. I. 316 og P. Sm. E.iiij.).

Derved piner Synden Mennesket: »mijn synd meg qwalde [Luther: quelet] bode natt oc dag ieg hadde stor angist oc møde« (A. 5), og der tales om »*syndzens nød*« (A. 5 = T. 21, — A. 17 — II. 84) »*syndzens waade*« (A. 34 — Br. & H. XIII. — Døded. 10). Mennesket føler sig forbandet (se S. 24) og undergivet en overmægtig Fjende, der drager det mod Fordærvelsen: »synden wilde dog offuer oss raade« (B. 3) — »Mijn brøst wil mig forraade [ɔ: lumsk lokke i Ulykke], thet er hennes daglige ijdt« (T. 7) »kunde mig skilye vid hiemmerigis løn« (II. 65) »til heluede mig synden forplichter« (T. 3 — Udtrykket uafhæng. af d. tyske Text).

Menneskets Vej ud af Elendigheden angives da ved Udtrykkene at *kende, bekende, begræde, overgive* [ɔ: opgive] og *gøre Bod* for sin Synd.

Ordene for *Erkendelse* og *Bekendelse* gaar jævnt over i hinanden, idet Bekendelse hyppigst betegnes ved Reflexiv af Verbet for Erkendelse: »Guds bud lære oss att kende wor synd; the slaa wort hierte nedder« (B. 3). »Men kender du dig syndefuld« (II. 52) »Ieg kendis mijn synd, hun er meg leed«, — »mod teg allene haffuer jeg syndet, thet kendis ieg gierne« (A. 34 = Ps. 51, 5) sml. »Wij kiendis at haffue syndett« (Br. & H. XXV — Sj. K. 326 — Br. 275, 14: Kar. Ludvd.). — »O Gudt ieg mig bekender een syndere for teg« (T. 7 — P. Sm. Eiij), ellers har »bekiende« mest til Object selve Synden eller Ondskaben (T. 2 — II. 52 — P. Sm. Eij. — Syge M. 9, 21) = confiteri peccata (sml. Jac. 5, 16.). — Vi ser i disse Citater en Syndsbekendelse direkte for

*) T. 22's tyske Original har den passive Betydning: »daryn wir møchten verterben«; denne Betydn. træffes paa Dansk i A. 12: »lad oss icke forderffue, Giør oss alle wore synder frij.«

Guds Ansigt gennem selve Salmesangen uden nogen Skriftefader som Mellemmand.

Glosen *begræde* har vi: »wor synd wille wij begræde« (C. 4).

Om at opgive Synden bruges Verberne »*forlade*« (A. 16) eller hyppigere »*offuergiffue*«*) (B. 6 — B. 11 — T. 8: »Thi skulle wij synden offuergiffue, staa op oc bliffue nw reene«).

Ordet *Bod* = pœnitentia (Matth. 3, 2 og 4, 17) finder vi: »hwer wel for synden giorde stor bood« (A. 17) »giør for oss bood« (A. 33) »Met sin egen Søns kød oc blod, Som er din rette plict oc bod« (II. 52) — »plict oc bod« er det alm. Middelalderudtryk, f. Ex. Chr. P. I., 19 og 25 — Hr. Mich. S. 110, Str. 3 — S. 152, Str. 2 — S. 163, Str. 3 — P. Sm. Eij*. — *Pligt* alene = Straf har vi f. Ex. Hr. Mich. S. 138, Str. 2 og »vor synd oc plict drog han paa sig« (II. 72, vistnok efter Es. 53, 4-5). Betydningen er speciel kirkelig (se Clara Holst S. 72-73). — Den ny Tids Opfattelse finder vi udtrykt i et Citat, der rummer samtlige nævnte Gloser: »Plict oc bod, skulle i forstaa, det er icke andet end saa: End det Syndige leffnet forlade, offuergiffue det oc Synden hade« (P. Sm. Eij*).

Men kun ved Guds Hjælp kan Mennesket »*quit blive*« eller »*skilles fra*« al Synden: »quit fra synd oc waade« (II. 76) »qwijt fraa all syndzens waade« (A. 34) — »hvem skulle wij tilfly att wij maa thennom [ɔ: Synderne] qwijt bliffue« (A. 14) sml. samme Udtryk for Frelse: »att wij motte then ewig død qwit bliffue« (A. 35) — »wordhe qwyttæ bodhe for angisth och we« (Br. & H. XIII); — thi Christus »skilde oss wedt then gamble ham« (T. 5), hvorfor Menigheden ogsaa kan bede ham: »skijll oss wedt wor fortiente løn« (T. 5) — sml.: »fran heluyd kan hun oss skyliæ« (Br. & H. Nr. VII — jr. Hr. Mich. S. 63, Str. 3 — S. 76, Str. 6 — S. 94, Str. 2) — »all ondh williæ i fran oss skilliæ« (Br. & H. XIII) — »skillies ved alle Synder mine« (P. Sm. Hiiij). Endelig kan her mindes om det fra Rom. 6, 4 & 6 stammende Udtryk: »then gamle Adam *krencke* [ɔ: ødelægge], att then ny nw leffue maa« (A. 13).

I dette sidste Afsnit om Synden træffer vi ret stærkt Modsætningen til det katolske Syn i Syndsbekendelsen for Gud selv og Omvurderingen af Ordet Bod. Thi den Omstændighed, at Middelalderens staaende 2-leddede Udtryk »plict oc bod« i Reformationstidssalmerne væsentlig bliver 1-leddet, med Udeladelse af 1ste Del, betegner en psykologisk Omvurde-

*) I samme Betydn. »bøje sig fra«: Hr. Mich. S. 167, Str. 2: »mig siælff fran syndhæn at bøyæ«.

ring. Det er *Sindet*, Omvendelsen (som Kalkar ligefrem oversætter Ordet »Bod«), det kommer an paa, *ikke* Gerningerne.

Vi ser ellers Middelaldersprogbrugens Fortsættelse i Ord som kendes = bekende, overgive = opgive og i staaende Udtryk som »Syndsens Vaade«, »quit blive«, »skiljes ved«.

Cap. III: Menneskets Gudsforhold.

§ 1: Almene Udtryk for Personlighedsforbindelse.

Overfor Syndens Angreb søger Mennesket Hjælp i Gudsforholdet. Om dette Menneskets Forhold til Gud bruges de almindelige Udtryk for, at Personlighed træder i Forbindelse med Personlighed eller fjerner sig fra Personlighed:

at *komme til* ham: »kommer ij arme« (C. 18 — efter Matth. 11, 28) »thij kommer til meg bode qwinne oc mand« (A. 5) »kommer alle til Christ« — »att komme til teg wor frelsere« (A. 31);

at *fly til, falde ind til:* »Hwem fly wij tha til om hiælp« — »hwem skulle wij tha nw tilfly?« (A. 14, jfr. Es. 10, 3 — B. 15 — II. 65 — Hr. Mich. S. 67, Str. 1) sml. »oc fly intil Gutz naade« (Br. 301, 17: Dyrerim) »til ingen anden haff til flucten thijn« (B. 1 — Sml. T. 1) — »Thi wille wij alle til Gud falle ind« (T. 25).

Et andet billedligt Udtryk hentet fra Forestillingen om Livet som en Vandring er *»omvende sig til«*, der i religiøs Sprogbrug betyder: give sig ind i Gudsforholdet og derved faa ny Kraft til at bedre sit Liv: »ath the sig motte omuende« (T. 32) »oc sig til dig omuende« (II. 76) »oc seg nw om til teg wende« (A. 34) de to sidste efter Ps. 51, 15: convertentur, — »til gud scalt thu tig wændhæ« (Hr. Mich. S. 163, Str. 1). — At det er Gud, der bevirker Omvendelsen, fremhæves i: »gantzske flittelig haffuer thu mig igen til tig ladt wende« (T. 1) og Bønnen: »med thijn naade mit hierte wend omkring« (B. 15) »wort hierte om til teg wende« (A. 13) sml. Ps. 23, 3 og Ps. 80, 4;

at adspørge i Betydningen »søge til«: »att wij ingen mestere atspørrie meere« (A. 31) eller, ligeledes om Discipelforholdet, *»følge«:* »hwo hannwm følg, far ey wild« (B. 14 — Joh. 8, 12 — sml. II. 68) — »Tag vp thit kaars och efftherfylghæ mig« (Hr. Mich. S. 159, Str. 4),

at finde: »ther med wi Christum finde« (B. 14) »saa finder tw hannwm thijn Jesum wist« (A. 1) sml. f. Ex. Es. 55, 6, Jer. 29, 13,

at have for Øje: »Gudt skulle wij stedis for øgen haffue« (A. 1 — P. Sm. B. ij) jfr. Ps. 25, 15,

at kende ham: »Lær oss faderen att kende wel« (A. 3 — sml. A. 31 — A. 34 — B. 2 — B. 19 — C. 10 — T. 7 — T. 19 — T. 29

— II. 21 — II. 42 — II. 65, — bibelsk, sml. Joh. 17, 3 o. m. a. St.). Hertil svarer som Nomen »*Kundskab*«: »O Christe, hwor wor thijn kundskab, tha Paffue Siluester leffde« (B. 19).

Samfundet med Gud, der begynder her paa Jorden, betegnes: »*hooss hanwm bliffue*« (B. 2 — II. 42 — II. 68). Samme og lignende Udtryk bruges om dette Samfunds Fortsættelse og Fuldendelse i Evighedslivet (se 58-59), hvilket vel er det tydeligste sproglige Udtryk for Slægtens Opfattelse af det religiøse Livs Kærne: det er Samliv med Gud, ens i Væsen her og hinsides Graven. Det Nomen, der nærmest svarer hertil, er »*Guds Samfund*« obj. Gen. = Samvær med Gud, Følelse af Livsforbindelsen med ham: »Maria wdaff Guds samffund sang Magnificat bode med hierte oc mund« (A. 7 — sml. Hr. Mich. S. 80, Str. 6 og S. 98, Str. 5).

For Fjernelsen fra Gud bruges Udtrykkene: *forlade:* »Jeg forlodt tig« (T. 1 — sml. f. Ex. Dom. 2, 12-13: dimiserunt; Jer. 16, 11: dereliquerunt) — *gaa fra:* »fraa teg att gange« (B. 19 sml. Joh. 6, 67) »The Guds forgangne« (A. 15 — Hell. Kv.) jfr. »vende sig fra«: »ieg haffdhæ mig fran myn sckaberæ wændt« (Hr. Mich. S. 177, Str. 1) — *skilles fra:* »ingen modgang oss lade fraa teg skillie« (A. 31 — sml. T. 21 — II. 70) »oss skall rett ingen atskillie« (A. 5 — sml. nærmest Rom. 8, 35 og 39) — »lad ingen ting oss driffue fraa wor frelser Iesu Christ« (B. 2 — sml. T. 7) — *forsage* [= svigte, fornægte]: »thennom — — som teg daglige forsage« (T. 32 — Glosen er ikke betinget af den tyske Text) »*forsmaa*« (B. 6) — og endelig et Udtryk, der samtidig indebærer en Vurdering af den anden Personlighed som noget værdifuldt: »nar wij teg nogen tijd haffue mist« (C. 3).

Udtrykkene her ses alle at være billedlige; — ogsaa »omvende«, der stærkest nærmer sig til at være et Abstractum, ses, ved Sammensætningens Opløsning, at bevare Rester af den konkrete Billedbetydning; — og de hviler alle paa bibelsk Grundlag.

Gennemgaaende betegner de en Nærmelse, et Samvær, eller en Fjernelse, nogle rummende Tanken om en Beskytter (fly til), nogle om en Fører (følge, forsage), nogle om en Søgen og derigennem en Vurdering af det søgte som værdifuldt (finde, miste). Et Discipelforhold antydes i Glosen »adspørge«, og endelig har vi Tanken om Samlivets Frugt, Kendskabet.

Naar Menneskets Forhold til Gud skal skildres i sin Ejendommelighed, kan dels henvises til de S. 14-15 omtalte Billeder fra Tjenerforholdet og Barneforholdet, med hvad Ord dertil knytter sig, dels maa de Ord nævnes, der angiver Menneskets Forhold til Gud i Tilbedelsen (Bøn og Lovprisning) og dets Fastholden af ham i Tro, Haab og Kærlighed.

§ 2: Tjener- og Barneforholdet; Forholdet til Guds Vilje; sammenfattende Gloser.

Som Tjenere er Menigheden de »som hannwm haffue gaaid til hande« (B. 14 — Hr. Mich. S. 58, Str. 4) eller de, som »tiene Gud« (f. Ex. P. Sm. Eiiij — Hr. Mich. S. 164, Str. 2 — jfr. f. Ex. Matth. 4, 10); men »som børn røre wi hannem paa nær« (II. 41). Medens Glosen »tjene« Gud (eller Maria) i Middelalderlitteraturen er temmelig hyppig som almen Betegnelse for Menneskets Forhold til Guddommen (f. Ex. Hr. Mich. S. 77, Str. 3 og 4 — S. 66, Str. 1 — S. 177, Str. 3 — Br. & H. XV), er det næppe helt tilfældigt, at vi i Malmøsalmebøgerne vist kun finder Glosen i Dekalogsalmen C. 21, hvor dens Betydning er specialiseret til at gælde Søndagens Anvendelse og nærmere forklares som »Guds ord tha skaltu høre«. — Fælles for Tjener- og Barnebilledet er Ejendoms- og Lydighedsforholdet, udtrykt i Gloserne *tilhøre* og *lyde:* »om wij wille Gud ij himmerig tilhøre« (B. 1) »Israel thine tiænere som tig allene tilhøre« (T. 3) — »wij skulle bliffue hans ewindelig« (T. 21), sml. Betegnelsen »dine« om Menigheden S. 14 — »att wij teg lyde« (B. 12), »Att wij maa wære thijne lydige børn teg lade styre ock raade« (A. 9 — T. 31) »lad mig dig gerne høre och din vilge altid gerne gøre« (II. 65) — Modsætningen er Ulydighed: »att werden er vlydig teg« (D. 3).

Mennesket beder derfor Gud »Ath du lader oss din vilge ret forstaa« (II. 65) og om *Forholdet til Guds Vilje* siges, at Mennesket skal »gøre« (B. 15 — II. 65 — II. 68 — II. 81 — Hr. Mich. S. 184, Str. 3 — jfr. Ef. 6, 6: facere) »gøre efter« (A. 16 — sml. Luc. 12, 47: facere secumdum) »fuldkomme« (A. 17 — sml. Es. 44, 28: »complebis«) »følge« (II. 68 — II. 70) »effter følge« (A. 31 — Hr. Mich. S. 3, Str. 3 — sml. 1 Tim. 4, 1: assequi) og »bethe« den (II. 73). Sml. »thin vilge ladt hooss mig fremmes« (T. 3); »Mand skall thet giøre som Gud oss bød« (D. 3). — Om *Forholdet til Guds Bud* bruges Udtrykkene, at Mennesket maa »wide« (D. 1) »fuldkomme« (B. 1) »opfylle« (B. 3 — sml. f. Ex. Rom. 13, 8: »implevit«) »holde« (B. 6 — D. 1 — Hr. Mich. S. 60, Str. 3 — Br. 305, 2: Dyrerim — P. Sm. Iij* o. a. St. — jfr. Matth. 19, 17 og 1. Tim. 6, 14: servare — 1. Joh. 2, 3: observare — 1. Joh. 2, 4 og 5, 3: custodire.) »aldrig forgæte« (B. 3 — sml. f. Ex. Ps. 119, 93) »paa achte« (A. 17 — Neh. 9, 34: »attenderunt«) »skøde« (B. 14) dem, »leffue efter eller »bewaare« hans Budord (C. 11 — C. 21); »reth ath høræ, them fuldkommæ och giøræ« (Br. & H. XIII).

Guds Vilje omtales ogsaa som Guds Lov og Guds Vej.

Om *Forholdet til Guds Lov* bruges Udtrykket: »Guds ord och loff bliffuer han well viss [vistnok = klog paa]« (II. 30), ligesom det gælder at »leffue effter« (B. 3) og »wandre wdi« den (T. 3 — sml. 2. Mos. 16, 4 o. m. a. St.) og søge at »fuldkomme« den (D. 3).

Guds Veje forsøger Mennesket at »forstaa« (C. 11 = Ps. 67, 3: ut cognoscamus) »gaa« (T. 3) »gaa paa« (T. 18 = Ps. 128, 1) »wandre vdi« (T. 17 — A. 5) og »bliffue paa« (C. 19).

Bryder Mennesket dette Lydighedsforhold fortørner det Gud, se foran S. 29.

Som det vil ses, hviler ogsaa de forskellige Gloser, vi her har mødt som Betegnelse for Menneskets Forhold til Guds Vilje, alle paa bibelsk Grundlag.

Det absolute Underkastelsesforhold møder os i Gloserne »tilhøre« og »lyde«, og dette Forhold til Guds Vilje stiller Krav, der kan betegnes ved Gloser, der angiver Kendskab, Forstaaelse og Handling. Det sidste udtrykkes dels ved selve Handlingsverbet »gøre«, dels ved Ord, der betyder »skænke Opmærksomhed«: paaagte, skøde, bevare — saaledes oprindeligt ogsaa »holde«, der imidlertid har tabt al konkret Betydning og opfattes rent neutralt som Del af det faste Udtryk »holde Bud«, — dels ved Ord, der betegner Udfyldelsen af et Maal (fuldkomme, opfylde), altsaa Handlingens Tilstrækkelighed, — dels endelig ved Ord, der betegner Vandring mod bestemt Maal inden for afgrænset Vej: vandre udi, følge.

Ejendommeligt for den religiøse Sprogbrugs Gliden fra Billedanskuelighed til Abstraction er Overførelsen af Glosen »vandre i« fra Objectet »Vej« til Objectet »Lov«. Som bemærket, skyldes ogsaa dette selve Bibelsproget.

Den hyppigst brugte af de *sammenfattende Gloser for Menneskets Forhold til Gud* er »*frygte*« = timere Deum, alm. bib. f. Ex. 1. Mos. 42, 18; men dette har i Almindelighed ikke Betydningen af Angst som i C. 3: »thij (d. v. s. paa Grund af Syndens Uværdighed) maa teg frycte alle mand.« Ordet er blevet helt neutralt, brugt om bevidst Afhængighedsforhold i al Almindelighed, som det vil fremgaa bl. a. af: »wel them, ther teg kunde frøcte« (B. 9), »Ehuo som frychter och haaber till Gudt« (T. 12). Saaledes bruges »frygte« (B. 3 — B. 6 — B. 9 — T. 3 — T. 12 — T. 6 — T. 7 — II. 31 — Hr. Mich. S. 66, Str. 2), Substantivet »Guds fryct« (T. 18) svarende til »timor Domini« (Acta. 9, 31) og »pietas« (f. Ex. 1. Tim. 2, 2 og 6, 6) og Adjectivet »gudfrøctige Gudz børn« (II. 81 — jfr. Hr. Mich. S. 71, Str. 5) sml. Luc. 1, 50: timentibus eum — Acta. 2, 5: viri religiosi. — Vistnok uden saadan Betydningsafsvækkelse er derimod C. 11: »for hannwm skal rædis alle land« (= Ps. 67, 8).

Et andet ret neutralt Udtryk for den mere aktive Side af Gudsforholdet er »*dyrke*« (=colere, f. Ex. Math. 15, 9): »thit ord . . . lærer oss tig reth att dørcke« (T. 1 — jfr. Hr. Mich. S. 119, Str. 4). Ordet har maaske dengang haft mere Klang i sig af Vurdering og dermed af Tilbedelse paa Grund af sin Oprindelse fra »dyr«, idet »dyrke« = fordyre og »Dyrke« = Dyrtid endnu var levende Ord; men det aktive, som Sidebetydningen »dyrke Jorden« medfører, leder dog uvilkaarlig Tanken hen paa Offertjenesten: »saa skaltw retferdigheds offer faa, the skulle teg Christelig dyrcke« (A. 34 — se Ps. 51, 21), eller som det lyder i II. 76: »Da skalt du faa retuist offer, som er loff priss oc tack och ære.«

Til at dyrke Gud hører ogsaa (ifølge samme Psalme) det passive: *Ydmyghed, taalmodig Bien* og det at overdrage ham Omsorgen for alt: »En sorgfuld aand oc bedrøffuit, ith ydmygt hierte oc forknusit, som for din lærdom giffuer sig, det er dig Gud behageligt« (II. 76 efter Ps. 51, 19) sml. »Huem sin vilge her vndertrøcker och lader all ene Gud raade« (II. 30) — »Wort haab thet bier tolmodelig . . . alting ij Guds hand setter« (B. 3) »Oc om ieg skulde en bie til qweld, oc indtil morgen stierne« (B. 13 efter Ps. 130, 5-6) »lad mig saa stadig bliffue« (T. 7 — II. 76 = Ps. 51, 14: et spiritu principali confirma me). — Om Overdragelsen har vi Glosen »*befale*« i denne dens oprindelige Betydn.: »oc alle slecte beffal ieg teg mijn Herre oc Gud« (B. 15), sml. »Thi wil ieg mig nu Gud befale« (Døded. 691 — Hr. Mich. S. 177, Str. 2 — Br. 251, Kar. Ludvd.), jfr. Luc. 23, 46: commendo.

I denne § mærker vi os ved Glosen »frygte«, hvor et Ord kan omskiftes til selvstændigt Betydningsindhold indenfor den religiøse Sprogbrug. Paa Vej til et saadant fast religiøst Betydningsindhold (= frygte, dog maaske lidt mere aktivt) har vi truffet »dyrke«, — ligesom vi i forrige § fandt »omvende« i ikke-fuldendt Udvikling henimod det abstracte.

§ 3: Gudstjeneste, Bøn og Lovprisning.

Den ydre Gudsdyrkelse er dels knyttet til Søndagen og Festerne, dels kan den foregaa altid gennem Bønnen og Lovprisningen.

Mennesket skal »*fijre*« (B. 1) eller »*giøre hellig Sabbats dag*« (D. 1 — C. 21) »oc tiæne Gud som tw kant best, Guds ord tha skaltw høre« (C. 21) »Thin Sabat skalt tw holde hellig [ligesaa Hr. Mich. S. 31, Str. 5], Oc helst skal thet wære aandelig, Att tw forlader gerning thin Oc meg ij teg lader skaffe mijn« (T. 14 sml. 2. Mos. 19, 10) sml. »att jeg kan ij teg haffue mit mag« (B. 1 — Luther: das ich ynn dyr wircken mag«), Kalkar III. 6 b har derfor næppe Ret i at opføre dette »mag« under »Behag«; det er »Ger-

ning«. — Vi lægger Mærke til, at den gamle Pagts Sabbatsnavn her aabenbart er overført paa Søndagen. Br. & H. XXVI har »fire« om Gud: »Dhyn gud scaltu altid fijre oc ære«.

Om Paaskefesten siges: »Saa fijre [T. 8: holde] wij thet høge fest« (A. 22) »then store høgtidt« (T. 8). Derimod vil Menigheden ikke mere »klæde stock oc steene oc holde besynderlige dage« (B. 14); thi saaledes havde Papisterne bevirket, at »*Guds tiænnist* er wend til skrympteri« (D. 3).

Tilbedelsen kan udtrykkes ved de *Ord, der beskriver den tilbedende Stilling* — (sml. f. Ex. Matth. 18, 26): »Christ herre wor Gud falle wij til fod« (A. 1) »therfore till Gud ieg wil opsee« (A. 15 — man sml. Ps. 123, 1); langt hyppigere dog ved Ordene »*raabe*« og »*paakalde*«: »Rober nogen ij himmelen til meg« (A. 1 — sml. B. 8 — B. 13 og C. 3 = Ps. 130, 1: clamavi — B. 15 — B. 16 — T. 1 — T. 2 — T. 19 — II. 62 — II. 65 — II. 73) »hannwm paakalle« (A. 17 = Ps. 14, 4: invocaverunt — B. 16 — B. 17 — C. 19 — T. 3 — T. 19 — T. 25 — Br. & H. XIII — Br. 274, 21: Kar. Ludvd.) eller med Verbet delt: »kalle paa« (B. 2 — A. 16 = Ps. 14, 4 — sml. ogsaa P. Sm. Eiij* — Br. & H. XIII) eller med »Guds naffn« som Object, sml. f. Ex. Ps. 99, 6 (B. 1 — C. 11 — C. 21). Hovedudtrykket er dog selvfølgelig »bede«, undertiden med dobbelt Object, dels Personen, Bønnen rettes til, dels Bønnens Indhold direkte eller indirekte anført, = rogare (f. Ex. Marc. 7, 28 — Luc. 14, 18) eller petere (Joh. 14, 13 og 15, 16) aliquem aliquid: »wij bede teg bode qwinne oc mand: lad oss ij freden leffue« (A. 20) »Vi arme bede dig for din Søn vor herre, Ath du lader — —« (II. 65); dog ogsaa »bede om«: f. Ex. »Gud om miskund bede« (B. 6) og »bede for«: »Bed Gud for oss« (A. 25, sml. B. 15 — orare pro, sml. f. Ex. Jac. 5, 14 og 16). — A. 20 har: »Oc bede hans barmhiertighed, han wilde«, ligesaa B. 5 — sml. A. 34: wij tacke thijn barmhiertighed, att —«. I disse Udtryk udskilles altsaa en enkelt af Guds Egenskaber som den, Bønnen eller Takken rettes til. Dette er gammel kirkelig Sprogskik, men ikke direkte bibelsk; dog optræder Barmhjertigheden personificeret f. Ex. Visd. 16, 10. — En enkelt Gang har vi Reflexivet: »Alt huad ieg bedis, thet skall meg wedis« (T. 32, jfr. Sj. K. 336: at bedis naade — Syge M. 9, 21); se Kalkar I. 116b; Reflexivets Brug svinder aabenbart hurtigt efter Reformationen.

Det tilsvarende Nomen er »*Bøn*« = oratio (f. Ex. Ps. 4, 2 — 1. Thess. 1. 2) deprecatio (Ps. 66, 19): »Wij arme syndere giøre wor bøn til teg« (T. 33) »Til teg op løffte wij wor bøn« (T. 20 — Billedet »opløfte« er bibelsk = levare, sml. f. Ex. Acta 4, 24) — »wor hiertens bøn« (T. 5) »wor gudelige bøn« (T. 5 — Br. & H. XIII — Chr. P. I, 10 m. fl. St.).

I Stedet for det specielle »Bøn« nævnes tidt det mere almene og konkrete »*Røst*« (B. 13 og C. 3 = Ps. 130, 2 — B. 15 — II. 81) »hør waar grædelige røst« (T. 5, sml. »vocem fletus mei« Ps. 6, 9).

Andre Gloser er Verbet »*begære*«*:* »naade aff hannwm begære« (C. 3 — P. Sm. Eiij*) »thijn naade begære wij« (B. 15) med Substantiverne *Begære* og *Begæring:* »thet er mijn begere oc bøn« (B. 15 — jfr. til Dobbeltudtrykket f. Ex. Ef. 6, 18 eller Hebr. 5, 7), sml. »myn største begære« Br. 273, 14 (A. M. 75, 8vo) — »er wor begæring alle« (A. 9) — og endelig, om Klagebønnen: »theris kæremaal« (A. 15).

Bønnen i Salmerne er rettet til en af Guddommens tre Personer, ikke mere til Maria eller Helgenerne. Den udtrykkes, som vi har set, foruden ved selve Gloserne »Bøn« og »bede«, ved Orddels for det ydre: falde til Fode, opse, raabe, kalde paa, — dels for det indre, Sindet: begære. Dog bruges Ordene aabenbart synonymt. Vi træffer det almindelige Høflighedstræk at nævne Egenskab for Person: bede hans Barmhjertighed, (jfr. Titler som Deres Naade, Excellence, Højærværdighed). Derimod træffer vi ikke Middelalderens, Bønnen uvedkommende, gunststemmende Motiver: Jeg beder dig for din kæreste Moders Graad etc. (sml. Br. & H. IV). Af gammel Srogbrug træffer vi Reflexivet »bedes« (og af Lovprisnings-Ordene »neje«) i Færd med at forsvinde. Billedligt Udtryk har vi i det bibelske »opløfte« vor Bøn.

Lovprisningen kan udtrykkes som i Gloria in excelsis: »Wij loffue, prijse oc tilbede teg, for thijn ære wij teg tacke« (A. 33) »Wij loffue, wij prijse, wij neye teg, wij tacke teg for thijn erlighed« (B. 9) svar. til: »laudamus te, benedicimus te, adoramus te, glorificamus te, gratiam agimus tibi propter magnam gloriam tuam«. — Som det allerede kan røbes ved disse to Exempler, er Verberne *love, prise, takke* (sml. f. Ex. Ps. 103, 1 — Luc. 2, 20 — Ef. 5, 20) og de tilsvarende Substantiver »*loff*«, »*prijs*«, »*tack*« de almindeligste. Sjældnere er Verberne »*ære*« (A. 20 — A. 35 — B. 9) »*benedide*« (A. 2 — C. 19) »Benedidet wære Herren« (A. 32 = Ps. 124, 6), sml. »O Gud velsignet vere dit naffn« (P. Sm. Fij*). »Tilbede« og »neye« er vist Hapaxlegomena. Br. & H. XIII har: »oss bør thennem bwæ och neyæ«.

Forud for Lovprisningen kan gaa Betragtningen: »hans gunst oc naade betrachte« (A. 1) sml. det S. 10 nævnte »besinde«, samt »betænke«: »ther med wij hannwm oc hans død betencke« (C. 19 — Syge M. 43).

Hyppigt vil Lovprisningen give sig Udslag i Sang (sml. Ef. 5, 19): »ingen twnge kandt nw tiæ« (T. 9 vistnok efter Filip. 2, 11). En hyppigt brugt Glose er »*sjunge*«*:* »Nw wille wi Christne loffue oc siunge wort paaschelam« (B. 18) »siunge Gud loff med heder oc ære« (B. 18 — A. 27) »med løst saa wille wij siunge« (A. 5, jfr.

Ps. 95, 1 — sml. ogsaa A. 12 — B. 10 — C. 7 — C. 11 — C. 15) »alt om Guds ord tha siunge wij« (A. 1) »Thijn prijs siunge Cherubin oc Seraphin« (A. 2) »Hannwm bør altijd att wij siunge med Englene: Aere oc prijs wære Gud« (A. 18). — Hele den skabte Verden synger: »Ther fore er bode himmel oc iord forfylt med thijn ord oc skrige nw Hosianna« (A. 36). — — Sjældnere er Verbet »*kvæde*«: »lader oss alle qwede« (T. 21) »quæder oc wærer glad« (B. 14).

Et Tegn for Glæden er ogsaa *Springet* (sml. Præd. 3, 4): »lader oss frijlig [ɔ: frimodigt, dristigt — Luther: fröhlich] springe« (A. 5) »Wort haab oc hierte till Gud skall springe« (C. 7).

Ord, der hører hjemme i Bønnen og Lovprisningen, hvor de benyttes helt eller delvis uoversatte og derved for den syngende Lægmand blot bliver *Stemningsord*, er »Alleluia« (A. 12 — A. 22 — A. 31 — B. 10 — C. 7 — T. 16) »Hosianna« (A. 36) »Amen« (A. 9 — A. 12: »Amen, Amen, sandelig saa« — A. 15 — B. 10 — B. 13 — C. 11 — T. 16: »Amen, Amen, thet wære Ia«) »Kyrie eleyson« (A. 14 — T. 33) »Kyrieleyson« (B. 17 — C. 19) »Kyrioleys« (B. 2 — B. 4 — C. 10) »Kyrioley« (A. 19).

»Salue« (T. 19) »Salue helsæl« (T. 20). Et Tegn for Glæden er ogsaa Udraabet »Eya« (A. 20 — B. 6 — T. 19 — T. 20 — Hr. Mich. S. 97, Str. 1).

§ 4: Hjerteforholdet: Tro, Haab, Kærlighed.

Baade Bøn og Lovprisning beror paa det Hjertets Forhold til Gud, der er udtrykt ved Gloserne for de tre Sjælsvirksomheder, Tro, Haab og Kærlighed: »att wij ij haab oc Christelig tro med Gud oc wor næste ij kierlighed boo« (A. 31).

Verbet er »*tro*« (= fæste Lid til) credere *(πιστένειν)*, der dels kan have Personen som Objekt, f. Ex. »tro hannwm« (B. 13 — B. 14 — T. 3 — T. 5) sml. Matth. 21, 32: credidistis ei —; dels Trosindholdet: »then som thette tror wist« (A. 1), sml. Joh. 4, 50: credidit sermoni; — »Oc tro wij att tw —« (A. 2 — sml. f. Ex. A. 20 — B. 5 — B. 7 — T. 17 — T. 21 — T. 32 — II. 68) jfr. Joh. 8, 24: credideritis, quia; — eller enkelte Gange konstrueres med Acc. med Infin.: »troede Guds ord sande att wære« (A. 1) »tro Iesum Christum att wære lijge med teg ij Guddommen« (A. 2) sml. f. Ex. Acta 8, 37: credo filium Dei esse Jesum Christum. — Hyppigt forbindes det med Præposition »paa«, oftest da med Personen til Styrelse = credere in, *πιστευειν εις* (Joh. 3, 36) eller *επί* (Acta 9, 12): f. Ex. »tro — — paa Gud« (A. 1 — sml. f. Ex. B. 3 — B. 9 — B. 10 — T. 23 — II. 68), sjældent med Trosindholdet til Styrelse: »troo fast ther paa« (T. 2 — T. 17).

Det kan endelig staa absolut, idet det underforstaar Objektpersonen Gud, sml. Marc. 9, 22, og betyder da »have Gudsforhold, være en troende Christen«: »att haabe oc tro aff hiertet snart«

(C. 3) »troer tw fast aff hiertens grwnd oc — —« (C. 18 — sml. Rom. 10, 10) »ath the ey tro, dog see oc høre« (II. 73). Vi ser, at denne absolutte Brug gør Ordets Betydningsindhold mere abstract, men tillige viser, i hvor høj en Grad dette Begreb er blevet Hovedindholdet af Christendommen for Datidens Mennesker.

Vil vi se Modsætningen til den foregaaende Tid, er det værd at mærke sig, at Verbet »*tro*«, mig bekendt, kun forekommer 1 (een) Gang i Hr. Michael, og det paa et Sted, hvor det næsten vanskeligt kan undgaas, nemlig i Gengivelsen af Dekalogens 1ste Bud: »Paa en gud scalt thu stadelighen troo«.

Andre Udtryk er: »til Gud sig tror oc ey befrycter i fordel eller i skade« (II. 30) — »lijde till« (T. 12 = Ps. 115, 8: »qui confidunt in eis« om Afguderne) *forlade sig paa* (A. 2 — A. 16 — C. 7 — T. 3), *forlade sig til* (A. 33 — T. 3 — II. 42), *trøste sig paa* (A. 5 — A. 12 — A. 15 — C. 3 — sml. II. 68: »dess trøster ieg mig«), *sætte Trøst eller Lid til:* »All haab oc trøst seth thw till meg« (T. 14 — sml. P. Sm. Giiij og Hiiij*) »Men wi sette til dig vor lid hob och trøst« (II. 81) »All mijn tillijdt haffuer ieg til tig« (T. 3 = Ps. 25, 2: in te confido) sml. »O, Gud til dig staar all min lid« (Døded. 478). Ligeledes bruges »*bygge paa*«: »paa teg lad oss bygge« (A. 12 og T. 16 begge efter Luther [Wack. III. 24], der atter har Udtrykket fra Matth. 7, 24, — sml. 1. Cor. 3, 10 ff og Ef. 2, 22). Billedet, der maaske ikke tidligere er brugt i dansk religiøs Digtning, er altsaa bibelsk. — Den stærke Tro kan betegnes som Viden (sml. Rom. 6, 9): »Wij thet sandelig wijde, att Christ stod op aff døde« (A. 26 — B. 18).

Det til Verbet »tro« svarende Nomen *Tro* = fides *(ἡ πίστις)* har flere Betydninger med jævne Overgange imellem, dels

[1]) Egenskaben Tillid: f. Ex. »Ther fore ieg wil mijn tro fraa mennisken wende« (B. 19) — »the oss din barmhiertighed, som wor store tro er nu til dig« (II. 81 Te Deum: quemadmodum speravimus in te = Ps. 33, 22) »wor tro wdi oss wel styrcke« (A. 12 — A. 14, vistnok efter Luc. 17, 5)*) — Menneskene »setter theris tro till ham« (B. 16) eller »setter« Tro »paa« noget (B. 14 — D. 2) »haffuer« Tro »til« (B. 15 — Marc. 11, 22: habete fidem Dei) og Troen »strecker seg til« (B. 3) eller »er til« Gud (II. 81 — A. 31 — B. 15 — II. 70 — sml. 1. Pet. 1, 21 eller 1. Thes. 1, 8: quæ est ad Deum).

dels [2]) specielt Tillidsforholdet til Gud, Gudsforholdet, idet Ordet i sin subjective Betydning bruges absolut, saaledes f. Ex.: »the arme, som han ij troen finder« (A. 17 — sml. 2. Cor. 13, 5 og Luc. 12, 37-38) — Mennesket kan derfor »tage tro« (A. 5) »nijm-

*) Mærk dog ogsaa Tro = »Troskab« i C. 19: »ij rett kierlighed oc broderlig tro«.

me troen« (T. 1) »haffue troen« (T. 8 — Jac. 2, 18), det kan »ij hiertet beware« Troen (B. 3 — 2. Tim. 4, 7: »fidem servavi«) »stande i« (II. 42 — Døded. 66) »bliffue (fast) ij«, sml. Col. 1, 23: permanere in (B. 2 — B. 9: »giff naade ij thijn tro bliffue ɔ: i Troen paa dig, sml. Jac. 2, 1 — A. 5 — C. 18 — Døded. 83) »tee« (A. 1) og »bewise« den, jfr. Jac. 2, 18 (T. 6 — sml. T. 32: »Wilt thu mett ære een god Christne wære, meth troen skalt thu thet bewise«), eller det kan »wige aff« (II. 65 — 1. Tim 1, 6: aberrare a) »forlade« (A. 15) »awfalde aff« (A. 14 — sml. 1. Tim. 4, 1: »discedent quidem a fide«) »bortledes fra« (B. 3) og »forgette« den (B. 15). — Dette Gudsforhold kan betegnes som fast og smukt: »bestandig tro« (C. 18) — jfr. »stadig troo« (Hr. Mich. S. 144, Str. 5 o. fl. St. — P. Sm. Hij*; hos Hr. Mich. er der dog enkelte Steder Mulighed for at opfatte Tro i denne Forbindelse = Troskab) — »en tro skøn« (II. 68), medens andre Adjectiver betegner det som det rette, Christendommens, opfattet og gennemført paa rette Maade: »troen ren« (II. 68) »then rette tro« (A. 14 — B. 15 — II. 65) »forøg wor tro oc giør henne ret« (B. 15) »Ret tro« (T. 8) »en ret tro« (II. 42 — II. 70) jfr. »en ret sand tro« (P. Sm. Hij og Hij*)*) — »reth Christendoms troo« = Christianismi fidem (Herim. Contr. T. 6) »wor Christne trois krafft hijn bolde« (B. 3) »Christen tro« (A. 5) sml. B. 9: »giff naade ij thijn tro bliffue« — »then Christelig tro« (B. 2 — C. 10 — A. 31). Men naar A. 5 har: »Tw skalt predicke then Christelig tro«, er vi vistnok kommet over i Betydning

[3]) Bevidsthedens Trosindhold, Lære, Religion (Tro i objectiv Betydning): »holt meg troen skiær oc reen« (D. 1) »hent tilsamen som ij werden boo aff alle tungemaal til een tro« (A. 31 — jfr. Ef. 4, 5) — sml. »thet er mijn trøst oc stadelig tro« (= Overbevisning, B. 13).

Endelig kunde A. 22: »Troen kan ey andet lijde« synes at angive en Betydning endnu: Troen = de troende; men det maa dog snarere forstaas: Gudsforholdet næres og trives ikke ved noget som helst andet — sml. Parallelstedet T. 8 »Ret tro kan ey andit lide«, der slutter sig til de andre ovenfor nævnte Exempler, hvor vi har set, at »ret Tro« i Reformationstidssalmerne væsentlig bruges om Gudsforholdet (snarere end om Læren).

Det her forudgaaende vil vise os baade noget af Tidens Karakteristik og af den religiøse Sprogbrugs Ejendommelighed:

Vi ser gennem Synonymerne »Lid«, »Trøst«, »forlade sig paa« o. desl., at Begrebet Tro = Tillid virkelig er kommet ind i Tidens religiøse

*) Sml. om Christendommen: »rætæ tro« (Br. 59, 28: Skriftemaal — 66, 31 — 68, 7 og 12: Gesta Danorum) »then ræthæ throo« (Br. 240, 15: Mariagerhdskr.) »ræt christelig troo« (Br. 274, 1: Kar. Ludvd.) »den hellige cristelige tro« (Chr. P. I. 23 og 28), Udtryk, der i deres Middelalderbrug altsaa maa henføres under Betydn. 3, jfr. Isl. »taka trú rétta«.

Bevidsthed, og Tros-Glosernes Forekomsthyppighed viser os, at deter blevet et Grundbegreb.

Sprogligt lægger vi Mærke til de faststaaende Adjectivforbindelser, der delvis synes fælles for Tro i subjectiv og i objectiv Betydning, — til den væsentlig bibelske Billedbrug i Gloserne, der betegner Menneskenes Tilegnelse af Troen, og endelig til den for den religiøse Sprogbrug karakteristiske Forbindelse af konkret Verbum med abstract Object eller Subject: »sætte Tro paa«, »staa i« Troen, Troen »strækker sig« til Gud, o. s. v.

Det modsatte af Tro er *Vantro* (= incredulitas, f. Ex. Matth. løst: »Du skalt tro oc icke tuile, Ath — — —« (II. 52 — sml. P. Sm. Hiiij*) med Adjectivet *vantro:* »mange wantro« (A. 32 — sml. Døded. 88 — svarende til »infidelis« f. Ex. Rom. 15, 31 eller »incredulus« Matth. 17, 17).

Idet Ordet »Tro« fyldes med saa stærkt subjectivt Begrebsindhold, maa vel ogsaa Ordet »Vantro« være gledet over til at have et mere subjectivt, graduerende Indhold end gennemgaaende i Middelalderen, da det betegnede noget absolut: Stillingen udenfor den katolske Kirkes Samfund.

At Troen rokkes i Hjertet, betegnes ved Ordet »*twijle paa*« = hæsitare in: Rom. 4, 20 (A. 13 — B. 3), dog ogsaa præpositionsløst: »Du skalt tro oc icke tuile, Ath — — —« (II. 52 — sml. f. Ex. Matth. 21, 21). Den absolutte Brug her er parallel til den absolutte Brug af Verbet »tro«. Substantivet er *Tvivl* = hæsitationes (Filip. 2, 14): »ladt twiffuel gaa« (T. 2).

At give Troen Udtryk i Ord kaldes at *bekende* = confiteri, eller et enkelt Sted »vederkende«: »tror tw fast aff hiertens grund oc bekender med thijn mund« (C. 18 efter Rom. 10, 9-10, hyppigt med Object + Prædikatsnomen: »wij bekende teg en Herre« (A. 2) »bekende wij Iesum een Herre alleen« (A. 7) — »wi bekende dig for en Herre« (II. 81), eller med enkelt Object: »een Gud bekende wij gierne» (A. 17) »Israel handt monne tilbiude ath bekende sijn skabermandt« (T. 14) — »Alle gudfrøctige Gudz børn vederkende dig offuer alt iørderige« (II. 81: Te per orbem terrarum sancta confitetur ecclesia).

Den anden Side af Hjertets Gudsforhold er udtrykt ved Verbet *haabe* (= sperare) dels med Præposition »paa«: »wij paa teg nw haabe« (C. 4 — saaledes ogsaa f. Ex. T. 19) dels med Præposition »til«: »The haabe til tig« (T. 1 — T. 12 = Ps. 115, 11: speraverunt in Domino — II. 65: »Till din barmhiertighed vi haabe«) dels absolut som Ps. 71, 14: »att haabe oc tro aff hiertet snart« (C. 3). Det ældre Reflexiv »*haabis*« træffes derimod med Haabets Indhold som Object: »O HERRE ieg haabis, att tw wilth

dem ij ingen nødt forlade« (T. 32), men ogsaa »haabes paa«: »Thu tørst ey hobes oppa noger roo« (Sj. K. 336).

Det tilsvarende Substantiv er »*Haab*« (= spes): »Wort haab thet bijer tolmodelig effter thet Guds ord oss iætter« (B. 3) »Mitt staadige haab haffuer ieg till tig« (T. 3).

Mennesket »setter« Haab (B. 14 — T. 2 — T. 12 — II. 65 — II. 81 — P. Sm. Aiiij, jfr. Ps. 73, 28 og 78, 7) eller »haab oc trøst« (A. 1 — T. 14) til Gud eller »till Guds miskund oc naade« (B. 13) eller det »haffuer« sit Haab til Gud og hans Miskund (T. 3 — T. 12 — B. 15 [3 Gange] — 1. Joh. 3, 3). Dets Haab »er til« (T. 1 — 1. Pet. 1, 21) eller »staar til« Gud (A. 2 — C. 3). Sidstnævnte Sted finder vi atter Forbindelsen »haab oc trøst«. Ejendommeligere er Udtrykket: »Wort haab oc hierte till Gud skall springe« (C. 7).

Ordet Haab bruges ogsaa som Kendingsnavn for Gud (B. 13 — sml. Ps. 14, 6) eller Christus (A. 26 — B. 18 — D. 2 — T. 7 — jfr. 1. Tim. 1, 1).

At denne Side af Gudsforholdet svigter, udtrykkes ved Glosерne: »awfalde aff then rette tro ij *mistrøst*« (A. 14 Luther: entfallen von des rechten Glaubens Trost — jfr. Br. & H. XIII: »i møstrøsth fallæ«) eller »ij *mishaab* falle« (B. 3 — Hr. Mich. S. 94, Str. 3) »mistrøste« (A. 9) »*fortuile*« (C. 3: Luther: verzweyfeln).

Sprogligt lægger vi Mærke til det faste Ordpar »Haab og Trøst« (A. 1 — T. 14 — C. 3). Dette peger, ligesom Tilknytningen af det faste Trosadjectiv »stadig« til Ordet Haab, hen paa Troens og Haabets nært beslægtede Betydningsindhold, hvilket vi ogsaa sporer deri, at Vulgata ofte har »spes«, hvor Psalmebearbejdelserne har »Tro«. — Vi ser her ved »haabis«, ligesom tidligere ved »kendis« = bekende, de gamle Reflexivformers gradvise Forsvinden for de nyere Aktivformer. — Samme Bemærkning, som gjordes til de Verber, der knyttede sig til Ordet Tro, kan gælde dem, der knyttes til Ordet Haab: de er bibelsk begrundede og forbindes, skønt selv konkrete, med det abstracte Object eller Subject.

Den tredie Grundfølelse i Gudsforholdet er *Kærlighed* = charitas Dei (*ἡ ἀγάπη του Θεοῦ* 1. Joh. 5, 3): »med Gud oc wor næste ij kierlighed boo« (A. 31) »Gladelig wille wij Alleluia siunge, med kierlighedzens begæring, Wort haab oc hierte till Gud skal springe,« (C. 7).

Til dette Substantiv svarer Adjectivet »*kær*«, der ofte knyttes baade til Faderens Navne (A. 9 — T. 20 — B. 14 — B. 15 — D. 2

— II. 68) og til Sønnens (se S. 128), men ikke er bibelsk, da det viser en mere nær Fortrolighed end den gammeltestamentlige Religions Ærbødighedsforhold rummede. Derimod har det gammel Kirketradition for sig.

Verbet er »*elske*« eller »*have kær*«, jfr. Joh. 21, 15-17: diligere, amare *(ἀγαπᾶν, φιλεῖν)*: »att wij Gud elske kunde« (B. 2 — T. 14 — T. 17 — P. Sm. Hij — Jij o. fl. — jfr. Matth. 22, 37 diligere — *αγαπᾶν)* »elske hannwm bode med hierte oc mund« (B. 3) »Elske hannom offuer alth« (T. 32) »haff meg kiær ij alle stund« (B. 1).

De samme Udtryk bruges — og maaske hyppigere — om Guds Kærlighed til Mennesket (se S. 98 og 111).

Et andet Udtryk er »*begære*«: »fattig oc rijg ij alle land, som teg nw saare begiære« = længes efter (A. 9 jfr. Es. 26, 9)*). Saaledes er ogsaa Substantivet *Begær* = Længsel: »aff hiertens begær« (B. 15).

Om Kærligheden bruges dels Billedet af en *Ild:* »thijn brendendis kierlighed ij thennom optend« (A. 31, Luther: dein brunstig lieb entzund, Latin: et tui amoris in eis ignis accende) »Optend oss alle til saadan begære, Att wor tro kunde rett til teg eene wære« (B. 15, Tysk: entzünd vns all yn solcher gyr) — jfr. Luc. 12, 49. Udtrykket optænde (accendere) bruges dog bibelsk mest om den stærke Lidenskab, navnlig Vrede;

dels bruges Billedet af *Kærligheden mellem Brudgom og Brud:* »oc tacke thijn kiæriste brudgom for thenne naadelig tijd« (B. 16 — jfr. Br. 238, 9: Mariagerhdskr. — sml. Joh. 3, 29) »Gutz søn til bruthgommæ I fongæ then bollæ« (Br. 301, 2: Dyrerim) — sml. »Nu er ieg thijn oc tw æst mijn« (A. 5 — Højs. 2, 16). Om Menigheden som Bruden (se S. 15).

Dels betegnes Kærlighedsforbindelsen endelig ved forskellige Billeder af Livsmeddelelse, der fører os lige ind i Sacramenternes Mystik: »Ladt oss gaa til all godheds kielde, Ladt oss een reen samuittigheds øghen stille paa thin welde. Lad oss then wijsdoms drick ther faa, Aff huilcken wor hw kan then euige lijffs smag for staa« (T. 6: »Da fontem boni visere; da puræ mentis oculos in te defigere. Quo hausto sapientiæ saporem vitæ valeat mens intelligere«. Herim. Contr., inspireret af Hebr. 6, 4-5).

Man kan vist af Forholdet mellem Forekomsthyppigheden for Gloserne »tro« og »elske« være berettiget til at slutte, at Tillidsforholdet har været langt stærkere fremtrædende for Datidens

*) Sml. »Patriarcker oc Propheter lang tijdt haffue begerit, At thin kere Søn wor herre snart wilde komme her ned« (T. 35 efter Matth. 13, 17) — ellers betegnes Længselen ved Verbet »effter lenge« (II. 84) og Substantivet »Forlange«: »wore aldefæders forlange« (T. 1, tysk Original: »der Altuätter verlangen«).

christne Bevidsthed end Kærlighedsforholdet; men det kan vel ogsaa være en Følge af, at om Kærlighedsforholdet tillader den sandhedskærlige Samvittighed ikke gerne for stærk Tale. Medens Guds Kærlighed til Mennesker Gang paa Gang udtales som Realitet, udtales Menneskets Kærlighed til Gud (udover Tiltalen »kære« og enkelte andre Former) væsentlig kun som Ønske eller nævnes som Bud.

§ 5: Samling af Gudsforholdets Resultat; menneskelige Værdier; Retfærdighed, Fred, Glæde.

Et samlet Udtryk for, at Mennesket har Gudsforhold, et Udtryk, der omfatter baade Sindets Henvendelse til Gud i Tro, Haab og Kærlighed og den deraf følgende Velvilje i Optræden overfor Næsten, er Adjectivet »*from*«: »Gud hoos de fromme altijd wil boo« (A. 16: Luther: »Gott bei den fromen bleiben wil« efter Ps. 146: »Dominus in generatione iusta est« — sml. B. 14 efter L. Heilmanns »Lobt Gott, ihr fromen Christen« — B. 15 — T. 2); Glosen svarer vist i det hele til det gmltest. iustus, undertiden vel ogsaa til sanctus. Ordet »from«, der allerede i Middelalderen vakler mellem Betydningerne »tapper« og »brav, mild« (se Clara Holst S. 72) faar altsaa her fra højtyske Salmetexter et Tilskud til den sidste Betydnings Overvægt. Dog findes Ordet ogsaa i førstnævnte Betydning brugt f. Ex. om Christus (T. 27, digtet af Tavsen). I Omtale af Gud tænkes ved Ordet »from« kun paa Velviljen: »effter din vilge god oc from« (II. 76) »Fader thin hwes naade oc *fromhed* ij teg skijn« (T. 19 [af Tavsen] maaske paavirket af Tit. 3, 4. Ordet kunde dog ogsaa her opfattes som »Kraft, Styrke«).

Om *Visdom* som sammenfattende Betegnelse for Gudsforholdet se S. 95.

Idet det efter Rom. 14, 17 hedder om Guds Rige: »thit rijge, hwilkit retwijshed, fred oc glæde er« (B. 12), er det tydeligt, at Resultatet af Gudsforholdet, hvorved Mennesket kommer ind i dette Rige, maa vise sig, dels som Glæde og Fred, dels i at Mennesket lever »retwiselig« (T. 8) »retferdelig« (A. 22), og dette vil sige, at det øver *gode Gerninger* og særlig viser Kærlighed mod sine Medmennesker. *Tidens store Opdagelse er jo, at Kærlighedsgerningerne ikke er Begyndelsen fra Menneskenes Side, der betinger Gudsforholdet, men netop er Resultatet af Gudsforholdet:* »Rett gode gierninger komme wisselig aff troen, then Gud ij oss skaber — — dog giør troen oss salig allene [jfr. Rom. 3, 28] gode gierninger skulle wor ieffnchristen tiæne« — »Thenne tro — — Hun giffuer fraa seg eet saadant skijn, gode gierninger kan hun ey spare [efter Matth. 5, 16]« (B. 3) »bewijss tw teg een tiæner tro ij kierligheds gierning thijn næste — — bewijss paa hanwm Chri-

sten tro sijden« (A. 1) »Lad oss reth Christendoms troo bewise mett kierligheds gerninger modt wor nabo« (T. 6 jfr. 2. Pet. 1, 5-7) »Han tror Guds ordt aff hiertens grund. Thet sijunes paa hans gerning alle lundt« (T. 17) »Troen kræffue the try første budord, ij kierlighed worde the andre fuldgiord, nar Gud giffuer sijn naade« (D. 1). Næstekærligheden nævnes i C. 18 direkte som »frucht« af Gudsforholdet (sml. Gal. 5, 22). — Man mærker sig de to Billeder: Lysets Skin og Træets Frugt, begge bibelske.

Glosen »*Gerning*« spiller ingen ringe Rolle. »Wor gierning oc wor tancke« (A. 13) betegner de to Ytringsformer for Menneskets Virksomhed. Ordet optræder enten, som her, som Samlingsnavn af Singularis (C. 3 — A. 17 — II. 76), et nyt Exempel paa den religiøse Sprogbrugs Collectiv-Abstracter, hvilende paa bibelsk Sprogbrug, f. Ex. Matth. 16, 27: *κατα τὴν πραξιν ἀυτοῦ*, (Vulgata dog: opera ejus), eller som Pluralis, med eller uden Endelse: »gierninger« (A. 1 — A. 22 — B. 3 — B. 15 — C. 18 — T. 1 — T. 21 — II. 68) »sijne, hans gierning« (A. 16 — A. 5).

Medens Synden betegnes som »mørckens gierninger« (A. 22 — Rom. 13, 12) »alle gierninger onde (II. 68 — jfr. Joh. 3, 19), regner Reformationen alle Menneskets Gerninger, selv de saakaldte »*gode gierning[er]*« (A. 5 — B. 3 — T. 21 — f. Ex. Matth. 5, 16 — 1. Tim. 2, 10 og 5, 10) eller »*loffsens gierninger*« (A. 1 — Rom. 3, 20 og 28 — Gal. 2, 16), over een Bank for »*wrene*« (T. 1 — T. 21), og det fremhæves, at »wore gierninger ere vduelig, the kunde oss icke frelse« (B. 3 — lignende Udtryk C. 3 — C. 18 — A. 1 — A. 5 — T. 1 — II. 76) sml. med et lidt varierende Udtryk: »Theris handling er fordømmelig, for Guds øghne gantske vkendelig« (A. 17 = Ps. 14, 1). — Et andet Udtryk for Gerningerne, efter hvilke Menneskets Gudsforhold skal bedømmes, har vi i den vistnok af Tavsen oversatte II. 41: »met *vor ydret* for dommen gaa« (jfr. Joh. 5, 9 med Rom. 2, 6).

I Dagliglivet skal Gudsforholdet give sig Udtryk i *Ærbødighed overfor Forældre og Øvrighed*, i et sædeligt og godt *Hjemliv* og i *Kærlighed til andre Mennesker.*

Man skal »hedre fader oc moder med flijd« (B. 1 — D. 1 — C. 21: »hedre oc ære«) »Elsk thin Fader oc thin Moder, Tuchtemestere, Herrer oc Konger, Lydt oc tiæen them aff thin macht« (T. 14).

Det forudsættes om den gode lutherske Christen, at »*ij ægteskab giffuer hand seg*« (T. 17) og da lyder Budet: »holt wel reen thijn echteskabs stadt« (B. 1) »Thit Ecteskab holt purt oc klart, Eller oc bliff een Iomffru sart. Faste, waag oc holt legommit ij specht, Oc holt thit leffnet rent oc rett« (T. 14); ligesom her »*Jomfru*« bruges om den ugifte afholdende uden Hensyn til Køn, (sml. »St. Johannes jomffru reen« Br. 271, 7 (= A. M. 75 8vo) og Kal-

kar I. 443 b — bibelsk Grundlag Aab. 14, 4), saaledes er det vist ogsaa brugt i Opregningen af Menighedens Kor i T. 9: »— Widuers skare oc Iomffruer ther til alle kyske hierter«.

Hjemlivet skildres: »Hans høstru ij hans huss wancker som eth wijnbæræ træ alt fult aff wijnbær. — Hans børn sidde omkring hans bordt, hand lærer thennom att tro Guds ord, The ere som olie planter, Fra syndt oc ondtschab hand thennom tuchter« (T. 17 frit efter Ps. 128, 3), sml. Udtrykket om Forældrene i C. 21: »the teg opfødde med ære«.

Ærlighed og Redelighed er Grundpiller i det virksomme Menneskeliv: »Inthet menniske beswiger hand — — Och mett sith handwerck føder seg« (T. 17) »aff thit arbeyde nære teg met skel« (T. 18) begge efter Ps. 128, 2. — Udtrykket i T. 3: »Vdi sandhed lær mig fast att staa« (Ps. 25, 5) gælder derimod næppe særlig det udadvendte Liv, men kan tydes som »i et sandt Gudsforhold« eller »den objective gennem Ordet aabenbarede Sandhed om Gud«. I A. 34: »sandhed hun gielder altijd for teg« (= Ps. 51, 8) betyder Sandhed oprigtig Syndserkendelse.

Kærlighedsbudet gaar ud paa, at Mennesker skal »hind anden elske oc lijde, giøre them gott som oss giøre ont — — oss i kierlighed øffue« (B. 11); hyppigst bruges Glosen »*elske*«: »Aff hiertens grundt foruden list Skalt tw elske thin ieffnchrist« (T. 14 — T. 8 — T. 21 — A. 5 — B. 2 — C. 10 — Døded. 646 — P. Sm. oftere, jfr. 3. Mos. 19, 18) og Substantivet »*Kærlighed*«: »thee kierlighed thijn broder« (A. 1 sml. A. 15 — B. 3 — D. 1) »ij rett kierlighed oc broderlig tro« (C. 19 sml. Rom. 12, 10 og 1. Pet. 1, 22) jfr. »*kierligheds gierning*« (A. 1 — T. 6); — sjældnere bruges Verberne »vnde wel« (C. 21) »wære then anden godt« (T. 25) eller »have kær«: »Wij skulde alle menniske haffue kiær, saa wel wor fiend som wore wenner, aff hiertet them alt gott vnde« (B. 3). — Kærlighedens Udstrækning til Fjender (efter Matth. 5, 44 — Luc. 6, 27) nævnes foruden i B. 3 og B. 11 i T. 14: »Elsk thin fiende wær hannom huldt«.

Kærligheden viser sig som *Hjælpsomhed* og *Tilgivelse:* »er nogen arm ij eders land, tha lad hanwm op thijn miskunds hand — hans nød oc modgang lad wære thijn« (A. 1). Man mærke sig Udtrykket »din Miskunds Haand«, dannet af den danske Overs. uden tilsvarende i den tyske Text, aabenbart som bevidst eller ubevidst Efterligning af den hebraiske Status constructus, jfr. de parallelt dannede Udtryk om Guds Øjne og Øren S. 81 — »vndsett hwer som teg flijr till« (T. 14) »brødre oc søstre skaltw ære med thijne penning, gods oc iord, ther med thennom hielpe, som Gud haffuer budit« (C. 18); saaledes bruges særlig Verberne *hjælpe* og *tjene:* »han hielper alle, hwor hand kand« (T. 17) »hielpe wor næste ij

all sijn nød« (D. 3) »wor ieffnchristen att tiæne« (B. 14 — B. 3 — C. 21).

Der tales om at »spijse« de fattige (B. 14) og give »freest« til den, der vil »aff teg borge« (A. 1).

Tilgivelsen udtrykkes ved Gloserne *forlade, skaane:* »rett lijge som wij weluilige ere att forlade them, oss bryde emod« (B. 12) sml. B. 3 med Gloserne »skone« — »wore modbrydere«: sicut et nos dimittimus debitoribus nostris (Matth. 6, 12). Menneskene skal »leffue ij fred oc samdrectighed« (C. 19).

Ligesom Samvittighedens Sandhedskærlighed og den religiøse Skyhed gør det vanskeligt for Mennesket at tale stærkt om sin Kærlighed til Gud, fremtræder i Salmesproget Omtalen af Menneskets Rethandlen og dets Kærlighed til andre Mennesker næsten udelukkende i Budets Form, altsaa som Ideal, ikke som fastslaaet Realitet.

At leve saaledes i Verden, at man opfylder disse Bud, kaldes at leve *christeligt, retfærdeligt,* at være *retvis:* »med ord oc gierninger Christelige leffue« (B. 12 — B. 11 — jfr. P. Sm. Bij*: »wi haffue it Christeligt leffnet aff ny«), sml. »ath de wi kallis, wi kunde dem ret bliffue« (II. 21) — »leffue retwiselig« (T. 8) »retferdelig« (A. 22), sml. »ij werden skaltu leffue saa, att tw retwijss kant wære« (C. 21); jfr. ogsaa: »retuist offer« (II. 76 = Ps. 51, 21: sacrificium iustitiæ). Modsætningen er »vretuis« = Synder (II. 76); saaledes bruges ogsaa som paavist »wretwijshed« (A. 34) og »vretferdighed« (II. 76) = Synd (= iniquitas, Ps. 51, 3 og 11).

Naar der tales om Guds »*retuished*« (II. 76 = Ps. 51, 17: iustitia, — Hr. Mich. S. 177, Str. 1) og han i T. 3 kaldes »retuijss« (efter Ps. 25, 8: rectus) betyder det det samme, som naar han i C. 11 kaldes »retferdig dommer« (efter Ps. 67, 5: iudicas in æquitate).

Naar dette positive Substantiv-Begreb derimod omtales hos Mennesket, betyder det Udadlelighed, Frihed for Dom: »til the Romersche ij thet fierde haffuer troen hannwm [ɔ: Abraham] retwijshed tillagt« (A. 1 — Rom. 4, 3: iustitia) sml. de andre S. 117 nævnte Ex. af A. 1 og A. 22.

Vi lægger Mærke til, at det er de borgerlige Dyder: det gode Hjemliv, Ærlighed og Redelighed, og særlig den indbyrdes Hjælpsomhed, der prises. Vi er i den opblomstrende Bykulturs og Laugenes Tid. Derimod fremtræder i Salmerne ikke det sociale Spørgsmaal, uden som en Biting til det religiøse Stridsspørgsmaal, idet det bebrejdes den katolske Kirkes Tjenere, at de fortærer Fattigmands Gods (se

Guds-Ord-Salmerne). Vi har her en Modsætning til Hr. Michael, der har absolut revolutionære Underklasse-Sympatier og i sin Domsskildring (Hr. Mich. S. 53-54) tegner et skønne Billede af Herremandsluxus og Herremandstyranni.

Fred nævnes som Guds Gave (A. 20 — A. 33 — B. 5 — C. 7 — C. 10 — C. 19 — D. 2 — T. 22 — T. 33 — II. 30 — II. 31 — II. 68) »*glæde oc fred*« (B. 9 — T. 35 — sml. A. 25 — T. 17 jfr.: »Kom han os til gledhæ och til roo« Br. 250, 3: Kar. Ludvd.) »*fred oc roo*« (C. 10) »roo« (C. 18 — P. Sm. Aiiij*); om »den evige Ro« se S. 60. — Det er vel i disse Exempler tvivlsomt, om »Ro« har Betydningen »Fred, Hvile« eller »Glæde«.

Ogsaa *Glæden* og *Fryden* nævnes som Guds Gaver: Christus har frelst os »oss alle til glæde oc fromme« (A. 1) »haffuer mig foruerffuit euig glæde« (T. 1 — jfr. S. 59) »Tha fyldis wij aff glæde oc frygd, att mand maa sige, Gudt haffuer oss ophøgd« (T. 26 = Ps. 126, 2) »Saa fijre wij thet høge fest med hiertens frygd« (A. 22 — »hiertens frøgd oc glæde« T. 8) — og Menigheden beder Gud: »giff meg glæde ij thijn frelsermand« (A. 34 = II. 76 = Ps. 51, 14). — En enkelt Gang bruges Ordet Lykke: »Christus haffuer oss fortiænt saadan lycke« (T. 17).

Verberne, der bruges, er [1]) »*være glad*«, [2]) »*glæde sig*«, [3]) »*fryde sig*«:

[1]) »Med Christ eder broder wærer glade oc froo« (A. 21 — A. 22 — A. 27 — B. 14 — B. 18 — D. 2 — T. 1 — T. 8 — II. 72).

[2]) »Nv glæder eder Adams børn alsammen oc lader eders hierter springe« (T. 27). — Israel, alle Christne, alle Land, Christi Brud »glæder seg« (A. 16 og A. 17 = Ps. 14, 7 — C. 11 — A. 25 — C. 15) »wij maa glæde oss mett skeel« (T. 26) »menniskerne maa wæl glædis wid Guds ynnist oc gode wilie« (B. 9) »Thennom glædis, att the hannwm haffue« (A. 17) sml. »Christ, han wil eder glæde« (B. 3).

[3]) »Nw fryder eder alle Christne mend« (A. 5 — T. 35) »Frygde tig mett snildhed [misforstaaende Overs. af »mit grosser Zuuersycht«] thu, som æsth hans folck« (T. 2) »saa frøgdis the been, som forsmaade wore før« (A. 34 = II. 76 = Ps. 51, 10).

Om Englene i Julenatten bruges de samme Udtryk: »glædis« (A. 7 — T. 9 — T. 35) »glæde seg« (A. 19) »frøgde seg« (B. 4).

Adjectiv er »*glædelig*« om det glædebringende: »Thenne tijd er gantske glædelig« (B. 5) »din gledelige ord« (II. 76) og i samme Betydning »*salig*«: Guds »salige ord« (A. 15) »then salige tijd (B. 6) »Han er thet klare oc salige liwss« (B. 7); — salig har

dog ogsaa Betydningen glædefyldt: »Salig er then, som thette tror« (A. 20) »Thi gaar hannom well oc er altijdt salig« (T. 17) vel ogsaa L. 1 af T. 17 og T. 18 = Ps. 128, 1: »Beati omnes«. Om salig = frelst se S. 57.

Adverbiet er »*gladelig*«: »saa skall min tunge gladelig forkynde din retuished« (II. 76) »Gladelig wille wij Alleluia siunge« (C. 7).

Ordet Glæde bruges hædrende om Gud: »tw æst wor glæde oc løst« (C. 4) og om Christus (Se S. 127).

Nogle af de nævnte Udtryk for Fryd og Glæde angiver disse som herskende Stemning; men de fleste fremtræder i Opfordringens Form, og næsten alle samler de sig om Julen og Paasken »som Hære om deres Fæstninger«; de formaar ikke til fulde at veje op mod det S. 19 ff dokumenterede Indtryk, at Modgang og Kamp, Tungsind og Syndsbevidsthed præger denne Periodes Livssyn som Grundsyn, saa det kun er gennem det religiøse Forhold, Mennesket hæver sig op derover.

Cap. IV: Livet betragtet som Vandring eller Strid; Døden.

§ 1: Livet som Vandring.

De to Billeder, hvorunder Jordelivet hyppigst ses, er [1]) Vandringen og [2]) Striden, der, hver for sig med bibelsk Oprindelse, betinger en Del af den religiøse Sprogbrugs Gloser, uden at disse dog for Vejbilledets Vedkommende noget Sted fremtræder samlede til et digterisk Helhedsbillede, hvorimod dette nok enkelte Steder kan siges om Stridsbilledet.

Jorden her, hvor Vandringen foregaar, er »*then iæmmerlig dall*« (A. 19, Luther: dem yamer tall, efter Ps. 84, 7: Vulg.: »in valle lacrimarum«, Luther: »das Jammerthal«)*) eller, maaske tillige ved Mindelse om Bochim (Dom. 2, 4-5), »*thenne grædelige dal*« (T. 19 — T. 20 — B. 4) sml. Br. 301, 7: »i thessæ verdens dalæ« (Dyrerim), et Billede, der vel stammer fra Kanaans Bjergland.

Dér gaar Menneskets *Vej* eller *Veje:* »ij pijne, drøffuelse oc all thijn wæy« (A. 1 — sml. f.Ex. Ps. 37, 5 og Jak. 1, 8). Det gælder at vandre ad den »*rette wæy*« = via recta (sml. 1 Sam. 12, 23 og 2. Pet. 2, 15, maaske ogsaa Ez. 18, 25: via æqua — saaledes: A. 16 — A. 17 — T. 33 — II. 70) »rette weyn« (T. 21)

*) Men »i skulle nu i een iemmerlig dal« brugt om Døden (Døded. 534).

— »Ther mett [ɔ: med dit hellige Guddomsord] tw os til salighed then rette wey wilt wiise« (T. 22) sml. »Rett wæy til himmerige er Guds ord vden twil« (B. 14). — Den rette Vej er saaledes enten Guds Ord og Lære eller Livet i Guds Vilje, hvilket ogsaa kaldes *Guds Vej:* »wijs mig o Herre thin weig ath gaa, ath ieg thin stij maa lære. Vdi sandhed lær mig fast att staa« — »HERRENS wey ere sandhedt wisselig, godhedt, miskundt oc naade« (T. 3 = Ps. 25, 4-5 og 10) sml. »hans« eller »thijn wæy«, »hans« eller »dine weye« (A. 16 — C. 11 = Ps. 67, 3 — C. 19 — A. 34 og II. 76 = Ps. 51, 15 — T. 17 og T. 18 = Ps. 128, 1). I A. 5 »teg vnderwijse oc lære wel ij sandheds wæy att wandre« betyder »Sandheds Vej« enten »det sanddru, redelige Levnet« (saaledes Tob. 1, 3 — Visd. 5, 6) eller snarere selve Christendommen (saaledes 2. Pet. 2, 2).

Derimod bruges Udtrykket Vej ikke længere om menneskelig Livsførelse, men som et mystisk Udtryk for Christus selv som den, der gennem sin Soningsdød ved Troen aabner sine Venner Vej til Himlen, naar det i T. 5 hedder: »Iesu, thu æst wor wey till Himmels och wor stij« (Ligesaa C. 4 — II. 73 — se nærmere under »Jesus Christus« S. 126). Ogsaa om Gud Fader: »ret wæy til liffuit giennom døden wd æstw allene mijn Herre oc Gud« (B. 15). Om Guds Vej og Guds Lov bruges blandt andet Verberne »*gaa*« (T. 3) »*gaa paa*« (T. 18) »*wandre wdi*« (T. 17 — T. 3 — A. 5) = ambulare in (Ps. 128, 1) sml. »Then fore oss gick« (D. 3) »ij mørcke gaa« (B. 14 jfr. Joh. 8, 12), ligesom vi har Udtrykket at »*staa fast*« (T. 3 — T. 16 — sml. 1. Cor. 16, 13 — 2 Thess. 2, 15).

Ikke at følge Guds Bud, men følge falsk Lære og leve derefter er at »*wildtfare* ij wuey — wilde bort ij then bister mørcke wilde och sort« (T. 5 — sml. Job. 12, 24 og 25) »noget aff weijn gaa« (T. 3) sml. »effter hans budord leffue oc gaa ther icke fraa eet straa britt« (B. 1). — »Ther wor ingen paa rette wey, the wore alle wdtrædne« (A. 16 — »wildfarne« A. 17 = Ps. 14, 3: omnes declinaverunt). Det samme ligger i de S. 74 nævnte Ord: den vilde eller falske Sti, fare vild, Vildfarelse, Vildelse, der bruges om falsk Lærdom, ligesom vel oprindelig i Verbet *forfaris* = gaa vild, fortabes, der benyttes som hjemmevant Ord, uden Grundlag i de foreliggende tyske Texter: »Tw — — lader them aldrig forfaris« (T. 32 — sml. T. 22, og A. 16: »løse the forfarne« — Br. & H. XII)*) — sml. ogsaa A. 33: »the forlorne«. Det gælder derfor, af hvem man bliver *ført* eller *ledet:* »wij, som wore af synden leed«

*) En anden Betydn. af forfares = dø, træffer vi i Sj. K. 332: »Wel ære the wskellige dyyr — — Thij the forfares met sielfuer them oc tolæ eij pijne i anneth hiem«.

(B. 11 ligesaa Br. 254, 4: Thott. 553, 4to)*) »thij dieffuelen monne oss føre« (B. 14) »the som oss haffue wrett lid« (B. 15). At ledes galt kaldes at *forføres* (= seduci sml. f. Ex. Jer. 50, 6 — Matth. 24, 4-5), idet dette Ord i sin religiøse Betydning har bibeholdt en en Del af den konkrete Stedsbetydning og saaledes rummer paa een Gang Kalkars »forføre« Betydn. 1: føre bort, og Betydn. 3: skuffe: »forførde fra dig ere wi alle« (II. 65) — sml. B. 15 — P. Sm. Hiijj * — T. 30: »mange forføre oc wilde folck fra thin Guddoms ære« — T. 33: »Oc før them alle till rette wey, som ere forførde«**). Her bedes Gud om at *føre* Mennesket, ligesom han bedes om ikke at føre (B. 3) lede ind i (B. 12) eller indføre (T. 22) det i Fristelse (»ne nos inducas in tentationem« Matth. 6, 13 — sml. f. Ex. Ps. 5, 9: »deduc me« — Ps. 23, 2: »educavit me«) og Helligaanden bedes: »aff dieffuelsens wold leed thennom wd« (A. 33). Christus siges at »føre oss wdaff then grædelig dall« (B. 4) og »indlede« os »till thet foriætte land« (C. 10).

Det samme Vejbillede ligger jo egentlig til Grund for et saa almindeligt Udtryk som »*sig til dig omuende*« (II. 76 — se nærmere ovenfor under Menneskets Forhold til Gud og sml. Jer. 18, 11 og Parallelsteder) ligesom for Udtrykkene om at staa fast og om at *falde*, hvilket sidste bruges om enhver Fjernelse fra Gudsforholdet: »fraa teg falle« (B. 8) »ij falsk tro falle« (B. 15 — sml. D. 3) »ij mishaab falle« (B. 3) »awfalde aff then rette tro ij mistrøst« (A. 14) — særlig om at falde ved Synden (se S. 25-26) og om Straffen derfor: »Lad oss ikke falde i den bittre dødzens nød« (II. 84) »som ere falne ij ewig død« (T. 19). »Lad oss icke indfalle ij then ewige dødzens nød« (A. 14). Derimod er der vel nærmest Tale om Beskærmelse mod Synd i Dødsstunden: »Lad oss ey ij døden falde« (A. 20) »aff dieffuelens suig oss i vor død dw lad ey falle« (II. 73). — Om Fald i Forbindelse med Kampbilledet se nedenfor.

Modgangen her i Verden og ens egen Synd er *Byrder, der bæres* under Vandringen: »Spot, skam, nød skaltw bære« (A. 1 — portare, sml. Hebr. 13, 13 — Es. 53, 4 og 11-12) »syndzens byrde ther ieg nw bær« (A. 5 — onus, jfr. Ps. 38, 5 — Gal. 6, 2 og 5) — sml. A. 20: »han — — — Bær oss aff syndzens byrde« (sml. Joh. 1, 29: qui tollit peccatum mundi), »the som aff synden æræ møghet twnghæ« (Hr. Mich. S. 96, Str. 5) og II. 73: »hans byrde bliffuer tung at bære«, hvor Byrden er Ansvaret for Dommen. Hertil maa ogsaa henføres: II. 84: »Vi som ere aff synden suar«

*) Samme udtryk findes Hr. Mich. S. 140, Str. 2, hvor Molbech dog forklarer leed = ked af.

**) En anden af Kalkar unævnt Betydning har vi i: »haffuer sig forført modt all hans hellige wilge« (T. 2) = forsyndet sig imod, sml. Bib. 1732 2 Krøn. 36, 16: og forførde sig selv imod hans Propheter (Vulg: illudebantque prophetis — Luther: und äffeten seine Propheten).

(ɔ: besværede, Ol. Petri: Wij som äre aff syndom swår). Sml. hertil Christi Tale om at bære *Korset* (Matth. 10, 38), hvorfra ogsaa A. 3 har Udtrykket »tage korssit aff hans milde hand«, ligesom Hr. Mich. har: »Tag vp thit kaars och effterfylghæ mig« (S. 159, Str. 4). Om Korset = Lidelse se S. 112.

Modgangen kan ogsaa sammenlignes med de *stride Strømme:* »Wor siæl hun gick igiennom thet wand, wij hadde forsunckid alle mand, hadde Gud icke med oss wærid« (A. 32 = Ps. 124, 4-5) eller med *Snaren,* der er udspændt over Vejen: »Benedidet wære Herren ther oss ey gaff vnder theris tender fangne; alt som en fwl, ther snaren kommer aff, saa er wor siæl vndgangen; then snare er brøsten oc wij ere frij« (A. 32 = Ps. 124, 6-7) sml. T. 24: »synd oc sorg, ther oss will heer besnere«. »Snare« findes A. 9 — B. 1 — B. 8 — B. 14 — D. 3 — T. 1 — T. 3 — T. 7 — T. 8 — T. 16 — sml. ovenfor under Synd (S. 24) og nedenfor under Djævel (S. 135) og Død (S. 137).

Ejendommeligt for Salmesproget er i denne § de halvlevende Metaforer: omvende, forfares, forføre.

§ 2: Livet betragtet som Strid.

Det andet Billede, hvorunder Livet her betragtes, er *Striden:* »aandelig strid« (II. 21) »then aandelige krij« (A. 9 — A. 31) eller simpelthen »striden« (II. 21) »wor strijd« (A. 9), sml. »certamen« og Verbet »certare« (jfr. 1. Tim. 6, 12) eller »militare« (2. Cor. 10, 3).

Striden føres *mod Satan som vor Fjende:* »thijn grumme fiende« (A. 1) »att oss ey offuerwinder wor fiend« (B. 12 — sml. A. 5 og T. 27) »Diæffuelen wor gamble fiend« (T. 24), — *mod Døden:* »vden dw (ɔ: Christus) met oss i striden wilt staa, den grumme død wi aldrig vndgaa«. (II. 21, Str. 2), — og *mod Verden:* »giff oss mact till aandelig strid mod werden ath kiffue« (II. 21, Str. 1) »hwor Gud sijne fiende slaar, the [ɔ: som] mod hans folk monne stride« (B. 16). Derfor beder Menigheden ogsaa: »I wor strijd stat os mandelig bij, offuerwinde vwenner grumme, aandelige oc werdszlige gienstrijd [ɔ: Modstand]« (A. 9).

Hyppigst forekommer Glosen »*offuerwinde*« (sml. Rom. 12, 21): »Saa hadde meg synden offuerwundit« (T. 21 — sml. A. 5 — A. 9 — A. 15 —B. 12 — T. 24 foruden de Gange det bruges om Christi Sejr, se S. 119) — noget sjældnere »*twinge*«: »Døden kunde ingen twinge« (A. 22 — sml. T. 8 — T. 27 — A. 14: »oss twinger nw wore synder«) — eller modsat »vige«: »thet [ɔ: Guds Ord] giør oss ey ath wijge« (T. 2).

Mennesket er nemlig »*Guds Ridder*«, »*Christi Ridder*« (A. 1 — sml. 2. Tim. 2, 3), der gerne skulde »hooss fennicken wære«

(A. 1)*) »stride mandelig« (II. 70 sml. 1. Cor. 16, 13: viriliter agite!) »mod dieffuelen braske oc bramme« (II. 52). Men det har da ogsaa *Gud til Medkæmper* eller Fører i Striden: »der er dog ingen anden mere, som for oss kunde stride en du selff vaar Gud all ene«. (II. 31) »Herren er theris rette forswar« (T. 3, tysk Original: ir verborgen schilt = Ps. 25, 14: Firmamentum est Dominus) og navnlig er det Christus, det siges om: »ther fore saa wilde tw strijde« (D. 2) »Ther strider for oss een weldig HERRE, alting maa for hannom bugne [= synke]« — »Marcken will hand beholde« (T. 24). »Een stridsmandt haffue wij faat wden gammen [ɔ: for Alvor] som dieffwelen wel kandt twinge« (T. 27, om Stridsmand se 2. Mos. 15, 3; — sml. Citatet ovenfor af II. 21, Str. 2), hvorfor han ogsaa kaldes vor »*høwitzmand*« (A. 1 og II. 21). Derfor »*flyr*« Mennesket ogsaa til Gud om Hjælp (se S. 31), ligesom det søger at »vndfly« (A. 12 — A. 14) sine Fjender (jfr. f. Ex. 1. Tim. 6, 11 — 2. Pet. 1, 4) og Udtrykket, der bruges om denne Hjælp, er »*ey vndfalle*« (A. 32 — T. 3) og hyppigere »staa bi«: »stat oss bij« (A. 9 — T. 16) »wor herris naffn thet staar oss bij« (A. 32) — »*er bistandig*« (C. 7 — T. 33) »giør bistand« (C. 7)**) »staat oss bij att wij ey falle ij then aandelige krij« (A. 31) »I all vor nød da stat oss bi och gør oss fri« (II. 65 = T. 29). Som det ligger i de to sidste Udtryk er *Saar, Fald* og *Fangenskab* Menneskets Lod, naar det ikke sejrer i Kampen: »naar wi i striden faa saar eller fald« (II. 21) »I dieffuelens wold ieg fangen laa« (A. 5).

Ogsaa *Kampens Vaaben* nævnes. I A. 1 hedder det helt i Hávamálstil: »Thijne waaben skulle wære altijd paa teg — — — skiold hielm pantzer skulle nw werge teg, ther til eet swerd, Guds ord thet er« (se Ef. 6, 13-17), sml. »Tag thijn hellig ord oc webne oss med« (B. 15). »Med Guds ord wij oss beware [= »sikre«, eller maaske »væbne«]« (A. 12, Luther: mit waffen Gotts vns fristen) »Thijne ord kunde oss beskerme best« (C. 11); men det kan ogsaa være Gud selv, der kaldes »skioldt oc spiwdt« (T. 12 efter Ps. 115, 9-11 Hülfe und Schild) »wor skioldt oc wærie« (T. 24) »Christe dw est all ene vore skiold oc swerd« (II. 21) »Mod dieffuelen haffue wi icke anden skiold« (II. 65)***).

Den stærke Brug af anskuelige Billeder gør, at Striden forekommer os som en ydre Kamp; men det glemmes dog ikke helt, at det er en *Kamp i Menneskets Indre:* »bestrijd ij oss all synd-

*) Jfr. »Christus ber Fennicken i sin hand« (Syge M. S. 10, L. 3).

**) Kampbetydningen er i disse Ord meget afsvækket eller helt udvisket, sml. »gøre bistand« Døded. 443.

***) Noget tvivlsom er Meningen i A. 15: »thet [ɔ: Guds Ord] wil med korsit beskermis best«, der maaske betyder: Guds Ord værnes bedst ved Martyriet. Det er Misforstaaelse af Luthers »Es will durchs Creutz beweret seyn« ɔ: prøves og bevise sin Kraft i tunge Tider.

zens kiff« (A. 31), ligesom omvendt den indre Fred, Christus kan bringe, kan faa det triumferende Udtryk: »All feide haffuer nw faait ende« (A. 33).

Stridsbillederne er sine Steder forbavsende sikkert og anskueligt gennemført, medens den meste anden Billedtale bestaar i et enkelt lø'srevet Udtryk hist og her, og Stridsbillederne forekommer fortrinsvis, hvor de danske Digtere gaar paa egen Haand. A. 1, Str. 16 har intet tilsvarende i den tyske Tekst, A. 9 er vistnok en original dansk Fadervorparafrasering, og II. 21 er et originalt dansk Kyrie af Jac. Madsen Strobius. Den nordiske Krigeraand rører sig endnu med Glæde.

§ 3: Døden.

Om »Mennisken« siges, at »han er som græss forgengelig« (II. 31, sml. 1. Pet. 1, 24 og Ps. 103, 15), og Ordet Menneske har Adjectivet »dødeligt« (A. 19) som det, der kendetegner det i Modsætning til Guddommen, jfr. f. Ex. Visd. 7, 1.

De to Billeder, der spænder over Livet, spænder ogsaa over dets Afslutning, Døden.

Efter *Vandringsbilledet* kaldes det at dø: »*hæden fare*« (A. 9 — A. 12 — B. 7 — C. 10 — Br. & H. I. — II. 42: »heden aff fare« — Sml. Hr. Mich. S. 186, Str. 2: »nar gud ether hædhen wil kallæ«) »*aff werden gaa*« (B. 2 — Br. 273, 13 = A. M. 75, 8vo) sml. »med eet frijt mod fraa thenne werden wil ieg nw skilies« (B. 7), ligesom Billedet fortsættes til Livet efter Døden: »ij himmelen indgange« (C. 18) jfr. Matth. 7, 21 og 19, 17; og Døden kaldes »en Christelig affgang« (T. 6 — Kemp. 53 — om Afgang sml. 2. Pet. 1, 15).

I Overensstemmelse med *Stridsbilledet* hedder det derimod: »nar wij med dieffuelen kiffue om thette ælende« (C. 10)*) »før en døden oss omkuldstøder« (B. 15); man mindes Pauli Ord om Døden som den sidste Fjende (1. Cor. 15, 26) og ser her Scenen levende for sig som paa en drastisk Dødedansfremstilling.

De almindelige Udtryk er ellers selvfølgelig Verbet *at dø* (f. Ex. T. 1) og Substantivet *Død* (f. Ex. B. 2 — B. 7 — T. 32). Der tales om »*dødzens wonde*« (B. 7) »dødsens quale« (II. 65) jfr. »dødzens plaffuæ« (Hr. Mich. S. 133, Str. 1); men ellers bruges Udtrykket den »bittre« eller »horde« Død mest om Christi Død (saaledes f. Ex. A. 5) — jfr. dog Hr. Mich. S. 138, Str. 1: »wij scullæ allæ thaalæ then beesckæ død«.

*) jfr. »saa kunde i frit med Døden kiffue« (Døded. 84).

Mennesket ønsker sig »een salig dødt« (T. 16), at det ikke skal »dø i syndsens band« (II. 19) en i den katolske Middelalder stærkt fremtrædende Tanke: »ladh os ey i sindhen døø« (Br. & H. XIII), — Udtrykket er efter Joh. 8, 21 og 24 og f. Ex. Ez. 33, 8 og 13: »in iniquitate mori«; men forstærket i Betydning ved den katolske Lære om, at uskriftet Dødssynd medfører evig Fordømmelse, se Hr. Mich. S. 50-51 og jfr. Br. & H. IV: »Giif mik i myn syste stwndh scriffte maal aff hierthens grwndh«.

Ofte optræder *Døden personificeret* som i de gamle Dødedansbilleder: »at døden med grumhed wil oss tage fatt« (B. 15 — sml. Citatet ovenfor af samme Salme) »naar døden kommer oss alle mett kiømmer [ɔ: Kummer] forraader handt« (T. 2) »før en døden oss heden kalder« (II. 65), sml. Odense Skomagersvendes Skraa: »forthi at døthæn han spar ængen«; — men oftere er Dødspersonificationen en ond Helvedmagt, se S. 137. Om evig Død se S. 62-63.

Andre Udtryk for Livets Afslutning er »*enden*« (B. 15) »wor sijste ende« (C. 10) »wor siste thime« (T. 33) »wor yderste nød« (B. 15).

Endelig betragtes den som *en Søvn:* »døden skal mijn søffn worde« (B. 7) »ij Christo skall han soffue« (A. 20). Døden omtales som Søvn f. Ex. Joh. 11, 11; og 1. Cor. 15, 18 har: qui dormierunt in Christo.

Vi ser Betragtningen af Døden baade som Livsafslutning, som Bortgang og Indgang, som Pine og Strid og endelig som Hvile og Søvn; men kun en enkelt, original dansk, Salme har i en staaende Vending bevaret Spor af Middelalderens katolske Tankegang om Dødsstundens skæbnebestemmende Betydning.

Cap. V: Opstandelse og Dom; Frelse og Fordømmelse.

§ 1: Opstandelse, Dom, Verdensundergang.

Dødens Søvn er dog ikke det sidste. »Vi skulle oc alle igen opstaa« (II. 41, jfr. 1. Cor. 15, 51: omnes quidem resurgemus) »ieg schal staa vp aff dødhæ« (Hr. Mich. S. 181, Str. 2); thi Gud skal »legommet reijsse aff døde« (T. 23 — a mortuis suscitare, sml. Hebr. 11, 19).

Med Betragtningen af Døden som en Søvn — hvortil jo svarer Glosen »opstaa«, — bliver der ikke Plads for nogen foreløbig »særskilt« Dom og nogen Skærsild. Der er dog heller ikke i Salmerne, som i Reformationssatirerne, nogen Polemik mod Skærsilden. Den er stille gaaet ud af Sagaen og fjernet fra den frem-

trædende Plads, den havde i hele Middelalderens religiøse Digtning.

Paa »*then yderste domme dag*« (T. 33 — »in novissimo die« ofte i Joh. Evang. — »dies judicii«, f. Ex. Matth. 10, 15)*) »naar *dommen* holdis skal« (B. 14) skal vi »met vor ydret for dommen gaa« (II. 41 — jfr. Aab. 20, 12-13), »For Dommen skulle i alle gaa« (Døded. 537 — om »gaa« se Joh. 5, 29).

Menigheden tror, at Christus »her effter worder tilkommendis *een streng dommere*« (A. 2 — II. 81), »wor dommer er han worden« (C. 9)**), jfr. »nar i for domeren komæ« (Hr. Mich. S. 185, Str. 4), »thu skalt them alle dømme, ther ey wille troen nijmme« (T. 1), »Christus bliffuer offuer them alle. Hans ord skulle tha framgange oc alle skulle himmerig faa, som hannwm haffue gaaid til hande, oc effter hans lærdom gaa« (B. 14) — jfr. P. Sm. Giiij*: »Naar wi for Christi Domstol staa«. — Ingen »maa bestaa foruden then, hwes wilie er saa thin aldelis liige« (T. 22 — sml. med Hensyn til Tankegangen Matth. 7, 21). Dog gælder det efter Joh. 5, 24, at »huo dine ord tror, skal døden ey ramme« eller »skal fri være for strenge dom din« (II. 68). Vi lægger Mærke til »*streng*«, som i A. 2 — II. 81. Den »strenge« Dom træffes ofte i Senmiddelalderen: De 15 Tegn (Kbhvn. 1509 — i Titelen) — Chr. P. I, 25 — Br. & H. Nr. XIII og XV.

Vi noterer os Glosen »Dommen« (bestemt Form, — for den religiøse Bevidsthed existerer kun den ene), og vi læser ud af Exemplerne, at det er Troen, ɔ: Tillids- og Hjerteforholdet, og Viljens Overgivelse, der dømmes efter, ikke ydre Enkelt-Gerninger, men den samlede Livsførelse (»vor Idræt«, Singularis brugt collectivt).

Nærmere Skildring af Domsscenen er ikke givet, lige saa lidt som af Undergangsrædslerne, der gaar forud. Om *Verdens Undergang* nævnes kun: »Mark, steder, iord oc hiemmel skall før forgaa huor fast de staa« (II. 68) »Som Paulus monne oss skriffue, att skulde forgaa bode store oc smaa, men thit ord —« (T. 32 — jfr. Luc. 21, 33 — hos Paulus findes intet bestemt herhenhørende Ord).

Verbet *forgaa* (aktivt) i denne Betydning kan skyldes de tyske Originaler, idet Middelaldersprogbrugen synes at have Passiv i Betydningen »gaa til Grunde« (se Kalkar I, 633 b) og jfr. S. 60. —

Om den forudgaaende Trængselstid se under Tid S. 18.

---

*) sml. Chr. P. I, 66: den yderste strenge dommedag.

**) Naar derimod C. 11 om Gud Fader har »att tw retferdig dommer æst« (efter Ps. 67, 5) og B. 13 »Thij om tw wilde meg dømme rett effter mijn ondskab som ieg haffuer fortiænt« (bygget over Ps. 130, 3), tænkes vistnok mere paa Guds stadige Retfærdighedshaandhævelse end paa Christi endelige Domsafsigelse.

De to Evighedsmuligheder for Menneskets Skæbne som Resultat af Dommen er i Modsætning til de sparsomme Ord om Verdensundergangen udtrykt i en dobbelt Række af Vendinger, der delvis svarer diametralt modsat til hinanden.

§ 2: Frelsen og Himmerigslivet.

Vi har set det gode Udfald af Dommen betegnes som at »*bestaa*« (T. 22 — jfr. stare: Aab. 6, 17 — permanere: Ps. 5, 6 o. fl. St. — Ps. 1, 5 Luther: bleiben im Gericht; Vulg: resurgent in judicio).

Noget hyppigere anvendte Udtryk er »*bliffue salig*« (A. 1 — B. 12 — B. 14 — P. Sm. Aiiij* og Hij) »*salig worde*« (A. 5 — C. 21 — T. 3 — T. 21 — P. Sm. Eij) = salvus fieri (jfr. f. Ex. Marc. 16, 16); — hvortil svarer »salighed faa« (A. 20 — P. Sm. Eij — Giiij) »til Saligheden komme« (P. Sm. Hij) og maaske »salighed finde« (A. 1), ligesom i det hele taget den frelste Tilstand saa vel efter Dommen som her i Livet betegnes ved »*salig*« — »*salighed*«, saa at det er umuligt at sætte Skel mellem Exemplerne, jfr. S. 115 og 121 under Jesus Christus. Hertil kan det vel have bidraget, at i det danske Ord »salig« (det tyske »selig«) er med lat. salvus sammenfaldet lat. »beatus« sml. S. 48 under Glæde; og dette Sammenfald giver vel da tillige Ordet salig en stærkere positiv Indholdsfylde, maler kraftigere Evighedslivets Fryd baade her og hisset. — Et lignende Forhold har vi bemærket i nogle af de Ord, der bruges om Menneskets Gudsforhold, ligesom vi vil komme til at se det i de Udtryk, der grupperer sig om Gloserne »Guds Rige« og »Liv«, da baade Gudsriget og Gudslivet rummer Tilværelsen baade paa den ene og paa den anden Side af Graven og Dommen. Heri ligger som tidligere nævnt en Inderliggørelse i Forhold til den senmiddelalderligt katolske Tankegang, vi f. Ex. møder i Hr. Michaels Rimværker, hvorved Evighedslivet regnes for en efter Dommen begyndende Belønning for de i Jordelivet øvede gode Gerninger.

Den, der bestaar for Dommen, »han faar naade oc himmerig« (B. 6) — At »faa« (B. 14 — »fanghæ«: Hr. Mich. S. 10, Str. 3 — Br. 263, 32 = Thott. 553, 4to) »winde« (B. 11) »komme til« (A. 1 — sml. Chr. P. I, 28) »ærffue« (A. 5 — T. 7 — Matth. 25, 34, Luther: »ererbet das Reich«; Vulg: »possidete«) »bo ij« (B. 5 — sml. Br. & H. XIII) »himmerig« er den troendes Lod efter Dommen, og »*himmerig*« er i sig selv Betegnelsen for denne Lykketilværelse (saaledes A. 1 — A. 13 — B. 1 — B. 3 — B. 9 — B. 11 — B. 14), ogsaa »*himmeriges rijge*« (A. 2 — B. 10 — Br. & H. XII — Chr. P. I, 28 — jfr. Matth. 5, 3: regnum cœlorum) eller »Riget« alene: »Riget skulle wi faa sammen« (II. 41 — sml. Luc.

12, 32) eller »det euige rige« (II. 65 — T. 9 — jfr. 2. Pet. 1, 11) eller hyppigere »*Guds*« (T. 24) — »*hans*« — »*thit rige*« (saaledes f. Ex. B. 7 — T. 3 — T. 22 — II. 65 — II. 73 — jfr. Luc. 13, 29) hvor den Christne faar »Borger ret« (B. 15 — efter Filip. 3, 20: τὸ πολίτευμα). De sidstnævnte Udtryk bruges som nævnt ogsaa om Gudsriget paa Jorden. — Endelig bruges ogsaa »*Himmelen*«, men mere som Betegnelse for Stedet end for selve Tilværelsen: »ij himmelen indgange« (C. 18, uafhæng. af Tysk) »giøre oss saa ij himmelen rijg oc alle sijne hellige Engle lijg« (B. 4 — A. 19, begge efter Luther; — jfr. Matth. 22, 30) »Som oss vill hiemmelen giffue, vort rette fæderne land« (II. 42, uafhæng. af Tysk; — jfr. S. 20 under Elende) »Vdi hiemmelen giff oss effter din pact stort velde oc mact« (II. 65, uafh. af Tysk, sml. Matth. 5, 12) »i Himmelen bo« (P. Sm. Hij — Hr. Mich. S. 48, Str. 4). Ordet har altsaa paa dette Tidspunkt faaet fuld Borgerret i Dansk (se Mar. Kr. S. 55).

Af enkeltstaaende Udtryk mærker vi os »*det forjættede Land*«: »med troen komme wij til thett foriætte land« (A. 1) »som oss monne indlede till thet foriætte land« (C. 10), tysk Original i begge Tilfælde: Vaterland; Udtrykket terra repromissionis findes Hebr. 11, 9 og er vel efter 2. Pet. 3, 13 overført paa Livet efter Dommen. — »*Engle kor*« (II. 41 — sml. S. 85). — »*Paradis*« (Luc. 23, 43): »Tu æst Paradises port«, en Mariabetegnelse overført paa Christus (T. 5). Ordet »Paradis« bruges om Himmellivet forholdsvis hyppigt i Middelalderen (Br. & H. XVI og XXV)*). — »*Sal*«: »giorde oss arwinge wdi himmerigs sall« (A. 19 — B. 4: »sijn sall«).

Ligesom vi her i A. 19 og B. 4 har *Arvinge* (saaledes ogsaa Hr. Mich. S. 59, Str. 3 — sml. Jak. 2, 5 — Tit. 3, 7), er »*ærffue*« det almindeligst brugte Verbum (A. 5 — T. 3 efter Ps. 25, 13 — T. 7 — T. 22 — sml. Døded. 193 — jfr. f. Ex. 1. Cor. 6, 9-10; Luther: ererben; Vulg: possidere, κληρονομεῖν) dernæst vistnok »*boo*« (A. 1 — B. 5 — T. 19 — Br. & H. XIII — ligeledes Hr. Mich. S. 48, Str. 4 — S. 134, Str. 1 — P. Sm. Hij), der giver et eget Hyggepræg.

I A. 19 — B. 4 — II. 65 har vi glimtvis truffet Træk til Beskrivelse af Herlighedslivet: Rigdom, Vælde og Magt, Lighed med Englene; men den rigeste Glæde er dog nok *Samlivet med Gud:* »oc siden mett teg och hannom boo« (T. 19 — sml. Hr. Mich. S. 48, Str. 4 — Br. & H. XIII) »hoos teg *att bliffue* ewindelig« (A. 34 — B. 1 — T. 1 — sml. 1. Thess. 4, 17) »med meg [ɔ: Christus] bliffue« (A. 5) »med Gud bliffue« (B. 3 — sml. Hr. Mich. S. 48,

*) At Paradis stedligt opfattedes som en Del af Himmerig ses tydeligt af Adams Bøn i Hr. Mich. S. 149, Str. 4: »kwnnæ wij ey meræ aff himmerighæ faa end thennæ stæd wij standhæ vpaa, wij ladhæ oss ther met nøghæ«.

Str. 4 — Br. & H. XIII), sml. f. Ex. Ps. 140, 14: habitabunt recti cum vultu tuo — »wij skulde bliffue hans ewindelig, Oc aldri fraa hannom skillies« (T. 21) »hoes mig schullæ i nw wæræ« (Hr. Mich. S. 184, Str. 3) »iwynneligh met hanum ath wære« (Br. 301, 3: Dyrerim) »med teg leffue« (A. 5 — sml. 2. Tim. 2, 11) »ath wij ewindelig skulle mett hannom leffue wden møde« (T. 23). Undertiden skildres det som en *Beskuelse:* »then ewige roo, hwor wij maa teg altijd beskoe« (A. 35) »hans blide ansigt skoe« (T. 19), »ihesum schal ieg met øghnæ see« (Hr. Mich. S. 173, Str. 3), sml. Job. 19, 26-27.

De to Exempler med »leffue« (A. 5 — T. 23) fører os over til de Udtryk, som samler sig om »*thet ewige liff*« (A. 13 — C. 18 — T. 6 — II. 81 — jfr. Joh. 3, 36 og 17, 3) »*leffue ewindelig*« (B. 15 — II. 68) »euige leffue« (II. 68) eller blot »*leffue*«*:* »Aff thet sande paaschelam æde wij oc saa leffue« (A. 22, Tankegangen maaske formidlet ved Paavirkning af Ps. 22, 27 — C. 19 — T. 14), ligesom man bruger »*liffuit*« alene (sml. Joh. 5, 40): »for lijffuit tha then ewige død han faar« (C. 18) »Huo som liffuit haffue will« (T. 26) »huo liffuit wil see« (II. 73 — sml. Joh. 3, 36). — I Stedet for Liv kan man ogsaa træffe »*Levned*«*:* »bar [ɔ: bragte] oss thet ewige leffnid« (A. 22) »Eet leffnit er oss forred, ewigt ij ewighed« (C. 9). — De fleste af de her anførte Exempler kan som nævnt ogsaa forstaas om Evighedslivet, saaledes som det er begyndt her paa Jorden og næres gennem Nadvernydelsen.

Af andre Udtryk, der ved Adjektivet »evig« giver sig til Kende som Skildringer af Tilstanden efter Dommen, kan foruden det allerede omtalte »*det euige rige*« (T. 9 — II. 65) nævnes:

»*then ewig løn*« (A. 3 — A. 22) — »hiemmerigis løn« (II. 65 — Br. 273, 26: Kar. Ludvd.) sml. A. 17: »syn søn, aff hwilken Iacob fick god løn«. Udtrykket »den evige Løn« er ikke direkte bibelsk; men Løn (merces) findes f. Ex. Visd. 5, 16, Matth. 5, 12 og ofte, samt hyppigt hos Paulus — jfr. »hwer schal nw taghæ syn tiænthæ løn« (Hr. Mich. S. 181, Str. 3).

»then ewig prijss« (A. 21) »*then ewige ære*« (A. 2 — A. 9 — Visd. 10, 15 — 1. Pet. 5, 10)*).

»*euig glæde*« (T. 1 — sml. Br. 254, 13: Thott 553, 4to og 305, 6: Dyrerim), »evig Glæde« er ikke direkte bibelsk, idet vi kun Baruch 4, 29 finder tilsvarende Udtryk**).

D. 2: »oc giorde oss een ewig fred alt med thijn død oc pijne« skal maaske ikke særlig tydes om det evige Liv, selv om T. 18: »oc siden *hijn rette Israels fredt*« (overført fra Ps. 128, 6) aabenbart skal det.

---

*) I Middelalderdigtningen hyppigere »*himmeriges ære*« (Hr. Mich. S. 21, Str. 2 — S. 56, Str. 3 — S. 58, Str. 2 — Br. 268, 24: Joh. Skram) »himmerigis hedher oc æræ« (Hr. Mich. S. 184, Str. 3).

**) jfr. »i himmerighæ scalt thu til ewig tijd frøydhæ tegh blant ængelæ sang« (Hr. Mich. S. 159, Str. 5).

»*then ewige roo*« findes (A. 35 — B. 13 — B. 14 — T. 3 — Hr. Mich. S. 95, Str. 1 — Br. 276, 16: Else Holgd.). Udtrykket, der ikke er direkte bibelsk, betyder maaske »evig Glæde«, maaske »evig Hvile«, i sidste Tilfælde vel inspireret af Steder som Hebr. 3, 11 og 4, 9 og 2. Thess. 1, 7.

Vi møder i denne § en Række faststaaende Udtryk, delvis prægede og brugte allerede i Middelalderen. Vi ser Frelsen betegnes dels med Ord for det stedlige: Himmerig, Himmelen, Englekor, Paradis, — dels efter sit Indhold som Samfundet med Gud og som den fulde Livsfølelse, — dels endelig ved Udtryk for det mere ydre: Ære, Løn, Glæde, Ro. Ikke blot disse sidste, men ogsaa Udtrykkene for Samfund med Gud er gennemgaaende middelalderlige. Derimod synes Udtrykkene med »salig«, der her i Salmerne er saa hyppige, ikke at høre Middelalderen til. Med andre Ord: De fantasibetingede Billeder er Middelalderens, det bibelgroede (blive salig, leve, Arving og ærve, det forjættede Land) væsentlig Reformationstidens.

Angaaende de Verber, der bruges om Himmeriget, saa vi dels en Betegnelse gennem det stedlige (komme til), dels en Besiddelsestagen med eller uden Anstrengelse (faa, vinde, ærve) og endelig det varige Ophold i »bo«, »blive«.

§ 3. Fordømmelsen, Helvede.

Den anden Evighedsmulighed for Mennesket er at *forsmaas, forskydes:* »forsmaadt skalt thu ey bliffwe« (T. 2 jfr. f. Ex. 1. Cor. 9, 27: ne ipse reprobus efficiar) »forskyd ey meg« (A. 34 = Ps. 51, 13: Ne projicias me a facie tua), sml.: »lad oss icke bliffue til skendzel ewindelig« (A. 2, Te Deum = Ps. 71, 1) — eller »*fordømmelsen faa*« (C. 18 — condemnatio, f. Ex. Rom. 5, 16), hvilket staar med absolut Betydning, medens Verbet *fordømmes* har Præposition: »ieg wor fordømt til døde« — »til ewige pijne« (A. 5) »fordømmes wdi then sware heluedis pijne« (A. 14) condemnari, f. Ex. Marc. 16, 16. — Det tilsvarende Adjectiv træffes A. 17: »Theris handling er *fordømmelig,* for Guds øghne gantske vkendelig«.

Som Modbillede til »bestaa« svarer *forgaas:* B. 14: »oc saa med hannwm [ɔ: Djævelen] forgaas« eller B. 13: »tha er ieg borte med alle« — sml. Hr. Mich. S. 176, Str. 2: »lad mig ey borthæ bliffuæ«, hvormed kan sammenstilles Glosen *bortkastes:* »thij haffuer oss Gud bortkastid oc lod oss ij mørcke gaa« (B. 14), der ganske vist paa dette Sted ikke betegner den endelige Dom saaledes som II. 84: »bort kastis i den brendende helffuedis glød« (jfr. Marc. 9,

47) — sml. »kast mig icke fra thit ansicte (II. 76 = Ps. 51, 13) — »Ath ieg mig ey bort kaster mett syndt oc ondskab mijn« (T. 7). Vi ser her ved Glosen bortkaste, at, ligesom der ikke var nogen skarp sproglig Grænse mellem Evighedslivet her og dets Fuldendelse hinsides Dommen, er der ikke nogen skarp Grænse, men en jævn Overgang mellem Forkastelsen, Gudløsheden her, og den evige Fortabelse eller Gudløshed. For flere af de her nævnte Verber vil en saadan glidende Brug gøre sig gældende.

Som Modsætning til »blive salig« staar »*blive fortabt*« (A. 1 — A. 5 — A. 7 — B. 3 — B. 5 — B. 6 — B. 11 — C. 4 — II. 26 — II. 84 — Hr. Mich. S. 35, Str. 4 — S. 177, Str. 3 — Br. 60, 8: Sj. K.) »*forderuis*« (T. 3 — sml. A. 1 — A. 12 — A. 17 — A. 21 — D. 2 — T. 2 — T. 1: »handt er ewig forderffuit«) eller »*forfaris*« (A. 16 — T. 22 — T. 32) sml. »the forlorne« (A. 33) — alle nærmest svarende til »perire« (f. Ex. 2. Pet. 3, 9) — fordærve kan svare til »perdere« Matth. 10, 38.

Modstykket til Himmerig er »*helffuede*«. I dette Ord sammenfalder ᾍιδης (infernum: f. Ex. Ps. 116, 3 og Luc. 16, 23 — inferum: Matth. 16, 18 — og det personificerede infernus: Aab. 20, 13) og γεέννη (gehenna: f. Ex. Matth. 10, 28 — 23, 33 — 5, 22), der jo igen stammer fra Hinnom-Søns Dal (Jer. 7, 31-32): »Mit wdi heluede oss driffuer wor natur oc synder« (A. 14) »till helffuede mig synden forplichter« (T. 3) »heluede stod oss aabid« (D. 2 — Sj. K. 324) »Thi maa ieg till helwede siuncke« (T. 21), — eller med den faste Ordforbindelse *Helvedes Grund:* »ieg maa til heluedis grunde« (A. 5) »tha hadde wij alle fortabit bleffuit, til heluedis grund nedfallid« (B. 11); Udtrykket »hælffuedes grund« findes f. Ex. Hr. Mich. S. 38, Str. 3 — S. 177, Str. 4 og 185, Str. 1 — sml. Br. 272, 17: A. M. 75, 8vo: »iech motte unga alle dyubeste helvedis grunne«, — og jfr. f. Ex. Sir. 51, 8: altitudine ventris inferi. Det er Udtryk for den middelalderlige Forestilling om flere Afdelinger i Helvede, se f. Ex. Lucidarius 3. Part.

Som det ses, opfattes Helvede som et bestemt Sted, Djævelens Afgrundsbolig med forskellige Dybder, der staar rede og venter de fordømte, et Sted, hvor »wore aldefæder — aar oc dag ij we oc vmag vdi helffuede laage fangen« (T. 1 jfr. 1. Pet. 3, 19), indtil Christus sejrrigt brød derind (se S. 118 ff), og et Sted, hvor til sidst Djævelen selv skal pines sammen med de fordømte (se S. 136). Denne Forestilling om Helvede er den konsekvente Følge af, at Gloserne Hades og Gehenna er blevet sammensmeltet i det ene danske Ord.

Tilstanden dér kaldes »*heluedis nød*« (C. 18 — II. 52 — Br. 262, 8: Thott 553, 4to — 271, 10: A. M. 75, 8vo — 274, 13: Kar. Ludvd. — Br. & H. IV — Hr. Mich. S. 63, Str. 4 — S. 90, Str. 2 — S. 94, Str. 2 — S. 128, Str. 5 — S. 176, Str. 3 — Døded. 52 og 138) »*heluedis waade*« (A. 13 — Hr. Mich. S. 63, Str. 4) »*then sware heluedis pijne*« (A. 14 — Chr. P. I, 66) —

sml. Udtrykket »*Helvedes Pine*« alene (B. 5 — Hr. Mich. S. 86 Str. 4 — Br. 250, 13 og 273, 28: Kar. Ludvd. — 271, 20: A. M. 75, 8vo — 287, 6: Thott 710, 4to — Br. & H. XXVII — Sj. K. 322 — jfr. Luc. 16, 23) — »hælffuedes twang och wee« (Hr. Mich. S. 149, Str. 1 — jfr. ogsaa S. 185, Str. 1) »h's plaffuæ« (Hr. Mich. S. 185, Str. 4) og den beskrives efter Matth. 25,41 som »*Helvedes Glød*«: »the ere aff Gud forbandnit oc komme til heluedis glød« (B. 14 — jfr. Hr. Mich. S. 148, Str. 5 og 185, Str. 3) »bort kastis i den brendende helffuedis glød« (II 84) sml. »Then ewighæ ild er nw vptændt« (Hr. Mich. S. 177, Str. 1) »hælffuedes ild« (Hr. Mich. S. 130, Str. 1 — Syge M. S. 9, L. 7), jfr. Marc. 9, 47-48. — Om Helvede som personlig Ondskabsmagt se S. 136.

Modsætningen til evigt Liv er »*then ewige død*«, et Udtryk, der ikke i sig selv er bibelsk (maaske dog inspireret af Aab. 20, 14 og 21, 8: mors secunda), men gmlkirkeligt (f. Ex. i Litaniet: mors perpetua) og meget hyppigt brugt, (A. 1 — A. 9 — A. 35 — C. 18 — D. 2 — T. 19 — T. 33 — II. 72 — Hr. Mich. S. 38, Str. 2 — S. 137, Str. 4 — S. 163, Str. 2 — Br. & H. XXVII: 3 Gange — Døded. 24 og 309)*) »indfalle ij then ewige dødzens nød« (A. 14) sml. »den bittre dødsens nød« — »den suare iammerlige død« (II. 84) »till ewige tijd tha skulde wij død« (A. 20) sml. »huo dine ord tror, skal døden ey ramme« (II. 69 efter Joh. 5, 24).

Til den evige Løn svarer »*evig straff*« (A. 3 — 2. Thess. 1, 9: poenas dabunt . . . æternas) sml. T. 2: »wor straff haffuer ingen ende« — »thin wrede ladt staa, straffe oss ey saa« (jfr. Ps. 6, 2) — samme Tanke ligger til Grund for Udtrykket II. 52: »Om du vilt *Gudz plage* vndgaa«.

Til »evig Ære«, »evig Glæde«, »evig Ro«, svarer Udtrykket *evig Ve:* »ellers bliffuer tw fattig ij ewig wee« (A. 1) »dhet ewige wee« (Br. & H. XXVI og XXVII) sml. »then sware wee« (T. 1) — Vi lægger ogsaa i Exemplet af A. 1 Mærke til »fattig« i Modsætning til »rijg« (B. 4 og A. 19).

Til »evig Glæde, evig Ro« svarer ogsaa »*ewig pijne*« (C. 21 — A. 5 — Matth. 25, 46) eller blot »*pijnen*« (C. 21) sml. ovenfor »heluedis pijne«. — Om Pinen kan ogsaa jævnføres Udtrykkene i B. 14: »the skulle med dieffuelen twingis [ɔ: pines], som hannwm tro ingelund« og i T. 32: »Dieffuelen skal quiste dem nedre [ɔ: slaa dem ned]«.

I Pinen maa Mennesket »*vngiælde*« for sin Synd (C. 21), idet det faar Straffen, som det føler at *have fortjent:* »Ewige pijne hadde wij fortiænt« (B. 11) »effter mijn ondskab, som ieg haffuer fortiænt« (B. 13 frit efter Ps. 130, 3 — jfr. Ps. 28, 4) — »skijl oss wedt wor fortiente løn« (T. 5); thi »ingen kandt thin gunst

*) Jfr. »ewinneligh døødh« (Br. & H. Nr. II — Sj. K. 338 — Br. 257, 4: Joh. Skram).

oc naade *forverffue*« (T. 2) »dit rige for huerffue« (II. 73) sml. forhuerffue: Døded. 192 og 330.

Det til fortjene, forhverve svarende Substantiv er *Værdskyld:* »For then skyld wil ieg sette mit haab till Guds miskund oc naade, oc ey till mijn werdskyld eller raad, thij thet er ey vden waade« (B. 13), jfr. »Christi verdskyld« (P. Sm. Giiij).

Om Gloserne fortjene, forhverve brugt om Christi Frelsergerning se S. 116-17.

Vi har i denne § set Fordømmelsen betegnet, foruden ved selve Domsbegrebet: »fordømmes«, ved Ord, der angiver Udelukkelsen fra Samværet med Gud: forsmaas, forskydes, bortkastes, være borte, — væsentlig hvilende paa bibelsk Grundlag. Vi har truffet Udtryk for Lykkens uoprettelige Forlis: forgaas, blive fortabt, fordærves, forfares, — ogsaa bibelsk prægede. Vi har set Pinestedet betegnet som »Helvede« og dets Elendighed skildret i staaende Vendinger som Arv fra Middelalderen: Helvedes Nød, Helvedes Pine, evig Ve; og endelig har vi mødt det for Tanken uigennemtrængelige, men derfor des mere mystisk truende Udtryk »evig Død«. At dermed skulde være ment Udslettelse, er udelukket, naar man betænker, at Udtrykket er overtaget som Arv fra Middelalderen, og man ellers kender noget til Middelalderens Anskuelser om Livet efter Død og Dom, som de f. Ex. findes fremstillet i Lucidarius 5te Part.

I hele Afsnittet om Dommen, Saligheden og Fordømmelsen kan vi mere end noget andet Sted rigeligt belægge Gloserne med Middelalderexempler. Vi er her inde paa Middelalderens Yndlingsthema indenfor den religiøse Litteratur: de escatologiske Forestillinger. — Naar imidlertid, trods de mange fælles Gloser, Reformationstidens Salmer føles som besjælede af en helt anden Aand, er det, fordi Forestillingerne, i Modsætning til Middelalderens escatologisk begrænsede Synsmaade, føles spiritualiserede. Vi saa, hvorledes Gloserne for Samfundet med Gud er de samme for det dennesidige og det hinsidige Livs Vedkommende; og hvad Fordømmelsestanken angaar, fører Luthers personlige Oplevelser ham til at fremstille Fordømmelsen som noget, der ikke er es-

catologisk fjernt, men som enerfaret knugende Realitet i den jordiske Tilværelse.

I dieffuelsens wold ieg fangen laa,
ieg wor fordømt til døde:
mijn synd meg qwalde bode natt oc dag,
ieg hadde stor angist oc møde.
Oc alle tijd sanck ieg diybere nid,
ther wor ey raad ey salighed,
ieg wor ij synden vndfangen. (A. 5).

Gud.

Cap.: VI: Guddommen og almene Udtryk for dens Forhold til Mennesker.

§ 1: Den rette Gud og Afguder; — Guddom.

Overfor Mennesket staar i det religiøse Forhold Gud. Gud er »*then rette Gud*« (A. 16 — T. 14). Hvad andet, der æres lige med ham, er »*affguder*« (C. 21) »*fremmede guder*« (D. 1 = T. 13, dei alieni; f. Ex. 2. Mos. 20, 3 og 1. Sam. 7, 3 og 8, 8) og skal flys. Denne Forklaring af de 2 Gloser findes dog ikke i Salmerne her, men kun i Poul Helgesens dengang rimeligvis utrykte Dekalogvise (Br. & H. XXVI). En lignende Forklaring har vel imidlertid den mundtlige Prædiken tilføjet i Overensstemmelse med Luthers Katechismer, — hvis den da ikke har tolket Gloserne om Helgenbilleder og andet papistisk Væsen. Men i hvert Fald føler Menigheden, at der kun er een Gud: »men een Gud skaltu dyrcke« (C. 21 — 5. Mos. 6, 4), sml.: »Wi tro allsammen paa een Gud« (C. 9 — II. 41), jfr. Jak. 2, 19.

Det Abstract, der afledes af Ordet Gud til Betegnelse af Guds Væsen, er »*Guddom*« = deitas (jfr. Col. 2, 9): »Thijn . . . søn . . tro wij att wære lijge med teg ij Guddommen« (A. 2) — og der tales derfor om »thijn Guddoms ild« (A. 3) »din Guddoms skin [ɔ: Glans]« (II. 65) »thijn Guddoms foriæt« (B. 15) »din Guddoms ord« (II. 65) »d. G. wilge« (II. 73) »Guddoms macht« (A. 13 — T. 7) »guddoms krafft« (A. 31 — II. 65; jfr. Rom. 1, 20 og 2. Pet. 1, 3) »Du skabte alting met Guddoms fund« (II. 65) — hvortil Adjectivet *guddommelig* = divinus: »aff guddommelig kraft oc ære« (C. 9 frit efter Luc. 1, 35) »thin Guddommelige wilge« (T. 32) — Adjectivet *gudelig* betyder derimod »i Overensstemmelse med Guds Vilje«: »wor gudelige bøn« (T. 5, jfr. S. 36) sml. Modsætnin-

gen: »Wij haffue — — hafft oss vgudelige« (T. 33 efter Ps. 106, 6 c).

Det er tydeligt, at viide mange Forbindelser med »Guddoms« har et Forsøg paa ved Hjælp af Genitiven at erstatte det, der ligger i Adjectivet guddommelig, noget, vi tidligere har truffet Paralleller til, f. Ex. »legemens«, »syndsens«, »din miskunds hand«, ved hvilken Lejlighed vi pegede paa Forbindelsen med det hebraiske Constructforhold.

§ 2: Almene Udtryk for Guds Forhold til Mennesker.

Ligesom vi har set, at der om Menneskets Forhold til Gud bruges de almindelige Gloser for, at Personlighed træder i Forhold til Personlighed eller træder ud af et saadant Forhold, vil vi se det samme ved Betegnelsen af Guds Forhold til Mennesket:

Gud kan »*komme til*« (T. 1 — A. 3 — sml. Ps. 101, 2 — Joh. 14, 23) eller »wende seg til« Mennesket (A. 17 — sml. A. 5: »Sitt faderlig hierte wende han til meg«). Han kan »*være med*« (A. 32 — Esr. 1, 3) »være næst« (A. 22) »være nær« (D. 2 — Ps. 34, 19 og 145, 18) »*bo hos*« (A. 16 — II. 65 — Joh. 14, 23 — Ef. 3, 17) Mennesket, eller han kan »gaa bort fra« (B. 15: »gack ey bort fraa meg«) »*vige fra*« (B. 15 — II. 65) »*forlade*« (B. 15 — C. 19 — T. 32 — II. 65 jfr. f. Ex. Ps. 22, 2 og 37, 28: derelinquere) »offuergiffue« (B. 15) »forgette« det (T. 5 — jfr. Es. 49, 14-15 og Hos. 4, 6).

§ 3: Friere Vekslen mellem de tre Personer i Guddommen; — Guds hellige Navn.

Den ovennævnte Følelse af Personlighedsforhold bevirker ogsaa, at medens Tanken nok kan søge at udrede og fremstille Guds Gerning i trefold Virken af de tre Personer, Fader, Søn og Aand, hver for sig efter deres forskellige Aabenbaring, vil den umiddelbare Inderlighed i Salmesangen oftest lade Mennesket føle sig staaende over for en enkelt samlet Personlighed. Dette, at Gud er een og den samme i enhver Aabenbaringsform, giver sig ogsaa Udslag deri, at det ikke altid af den enkelte Salmes Indhold klart fremgaar, om det er Faderen, Sønnen eller Aanden, Salmen særlig handler om, beder til og jubler for: I B. 13, der er Oversættelse af en Lutherbearbejdelse af Ps. 130, tales der til og om Gud, saa man stadig maa tænke sig, at det er Gud Fader, indtil man i Str. 5 støder paa Udtalelsen: »han er thet vskyldige lam, som os aff dieffuelsens fengzel nam«, hvilket plejer at være Jesusudtryk. Lignende Overgang i Tankerne kan findes i Skriften: Hebr. 1, 10 ff citerer saaledes om Sønnen Ord, der i Ps. 102, 26 ff er brugt om Faderens

Gerning; jfr. ogsaa Acta 20, 28 og Frelsernavnets Brug om Faderen f. Ex. 1. Tim. 1, 1.

I B. 15 Str. 7 synes Sammenblandingen fuldstændig: »O Herre, frels oss for thijn pijne swar, see her nid til oss thijne fattige faar, tw haffuer betalid for all wor synd. Christus haffuer oss med teg forlijgt« — — Tiltalen »Herre Gud«, der i Alm. er rettet til Gud Fader, synes i Litaniet rettet til Guds Søn: »For thin hellige fødsel skyldt, Hielp oss O HERRE Gud« (T. 33). — I T. 4, Luthers Omskrivning af Es. 6, 1-4, er »Gud waar herre Sabaoth« Gud Fader; men i en anden Sanctussang A. 36 er de Udtryk, der i Str. 2 bruges om »Stercke første oc mechtige Herre offuer Sabaot alle« saadanne, der tyder paa, at hermed er ment Christus (som i Luthers tyske Text til »Ein feste Burg«).

De tre Personer har fælles Egenskaber og fælles Kendingsnavne: I II. 84 er hver af de tre Strofer rettet til sin særegne Person; men det fælles Omkvæd lyder i dem alle: »Hellige herre Gud, Hellige stercke Gud, Hellige barmhiertige frelsere du euige Gud«. — Ordet »Lid« bruges vistnok som Hædersnavn baade om Christus (A. 1) og Gud Fader (T. 7) — »Trøst« bruges baade om Gud Fader (A. 16 — C. 4 — T. 3) Gud Søn (se S. 127) og Gud Helligaand (se S. 132) — ligesaa Skabernavnet. — »Wor herre«, der i Alm. bruges som Navn for Jesus, findes i A. 32 brugt synonymt med »Herren«, der som Regel betegner Gud Fader.

De tre Personer har fælles Magt og Virken, saa at f. Ex. Verberne: fri — frelse — forlige — regere — to — styrke, bruges snart om den ene, snart om den anden af Guddommens Personer. Det vil derfor ofte bero paa et Skøn, hvor en Glose rettest skal opføres, eller om den bør anføres flere Steder. Meget af, hvad der er fælles Glosestof som Udtryk for det guddommelige Væsen og den guddommelige Virken, vil nedenfor findes samlet under 1ste Person i Guddommen.

De tre Personers Lighed i Guddom fremhæves i alle Doxologier, hvis korte, klare Type bedst fremtræder i T. 12 — T. 26: »Aere wære Gudt Fader oc Gudt Søn, oc saa Gudt then Helliaandt, Som wæridt haffuer aff begyndelsen nw oc altijdt, oc bliffuer till ewig tijdt, Amen«. Noget lignende trinitariske Doxologier findes A. 1 — A. 3 — A. 9 — A. 15 — A. 32 — A. 34 — B. 10 — C. 11 — T. 9 — T. 28. Og med trinitarisk Bøn slutter B. 3 — B. 5 — B. 13 — C. 21 — T. 20. Førstnævnte kan fyldigst tjene som Type:

Gud fader oc Søn oc then Helliaand
hannwm wille wij prijse alle sammen,
for sijn godhed ij alle land,
oc bede han wilde fuldkomme
Thet han ij oss nw haffuer begynt
seg sielff til prijss ewindelig,
hans naffn kunde helligt giøres.

Saa fortsættes der med: »Hans rijge tilkomme o. s. v.«, en Strofe Fadervoromskrivning.

Det »naffn«, der her skulde »helligt giøres« er altsaa det trefoldige Guds Navn. Det kaldes »Thit« eller »Guds *hellige naffn*« jfr. f. Ex. 3. Mos. 20, 3 — Ps. 33, 21 (A. 2 — C. 21 — T. 3 efter Ps. 25, 11: Propter nomen tuum — T. 22). Det beder man Gud selv »ære« (T. 12 = Ps. 115, 1) og »giffue prijss« (A. 9) »lad dit naffn prisis bolde« (II. 68), at det maa »helligt worde altijd« (B. 12 — Matth. 6, 9). Det maa Mennesker »ey wanære««« (B. 1 — T. 14 — 3. Mos. 18, 21), men skal »loffue oc prijse« (A. 2) og »paakalle« (C. 11 — B. 1 — C. 21 — Joel 3, 5 — Zef. 3, 9) »Oc mit naffn giør wurdning [ɔ: Agtelse, Ære] med, thet er wel werd all heder« (D. 1); thi det er det, »i hwilket allene wij salige bliffue« (B. 12 — sikkert efter Acta 4, 12) — »wor herris naffn thet staar oss bij, som haffuer skapt himmel oc iorden« (A. 32, efter Ps. 124, 8). Bønnen lyder derfor ogsaa, at det maa »vdsprees saa weldelig, ath thet kandt wære priseligt ij Himmelen och paa iorden« (T. 22 — jfr. Filip. 2, 10). — Vi ser i de fleste Exempler Navnet brugt som Udtryk for Personligheden, — i det næstsidste Exempel (A. 32) endogsaa med ligefrem Personificering af Navnet. Kun i sidste Exempel er Betydningen gledet over til at være »Kundskaben om Personligheden«, hans Ry.

Christus omtales som »then, ther kom ij Herrens naffn« (A. 36 — sml. Matth. 21, 9) — og Menigheden synger: »I IHesu naffn begynde wij« (A. 1 — jfr. Col. 3, 17). »I ... Navn« betyder her »med Bemyndigelse« og er, som det ses, et bibelsk Udtryk.

Cap. VII: Guds Ord.

§ 1: Betegnelser for Guds Ord; — forskellige Udtryk for Guds Talen.

Gennem Ordet og Sacramenterne ses Gud at meddele sig til Menneskene.

Guds Aabenbaring af sin Vilje, sit Væsen og sit Sindelag kaldes med et samlet Begreb »*Guds ord*« (A. 1 — A. 5 — A. 12 — A. 15 svarende til »eloquia Domini« Ps. 12, 7 — A. 22 — B. 8 — B. 14 — B. 16 — C. 21 — D. 3 — T. 17 — T. 21 — P. Sm. oftere) »Guds faders ord« (A. 3) »hans ord« (A. 16 — A. 17 — B. 13 — B. 14 — C. 7 — T. 2 — T. 3). Nogle Steder er disse Udtryk efter Kontexten at bestemme som Singularis ligesom det hyppige bibelske »verbum Dei« (f. Ex. Acta 6, 2), andre Steder som Pluralis som »verba Dei« (Joh. 3, 34) eller »sermones Dei« (Hebr. 5, 12) og flere Steder ubestemmelige. Vi træffer Pluralis: »mijne salige ord« (A. 15) »sijne ord« (B. 14) »thijne ord« (A. 15 — B. 8 — B. 15 — C. 3 — C. 11 — D. 3 — T. 2 — II. 65 — II. 68 — II. 70 — II. 73 —

II. 76) »thijn ord« (A. 36 — B. 12 — B. 19 — T. 2 — B. 15: »thijn ord oc lære — thijn hellige ord«); men vi træffer ogsaa hyppigt Singularis, paa Grund af Betragtningen af Aabenbaringen som afsluttet i Tid og Indhold, en indirekte Modsætning til Katolicismens Traditionsprincip: »thit ordt« (T. 1 — T. 2 — T. 7 — T. 32 — T. 33) »thit dyrebar ord« (T. 32) »thit el. sit hellige ord« (B. 8 — T. 33 — II. 30) »dit Guddoms ord« (II. 62 = II. 65 — Syge M. S. 35, L. 6) »thit hellige Guddoms ord« (T. 22).

2den Person i Guddommen bruges ogsaa for første, uden at Betydningen ændres: »*Jesu Christi ewige ord*« (B. 8) »sijn miskundheds ord« — »Christi ord« (A. 13 — verbum Christi: Col. 3, 16). — Noget helt andet er, at Christus selv efter Joh. 1. Cap. kaldes Guds Ord (se S. 124).

Ensbetydende med »Guds Ord« bruges »*Lære«:* »han biuder oss holde sin lære« (T. 11) og hyppigere »*Lærdom*« = doctrina, (jfr. Joh. 7, 16 — Acta 13, 12): »lærdom din — din ganske lærdom« (II. 73 — II. 76 og i B. 9 om Helligaanden) — »Guds lærdom« (P. Sm. I iiij) »hans [ɔ: Christi] lærdom« (B. 2 — B. 6 — B. 14 — jfr. 2. Joh. 9) — og endelig, da denne Lærdom findes samlet i den skrevne Bibelbog: »*Schrifften*« (A. 22 — B. 13 — B. 15 — T. 3 — T. 8 — II. 65 — Syge M. og P. Sm. oftere — alm. bibelsk: scriptura, f. Ex. Joh. 7, 38) sml. T. 8: »thet rette Paaskelam, ther om Gudt hadde schreffuet« maaske med Tanken paa Joh. 19, 36 — »then ædle schrifft« (A. 1) »*then hellige schrifft*« (B. 15 — II. 65 — P. Sm. H iij — Syge M. S. 4, 15; = Rom 1, 2: scripturæ sanctæ — 2. Tim. 3, 15: litteræ sanctæ) »Guds faders hellige schrifft« — »sijn schrifft« (B. 14) »*then hellige læst*« (A. 15 — P. Sm. I* — jfr. Chr. P. I, XIII og I. 57). — Profetordene i gamle Testamente kaldes: »*talen din* som du sende dem ij sind« (T. 35) sml. samme Salme: »som Tw oss førre tilsagde Wed din tale, wed dit ord, som tw sende oss ned til iord at hugswale thine wdwalde ther mett«.

Atter lægger vi Mærke til den religiøse Sprogbrugs Fæstnelse af afgrænsede Begreber gennem Bestemthedsformen, saaledes »Skriften« eller Singularis-Colectivet »Guds Ord«.

Om, at *Gud taler* til Mennesker, findes flere Gloser benyttet: »Gvdt lodt røst aff skyen lyde, Israel handt monne tilbiude, ath ... Hør her Israel, sagde han« (T. 14 — jfr. 2. Mos. 19, 9 og 5. Mos. 5, 1) — »*byde*« har vi (A. 1 — A. 22 — B. 1 — B. 3 — D. 3 — II. 73) »*befale*« (A. 5 = T. 21); om »lære« og »undervise« se S. 94-95; »*tale*« træffes i: »Han talde til sijn kiære søn« (A. 5) »thij motte han til att tale« (A. 16, frit efter Ps. 12, 6); men hyppigere nævnes det dog, at Gud eller navnlig Christus »*siger*« (B. 14 — P. Sm. D iiij*) »sagde« (A. 5) »haffuer sagt« (A. 1 — A. 17 — A. 34

— B. 14 — T. 7 — T. 30) jfr. Syge M. S. 27: »Jeg ved det vel, ath det er vist, Mathei i det elleffte for vden list, Christus taler til dem alle«.

Om Guds Tilsagn til Menneskene bruges ogsaa Udtrykkene, at han *har »loffuit«* = repromisit (f. Ex. Jak. 2, 5) — pollicitus est (1. Joh. 2, 25): (B. 7 — B. 15 — T. 12 — T. 35) eller *»iætt«* (A. 1 — A. 7 — B. 3 — B. 6 — B. 10 — B. 13 — T. 1 — T. 9 — Br. 274, 20 og 275, 9: Kar. Ludvd.) dem Hjælp og Frelse, sml. f. Ex.: »Gud haffuer meg iætt then ewige roo« (B. 13) — hvormed kan jævnføres Betegnelsen: »thett foriætte land« = Terra repromissionis (Hebr. 11, 9) om Himmelen (A. 1 — C. 10).

Substantiverne er *»løffte«* (B. 8 og T. 3: »Sith løffte holder handt tryggelig«) samt *»foriæt«* = repromissio, f. Ex. 1. Joh. 2, 25 (T. 32 og B. 15: »Ieg maner teg for thijn Guddoms foriæt, then tw haffuer loffuit for langen tijd«) og endelig, som et Ord, der i eet sammenfatter Guds Forhold til Mennesker *»pact«* = testamentum, jfr. f. Ex. Ps. 25, 10 — Luc. 1, 72: »Vdi hiemmelen giff oss effter din pact stort velde oc mact« (II. 65).

For saa vidt Guds Løfter fremtræder gennem Menneskers Vidnesbyrd forud i *»Dauids dicht — Propheternis schrifft«* (A. 21) »theris sande schrifft« (T. 9) bruges Glosen *»spaa«* = prophetare (f. Ex. Jer. 20, 1 — Matth. 11, 13 — Joh. 11, 51): »som spaat hadde Esaias« (B. 6 — sml. T. 9 — II. 65 — II. 68: »Som Sancte Pouel oss førre spaade«). —

Mere omfattende Udtryk er *»forkynde«* (A. 7 — B. 15 — C. 7 — II. 65 — II. 68) »kundgiøre« (A. 22 — A. 35 — T. 3) og »sige«: »som Bileam sagde foruist oc Esaias alt mest, som Propheterne aff melde« (T. 5).

§ 2: Guds-Ordets Egenskaber; billedlige Navne paa Guds Ord.

Da Guds Ord er Udtryk for Guds Væsen, er det *evigt,* fra Evighed og til Evighed: »Guds faders hellige schrifft, Som ewig tijd haffuer wærid« (B. 14) »dine ord kunde aldrig forgaa, men bliffue euindelig« (II. 68) »Huilcket ther bliffuer Ewindelig« (T. 9 — A. 5 — T. 21 — T. 32: »Men thit ord thet skall bliffue vdi ewighed« — P. Sm. K. iiij — 1. Pet. 1, 24-25, saml. Luc. 21, 33 — Es. 40, 8).

En anden Egenskab ved Guds Ord angives: »thijne ord ere sandhed wisselig« (B. 15 — jfr. Joh. 17, 17) »hans ord kan icke liwe« (B. 13) »thijne ord kunde icke bedrage« (B. 3) »ingen suige« (II. 65) »Guds ord thet sande« (B. 14). Dette ligger i, at Gud selv er sand: »han kan icke liwe« (B. 10 — jfr. Jer. 10, 10). Ja, Guds Ord kan ligefrem betegnes som: »thet sandhed er« eller blot »sandhed« (D. 3 — jfr. Ps. 117, 2: veritas Domini). Det er vistnok ogsaa Guds i Ordet aabenbarede Sandhed, der tænkes paa i II. 68: »din naade oc sandhed de skulle alt priss beholde« —

(man sml. Joh. 1, 17), — hvortil maaske ogsaa kan jævnføres det S. 50 givne Citat af T. 3. (Om Gudsordets Sammenligning med det i Ilden prøvede Sølv se A. 15, Str. 5 efter Ps. 12, 7).

Derfor kan det *oplyse* = illuminare (jfr. Ps. 19, 9 — Ps. 119, 130 — Joh. 1, 9 smholdt med V. 1 — Ef. 3, 9): »lad oss opliwsis met liffsens ord« (II. 70) »wor hierter opliwser saa gierne med sijn miskundheds ord« (A. 13), og det kan *lære Mennesker Sandheden:* »han haffuer oss sijn schrifft giffuit, hun er fuldkommelig. Hun kan teg al sandhed lære, alt thet teg er nytteligt« (B. 14) »thit ordt kandt sandhedt lære« (T. 1) »thijn wilie kan thet forklare«, — »thet maa wor lære[r] wære« (B. 8) »thit ordt giffuer skijn, lærer oss tig reth att dørcke. Oc er theris tolck, thine arme folck« (T. 1 — 2. Pet. 1, 19) »The lære tro Gud allene« (B. 14) »the lære meg teg rett kende« (B. 19). Men Guds Ord lærer ogsaa Mennesket at kende sig selv og sin Synd: »Guds bud lære oss ath kende wor synd; the slaa wort hierte nedder« (B. 3) »skulle oss wor ondskab lære« (B. 1).

Et *Skriftcitat* slaar en Ting fast: »som wij aff schrifften lære« (B. 13) »som oss aff schrifften kundgiøres« (T. 3) »som skrifften oss siger« (II. 65) »som schrifften vd wijser oc wij haffue befundit« (B. 15) »som oss thijn ord monne lære« (B. 12) »som hans ord forkynde wist« (C. 7) »Dine ord gøre sant offuer alle land, ath — —« (II. 73) »Schrifften haffuer oss thet kundgiord, att« . . . (A. 22) »som Christus sielffue siger« (B. 14) »som Paulus monne oss skriffue« (T. 22) sml. de ejendommelige Citeringer i A. 1 med Findestedet indskudt i Texten, f. Ex. Str. 8: »Att wij tro paa Christ Guds gierning monne wære, Johannis wdi thet siette«.

Særlig er det dog *Aabenbarelsen af Frelsesvejen,* der er Guds Ords Gerning (jfr. Acta 16, 17): »Ther mett tw oss til salighed then rette wey wilt wiise« (T. 22) »ther med wij Christum finde wor eneste frelsermand« — »Rett wæy til himmerige er Guds ord vden twil« — »med them wij kunde bliffue salig« (B. 14) »thermed han wil oss frelse« (B. 16). — Det sidste Exempel synes at vise, at Guds Ord ikke blot betragtes som vejledende, men ogsaa fremstilles som noget, der i sig selv rummer Kræfter, som kan virke paa Menneskehjertet. Dette ses tydeligere i de følgende Exempler: »thijn lærdom, med hvilken tw hadde med then Helliaands naade alle Christnes hierte om dreffuit« (B. 19) »haffuer mig igen til dig ladt wende. Alth mett thit ordt haffuer thu thet giordt« (T. 1) »bewar ij oss thet tw haffuer giord med aandelig krafft oc hellige ord« (A. 31) »thet [ɔ: Guds Ord] giør oss ey ath wijge, hues kraffter ere saa rige« (T. 2).

Det er Guds Ord, der *danner og opholder Kirken* paa Jord og i Himmel: »All gantske Christenhed paa iorden eet samffund giord

med sijne orde« (C. 9) »lad det [ɔ: Sion] opbyggis met din lerdom« — »Hierusalem din forsamling naar det bliffuer fast opmurit met dine ord aff sendebud dine« (II. 76).

En anden Virkning af Ordet paa Menneskehjertet udtrykkes i T. 35 ved »*hugswale*«; i B. 3: »saa kommer thet hellig Euangelium oc *trøster* oss alle«. — Om Loven som Modsætning til Evangeliet se S. 96.

Endvidere er Guds Ord aggressivt, det *laster Synden* og angriber Djævelen: »Thit ordt, som synden laster mett all sijn krafft oc syndt« (T. 7 — jfr. II. 73: »hans tunge snild, som synden laster oc gør vgild«) »med thennom ret frij ere wij nw giord aff dieffuelsens falske lære« (D. 3) »Eth Guds ordt kandt hannom [ɔ: Djævelen] binde« (T. 24) »Thijne ord kunde oss beskerme best« (C. 11) — og derfor er Guds Ord Menneskenes Vaaben, se S. 53.

Vi bemærker i nogle af de sidste Exempler en Glidning i Betragtningen af Ordet, saa det ses som halvt eller helt levende Væsen.

Paa Grund af Gudsordets befæstende og livgivende Kraft bruges ogsaa forskellige *billedlige Navne* om Gudsordet: Det er Grunden, hvorpaa Christenlivet bygger, »*then rette grund*« (B. 15 — II. 65 — P. Sm. G* — jfr. Matth. 7, 24); det er »liffsens port« (II. 62 = II. 65) og kaldes derfor ogsaa »*liffzens ordt*« (A. 31 — II. 70 — Fil. 2, 16; sml. Joh. 6, 68), sml. T. 1: »thin hellige røst er liffuit wisth.« — Guds Ord glæder Sjælen: »allene Herre thijn ord ere glæden mijn« (B. 19) — og er dens Næring som *Dagligbrødet og Vinen:* »Giff oss ij dag wort daglige brød, thijne ord oc hellige naade« (A. 9). »Deel med oss thit daglige brød, spijss oss thijne ord oc naade« (A. 1) »wortt daglige brødt, som siælen skall bespise. Jeg meen thit hellige Guddomsord«« (T. 22) jfr. Matth. 4, 4.*) — »Guds ordt — — — thet er wore siæles søde brød« (T. 8) »Thet spiise mig« (T. 1), hvormed kan sammenstilles: »han haffuer dig vel bespiset« (II. 30) og »Gud spise wore siele alle« (II. 73), begge i Salmer, der taler om Ordet. — »skenck oss igien then klare wijn, som Christus monne frambære, thet er rett tro oc lære« (A. 9 — jfr. Matth. 9, 17). — I Modsætning hertil er det for Modstanderne »beest oc hwast« (B. 14). Om Guds Ords Virken i Sacramenterne se nedenfor. — Endelig kaldes det ogsaa en *Skat:* »Thijne ord the ere een dyrebar skatt, som tw oss haffuer effterlatt« (C. 3) »then skatt, handt tig haffuer giffuit« (T. 2) — sml. 1. Tim. 6, 20.

*) Jfr. »naar sielen fanger icke sin rette føde (ieg men Gudz ord) da bliffuer hun øde« (Døded. 49—50).

§ 3: Menneskehjertets Forhold til Guds Ord.

Menneskehjertets Forhold til Guds Ord udtrykkes ved forskellige Verber, som her citeres i Infinitiv uafhængigt af den tilfældige Form paa Findestedet:

»*Høre*« (C. 3 — C. 21 — T. 2 — T. 22 — T. 32 — T. 33), hvilket dog ikke betegnes som tilstrækkeligt: »Thet er bedre giordt ey høre thin ordt endt høre them saa, ther effter ey att gaa« (T. 2 jfr. 2. Pet. 2, 21 og Matth. 7, 24 og 26). Til Tilegnelsen af Ordet kræves den Helligaands Hjælp: »Giff them alle thin aand och krafft som hør thit ordt« (T. 33) »wid henne faa wij then Helliaand til Guds ord att annamme« (A. 1) »thij ingen tager thijne ord til seg, vden han faar thijn naade« (B. 8) »O Helliaand ... hielp oss att bliffue wid thijn lærdom« (B. 9); — »*annamme*« (A. 1 — A. 15 — T. 2 — sml. Luc. 8, 13 — Acta 17, 11); — »nemme« (B. 14) »aff hierte oc hw som gode tienere fatte« (T. 32) »tage til seg« (B. 8) »lade faa ij wort hierte rom, att thet motte hooss oss wære« (B. 8 — maaske efter Col. 3, 16: habitet in vobis) »*samtøcke*« (T. 3) »*giffue sig for*« (II. 76) »giffue macht« (A. 15) »*for øghne haffue*« (A. 16) »wochte paa« (A. 15) »*beware*« (T. 8 — Luc. 11, 28: custodire, Joh. 17, 6: servare — jfr. Hr. Mich. S. 53, Str. 4: »Gudz ord at gømæ« — Døded. 482—483: »det geme, i hiertet det beuare«) »holde« (T. 11 — Joh. 8, 51: servare; Ps. 119, 17: custodire) »*haffue forstand oppaa*« (A. 17) »bliffue viss« (ɔ: klog paa — II. 30) »op liwsis met« (II. 70, se ovenfor) »*gaa effter*« (B. 6 — B. 14 — T. 2) »føllie« (B. 2 — B. 14) »effter følge« (T. 8 — jfr. 1. Tim. 4, 6) »wære hooss« (B. 14) »*bliffue hartt ij*« (T. 2) »bliffue wid« — »bliffue fast wid« (B. 16 — B. 9 — maaske efter Joh. 8, 31: manere in) »bliffue vnder« (B. 19) »*sette tro paa*« (B. 14) »tro fast ther paa« (T. 2) »tro aff hiertens grund« (T. 17) »tro« (II. 68 — jfr. Ps. 106, 12 — Joh. 4, 50) »trøste seg paa« (A. 15) »*rett elske*« (B. 16 — T. 3) »begære« (A. 13) »*priise*« (T. 22 — jfr. Ps. 56, 5 og Acta 13, 48).

Vi ser i dette Afsnit om Menneskets Forhold til Guds Ord for det første en overordentlig stor Benyttelse af Glosen »høre«. Det betegner jo det ny i Tiden, at man hver Søndag, ja mange Steder ogsaa hver Hverdag, endog flere Gange om Dagen, kunde faa Guds Ord at høre paa sit Modersmaal. — Desuden træffer vi Verber, der betegner en Tilegnelse, med stærkere eller svagere Billedbetydning (fra »annamme« til »tage til sig«, »lade faa Rum i Hjertet«), men saa ogsaa en Bøjen sig ind i Lydighed under Ordet (samtykke, give sig for, give Magt), en Slaaen Lid til det (sætte Tro paa, trøste sig paa) og som Følge deraf ogsaa Kærlighed til

og Lovprisning af Ordet; — foruden de Udtryk vi har truffet Parallel til og omtalt S. 33—34.

Om Forkynderens Gerning i Forhold til Guds Ord bruges Verberne »*sige*« (B. 16 — P. Sm. Hiij — jfr. Acta 4, 29: loqui verbum Dei) »*ret predicke oc lære*« (II. 73) — Acta 17, 13 og 18, 11: prædicare og docere) »*forkynde*« (A. 15) — P. Sm. har: »predicke [oc lære]« — »ret[teligen] for oss føre« — »vdlegge ret«.

Menneskehjertets Modstand mod Guds Ord udtrykkes ved Verberne: »*forsmaa*« (D. 3 — II. 73) »*foracte*« (B. 14 — D. 3 — jfr. 2. Sam. 12, 9) »sky« (B. 14) »thit ordt forkrencke oc wille thet inthet kende« (T. 32) »fornechte« (T. 2) »glømme« (B. 14 — jfr. Ps. 119, 16 »forlade« (B. 14 — Marc. 7, 8).

Den papistiske Modstand mod Ordet betegnes ved »*foruende*« (II. 65 — B. 15) »med løgen hans ord forderffue« (A. 17) »skende« (II. 65), til disse jfr. 2. Cor. 2, 17; — »dylge« (II. 73) »beskiere« (T. 2 ved Misforstaaelse af den tyske Text), eller helt »wilde fordriffue« (T. 32).

§ 4: Guds Ords Modstandere; Reformationskampen.

Denunciationen af Guds Ords Modstandere »Satan oc hans parthij« (B. 16 — jfr. Aab. 2, 9 og 3, 9) spiller en stor Rolle. De kaldes efter Matth. 7, 15 »*falske Propheter*« (B. 15 — T. 1 — T. 30 — II. 65), *og Ulve i Faareham,* der »siynes fromme som faar, men indwortis vlffue« (B. 15) »komme som lam« (II. 73) »skulle bære fram faareham« (T. 30) »gaa fram, I faare ham, oc ere dog vlffue mund« (II. 65).

Blandt Guds Ords Modstandere nævnes »*den* [Trykfejl: dw] *Antichrist*« (II. 68 — jfr. f. Ex. 1. Joh. 2, 18), hvilket sikkert tydedes = *Paven,* der er nævnt i T. 32, ligesom Samtiden sikkert har sendt Rom en venlig Tanke ved Ordene: »thu forderffuelige *Babilon,* Som haffuer saa forstørret Syon« (T. 28 = Ps. 137).

Som Modsætning til Guds Ord karakteriseres deres Lærdom som »*fremmede lære*« (A. 31 — II. 70), dels som stammende fra Djævelen: »*dieffuelsens lærdom*« (A. 5 — B. 14) »dieffuelsens falske lære« (D. 3) »d's tant« (B. 14), nærmest kommer 1. Tim. 4, 1: »doctrinis dæmoniorum« — dels som stammende fra Mennesker: »*menniskens lærdom*« (A. 13 — A. 22 — B. 14 — T. 8 — T. 21 — P. Sm. G*) »*menniskens lære*« (A. 1 — T. 1 — T. 32) jfr. Matth. 15, 9: »docentes doctrinas et mandata hominum« — og Col. 2, 22: »præcepta et doctrinas hominum«; — »*m's tant*« (B. 15) »Nu lærer hwer sijn egen dicht som Gud kaller menniskens paafund« (D. 3 maaske efter Visd. 15, 4 og Acta 17, 29: cogitatio hominis) »menniskens fund« — »*wor egen fund*« (II 65 — P. Sm. Aiiij og Hiij, — sml. T. 30: »falske fundt« — Betydningen af Ordet er aabenbart den tyske = »Paafund«, jfr. Cl. Holst S. 55) »*menniskens budord*« (A. 17) »all menniskens bud« (II. 73 — P. Sm. A iiij — jfr. Matth. 15, 9 — Col. 2, 22 og Marc.

7, 8) »*theris dicht oc falske schrifft*« — »menniskens skick oc falske dict« (T. 1) »sijn egen dicht« (D. 3) »theris falske dicht« (B. 15) »verdens dict« (II. 65) — jfr. »forfeders dicht« (Syge M. S. 21, 18) — »*Menniskens set*« (A. 15) »m's sætt, som oss forwender then Christelig rætt« (A. 5), om alt det sidste kan henvises til Col. 2, 8: »ne quis vos decipiat per philosophiam et inanem fallaciam secundum traditionem hominum secundum elementa mundi«; jfr. Marc. 7, 8 og Kalkar: Sæt 5. Hermed kan sammenstilles, at Papismen betegnes som »*wor onde sedwane*« (A. 20 — B. 5 — B. 15), »then gamle seed menniskens budord att bewerne [ɔ: bekræfte, hævde]« (A. 17) »Sedwane« (B. 14).

I Modsætning til Guds Ords Evighed karakteriseres Modstandernes lærdom som »*lærdom ny*« (B. 14).

I Modsætning til Guds Ords Sandhed karakteriseres Modstandernes Lære som »*løgen*« — »*falskhed*« (D. 3) »løgen oc idet segen [ɔ: Sagn, Opdigtelse]« (T. 1) »*falsk lærdom*« (B. 5 — A. 20 — sml. II. 73 — Døded. 127) »*falske lære*« (A. 15 — B. 15 — D. 3 — II. 65) »dict« eller »falske dict« (se ovf.) »falske fundt« (T. 30 — jfr. Døded. 318) »Den falske mening« (II. 65) »idel falsk oc swig, hwad theris wijsdom paafinder« (A. 15) »menniskens lærdom falsk« (B. 14) »falske Propheters lære« (T. 1) sml. Steder som Ez. 13, 6-8; »then schrifft, som falsk hellighed oss lærer« (A. 15) »hand [ɔ: menniskens lærdom] forderffuer all sandhed« (T. 21). Derfor bedes ogsaa i T. 1: »om thet saa skieer, thit ordt skal fraa mig wige, saa — — ladt mig ey beswige«; — om Verbet besvige se under Djævelen S. 134-35.

I Modsætning til Guds Ord som den faste Grund kaldes derfor ogsaa Modstandernes Lære »*tant*« maaske efter 1. Tim. 1, 6: vaniloquium (B. 14 — T. 32 — B. 15: »med werdzlig praal oc menniskens tant«).

Modsvarende Billedet af Guds Ord som Brødet kaldes Menneskelærdommen (efter Matth. 16, 6-12) »*Pharisaiske swrdey oc lære*« (A. 9) »then gamle swrdey« (A. 22 — med Udtrykket hentet fra 1. Cor. 5, 7-8) »swrdey oc raadit brød, thet forderffuer wor siæl, ieg meen all menniskens lære« (A. 1) — sml. »ther med han mome forgiffue alle them, som Guds ord sky« (B. 14; »forgive« har her sin nuværende Betydn. »dræbe ved Gift« som i Tysk, skønt Stedet ikke er afhængigt af nogen tysk Original).

Er Guds Ord den rette Vej, saa er Menneskelærdommen »*then wilde stij*« (D. 3) »*then falske stey*« (A. 34) sml. Ps. 119, 104 og 128; og at følge den er »*Stor wildelse*« (B. 15) »*wildfarelse*« (II. 62 = II. 65 — sml. Br. 240, 16: Mariagerhdskr.), jfr. f. Ex. 2. Thes. 2, 11, — »ketterij oc wildfarelse« (T. 33), sml. »wij end nw see oc høre mange forføre oc wilde folck fra thin Guddoms ære« (T. 30) og Verbet »*fare vild*« = errare (f. Ex. Marc. 12, 24 — 1. Tim. 6, 10 — Jak. 5, 19): »att wij ey wilde fare« (B. 8) »wild-

fare« (C. 11) »wij som kallis Christne haffue lenge farid wild« (B. 14).

Hermed stemmer Brugen af Billederne »*Blindhed*« og »*Mørke*«: »tha wore wij alle blinde« — »Lang tijd wille the forblindet wære, seg sielff med swig forderffue« (A. 17 — Grundlaget Ps. 14 har ingen tilsvarende Udtryk; men man kan jfr. 2. Cor. 4, 4) »du haffuer for vent deris hierte forblint« (II. 73 — Johs. 12, 40 efter Es. 6, 9-10) — sml. det dunkle: »Opliuss mig met din Guddoms skin, all den vildfarelse nu for blind, som er førd ind« (II. 65). — Om »forblindet« jfr. P. Sm. Biij og D*. — »Then fore oss gick wor blind som wij oc kunde ey see then wilde stij« (D. 3 — Matth. 15, 14) »Er thet icke een stor blindhed, att the wille Gud ey tro« (B. 14); sml. Blindhed = Mangel paa Forstaaelse i Almindelighed: »dog mente wij saa ij wor blindhed, att Gud hadde loffuen wdgiffuit« (B. 3) »hierte, modt oc sindt er slett forblindt, forderffuit ij alle maade« (T. 2) »Wor natur er bode mørck oc blindt« (T. 25) — »thij haffuer oss Gud bort kastid oc lod oss ij mørcke gaa« (B. 14 — jfr. f. Ex. Ps. 82, 5 el. Begr. 3, 2) »thine arme folck, som sidde vdi thet mørcke« (T. 1 — vistnok efter 2. Pet. 1, 19; jfr. Luc. 1, 79 efter Es. 9, 2).

I *Reformationskampen* er Djævelen den, der er Guds Ords egentlige Modstander, han som »wil oss tage thijne ord bort fraa« (B. 8) »wilde thet gierne omstørte; med swig han forbiwder, att ingen skulde Guds ord sige wid band oc gods oc liff, han lader mange fordriffue, forbrende oc affliffue« (B. 16).

Overfor ham staar Gud. Medens det gjaldt om Guds Ord under Papismen, at det »skiult wor lenge« (T. 32) »*thin ordt the loge forborgen*« (T. 2), siges det, at Gud »i thenne naadelig tijd« »*sitt ord haffuer nw vdsend igien*« (B. 16 — T. 2 — II 30), idet »Gud haffuer nw aff sin naade opwecht een Christen mand, Guds ord monne han fremdrage« (B. 14).

Denne Ordets Fremdragen ved Reformationen ses under *forskellige Billeder,* dels som en *Fremgang,* dels som et *Tøbrud,* dels som et *Klokkespil:*

[1]) Fremgangen betegnes med Gloserne *komme ud, gaa fram, løbe:* »O Herre Gudt, thet kommer nw vdt, dit ordt« (T. 32) »the skulle nw fram« (A. 15). »De ord — — — de gaa nu fram« (II. 68) »met saadan fart løber det saa snart, ath ingen kan det igen kalle« (II. 30 efter Ps. 147, 15) »Guds faders ord giffuer tw wel fart offuer alle land at predickis snart« (A. 3).

[2]) *Tøbruddet* har vi i: »huad som han før lod fryse och snee, foruermer han nu och lader op tø; sten hierter mue der vid smelte« (II. 30 efter Ps. 147, 17-18 i Forb. med Ezek. 11, 19) og antydningsvis i »Det flyder i tho, som dølgis i sne, the munde de løckis som falskt monne gø, all menniskens bud leggis ød« (II. 73). —

[3]) Klokkespilsbilledet antydes i Glosen *klinge:* »Guds ord monne nw klinge saa wij offuer alle land« (B. 14 — B. 16) »med

thit dyre oc hellige ord, som synder oc nør fast klinger« (B. 7), — jfr. »nw the giffue sijne liwdt igen saa from [ɔ: kækt, dristigt]« (T. 2). — Udtrykkene indeholder maaske en Mindelse fra 1. Sam. 3, 11.

Et ejendommeligt Udtryk er »*formeere«:* »Hwor thet er beskieert, bliffuer thet formeert« (T. 2) sml. »vdi them thine ordt formeere!« (T. 1) — Andre Udtryk for Reformationens kraftfulde Frembrud er: »Att thet mett macht ij liusit nw er lagt, thet siunes wel obenbare« (T. 32 — jfr. Matth. 10, 26-27) »oc nu met krafft sig mectelig beuise i mange land« (II. 68) »thets krafft luchter ij alle lande« (A. 15, ved Misforstaaelse af Luthers: »vnd leucht starck ynn die lande« — man sml. 2. Cor. 2, 14).

Af bibelsk Oprindelse er de Billeder, der bruges om Ordets Modstandere: falske Profeter, Ulve i Faareham, Antichrist, Babylon; — ligesaa Udtrykkene om deres Lære og om Guds-Ordets nye Fremgang. Saaledes ogsaa de anskuelige Billeder; Surdejgsbilledet f. Ex. beror aabenbart paa Bibelsprogbrugen og er ikke direkte skabt ud af Dagliglivets Iagttagelser.

Cap. VIII: Sacramenterne.

Foruden ved Ordet, — eller maaske bedre: i Kraft af Ordet, — meddeler Gud sig til Menneskene i Sacramenterne, Daab og Nadver (»*dette Sacramente*« II. 52).

§ 1: Daaben.

Daaben er meget lidt omtalt, da egentlige Daabssalmer mangler. Verbet er *døbe:* »tag tro oc lad teg døbe« (A. 5) »Hwo paa meg tror oc bliffuer døpt, til hannwm haffuer ieg himmerig kiøpt, att han skal icke fortabis« (B 3 — Marc. 16, 16).

Om Christi Livsmeddelelse til Menneskene bruges i A. 13 Udtrykkene: »then gamle Adam krencke, att then ny nw leffue maa«, uden at Tanken særlig gaar paa Daaben, hvad man kunde vente efter Rom. 6. Cap. (særlig V. 6) sml. 2. Cor. 5, 17.*).

§ 2: Nadveren.

Nadveren kaldes »*Christi Testamente*« (II. 52) sml. T. 3: »sith Testament thennom obenbar« — jfr. 1. Cor. 11, 25 og Forklaringen: »ieg haffuer ladt effter mig Mit kød och blod« (II. 52) — desuden efter sit Væsen som Sjælsnæring og efter sin Fremtræ-

*) Med en selvstændig Lignelse udtrykkes ogsaa Livsmeddelelsen i Julekyriet II. 19: »fød Christum i oss, o Helligand«.

delsesform »*thenne kost*« (C. 18) »*then mad*« (C. 19) »*thenne spise*« (II. 52), jfr. Joh. 6, 55.

Nadverelementerne er Christi »*kød*«, »*legeme*« (II. 52) »legomme« (C. 18) »legom« (C. 19) »*vnder brød*« (II. 52) »skiuld ij brødzens skijn« (C. 18) og hans »*blod*« (C. 18 — C. 19 — II. 52) »ij wijn« (C. 18) »vnder winen sød« (II. 52), hvilke Christus »*giffuer*« (C. 18 — II. 52) eller »*skiencker*« (C. 19) jfr. f. Ex. Joh. 6, 51, hvorfor Nadveren ogsaa omtales som »gaffue [r]« (C. 19).

Vi ser, selvfølgelig, en absolut luthersk Nadveropfattelse: det er Kødet og Blodet »i, med og under«, og Nadveren uddeles »sub utraque«.

Foruden »give«, »skænke« har vi ogsaa Ordene »*spise*«, »*bespise*«:

Om Gud siges: »saa vill han oss met sig mette«, og at han »dig saa naadelige spiser« (II. 52) »saa wel wilde spijse« (C. 18) eller »sielff haffuer bespijset« (C. 19).

Naar vi har truffet de samme Gloser »bespise« (II. 30) og »spise« (II. 73), hvor Talen er om Bespisning ved Ordet (se S. 71), viser dette en Dobbeltbrug af Gloserne, der er naturlig, dels fordi Christus selv benævnes som Guds Ord (se S. 124), dels, og maaske navnlig, fordi Sacramenternes Kraft efter luthersk Opfattelse beror paa Gudsordet i dem.

Mennesket skal »*tage*« — »verdelig anamme« (II. 52 — jfr. 1. Cor. 11, 24 og 27) »*æde*« og »*dricke*« (C. 18) og opnaar, at »thenne kost thijn siæl wederqweger« (C. 18), idet den skænker en underfuld Livsmeddelelse: »oss arme til thet ewige lijff« (C. 18), sml.: »hvem vwerdig her til gaar, for lijffuit tha then ewige død han faar« (C. 18 — Udlægning af 1. Cor. 11, 29).

Her ser vi atter den absolutte lutherske Opfattelse: Sacramentet virker i alle Tilfælde, enten til Opbyggelse eller Fordømmelse.

§ 3: Udtryk for mystisk Livsmeddelelse.

Den mystiske Livsmeddelelse fra Christi Side fremhæves gennem forskellige Udtryk: »det *leffuendiss brød* han kallis, huo der aff æder, som han haffuer sagt, skal leffue euindelige [jfr. Joh. 6, 51] — O Iesu Christ, du est for vist *Gudz ooss [= Saft] oc kerne*« (II. 68) »Aff thet sande paaschelam æde wij oc saa leffue« — »Christus han er *then sande mad*, som bespijser then Christne stad, Troen kan ey andet lijde« (A. 22) — »Christus wor siæls madt være« (T. 8). Derfor ønsker Menigheden ogsaa, at den maa »ij aanden teg tiæne saa, wort hierte motte smage thijn sødhed alle dage oc tørste altijd effter teg« (A. 13 — jfr. Ps. 34, 9 og Ps. 42, 3).

Med Billedet fra Joh. 15, 5 siges: »wor rod est du och wi dine grene« (II. 73).

Hvis man kan slutte noget ud fra Glosernes Antal og Forekomst, hvad der altid er farligt, men i dette Tilfælde dog vist forsvarligt, vil man sikkert gennem de i dette Capitel samlede Udtryk faa Følelsen af, hvor stærkt i den første Reformationstid den Gave, Gud har skænket Mennesket i sit Ord, foreløbig overskygger, men ogsaa gennemtrænger og betinger de øvrige Midler til Livsmeddelelse fra oven.

Første Person i Guddommen: Gud Fader.

Glosestoffet vil i det følgende blive ordnet saaledes, at først de Benævnelser gennemgaas, hvormed Gud kaldes, dernæst de Gloser, der samler sig om hans Fremtræden og Bolig, og hvad dertil hører. Hans Guddomsherlighed og Hellighed finder derpaa Omtale, hvorefter vi gaar over til Skildringen af Guds Gerning, idet Guds Egenskaber her efterhaanden vil faa deres naturlige Plads i Fremstillingen. Der vil næppe kunne findes nogen psykologisk Begrundelse for først at give en samlet Oversigt over disse Egenskaber, da det jo netop er under Guds Virken, at de udfolder sig for Menneskets Iagttagelse. Af Guds Gerning omtales først hans Skabergerning, dernæst hans Gerning overfor det skabte som Opholder, Styrer og Opdrager og endelig hans Frelsesraad overfor Slægten og de mange Gloser, der knytter sig til denne hans Stilling overfor Mennesket i dets specielt religiøse Forhold. — Medens dette Afsnits Glosestof i alt væsentligt kun er samlet sammen af Exempler, der angaar Gud Fader, og Behandlingen af samme Gloser angaaende Sønnen og Aanden her har maattet nøjes med en Henvisning til de følgende Afsnit, er der ved Anførelsen af sproglig Parallel fra ældre Litteratur ikke altid taget Hensyn til, om en ellers almen Glose paa det tilfældige Findested skulde være anvendt om Gud Fader eller om Maria, Sønnen eller Helgenerne, idet det jo ogsaa er karakteristisk for Middelalderen, at Guds opholdende Gerning, hans daglige Hjælp ud af Sorg og Nød og Samvittighedstryk, i væsentlig Grad fordeles paa alle de nævnte, medens Reformationen afskaffer Maria og Helgenerne og ser Sønnen i langt skarpere Afgrænsning end før som den historiske Frelser.

Cap. IX: Benævnelser, Beskrivelse, Bolig og Herlighed.

§ 1: Om- og Tiltale.

Hyppigst bruges i Omtale blot Navnet »*Gud*« = Deus (ὁ Θεὸς) (A. 1 — A. 2 — A. 3 — A. 5 — A. 15 — A. 16 — A. 17 — A. 21 — A. 22 — A. 31 — A. 32 — A. 33 — B. 3 — B. 4 — B. 6 — B. 7 — B. 8 — B. 9 — B. 10 — B. 11 — B. 13 — B. 14 — B. 16 — C. 3 — C. 7 — C. 9 — C. 11 — C. 18 — C. 19 — C. 21 — D. 3 — T. 2 — T. 3 — T. 8 — T. 9 — T. 12 — T. 13 — T. 15 — T. 17 — T. 21 — T. 23 — T. 24 — II. 30 — II. 31 — II. 52 — II. 68 — II. 70 — II. 72) eller med Pronomen foran: »mijn, theris, wor Gud« (T. 7 — T. 12 = Ps. 115, 2 — B. 8) jfr. Filip. 4, 19 — 1. Thess. 3, 9.

Noget sjældnere bruges det i Tiltale som eneste Navn: (A. 2 — A. 14 — A. 15 — C. 11 = P. 67, 4 og 6 — T. 2 — T. 7 — T. 11 — T. 12 — T. 28 — II. 73 — II. 76 = Ps. 51, 3 — II. 81) eller med Pronomen »vor Gud« (II. 31) eller med *Adjectiver* »milde G.« (T. 22) »barmhiertige G.« (T. 20) »sande G.« (II. 81 — sml. Joh. 17, 3) »stercke G.« (II. 73 — jfr. f. Ex. Aab. 18, 8) »hellige stercke G.« (A. 14 — II. 84) »euige G.« (A. 14 — II. 84).

Hyppigt, særlig i Doxologier, særtegnes Gud gennem sit Forhold til Jesus Christus, idet han omtales som »*Gud fader*« (A. 1 — A. 3 — A. 5 — A. 13 — A. 17 — A. 19 — A. 20 — A. 22 — A. 36 — B. 3 — B. 4 — B. 5 — B. 9 — B. 11 — B. 13 — B. 14 — C. 11 — C. 18 — C. 21 — T. 1 — T. 9 — T. 10 — T. 12 — T. 23 — T. 28 — jfr. f. Ex. Gal. 1, 1 — Filip. 2, 11) eller blot »*faderen*« (A. 3 — B. 18, saaledes hyppigt i Johs. Evang. og Breve) »fader« (A. 35 — C. 9 — T. 23 — II. 41), stærkt dogmatisk fremhævet i B. 4: »Guds ewige faders eneste søn« og II. 81: »En fader met allerhøyste herlighed« (jfr. Ef. 1, 17).

Sjældnere bruges Fadernavnet i Omtale med Henblik paa Guds Forhold til Mennesker: »*wor himmelske fader*« (A. 33 — II. 42 — se Matth. 6, 14) »Gud wor ewige fader« (A. 20) »wor fader saa blijd« (A. 19) »fader vor« (II. 73) »wor Fader« (T. 19) »Gud w. F.« — »wor kiære Fader« (T. 20) jfr. f. Ex. Rom. 1, 7.

Derimod gør et næsten modsat Forhold sig naturligt gældende med Hensyn til Fadernavnets Brug i Tiltale. Sjældnere tænkes da udelukkende paa Guds Faderforhold til Jesus Christus. Forbindelsen »*Gud Fader*« bruges, udenfor II. 62 = II. 65, kun som Tiltale i Sange, hvor Tanken er bestemt til at skulle skride fra en til en anden af de guddommelige Personer, i Kyriesange, Doxologi og Litani: A. 12 — A. 23 — A. 33 — B. 10 — C. 4 — T. 16 — T. 33 — II. 19 — II. 21, og i flere af disse er aabenbart Tanken paa

Guds Faderforhold til Menneskene lige saa stærkt fremme som Bestemmelsen af hans Forhold i Guddommen, sml. saaledes Kyriesangen II. 21: »O Herre Gud Fader met din krafft, hielp oss dine børn oc giff oss mact«. Hvor der er brugt enkelt Tiltaleord, gælder »Fader« bestandig Forholdet til Menneskene: »O fader« — »O kiære fader« (A. 9 — A. 15 — A. 25 — B. 8: »O hellige Fader«) »wor fader« (A. 9 — B. 12) »Gud wor Fader« (T. 22) »O barmhiertige G. w. F.« (T. 20) »Fader wor« (B. 8) »Teg en ewig fader« (A. 2 — II. 81). Ordet staar her som Udtryk for en Følelse af Guds Fadersind, der i den katolske Tid var trængt tilbage.

Som Omtalenavn bruges »*Herre*« ikke meget: »tw æst then Herre allene« (A. 14) »Wel oss for saadan Herre« (A. 33) »Herren« (A. 32 = Ps. 124, 6 — B. 10 — T. 3 = Ps. 25, 8 — T. 4 — II. 30 = Ps. 147, 1 — Hr. Mich. S. 130, Str. 4) — i Forb. med Gud: »wor HERRE Gudt« (T. 13 — T. 15).

Som Tiltale bruges det hyppigere. Dels alene: »O Herre« (A. 2 — A. 14 — A. 34 — B. 7 — B. 15 — B. 18 — C. 3 = Ps. 130, 3 — C. 7 — C. 19 — T. 3 — T. 7 — T. 32 — T. 33 — T. 35 — II. 68 — II. 76 = Ps. 51, 17 — II. 81 — II. 84) eller *med Adjectiv:* »Herre blidt« (T. 2) »H. boldt« (T. 7) »H. kiær« (B. 14 — B. 15) »kere H.« (II. 68) — dels i Forbindelsen »*Herre Gud*« (A. 9 — A. 14 — A. 34 — B. 13 — B. 15 — C. 3 — C. 19 — D. 3 — T. 2 — T. 3 — T. 32 — T. 33 — II. 31 — II. 65 — II. 76) »min herre Gud« (II. 65) »min herre oc Gud« (B. 15, jfr. Joh. 20, 28) »Gudt mijn herre« (T. 32) — dels i Forbindelsen »Herre Gud fader« (B. 9 — T. 16 — T. 33 — II. 21) sml. »*Kyrie Gud fader*« (A. 23 — C. 4 — II. 19), medens A. 23: »Kyrie wor Gud oc Herre« vistnok tænkes at sammenfatte alle tre Personer i eet.

Sjældnere Betegnelser er »herre, *min saligheds Gud*« (A. 34 = II. 76 = Ps. 51, 16 — hyppigt gammeltestamentligt: Deus salutis meæ), — »Capitan Herre Gud fader mijn« (B. 15 — den mærkelige Titel er foranlediget ved Salmens Achrosticonform), — »thu *høgiste gode*« (T. 2, efter Tysk). Udtrykket *το ἄριστον ἀγαθον*, summum bonum, der er dannet af Plotin og videreført gennem Augustin, er et af den christelige Mystiks Slagord (se Heiler S. 260), men forekommer altsaa kun en enkelt Gang i Malmøsalmebøgerne. — »*Herre Gud Sabaot*« (A. 2 — C. 13 — II. 81) »Gud waar herre Sabaoth« (T. 4) »Stercke første oc mechtige Herre offuer Sabaot alle« (A. 36); alle efter Es. 6, 3. — Det sidste Exempel synes, i Modsætn. til de 4 foregaaende, at erindre den oprindelige Betydning af Sabaot = Hærskarerne (Vulg: Dominus Deus exercituum), medens Ordet maaske i de andre (og i hvert Fald i Exemplet af T. 4) opfattes som Egennavn for Gud, hvilket maa ligge naturligt for de jævne Menighedsmedlemmer.

Den allerhyppigste Tiltaleform, naar først den Person er nævnt,

hvem Salmen er rettet til, er selvfølgelig 2. Pers. pers. Pron: *du*, dig, din.

§ 2: Beskrivelse.

Da Mennesket er skabt i Guds Billede (1. Mos. 1, 26), fremtræder naturligt i Salmernes Billedsprog Gud for os med menneskelige Træk: Der tales om hans Ansigt, (Aasyn), Øje, Øre, Haand, Finger, Skød og Hjerte.

Ordet *Ansigt* (facies) har samme Betydning som nu: »Thit ansigt, o Herre, wend fraa mijn synd« (A. 34 = Ps. 51, 11), og Ansigtet giver Udtryk for hele Personligheden, dens Glans og Velvilje: »sitt ansigt offuer iorderig thet lader han nu skine« (C. 11 = Ps. 67, 2) »att wij hans blide ansigt skoe« (T. 19) jfr. Job. 33, 26, — Forbindelsen »blide Ansigt« er ikke bibelsk, men har Hævd i Middelaldersproget: »ath wij gutz blyde anlæth maa see« (Br. & H. Nr. XIII); — »kast mig icke fra dit ansicte« (ɔ: bort fra dig [Pars pro toto] II. 76 = Ps. 51, 13). Naar sidste Exempel undtages, er Ordet ikke betinget af tysk Original.

»*Aasyn*« synes derimod særlig at betyde Blik, Betragtning: »Ont haffuer ieg giord ij thijn aasiwn« (A. 34 og II. 76 = Ps. 51, 6: coram te) »i thijn aasiwn ey funden war noghen menniske reen eller klar« (B. 13 — maaske efter Rom. 3, 20 eller med Tanke paa Ps. 14, 2-3).

Guds Øjne omtales A. 17: »Theris handling er fordømmelig, for Guds øghne gantske vkendelig«, — II. 65: »See hid met naadens øgen dine« — sml. »thijn naadelige øgen ey bort fraa oss wende« (B. 15). Om Herrens Øjne sml. f. Ex. Ps. 11, 4 og 33, 18; — jfr. om Christus: »thin miskundheds hellige øgen« (T. 20)*). — Vi lægger Mærke til Udtrykkene »Naadens Øjne dine«, »din Miskundheds Øjne«, hvor vi har Genitiv brugt i Stedet for Adjectiv efter den hebraiske Status constructus.

Det hyppigt brugte Udtryk, at Gud *ser her ned til os* (A. 15 — A. 16 og A. 17 = Ps. 14, 2 — B. 15 — II. 65) bruges oftest ensbetydende med »forbarmer sig over«; — sml. ogsaa »Ansee, att ieg mijsactet er« (T. 3 = Ps. 25, 18: vide humilitatem meam) »See oss an [ɔ: regn os værdige] formedels thin kiære søn« — »see icke an wor syndt oc skam« (T. 2) »werdis thet ath betrachte, Huorledis —« (T. 3).

Guds Øren omtales B. 13: »lad op thijn ørhen ij thenne stund oc hør mijn bøn« — »oplad thijn ørhen oc hør wor røst« (B. 15) — »Thijn naadzens ørhe wend tw til meg« (C. 3 = Ps. 130, 2: Fiant aures tuæ intendentes)**). — Atter her mærker vi os Constructforholdet.

---

*) Jfr. om Maria: »see met thine miscundelige øgen til mek« (Br. 263, 27: Thott 553, 4to).

**) Maaske hører ogsaa herhen: »med krafft sijne miskunds ørhne

Udtrykket »*høre*«, der ligesom »se« ofte bruges om Gud, benyttes da i Betydningen: bønhøre, sige ja til Bøn (saaledes A. 9 — A. 15 — A. 17 — B. 3 — B. 12 — B. 15 — B. 13 og C. 3 = Ps. 130, 2: exaudi vocem meam — T. 5 — II. 81). Den Glidning, som vi baade ved Verbet »høre« og ved »se« har iagttaget i deres Betydning, fra den konkrete Sansebetydning til en spiritualiseret, specielt religiøs Betydning, er ogsaa en af de Ting, der karakteriserer Salmesproget.

I Sammenhæng med disse Legemlighedsverber kan henvises til Verbet »bøje sig til«. Exempel findes S. 101.

Guds Haand træffer vi dels i Udtrykkene om Jesus, at han »Sidder hooss Guds Faders høgre haand« (T. 23 — A. 2 — A. 35 — II. 81 — jfr. f. Ex. Matth. 26, 64 — Marc. 16, 19 — Col. 3, 1) som Udtryk for Hædersplads en; dels i Udtryk for Guds almægtige Virken som Styrer og Frelser: »alting ij Guds hand setter« (B. 3 — sml. Ps. 31, 6) »alting stander wdi hans hand« (C. 11 — jfr. Job. 12, 10 og Præd. 9, 1) — »tage korssit aff hans milde hand« (A. 3) »Thin weldige handt them frelsze kandt fraa sorg och alskens waade« (T. 3 — jfr. Neh. 1, 10 og Udtrykket »potens manus Dei« 1 Pet. 5, 6 — »vor synd tho aff din høygre hand« (ɔ »lad din højre Haand afto vor Synd« — II. 73).

»*Guds Finger*« findes dels i D. 1: »the thij budord — — med Guds finger ij steen taffler schreffne« (2. Mos. 31, 18 og 5. Mos. 9, 10) — dels brugt om Helligaanden i A. 3: »tw æst Guds finger paa then rette hand« (efter Luc. 11, 20 sammenholdt med Matth. 12, 28).

Under Omtalen af Guds Haand og Guds Finger maa ogsaa anføres Glosen »*røre*«*:* »mit hierte røre!« — »formedelst Christum rør min hiertens grund« (II. 65 — jfr. 1. Sam. 10, 26). Det samlede Udtryk betyder: sætte Følelses- og Viljeslivet i Bevægelse.

»*Skød*« findes i B. 15: »Jeg flyer til teg, o Herre, ij thit skød« (jfr. Joh. 1, 18).

Guds Hjerte omtales dels med Fremhævelsen af Jesu Udspring fra og Enhed med Faderen: »aff Gudt faders hierte fød« (T. 9) — »æst aff hans hierte vdgangen« (A. 13) dels ligesom ved Mennesket i Udtryk, hvor det betegner Bevidsthedslivets og særlig Følelseslivets Sæde: »Mijn HERRE ladt tig till hiertit gaa oc werdis thet ath betrachte, Huorledis — —« (T. 3) »Lad mig forstaa din hiertens grund« (II. 65) »Sitt faderlig hierte wende han til meg« (A. 5).

Det er sandsynligt, at man gør Tiden Uret og materialiserer dens Gudsbillede noget

---

will frelse sijne faar oc lame« (A. 17). Stedet er vist forvansket. »Aures« vilde være mere bibelsk end »aquilæ« (jfr. dog 2. Mos. 19, 4), og begge Dele giver omtrent lige daarlig Mening.

for meget ved paa eet Sted at samle alle Legemlighedsudtrykkene til en Beskrivelse, som det her er gjort. I hvert Fald har rimeligvis en Del af Reformationens Prædikanter ligesom Peder Palladius talt imod de materielle Gudsforestillinger, som Middelalderens billedlige Fremstillinger i Kirkerne kunde meddele Lægfolk. Men selve det, at der tales imod dem, tyder paa, at de existerede.

§ 3: Guds Bolig og Englene.

Guds Bolig er *Himmelen:* »wor Gud er ij Himmelen« (T. 12 = Ps. 115, 3) »Guds krafft wdaff himmelen kom« (A. 7), — det er »aff himmelen«, Gud ser ned (A. 15 — A. 16 og A. 17 = Ps. 14, 2), og i Himmelen, han hører Menneskenes Bønner: »Rober nogen ij himmelen til meg« (A. 1). Det er »aff himmelen« (B. 3), Guds Søn er kommen ned (jfr. Joh. 3, 31 og 6, 33), og han for op »Til Himmels igen til fader mijn« (A. 5 — Luc. 24, 51); — »ij himmelen« (B. 12) »ij himmelens throne« (A. 9 — B. 3) sker Guds Vilje altid (Matth. 6, 10); thi Himmelen er hans Rige. Derfor bruges ogsaa Navnet »*Himmerige*«, hyppigere endnu end Himmelen: »tw sidder høgt ij himmerig« (A. 9) »ij himmerig er thijn bolig« (B. 12) jfr.: »gud, som i himmærighæ [i himmelen] boer« (Hr. Mich. S. 129, Str. 2 og 128, Str. 3).

Gud kaldes efter sin Bolig, som en Fyrste eller Ridder kaldes efter sin Borg: »Gud aff himmelen« (B. 5) »Gud fader ij himmerig« (B. 5 — C. 11 — C. 21 — II. 19) »Gud i himmerig« (B. 1 — B. 9 — T. 21) »O Herre Gud aff himmerig« (D. 3) — sml. »thij Guds søn wdaff himmerig paa iorden monne wære« (A. 20). Som en Parallel kunde vi da vel opfatte T. 18: »Welsigne teg Gud aff Sion, att tw motte — —« (efter Ps. 128, 5), skønt dette vel ikke er den gmltestamentlige Mening.

Om »himmelen«, »himmerige« og Dobbeltudtrykket »himmerigis rijge« som Menneskets Belønning og Bolig efter Dommen se S. 57-58.

Himmelen er højt hævet over Jorden: »O Gud vor Fader tw som est ij Himmerig høgt offuer oss« (T. 22 — sml. nys anførte Citat af A. 9). Derfor kaldes han ogsaa »*Gud ij the høge*« (A. 33) »*ij thet høgeste*« (A. 18) begge efter Luc. 2, 14; og om Christus siges C. 15: »Hellig, hellig, hellig æst tw ij thet høgeste — H., h., h., siungis ij thet offuerste«, samt i A. 21: »Forvden mands beblandelse er han kommen aff høgeste«; — sml. Udtrykkene: »O Gud ij then høgeste trone« (T. 35) »see til oss neder aff din høyste trone« (II. 65).

Himmelriget tænkes som *et Land:* »Igiengangen til thijn faders land« (A. 35), jfr. Udtrykkene om »det forjættede Land« (S. 58) »vort rette Fæderneland« (S. 20); — eller som *en Sal:* »himme-

rigs sall« (A. 19 og B. 4 = Luther: »yn seym Saal« jfr. Amos 9, 6 efter Luthers Bibel: »Er ist es, der seinen Saal in dem Himmel bauet«). Her er Guds Trone: »*himmelens throne*« (A. 9 — B. 3 — Br. & H. XII — Hr. Mich. S. 22, Str. 5, — Udtrykket vistnok efter Es. 66, 1), jfr. »i hymmerighs høwe thronæ« (Br. & H. VII — sml. Citatet nedenfor af T. 4 efter Es. 6, 1 f), »høgeste trone« (T. 35 — II. 65), »i høgesthe hemmerighs tronæ« (Br. & H. XIII), der kunde tyde paa Sammenligning med flere Troner, jfr. Aab. 4, 2 og 4 og Matth. 19, 28, eller maaske snarest en Eftervirkning af Forestillingen om de forskellige Himle, hvoraf Guds er den øverste, ophøjet over Englenes (jfr. Lucidarius).

Salen har *Porte:* »ladt op the hemmelske poorte« (T. 1) — Jesus kaldes »Paradises port« (T. 5), — og den har *Dør:* »Til wij indkomme gennom dørren« (T. 20) — og *Vej* fører dertil: »Rett wæy til himmerige er Guds ord vden twil« (B. 14) og ogsaa dette bruges som Navn for Jesus: »Jesu thu æst wor wey till Himmels« (T. 5) jfr. Johs. 14, 4-6.

Pluralisformen *Himlene* betegner vel Sfærerne: »Himlene oc iorden ere opfyldt med thijn Maistetis ære« [jfr. f. Ex. Ps. 19, 2] — »Teg — prijser — — alle Engle, himlene oc alle weldige Engle« (A. 2) — »Saa gør oc alle dine Engle, hiemle oc hiemmelske herskaff« (II. 81).

Naar Udtrykket »*dit Rige*«, »*Riget*«, staar alene, kan det benyttes til at betegne Himmeriget, Guds Bolig, de frelste Menneskers Løn og Opholdssted efter Dommen: »han opstod oc i rigit for« (II. 41) — »Du giff oss da til lige dit rige« — »Giff oss her effter det euige rige« (II. 65 — jfr. 2. Pet. 1, 11), »Borger ret giff oss ij thit rijge« (B. 15 efter Filip. 3, 20), »ath ingen dit rige for huerffue kan, vden vid dig o Christ all ene« (II. 73),» att wij maa ewindelig vdi thit rige bliffwe« — »ath wij thit rige maa ærffue« (T. 22 — jfr. Matth. 25, 34); men hyppigere betegner det Evighedslivet, ikke blot paa hin Side Dommen, men som det existerer i Menneskelivet, vokser og øges, og som det efter Rom. 14, 17 defineres i B. 12: »tilkomme lad thit rijge, hvilkit retwijshed«, fred oc glæde er«. — Fadervorbønnen, at Riget maa »tilkomme«, findes i B. 3 — B. 12 — T. 22, men gengives i A. 9: »O fader øøg thit rijge fast«. En Mindelse om Luc. 14, 23: »ut impleatur domus mea«, synes vi at have i Formningen af A. 5: »thet skaltw giøre oc lære, ther med mit rijge opfylt wort« (Luther: damit das reich Gotts werd gemehrt). — De to Betydninger glider over i hinanden, da det er samme Evighedsliv, der tales om. A. 36: »Oc haffuer sitt rijge saa ind nommen« kan saaledes ogsaa opfattes dels om Christi Himmelfart, dels om hans Magt over baade Himmel og Jord.

Hvad der staar i Forbindelse med Himmelen, kan kaldes »*himmelsk*«: »the hemmelske poorte« (T. 1) — »wor himmelske fader« (A. 33 — II. 42 — Matth. 6, 14) — »then himmelske skare« (T. 9 —

Luc. 2, 13) eller »thet himmelske herskaff« (C. 15 — II. 81: af Tavsen) om Englene; Ordet »herskaff« bruges vist her i den gmlnordiske Betydning = Hærskare (se Mar. Kr. S. 45).

Gud er nemlig i Himmelen omgivet af Englene, »*Engle kor*« (II. 41), iblandt hvilke Christus bereder Menneskene Rum, saa de bliver »hans hellige Engle — — — lijge« (A. 19 — B. 4). Forestillingen fremtræder tydeligt hos Hr. Mich. S. 128, Str. 3: »Then Gud som nw i himmelen boer han haffuer och sckapt IX ænglæ kor«. Jfr. »offuer alle engle koor« (Br. & H. XXIV — Br. 264, 22: Kar. Ludvd.) »I hælighe englæ i høysthe koor« (Br. & H. XIII) »at iech til føes ængle chor i hemerigis ære« (Br. 273, 11-12) »gledhe aff Gudh i himmærigis koor« (Br. 273, 22: Kar. Ludvd.), sml. ogsaa Lucidarius. *Forskellige Englenavne* træffer vi i A. 2: »alle Engle, himlene oc alle weldige Engle [hiemmelske herskaff II. 81]. Thijn prijss siunge Cherubin oc Seraphin met eet waffladeligt stæmme« [met en euige engelske loffsang — II. 81] jfr. Ps. 148, 1-4 — »Englene oc offuer engle, tronerne oc thet himmelske herskaff. Teg loffue Cherubin oc Seraphin« (C. 15). — Om nogle af Navnene paa disse Englemagter sml. Rom. 8, 38 og Ef. 1, 21 med Parallelsteder samt om deres Udseende Luthers Omskrivning af Es. 6, 1 ff.:

»Esaia then Prophet monne thet saa gaa,
att handt ij Aanden HERREN sidde saa,
Vdi then høge Trone oc klare skijn,
Hans kleder the opfylte thet koor omkring,
tho Seraphin stode hooss hannom ther
sex winger saa mandt thennom haffue hwer,
Mett thoo skiulde theris ansicht klare,
Mett thoo betachte the theris fødder bare,
Oc mett the andre tho fløge the fryt
ij modt hver anden robte the mett megit fliit
Hellig er Gud — — —« (T. 4).

Hvad der har med Engle at gøre, er »*engelsk*«, saaledes den »engelske loffsang« (II. 81) og »thet Engelske liwss, som hiwrderne soge ij krybben laa« (A. 21), nemlig Christus, som *Julens* Engleskare: »Then Engelske skare« (A. 7) »Englene« (A. 18) »alle Engle skare« (A. 19 — B. 4) »Engle skare — — som ij luchten fare« (T. 35) »All then himmelske skare — tesligest alle Engle« (T. 9) glædedes ved og sang for i Julenat.

»*Guds Engel*« omtales B. 16 som den, der fælder Israels Fjender (2. Kong. 19, 35), og A. 24 som den, der »sidder hoss graffuen, Er ijførd klarhedzens klædebon« (Matth. 28, 2-3).

§ 4: Guds Herlighed, hans Skabergerning, Almagt og Evighed.

Naar Mennesket tænker paa Himmelkongen, der prises af Englene, faar det det stærkeste Indtryk af *Guds Ære, Herlighed*

og Majestæt. Han er den »Stercke første oc mechtige Herre offuer Sabaot alle« (A. 36) »Een wbegribelig Maiestetis fader« (A. 2) »En fader met allerhøyste herlighed« (II. 81) vistnok efter Ef. 1, 17 — »en herlig Gud« (II. 81) »Himlene oc iorden ere opfyldt med thijn Maiestetis ære« (A. 2 — »din Maiestatis herlighed« II. 81) Christus sidder »ij ewig Maiestetis ære med thijn fader« (A. 2 — »i din faders herlighed« II. 81) efter Hebr. 1, 3; sml. B. 9: »wij tacke teg for thijn erlighed«. I Doxologien til T. 9 hedder det: »Ther till beqwem tacksigelse, heder, krafft, oc ther till mectighed, Vdi thet euige rige oc altijdt« — jfr. Judas' Brev. 25.

I Udtryk som de ovennævnte »Een wbegribelig Maiestetis fader« eller »ewig Maiestetis ære« træffer vi atter Genitiv brugt i Stedet for abstract Adjectiv, saaledes som vi før har set det; saadanne Forbindelser peger vel tilbage til den hebraiske Status constructus.

Om Christus siges i T. 1: »handt er ey qweg, ther fuldelig beschriffue kandt thin ære. Thin erlighed oc Maiestet ere alting vndergiffuen«. Naar der i samme Salme tales om »falske Propheters lære, ther røffuede mig fraa thin ære« og i B. 15: »forwar oss alle ij thijn ære«, er det vel tvivlsomt, om Udtrykket »*din Ære*« betyder »ret Tilbedelse af dig« eller »den Herlighed, du selv ejer og vil skænke Menneskene ved din Frelsergerning«. Den sidste Betydning har det II. 81: »at wi mue worde i din ere delactige« og »for thijn ære wij teg tacke« (A. 33)*). Den første maa det vel nærmest have i den hyppige Doxologiformel »Ære wære« (A. 1 — A. 3 — A. 7 —A. 15 o. s. v.).

Om Benævnelsen »Ærens Konning« for Christus se S. 122.

Adjectiver afledede af »Ære« har vi i »*ærefuld*«: »Thijn sande ærefulde eenborne søn« (A. 2) — og med samme Betydning »*erlig*«: »Then erlig forsambling thijne Apostlers tall« (A. 2) — af dette sidste atter Substantivet »*erlighed*« = Ære (B. 9 — T. 1, citeret ovenfor) — Om Verbet »ære« se S. 37 under Lovsang.

Paa Grund af Guds ophøjede Majestæt bruges Omskrivning med Verberne »*værdes*« eller »*agte*« undertiden, naar hans Gerning overfor Mennesker nævnes, idet Betydningen aabenbart er »nedlade sig til«: »O Herre werdis at beware oss altijd fraa synden« (A. 2) »werdis thit løffte at holde« (B. 8) »oc werdis thet at betrachte« (T. 3) »att tw Gud fader ij ewighed reghere oss wilde achte« (A. 33).

Guds Herlighed finder sit korte sammenfattede Udtryk i Prædikatet »*hellig*«. Helligt har vi set Guds Navn kaldt (se S. 67) jfr. Luc. 1, 49; og hellig kaldes Gud selv, samt hvad hans er: »Hellig er Gud fader, Hellig er oc saa Gud søn, med thennom baade oc wor hugswalere then Helligaand, er hellig oc skøn« (A. 36). Saaledes kaldes Gud hellig (A. 2 — A. 14 — B. 8 — C.

*) Jfr. »oc ieg saa hans ære, som war opstanden« (A. 26 — »et gloriam vidi resurgentis«).

15 — T. 4 — II. 81 — II. 84 — jfr. f. Ex. Es. 6, 3). Christus kaldes »Guds hellige lam« (A. 33), og der tales om hans »hellige fødsel — hellige Iordfærd — hellige Opstandelse och Himmelferdt« (T. 33) hans »hellige død« (C. 18) »hellige legom« og »h. blod« (C. 19) »h. røst« (T. 1); og ogsaa hans Moder, Jomfru Maria, nævnes som »reen oc hellig« (B. 5). — Og hvad Guds er, er helligt: »hans hellige wilge« (T. 2 — T. 32) »h. naade« (A. 9 — C. 11) »thin miskundheds hellige øgen« (T. 20 — om Christus) »sijne hellige Engle« (A. 19 — B. 4 — sml. f. Ex. Marc. 8, 38) »thit hellige ordt« (T. 33 — sml. B. 7 — B. 15) »then h. læst« (A. 15) »h. schrifft« (B. 14 — B. 15 — 2. Tim. 3, 15) »thet hellig Euangelium« (B. 3). Guds Hviledag skal man »hellig giøre« (D. 1) »hellig holde« (T. 14) 2. Mos. 20, 8. Ogsaa Guds Menighed er hellig: »thin hellige Christelige kircke« (T. 23 — T. 33) »thit hellige oc vdvalde folk« (A. 2 — sml. 1. Pet. 2, 9). »Hierusalem tw hellige stad« (II. 30 — sml. Aab. 21, 2) »thit hellige tall thijne Propheters [jfr. Luc. 1, 70]. Then gantske skare thijne hellige Martirers« (A. 2). — Hellig betyder altsaa: »for Gud ejendommelig«, »Gud tilhørende«. — Men naar Mennesket selv vil skabe sig helligt ɔ: rent og værdigt for Gud, kommer det kun til at »siunes hellig vdwortis« (A. 15 — B. 3 — jfr. Matth. 23, 28). Det bliver »*falsk hellighed*« (A. 15), — »hans hellighed er for Gud een spot« (A. 16) »forgiæffs er all wor hellighed« (B. 13).

Guds første Gerning er Skabergerningen. Han er »himmels skabere oc iordens« (C. 9). Navnet »*skaber*« finder vi foruden i C. 9 i T. 7 — II. 31 — II. 65 brugt om Gud Fader, sml. f. Ex. 1. Pet. 4, 19. — I T. 14 har vi »*skabermandt*«. Verbet er *skabe*, med svag eller stærk Bøjning: »Du skabte alting med Guddoms fund« (II. 65 — B. 15 — jfr. P. Sm. Aiiij) »som himmel oc iord oc alting skob« (II. 41). I Almindelighed nævnes som Object »himmel oc iord«, saaledes foruden II. 41 i A. 32 = Ps. 124, 8 — T. 23 — jfr. 1. Mos. 1, 1; men Skabergerningen er ikke endt, Gud skaber stadig i Menneskets Sind: »skaffe ij meg eet reent hierte igien, forny mit sind« (A. 34 = II. 76 = Ps. 51, 12) »oc skab ij meg een retter aand« (B. 15).

Om Skabernavnet og Skabergerningen som knyttet til Guds Søn og Gud Helligaand se S. 107 og 130.

Forudsætningerne for Guds Skabergerning er, at han er evig og almægtig:

»*tw ewige Gud*« kaldes han (A. 14 — II. 84 — jfr. Es. 40, 28 og Rom. 16, 26) — »*ewig fader*« (A. 2 — A. 19 — A. 20 — B. 4 — II. 81) sml. »tw Gud fader ij ewighed« (A. 33) »*O Herre Gud ij ewighed*« (A. 31), hvor Forholdsleddet vistnok lægger sig til Guds Navn, ikke til Sætningens Verbum*). Tvivlsommere er

*) Dog kan Forholdsleddet i Ex. A. 33 ogsaa tænkes knyttet til det følgende Verbum regnere (jfr. Aab. 11, 15).

dette i A. 2: »Wij benedide teg Gud ij ewighed« — A. 5: »Tha ynckede Gud ij ewighed mijn ælende offuer maade« — og C. 4: »Kyrie Helliaand ij ewighed, wer hooss oss med thijn miskundelighed«.

Om Jesus Christus betegnet som evig Søn se S. 106 og om Evighed se for øvrigt S. 18.

Gud kaldes i T. 23 »*almectigest Gud,* som skapt haffuer himmel oc iord« (omnipotens, jfr. f. Ex. 1. Mos. 17, 1 — Aab. 15, 3). Ogsaa P. Sm. D* har Superlativformen.

Der tales om »*thin store macht*« (T. 30) »*dit store wold*« (II. 18) »thit wold« (Hr. Mich. S. 144, Str. 1) »*thin welde*« (T. 6), jfr. f. Ex. Ps. 66, 3 — Ps. 145, 4 og 11. »Alting haffuer tw ij thijn macht oc wold, hwad tw wilt haffue fram, kan ingen forholde« (B. 9) »din mact hun er vendelig« (II. 31) »Gantske vbegribelig er thijn macht, all werden hun er teg vnderlagt« (A. 33) »alting er hannem vnderlagt« (II. 41) jfr. 1. Cor. 15, 28; — »alting stander wdi hans hand« (C. 11 — jfr. f. Ex. Ps. 95, 4) sml. den foran nævnte Brug af Adjectivet stærk: »O stercke Gud«.

Cap. X: Guds Styrelse; Forsynsgerningen og Opdragelsen.

§ 1: Guds Given og Menneskets Modtagen.

Baade Guds Forsynsgerning og hans Frelsesraad føles af Menneskene som *Velgerning* og *Gave.* Følelsen af det frivillige fra Guds Side og det ufortjente fra Menneskets Side er altsaa det, der træder i Forgrunden: »Dess tacker hannom all Christenhed for saadan stor wel gierning« (B. 5, jfr. Ps. 103, 2), »for sijn welgierning oc gaffue« (B. 11), »ingen større gaffue kunde han oss skencke« — »Gud ij alle gaffuer oss wil welsigne« (C. 19), jfr. f. Ex. Jak. 1, 17 — Ef. 2, 8 — sml. Hr. Mich. S. 127, Str. 1. — Desuden bruges Gave om Helligaandens Virksomhed (se S. 133).

Derfor bruges om Guds Gerning meget Verberne »*begaffue*«, »*giffue*«, »*skencke*«; sjældnere »*tilwende*« eller »*wede*«:

»*begaff* oss med thijn naade« (A. 9 — T. 2) »begaffue oss med thijn miskundhed« (A. 32),

»han haffuer oss giffuit wenskab, styrcke, lijf oc krafft« (B. 10). Af Ting, hvorom Ordet »*giffue*« bruges, kan iblandt andet nævnes, at Guds Bud »oss giffne ere« (B. 1 — jfr. Acta 7, 38) eller »wdgiffne« (D. 1), at Gud har givet os sin Skrift (B. 14 — sml. Joh. 17, 8), at han giver os dagligt Brød (A. 9 — B. 3 — B. 12 — T. 22) Frugt paa Jorden (T. 33. — Acta 14, 17) gode Raad (II. 65) Magt (f. Ex. II. 21 Joh. 1, 12) sin Aand og Kraft (T. 33) eller Kraft alene (flere Steder, f. Ex. B. 12, jfr. f. Ex. Ps. 29, 11) Naade (f. Ex. C. 11 — P. Sm. Dij — sml. Ef. 4, 7 og 1. Pet. 5, 5)

Trøst (C. 7 — T. 32 — bruges ogsaa om Christus, f. Ex. T. 1 — jfr. 2 Thess. 2, 16) Fred (T. 33 — II. 68 — 2. Thess. 3, 16) Glæde (f. Ex. A. 34 = Ps. 51, 14) Himmerig (B. 1 — B. 10 jfr. Luc. 12, 32 — ellers mest om Christus) samt andre Udtryk for det evige Liv, f. Ex. »ewig roo« (B. 14). Om Udtrykket, at Gud giver sin Søn herned eller i Døden, se nedenfor S. 108.

»thin naade wilde thu oss *skiencke*« (T. 2) »Tesligest then Helliaand skencker« (T. 3) »ath thin mandom Bleff skenckt oss wsle och arme« (T. 27) »skenck oss igien then klare wijn, som Christus monne frambære« (A. 9 — her maaske dog snarest skænke i den oprindelige, ikke afledte Betydn. »udgyde«).

Ordene skænke og give forekommer hyppigt om Helligaandens Gaver til Menneskene (se nedenfor S. 133).

Sjældnere er »*tilwende*«: »saadant monne han sijne børn tilwende« (A. 19) »wende til meg nade oc miskund sine« (Br. 269, 30: Joh. Skram.).

Sjældent er ogsaa det gamle Udtryk »*wede*« i T. 32: »Alt huad ieg bedis, thet skall meg wedis«; jfr. Br. & H. III: »Ath thin søn ville mik bøner wede«, — og Hr. Mich. (se Molbechs Glossarium).

Et andet Udtryk, der ikke sjældent bruges om Guds Kærlighedsaabenbaring overfor Menneskene baade i Opholder- og Frelsergerningen er »*bethee*« eller »*bewijse*«, idet der tænkes paa Hjertelaget, der ligger bagved: »all kierlighed oc got haffuer han oss beteed« (B. 10) »saa wille wij siunge Hwad Gud mod oss haffuer beteed«. (A. 5). Saaledes siges det, at Gud *beteer* Ydmyghed (A. 20 — B. 5) god Vilje (A. 34) Kærlighed (B. 11) jfr. Rom. 5, 8 — sml. om Christus: »Thette haffuer han oss alle beteed til att bewijse sijn kierlighed« (B. 4). Han *beviser* Kærlighed (A. 1 — A. 5) beviser sig vel (T. 26).

Lige saa hyppig som Glosen »give« bruges om Gud, bruges modsvarende Glosen »*faa*« om Mennesket: »ij hwor meged the hadde aff Gud faat« (A. 16 — saaledes A. 1 — A. 34 — B. 6 — B. 8 — C. 18 — jfr. Joh. 1, 16 — Jak. 1, 7), ligesom vi modsvarende »bewise« har »*see*« brugt om Menneskets Modtagen: »huo liffuit wil see« (II. 73 — jfr. Joh. 3, 36) »Oc tw skalt see ij alle thine dage, huad goth.« (T. 17 = Ps. 128, 5 og 6). Denne Brug af Sanse-Verbet i overført Betydning skyldes, som det ses, den bibelske Sprogbrug.

§ 2: Guds Alvidenhed og Godhed, hans Forsyn.

Til Grund for Guds Forsynsgerning ligger hans Alvidenhed og Godhed. Den første udtrykkes ved Glosen »*vide*«: »du wist vel, huad ieg haffuer behoff« (II. 65) »tw kan wel wede hwad meg giør møde oc wande« (B. 15) »Han weed wel hwad oss nytte-

ligt er, alting lader han oss gaffnlige wære« (B. 3) — jfr. Ps. 139, 1-5.

Guds »*godhed*« = bonitas (jfr. Ps. 25, 7 og f. Ex. Ef. 2, 7) nævnes (B. 3 — B. 12 — B. 15; — A. 35 om Christi Kærlighed til Mennesker) eller omtales med et fra Tysk direkte overført Ord »*Gode*«: »straff oss wdaff thijn gode« (A. 13); maaske findes samme Ord som Neutrum i: »att giffue trøst mod synden aff sitt gode« (C. 7) — dog er det her ogsaa muligt at tage Ordet som Adjectiv brugt substantivisk; der findes heller ikke her i den tyske Text noget Ord »güte«. Derimod har A. 20: »Thij tacker hanmom all Christenhed for thette store gode« som Oversættelse af »für solche grosse güte«, hvor Ordet paa Dansk dog ogsaa kan opfattes som »Gode, Gavn«. Ordet Gode = Godhed har vi allerede hos Hr. Mich. S. 94, Str. 4; — og »god« kaldes Gud (B. 8 — T. 3 — P. Sm. Iij* — jfr. Marc. 10, 18) sml. II. 72: »han er dig god ewindelig«, jfr. T. 26: »Gud haffuer oc nw bewist seg wel« og B. 10: »all kierlighed oc gott haffuer han os beteed«. Han kaldes derfor ogsaa »all godheds kielde« (T. 6).

Al Skabningen nævnes i Udtrykket om Christus A. 7: »som føder oc wederqweger alle creatur«; men ellers ses Guds Opholder- og Forsynsgerning selvfølgelig væsentligst som en Gerning for Mennesket: »een eniste weldæder mod oss oc wore forfædre, med flijt han oss forsørger« (A. 36).

Guds Gerning for Kirken omtales under Billedet af *en Opbyggen, en Opmuren:* »oc byg thijn Christen kircke« (A. 34) »lad det [= Sion] opbyggis met din lærdom« — »Hierusalem din forsamling, naar det bliffuer fast opmurit met dine ord aff sende bud dine« (II. 76) begge efter Ps. 51, 20.

Af mere almene Udtryk, der angaar Guds Forsyns-Gerning overfor de enkelte Mennesker, finder vi foruden i A. 36 Verbet »*forsørge*« i T. 33 og A. 3: »som oss forsørger bode lijff oc siæl« [uden Grundlag i den tyske Text], samt med opløst Sammensætning: »han sorger for oss, nat oc dag« (T. 23 — sml. C. 9 — B. 16, alle med Glosen betinget af d. tyske Text). Ogsaa Formen *besorge* træffes: »Han wil oss altijdt besorge« (T. 23 — uden Grundlag i Luthers tyske Text), Formerne med o: sorger, besorge i T. 23 skyldes Tavsen. Desuden har vi Glosen »*forsee*«: »han wil oss forsee wor næring« (C. 9) »han seer oss for, at wi faa nock« (II. 41 — jfr. P. Sm. Cij), jfr. til forsørge etc. Ps. 55, 23. — Tanken i sidste Eksempel udtrykkes ogsaa ved: »han holder oss op wort daglige brød« (II. 41) eller hyppigere med Verbet »giffue oss w. d. br.« (A. 9 — B. 3 — B. 12 — Matth. 6, 11 — Luc. 11, 3).

Dette faststaaende, fra Bibelen hentede Udtryk »*vort daglige Brød*« passer jo godt ind i nordiske Livsforhold og forstaas billedligt som en »Pars pro toto« for alle Guds gode Gaver.

Det daglige Brød er baade »till liff oc siæl« (B. 12), og det

udlægges i Overensstemmelse hermed i A. 9: »w. d. br., thijne ord oc hellige naade« (se nærmere S. 71). Et andet Udtryk for, hvorledes Gud tager sig af Menneskets Sager, har vi i A. 17 »theris bøn han hører, *bestiller* [ɔ: sørger for] theris raad«, (ikke betinget af tysk Original). — Om Bønhørelse se ellers foran (S. 81-82).

Om Guds Gaver bruges ogsaa Udtrykket »*welsigne*« (= benedicere): »Gud ij alle gaffuer oss wil welsigne« (C. 19 — sml. A. 2 — C. 11 = Ps. 67, 2 — T. 17 og T. 18 = Ps. 128, 5 — II. 30 = Ps. 147, 13 — II. 81) eller blot »*signe oss*« (C. 11 = Ps. 67, 7 og 8 — Br. & H XIII). Begge Verber har Betydningen »give Lykke«. — Sml. i T. 33 Substantivet: »Giff wor Raad oc menighed *welsignelse* oc beskermelse«, — jfr. Hr. Mich. S. 94, Str. 1.

Af mere specielle Udtryk for Guds Forsynsgerning finder vi som Betegnelser for Meddelelsen af godt Verberne »styrke« og »hjælpe«, »trøste«, »stille«, og som Betegnelse for Værnet mod det onde »beskærme, »bevare« og en Del andre, mindre hyppigt forekommende Synonymer hermed. Det er maaske karakteristisk for Tidens stærke Følelse af Ondskabens og Elendighedens Magt, at de sidstnævnte Gloser, Værnegloserne, spiller saa langt overvejende en Rolle, idet jo ogsaa »trøste«, »stille« forudsætter Elendigheden, og desuden Flertallet af Exemplerne indenfor »hjælpe«, som vi vil se det, netop peger paa det, man vil hjælpes ud af.

Substantivet »*styrcke*« nævnes (i B. 10 — C. 7) blandt Guds Gaver til Menneskene, og i T. 23 hedder det: »Then hellige Christelige kijrcke — Then Gud siæffuer pleger styrcke« (jfr. 1. Pet. 5, 10 — Rom. 16, 25). Denne Styrkelse udføres mest gennem Helligaanden: »Med een sterck aand giør meg stadig« (A. 34 — smlgn. yderligere under Helligaandens Gerning, S. 130). I A. 13 er den tillagt Sønnen: »oc styrcke oss med thijn naade«. Om den særlige Styrkelse af Troslivet se S. 103-4.

Et andet Udtryk, der danner Overgang til dem, der betegner Værn og Beskærmelse, er det meget hyppigt brugte »*hielpe*« (adjuvare, f. Ex. Ps. 37, 40): »han er then oss hielper af nød« (B. 6) — saaledes »hielpe aff« Nød, Trang, Synd, Sorg (C. 3 — C. 19 — T. 1 — T. 2 — T. 3 — T. 16 — T. 21 — T. 24 — II. 21 — II. 65 — Br. & H. II. — P. Sm. Dij) »hielpe oss« (T. 33 — A. 2 — A. 5 — A. 17 — B. 10 — B. 16 — II. 81) »hielpe, att« (A. 9 — B. 2 — C. 10 — T. 32) »hielpe oss, att« (B. 9 — B. 15 — T. 3) og endelig med absolut Brug: »ieg er then eene, ther hielpe kand« (A. 5). Sml. Brugen af Substantiverne *Hjælp* og *Tillid* som hædren-

de Navne paa Gud, saaledes II. 84: »huem faa wi, som hielpen er, den wi effter lenge? Det est du herre all ene«; — B. 16: »Han er thijn hielp wisselig« (jfr. f. Ex. Ps. 40, 18) — og T. 3, hvor Gud kaldes: »mijn hielp oc trøst oc all tillidt«. De to sidste Navne genfindes i Tiltalen: »O all mijn lijdt« (T. 7 — jfr. Jer. 17, 7) og i A. 16: »at Gud hans trøst er worden« (Luther: »seyn trost« efter Ps. 14, 6: quoniam Dominus spes ejus est) sml. B. 13: »wer min trøst«, ligesom baade Verbet *trøste* (= consolari f. Ex. Es. 49, 13) og Substantivet *Trøst* (consolatio f. Ex. 2.Cor. 1, 3-4 bruges for at betegne en væsentlig Side af Guds Virken i og for Mennesket: »wil thennom hielpe oc trøste ij all waade« (B. 10), »trøste oss med thijn godhed alle« (B. 15), »Trøst them alle som ere redde« (T. 33), »tha kommer thet hellig Euangelium oc trøster oss alle oc siger« (B. 3 — jfr. Rom. 15, 4); — »O stor glede oc stor trøst faa the Christne ij all brøst, naar the høre mett theris ørhne Thine Budt« (T. 35), »Tw giffuer them wist den ewige trøst« (T. 32 — 2. Thess. 2, 16) o. a., ligesom det siges, at Frelsergerningen sker, Christus gives og kommer, og Guds Ord udsendes »til Sions trøst« (A. 14) »til all wor hielp oc trøst« (A. 25) »*oss alle til trøst*« (T. 1 — T. 2 — II. 68 — II. 72)*).

En noget lignende Betydning som trøste har Verbet »*stille*« [ɔ: standse, berolige]: »thu haffuer stildt wore aldefæders forlange« (T. 1) »hielp oss thette iammer stille« (T. 2); Ordet, der er nordisk, er dog i begge Exemplerne overtaget direkte fra den tyske Text.

»*beskerme*« = Latin-protegere (jfr. f. Ex. Sak. 9, 15) bruges med Mennesket som Objekt og enten med »for« (B. 5) eller »fraa« (A. 31 — B. 9 — T. 22) eller absolut (B. 12 — B. 15 — B. 16 — C. 11 — II. 73). — I B. 5 er Christus, i A. 31 Aanden og i C. 11 Guds Ord Subject. Gud kaldes »*beskermer*« A. 15: »tw wilt wor beskermer wære «(jfr. Sir. 51, 2).

I T. 33 har vi truffet Nomen actionis »*beskermelse*«.

»*bevare*« (jfr. 4. Mos. 6, 24: custodire) bruges enten med »fraa« (A. 2 — A. 12 — A. 15 — efter Ps. 12, 8: servabis — C. 4 — T. 7 — T. 22) eller absolut: »altijd han oss wil bewaare, inthit ont skal oss wederfare« (C. 9 — saaledes: C. 10 — T. 3 = Ps. 25, 20: custodi animam meam — T. 33 —II. 41 — II. 65 — II. 81 — Hr. Mich. S. 176, Str. 2) — sml. Substantivet *Bevaring:* »lijf oc siæl ij hans bewaaring« (C. 9).

Andre mindre hyppigt brugte Udtryk er »*forware*« — »*wocte fraa*« (svarende til: servare, custodire) — »*wende ont fraa*« — »*affwende fraa*« — »*bortkøre*« — »*fri fra*« eller »*aff*« og »*giøre fri fra*« (svarende til: liberare, f. Ex. Ps. 34, 18 — Matth. 6, 13 — eripere, f. Ex. Ps. 69, 15) — »*frelse fraa*«, og overfor Fjenderne »*forbiwde*«:

*) Om Trøstergerningen, som udføres ved den Helligaand se S. 132. Om Ordet »Trøst« som Æresnavn for Frelseren se S. 127.

»Forwar oss ij thijn naade alle stund« (B. 15) »forwar oss alle ij thijn ære« (B. 15 — sml. T. 23 — II. 65) — »fraa skam oc skiendtzel wocte mig« (T. 3); angaaende vogte se S. 15, under Menigheden. Det svarer til det ældre »gømæ«: »gøm oss fran wadæ« (Br. & H. Nr. VIII — XIV — XVII — Br. 250: Kar. Ludvd. — Hr. Mich., se Molbechs Glossarium).

»Ontt wend fraa oss altsammen« (A. 9) — »wente alt ont bort fra liff oc siel« — »Den falske mening fra mig went« (II. 65) — jfr.: »All falske lærdom att wende wdaff« (A. 20) »affwend fraa oss alt iæmmer oc nød« (A. 33), sml.: »All wløcke will hand bort køre« (T. 23).

»Frij oss fra alle menniskers løgner« (T. 20, Bøn rettet til Christus) »Frij oss aff syndtzens snare« (T. 16) »Aff alle synder, Frij oss O Herre Gud! Fra all wildfarelse, Frij oss O Herre. Fra alt thet som ont er, Frij oss O. etc.« (Litaniet T. 33).

»O Herre, giør oss frij fraa alt ont bode till liff oc siæl« (B. 15 — II. 65) »giør oss alle aff synden frij« (T. 16).

»frels oss o Herre fraa werdzens qwal« (B. 15 — sml. B. 12 — T. 3 — Br. & H. XXI — Hr. Mich.S. 62, Str. 5 o. a. St. — Sj. K. 337). Om Glosen »frelse« kan yderligere henvises til Behandlingen af 2den Person i Guddommen(S. 114).

»o Gud forbiwd thennom thet« (A. 15) »thi Gudt kand thennom forbiwde« (T. 24).

Endelig maa det ikke glemmes, at vi har en Del Gloser, som knytter sig til Forestillingen om *Gud som Værn i Kampen.* Om Udtrykket »staa bi« — »være bistandig« — »ey vndfalle«, der særlig peger paa Hjælp i Kamp, og om de dertil svarende Navne paa Gud »skioldt oc spiwdt« — »skioldt oc wærie« — »forswar« kan henvises til S. 53. Væsentlig ensbetydende med »staa bi« har vi »statt med oss« (B. 15) eller »wære med oss« (A. 32) »hooss oss gaa« (T. 24), og det er i Følelsen af Guds beskærmende Magt, at der synges: »Vor Gudt han er saa fast een borg« (T. 24) eller »O Christenhed, merck lijge, hwor Gud sijne fiende slaar, the mod hans folk monne stride, hans macht er nw lijge stor« (B. 16).

Vi træffer i de Ord, der forekommer i denne § rent billedlige Udtryk som »opbygge«, »opmure«, grundede i Bibelsproget, — vi træffer et for den religiøse Sprogbrug specielt Ord som »velsigne«, der vel netop paa Grund af manglende Tilknytningspunkter i Dagligordene faar noget ophøjet mystisk over sig, — vi træffer en særlig religiøs Udvidelse af et Hverdagsbegreb som »dagligt Brød«, — desuden Udtryk for Omsorg, Hjælp og Styrkelse, men mest, som det er nævnt, Udtryk, der sigter paa Udrivelsen af Fjenders Vold. Rent sprog-

historisk har vi i Forbigaaende lagt Mærke til, hvorledes det i Middelalderdigtningen almindelige »gømæ« er blevet fortrængt af de Ord, der i Slutningen af Middelalderen indkom fra Middelnedertysk.

De fleste af de hidtil nævnte Udtryk staar, fordi de gælder »bode till liff oc siæl«, paa Overgangen enten til de Udtryk, der betegner Guds særlige ledende og opdragende Gerning overfor Menneskene, eller til dem, der betegner hans evige guddommelige Frelsesraad med Slægten og den enkelte.

§ 3: Guds opdragende Gerning: Styrelsen, Undervisningen om hans Vilje, hans Straf og Vrede.

Guds styrende Virksomhed finder Udtryk i Verber som »*styre*« — »*raade*« — »*regere*«. De to første findes oftest i tautologisk Samstilling: »teg lade styre ock raade« (A. 9 — A. 34 — C. 11) — »raade« findes alene: »som alting monne raade« (C. 11) — sml. II. 30: »lader all ene Gud raade« (Fejltryk: naade) — »reghere« har vi: »at tw Gud fader ij ewighed reghere oss wille achte« (A. 33 — jfr. Ps. 146, 10) »att meg reghere thijn ord oc lære« (B. 15) »Styr oc regere thin hellige Christelige kircke« (T. 33 — sml. A. 2 — A. 13 — II. 81). De sidste Exempler udtales maaske nok om Jesus Christus, men gælder dog den fælles guddommelige Styrelse. — Saaledes ogsaa A. 13: »Wor gierning oc wor tancke wiltw bestyre saa« (jfr. 2. Thess. 3, 5).

Om lede, føre, indføre se S. 50-51.

En ejendommelig Betegnelse for Guds styrende Virksomhed har vi i Udtrykket »*Guds lønlige Domme*«. Da alt er undergivet Guds Styrelse baade godt og ondt, saa at han har sat Lovene for, hvorledes Svaghed avler Synd, kan det ogsaa siges om Kong Salomons Syndefald: »Dog falt han saare, ret obenbare, aff dine lønlige domme« (II. 68), sml. »thijn lønlige raad tw meg theede« (A. 34 = Ps. 51, 8: incerta et occulta sapientiæ tuæ manifestasti mihi) »swo lønlighæ ære gudz dommæ« (Hr. Mich. S. 38, Str. 5 og S. 174, Str. 2).

I Guds Faderforhold til Menneskene som bevidste Væsener maa hans Vilje finde Udtryk, og Menneskene maa *oplyses* om den. Derfor bedes der: »Opliuss mig met din Guddoms skin« (II. 65) — »Handt er sielffuer *thet euighe liws*, handt kandt wort hierte rette vnderwise« (T.8) — ja, han er »*then ewig sandhed*« (B. 14 — sml. Jer. 10, 10: Dominus autem Deus verus est). Om Guds Sandhed og om Glosen »oplyse« sml. under Guds Ord S. 69-70.

Verbet »*undervise*« træffer vi ogsaa i T. 3: »ther fore O HERRE vnderuise mig wdi thin low wandre rettelig« (= Ps. 25, 12: legem

statuit ei in via, quam elegit) og i A. 5 om Christi og Aandens Virksomhed.

Hyppigere træffer vi »*lære*«: »Handt lærer thennom sijn wilge godt, befester hannom ij theris hierte rodt, Alt effter sijn eygen wilge« (T. 3 efter Ps. 25,9: docebit mites vias suas — sml. A. 1 — A. 2 — A. 5 —A. 9: »lær oss thijne børn til gode« — B. 3 — B. 12 — T. 3 — T. 29 — II. 68 samt de S. 132 under Helligaanden nævnte Citatsteder).

Gud overbeviser Menneskehjertet om dets Syndefuldhed: »tw winder thennom offuer, som thette ey tro« — »tw haffuer wijst meg, hwordan ieg er« (A. 34).

En lignende Betydning ligger i Udtrykket »*at faa Visdom*«. I A. 34: »før tw lodst meg thijn wijsdom faa« (= II. 76) betyder Visdom Selverkendelse; i B. 15: »lad meg faa aff thijn wijsdom hid« betyder det Klogskab til at pleje og styrke det religiøse Liv, — sml. »Oc dele met mig din visdom rig« — »Visdom och raad och salighed sent mig her ned« (II. 65), »Visdom aff dig fick han visselig din vilge til ath gøre« (II. 68), »Lad oss then wijsdoms drick ther faa, Aff huilcken wor hw kan then euige lijffs smag forstaa« (T. 6).

Som væsentlig ensbetydende Udtryk træffer vi Guds Vilje, Guds Bud, Guds Lov og Guds Vej.

Udtrykket »*Guds wilie*« — »thijn — sijn — hans wilie« træffer vi ofte (sml. f. Ex. Ps. 40, 9 — 1. Thess. 4, 3; saaledes: A. 9 — A. 15 — A. 16 — A. 17 — A. 31 — C. 9 — C. 21 — T. 3 — II. 65 — II. 68 — II. 70 — II. 73: »din Guddoms vilge« — II. 81). Derimod har vi det gamle Udtryk »god Vilje« = Kærlighed i A. 34: »Bethee thit folk thijn wilie god« B. 9: »Guds ynnist oc gode wilie« og II. 76: »effter din vilge god och from« (efter Ps. 51, 20 — jfr. Rom. 12, 2).

Som aabenbaret i bestemte Befalinger kaldes den »thet — — Gud oss bød« (D. 3) — »*Guds bud*« — »*dit bud*« (A. 17 — B. 1 — B. 3 — B. 6 — B. 14 — D. 1 — II. 73 — II. 76) — »hans budord« (B. 1 — C. 21 — II. 73 — Br. & H. XIII) »han skal the thij budord wide, som rette reglen ere« (D. 1) jfr. Glosen byde S. 68.

Lig »Bud« bruges »*Lov*«: »Saa skaltu wide, thet er mijn log, att tw giør hellig Sabbats dag« (D. 1). I bestemt Form *Loven* bruges dette Ord ellers hyppigst som et samlet Udtryk for Guds Vilje, som Mennesket kender og føler den i Samvittigheden, særlig dog saaledes som den fremtræder i den gamle Pagt: »men ij hiertit wor syndzens løst oc swig, thet Guds loff slæt fordømmer« (B. 3 — sml. II. 30 — T. 3) »wor Herre Gud, som lærde loffuen førre« (D. 1) »kierlighed fuldkommer loffuen« (D. 3, maaske efter Rom. 13, 10) »Hwad Gud ij loffuen oss budit hadde, tha wij thet icke kunde giøre« — »Dog meente wij saa ij wor blindhed, att

Gud hadde loffuen wdgiffuit, rette lijge som wij hadde sielff kundit alt effter hennes wilie leffuit. Men hun er icke wden eet speil, som oss wor wanart wijse wil, ther lønlig boor ij hiertet« (B. 3) »ingen bliffuer salig for lofsens gierninger skeer; men synden wij wid henne kende« (A. 1 — Rom. 3, 20) »wid Iesum Christ, loffuen fuldkom for alle« (A. 1 — jfr. Matth. 5, 17). Dernæst betyder »Loven« selve den Opfattelse af Frelsesordningen, modsat »Evangeliet«, at Mennesket skal opfylde visse Bud for derved at blive saligt: »Guds bud lære oss att kende wor synd, the slaa wort hierte nedder; saa kommer thet hellig Euangelium oc trøster oss alle oc siger: kommer alle til Christ, han wil eder glæde; vnder loffuen er sorrig oc møde att leffue med hennes gierninger alle« (B. 3).

Et ejendommeligt Udtryk for Guds Vilje hentet fra Gml. Test. er endelig »*Guds Vej*«: »om han nogen kunde finde, Ther hans ord oc wæy for øghne hadde oc nogit effter hans wilie giorde« (A. 16) — om »sandheds wæy« — »then rette wæy« og øvrige Exempler henvises til S. 49-50. Om Gud siges det, idet man bliver i Billedet, at han »*viser*« (T. 3 = Ps. 25, 4 — T. 21 — T. 22 — II. 70) Mennesket sin Vej.

Angaaende de mere omfattende Udtryk »Guds Ord«, »hans Lærdom« se S. 67-68.

Gud opdrager Mennesket ved at tugte og *straffe* det: »Om oss kommer nw modgang till, ehuad som det kan være, Det skeer, thi Gud det saa haffue vill« (II. 31) »Straff oss wdaf thijn gode, oc styrcke oss med thijn naade« (A. 13 — jfr. Hebr. 12, 6 og Ps. 6, 2-3) »Wor onde sedvane att giffue sijn straff« (A. 20); men det kan ogsaa se ud, som »alle giorde onth, thet straffedes ey« (A. 16), saa at de ugudelige triumferende spørger: »hvem er, ther wil oss straffe?« (A. 15 frit efter Ps. 12, 5). I de to sidste Exempler kan »straffe« dog ogsaa opfattes = irettesætte (Clara Holst S. 79). — C. 3 har Udtrykket *hævne:* »at heffne synden med thijn macht« — og denne Tugtelse føles som en *Forkastelse,* en Fjernelse fra Samlivet med Gud: »thij haffuer oss Gud bort kastid oc lod oss ij mørcke gaa« (B. 14 — sml. Matth. 8, 12) »forskyd ey meg« (A. 34) = »kast mig icke fra dit ansicte« (II. 76 = Ps. 51, 13) »ath Gudh mik icki fra sik skiliæ« (Br. 274, 31: Kar. Ludvd.) »tha er ieg borte med alle« (B. 13). De sidste Udtryk kan maaske, som S. 60 nævnt, ogsaa betegne den endelige Dom. Om der tænkes paa denne eller en blot foreløbig Forskydelse, kan ikke afgøres, da baade det psykologiske og det sproglige mangler faste Grænser.

Mennesket føler sig daa staaende under *Guds Vrede:* »ther fore wor han paa oss wred, wij wore hans vwenner alle« (B. 11) »wij ere vdi thin wrede« (T. 2) — saaledes »Guds wrede« (A. 5 — A. 14 — B. 3 — B. 17 — T. 19 — Hr. Mich. S. 28., Str. 3 — S. 30, Str. 5: gudz wrag och wredhæ — jfr. Ps. 6, 2 — Joh. 3, 36) »Guds

faders wrede« (B. 3 — B. 5 — C. 18) »wors herræ wredhe« (Br. & H. XIII). Den kan vise sig, som det siges i T. 2: »A, huadt wor nu thin wrede her saa grum, thin ordt the loghe forborgen«. Andre Gloser er »*vgunst*« (A. 9 — jfr. Rom. 2, 8: ira & indignatio) »*had*« (A. 33 — jfr. 5. Mos. 9, 28).

Gud omtales som »*wred*«, som f. Ex. Ps. 79, 5 (B. 11 — T. 7) »wreder« (B. 3 — T. 13) »er dig vhuld« (II. 52) »wmild« (P. Sm. Hij).

Denne Følelse af Guds Vrede er dog for den, der staar i Troen, ikke den endelige og sande Opfattelse af Forholdet:

> Oc om tw finge saa stor modgang,
> att Gud siuntis wære teg wreder,
> dog se tw til, att ingen twang
> teg fraa thijn tro bortleder.
> — — — — — — — —
> *han siunis wære wreder, han er dog blijd,*
> thij lad teg icke forfære!
>
> (B. 3).

Her er vi ved Reformationstidens dybeste psykologiske Oplevelse: Vredestyngen, der tidligere laa over Sindet, føles ikke mere, men fornemmes som spredt og borttaget ved Guds Kærligheds Fylde, saa at alle de sidstnævnte Gloser her, som vi straks skal se, faar deres glade Modstykke.

Cap. XI: Guds Frelsesraad.

§ 1: Guds Venskab.

Paa Grund af Guds eget Frelsesraad for Menneskene ved Jesus Christus er Gud »oss nw mild oc blid« (T. 8), og hver af de ovenfor nævnte Vredes-Gloser har sin Modglose: »*Guds ynnist oc gode wilie*« (B. 9) »*wenskab*« (B. 10 — B. 17 — B. 18 — T. 27 — Hr. Mich. S. 28, Str. 2 — S. 32, Str. 1 — S. 35, Str. 3 — S. 60, Str. 1 — S. 61, Str. 4 — Br. & H. XIII og XXVII).

Glosen »Venskab« er altsaa den gamle Middelalderglose; medens Exemplerne fra den katolske Tid, særlig Hr. Michaels, er byggede efter Skemaet: Det og det skal du gøre eller huske ikke at gøre, »wilt thu gudz wænskab nydhæ«, nævnes Guds Venskab i de reformatoriske Salmer som noget, Gud har givet (B. 10), flyet os (B. 17 og 18), eller som »er

os tilsagt« (T. 27), altsaa som nuværende Realitet.

Gud enten ligefrem kaldes eller bedes om at være *blid* (A. 9 — A. 19 — B. 3 — T. 2 — T. 7) *mild* (A. 15 — B. 13 — T. 8 — T. 22 — sml. A. 23) *huld* (A. 9 — C. 3 — C. 19 — T. 2 — Hr. Mich. S. 6, Str. 4). Udtrykkene bruges altsaa dels som faststaaende Adjectiver til Guds Navne, dels danner de i Forbindelse med »være« Udtryk, der bliver synonyme med »frelse«, »tilgive«.

Jfr. ogsaa »att Gud wil oss nu kiære haffue« (B. 17) »at Gud thennom welbehager« (ɔ: har Behag i Menneskene — A. 33); — ligesaa: »HERREN er sødt, retuijss oc godt alle them, som hannom paa kalle« (T. 3, efter Ps. 25, 8).

§ 2: Frelsesraadet af Evighed, Gud giver eller sender Sønnen.

Om Guds Frelsesraad hedder det i T. 3: »Beslutteth haffuer thu foruist aff euighedt foruden lijst, Huor mett the salige worde« (jfr. Acta 4, 28) og i A. 5:

»Tha ynckede Gud ij ewighed
mijn ælende offuer maade,
han tenchte paa sijn barmhiertighed,
han wilde meg hielpe lade:
Sitt faderlig hierte wende han til meg,
han kostit ther paa foruden swig
thet kiærist, ther han hadde,«

idet han nemlig *gav sin Søn herned:* »sin Søn han wilde ey spare« (II. 31, Rom. 8, 32) — »ith menneske lost hannem worde« (II. 68). Hyppigere er dog Udtrykket »*sendte«:* »sijn eneste søn sende han her nid« (B. 11 — jfr. Joh. 3, 17 og Rom. 8, 3 — sml. T. 1 — II. 19 — og B. 6: »ther till haffuer hannom Gud wdsend« — jfr. Gal. 4, 4: ἐξαπέστειλεν) eller med Følelsen af Gave, »give«: »att Gud skulle giffue sijn søn hernid« (B. 6 — A. 1 — jfr. Joh. 3, 16) sml. A. 3: »sijn søn for oss ij døden gaff« (ligesaa C. 18 — C. 19 — jfr. Rom. 4, 25 og 8, 32).

§ 3: Forskellige Gloser for Guds Kærlighed og Naade.

Denne Frelsesgerning er udsprunget af *Guds Kærlighed* (charitas Dei): »Han haffuer bewijst [eller »giørd« — B. 9] stor kierlighed« (A. 5 — jfr. 1. Joh. 4, 9) — »prijser Guds barmhiertighed for hans store kierlighed« (B. 6) — »Hwo haffuer hørd slig kierlighed som Gud fader haffuer oss beteed?« (B. 11) »ther paa wij oc nw hans kierlighed kende« (A. 19) »Gud elste werden saa, syn søn for henne haffuer giffuit« (A. 1) — sml. 1. Joh. 3, 16. I det sidste Exempel træffer vi Verbet *elske,* i B. 17 har vi haft *have*

kær og i A. 5 *ynke*. — Om Udtrykkene god Vilje og Godhed i samme Betydning se Ss. 95 og 90.

Der er Grund til her at dvæle ved de andre Udtryk for Guds Kærlighed, som den viser sig i Frelsesgerningen; men da det er den samme Kærlighed, der ogsaa lægger sig for Dagen i Opholder- og Opdrager-gerningen, bliver det ikke muligt at skelne mellem Udtrykkene, der snart bruges med Hensyn til den ene, snart med Hensyn til den anden af disse Virksomheder. Det kan i store Træk siges, at Kærligheden som den, der hjælper i Nød, kaldes Barmhjertighed, medens den som tilgivende Kærlighed kaldes Miskund[hed] og Naade; men da Menneskenes Nød baade er af aandelig og legemlig Art, bruges »Barmhiertighed, barmhiertig, forbarme sig« fuldt saavel med Henblik paa Frelsesgerningen som paa Opholdergerningen, og paa den anden Side har »Naade« og »Miskund« flere forskellige Betydninger, som nedenfor skal vises.

»*barmhiertighed*« (misericordia, miserationes) bruges ofte (A. 5 — A. 20 — A. 34 — B. 5 — B. 6 — B. 13 = Ps. 130, 7 — B. 15 — C. 15 — C. 18 — II. 65 — II. 72 — II. 76 — II. 81) ogsaa med Adjectivet *stor*« foran: »For thijn store barmhiertighed« (A. 34 og II. 76 = Ps. 51, 3: secundum magnam misericordiam tuam — A. 5 — T. 9 — II. 72).

Adjectivet »*barmhiertig*« (misericors, jfr. 5. Mos. 4, 31 — Jak. 5, 11) har vi B. 12: »thij tw vden twil ret barmhiertig æst« (sml. A. 14 — B. 8 — T. 20 — T. 33 — II. 84) — II. 68 har Formen »*barmhiertelig*«.

Verbet hertil »*forbarme*« (misereri) bruges ikke blot om 1ste Person i Guddommen, men ogsaa om Jesus Christus. Alle Udtrykkene er her taget under eet. Det konstrueres som Reflexiv, enten absolut: »Gud Fader forbarme thig« (T. 33 — sml. T. 27) eller hyppigst med »offuer«: »forbarme teg offuer oss« (A. 2 — A. 5 — A. 17 — A. 19 — A. 37 — B. 4 — C. 4 — C. 18 — T. 19 — T. 33 — II. 52 — II. 65 — II. 76 = Ps. 51, 3: miserere mei — II. 81 — Hr. Mich. f. Ex. S. 144, Str. 1 — P. Sm. D*) — enkelte Gange med Præpositionen udeladt: »Gud wil seg sitt folk forbarme« (A. 16 — T. 3 efter Ps. 25, 16: miserere mei) — og et enkelt Sted staar det absolut uden Tilføjelser: »thet er nw tijd att forbarme« (A. 5 = T. 21).

En helt anden Konstruktion har vi i Forbindelse med »lade«: »lad teg thet forbarme [ɔ: gaa til Hjerte]« (A. 15 Luther: und lass dich das erbarmen — saaledes ogsaa D. 2 — D. 3).

Om Udtrykket »se til« jfr. S. 81.

»*Miskund*« bruges ikke sjældent i tautologisk Forbindelse med »Naade«: »For then skyld wil ieg sette mit haab til Guds miskund oc naade« (B. 13 — sml. Br. & H. XV — A. 34 — B. 10 — C. 7 — C. 18 — T. 3 = Ps. 25, 10: misericordia), »nade oc miskund sine« (Br. 269, 30: Joh. Skram). Hyppigst betyder Ordet blot

»tilgivende Kærlighed«: »thijn miskund bliffuer offuer oss« (A. 2 = Ps. 33, 22) »han giør miskund ij alle land« (A. 5 — sml. A. 3 — A. 34 — B. 10 — B. 15 — B. 18 — C. 18 — T. 12 — Br. 250, 10: Kar. Ludvd.). Om Menneskekærlighed har vi set det brugt i A. 1: »er nogen arm ij eders land, tha lad hanwm op thijn miskunds hand«.

I samme Salme bruges om Christus det ejendommelige Udtryk: »hooss Gud wor naade er han oc miskund« (A. 1).

Afledningen »*Miskundhed*« bruges med samme Betydning (A. 13 — A. 21 — A. 32 — A. 35 — B. 11 — B. 13 — T. 19 — T. 20) — II. 76: »ath alle skulle bede dig om miskundhed« — »for din megne miskundhed« (= Ps. 51, 3: secundum multitudinem miserationum tuarum), jfr. »hans megne miskund« (B. 10). Udtrykket »megne miskund[hed]« staar altsaa som Gengivelse af en bestemt bibelsk Udtryksmaade (jfr. Ps. 5, 8 — Ps. 106, 8 og 45), — »*miskundelighed*« findes C. 4.

Adjectivet »*miskundelig*« bruges mest i Forbindelse med »være« for at udtrykke Begrebet »frelse, tilgive, forbarme sig over«: »wer tw nw oss miskundelig« (A. 14 — sml. B. 13 — B. 15 — C. 11 = Ps. 67, 2: Deus misereatur nostri T. 1). Men Hr. Mich. S. 149, Str. 2: »Misckwndelighæ herræ«.

Verbet »miskunde« bruges med samme Betydning dels som Reflexiv, enten absolut: »O Herre miskunde teg« (A. 9) eller med »offuer«: »miskunde teg offuer oss« (A. 2 — A. 23) — dels med Mennesket som Object: »Gudt miskunde oss« (T. 15 — B. 17 — Br. 262, 10: Anna Brahe).

»Naade« bruges som nævnt i tautologisk Forbindelse med »miskund« — ligesom ogsaa med »barmhiertighed« (C. 15 — C. 18) eller med »gunst«: »*gunst oc naade*« (A. 1 — C. 3 — T. 2 — T. 35). Ordet er et af de hyppigst brugte. Nedenfor skal gives Exempler paa de forskellige Betydninger; men intet Forsøg er gjort paa at opregne alle Forekomststeder.

»*Naade*« (gratia, *χάρις*) betyder dels [1]) en Egenskab hos Gud, en Side af hans Væsen, Kærlighed (Ef. 2, 5): »han er all fuld aff naade« (B. 13) »sijn naade lader han oss skine« (A. 22 vistnok ved en Contamination af Udtrykket 4. Mos. 6, 25) »thijn naadzens ørhe« (C. 3) »See hid med naadens øgen dine« (II. 65) — dels [2]) den guddommelige Hjælp og Kraft og de Gaver, Gud skænker Menneskene paa Grund af denne hans Kærlighed (jfr. f. Ex. Ef. 3, 8): »then Iomffru, som then naade bar« (A. 7) »Wille tw oss naaden giffue, att wij motte rett forstaa ij Christen tro att bliffue« (A. 13) »ath wy kunnæ ther til nadhen faa« (Br. & H. XIII), »slig nadhæ scal them nw bidhæ« (Hr. Mich. S. 77, Str. 5), »oc sijn naade sende, nar wij hæden fare« (C. 10), — ja, Ordet kan endog i Betydningen Gave optræde i Pluralis, jfr. isl.: náðir: »med dyrebare gaffue oc naader skøne« (C. 9) — dels endelig kan det be-

tyde [3]) Tilgivelse (1. Pet. 1, 13): »Hwad hadde wij ellers naade behoff« (A. 34), »han faar naade oc himmerig« (B. 6), »han fangher nade oc vordher frii aff alle the synder han ær udi« (Br. 252, 4 og 5: Thott 553, 4to), »att Adam ij teg naaden fandt« (T. 19), »Till naade ver herre tilbøyet« (II. 68)*). — Ordets Betydning gaar altsaa fra selve Egenskaben »Kærlighed« over paa dens Udtryk i Hjælpen eller Gaverne, der ydes, og særlig Tilgivelsen.

Udenfor den specielt religiøse Sprogbrug staar den Betydning, der angiver Kærligheden som den relative Velvilje, der kan findes i større eller mindre Grad, = Gunst, Yndest: »oc meenthe saa, ther mett stoer naade foruerffue« (T. 1).

Efter det ovenfor under Betydning 1. anførte Ex. af A. 22: »sin naade lader han oss skine« (jfr. Hr. Mich. S. 14, Str. 4 — S. 51, Str. 4) ses Naaden under Billedet af et Lys, idet vi dels som i disse Exempler træffer Verbet *skinne,* jfr.: »Fader thin, hwes naade oc fromhed ij teg skijn« (T. 19), dels selve Udtrykket *Naadens Lys:* »och optendt naadens liuss ij wor siel« (T. 5) »thit [eller »thijn«] naadis liuss« (B. 19 — A. 31 — —II. 70); selve Udtrykket er ikke bibelsk, men er dannet i Lighed med bibelsk Udtryksmaade, mindende om Constructforbindelser, der udtrykker Appositionsforholdet.

Af de *Verber,* der bruges i Forbindelse med »Naade«, kan særlig mærkes følgende: »skiencke« (T. 2) »giffue« (B. 9 — D. 1 — T. 1 — II. 62 = II. 65 — jfr. f. Ex. 1. Cor. 3, 10 — Ef. 4, 7) »deele mett« (T. 5 — sml. A. 1) »skiencke aff« (T. 2) »giffue aff« (C. 11 — C. 21) »tee« (T. 6) »bewijse« (D. 2) »sende« (C. 10 — C. 11 — Hr. Mich. S. 155, Str. 2) »wdsende« (B. 14) »tilsie« (C. 7) »iætte« (B. 10) »begaffue med« (A. 9 — T. 2) »vnde« (P. Sm. Kiiij).

Til Ordet Naade føjes *Adjectiverne:* »stor« (B. 10) »hellig« (A. 9 — C. 11) »wsielig« (T. 32 — sml. 2. Cor. 9, 14-15), Ord, der alle udsiger noget om Rigdommen af Guds Naade, men ikke giver nogen af Scholastikkens dogmatiske Inddelinger af Naaden.

Af »Naade« dannes Adjectivet »*naadelig*« = som giver os stærkt Bevis paa Guds Kærlighed: »tesse samme naadelige dage« (B. 9) »thenne naadelig tijd« (B. 16 — T. 7) eller som Adverbium (B. 16 — T. 22 — T. 33 — II. 31 — II. 52) — og »*naadig*«, som særlig bruges i Forbindelse med »være«: »wer thennom naadig« = miserere! eller propitius esto! (Luc. 18, 13): T. 32 — II. 81, men ogsaa som Epithet: »O Christe god — naadig for uden ænde« (T. 1) = *naadefuld:* »o naadefulde Christe« [jfr. Joh. 1, 14] »thit naadefulde ansigt« (T. 19), brugt om Naademeddelelsen; — i A. 20 om Maria: »wdaff een Iomffru naadefuld« (jfr. Luc. 1, 28) derimod om Naadetilegnelsen.

*) Angaaende »tilbøjet« jfr. Hr. Mich. S. 149, Str. 4: »wildhæ thu tig ther til bøghæ«, og sml. f. Ex. Ps. 40, 2.

Det samme som »være naadig« udtrykkes ved Verbet *»benaade«:* »benaade oss« (A. 20 — A. 34 — T. 5 — T. 6 — T. 7 — T. 20), hvorimod Hr. Michael har Verbet »naade« uden Forstavelse, f. Ex. S. 151, Str. 1 og 181, Str. 4.

Vi har i dette Afsnit set Fremstillingen af Kærlighed, Barmhjertighed, Naade som det reale Grundlag i Guds Væsen, ikke blot som Egenskaber, han bedes om at vise.

Stilistisk ejendommelig er Sammenfatningen i Ordpar: »Miskund og Naade«, »Gunst og Naade«, »Naade og Barmhjertighed«, hvilket delvis træffes allerede i Middelalderdigtningen og vel til sidst bunder i Bibelsproget (jfr. Ps. 25, 6 — Jer. 16, 5).

§ 4: Frelsen.

Guds Frelsesværk omtales med omtrent de samme Udtryk, som bruges om Jesu Christi Frelsergerning (se S. 114 ff.): — saaledes *»frelse«:* »Gud fader, Søn oc then Helliaand, hannwm wille wij prijse oc ære, thij oss haffuer ingen frelst vden hand« (B. 13) »Ther med han wil oss frelse« (B. 16) jfr. f. Ex. Ps. 3, 8 — *»forløse«:* »forløøst haffuer han oss dyre« (A. 5 — sml. C. 7 — C. 3 = Ps. 130, 8: redimet) — *»løse«* = solvere (jfr. Ps. 102, 21): »Att hand er oss nw mild oc blid och haffuer oss løøst aff møde« (T. 8) »formedelst Christum din Søn haffuer du oss løst« (II. 68) — *»forlige«:* »forlijg oss Herre formiddels thijn søn« (B. 15) sml. »den forligelse, du haffuer giort, saa stor« (II. 65) jfr. 2. Cor. 5, 18-19.

Christi Del i Forligelsen antydes ogsaa, naar det hedder, at Gud skal *»stencke oss med Christi blod«* (B. 8 — jfr. 1. Pet. 1, 2) »O Herre stenckt du selff paa mig met din Isop oc naade« (II. 76) = »Bestenck meg sielluf o Herre med thijn Isop oc naade« (A. 34), begge efter Ps. 51, 9: Asperges me hyssopo. Sml. 113.

Ellers er de Verber, der mest bruges om Guds Tilgivelse af Menneskets Synder, dels saadanne, der betegner en Rensning, dels saadanne, der betegner en Slettelse af Regnskabet, en Seen-bort-fra og Glemmen, alle Billeder, der som det vil ses, har deres Oprindelse i Bibelen.

Verber, der betegner Renselse, er: *»tho«:* »Tho tw meg wel aff ondskab mijn« (A. 34 = II. 76 = Ps. 51, 4: lava me, sml. A. 31), *»giøre reen«:* »oc giør meg reen aff all mijn synd«. (A. 34 = II. 76 = Ps. 51, 4: munda me).

Verber, der betegner Slettelse af Gælden er: *»vdslætte«:* »Thij hans miskund haffuer wore synder alle vdslæt« (B. 10 — A. 34 = Ps. 51, 11: omnes iniquitates meas dele — T. 22), *»afslette«:*

»mijne synder aff slette« — — — »aff slett alle mijne synder« — »Aff slett al mijn wretuijshedt« (T. 3 — A. 34 = Ps. 51, 3: dele).

Verber, der betegner en *Seen-bort-fra,* har vi i: »Thit ansigt o Herre wend fraa mijn synd« (A. 34 = Ps. 51, 11: Averte faciem tuam a peccatis meis) »see ey til min synd« (II. 76) »giff icke paa mine synder act« (Døded. 491) »*forget* wor skyldt« (T. 2 — T. 1 — T. 3 = Ps. 25, 7: ne memineris) — »forthi hans synder *beteckis* tha [Jac. 5, 20], ey regnis hwad heller the ere store eller smaa [Ps. 32, 2 — 2. Tim. 4, 16]« (A. 1).

Hyppigst bruges vel nok »*forlade*« (dimittere, f. Ex. Matth. 6, 12 — Ps. 25, 18): »hand will oss forlade alle wore synder« (T. 23 — sml. B. 12 — B. 13 — C. 3 — T. 3 — T. 22 — T. 27 — T. 33 — II. 65 — Br. & H. XIII — P. Sm. E iij*), eller »*forgiffue*«: »wor brøst dw vilt oss snart forgiffue« (II. 68 — A. 20 — B. 5 — Hr. Mich. f. Ex. S. 176, Str. 3) sjældnere »*tilgive*«: »med hannwm wore synder tilgiffne worde« (C. 9), — »*spare*« med Personen som Object »oc spar oss ij wor brøste« (A. 9 — C. 4 — jfr. Ps. 72, 13), — »*skone*« med Synden: »wore synder oc wilde skone« (B. 3) eller med Personen som Object (D. 2), — endelig: »thin wrede ladt staa« (T. 2).

Guds Tilgivelse kan ogsaa betegnes ved den *Fred,* den giver i Sjælen (jfr. 4. Mos. 6, 26 — 2. Thess. 3, 16): »Fred giff oss o kere herre i troen ren« (II. 68) »Thijn Fred offuer oss o Herre« (C. 7) »Forlene oss alle thin fredt« (T. 33) — maaske ogsaa II. 30: »han skaber och fred omkring dig her« (efter Ps. 147, 14), der dog ogsaa kan forstaas om den ydre Fred, Landefreden, der ogsaa er Guds Gave, og om hvilken lignende Verber anvendes: »Forlæ oss met fred naadelige« (II. 31).

§ 5: Kaldelsen, Udvælgelsen og Troslivets Styrkelse.

Med Frelsesraadets Udførelse gennem Christi Liv og Død opfattes Guds Naades Gerning overfor Menneskene ikke som endt. Han *kalder* og *udvælger* Mennesket, (kalde = vocare, jfr. f. Ex. 1. Thess. 2, 12): »O Fader wor barmhiertig oc god, som oss wilde til teg kalle« (B. 8) »Fred oc glede the betede, heder alle thine vdwalde, Som thu ther til wilde kalde aff gunst« (T. 35) og ligeledes om Jesus Christus: »du est kommen ath kalle synder alle« (II. 73 — Matth. 9, 13) og symbolsk: »oss aff Egypten han kalde« (A. 22 — sml. Hos. 11, 1). Om udvælge sml.: »Och haffuer oss til sijne børn vdvald« (T. 23) samt de S. 13 anførte Exempler.

Om, hvorledes det ogsaa er Gud, der omvender Mennesket til sig, se S. 31 under Menneskets Gudsforhold. — Jfr. hertil ogsaa Glosen »røre« S. 82.

Frelsen maa tilegnes i Tro, og det er *Gud, som skaber, formerer og styrker Troen* i Hjerterne: »Att wij tro paa Christ, Guds gierning monne wære« (A. 1) »troen, then Gud ij oss skaber« (B.

3) »optend oss alle til saadan begære, Att wor tro kunde rett til teg ene wære« — »forøg wor tro oc giør henne ret« (B. 15 — jfr. Luc. 17, 5) — »formere i mig den rette tro« (II. 65) »wor tro wdi oss wel styrcke« (A. 12 — A. 15) »thij styrck oss att wij kunde allene til teg haffue all wor tro« (B. 15) — sml. A. 3 om Aanden: »oc styrcke ij oss thet tw haffuer giort«. —

Saaledes fuldkommer Gud selv sin Gerning: »oc bede han wilde fuldkomme, Thet han ij oss nw haffuer begynt« (B. 3, — Filip. 1, 6).

Anden Person i Guddommen: Jesus Christus.

Cap. XII: Christi Liv og dets Betydning.

§ 1: Glosestoffets Art.

Selve Samlingen af det sproglige Stof paatvinger os her en ganske interessant Iagttagelse. Det lader sig nemlig ikke samle under den dogmatiske Tredeling: Christi profetiske, Christi ypperstepræstelige og Christi kongelige Gerning; thi under det første af disse Hovedpunkter vilde der intet Stof blive at opnotere. Dette viser bl. a., hvor langt Reformationstiden er fjernet fra det 18. Aarhundredes Rationalisme, der dog ansaa sig selv for dens ægte Ætling.

Fra Christi Fødsel indtil hans Pine er hans Liv ikke omtalt i Salmerne, hvorved disse danner en mærkelig Parallel til Symbolum apostolicum. Til Gengæld er Omtalen af Christi Fødsel, Pine, Død, Nedfart og Opstandelse næsten overalt kædet uløseligt sammen med det Frelsesudbytte, som derved vandtes. De nævnte Kendsgerninger fremdrages næppe ret mange Steder, uden at der indføjes et »for wor skyld« eller »att wi motte«, som angiver Frelsergerningens Hensigt, saaledes som det jo ogsaa stadig sker i Luthers Forklaring til 2den Trosartikel i den lille Katechismus. Denne spænder i Virkeligheden over hele Datidens Christusopfattelse, og det bliver derfor den og Symbolum apostolicum, vi lægger til Grund for vor Ordning af dette Afsnit.

§ 2: Jesu Navn og Forhold til Faderen.

Et in Jesum Christum,
Filium eius unicum, Dominum
nostrum (Symb. apost.).
Ich glaube, dasz JEsus Christus,
wahrhaftiger Gott vom Vater in
Ewigkeit geboren, — — sei mein HErr.
— — (Der kleine Catechismus).

Den almindeligste Omtaleform er, med Brug af begge Kendingsnavne, enten *Jesus Christus* (A. 2 — A. 22 — A. 31 — A. 33 — B. 8 — C. 11 — C. 18 — T. 8 — II. 52 — II. 70), se Ewald II, S. 284 b, — eller med sidste Navn i ubøjelig Kortform *Jesus Christ* (A. 1 — A. 2 — A. 3 — A. 7 — A. 21 — A. 22 — B. 2 — B. 3 — B. 6 — B. 7 — B. 9 — B. 10 — B. 12 — B. 17 — C. 9 — T. 15 — T. 16 — T. 21 — T. 23 — II. 41 — II. 42 — II. 70), sjældent med Navnene i omvendt Orden: *Christus Jesus* (A. 22 — A. 26 — C. 10), sml. om bibelsk Parallel Ewald II, S. 284 b.

Bruges et enkelt af Navnene i Omtale, er det ligesom i N. T.'s Breve (se Rom. 8, 11) sjældnere Navnet »*Iesus*« (A. 7 og A. 1 med den faste Forbindelse »I IHesu naffn« og med det ejendommelige »hannwm thijn Jesum«) ofte derimod »*Christus*« (A. 1 — A. 7 — A. 9 — A. 13 — A. 20 — A. 21 — A. 26 — A. 37 — B. 3 — B. 5 — B. 6 — B. 8 — B. 14 — B. 15 — B. 18 — C. 7 — C. 10 — T. 7 — T. 8 — T. 9 — T. 10 — T. 17 — T. 24 — II. 19 — II. 65 — II. 73 — II. 84), sml. Ewald II, S. 282-284; sjældnere i Kortformen »*Christ*« (A. 1 — A. 22 — A. 26 — A. 27 — B. 3 — B. 18 — T. 8). Christusnavnet, der jo egentlig betegner et Embede og en Hæderstitel, findes derimod aldrig oversat. — Spor af Benyttelsen som Fællesnavn = »salvet« har vi vistnok i: »For thin Christi mandoms ære hoss hannom monne de[ɔ: Engleskarerne] were« (T. 35 — jfr. Acta 4, 26).

Det er vel som et Spor af den gammel-nordiske Sprogbrug, at vi, hvor kun et enkelt af Navnene forekommer, saa langt hyppigere træffer Christusnavnet end Jesusnavnet. Derimod træffer vi ikke Ordet »Gud« alene brugt som Benævnelse for Christus saaledes som i de Middelalderudtryk, der staar i Slægt med Mariabetegnelsen »Guds Moder«, saaledes »tu føddæ oss Gud, ther oss frælstæ aff nød« (Br. 259, 31: Thott 553, 4to, — sml. Hr. Mich. S. 90, Str. 2).

Af Christusnavnet er afledet Adjectiverne »*Christelig*« og »*Christen*«:[1]) »then Christelig tro« (B. 2 — C. 10) »ret Chr. forstand« (II. 65) »Christelig skiell« (T. 2) »en Christelig affgang« (T. 6) »Then hellige Chr. kijrcke« (T. 23 — T. 33) —og som Adverbium: »leffue Christelig« (B. 1 — B. 11 — B. 12) »The skulle teg Chr. dyrcke« (A. 34) — [2]) »ij fromme Christne« (B. 14) jfr. »eder alle, Som sig aff Christo Christne kalle« (Syge M. S. 3, L. 2-3) — »Then som wil een Christen hede oc ret thet naffn bære« (D. 1) »een god Christne« (T. 32) »I Christne børn« (A. 21) »wor Christne trois krafft hijn bolde« (B. 3), se yderligere S. 14 saavel som om »Christenhed«.

»Christendom« om Læren har vi i T. 6: »reth Christendoms troo« = »Christianismi fidem« (Herimannus Contractus).

Medens »Christus« i Salmerne opfattes og bruges som Navn,

opfattes og bruges »*wor Herre*« derimod som Ærestitel: »Iesum Christ, som er Guds søn oc wor Herre« (C. 9), — men ikke som Benævnelse; det forekommer derfor ikke alene, men ofte i Forbindelse med Navnet eller med Betegnelsen »Guds søn« (f. Ex. i A. 1 — A. 15 — B. 12 — C. 7 — T. 16 — T. 23 — T. 35 — II. 65). Nærmest ved Benævnelsesbrugen kommer det i A. 18: »Nw lader oss alle tacke Gud wor Herre, hwilken med sijn fødelse oss haffuer forløøst«.

Forholdet til Faderen udtrykkes kortest ved Benævnelsen »*Guds søn*«, sml. f. Ex. Matth. 16, 16 eller Marc. 1, 1 (A. 5 — A. 20 — B. 3 — B. 6 — B. 7 — B. 11 — C. 9) »*Gud faders søn*« (A. 19 — A. 21 — B. 4), hvortil nærmest kan sammenlignes 2. Joh. 3 — eller »*hans, sijn, thijn søn*« (A. 1 — A. 3 — A. 5 — A. 7 — A. 9 — A. 15 — A. 16 — A. 17 — A. 25 — A. 32 — A. 34 — B. 3 — B. 6 — B. 9 — B. 10 — C. 11 — C. 18 — T. 2 — T. 21 — T. 35 — II. 32 — II. 52 — II. 65 — II. 68) undertiden med Tilføjelsen af »*kiære*« (saaledes i de anførte A. 34 — T. 2 — T. 21 — T. 35). Mere dogmatisk er Betegnelsen »*Gud søn*« (A. 36 — T. 12 — T. 26), der forkortes til »*søn*« alene i de staaende Doxologiformler, mest »Gud fader oc søn oc then Helliaand«, (A. 5 — A. 20 — B. 3 — B. 5 — B. 9 — B. 13 — C. 9 — C. 21 — T. 28 — II. 41) eller »Sønnen« (T. 23) sml. Joh. 5, 23 og Hebr. 1, 1.

Jesu Guddommelighed fremhæves flere Steder: »een Gud aff art« (A. 19) — »Sandt Gudt thu æst; ingen brøst ij tig kand wære« (T. 1) — »aff guddommelig krafft oc ære« (C. 9)*) — »Thijn sande ærefulde eenborne søn Iesum Christum tro wij att wære lijge med teg ij Guddommen« (A. 2) — »Iesum Christ, Guds eneste søn, wor egen HERRE, som er ewig oc thet er wist liige mett Gud Fader ij all ære« (T. 23). I de sidste to Exempler ser vi tillige de to forskellige Gengivelser af »unicus«, hyppigst »*Guds eneste søn*« (A. 19 — B. 4 — B. 6 — B. 9 — D. 2 — T. 8 — T. 23 — II. 72 — II. 81), sjældnere »*eenborne*« (svarende til unigenitus f. Ex. Joh. 3, 16 og 18): »O Iesu Christe, Guds eenborne, een søn wor himmelske faders« (A. 33 — sml. A. 2 — A. 13 — T. 35).

Jesu Fødsel af Faderen i Evighed udtrykkes: »Tw som ene wost den rene Guddoms seed« (T. 35) — »æst aff hans hierte vdgangen« (A. 13) — »Christus, aff Gudt faders hierte fød før werdtzens begyndelse, Alpha oc O hand er kallet, thet er altingis besluttelse« (T. 9 — om »Alpha oc O« se Aab. 1, 8) — »tw æst thijn faders ewige søn« (A. 2 — II. 81) — »som er Gud faders euig Søn, hannem lig i mact offuer alle køn« (II. 41).

Hermed er vi inde paa Jesu Lighed og Enhed med Faderen i Raad og Daad, i Magt og Storhed, i

*) Denne Linie kan dog ogsaa opfattes blot som gældende Undfangelsen (efter Luc. 1, 35).

Skabergerning og Opholdergerning med de samme Gloser, der bruges om Faderen: *Magt, Vold; skabe, Skaber; regere:* »den, som Gud faders wisdom waar« (II. 72, — sml. den bekendte Tidebøn »Patris sapientia« [Dreves & Bl: II, S. 69], og jfr. Ordspr. 8. Cap. — Luc. 11, 49 — 1. Cor. 1, 24 og 30) — »O Iesu boldt, met megit woldt, Gudt faders søn oc ære« (T. 1) — »almechtigste Iesu Christe« (B. 9) — »Tw skaber alt paa iorden oc æst thijn faders krafft, regherer thet med thijn orde sterckelig med Guddoms macht« (A. 13 — vistnok efter Hebr. 1, 3) — »Then, som skabte himmel oc iord« — »Then, som all werden haffuer i wold« (A. 7) — »Allis wor Gud oc skabere blijd« (A. 35) — »Iesum Christ, vor herre och skaber alsomkerist« (II. 41), smlgn. »thit hellige ord — — som skabit haffuer himmel og iord« (B. 8 jfr. Joh. 1, 1-3 og Hebr. 1, 10) — »Then werden all ey beslutte [ɔ: rumme] kunde« — »han, — — ther alting haffuer eene opræt« (B. 4) — »som himmel oc iord opholder alleen« (A. 19) — »som føder oc wederqweger alle creatur« (A. 7).

Vi møder i den ovenfor fremstillede stærke Betoning af Jesu Guddommelighed et Træk i Salmernes Sprog og dermed i Menighedens Følemaade, en ærbødig Bøjen sig for Guddomsherligheden og ængstelig Omhu for at fremhæve den, som sikkert skyldes den Omstændighed, at Reformationens Salmedigtning i saa høj Grad gaar tilbage bag om Middelalderen til oldkirkelige Hymner og Forbilleder med disses dogmatiske Interesse, der jo bl. a. viste sig i den Skik, at der knyttedes Doxologistrofe til hver kirkeligt benyttet Hymne.

§ 3: Jesu Menneskevorden.

Qui conceptus est de Spiritu Sancto. Natus ex Maria virgine (Symb. apost.)
und auch wahrhaftiger Mensch von der Jungfrau Maria geboren (Der kl. Cat.).

Jesu Fødsel ses i Salmerne under de fire Synspunkter: et Komme, en Gave, Menneskevorden, Fornedrelse.

En meget hyppig Glose er »*komme*« (sml. f. Ex. Joh. 1, 11 — 1. Tim. 1, 15): »att Christus nid aff himmerig til iorden wilde komme« (B. 5, sml. Joh. 6, 38 — jfr. A. 1 — A. 5 — B. 3 — B. 6 — T. 8 — T. 15 — T. 21 — T. 35, flere Gange — II. 73) — A. 19: »han er paa iorden kommen the arme« — A. 21: »kommen aff høgeste« (sml. Joh. 3, 31) — »Mester, du komst aff Gud« (P. Sm. Iij — jfr. Joh. 3, 2) — A. 21: »Then, som kom aff himmelen Han atsporde mennisken; Ey qwinne eller nogen mand forderffue nogen tijd wille hand« (= Luc. 19, 10) — A. 36: »then ther kom ij Her-

rens naffn« (Matth. 21, 9). Samme Tanke, dog med Antydning af det kortvarige, ligger i B. 4: »er worden een gest ij iorderig«.

Knap saa hyppig er »*giffue*« (sml. Joh. 3, 16: »daret« og Rom. 8, 32: »tradidit«): »han er oss fød oc giffuen gantsk« (A. 1 — A. 25) — B. 6: »att Gud skulle giffue sijn søn hernid« — C. 4: »tw oss til wor salighed giffuen wort« — D. 3: »gaff saa teg her ij werden nid«, — maaske ogsaa II. 72: »han er giffuen oss til trøst«.

Tanken om Gave, der ikke specielt gælder Christi Fødsel, men ogsaa hans Lidelse (sml. Rom. 4, 25) og hele Kald, leder Tanken hen paa Guds Frelsesraad af Evighed: »Som wor forseeth aff euighedt, ith menniske skulde worde« (T. 1. Om Tanken se Ef. 1, 4-5 og 3, 11) — »Modt Adams faldt fick thu thet kaldt, som oss Gudt fader jetthe« (T. 1).

Jesu Menneskevorden (Filip. 2, 7-8) udtrykkes ved »*annamme mandom*« (A. 2 — Chr. P. I, 50 og 131) eller »*tage mandom*« (A. 7 — A. 35 — B. 5 — D. 2 — Br. S. 57, 19: Et Skriftemaal) — sml. T. 23: »met sand mandom lod han seg føde« — II. 72: »bleff her i mandom obenbar« — slmgn. T. 35: »For thin Christi mandoms ære«; jfr. Manddom i Betydn. »Menneskelighed, Menneskenatur« i: »tukteligh och dygdeligh i sin mandom« (Br. 264, 16, Kar. Ludvd.)*) — »anammede menniskelige nature met kød oc blod« (II. 81), »haffuer annammit menniskens køn« (B. 4), »wor krenckelig natur han paa seg tog« (A. 19). Hyppigere endnu ved »*bliffue*« (A. 1) eller »*worde menniske*« (A. 19 — A. 20 — B. 4 — B. 5 — C. 9 — T. 1 — T. 2 — II. 68); af de nævnte Exempler er A. 19 udvidet til »eet dødeligt menniske han er worden snart«, C. 9 til »eet sandeligt menniske« (Luther: eyn warer mensch) — A. 21 blot: »Eet menniske«; man sml. f. Ex. 1. Tim. 2, 5. — Det samme udtrykkes i II. 41: »aff Maria fødder mand« (jfr. Hr. Mich. S. 63, Str. 2: »wordæ mand«) og i Tiltalen B. 8: »O Gud oc meniske Iesu Christ«. Et andet ret hyppigt Udtryk for Menneskevorden er »*bleffst wor lige*« (II. 65 — jfr. Br. & H. XII — sml. Filip. 2, 7 og Hebr. 2, 17) — sml. A. 7: »wor fød oss menniske lijg« — B. 5: »Wden all synd wor oss vsle lijg« (Hebr. 4, 15) — A. 20: »forwden alt meen er worden oss lijg«. Det sidste Citat forklarer tillige II. 72: »fødde en Søn for wden men«, hvorved der vistnok ikke er tænkt paa noget i Retning af smertefri Fødsel, men kun paa det samme som i B. 17: »Then vden all synd fødder war«. Udtrykket findes i den katolske Tid: »ther thu fødde Ihesum

*) En anden Betydning af »Manddom« har vi derimod i T. 27: »Tw wast saa from (ɔ: tapper), ath thin mandom (ɔ: Tapperhed, her Tapperheds Fortjeneste) Bleff skenckt oss wsle och arme« — maaske ogsaa i II. 72: »vant han offuer i sin mandom«, hvor det dog ogsaa kan opfattes i Betydningen Menneskenatur, Mennesketilværelse.

for uden meen« (Br. 260, 23 Thott. 553, 4to) og rummer vist da begge Dele i sig, sml.: »Gledes Maria, ath thu uthen syndhe og mødhe sandt Gudh och man værdug vast ath fødhæ (Br. 264, 9-10: Kar. Ludvd.).

Et andet Udtryk for Christi Menneskevorden knytter sig til Ordet *Broder:* »Tw æst worden wor broder kiær« — »wor broder er Guds eneste søn« (D. 2) »for han wylæ menniskens brodher wordh« (Br. & H. XII), jfr. nedenfor om Brodernavnet S. 125.

Allerede i flere af de under Menneskevorden nævnte Udtryk ligger betegnet *en Selvfornedring,* som stærkere fremhæves i »een træl han word« (A. 7) »een swend« (A. 20) »wor tiæner« (B. 5) »Thet er een stor ydmyghed, som Gud fader oss haffuer beteed« (A. 20 — B. 5), sml. T. 35: »kom til oss saa ydmyg« og A. 7: »thij wilde han seg til oss vmage.«

De hyppigst forekommende Udtryk er dog selvfølgelig »*føde*« og »*fødes*« ofte med indskudt Pronomen »oss« som Hensynsled og Fremhævelse af Marias rene Jomfruelighed: »Nw er fød oss Iesus Christ, Aff een Iomffru, thet er wist, Forwden mands beblandelse Er han kommen aff høgeste« (A.21 — sml. f. Ex. A. 1—A. 7—A. 19 — A. 20 — A. 25 — B. 4 — B. 5 — B. 6 — B. 17 — T. 9 — T. 11 — T. 35 — II. 72). Den guddommelige Selvvillen fremhæves ved Vendingen »*lod seg føde*« (T. 23) — »*lost dig føde*« (II. 19), sml. Br. 262, 7 og 263, 2 (Thott. 553, 4to) og Hr. Mich. S. 90, Str. 2.

Substantivet »*fødelse*« forekommer (A. 18, — Br. & H. XIII) — ellers *Fødsel:* »then løcksalige fødsel« (T. 9) — »thin hellige fødsel« (T. 33). Vi lægger Mærke til Stemningsadjektivet, der ledsager Ordet.

Salmerne omtaler selvfølgelig ogsaa Jesu Moder, *Jomfru Maria:* I Udtrykket »Iomffru Marie søn« (T. 5) har vi den fra Apostolicum kendte Dobbeltbetegnelse — ligesaa T. 20; men ellers nævnes Maria oftest enten ved sit *Navn alene* (A. 7 — B. 4 — II. 41) eller ved Ordet »*een Jomffru*« — »*Jomffruen*« — »*then Iomffru*« alene (A. 2 — A. 7 — A. 21 — B. 4 — B. 6 — T. 11 — II. 19), i Almindelighed i ubestemt Form, — en Ytringsmaade, der vistnok maa opfattes som en bevidst Reaktion mod den katolske Dyrkelse af Guds Moder; — ofte med Tilføjelse af *Adjectiver:* »naadefuld« (A. 20 — efter Luc. 1, 28, altsaa en helt anden Betydning end den, hvori Middelalderen priste Maria som »naadefuld«) »klar oc sand« (A. 7) »reen oc hellig« (B. 5) »reen« (A. 7 — C. 9 — T. 23) »reen oc klar« (A. 1 — A. 5 — A. 19 — T. 21) »skøn« (T. 35). — Disse hædrende Maria-Adjectiver har Reformationens Salmedigtning ikke kunnet overtage fra Bibelen, men som Arv fra den katolske Kirkes Hymner og Sange. Vi bemærker ogsaa Tilbøjeligheden til at sammenknytte dem i Ordpar, ofte et Tegn paa middelalderlig Arv i Sproget. — Der tales ogsaa om »thet

Iomffruelig lijff« eller »skød« (A. 7 — A. 19). Sjældnere bruges *Modertitelen:* »thijn moder Maria« (C. 19) »Then ædle moder« (A. 7) »Maria moder skær oc reen« (II. 72) »Thenne barnemoder Maria« (T. 9), og Modertitelen bruges i Malmøsalmebøgerne kun, hvor Christi Fødsel omtales, ikke som løsrevet Epitheton til Maria. — Fødselens Renhed hævdes oftere: »hans moder ey forloren hennes vkrenckelig kyskhed« (A. 13) — »fødde wforkrenckt« (II. 72); den kaldes »Ith vnder« (II. 72 — sml. A. 36: »then, ther kom ij Herrens naffn med vnderlig wijs«).

Undfangelsen omtales efter Luc. 1, 35: »Guds krafft wdaff himmelen kom, ij thet Iomffruelig lijff giorde een mandom — — — sijn søn hun vndfick aff then helliaand« (A. 7) — »Som aff then Helliaand vndfangen wor« (C. 9) — »Aff Maria fødder mand, det bestillede then Helligand (II. 41). Udtrykket overføres efter Aab. Cap. 12 paa Menigheden: »Konnigens dother aff ewighed, Christi brud, glæder seg, For then, hun haffuer ij aanden vndfangen, han er, som han sagde, opstanden« (A. 25).

Barnet nævnes en enkelt Gang *Foster:* »Een Iomffru haffuer fooster fød« (B. 6); ellers bruges Ordet *Barn* med dets Stemningsfylde, snart af Ringhed og Ubehjælpsomhed, snart af Skønhed og Glæde: »eet barn saa lidet og kleint« (A. 19) »eet barn saa spæt« (B. 4) »Eett lidet barn saa ærefult« A. 20) eller »saa løsteligt« (B. 5) »thet barn« (A. 20 — T. 9 — T. 11).

Om dets jordiske Afstamning bruges Udtrykkene *Abrahams Sæd, Davids Rod,* idet det siges, »att Christ wor kommen aff Abrahe sæd« (A. 7; sml. T. 5: »O Abrahams sædt«; — den glidende Betydning af Ordet Sæd, først til Samlingen af Efterkommere, Slægt, og dernæst til den enkelte Efterkommer er vist specielt bibelsk præget; jfr. Gal. 3, 16) »aff Dauids roodt« (T. 1 efter Aab. 22, 16 — sml. T. 5: »O kong Dauids euige køn«).

Som Juleramme om Christi Fødsel nævnes »*Patriarcher*« (T. 35) og »*Propheter*« (A. 21 — B. 6 — T. 9 — T. 35), særlig »Dauid« (A. 21) »Ezekiel« (A. 21) og »Esaias« (B. 6) — desuden »Gabriel«: »Then bebudede Gabriel« (A. 21, sml. A. 7 og B. 6), »Elizabet« (A. 7 — T. 35) »Iohannes endt nw vfødder« (T. 35, sml. A. 7), »*Engle skare*« (A. 19 — B. 4 — T. 35 — A. 7: »Then Engelske skare« — T. 9: »then himmelske skare« — A. 18: »Englene«) »*the hiyrder*« (A. 7, sml. A. 21) »Simeon« og »Anna oc saa Prophetissa, Phanuelis daater« (T. 35 — jfr. Br. 262, 3: Thott. 553, 4to).

Af *Lokaliteter* nævnes »een asne stold« (A. 7) og »krybben« (A. 21 og B. 4).

§ 4: Jesu Pine, Død og Jordfæstelse; Frelses- og Forligelsesværket; hans Nedfart til Dødsriget og Sejr.

> Passus sub Pontio Pilato, crucifixus, mortuus et sepultus.
> Descendit ad inferna
> (Symb. apost.)
> der mich verlornen und verdammten Menschen erløset hat, erworben und gewonnen, von allen Sünden, wom Tode und von der Gewalt des Teufels, nicht mit Gold oder Silber, sondern mit seinem heiligen theuren Blut, und mit seinem unschuldigen Leiden und Sterben; auf dasz ich sein eigen sei und in seinem Reiche unter ihm lebe, und ihm diene in ewiger Gerechtigkeit, Undschuld und Seligkeit
> (Der kl. Cat.).

Kærlighed og Lydighed nævnes som de to Grunde, der drev Christus ind i Lidelsen.

Vi træffer angaaende Christus de samme Ord for *Kærlighed* som ved Omtalen af Gud Fader: »Hwilken miskundhed teg offuerwand att tw saa drogst wor syndzens band?« — »Thijn godhed twingde teg saa sterckelig« (A. 35) »thijn store barmhiertighed huilcken allene teg opdrog paa korsit for wore synder sleet«. (B. 15) »Kierlighed, o Herre teg saare thwunget haffuer« (C. 19) »kierlighed teg ther till drog« (D. 2) »thij han oss inderlig elste« (B. 3) »thij tw hadde oss inderlig kiær« (B. 11) eller med Udtrykket af Rom. 5, 8-10 maaske i Forb. med Joh. 15, 13 »Hwem haffuer hørd større kierlighed en død for vwenner att lijde« (A. 5).

Lydigheden fremhæves A. 5: »Guds søn sijn fader lydactig war«, »lydig wor« (T. 21 — sml. II. 26 — jfr. Filip. 2, 8 — Derfor kan det ogsaa siges om ham: »Han haffuer Guds bud allene opfylt« (B. 3).

Lidelsen viser sig gennem hele Jesu Jordeliv som Fattigdom, Foragt, Nød og Pine: »han wor her ij werden fattig oc arm« (B. 4 sml. 2. Cor. 8, 9) — »Christus lijder for oss wanære« (A. 20) »ihwor tw æst foracted« (A. 37 — II. 26) — »leed alskens nød oc møgen plads [ɔ: Plage]« (A. 5) »lod hannwm for wor skyld plawis« (B. 3 — »plagis« B. 11) »ther fore leed Guds søn pijne« (B. 11).

Vi har truffet Verbet »*lijde*« med Object »nød« (A. 5) »wanære« (A. 20) »pijne« (B. 11) »død« (A. 5 — saaledes flere Steder f. Ex. A. 35 — B. 9 — II. 84); men Ordet bruges ogsaa absolut: »ther for wor synd wilde lijde« (B. 2); med Object har vi: sustinere

(Hebr. 12, 2-3), pati (Matth. 16, 21), men hyppigst »pati« absolut f. Ex. 1. Pet. 2, 21.

Parallelt med dette Ord bruges »*taale*«, baade med Object »død« (A. 5 — II. 65 — Br. 271, 9: A. M. 75, 8vo — Br. & H. XV) og absolut: »ladt thet [ɔ: det menneskeblevne Ord] for oss haffue thaalit« (T. 2) »ehuor ieg haffuer faar dig told« (II. 52). — Til dette Ord svarer et enkelt Sted Adjectivet »dyllig«: »altijd wor funden dyllig« (A. 37, tysk Original: düldich).

Ordet »*pijne*« bruges dels alene (B. 11 — T. 8), dels, og det langt hyppigere, i Forbindelse med »død«, f. Ex. »*Christi pijne oc død*« (B. 14) — (saaledes B. 3 — C. 18 — D. 2 — T. 1 — T. 32 — T. 33 — II. 52 — II. 65 — sml. f. Ex. Hr. Mich. S. 27, Str. 2 — S. 89, Str. 3 — Br. 253, 21: Thott 553, 4to — Br. 257, 8: Joh. Skram — Syge M. S. 4, L. 3 og Chr. P. I, 1) — T. 11 har »Met pijne oc dødsens galle«; — A. 33: »formiddels stor martyr oc bitter død« [Dorch grote marter vnd bitteren doth]. — I de anførte Salmer er der ofte til »pijne« knyttet *Adjectiver:* »swar« (B. 15) »stor« (II. 65) »bitter« (A. 2 — A. 5 — T. 8 — II. 52 — Hr. Mich. S. 90, Str. 1).

Ordet »Død« har *Adjectiverne:* »bitter« (A. 5 — A. 33 — Br. & H. XXI) »grum« (A. 35) »hellig« (C. 18) og »haard«: »then horde død« (A. 5 — B. 9 — B. 15 — T. 21 — T. 32 — II. 65 — II. 84, sml. f. Ex. Sj. K. 338 — Hr. Mich. S. 176, Str. 3 og S. 35, Str. 5).

Vi mærker de faststaaende Ordforbindelser, der er Arv fra Middelalderens religiøspoetiske Sprogbrug: Christi Pine og Død — den bitre Pine — den haarde Død; men ogsaa tysk Indflydelse kan gøre sig gældende enten direkte eller indirekte: »martyr« er direkte overført fra vedkommende Salmes tyske Original; »plads« i A. 5 er en tysk Glose, men ikke betinget af Originalen.

Fra den egentlige Passionshistorie har vi Udtrykkene »din blodige sved« (T. 33, Luc. 22, 44) og de forskellige Udtryk med Ordet *Korset:* »for huilcke thu blefst till korsit ledt« (T. 6) »ieg bær thett korss med møde« (A. 5 = T. 21) »Som nøgen for oss paa korset stodt*)« (T. 3). Korset nævnes desuden A. 35 — A. 37 — B. 15 — T. 8 — II. 42 i Forbindelse med Jesu Offerdød. I B. 14 kaldes det med det gamle Udtryk »korszens gallie« (sml. Kalkar II 6 b.). Naar det i A. 15 hedder: »thet [ɔ: Guds Ord] wil med korsit beskermis best«, og i A. 3: »tage korssit aff hans milde hand«, staar Ordet derimod i Betydning: Lidelsen (sml. f. Ex. Marc. 10, 21, Luc. 9, 23).

*) Om »stod« se denne Afhandl's II Del S. 34.

Christus kaldes C. 9 »*korsfest*« — A. 24: »Then korsfeste paa mandomen« ɔ: den i sit Menneskelegeme korsfæstede (crucifixus in carne), — jfr. Br. & H. XIV — Br. 256, 17 & 21: Joh. Skram.

Til Omtalen af Korsfæstelsen hører *Blodet:* »formedelst din død oc blodige saar« (II. 73) »Mitt blod thet flyder paa iorden wd« (A. 5 — T. 21) »hadde tw icke thit blod vdgiffuit oc saa for oss betalid« (B. 11, sml. Aab. 5, 9 — A. 14 — II. 68) »formiddels thit blod oc horde død haffuer tw løøst oss af synd oc nød« (B. 9) »Kierlighed o Herre teg saare thwungit haffuer, att thit blod ey offuer oss klaffuer oc betalid all wor skyld, att oss Gud er worden huld« (C. 19 — om nærmere Kommentar se denne Afhandlings II. Del S. 54 under Nadversalmerne). Det kaldes »Christi rosen blodt« (T. 3)*) »thit direbare blod« (A. 2 — A. 14 — II. 84 — efter 1. Pet. 1, 19) »thit hellige blod« (C. 19). Foruden som Nadverelement (C. 18 — II. 52) omtales Christi Blod som det, der »reenser oss aff all wor synd« (T. 8 efter 1. Joh. 1, 7), og som saadant knyttes ofte dertil Verbet *stænke, bestænke:* »oc stencke oss med Christi blod« (B. 8) »Bestenck meg sielluff o Herre med thin Isop oc naade . . . . . Thijn kiære søns blod er then Isop, ther hwider en snee giør siæl oc krop« (A. 34 — II. 76 — Isopbilledet efter Ps. 51, 9, Udlægningen efter Aab. 1, 5 og 7, 14) »hans blodt skall oss bestencke« (T. 2) Om bestænke sml. Hebr. 9, 13-14 og 12, 24 samt 1. Pet. 1, 2.

Dette Verbum indebærer altsaa i sig Forestillingen om *Paaskelammet,* der i Salmerne fremtræder paa forskellig Maade: »Her er thet rette paaschelam . . . Thet er thet, som paa korsit kom, for wor skyld stegt**) oc dødet, thets blod stenckis paa wore dørre oc holler døden wdenfore« (A. 22 — T. 8). Ordet »paaschelam« bruges om Christus ogsaa i B. 18. Ellers er Betegnelsen efter Joh. 1, 29 »*Guds lam*« (A. 26 — T. 5 — T. 33 — II. 26 — II. 68 — Br. 259, 8: Thott. 553, 4to) eller »*Guds lam vskyldig*« (A. 37 — B. 9 — B. 18 — II. 26) eller »thet vskyldige lam« (B. 13 — B. 18). Tankegrundlaget for Glosen »uskyldig« er vel 1. Pet. 1, 19. I disse Exempler træder sikkert for den nordiske Tankegang Forestillingen om det blide, medgørlige (jfr. Es. 53, 7) stærkere frem end den jødiske Offerforestilling.

A. 26 bruger Glosen »uskyldig« alene: »Christus vskyldig haffuer forligt Gud fader oss alle syndere«; men Offerlamsbilledet ligger i samme Salme: »Christus Jesus for oss offrid« (sml. A. 37:

*) Udtrykket »Rosens Blod« om Christi Blod synes i Thom. Slmbog at blive mere hyppigt (saaledes Thom. Passio I og Taks. XXIX samt Danske Viser Nr. 53, Str. 14); jfr. Hans Tavsen: Et ynkeligt Klagemaal: »midht wskyldighe roosenss rødhæ bloodh« (Smaaskr. S. 3) og flere tyske Nadverbønner, saaledes i Kaspar Kantz's Messe 1522 (Smend S. 76).

**) Om Kommenteringen af dette Udtryk se denne Afhandl's II Del S. 28

»paa korssit wor slachted«, hvortil jfr. Aab. 5, 12). A. 33 bruger Udtrykket »Guds hellige lam«.

»mortuus et sepultus« gengiver C. 9 ved »død oc iordet«, og det er de gennemgaaende Udtryk, saaledes A. 1: »Christ er død for wor ondskab oc sind« og stadigvæk. — A. 24 har »then iordede for eders skyld« og T. 33: »thin hellige Iordferd«. — »then leffuendis Christi graff« nævnes A. 26 og B. 18.

Som tidligere nævnt slynger Omtalen af Jesu Frelsesmaal sig overalt stærkt sammen med Omtalen af hans Pine og Død. — »handt er ij wor stædt kommen« (T. 8 — A. 22) »vor synd oc plict drog han paa sig, vor pine och plage iammerlig« (II. 72) »Jesu Christ, som synden paa teg lagde« (B. 8) »all werdzens synder wore paa meg lagt« (A. 5 = T. 21).

Derved er han bleven *Frelser,* = salvator (f. Ex. 2. Pet. 1, 1) salutaris (f. Ex. Ps. 79, 9): — »vor frelsere kære« (A. 31 — sml. A. 21 — B. 2 — B. 10 — B. 15 — T. 9 — T. 10 — II. 70 — II. 84) jfr. T. 24: »och er ey frelsere flere« (sml. Es. 43, 11) — »werdtzens frelsere« (T. 9 — T. 33 — sml. Joh. 4, 42: salvator mundi) eller »*wor frelsermand*« (A. 22 — A. 34 — B. 2 — B. 6 — B. 7 — B. 9 — B. 14 — B. 17 — C. 10 — T. 19 — II. 42 — II. 52 — II. 76 — Døded. 494), en Sammensætning, der er ejendommelig for nordisk religiøs Sprogbrug, uden Forbillede i Latin eller Tysk. Ejendommeligt er Udtrykket i A. 34 og II. 76 i Henvendelse til Gud: »giff meg glæde ij thijn frelsermand« (= Ps. 51, 14: Redde mihi lætitiam salutaris tui).

Verbet »*frelse*« (=salvare, salvum facere) bruges dels med »aff« (A. 14 — B. 18 — C. 11 — II. 41 — II. 52 — II. 84 — Hr. Mich. S. 90, Str. 1 — Br. 259, 31 — 261, 11: Thott 553, 4to — 271, 10: A. M. 75, 8vo — Br. 275, 1: Kar. Ludvd.) dels med »fraa« (A. 1 — A. 9 — B. 3 — T. 8 — Hr. Mich. S. 176, Str. 3) og som Styrelse hyppigst: Nød, Død, Synd, Vaade, — dels endelig absolut (A. 2 — B. 2 — B. 3 — B. 11 — B. 13 — B. 15 — T. 5 — T. 6 — T. 11 — T. 21 — Br. 259, 20: Thott 553, 4to). Denne absolutte Brug, hvor de konkrete Biforestillinger er fjernet, gør Ordet til et Exempel paa det religiøse Sprogs specielle Begrebsdannelser.

Det tilsvarende Substantiv »Frelse« forekommer ikke. Det erstattes af »*Salighed*«, = salus, der tydeligt staar med denne Betydning »Frelse, Udfrielse« i et Par Ex.: »ther wor ey raad ey salighed« (A. 5 — saaledes ogsaa C. 18: »for tw teg sielluff thijn salighed æst« — og maaske ogsaa A. 1), men særlig bruges om den Frelse, der er skænket Menneskene ved Jesus Christus (A. 16 — A. 20 — A. 25 — B. 3 — C. 4 — C. 7 — T. 35), — ligesom »wor salighed« bruges som et af de hyppigste Kendingsnavne paa Jesus Christus (se S. 127) — Gud kaldes »herre mijn saligheds

Gud« (A. 34 = II. 76 = Ps. 51, 16: Deus salutis meæ), altsaa atter en af Salmesprogets Mindelser om hebraisk Sprogbrug, Statusconstructus angivende en Slags Appositionsforhold.

A. 20 og maaske A. 1 har »salighed« i Betydning »det evige Liv i Himmerig« (se S. 57), ligesom det tilsvarende Adjectiv »*salig*« udtrykker den evige Lyksalighed i Forbindelserne »salig worde«, »salig bliffue« (se S. 57) svar. til »salvus fieri«.

Ellers benyttes Adjectivet »salig« med Betydningen »livsalig«, »glædebringende«, se S. 48.

Søger man i den danske Middelalders religiøse Digtning efter Ordene, »Frelser«, »Frelsermand« brugt om Christus, er Udbyttet intet eller ringe, og Verbet »frelse« bruges lige saa hyppigt eller hyppigere om Maria og Helgenerne. Her er et af de Tilfælde, hvor Glosernes Forekomsthyppighed vidner om gennemgribende Ændring i det religiøse Forhold.

Frelsen ses dels som *en Udløsning af Trældomsbaand*, dels som *en Betaling af Skyld* og dermed af Prisen for den himmelske Salighed, dels som *en Forligelse*, og endelig som *en Retfærdiggørelse*, som *en Lægedom* og *en Renselse*.

Udløsningen af Trældomsbaand ligger jo egentlig i det nordiske Ord »frelse« selv; men dets religiøse Betydning er, som det tydeligt ses af dets absolutte Brug, allerede en Del fjernet fra den etymologiske Betydning, idet Tanken ikke dvæler ved det, hvorfra der frigøres, altsaa udelader 1ste Sammenligningsled, og Betydningen derfor væsentlig bliver »bringe i en tryg og lykkelig Tilstand«, = »*redde*«, hvilket sidste ogsaa bruges absolut i B. 15 og B. 17.

Det samme gælder i væsentlig Grad »*forløse*«, der næsten udelukkende bruges absolut: »som tw forløøste med thit direbare blod« (A. 2, efter 1. Pet. 1, 18-19: redempti estis — saaledes ogsaa A. 18 — A. 33 — C. 3 — T. 1 — T. 32 — II. 81), kun et Par Gange med »aff«: »som haffuer forløøst alt Israels folk aff sorrig oc synder alle« (C. 3 = Ps. 130, 8: redimet Israel ex omnibus iniquitatibus suis — sml. C. 7).

»*løse*« bruges hyppigst med *aff:* »aff alt ont haffuer han oss løøst« (A. 1 — sml. A. 5 — B. 9 — T. 21 — II. 52: »løste oss alle af Guds band« — Br. & H. XIV) — sjældent med *fra:* »som oss haffuer løøst fra dieffuelsens list, Met pijne oc dødsens galle« (T. 11). En ejendommelig Brug, ikke med Personen, men med det lænkebindende til Object, har vi T. 2: »Oc mett sijn dødt løøst all wor nødt« (sml. Hr. Mich. S. 27, Str. 5). Til løse jfr. f. Ex. Br. & H. III — Hr. Mich. S. 59, Str. 4 — P. Sm. Giiij.

Man sml. ogsaa S. 30 »*qwit bliffue*« og »*skilie wid*«.

Samme Synspunkt har vi i Udtryk, der betegner en Frigørelse, en Udløsning af Fængsel: »i Christi død ere wi gjorde fri fra vaade« (II. 73) »thet vskyldige lam som oss aff dieffuelsens fengzel nam« (B. 13); se yderligere S. 118-20 om Christi Sejr over Synd, Død og Djævel og Befrielse af disses Fanger.

Et af de hyppigste herhenhørende Udtryk er Verbet »*genløse*«: »Guds lam haffuer igienløøst sijne faar« (A. 26: agnus redemit oves — sml. B. 6 — B. 18 — II. 72 — Br. 232, 8 Mariagerhdskr.). Derfor kaldes Christus »wor giænløsere« (T. 9), der altsaa svarer til det bibelske »redemptor« (f. Ex. Ps. 19, 15), og det siges, at han fødtes »oss arme til gienløsen« (A. 20) sv. til »redemptio« (sml. Matth. 20, 28).

Da det religiøse Sprog væsentlig er skabt af Stemningen, der søger sig billedligt Udtryk, og ikke af den dogmatiske Tænkning, er det ikke muligt at sætte en fast Grænse mellem Udtryk, der betegner

1) en Betaling af Løsepenge (altsaa til den, der har fanget Menneskene), den oldkirkelige Opfattelse, — og Udtryk der betegner
2) en Betaling af Gæld og Skyld til Gud, den middelalderlige Opfattelse.

Billedet kan helt skifte under Brugen af samme Verbum, f. Ex. »*købe*«: 1) »saa dyrth haffuer handt oss kiøbt till sig igen, rigelig betalith alle« (T. 2) »købt swo dyræ« (Hr. Mich. S. 51, Str. 4 — Døded. 473, sml. 1. Cor. 6, 20: Empti enim estis pretio magno) — 2) »til hannwm haffuer ieg himmerig kiøpt« (B. 3)*).

»*betale*« træffer vi mest i Betydningen »udrede Syndegælden overfor Gud«, dels med »Synd« eller »Skyld« som Object: »Christus lijder for oss wanære oc all wor synd betaler« (A. 20 — C. 19 — II. 65), dels med indskudt Præposition: »betalid for all wor synd« (B. 15), og dels endelig med Personen som Styrelse: »tw haffuer for meg betalid« (B. 3 — B. 11).

Som Substantiv har vi »*Vederlag*«: »Thijt dyrebar blod tw for oss wdgaffst, som for alle synder er eet wederlaff« (A. 14 — vel ogsaa efter 1. Pet. 1, 18-19) — og i nogenlunde samme Betydning Ordet »*Fyldest*«: »Christus haffuer for oss hwer een giorth fyllist« (B. 5) »att Christus fyllist noch er, ij døden for oss er giffuen eet werd [hvilket vistnok maa forstaas »som en Betaling«] aff Gud wor ewige fader« (A. 20) »tha wore mijn pijne oc død ey fyllist« (C. 18).

Prisen angives ogsaa ved Ordet »*koste*«: »Sit liiff lod han thet koste« (T. 21) »Der fore maatte det kaaste mig« (II. 52).

Det er ogsaa Tanken om en Betaling, der ligger bagved Ud-

*) Derimod er der ikke Tale om nogen af disse Betydninger i II. 65: »for oss wost du købt och sold«, — hvor der blot sigtes til Judas' Forræderi.

trykkene 1) «*fortjene*« og 2) »*forhverve*«: 1) »Thet haffuer oss Christus fortiænt« (B. 6 — B. 14) — »Christus haffuer oss fortiænt saadan lycke« (T. 17) sml. samme Salme: »See saadan naade faar thet menniske, som tror paa Christi fortiæniste« — 2) »som oss forhwerffde then ewig løn« (A. 3) — »then ewig prijs« (A. 21) — »himmerig« (B. 3 — sml. T. 7) — »barmhiertighedt« (T. 1). Saaledes bruges i Middelalderen »forhverve« om Maria (Hr. Mich. S. 14, Str. 3 — Br. & H. XVI).

Idet Prisen betales, udslettes eller borttages Syndeskylden; derfor bruges ogsaa saadanne Udtryk om Christi Frelsergerning: »han — Bær oss aff syndzens byrde« (A. 20 — vel efter Joh. 1, 29) »Alle synder haffuer tw borttaged« (A. 37 — II. 26) »tu æst thet Guds lam, som for oss ij nødt kom, skilde oss wedt then gamble ham« (T. 5) — »han er ij wor stædt kommen, Oc haffuer synden affslet hwer een« (T. 8).

Det *3die* Synspunkt udtrykkes ved Verbet »*forlige*«: »Christus vskyldig haffuer forligt Gud fader oss alle syndere« (A. 26: Chr. innocens patri reconciliavit peccatores) »oc oss med Gud forliger« (B. 9 — B. 15 — II. 65 — sml. Rom. 5, 10-11). Se desuden under Gud Fader S. 102. Det er ogsaa paa Grund af Forligelsesværket, at »Sanctus Paulus monne dig kalde *en megler* til Gud for oss alle« (II. 65 efter 1. Tim. 2, 5: mediator Dei & hominum) derimod betyder »meglere« brugt om Jesus i T. 20, T. 21 og II. 73 nærmest »Fortaler, Talsmand« (sml. 1. Joh. 2, 1: advocatus).

Forligelsesværket kan udtrykkes ved, at Christus »*stiller*« — »*bærer*« — »*fratager os*« *eller* »*overvinder*« *Gud Faders Vrede* (Rom. 5, 9 — sml. Ps. 2, 12) og »*flyr os Venskab*«: »ther med Guds faders wrede stilt, ther offuer oss gick alle« (B. 3 — B. 5) »Guds wrede han for oss bar, flijde oss wenskab« (B. 17) »oc haffuer synderne flijt faderens wenskab« (B. 18) »fraa oss tog Gud faders wrede« (C. 18) »Guds wrede offueruand« (T. 19) sml.: »Gud haffuer til oss nw ingen had, men her er nw fred wden all wlad« (A. 33; Ulad = Uro, Skænden; men Udtrykket er for Resten fremkommet ved en Fejloversættelse af »nu is groth vrede aen vnderlaeth«) (A. 33) — »oc giorde oss een ewig fred alt med thijn død oc pijne« (D. 2 — vel efter Rom. 5, 1).

Retfærdiggørelsen ved Christus omtales A. 22: »retferdighed monne han giffue« (Contexten viser, at Tankegrundlaget er Rom. 4, 25) »Guds retwijshed oss kommer wid Iesum Christ« (A. 1 — man sml. f. Ex. Rom. 3, 21-22), og om Christus siges: »Han er sielff retwijshedzens liwss« (A. 22 — efter Mal. 4, 2).

Læge-Billedet har vi forud omtalt S. 76 under Synden.

Renselsen fremhæves i B. 13: »oc giorde oss klare oc reene«.

Hele Udviklingen af Frelsestanken under de nævnte 4 Hovedsynspunkter: Løsningen af Trældomsbaandene, Betalingen, Forligelsen

og Retfærdiggørelsen, viser, i hvor høj Grad denne Christi Gerning er blevet det centrale i Tidens religiøse Tankegang, og Salmerne træder derved i stærk Modsætning til Middelalderdigtningen i Danmark.

Men Salmernes Sprogbrug paa dette Omraade viser tillige det religiøse Sinds forskellige Forsøg paa at faa klaret sit Bevidsthedsindhold ud i nogenlunde anskuelige Udtryk. Fremstillingen er ikke skarpt dogmatisk: Tanker og Udtryk fra 2 modsatte Tankerækker kan glide sammen, som vi har set ved Ordet »købe«, og den specielt luthersk-paulinske *Retfærdiggørelseslære* (udfra Romerbrevet) synes for tung i Tankestoffet til at fremtræde i Gloseforraadet uden ved et meget beskedent Procenttal af Ord og Udtryk; — men selve Tanken om Løsning og om Midlet dertil: Betaling, er stærkt fremme, og det er en absolut »objectiv Forsoningslære«, hvor »Guds Vrede« »overvindes«, som dette Salmesprog fører os ind i.

Den Maade, hvorpaa Ordet »forløse« trænger frem ved Siden af det i Middelalderen hyppige »løse«, viser, ligesom den absolutte Brug af Ordet »frelse«, hvorledes den syngende Menighed indøves i den religiøse Tænknings uvilkaarlige Abstraheren.

Descendit ad inferna gengiver C. 9: »*til heluedis foer*« — II. 41 betegner det som en Kampdaad ved Ordene: »helffuede han brød«, og hertil svarer Fremstillingen A. 35: »Thet heluede monne tw igiennom gaa, thijne fanger tw frelste saa«. *Bortførelsen af Fanger* er nævnt Ef. 4, 8-9 efter Ps. 68, 19; at Fangerne er Christi, ɔ: de hensovede gudfrygtige, kan maaske støttes paa 1. Pet. 4, 6 og Matth. 27, 52-53, sml. T. 1: »O Christe mildt thu haffuer stildt wore aldefæders forlange, som aar oc dag ij we oc vmag vdi helffuede laage fangen. Vdaff stoor nød ropte the: o Gudt, ladt op the hemmelske poorte, ladt op vdi alle orthe. Sendt oss thin søn ther tager oss fran then sware wee«.

Medens Christus da tilsyneladende »*laa ij dødzens bond*« = des Todes Bande Ps. 18, 5 hos Luther (A. 22) »ij dødzens wonde« = dolores mortis Ps. 18, 5 efter Vulgata (T. 8), udkæmpedes i Dødsriget *den underfuldeste Kamp:* »Død oc lijff haffue nw strid« (A. 26 — sml. B. 18) »ingen wilde anden wige« (B. 18) —

»ther wor en gantske vnderlig krij,
ther døden oc lijff the stridde,
liffuit fick tha macht oc offuerhand
oc monne døden afliffue. (A. 22).

(sml. »slaa ihiel then horde død«
[A. 5 = T. 21]).

Schriften haffuer oss thet kund giord,
att Christi død bedreff thet mord,
eet spott aff døden er worden«. (A. 22).

»ath een død then anden sløg [ɔ: slugte].
Handt haffuer sijn seijer nw tabit«. (T. 8).

Det hyppigste Udtryk er »*overvinde*«*:* »dog haffuer Christus døden offuerwundet« (B. 18 — sml. A. 5 — T. 21 — B. 17 — T. 23), A. 22: »oc døden er offuerwunden. All sijn rett oc all sijn macht, som wij wore vnderlagt, borttog Christi død allene« eller med Verbet delt: »vant han offuer i sin mandom« (II. 72). Herhen hører maaske ogsaa A. 2: »Tw haffuer offuerwundet then bittre pijne dødzens sting«, der dog efter 1. Cor. 15, 56 snarere er at henføre til Sejren over Synden.

Sjældnere er Glosen »*fordærve*«*:* »tw som døden haffuer forderffuit« (A. 25 — sml. B. 10 — C. 7) — eller Hans Tavsens frit poetiske »hagde stungit døden med sin egen brod« (II. 81), der aabenbart ikke har nogen Tanke paa 1. Cor. 15, 56, om det end er inspireret af 1. Cor. 15, 55, men blot rummer det gammelnordiske Følesæt: Skammen ved at saares med sine egne Vaaben.

Endnu kan anføres nogle Citater, der viser, at Christi Sejr gjaldt ikke overfor Døden alene (sml. Luthers Ord: von allen Sünden, vom Tode und von der Gewalt des Teufels), *men ogsaa overfor Helvede, Synden og Djævelen:*

»Bode synd oc død oc ther till heluede for hannwm gantske motte falle« (A. 36) »Helffuede, synd oc dødsens krafft, som oss hagde for fanger hafft vant han offuer i sin mandom« (II. 72) »heluede, død oc dieffuelsens wold han haffuer forderffuit for wor skyld« (C. 7) »forderffuet synd, død oc all dieffuelsens macht« (B. 10) »Død, synd, lijff oc all naade monne han allene offuer raade« (B. 17) »Han haffuer offuerwundit synd, heluede oc nød« (A. 1).

Sejren over Synden omtales nærmere A. 36: »wore synder allsammen weldigen haffuer offuerwunden« og B. 17: »synden haffuer han fangen« (se II. Del S. 28).

Sejren over Djævelen skildres T. 27: »Een stridsmandt haffue wij faat wden gammen, som dieffwelen wel kandt twinge — wor fiende er skend.«. — Smlgn. »Christus haffuer hans

macht knusit« (B. 6) — »der met [ɔ: med sit Blod] han dieffuelen felde met all hans mact« (II. 68) »Goliat er offuerwunden« (A. 22) — Denne Sejr fremstilles i T. 21 som vundet, fordi Djævelen ikke vidste, hvad for en Modstander han havde at gøre med: »Sin Konglig macht førde handt ij løn alt vnder then wsle menniskens køn. Handt wilde diæffuelen fange« (T. 21 — sml. A. 5), en Tanke, som er fremme hos mange Kirkefædre og f. Ex. kan ses hos Augustin: De symbolo IV. Cap. 5 ligesom i Eysteinn Asgrimssons »Lilja«. Som Følge af Sejren er Djævelen fanget og bundet: »Christus haffuer hannom fangit. Eth Guds ordt kandt hannom binde«. (T. 24) »Dieffuelen haffuer han belenckid« (A. 13) — og dermed følger Befrielse for Menneskene, der var Djævelens Fanger; thi »thu haffuer met macht nw ødelagt then falske dieffuels snare« (T. 1) — »rett frij ere wij nw giord aff dieffuelens falske snare« (D. 3 — sml. T. 11: »som oss haffuer løøst fra dieffuelsens list«) — »oss aff dieffuelsens fengzel nam« (B. 13).

Vi ser, at sammenstiller vi de Salmesteder, der taler om Nedfarten til Dødsriget, finder vi den samme Opfattelse, som er udtrykt i Luthers bekendte Torgauerprædiken 1533 (se P. Madsen Dogmatik S. 461), at Christi Besøg i Dødsriget er en sejrrig Kampdaad, hvorved han udfrier de fromme af Djævelens Fangenskab. Men med Glosen »Helvede«s Dobbeltbetydning (se S. 61) synes der ikke at gøres nogen Forskel paa Pinestedet og »limbus patrum«*). — I Gengivelsen af en enkelt Luthersalme har vi tillige truffet den gmlkirkelige Forestilling om Djævelen, der bliver narret af Christi ringe Udseende.

Ligesom Luther fremstiller *Christi Frelsesmaal:* »auf dasz ich sein eigen sei und in seinem Reiche unter ihm lebe und ihm diene in ewiger Gerechtigkeit, Unschuld und Seligkeit«, — saaledes betegnes dette Frelsesmaal ogsaa i Salmerne i Forbindelse med hans Liv og Død baade negativt og positivt, negativt f. Ex.: »een træl hand word, att han oss icke gantske wilde fortabe« (A. 7), »Then

*) jfr. Hr. Mich.'s Udtryk om Adam (S. 159, Str. 1):
Hanss siæl bleff offuer V twsendhæ aar
i hælffuedhæ, som sckreffuet staar,
Gud henne til limbum sændhæ.
eller S. 90, Str. 2:
I lymbo war han fæm twsendæ aar,
och møghet meeræ, som sckreffuet staar,
synæ synder sculdæ han ther bødhæ:
Ther toldæ han wee och hælffuedes nød.

grumme død wilde tw lijde, att wij motte then ewig død qwit bliffue« (A. 35), — positivt f. Ex.: »dw lost dig føde till iørderig, *Ath wi motte worde Gudz børn met dig*« (II. 19 — sml. B. 4 — D. 2) »Handt tede ther mett sijn kiærlighed, wij skulde bliffue hans ewindelig, Oc aldri fraa hannom skillies« (T. 21; om Tanken sml. Joh. 10, 28 og 14, 3) »Christus *giffuer himmerig*« (B. 14 — sml. B. 9 — B. 10 — II. 42 — Hr. Mich. S. 113 Str. 5) »tw for wor skyld døder er, ther med wij himmerige winde« (B. 11) »Tw haffuer offuerwundet . . . . . oc oplat alle, som tror paa teg, himmerigis rijge« (A. 2) »himmerig igien oss skenckid med thet ewige lijf« (A. 13) »bar oss thet ewige leffnid (A. 22) »giorde oss arwinge wdi himmerigis sall« (A. 19 — B. 4 — sml. Tit. 3, 7) »kom her nid til iorderig, att han wilde oss giøre salig« (B. 6) — »att wij skulle alltijd wære glad« (A. 22) — Parallelsteder vil findes i rigt Maal gennem de Henvisninger, der gives under Gloserne for Himmerigsliv og evig Frelse (S. 57-60).

Om Frelsesværkets Betydning for Jordelivet sml. B. 11: »ther fore leed Guds søn pijne, att wij skulle nw rett Christelige leffue, hind anden elske oc lijde, giøre them gott som oss giøre ont«.

Et ejendommeligt Udtryk for Christi Frelsergernings Maal er endelig Ordet »*kalde*«: »men du est kommen ath kalle synder alle« (II. 73, efter Marc. 2, 17), hvortil svarer Udtrykket i C. 18: »Han siger sielff: kommer ij arme« (efter Matth. 11, 28, sml. S. 103).

§ 5: Jesu Opstandelse, Himmelfart og Dom.

> Tertia die resurrexit a mortuis. Adscendit in coelos. Sedet ad dexteram Dei Patris omnipotentis. Inde venturus est iudicare vivos et mortuos (Symb. apost.) gleichwie er ist auferstanden vom Tode, lebet und regieret in Ewigkeit, das ist gewiszlich wahr. (Der kl. Cat.).

Resurrexit gengives ved »*opstod*«: »paa tredie Dag hoch af døde opstod« (C. 9) »han opstod« (II. 41) »then som opstod aff døden« (A. 24) — eller med Verbet delt: »Christ stod op aff døde« (A. 26 — A. 27 — B. 18) — eller med sammensat Tid: »Han er igen opstanden« (A. 22 — A. 25 — A. 26 — A. 35 — B. 17 — B. 18: »Christus er opstanden aff døde med sande«).

Vi træffer Udtrykket »*aff døde*« svarende til »a mortuis« (A. 26 — A. 27 — B. 18 — C. 9, hvortil jfr. f. Ex. Joh. 2, 22 — Acta 17, 3 — alm. bibelsk); derimod det til »vom Tode« svarende »aff *døden*« (A. 24 — A. 35).

Substantivet *Opstandelse* (resurrectio f. Ex. Acta 2, 31) finder vi B. 18: »hans erlige opstandelse« (Chr. P. II, 3: ærefulde opstandelse) og T. 33: »din hellige Opstandelse«.

Som Paaskevidner nævner A. 26 og B. 18: »Maria« d. v. s. »Marie Magdalen« (B. 18) »Guds Engle og iordeklæder« (A. 26) »englis witnesbyrd, hans swededug oc klæder« (B. 18).

adscendit in coelos: »*til himmels foer*« (C. 9) »Til Himmels igen til fader mijn faar ieg fraa thette ælende« (T. 21 sml. Joh. 16, 28) »oc i rigit for« (II. 41) »han er, som han sagde, opfaren« (A. 25). — Hertil svarer Substantivet »*Himmelferdt*« (T. 33). — Andre Udtryk er: »Igiengangen til thin faders land, ther sidder tw hoss hans høgre hand« (A. 35) og vistnok ogsaa A. 36: »oc haffuer sitt rijge saa indnommen«. — Samme Udtryk som i A. 35 for »sedet ad dexteram« har vi T. 23: »*Sidder hooss Guds Faders høgre haand*« (sml. Marc. 16, 19) eller A. 2: »Ther fore sidder tw nw paa Guds høgre hand ij ewig Maiestetis ære med thijn fader« (»i din faders herlighed« II. 81) og B. 9: »som hooss Gud fader sidder«. — Herligheden fremtræder med Ord af Acta 5, 31 i »Riglige met mact ophøjet er nw din Søn i hiemmels throne« (II. 68).

Der skal han herske over alt og alle. Gloserne er de samme, som vi fandt brugt om Faderens Herlighed og Herskermagt: *Herlighed, Ærlighed, Majestæt; Herre; raade over, regere.* Se Citaterne ovenfor af A. 2 og II. 81 samt: »Thin erlighed oc Maiestet er alting vndergiffuen ij hvadt som helst ther leffuer« (T. 1) »Død synd lijff oc all naade monne han allene offuer raade« (B. 17) »Ther fore æst thu offuer werden nw een Herre till ewige tide« (T. 1).

Hovedudtrykket for denne Christi Gerning er »*regere*« (sml. f. Ex. Rom. 15, 12): »Christus nw leffuer altijd skal regnere« (A. 26) »regherer thet med thijn orde sterckelig med Guddoms macht« (A. 13) »Och regere du dem selff« (II. 81 sml. A. 2). — Christus kaldes derfor ogsaa »*Konning*« (A. 26) »Konning pur« (T. 1), »Konning ij ewighed« (A. 25 — sml. 1. Tim. 1, 17) og, med en ny Mindelse om den hebraiske Status constructus: »Alle naade oc miskundhed euige Konning« (T. 20); desuden »wor Konning« (A. 22) »wor Konning wijs« (A. 21) »*ærens Konning*« (A. 2 — A. 25 — efter Ps. 24, 7-10) »en Konge aff all ere« (II. 81) — og han hilses derfor ogsaa: »ære wære teg Christ med kongenaffn« [maaske efter Aab. 19, 16] »holt thijn spijr med kongelig acht« (A. 7). — Selv under sit Jordeliv var han »Konningen wdaff himmerig« (B. 6 sml. Joh. 18, 36-37); men »Sin Konglig macht førde handt ij løn« (T. 21).

Men han har ogsaa anden Gerning for os i Himmelen. I Overensstemmelse med Joh. 14, 2-3 hedder det, at han efter Himmelfarten »redde oss rum vdi Engle kor« (II. 41), og overfor Faderen har han en Forbedergerning som *Mægler, Fortaler, Talsmand,* medens han overfor Menneskene bliver *Husvaler:* »Ther wil ieg wære meglere thin« (T. 21 — sml. 1 Joh. 2, 1) »Til teg, O Guds søn, wor meglere skøn, opløffte wij wor bøn« — »Eya tw wor fortaler

til Gud wor Fader, oc æst wor hugswalere« (T. 20), ang. det sidste Udtryk sml. T. 35: »Wed din tale, wed dit ord, som tw sende oss ned til iord Ath hugswale thine wdwalde ther mett«. — »wor talsmand æst tw worden til wor Fader« (T. 19) — »vor meglere est du all ene; Til Fader vor dw for oss gaar formedelst din død oc blodige saar« (II. 73 maaske efter Hebr. 9, 24) — Det er vist ogsaa om denne Christi Forbedergerning, at Udtrykket »*Tolk*« maa forstaas i: »Han er forwist then rette tolck« (C. 3). — I T. 1 er det derimod Christi Ord, der kaldes »theris tolck, thine arme folck, som sidde vdi thet mørcke«.

Inde venturus est iudicare: »Oc tro wij att tw her effter worder tilkommendis een streng dommere« (A. 2 — II. 81 — sml. yderligere de S. 56 anførte Citater af C. 9 — T. 1 — B. 14 — II. 68). — Vi lægger Mærke til Benævnelsen »*Dommer*« (A. 2 — C. 9 — II. 81 — sml. f. Ex. Jak. 5, 9 — Acta. 10, 42) og Adjectivet »*Streng*« (A. 2 — II. 68 — II. 81), jfr. ovenfor S. 56 og II Del S. 65.

Cap. XIII: Tiltaleord og Kendingsnavne for Jesus Christus.

§ 1: Tiltaleordenes Betydning som Udtryk for Følelsen.

I det foregaaende er Jesu Fødsel, Liv, Død, Opstandelse og Himmelfart fremtraadt for os som en Række Facta, der, om de end sine Steder er bredere og kraftigere udmalede end andre Steder, dog gennemgaaende betegnes ved bestemte hyppigt tilbagevendende Gloser. I nøje Sammenhæng med denne Række af Kendsgerninger er stadig i Salmerne fremstillet de Frelsesmaal, hvortil de sigter, idet den religiøse Tanke gennem Billeder søger at klare sig sin Forstaaelse af Livsmaalene og de Veje, der ved Jesu Liv banes for den troende frem mod disse Maal. Om end ogsaa her Udtrykkene varierer, kan der dog paapeges bestemte Billeder, bestemte Grundtanker, bestemte Gloser og oftere tilbagevendende Vendinger, hyppigst med bibelsk Oprindelse, — alt som Udtryk for Tankens Stræben mod Anskuelighed og Forklaring.

Derimod vil ingen af de to forud fremstillede Grupper af sprogligt Stof i synderlig Grad vise os Stemningernes Art og Fylde, den Følelsesbetoning, hvormed den nævnte Tankekærne af historiske Facta og billedlig Forklaring omfattes og vurderes af det religiøst bevægede Sind. — Skal vi igennem det sproglige Stof have fat paa denne Side af det religiøse Liv, — skal vi se et Glimt af Følelsen, — maa vi væsentligst søge til Kendingsnavnene og Tiltaleordene. Dér, hvor det, der andetsteds i Salmerne kan være gengivet i lange Sætninger, koncentreres i enkelte korte Ord: Adjektiver eller Substantiver, eller hvor det, der andetsteds i Salmerne fremtræder

som usmykket historisk Referat, omsmeltes i Bønnens og Tilbedelsens direkte Samliv, dér kan vi snarest faa en Anelse om den religiøse Stemningsfylde. Vi skal derfor i det følgende give en kort Oversigt over de vigtigste Tiltaleformer og Kendingsnavne for Jesus Christus, Guds Søn.

§ 2: Navnene fra Apostolicum brugte som Tiltale.

Ligesom vi har set det i Omtale, bruges ofte i Tiltale begge Navne sammen, sjældent ubøjet: »*Iesus Christus*« (A. 12) — hyppigere bøjet: »*Iesu Christe*« (A. 33 — T. 5 — T. 19 — T. 20 — T. 33) — hyppigst med sidste Navn i Kortform: »*Iesus Christ*« (A. 19 — A. 20 — B. 4 — B. 5 — B. 8 — B. 9 — D. 2 — D. 3 — T. 1 — T. 11 — T. 27 — II. 68) — og ligesom ved Omtale bruges Christusnavnet ikke som Titel, men som rent Egennavn uden foransat Jesus, — hyppigst bøjet: »*Christe*« (A. 19 — A. 22 — A. 25 — B. 19 — C. 4 — D. 2 — T. 1 — T. 9 — T. 19 — T. 35 — II. 19 — II. 21), sjældent i Kortform: »*Christ*« (A. 7 — T. 7 — II. 73). Derimod bruges, som rimeligt er, Menneskenavnet Jesus, der næsten ikke benyttes alene for sig i Omtale, ofte i den fortrolige Tiltale: »*Iesu*« (A. 35 — A. 37 — T. 1 — T. 5 — T. 6 — T. 19 — II. 26 — II. 73 — II. 81) ofte med foran- eller eftersat Adjectiv (T. 1 — T. 5 — II. 19 — II. 73).

»*Herre*« bruges enten staaende alene som Tiltale (B. 19 — C. 19 — T. 1) eller i Forbindelserne »Herre Iesus Christ« (B. 15) »Herre Jesu« (T. 33) »*Herre Christ*« (A. 13 — A. 14 — C. 15 — T. 3) og bøjet: »Herre Christe« (A. 2 — II. 82).

Kun en enkelt Gang træffer vi som Hovedordet i Tiltalen »*O Guds søn*« (T. 20) ellers er dette som andre Kendingsnavne ikke ualmindelig vedføjet Egennavnene.

§ 3: Kendingsnavne, der staar i Forbindelse med Oprindelse og Fødsel.

Kendingsnavnene kan have meget forskellig Oprindelse; men alle klinger de sammen i at lægge Stemningfylde om Personen.

Nogle af dem kan ved at dvæle ved Christi guddommelige Oprindelse af Evighed lægge Himmellys og Evighedsglans om Navnet: »then som kom aff himmelen« (A. 21 sml. Joh. 3, 31) »then her offuen« (T. 2) »den som Gud faders wisdom waar« (II. 72 se foran S. 107) »Alpha oc O« (T. 9 — Aab. 1, 8) »O Gud oc meniske Jesu Christ« (B. 8), »*Guds Ord:* »Tw æst Guds ord thet rene« (T. 7) sml. T. 2: »kiende thit ordt, all naade haffuer giordt; thi thet er menniske worden« (jfr. Joh. 1, 14) og det allerede omtalte, hyppige »*Guds eneste søn*« — »*Guds eenborne*«; i det hele vil et Tilbageblik paa Afsnittet om Forholdet til Faderen vise en Række Kendingsnavne med dette

Præg af Evighed, Herlighed og Mystik, saaledes »*evig Søn*« og *Skabernavnet.*

Andre Kendingsnavne lægger Forjættelsernes Glans om Spædbarnet: »then, Propheterne ij fordom tijdt spaade tilkommendis« (T. 9 — sml. f. Ex. 1. Pet. 1, 10-11). Hertil hører *Emanuelnavnet* og Benævnelsen »*Frugt*«: »Thu æst Emanuel . . . . Thu æst Iacobs sterne og Israels quist som Bileam sagde foruist oc Esaias alt mest. Thu æst then kielde, som naaden vdualde [ɔ: udvældede], som Propheten aff melde« (T. 5 — sml. Es. 7, 14 — 4. Mos. 24, 17; Es. 11, 1 og 12, 3)*) »Gud med oss emanuel« (A. 21) »O werdig frucht« (T. 1) »O Iesu Christe, Iomffru Maria welsignede lifsens frucht, mett all ære oc tucht« (T. 20), sml. Hr. Mich. S. 13, Str. 2 og Br. & H. VI. — *Menneskenavnet* stiller ham fast paa Jorden i vor Midte: »Eet menniske« (A. 21, jfr. S. 108).

Gennem *Brodernavnet* gøres den nyfødte os kær, fortrolig og nær: »O Iesu Christ, wor broder kiær« (B. 8 — D. 2 — II. 72 — sml. A. 21 — T. 20 — T. 27 — Hr. Mich. S. 123, Str. 6 — jfr. Rom. 8, 29).

§ 4: Kendingsnavne ud fra Christi Hovedegenskaber, fra hans Frelser- og Kongegerning.

Andre Kendingsnavne nævner Personen efter hans Hovedegenskaber: »sandhedzens port, kierlighedzens speil« (C. 4), hvortil kan jævnføres: »I hannwm all sandhed findis all naade oc all miskund« (B. 14 — sml. Joh. 1, 14) — »retwijshedzens liwss« (A. 22 — efter Mal. 4, 2).

De fleste samler sig om hans Frelsergerning, en enkelt Gang saaledes som denne prototypisk ses i det gamle Testamentes Skikkelser *Moses* og *David:* »Her haffue wij sand Mosen, som wdledde alt Israels køn fraa syndzens trældom til hiertens lijse . . . Loff prijs oc ære wære teg Dauid, O Christe wor Konning, som stridde for oss mandelig« (A. 22); hyppigst ved de allerede omtalte Navne: *Frelser, Frelsermand, Guds Lam, Mægler, Fortaler, Husvaler;* sml. ogsaa »hooss Gud wor naade er han oc miskund« — »Christ herre wor Gud falle wij til fod, som alles wor trøster monne wære« (A. 1); man mærke sig ved første Del af Citatet den stilistisk ejendommelige Korthed i Udtrykket, hvorved Navnet paa Egenskaben eller Gaven bruges som Navn paa den, der udvirker den, — og i anden Del af Citatet *Trøsternavnet.* Frelsergerningen kan ogsaa fremhæves gennem *Vejbilledet:* »Iesu thu æst wor wey till Himmels och wor stij . . . Tu æst Paradises port« (T. 5 — sml. Joh. 14, 6 og 10, 7). Det sidste Udtryk er dog vist laant fra

*) Kildebilledet kan, som paavist, med bibelsk Hjemmel bruges om Christus; men dets Plads i T. 5 skyldes vel nok en direkte Overførelse af en Mariabenævnelse, sml. Hel. Skrinet S. 426-28.

Mariadyrkelsen, sml. Hr. Mich. S. 11, Str. 2 og Br. 164, 14: Bonaventuras Psalterium minus. —

Man vil erindre endelig de S. 53 omtalte Ord: *Stridsmand og Høvidsmand,* ligesom det er med Henblik paa Kampen, at han A. 22 kaldes: »*Israels skiold*« — sml. II. 21: »Christe dw est all ene vore skiold oc swerd«. —

Om *Dommernavnet* med dets frygtindgydende Majestæt se S. 56 og 123.

Som den, der leder og styrer os, kaldes han Mester: »ther wil ieg wære *Mester* thijn« (A. 5 — sml. A. 31 og II. 70 samt Syge M. S. 8, L. 23: »Christum kalle de deris mester«) og Konge (se foran S. 122); men væsentligst maa ogsaa Benævnelserne »Vej« og »Lys« føres herhen, om de end kan have forskellige Oprindelser og rumme forskellige Tanker.

§ 5: Udtrykkene Vej og Lys; Liv og Opstandelse; vor Trøst, vor Salighed, Haab og Glæde.

Udtrykket »*wor wey*« bruges som Kendingsnavn baade C. 4: »Christe tw æst wor wæy oc thet sande liwss« og II. 73: »wi loffue dig Christ wor vey oc liff wor ganske trøst«, hvilket ogsaa senere i Strofen fortsættes med: »O liuss offuer alle lad oss ey falle i syndsens brøst«. Begge Steder har vi altsaa Udtrykket *Lys,* nærmest i Tilslutn. til Joh. 1, 9 og 8, 12 — ligesaa i II. 68: »ath Christus allene det rette skin er, det wi skulle følje«. — Baade T. 35: »Christe, Hedenske folckis lijuss oc Israels ære« og B. 7: »Han er thet klare oc salige liwss for alle hedninge att liwse thennom som ere vwijss oc Gud icke kende; Han er oc thit folks Israel prijs, ære, frøgd oc glæde« hviler derimod paa Luc. 2, 32. Det er vist baade Ordene af Joh. og hos Luc., der ligger til Grund for A. 19: »Thet ewige liwss gaar nw herind, som giffuer all werden eet nyt skijn oc liuser mit om midnatis tijd«, medens Slutningen af den tilsvarende Strofe i B. 4 bestemt peger mod Joh. 12, 36. — Tanken om Julestjernen (Matth. 2, 9-10) spiller sikkert med i A. 21: »Christus er thet Engelske liwss, som hiwrderne soge ij krybben laa«. Tanken om Stjernen kan enten henføres til Julestjernen, og derigennem til Bileams Spaadom, eller til Aab. 22, 16, saaledes som i A. 13: »han er then morgenstierne, wor hierter opliwser saa gierne med sijn miskundheds ord«. — Derimod er det, ligesom i det S. 125 nævnte Citat af A. 22, vel nærmest Mal. 4, 2 (sml. ogsaa Es. 60, 20 og Parallelsteder), der bibelsk ligger til Grund for T. 5: »tu æst een faffwer Soel skiinende och klaar, som ij wærden skijn obenbar«, sml. »O thu klaræ skijnendhe sool« om Jesus (Br. & H. XVIII). Middelalderen har Solbilledet baade om Maria og Christus, og T. 5 synes at være bevidst Overførelse af mariansk Text til Jesus-Bøn. Enten Stjerne- eller Solbilledet maa vel ogsaa nærmest ligge til Grund for Udtrykket »oprunden« C. 7: »til salighed

oc alskens trøst er han oss alle oprunden« (sml. Es. 58, 10 og 2. Pet. 1, 19 — jfr. dog: »Thu æst oprwnden aff dauitz rooth« Br. & H. II).

Som den, der har besejret Døden, tiltales han, efter Joh. 11, 25: »Christe tw æst *wort lijff oc opstandelse*« (A. 23). Baade »liffuit« og »opstandelsen« bruges da ogsaa i den bestemte Form om ham (A. 22), medens A. 26 har »lijfzens høffding« (Acta 3, 15).

En noget anden Betydning har vistnok Ordet *Liv* i C. 4: »alle Christnes lijff oc raad«, — B. 7 og B. 9: »wort lijff oc all wor salighed«, — T. 19: »Thu est wortt liff oc søde trøst bode ij modgang oc ij løst«, sml. »thin hellige røst er liffuit wisth« (T. 1 sml. Joh. 5, 25 og 6, 63) — hvilke alle nærmere forklares ved T. 20: »Alle naade oc miskundhed euige Konning, wort hierte liiff, wor kiære søde oc sande trøst« ɔ: det, der ganske optager og fylder Hjertet, — hvorved vi er inde i den Kreds af Ord, der, skønt de egentlig udtrykker en Sindstilstand hos det beskuende Menneske, en glædebringende Gave fra den beskuede Guddom, dog bruges som Kendingsnavn for denne selv, idet Gavenavnet glider over til at blive Navn for Giveren, Følelsesnavnet Betegnelse for Følelsens Genstand.

Saaledes bruges, foruden »wort lijff«, særlig: »*wor trøst*«: »thu est alleen alle syndheres trøst paa iorden« (T. 1 — sml. T. 5 — T. 7 — T. 19 — T. 20 — II. 73 — A. 1: »wor trøst oc ære«. — »Verdens Trøst« har vi brugt om Jesus f. Ex. Hr. Mich. S. 51 Str. 4, om Maria Br. & H. III). I de fleste af de her nævnte Exempler ligger Betydningen »consolatio, consolator« nærmere end den gamle nordiske Betydning »Hjælp, Støtte, Tillid«, som findes i Flertallet af Kalkars Middelalderexempler (se Kalkar IV, S. 475 b.). — — Desuden »*wor salighed*«: »IEsu som er wor salighed all wor attraa oc kierlighed, Allis wor Gud oc skabere blijd« (A. 35 — sml. om Jesusbetegnelsen »Salighed« ogsaa A. 21 — B. 3 — B. 5 — B. 7 — B. 9 — C. 18), — »*wort haab*« (A. 26 — B. 18 — D. 2 — T. 7 — efter 1. Tim. 1, 1 og Col. 1, 27), — »*wor glæde*«: »Mijn glæde oc all mijn løst« (T. 7 — sml. T. 21 — B. 7).

Af enkeltstaaende Betegnelser har vi i de citerede Exempler truffet: *raad, ære, attraa, kierlighed, løst, prijs, frøgd, wor naade oc miskund,* — og i A. 1 har vi maaske tillige »*lijd*«: »til hannwm thijn lijd sett haab oc trøst«, (hvor Ordet jo dog ogsaa kan opfattes som Object, ≠ Haab og Trøst).

§ 6: Billeder paa Hjerteforbindelsen og Lydighedsforholdet.

Medens de ovenfor nævnte Gloser er Abstracta, væsentlig hentede fra Følelsens Verden, udtrykkes den levende, inderlige Hjerteforbindelse ogsaa i konkrete Billeder med bibelsk Grundlag: *Brudgomsbilledet, Roden* med Livssaften, *Maden* og *Brødet,* saaledes, foruden den indirekte Betegnelse der ligger i Navnene »Brud« og

»Dronning« brugt om Menigheden (se S. 15), i den direkte Jesus-Benævnelse »thijn kiæriste brudgam« (B. 16 — sml. Joh. 3, 29 og Matth. 25, 1 ff), og i Ordet II. 73: »wor rod est du, och wi dine grene« efter Joh. 15, 5, dels endelig i de Ord, der viser hen til Nadveren: »Christus han er then sande mad, som bespijser then Christne stad« (A. 22) »Christus wor siæls madt være« (T. 8) »det leffuendis brød han kallis« — »O Iesu Christ, du est for vist Gudz ooss [ɔ: Saft; se Mar. Kr. S. 50] oc kerne« (II. 68), sml. Joh. 6, 35 ff.

Sammen med det inderlige Tilegnelsesforhold hører maaske bedst Udtrykkene »Thet ewige gode« (A. 19) »thu høgiste gode« (T. 2).

Til sidst kan der være Grund til atter at minde om det Navn, der paa een Gang rummer Evighedens Herlighed og Kraft og Forholdet til Mennesker, *Kongenavnet,* som omtalt S. 122, eller efter Ps. 24, 9 »*ærens Konning*« (A. 2 — A. 25 — II. 81: »en Konge aff all ære«).

§ 7: Adjectiver, knyttede til Christusbenævnelserne.

Til disse Navne, men mest til Egennavnene Jesus og Christus lægger sig en Række Adjectiver: »*vskyldig*« (A. 26 — A. 37 — B. 13 — B. 18 — II. 26) — »boldt« (T. 1 — sml. Br. 301, 2: Dyrerim) »fijn« — »reen« — »pur« (T. 1) — »rig« (II. 73) — »from« = tapper (T. 27) — »wijs« (A. 21) — »skøn« (T. 20) — »Dannis« (II. 68) — »blijd« (A. 35) — »miskundelig« — »all fuld aff naade« (B. 13 efter Ps. 130, 7) — »naadefuld« (T. 19) — »naadig« (T. 1) — »*mild*« (B. 13 — D. 2 — T. 1 — T. 5 — T. 19 — T. 20 — sml. Br. 232, 7: Mariagerhdskr. — Br. 57, 18: Et Skriftemaal) — »*god*« (T. 1 — T. 19 — T. 20 — D. 2 — II. 73), men dog ogsaa overfor de ugudelige »streng« (A. 2 — II. 81). Alle skildrer de hans Egenskaber, ligesom Udtrykket B. 14: »I hannwm all sandhed findis all naade oc all miskund«; de søger at vise Sider af hans rige Væsen; men mest brugt er dog næsten de to, der ikke søger dette Væsen selv, saa meget som dets Indtryk paa os og vort deraf følgende Forhold til ham: »*sød*« (A. 20 — B. 5 — T. 1 — T. 5 — T. 19 — T. 20 — II. 68 — II. 73), hvortil svarer Substantivet »Sødhed«: »wort hierte motte smage thijn sødhed alle dage« (A. 13), — og »*kiær*« (B. 8 — B. 10 — B. 16 — C. 10 — D. 2 — T. 1 — T. 20 — II. 70 — II. 72).

Tredie Person i Guddommen:

Cap. XIV: Den Helligaand.

§ 1: Om- og Tiltale, Aandens Komme til Menneskehjertet.

Den almindelige Omtaleform for Guddommens tredie Person er »*then Helliaand*« (A. 1 — A. 2 — A. 3 — A. 5 — A. 15 — A. 32 — A. 34 — A. 35 — A. 36 — B. 2 — B. 3 — B. 8 — B. 10 — B. 13 — C. 9 — C. 10 — C. 11 — C. 21 — T. 9 — T. 21 — T. 23 — T. 29 — II. 41 — II. 42 — II. 65 — II. 76 — II. 81 — II. 84 — jfr. f. Ex. Acta 1, 5 — 2. Cor. 13, 13) eller »Gud then Helliaand« (C. 11 — T. 26) eller, i Doxologi, kendeordsløst »Gud fader, Søn oc Helliaand« (A. 20 — B. 5).

I Tiltale staar Navnet selvfølgelig uden foransat Artikel: »*Helliaand*« (A. 12 — A. 25 — A. 33 — B. 8 — B. 9 — II. 19 — II. 21). Kun et enkelt Sted i en enkelt Salme træffer vi Ordet opfattet, ikke som en ægte Sammensætning, men med Bøjning af Adjectivet: »hellige aand« (A. 3).

Til Navnet kan knyttes *Prædikater og Kendingsnavne.* Foruden »*Gud*« kan »*Herre*« tilknyttes for at betegne det guddommelige: »Herre Gud H.« (T. 33) — »H. Aa. herre Gud« (A. 31) — »H. Aa. O HERRE« (T. 7) — »Herre H. Aa.« (T. 33 — II. 21) — »Kyrie Helliaand« (A. 23 — C. 4).

Guddommeligheden fremhæves f. Ex. i T. 23: »som er Gud mett Fader oc mett Sønnen«, — sml. II. 41: »met Fader oc Søn en Gud sand« og de mange Doxologier, hvor Ligheden med Fader og Søn enten nævnes: »med thennom lijge then Helliaand« (A. 1 — A. 34 — sml. ogsaa C. 9) — eller simpelthen forudsættes. Stærkest fremtræder den vel i A. 33: »O H. Aa. almectigste Gud«.

Det er ogsaa Guds Aand, der styrer alt, hvad der bøjer sig for Guds Magt: »tesligest alle Engle oc all ting, huad Guds aand regerer« (T. 9).

Helligaanden kan (efter Luc. 11, 13, Acta 2, 38 og fl. a. St.) meddeles Mennesker. Ikke blot kom den (efter Luc. 1, 35) over Maria til Jesu Undfangelse (sml. foruden de S. 196 anførte Exempler af A. 7 — C. 9 — II. 41 ogsaa T. 9: »thenne barne moder Maria fødde Christum — Opfyldt mett then H.« og II. 19: »O helligand som wost i din gerning mester mand, at Iomfru fødde vden mand«); men den kan ogsaa gives de troende. Derfor hedder det: »Om then H. beder ieg mest« (T. 29 — II. 65 — efter Luc. 11, 13), og derfor lyder Bønnen, dels rettet til Aanden selv: »*Kom*« (A. 3 — A. 31 — B. 8), dels til Gud Fader og Christus: »hugswaleren lad komme her« (B. 8) — om »komme« sml. Joh. 16,

13: »venerit«, maaske ogsaa 1. Sam. 16, 13: »directus est Spir. Dom. in David«. — Foruden »komme« bruges Verberne »*give*«, »*skœnke*«, »*sende*«: »Giff them alle thin aand och krafft, som hør thit ordt« (T. 33) »Tesligest then Helliaand skencker« (T. 3) — om »give«, »skænke« sml. Luc. 11, 13 og 1. Thes. 4, 48. — »din Guddoms krafft her til mig sent« (II. 65 — om »Kraft« sml. nedenfor). — Glosen »sende« træffer vi ogsaa i B. 8 og T. 21, sml. Joh. 15, 26 — Gal. 4, 6 — 1. Pet. 1, 12. — Desuden træffes andre, negative Udtryk: »Herre med thijn aand oss aldrig forlad« (C. 19) »tag icke fra mig den Helligand« (II. 76 = A. 34 = Ps. 51, 13). — Vi ser, at de forskellige Udtryk for Aandens Meddelelse til Mennesker, baade det selvvirksomme »komme« og de om Guds Virksomhed talende »give«, »skænke«, hviler paa bibelsk Sprogbrug. — Salmerne giver, med de forskellige ovenfor citerede Ord, Udtryk for Menneskehjertets Trang til at modtage Guds Aand, men har intet af det i latinske og latinsk paavirkede Salmer ofte forekommende dogmatiske om Aandens Udgang »ab utroque«.

Det er »*ij aanden*«, Menigheden kan »tiæne« (sml. Filip. 3, 3 — Rom. 7, 6) Christus saaledes, at »wort hierte motte smage thijn sødhed alle dage« (A. 13); det er ved den, Gud virker i Menneskehjertet, sml. Gal. 4, 6. Derfor hører vi i Helligaandssalmerne særlig megen Tale om *Hjertet* og »*wort hiertes hwss*« (A. 31 — sml. S. 9) sml. Rom. 8, 9 ff og 1. Cor. 3, 16, og derfor kaldes Aanden »*hiertens løst*« (A. 25) — »*hiertens frygd*« — »*hiertens Herre oc aandelig liff*« — »*wor hiertens trøst*« (A. 31).

Aandens Gerning i Hjertet og i Menigheden er af flerfoldig Art: nyskabende og styrkende, varmende og samlende, rensende, beskærmende, trøstende og oplysende.

§ 2: Aandens skabende, samlende og rensende Gerning.

Som »Gud *skaber* hellige aand« (A. 3 — jfr. 1. Mos. 1, 2 — Job. 33, 4 — Ps. 104, 30) beder Menigheden ham »*forny*« og »*styrke*« Sindet: »med thijn naade forny wor sind, att wij kunde kende skabning thijn« (ɔ: fornemme din Skabermagt virkende i os — A. 3), — sml. II. 76: »giff en ret aand, forny mit sind« (frit efter Ps. 51, 12); om Glosen forny sml. desuden Ef. 4, 23 og Tit. 35: »lavacrum regenerationis & renovationis spiritus sancti«. — Om Troen siges: »Guds aand haffuer hun [ɔ: Troen] vden twil med seg, alt gott han ij oss mager« (B. 3), og i II. 84 spørges og svares: »hwo er den oss stercker gør emod vor synder alle? Den Helligand all ene, ..., hanss er det, som vel er giort« — sml. A. 3: »styrcke ij oss thet tw haffuer giort« og A. 31: »O Herre med thijn guddoms krafft styrck oss vsle oc giff oss macht«, jfr. Ef. 3, 16:

»virtute corroborari per spiritum ejus in interiorem hominem«. — Udtrykket »*din Guddoms krafft*« har vi ogsaa truffet II. 65; — T. 7 har: »thin Guddoms macht« — »thin krafft«, og Aanden kaldes (efter Luc. 1, 35) »*Guds krafft*« (A. 7 — sml. T. 33), jfr. ogsaa Luc. 24, 49 og Acta 1, 8. Herhen hører ogsaa Udtrykket i A. 3: »Tw æst *Guds Finger* paa then rette hand«. Udtrykket er gammelkirkeligt, og dets Forstaaelse omtales bl. a. i Augustins »De catechizandis rudibus« Cap. 20 § 35. (Aug. IV S. 311-12; sml. Aug. VII S. 266 ff); det er fremgaaet af en Samstilling af Luc. 11, 20 med Matth. 12, 28 (sml. 2. Mos. 8, 19 og 31, 18).

Som den, der i Kærlighed binder Menneskene sammen til Menighed, er Aanden den »Som oss i en Christen samfund, Sambler och pryder mangelund« (II. 41, — om »Samfund« jfr. 2. Cor. 13, 13 — Filip. 2, 1). Disse Gloser »*samle*« og »*pryde*« eller »*bepryde*« er de, der hyppigst bruges om Aandens Gerning i Menigheden. Derfor bedes der: »O Herre med thijn naadis liwss, ther med bepryd wort hiertis hwss; hent tilsamen som ij werden boo aff alle tungemaal til een tro« — »med aandelig smycke wort hierte bepryd, at wij ij haab oc Christelig tro med Gud oc wor næste ij kiærlighed boo« (A. 31). — Til pryde, bepryde, smykke kan vist ikke findes nærmere bibelsk Parallel end Ps. 110, 3, jfr. dog ogsaa Luc. 11, 25. — Aanden skaber Glæde i Sindet ved den gensidige *Kærlighed* i Menigheden: »O søde aand skenck oss thijn løst: giff oss kierlighed wdi wort bryst, att wij kunde hwermand elske aff hiertens grund« (B. 2) eller i C. 10: »att wij maa dricke aff thit kierligheds bryst«; dette Billede, hvor Aanden ses som Menighedens Moder, beror vist paa en skødesløs Behandling af den tyske Text (»Brunst« læst som »Brust«), men kan maaske i Udtrykket være paavirket af Es. 66, 11: »repleamini ab ubere consolationis ejus« og 1. Pet. 2, 2. — Kærligheden sammenlignes ogsaa med *en Ild*, hvortil da svarer Verbet »*optænde*«: »Thijn brendendis kierlighed ij thennom optend« (A. 31) — »Optend ij oss thijn Guddoms ild, oc ødeleg wor egen wild« (A. 3), sml. fervere spiritu (Acta 18, 25 og Rom. 12, 11) — spiritus ardoris (Es. 4, 4) og Ildtungerne (Acta 2, 3).

Det sidste Exempel viser Helligaandens rensende Gerning som den »som driffuer synden aff hiertet bort« (II. 84) og »wochter oss fra syndelig id« (II. 41), idet det nyskabte Kærlighedsliv fylder Hjertet. Dette er ogsaa Grundtanken i Udtrykket A. 31: »Thijn ild, thit wand*), thit sandheds liwss lad brende oc tho wort aandelig hwss«, sml. Udtrykket i samme Salme »Tw hellige ild«. Derfor rettes til Helligaanden Bønnen om Renselse med Udtrykkene »*afslette, afto*«: »Affslætt alle Christens brøst« (A. 25) — »aff tho ij oss all syndzens brøst« (A. 31) — »giff oss

*) Om Vandet sml. Ezek. 36, 25-26.

ett hierte reent oc pwrt« (A. 3) — ellerom Hjælpikampen mod Djævelens List: »Driff fraa oss nw dieffuelsens list« (A. 3) — »beskerm oss fraa dieffuelsens falske list« (B. 9) — »Derfore du oss beuare fra dieffuelsens list oc kiff« (II. 42) — »bestrijd ij oss all syndzens kiff, Skenck oss thijn gunst oc staat oss bij att wij ey falle ij then aandelige krij« (A. 31) — »slijd sønder dieffuelsens snare« (B. 8) — »hielp att wij icke frøcte skendzel eller død, men fast ij troen bliffue mod dieffuelsens falske list« (B. 2).

§ 3: Aandens trøstende og oplysende Gerning.

Det sidste ovenanførte Exempel fører os over til Helligaandens Gerning som Trøster: »Han teg ij angest trøste skall« (T. 21 = A. 5). Derfor kaldes Aanden som Oversættelse af »paraclitus« (Joh. 14, 16, hvortil jfr. Acta 9, 31: »consolatione sancti Spiritus replebatur«): »*wor trøstermand,* then høgeste nogen tijd wære kand« (A. 3, — sml. A. 2 — A. 9 — A. 23 — A. 25 — B. 9 — II. 21) »*sand trøstermand*« (T. 33 — II. 81), ligesom det vel er sandsynligt, at der ved den Del af Tiltalen til den treenige Gud A. 14: »Hellige barmhiertige trøstermand« særlig er tænkt paa Aandens Gerning. Ligeledes »*Trøster*« alene eller »*Trøst*«: »tw aller ypperste trøster« (A. 33 — sml. C. 10) »O høgeste trøster ij alle nød« (B. 2) »O søde trøster H.« (T. 20) »The fattiges trøster« (T. 23) »wor trøster then H.« (A. 3 — A. 15) — »Samvittighedzens trøst« (A. 25) »wor hiertens trøst« (A. 31) »Dw søde trøst« (II. 41 — A. 31). Ordet »Trøstermand« om Aanden er, ligesom »Frelsermand« om Christus, en for vor religiøse Sprogbrug særlig Dannelse uden Forbillede i enten Latin eller Tysk. Den kan vel siges at fremhæve Personlighedspræget stærkere end det blotte Trøster-Navn. — — Ogsaa Ordet *Husvaler* benyttes som Oversættelse af paraclitus: »wor hugsvalere then H.« (A. 36 — sml. B. 8: »hugswaleren« og C. 9: »alle bedrøffuedis hugswaler«).

Aandens oplysende Gerning betegnes dels med Udtrykket fra Joh. 14, 26 og 16, 13 om at »*lære al Sandhed*«: »vdaff thin Guddoms macht kandt tw all sanhedt lære, som Christus haffuer sagt« (T. 7, — saaledes ogsaa B. 8: »som oss lærer sanning alle« — B. 9 — T. 21 — T. 23) — dels med Udtrykket »*lære at kende*«: »lær oss att kende rett Iesum Christ« — »Lær oss faderen att kende wel« (A. 3 — sml. II. 42: »lær oss Iesum Christ oc oss selff ath kende« — samt A. 31 — B. 2 — C. 10 — T. 7 — II. 21) — dels endelig med selve *Lysbilledet* og Glosen »*oplyse*«: »Tw werdige liwss giff oss thit skin« (B. 2 — C. 10 — II. 42) »Tw hellige liwss oc wijsdoms port lad oss opliwsis med liffzens ordt« (A. 31) »vor hierte opliuse den hellig and« (II. 73). Naar Bønnen rettes til Gud Fader: »opliuss mig met dit Guddoms skin« (II. 62 = II.. 65) sigtes der ved »dit Guddoms skin« rimeligvis netop til Helligaan-

den. Til denne Oplysergerning peger ogsaa Udtrykkene A. 31: »*thit sandheds liwss*« — »*O sandheds kilde*«. Og i Forbindelse med Oplysergerningen staar det, at Aanden bedes om at give Menneskene »Christelig tro oc rett forstand« (B. 2 — C. 10 — sml. i Noten nedenfor Citatet af Es. 11, 2-3 med Glosen »intellectus«).

§ 4: Helligaandens Gaver og Naade.

Helligaandens Gerning føles som *Gaver*, der skænkes (jfr. Acta 2, 38: »donum Spiritus sancti« og Hebr. 2, 4: »Spiritus sancti distributionibus«): »Tw æst siwfold ij gaffuer skøne« — »een aandelig salwe salwe oss med, att wij med thijne gaffuer bliffue besett« (A. 3)*), »som alle bedrøffuedis hugswaler er med dyrebare gaffue oc naader skøne« (C. 9), ligesom Bønnen ofte formes som et »*giff*« eller »*skenck*«. Udtrykket »*Skenck oss thijn gunst*« findes baade i A. 31 og II. 42. — Foruden Ordet »naader« i C. 9 har vi Udtrykket »*then Helliaands naade*« (B. 19 — Br. & H. XII. bis — Br. 264, 8: Kar. Ludvd. — Br. 270, 23: Thott 553, 4to, — jfr. Acta 10, 45: »gratia Spiritus sancti«).

§ 5: Kendingsnavne og Adjectiver.

Som *Kendingsnavne*, brugte enten alene eller flere sammen, er nævnt: Herre, Gud, Skaber, Guds Kraft, Guds Finger, Trøstermand, Trøster, Trøst, Husvaler, Hjertens Lyst, Hjertens Fryd, Hjertens Herre og aandelig Liv, Lys, Ild, Sandheds Kilde, Visdoms Port; derimod bør A. 31, Str. 3: »wor frelsere« næppe medregnes, da Oversætteren vist blot et Øjeblik har glemt, at det er Aanden, ikke Sønnen, som Bønnen i denne Strofe rettes til.

Bestemte *Adjectiver* er ogsaa knyttede til Aanden og dens Kendingsnavne; til Trøsternavnene saaledes »*sand*« (T. 33 — II. 81) — »*høgest*« (B. 2) — »*ypperst*« (A. 33 — C. 10). A. 36 siger: »med thennom baade oc wor hugswalere then H. er hellig oc skøn«; »*hellig*« bruges, foruden som integrerende Del af Navnet, i A. 31 og maaske A. 14 om Aanden; »*skøn*« bruges om dens Gaver (A. 3 og C. 9). Almindeligere er dog Adjektivet »*werdig*«, i B. 2, C. 10, II. 42, der alle er Overs. af samme Luthersalme, lagt til Glosen

*) Den her nævnte Syvfoldighed i Helligaandens Gaver, der ofte omtales hos Kirkefædrene, saaledes i Clemens Alexandrinus: Pædagog III 12 (Cl. Al. S. 456-7; sml. Aug. IV 66-68 og VI 637-9) og gaar igen i næsten alle Middelalderens latinske Helligaandssalmer, staar i Forbindelse med Aab. 1, 4 og Zach. 4, 10 og forklares nøjere ved Leddenes Antal i Vulgatas Oversættelse af Es. 11, 2-3: »Et requiescet super eum spiritus Domini: spiritus sapientiæ, & intellectus, spiritus consilii, & fortitudinis, spiritus scientiæ, & pietatis, & replebit eum spiritus timoris Domini«. — — At den H. Aa. »salver med aandelig Salve«, staar vel i Forbindelse med Udtryk som Es. 61, 1 og 2. Cor. 1, 21-22. I Almindelighed forstaas dog ved Salven Aanden selv (jfr. Irenæus II, S. 25-26, og sml. Acta 10, 38), men i anførte Udtryk af A. 3 tydeligt nok Aandens Gaver.

»Lys« (Luther: Du werdes liecht), i C. 7 lagt til Glosen »Aand«, uden tilsvarende Adjectiv i den tyske Original; Adjectivet synes at blive fast Helligaandsepithet og bruges f. Ex. som saadant i Kirkeritualets Indgangsbøn til Gudstjenesten; jfr. ogsaa Bjørnsons Sang »Herre tag i din stærke Haand«. Desuden Adjectivet »*sød*«, i samme 3 Oversættelser B. 2, C. 10, II. 42 lagt direkte til Ordet »Aand«, i A. 31, II. 41 og T. 20 til »Trøst« eller »Trøster«. — B. 8 har »O tw *gode* helliaand«.

Guds og Menneskets Modstandere.

Cap. XV: De onde Magter.

§ 1: Djævelen; Navn, Væsen og Virke.

Guds og Menneskets Fjende, Ondskabens Personification, er »*dieffuelen*« = diabolus (sml. f. Ex. Matth. 25, 41). Idet dette Ord er overført til Dansk uden at være oversat, er det fra en Beskrivelse blevet en Benævnelse, den overalt i Salmerne, ligesom i Middelalderlitteraturen, hyppigst forekommende. I A. 1, B. 16 og T. 7 træffer vi tillige Navnet »*Satan*« (se f. Ex. Acta 26, 18 — Rom. 16, 20), der jo altsaa ogsaa ved sin uoversatte hebraiske Form er blevet et rent Egennavn. Efter Aab. 12, 9 (sml. 1. Mos. 3. Cap.) kaldes han T. 5 »*then gamble slange*«. Efter sit Væsen kaldes han i A. 9 »*then skadelig gest* [ɔ: Aand, se Kalkar II, 17 b]« (sml. A. 5: »han er falsk oc skadelig«), vistnok ogsaa »*Then mørdenær*« (A. 22 — Tanken er overført fra Dødsengelen, der slog Ægypternes førstefødte: 2. Mos. 12. Cap., men maa her efter Joh. 8, 44 gælde Djævelen) og »*løgnens fader*« (B. 16 — sml. Joh. 8, 44), efter sin Magtstilling »*werdzens første*« (B. 16 — T. 24 — sml. f. Ex. Joh. 12, 37) og paa Grund af Kampen »wor fiende« (se S. 52, jfr. 1. Pet. 5, 8; egl. blot en Oversættelse af Navnet Satan), eller typologisk »*Pharao*« og »*Goliath*«: »Pharaonis machtt, then grumme mand, er fordømdt med alle« — »Goliat er offuerwunden, som lagde wind paa med all sijn wold att forderffue Israels skiold« (A. 22). — Derimod træffer vi ikke i Salmerne Hr. Michaels Udtryk »then ondhæ mand« (S. 135, Str. 4) »Then gamble forræderæ« (S. 143, Str. 5). Vi ser altsaa, at det folkelige Middelalderudtryk »den onde Mand« (jfr. Br. S. 274, 9: Kar. Ludvd.) ikke finder Optagelse, medens forskellige bibelske Betegnelser rykker ind i Salmedigtningen.

Hans Væsen er *Løgnen* (jfr. Joh. 8, 44), og han har »med sijn løgen oss beswegit« (B. 6). Hans Lyst er at »*suige oss*« (II. 65 — D. 3 — Hr. Mich. f. Ex. S. 134, Str. 1) eller »*beswige* — med

werdzlig praal oc menniskens tant« (B. 15 — sml. A. 15: »beswigne ere wij arme«). Derfor tales der ogsaa om »*dieffuelsens tant*« (B. 14) eller som staaende Forbindelse: »*dieuelsens list*« (A. 3 — A. 12 — D. 3 — T. 1 — T. 16 — II. 42 — Hr. Mich. S. 166, Str. 4 — Syge M. S. 28, L. 10 — II. 68: »met sine falske lister«) — T. 24: »*argelist*«; samme Ord forekommer T. 1 — »*d's falske list*« (B. 2 — B. 9) »*d's swig*« (A. 12 — II. 73 — Br. & H. XV. — Sj. K. 329 — Døded. 40). Til disse Udtryk jfr. Ef. 6, 11: »stare adversus insidias diaboli«. — Han kaldes »then falske dieffuel« (T. 1), og den Christne har Grund til at bede: »thu lad icke meg Aff dieffuelen nw mere daaris« (T. 32).

Der tales om »*dieffuelens*« eller »*Satans falske snare*« (D. 3 — T. 7) eller blot »*dieffuelsens snare*« (B. 8 — sml. T. 1 — Br. & H. XIII) = laqueus diaboli (f. Ex. 1. Tim. 6, 9) — jfr. »snaren, ieg er vdi« (T. 3 = Ps. 25, 15), og denne Snare bruger Djævelen særlig *i Kampen mod Guds Ord:* »thij dieffuelen monne oss føre rett mod Guds ord altijd. Med falske iertegen oc drømme satte han sijn snare for oss« (B. 14, — jfr. 2. Thess. 2, 9 og Sach. 10, 2) »oc dieffuelen gaff ther raaden till, at Guds ord word foractid« (D. 3), ligesom en saadan Foragt for Guds Ord kaldes »een ret dieffuels wesen« (T. 32). At Djævelen vil udrydde Guds Ord, nævnes Marc. 4, 15 — Luc. 8, 12, og derefter opfinder han ny Lærdom, »*dieffuelsens lærdom*« (A. 5 — B. 14. — Om dette og lignende Udtryk sml. S. 73). — Vi har i den samme Kamp baade Billedet af Giftmord og dræbende Skud: »Han haffuer oc ladit schriffue mod Guds ord lærdom ny, ther med han monne forgiffue alle them, som Guds ord sky« (B. 14) »oss — som wore aff dieffuelske skudt formyrdt« (T. 2). Denne Kamp kan ogsaa i det ydre (jfr. Aab. 2, 10) komme til at gælde Menneskers Gods og Liv: »Men dieffuelen werdzens første, som løgnens fader er, han wilde thet gierne omstørte, med swig han forbiwder, att ingen skulde Guds ord sige, wid band oc gods oc liff, han lader mange fordriffue, forbrende oc affliffue« (B. 16). »Er werdzens første wred, wil oss sencke ned« — »Tage the bort wort liiff, gotz, ære, børn och wiiff« (T. 24).

Hyppigere forekommer dog den Tanke, der ligger i: »dieffuelen giør oss wande oc wil oss tage thijne ord bort fraa oc komme oss seg til hande« (B. 8) »naar krop och siel bliffuer dieffuels træl« (II. 73), nemlig at Djævelen *fører Sjælen i Fangenskab* under sig, saaledes som det ogsaa allerede antydedes ved Ordet »Snare« (2. Tim. 2, 26: »a diaboli laqueis, a quo capti tenentur ad ipsius voluntatem«) sml. »Dieffuelen hadde oss alle grebit« (B. 6) »d. tog oss saa med seg« (D. 2) »wi ware nw fanger arme« (D. 3)*) »I dieffuelsens wold ieg fangen laa« (A. 5) sml. T. 5: »ath hun oss ey maa fange, som hun haffuer giort wedt mange« samt »*dieffuelsens fengzel*« (B. 13) og

*) Jfr. Hr. Mich. S. 174, Str. 1: »for siælen hwn er for syndhen sold och bliffuer nw dieffuelsens fanghæ«.

det dermed ensbetydende »*d's wold*« (A. 5 — A. 33 — C. 7 — T. 21 — II. 73 — Br. & H. XIII samt XVI og XX) »d's macht« (A. 18). Derimod tænkes der ved »*d's macht*« (B. 10) »hans macht« (B. 6) »stoor macht och argelist bruger hand mod oss wist« (T. 24) mere paa, at han er »then stercke dieffuel« (A. 5 — jfr. Luc. 11, 21), hvorfor der ogsaa kan tales om »dieffuelsens hoffmod« (II. 81).

Kampen mod Fristelser og Anfægtelser, særlig i Dødsstunden, omtales som »*dieffuelsens...kiff*« (II. 42 — sml. »nar wij med dieffuelen kiffue om thette ælende« C. 10, hvortil maaske kan jævnføres Jud. 9), og han søger i denne Kamp at »*offuerwinde*« Mennesket (B. 12 — T. 24). Andre herfra hentede Gloser er: »*dieffuelsens waade*« (A. 9 — Hr. Mich. S. 76, Str. 6) »*d's trudsel*« (II. 68), sml.: »Han skær fast med sijne tender, Satan oc hans parthij [jfr. Vilddyrbilledet 1. Pet. 5, 8]; med trw wil han forfære tw werdige Christenhed« (B. 16).

Det sidste Exempel viser, at Djævelen ikke staar ene. Paa Jorden har han sit Parti blandt Menneskene (jfr. Aab. 2, 9), og selv om han selv er den øverste, er der mange Djævle: »*diefflene*« (B. 15) jfr. »dæmones« (Jak. 2, 19) »dæmonia« (1. Tim. 4, 1). — »Ther all werden fuldt aff diefle wore oc wilde oss sleth opslugge« (T. 24, jfr. atter Vilddyrbilledet fra 1. Pet. 5, 8).

Siden Christus har overvundet ham (se om de forskellige herhenhørende Gloser S. 119-20), er Djævelen magtesløs, og Menigheden kan gøre, som det lyder i B. 16: »lad tw men [ɔ: blot] dieffuelen swerme«; thi »thet hielper hannwm dog inthet« (B. 16) »hand kand dog inthet, Christus haffuer hannom fangit. Eth Guds ordt kandt hannom binde« (T. 24 — jfr. Matth. 12, 29 og Aab. 20, 2). Han maa tjene til at fuldføre Guds Domme over de ugudelige: »dieffuelen skal quiste dem nedre [ɔ: slaa dem ned]« (T. 32) — og Menigheden kan haabe paa den endelige Sejr over ham: »lad dieffuelen snart trædis vnder wore føder« (T. 33) sml. »Tredt plat then gamble slange« (T. 5); begge efter Rom. 16, 20. Thi Djævelen skal til sidst selv pines i Helvede: »the skulle med dieffuelen twingis [ɔ: pines], som hannwm tro ingelund« (B. 14).

§ 2: Andre Ondskabsmagter.

Om *Helvede* som Stedet, hvor Djævelen gemte sine Fanger, og hvor de fordømte skal lide den evige Pine, er talt S. 61. Som en næsten selvstændig og personlig, Djævelen ligestillet Ondskabsmagt, fremstilles det i A. 14: »Mit ij døden omfanger oss heluedis macht ock wrede« og i de S. 119 nævnte Exempler af A. 1 — A. 36 — C. 7 — og II. 72. Af Skriften kan henvises til Aab. 6, 8 og 20, 14.

Paa lignende Maade omtales jo ogsaa *Døden* i de S. 119 anførte Exempler af A. 5 — A. 22 — A. 25 — A. 26 — A. 36 — B. 10 — B. 17 — B. 18 — C. 7 — T. 8 — T. 21 — T. 23 — II. 72 og II. 81. —

Sidstnævnte Exempel, der er dannet frit efter 1. Cor. 15, 54-55, synes at se Døden i Skikkelse af et Giftdyr. Skrifthjemmel for Betragtningen af Døden som personlig Ondskabsmagt er, foruden det her nævnte Sted af 1. Cor., atter Aab. 6, 8 og 20, 14. Hertil maa vel ogsaa henføres A. 9: »oc wij [sidde] wdi dødzens snare«, jfr. »Christ laa ij dødzens bond« (A. 22, efter Ps. 18, 5: Luther: »des Todes Bande«, sml. Ps. 116, 3: »Stricke des Todes«)*), samt II. 84: »wi ere dødsens fanger«. I A. 14 gælder Ordene: »sijne swig oc list« vistnok ogsaa Døden, der altsaa fremtræder som ond Magt — jfr. »vden dw met oss i striden wilt staa, den grumme død wi aldrig vndgaa« (II. 21). De sidste Exempler fører os dog jævnt over mod saadanne, hvor Døden blot er personificeret Billede paa Livsafslutningen (se S. 54-55), og det er neppe muligt at drage nogen bestemt Grænse mellem disse 2 Betydninger.

Sml. ogsaa Udtrykkene om den evige Død (S. 62-63).

Om *Synden* som personligt tænkt Ondskabsmagt afgiver de S. 119 nævnte Exempler af A. 1 — A. 36 — B. 10 — B. 17 — og II. 72 ogsaa Vidnesbyrd. — At Ordet paa bøjgagtig Maade ikke lader sig gribe, men snart er den enkelte Forgaaelse, snart den samlede Skyldbyrde og Ondskabsarv i Mennesket eller i Slægten, snart en udenfor det enkelte Menneske existerende personlig Ondskabsmagt, har sikkert ikke gjort dette Væsen mindre uhyggeligt i sin allestedsværende, formskiftende og dog identiske, evig knugende Magt over Menneskelivet.

Satan, Synd, Død og Helvede er de fire store personlige Ondskabsmagter, som christne Digtere fra Afrem Syrer har ladet fremtræde med dramatisk Liv som Christi Fjender.

I fjernere Række kommer da de vagere, halvt personificerende Udtryk »*Verden*« (se S. 12-13) og »*Kødet*« eller »*Legemet*« (se S. 8).

---

*) Sml. dog Syge M. S. 23, L. 13: »forstaa i eder icke paa døtsens bond?«, hvor Udtrykket synes at have en rent materiel Betydning, vel nærmest = Dødskrampe.

Samlende Sprogoversigt.

Vil vi kort samle vort Indtryk af Malmøsalmebøgernes Sprog, ser vi vel for os en Brydningstid, hvor Middelalderarv og bibelsk Billedtale, formidlet gennem tyske Salmer, mødes og undertiden brydes, men i det store og hele kommer til at arbejde sammen mod et fælles Maal; og egentlig forundres man over, saa afklaret og fast Tidens Salmesprog er, og saa forholdsvis moderne det virker. Vi er vidt fjernede fra den raadløse Famlen med Nydannelser, Oversættelser og Prøven sig frem gennem alle mulige Afledningselementer, som vi træffer f. Ex. i den middelalderlige Suso-Oversættelse, og som gør, at man ikke forstaar ret meget af denne, uden man har Originalen ved Siden. Vi mærker vel endnu Vaklen imellem Ord som Miskund, Miskundhed, Miskundelighed; Ondskab og Ondhed; lydig og lydagtig; dog saaledes, at de sidstnævnte Former saa godt som er Hapaxlegomena.

Egentlig er ogsaa de tyske Originalers Betydning for Nytilførselen af Ord forbavsende ringe, naar vi tænker paa, hvor umaadelig stort et Antal af Salmerne vi har overtaget fra Tyskland. Vi træffer ganske vist mange tyske Ord; men de allerfleste af disse er indført allerede i Middelalderen og blevet saa gængse, at de lige saa vel benyttes, hvor de danske Salmer gaar paa egen Haand, som hvor de har tyske Texter at støtte sig til. Af vigtigere Begreber er der vel ikke stort andre, der faar Ordfæstelse af det tyske Salmesprog, end selve Hovedbegrebet »Christenhed«, det abstrakte Udtryk for det nybevidste Menighedssamfund, der jo desuden betegner sig selv med en Række bibelsk-symbolske Navne. — Det er efter min Mening væsentligst Middelalderens mellemnedertyske Indvandring, vi sporer, ikke nogen speciel højtysk. Men at notere hvergang et Ord *ikke* var Nyindførsel, har jeg ikke regnet for nødvendigt. Det kan i de enkelte Tilfælde kontrolleres gennem Mar. Krist., Clara Holst og delvis Kalkar.

Det for den religiøse Sprogbrug karakteristiske vil navnlig have vist sig i Forholdet mellem Konkreter og Abstracter.

Vi har saaledes truffet en Del Substantiver i bestemt Form, der herigennem er blevet gjort til afgrænsede religiøse Begreber: Mennisken, Legemet, Verden, Synden, Troen, Skriften, Guds Ord, Loven.

Vi har truffet en Del Halvpersonificationer: Loven, Døden, Helvede, Synden.

Vi har truffet Verber, der, ved at bruges absolut, antager en egen abstract Begrebs-Betydning: tro, haabe, frelse, løse.

Vi har truffet Abstracter, benyttet som hædrende Betegnelse for Personen: Vor Naade og Miskund, vor Trøst, Salighed, Haab, Glæde.

Paa den anden Side møder vi en fra et moderne Sprogstandpunkt ejendommelig ringe Brug af Adjectiver med mere abstract Betydning. Adjectiver synes aabenbart Datiden mest anvendelige som Epitheter og Stemningsord. Selv om vi træffer Ord som »himmelsk«, »guddommelig«, »gudelig«, »syndelig«, »verdslig«, »naadelig«, finder vi næsten hyppigere Adjectiver erstattet af Genitivforbindelser: Vor Hjertens Bøn, Legemens Begæring, vor Legems Lyst, en ubegribelig Majestæts Fader, din Guddoms Magt, dine Naadens Øjne, din Miskundheds Øjne eller Øren, Ærens Konning. Alt dette er vistnok Mindelser, der gennem Græsk, Latin og Tysk er blevet bevaret om den hebraiske Status constructus.

Denne har vi sikkert ogsaa Spor af i Genitivforholdets Brug i Stedet for Apposition i Udtryk som »Naadens Lys«, »det kyske Hjertens Hus«, — og maaske i Benævnelsen »Herre, min Saligheds Gud«.

Foruden disse Rester af hebraisk Grammatik træffer vi bibelsk Stil i den tautologiske Gentagelse, der navnlig viser sig i parvis Sammenstilling af Synonymer.

Men først og sidst træffer vi det bibelske i Salmesprogets Billedbrug, en Billedbrug, der undertiden er klar, som f. Ex. i de antropomorfiske Udtryk, Guds Vrede o. desl., og som derfor f. Ex. ogsaa har gjort det muligt i foranstaaende Undersøgelse at gennemføre Tegningen af Menneske-Livet som en Vandring eller som en Kamp, men en Billedbrug, der paa den anden Side for mange Udtryks Vedkommende er saa afslidt, at det billedlige kun er latent til Stede i Glo-

sen og da *kan* fange Liv af Contexten og Sammenkædningen, eller Ordet kan forblive abstract. Vi minder om saadanne Udtryk som »forføre«, »omvende«. Navnlig karakteriseres Sproget ved de talrige Forbindelser af delvis konkret Verbum og abstract Object: betragte, vogte paa, vandre i Guds Bud eller Lov, sætte Tro eller Haab til en o. s. v.

Vil vi spørge, hvorfra Salmesproget i sit nye Fremvæld herhjemme i d. 16. Aarh.s første Halvdel har sine Ejendommeligheder, sine Abstractdannelser, sit anskuelige Billedsprog, sin Gliden mellem abstract og konkret, sine Enkelt-Udtryk og først og fremmest sin hele Tankegang, maa Svaret i det store og hele blive: F r a B i b e l e n. Undertiden direkte derfra, hyppigere med latinske og tyske Salmer eller dansk Middelalderdigtning som Mellemled. Kun sjældent nedfælder sig i enkelte Udtryk en os fjernere staaende kirkelig Tradition, f. Ex. i Helligaandsnavnet »Guds Finger paa den rette Haand«, i Forestillingen om Aandens 7-foldige Gaver, og Talen om Christus, der »saa lønlig førte sin Stads, for han vilde Djævelen fange«, — eller en middelalderlig-scholastisk Verdensopfattelse: »denne Ø«, »Engle-Kor«, »Gud i højeste Trone«, »dybeste Helvedes Grunde«.

Bidragene fra Middelalderens religiøse Digtning mærkes egentlig mere i det negative, at Sproget, som ovenfor nævnt, er saa lidet vaklende, end i det positive. Dog træffer vi en Mængde faststaaende Ordforbindelser: Menniskens Køn, Syndsens Vaade, quit blive, den haarde Død, Christi Pine og Død, taale Død, Djævelens List, Guds Venskab, Gunst og Naade, Naade og Miskund o. desl. Desuden mærkes det specielt dansk-middelalderlige i enkelte nordiske Gloser, der kæmper en sidste haabløs Kamp mod den overvældende Mængde tyske Ord. Som Exempel kan nævnes »gømmæ«, der er blevet fortrængt af »vogte«, »bevare«, — »kendes«, der er ved at vige for »bekende«, ligesom i det hele Reflexiverne fortrænges, saaledes »haabes«, »bedes«.

Det specielt psykologiske, den salmesyngende Reformationstidsmenigheds religiøse Forestillingsindhold, som det var den foranstaaende sproglige Undersøgelses Hovedopgave at klarlægge, vil forhaabentlig, gennem selve Stoffets Ordning og den lejlighedsvise Paralleliseren med Danmarks religiøse Middelalderdigtning, under Læsningen være traadt frem med nogenlunde klare Omrids.

Redegørelsen for det religiøse Tanke- og Følelsesindhold vil da i den følgende Afhandling om Salmegrupper og Salmetyper blive fremstillet ud fra en anden Synsvinkel end den sproglige og vil samtidig blive ført nogle Aartier længere frem i Tiden, til og med Salmebevægelsens Hvilepunkt i Hans Thomissøns Salmebog.

II.

MENIGHEDENS PSYKOLOGI LITTERÆRT BELYST GENNEM SALMERNE

SALMEGRUPPER OG SALMETYPER

Oversigt.

Den følgende Undersøgelse er ordnet saaledes, at vi først vil søge at karakterisere Menighedens religiøse Følelse paa Kirkeaarets Højdepunkter, saaledes som den lægger sig for Dagen i Julens, Paaskens, Himmelfartsfestens og Pinsens Salmer. Først derefter vil vi prøve at udfinde, hvilke Tanker og Følelser de almindelige søndagslige (og hverdagslige) Gudstjenester maa sætte i Bevægelse, idet vi undersøger de Salmearter, der konstituerer Gudstjenesten: Nadversalmer, (i Tilslutning til hvilket Afsnit man ogsaa vil finde Behandlingen af Daabssalmen); Trosbekendelsessalmer; Lovprisningssalmer og trinitarisk Bøn. Derpaa tages Gennemgangen af de Salmearter, der sigter paa den christelige Oplysning: Katechismussalmer, Guds-Ord-Salmer og Frelsesvejssalmer; og endelig kommer da de mere subjectivt farvede Salmegrupper: Syndsbekendelsessalmer, Jesussalmer, Verdenslivssalmer, de moraliserende Salmeviser og de Salmer, der betegner Dagliglivets Christianisering, samt Dødssalmerne. Naar man i Undersøgelsens Løb ser den moraliserende Salmevises Slægtskab med Verdenslivssalmernes Udløbere og dens Brug ved Bryllup og Begravelse, vil den Plads, der her er givet den, formentlig anses for berettiget.

Julesalmer.

Med en vis Ret kan man vel sige, at Marias Lovsang »Magnificat«, Zacharias' Lovsang »Benedictus«, Englesangen i Julenatten »Gloria in excelsis Deo« og Simeons Glædesudbrud i Templet »Nunc dimittis« er de første Julesalmer, der er blevet sungen paa Jorden. Meget tidligt gik ogsaa disse bibelske Cantica ind blandt Kirkens Sange, og de fik da, maaske netop fordi de kom ind saa tidligt, inden Julefesten var trængt igennem, og fordi de var saa helt bibelske, en fast Hædersplads ved Gudstjenesten hele Aaret om, ved Højmessen eller Tidetjenesterne. Den samme Plads blev ogsaa ved Reformationen anvist dem af vor ældste danske Salmebog og Ordinantsen, og derfor skal disse Cantica ikke behandles her. De har ikke specielt bidraget til at forme og udtrykke Menighedens Juleglæde.

Til dette Formaal klinger derimod den ældre katolske Hymnedigtning og de Salmer, Luther skaber i Efterligning af denne, sammen med den lille spæde Begyndelse til folkelig Julesang paa Tysk, særlig Plattysk. Som Reformationen i det hele til en vis Grad afbryder en Udvikling og knytter til paa et længere tilbage liggende Tidspunkt i Kirkens Liv, saaledes ogsaa her: det er væsentligst de gamle Hymner, som Kirken havde optaget, og som i Aarhundreder havde staaet i Breviarierne, som nu overføres paa Modersmaalet, medens den senere Middelalders mere legende latinske og makaroniske Sange, som levede i Klostrene til Privatandagt, og som ofte uden iøjnefaldende Grænse gled over i Mariaviserne, endnu ikke lades ind. Og som Reformationen kommer til os udefra, kommer dens første Julesang til os udefra, fra Tysk, Latin, Svensk; de gamle danske Julesange, som Hans Thom. véd om, at de har været brugte i Pavedømmet, tør den første Tid endnu ikke tage op.

Julesangens Indhold.

Det korteste Udtryk for væsentlige Sider af Menighedens Julefølelse finder vi vel nok i det ene Stykke, der uændret gaar overfra den katolske Julegudstjeneste i den protestantiske danske, den almenyndede Sekvens: Grates nunc omnes reddamus Domino Deo*). Den er oversat til dansk Prosa i 1529-Slmbg. som *A. 18 »Nu lader os alle takke Gud, vor Herre«*, og om den bestemmer Ordinantsen, at i Juletiden før Evangeliets Oplæsning skal Koret synge den latinske Text og derpaa Menigheden denne danske. Dansk og latinsk Text staar derfor jævnsides hinanden i Tavs. og Thom., indtil kun den danske optages i Kingo. — Den begynder med at udtrykke Glæden gennem en Opfordring til Tak rettet til Christus. Til Tanken om hans Fødsel knyttes straks den Begrundelse af Takken, at han ved denne Fødsel har forløst os fra Djævelens Magt. Mennesket bør synge til hans Pris med Julenattens Engleskare: »Ære være Gud i det højeste!«

Julen er *Glædens Fest.* Det præger helt igennem Julesalmerne. Derfor begynder Halvdelen af dem ligesom »Grates nunc omnes« enten med Lovsang (A. 19 »Lovet være du Jesus Christ« = B. 4) eller Opfordring til Lovsang (A. 7 »Christum vi skulle love nu« og B. 6 »Al den ganske Christenhed priser Guds Barmhjertighed«) eller simpelthen Opfordring til at være glad (Tillæg 35 »Alle Christne fryde sig nu« og II. 72 »Vær glad du hellige Christenhed«, jfr. ogsaa T. 27: »Nu glæder eder, Adams Børn«), medens andre har en lignende Opfordring senere i Strofernes Række (A. 21—B. 5. —D. 2—T. 9—T. 11).

Det har selvfølgelig præget den danske Jul, som al anden Jul, at Kirkens gamle Juleevangelium er taget af Evangelisten Lucas, der bygger paa Marias Fortælling og følger hendes Juleveje. Tanken ledes hen paa *Bebudelsen og Jomfruskikkelsen,* og ogsaa i de danske Julesalmer straaler der fra deres første Færd noget fint og skært ud fra denne Jomfruskikkelse: »ren og klar«, »klar og sand«, »skær og ren«, »ren og hellig«, — »ukrænkelig Kyskhed«. Men Renhedsglansen antydes ganske let, næsten som i Forbigaaende, uden nogen dogmatisk-poetisk Fordybelse i Undfangelsens

---

*) Wack. I. 88; — Julian S. 408 og 814—5 fraskriver baade Gregor d. Store og Notker Balbulus Forfatterskabet.

og Fødselens Mysterium, hvori jo ellers saa mange af Middelalderens Maria- og Juleviser fortaber sig.

Hovedsagen er, at Julen er en Fødselsfest, og denne Fødsel ses under Synspunktet: *Under,* — det enkle store Julens Under, at Gud blev Menneske. Lige saa hyppigt som Gloserne »fødte« og »fødtes« er derfor Udtrykket »tog Manddom«. Et enkelt Sted sammensmeltes begge Synspunkter i »lod sig føde«.

Om dette enkle Julens Under havde den ældre kristne Hymnedigtning kredset i stadig Beskuelse og *antithetisk Omskrivning,* og dette er en af de Ting, vor første danske Julesang tager i Arv derfra: Kongen af Himmerig kommer til Jorderig, og Evighedslyset tændes ved Midnatstid; den guddommelige, det evige Gode, bliver et dødeligt Menneske med forkrænkelig Natur; den evige Faders eneste Søn, Skaberen af Himmel og Jord, bliver en Træl (med Tanken paa Filip. 2, 7); han, som er Alverdens Frelser, rummes i et Jomfruskød, og Alverdens rige Hersker fødes fattig i en Asnestold. Den, som opholder Alverden og nærer alle Væsner, bliver et lidet Barn og næres selv af en liden Mælk. Dette træffer vi særlig i A. 7 og A. 19, de to Luthersalmer.

Det andet, som vor Julesang tager i Arv fra den ældre katolske Hymnedigtning, er den ligesom fortættede Fylde af Lovprisning, der skabes gennem Fremhævelsen af *de mange i Julesangen sammenstemmende Kor af gml. og ny Test.:* Davids Sang og Profeternes Skrift, Patriarkerne saavel som Esaias og Ezechiel, Gabriel Engel og Jomfru Maria, Elisabeth og den ufødte Johannes, Englene og Hyrderne paa Marken, Simeon og Anna i Templet, alle kyske Hjerter, Jomfruer og Enker og Jordens Smaabørn. Dette Træk, der viser Slægtskab med Middelalderens Litanisange og med Lovprisningssalmerne (sml. Br. & H. XIII og VI og det følgende her S. 63) træffes særlig, hvor Dansken gaar direkte tilbage til latinsk Original: A. 21, T. 9 — og maaske T. 35.

Begge de to Udtryksformer, vi saaledes har taget i Arv fra Hymnedigtningen, er karakteristiske for den festlige, ureflekterende Glædes Psykologi: Man søger i en saadan Stemning blot at fastholde det, der volder én Glæde, bevæger sig derom, betragter det Gang paa Gang gennem stadig ny poetisk Omskrivning og Forstørrelse, — men kredser dog bestandig om det samme; eller man fryder sig ved Øjeblikkets Fællesfølelse, Samfølelsen med andre, i Fortid og

Nutid, i Himmel og paa Jord, i fælles Glæde over det festlige, der fylder og sammenknytter alle.

Et andet Moment, *den reflekterende Glæde,* kan karakteriseres ved Fordybelsen og Indarbejdelsen gennem Begrundelse. Den træffer vi særlig i Julesalmer, hvis Rødder ikke gaar saa langt tilbage i Tiden, mest Salmer, der stammer fra den plattyske Folkesang eller Svensk og delvis repræsenterer en ny Type af Julesalmer. Ogsaa i Salmerne af Hymnetyperne fremdrages ganske vist, ligesom i »Grates nunc omnes«, Juleglædens Begrundelse; men det er kun som i et enkelt Glimt og da i Regelen i Udtryk, der med større eller mindre Prægnans kredser om dette: forløst fra Djævelens Magt og indført med Barneret i Himmerige (»at Djævelens Rige faar ikke Magt«. A. 7 — »Djævelen haver han belænket, Himmerig igen os skænket med det evige Liv«. A. 13 — »førte os af den jæmmerlig Dal og gjorde os Arvinge udi Himmerigs Sal« A. 19.) — En lignende Begrundelse af Juleglæden ligger jo egentlig i de Benævnelser for Christus: »Frelser«, »Frelsermand«, »vor Salighed«, der er fælles for Salmer baade af Hymnetypen og Folketypen; men den sidste er dog, netop med Hensyn til den begrundende Glæde, noget for sig. Dels dvæler den stærkere i Billederne om Djævelens lænkebindende Magt over os Mennesker (B. 6—D. 2) og fremholder den uundgaaelige Fortabelse, der forestod alle (B. 5—B. 6—T. 11—D. 2), saavel som Jesu Sejr —, dels føjer den dertil hyppigt en hel evangelisk Prædiken: Det var Kærlighed, der drev Jesus til at komme herned (B. 5—D. 2). For at vi kunde blive Guds Børn med ham (D. 2—II. 19, Tanken fra Joh. 1,12), vilde han blive *vor Broder,* en Glose, der netop gennem denne Salmetype, hvor den er overordentlig hyppig (se særlig D. 2—T. 27—II. 72) gror ind i dansk Julebevidsthed. Han har genløst os, gjort Fyldest for os, og vor Frelse er hans Fortjeneste alene; ja en enkelt meget yndet Salme (B. 5) gaar helt over i Paasketonen: Han vilde dø for vor Ondskab og stille Gud Faders Vrede (jfr. Rom. 5,8-9). — Den eneste Betingelse, der stilles, for Menneskets Tilegnelse af denne Genløsning, men som ogsaa absolut maa kræves, er *Troens* Modtagelighed (B. 5—D. 2—B. 6). Det er Romerbrevets Tanker, Tidens Yndlingstanker, vi her bevæger os i.

Denne den reflekterende Juleglædes Salmetype staar tilbage i poetisk Flugt og kan medføre formanende, ikke-juleagtige Mo-

menter (sml. B. 5 og B. 6 Slutn.); men den giver ofte et stærkere Indtryk af Inderlighed. Det er over den, Vejen vil komme til at gaa frem til den subjective Julesang; men endnu skildrer Salmerne ikke det personlige Møde mellem Julen og den enkelte Menneskesjæls Stemninger. De er bibelsk-objective og vi-Salmer.

Det er ogsaa værd at lægge Mærke til, at medens Hymnesalmernes Christusskikkelse er *Himmelkongen* (se saaledes Slutstroferne af A. 7 og A. 21), er det den folkelige Type, der med »Et lidet Barn saa lysteligt« (ɔ: yndigt og fornøjeligt at se paa) først, rent menneskeligt, ikke paa Grund af nogen Antithese, fremdrager *Spædbarnets* for Menneskesind saa betagende Ynde (jfr. samme Salmes Christus-Tiltale: »søde Jesu Christ«).

Af foreløbig enkeltstaaende Juleudtryk, der senere skal faa Efterfølgere, træffer vi Emanuel (A. 21), Alfa og O (T. 9), Morgenstjerne (A. 13) — af nytest. Citater, der særlig synes indknyttede i Julens Krans: Joh. 1, 12; 2 Cor. 8, 9 og Filip. 2, 7.

Vi har nu paapeget Julesalmernes vigtigste Momenter: Glædesopfordringen, Jomfruskikkelsens rene Glans, Antithesernes Kredsen om Juleunderet, Julekorene og Forløsningsreflexionen, der tilsammentagne konstituerer Menighedens hele Fylde af Julestemning. For saa vidt som de 3 sidstnævnte af disse Hovedmomenter i 1. Periodes Julesalmer i det væsentlige holdes sondrede, hver indenfor sin historisk bestemte Art af Julesalmer, fremkommer der 3 adskilte Typer, den *antithetiske,* den *koropregnende* og den *reflekterende.* I det følgende skal da 1. Periodes Julesalmer fremdrages enkeltvis efter deres Typer, med Undtagelse af den allerede omtalte »Grates nunc omnes« (A. 18). Den oldkirkelige Hymnes Eftervirkning træffer vi i den berettende og antithetisk omskrivende Form i A. 7 og A. 19, den koropregnende Form i T. 9, T. 35 og A. 21, medens den reflekterende Type repræsenteres af B. 6, B. 5 ≠ A. 20, T. 11, II. 72, D. 2, II. 19 og T. 27.

Den antithetiske Type.

A. 7: »Christum vi skulle love nu«. Af Coelii Sedulii »Hymnus achrosticis totam vitam Christi continens« blev tidligt Str. 1-7 med tilføjet Doxologi optaget til Kirkesalme »A solis ortus cardine« og denne Kirkehymne har Luther tro gengivet paa Tysk »Christum wir sollen loben schon« (Wack. III Nr. 17). Det er denne Luthers Salme, vi har i A. 7. Naar Nutzhorn finder denne Oversættelse »tarvelig«, viser det efter min Mening blot, at han ikke har haft sit Øre tilstrækkelig filologisk skolet til ogsaa gennem en os fjernere liggende Sprogform at kunne skelne mellem godt og

daarligt. Gengivelsen af Indholdet udmærker sig her ved en ejendommelig Frihed i Udtryk og Tanker. Saaledes har Oversætteren ved Str. 1, L. 4 rimeligvis haft Latinens Str. 1, L. 3 i Tanker, ligesom Str. 2, L. 2 med Udtrykket »Træl« nærmest peger tilbage til Latinen. Str. 4, L. 4, der ved sin Formning afviger baade fra Tysk og Latin, viser tydelig Paavirkning af Apostolicum, og i Gengivelsen af Str. 7, L. 1 og 2 er det sproglige Udtryk bestemt ved Reminiscens fra »Den signede Dag er vos beteed« Str. 3, L. 1 og 3. — — Str. 1 opfordrer til Lovprisning »saa vidt som Solen over skin«, et Udtryk, der gennem Luther og Latinen er hentet fra Ps. 113, 3. Str. 2 taler i Antithesen fra Filip. 2, 7 om Christi Menneskebliven; men Beretningen om denne Menneskebliven glider gennem Str. 3 og 4 over til en Fortælling af bibelhistoriske Træk stadig fremadskridende efter Lucas, dog med hastige og store Spring: den enkelte Begivenhed ses kun som i et Glimt; der er ikke Tale om Udmaling eller jævn Fortælling af Juleevangeliet. Str. 3 og 4 giver Bebudelsen efter Luc. 1, 35. I Str. 5 er Oversætteren kommet saaledes i Gang, at han paa egen Haand maa tilføje en halv Strofe om Marias Gang til Elisabeth (Luc. 1, 39). Str. 6 optager atter Luthers Text om den spæde Johannes's Spring i Moders Liv (Luc. 1, 44) og atter gaar Oversætteren paa egen Haand videre og omtaler Marias Lovsang (Luc. 1, 46). Str. 7 maler antithetisk Fødselen i Asnestolden (Luc. 2, 7), medens Str. 8 fortæller om Englesangen for Hyrderne (Luc. 2, 8-14) med det for Rimets Skyld indsatte »at Christ var kommen af Abrahe Sæd« (jfr. 1. Mos. 22, 18 og Matth. Cap. 1). Endelig omformes Str. 9 fra Doxologi til fri digterisk Udformning af Tanken om Christus som Konge efter Ps. 110, 1-2. Verseformen er den 4-liniede Hymnestrofe gengivet med uregelmæssige 4-Hævningslinier og gennemført mandligt Rim aa bb. Overs. opt. i Tavs. og Thom., men er i Kingo & Pont. afløst af Søren Povelsen Gullænders Oversættelse.

A. 19 »Lovet være du Jesu Christ« er i samme 4-liniede Hymneversemaal efter Luthers »Gelobet seist du Jesu Christ«. Første Strofe af denne var et middelalderligt tysk Vers (uden Spor af Grund kaldt en Overs. af »Grates nunc omnes«). Hertil knytter Luther 6 Strofer, hvori hans Indlevethed med de oldkirkelige Hymner lægger ham Ordene i Munden og bestemmer Bygningen. Naar Spitta (S..247) siger, at den røber umiskendelige Berøringer med Ambrosii »Veni redemptor gentium«, og Skaar (I S. 348) finder den inspireret af Venantii Fortunati Hymne »Agnoscat omne sæculum«, har de begge Ret: Typen er den gammelkirkelige. Salmen begynder og slutter med Tilbedelse. Alt det mellemliggende dvæler i Reflexion over, at Gud blev Kød. Tankerne er i det store og hele fra Joh. 1. Derfor fremhæves stærkt Christus som den evige og guddommelige (Joh. 1, 1), der bliver Kød (Joh. 1, 14), og som Lyset, der skinner i Mørket (Joh. 1, 5 og 9), hvilket altsammen fremsættes gennem en Række Antitheser (Strofferne 2 og 3, delvis 4 og 5). Julens Betydning for Menneskene udføres i Tilslutning til Joh. 1, 12: at han gør os til Guds Børn —, i den danske Oversættelse dog omformet efter Joh. 14, 7 ff: han lærer os at kende Faderen —, samt Tit. 3, 7: gør os til Arvinger i Himlens Sal og navnlig 2 Cor. 8, 9: Han vil gøre os rige ved sin frivillige

Fattigdom (dog lidt mere udvisket i den danske Oversættelse) — og gøre os lig med sine hellige Engle (sml. Matth. 22, 30 og Parallelsteder). Den danske Overs., der her er taget Hensyn til, er A. 19, der opt. i Tavs., Thom. Kingo og Pont. Den i sproglig Henseende friere og friskere Oversættelse *B. 4.* »*Vi love dig alle Jesus Christ*« trængte nemlig ikke igennem og blev ikke optaget senere end i Tavs. — Den tyske Middelalderstrofe, som Luther optog, havde hørt til det meget lidet, som Folket fik Lov at synge i Kirkerne paa sit eget Sprog. Ogsaa i Danmark blev denne første Strofe »Lovet være du Jesu Christ« et af Glanspunkterne for Folket ved Julegudstjenesten, hvor det, gentaget 3 Gange, fik Plads baade foran Evangeliet og efter Prædikenen.

Den koropregnende Type.

T. 9: »*Christus af Gud Faders Hjerte fød*« er vistnok oversat direkte fra Prudentii latinske Hymne »Corde natus ex parentis«.*) Denne baade fra Tankens og Formens Side noget vanskelige Hymne er godt gengivet, men kun i rytmisk Prosa. Først fremhæves Christi Fødsel før Verdens Begyndelse (jvf. Joh. 1, 1-3; Ef. 1, 4; 1 Pet. 1, 20) og hans særlige Navn som den evige, altomsluttende: »Alpha og O« (Aabenb. 1, 8). Saa prises hans Menneskefødsel. Engle og alt, hvad Guds Aand regerer, hver Tunge maa prise Christus til evig Tid, jfr. Filip. 2, 11 (Str. 3), ham, som Profeterne har spaaet om (Str. 4 — jfr. 1 Pet. 1, 10). Saa slaar Salmen pludselig over i Bønnens »du«: dig lover alle, unge og gamle, Jomfruer og Enker og alle kyske Hjerter for din store Barmhjertighed. Str. 6 er Doxologi, der i Udtrykkets Fylde minder om Aab. 7, 12. — Salmen optages baade i Tavs. og Thom., men mærkeligt nok med Udeladelse af Str. 4, og Texten er smaarettet helt igennem, saa den falder mere rytmisk og Omkvædet bliver ens efter hver Strofe. Derimod optages den saa godt som slet ikke i de senere Privatsamlinger og ikke i Kingo.

T. 35: »*Alle Christne fryde sig nu*« opgives af Hans Thom. i hans Register IV at være = »Omnis mundus jucundetur«; men den eneste Lighed med denne jubilerende Hymne fra det 14. Aarh. (Wack. I, 358) er nok denne første Linie. Lige saa godt kunde man paa Grund af de mest vellykkede Strofers gennemførte Indrim formode en tysk Original i et af

---

*) En Genklang af denne yndede latinske Salmes første Linie træffer vi i Elisabeth Creutzigers Salme »Herr Christ der einig Gottes Sohn«, hvis første to Strofer er Julesang: »*Herr Christ Gud Faders enbaarne Søn*«, A. 13. Af Udtryk, der her kommer til som Blade i Julens Krans om Jesus, er at mærke »[Guds] evige Raad« (smlgn. Es. 9, 6) og »*en Morgenstjerne*, vore Hjerter oplyser saa gerne« efter Aab. 22, 16. Her finder vi ogsaa det fra Matth. 12, 29 (jfr. Aab. 20, 2 og Jud. 6) hentede Udtryk: »Djævelen haver han belænket«. Sangens øvrige Strofer danner en Jesusbøn, der ikke kommer ind under Julesalmetyperne; men Salmen staar dog Julen nær. Thom. Slmbog sætter den lige efter Julesalmerne, først i Rækken af Salmer »om Christi Person og Embede«, og Grad. sætter den som Introitus til 1. Sønd. i Advent. Se i øvrigt under Jesussalmer S. 114.

Gadevisens kunstigere Versemaal. Nutzh. har dog ingen tysk Original kunnet finde og jeg ikke heller. — Str. 1 er Glædesopfordring. Det karakteristiske for Salmen er Stroferne 2-7's samklingende Julevidnesbyrd af Engleskarerne, Patriarker og Profeter (med Klang af Matth. 13, 17), den ufødte Johannes, Elisabeth, Simeon, hvis Lovsang Benedictus optager Str. 6, og Anna. Sidste Strofe takker Gud for hans Naade og hans Ord. Hans Thom. angiver den til Brug paa vor Frue Dag Purificationis et Visitationis, Grad. ligesaa til Marie Besøgelsesdag; men den gaar ikke over i Kingos Slmbog.

A. 21: »*Nu er fød os Jesus Christ*« er en direkte Oversættelse fra Latin »Christus natus hodie«, hvilket i Regelen regnes for Str. 2 af »Resonet in laudibus«. Denne Sang, der vides at have været i Brug i det 14. Aarh., er sikkert et Produkt af Vaganternes Virksomhed. Derfor træffer vi saa mange forskellige Former af den og rundtom i andre Sange saa mange »disjecta membra poetæ«, som det ses, om man sammenligner Daniel I S. 317 ff og IV S. 252 ff, Wackernagel I S. 203 og S. 211-214. De til Dansk oversatte Strofer vil man paa een nær finde i Wack. I Nr. 354 som Str. 2, 3, 5 og 4. Kun til den danske Texts 3die Str. har jeg i de til min Raadighed staaende Hjælpemidler ikke kunnet finde den latinske Original. Str. 1 nævner Jesu Komme af det højeste, født af en Jomfru. Str. 2—3 opregner Julevidnernes Kor: Gabriel, Ezekiel (jfr. Ez. 34, 23-4), Davids Digt og Profeternes Skrift og Hyrderne. Str. 4 angiver Betydningen af dette Komme: for at søge og frelse det fortabte (Luc. 19, 10); og Str. 5 opfordrer alle christne Børn til Glæde og Lovsang. — Salmen optages i Tavs., Thom., Kingo og Pont., og Gradualen sætter den som Introitus til 1. Juledag. Det er ejendommeligt for den danske Oversættelse, at det lange Omkvæd er udeladt og at Latinens 3-liniede Strofer er omdannet til 4-liniet Hymnestrofe med overskydende omkvædsagtigt Ord, der kunde synges i Stedet for »Kyrieley« paa en Melodi som »Lovet være du Jesus Christ«. — Af særlige Udtryk indfletter A. 21 Navnet Emanuel (Es. 7, 14) i Julens Krans. Ellers viser Udtryk for Jesus som »vor Salighed«, »vor Frelsere«, »Broder« over mod den anden Grundtype af Julesalmer, den evangelisk belærende, hvortil ejendommeligt nok den anden danske Behandling af »Resonet in laudibus«, B. 6, afgjort maa henregnes.

Den evangelisk reflekterende Type.

B. 6: »*Al den ganske Christenhed*« er en meget fri Bearbejd. af »Resonet in laudibus« ved Arvid Pedersen, saa at man egentlig kun i 1ste og 2den Strofe samt i det her medtagne lange Omkvæd kan kende Spor af den latinske Original. Salmen, der optages baade i Tavs., Thom., Kingo og Pont. og af Gradualen bestemmes som Offertorium i Julen og indtil Kyndelmisse, sunget responsorisk af Degnen og Menigheden, har følgende Tankegang: Hele Christenheden bør prise Gud for hans Barmhjertighed (1); thi Kongen af Himmerig kom til Jord for at gøre os salige (2). Alle var fortabte; men Guds Søn har genløst dem (3); Djævelen havde grebet og sveget os; men Christus har knust hans Magt (4). Nu er den salige Tid,

som Profeterne forudsagde — jfr. 1. Pet. 1, 10-11 (5). Hvo der forsmaar Guds Søn og hans Lære, faar aldrig Naade (6); men hvo der omvender sig, faar Naade (7). Det har Christus fortjent til os, — vor egen Magt er intet bevendt (8). Derfor bør vi takke Gud og holde hans Bud (9).

Endnu stærkere fremtræder den evangeliske Tankegang i den plattyske Salme fra c. 1525 »Ein Kindelin so lavelich«. Af denne har vi to Oversættelser: *A. 20: »Et lidet Barn saa ærefuldt«* og *B. 5: »Et lidet Barn saa lysteligt«*. Den sidste sejrer over A. 20, der ikke optages længere end i Tavs., medens B. 5 optages i Thom., Kingo og Pont. — Et lille yndigt Barn er født paa Jorden for os for at blive vor Frelser. Havde han ikke taget Manddom, var vi alle blevet fortabt. — Vi takker dig, søde Jesu Christ, at du er blevet Menneske (1). Glædelig er denne Tid, og vi maa prise Gud, fordi Christus som ydmyg Tjener vilde komme til Jord (Tanken af Filip 2, 7 ff) for at gøre os alle rige (2 Cor. 8, 9). Dernæst fremhæves Menneskets Tro som Betingelse, og Kærlighed som Christi Motiv, med Tankerne af Rom 5, 8—9. Derfor bør vi takke ham og bede ham beskærme os for falsk Lære og tilgive os, at vi har faret vild i den.

Salmen findes enslydende som B. 5 og i Tillægget 1536 (T. 10, Bruun I S. 157). Første Strofe af »Ein Kindelin«, der paa Grund af sit evangeliske Indhold var meget yndet af Luther, er gammeltysk og indsættes i de middelalderlige tyske Oversættelser af »Dies est lætitiæ« som Str. 2, svarende til »Orto dei filio«, medens den dog, som Beckmann bemærker (S. 188) lige saa vel i det mindste synes at svare til Str. 1. En særlig Oversættelse af denne middelalderlige Strofe *T. 11: »En Jomfru fødte et Barn i Dag«* (Bruun I S. 159) benyttedes efter Overskriften som Juleantifon. Den kan være kommet til Danmark fra Ol. Petri »gudhelige visor« 1530. — Allerede efter Niels Jespersens Gradual erstattes dette Vers med Str. 1. af »Et lidet Barn saa lysteligt«, der Juledag synges 3 Gange af Præst og Menighed før Evangeliets Oplæsning og 1 Gang paa Søndagene fra Jul til Kyndelmisse. — T. 11 opt. alligevel i Thom. og de fleste af d. 17. Aarh's Privatsaml. men ikke i Kingo.

De to tilbagestaaende Salmer af den evangeliske Type er ogsaa kommet til os fra Svensk. — — Den i »gudhelige visor« 1530 forekommende »War glad du helga Christenhet« findes oversat i *Bruun II S. 72: »Vær glad du hellige Christenhed«*. Angivelsen oven over »A solis ortus cardine« maa være Melodiangivelse, da Sangen ikke kan være en Overs. af denne latinske. Paa Grund af Ligheden i 1ste Linie har man ment, den skulde være = »Christi caterva clamitat«; men heller ikke dette har noget paa sig. Derimod er der nok, som Beckmann (S. 161) paaviser, Hymneklange at spore fra »Agnoscat omne sæculum«; men dette er igen Klange, der har tydelig bibelsk Oprindelse. Salmen optages i Thom., Kingo og Pont. — Indhold: [1]) Glædesopfordr., [2]) Fødselsunderet, [3]) Ræsonnement ud fra Rom 5, 12—21 om Christus som det ny Menneske, der ophæver Følgen af Adams Fald, og om hans Sejr ud fra Ef. 4, 8 og Es. 53, 5.

D. 2: »O Jesu Christ som Manddom tog i rene Jomfrulive« hører til de 3 Sange, der i 1529-Slmbog er »udtagne af det svenske Exemplar« og er rimeligvis af Ol. Petri. Salmen er helt igennem holdt i Bønnens »du« og

allerede herved nærmer den sig Jesussalmerne i snævrere Forstand. Tankerne om Kærlighed som Christi Drivkraft og Tro som Menneskenes Betingelse peger fra Julen ud mod Betragtningen af Christi Liv i større Sammenhæng, særlig mod den af Luther skabte Christussalme-Type.

Frelsen skildres ved Uddybelse af Ordet Broder med Benytt. af Joh. 1, 12 og Citat af Rom 8, 31 f: Hvo kan nu fordærve os? — D. 2 opt. i Thom., Kingo og Pont. og bestemmes af Gradualen til Introitus Mariæ Renselsesdag.

Julekyriet, II. 19. Ganske den samme evangeliske Tone i Fremhævelsen af Julens Betydning: »dw lost dig føde til iørderig, ath wi motte worde Gudz børn met dig« (Joh. 1, 12) finder vi i et Julekyrie i Salmebogen 1533 (Bruun II S. 19). Den ejendommeligste Strofe er Str. 3:

O helligand som vost i din gerning mester mand
at Jomfru fødde vden mand
lad oss ey dø i syndsens band
men fød Christum i oss o Helligand.

Den sidste Tanke om Christi Fødsel i vore Hjerter peger frem mod en senere subjectivt uddybet Form af Julesalme hos Kingo og Brorson. Sml. i 2. Periode under »Fra Himlen højt« S. 17. Den har ingen direkte bibelsk Parallel. Det Udtryk, der kommer nærmest, er Ef. 3, 17: »at Christus maa bo ved Troen i eders Hjerter«. — Dette Kyrie, der af Gradualen og Ritualet 1685 sættes til 2. Juledag og Tiden frem til Mariæ Renselsesdag, opt. i Thom., Kingo og Pont.

Iblandt Julesalmerne sætter Hans Thom. i sin Salmebog ogsaa *T. 27: »Nu glæder eder Adams Børn allesammen«*. Den bærer ogsaa ganske Præget af den reflekterende Juleglæde; men oprindelig maa den antages at have været Viborg-Aftensangens Afslutningsantifon som Svar paa Marialovsangen »Magnificat« (se Sev. S. 55-66, særlig S. 64). — Den begynder med Opfordring til Glæde. Saa kommer Begrundelsen med stærk Fremhævelse af, at vi har faaet en Stridsmand uden Gammen (ɔ: for Alvor). Derfor takkes Jesu Christ, vor Broder, for sin Manddom, der blev skænket os, (jfr. den sprogl. Oversigt Cap. XII § 3). — T. 27 opt. i Tavs. og Thom., men kun i ganske enkelte senere Samlinger.

Julesalmens videre Udvikling.

I den senere Del af Reformationsaarhundredet betegner Tavsens og Thomissøns Salmebøger, for saa vidt deres Julesalmer angiver en Nyudvikling, væsentlig fortsat Fremgang ad fælles Stier. Hvad Tavs. Slmbg. begynder, fortsætter Thomissøns; hvad Tillæggene til Tavsens giver i kluntet Oversættelse, giver Thom. i ny og bedre. De to Salmebøger kan derfor behandles under eet.

De ny Tilløb kommer væsentligst fra to forskellige Kilder.

Dels faar vi med Luthers Børnesange en bredere barnligt malende Fortælling om Jesu Fødsel med Forskydning bort fra den stærke Fremhævelse af Bebudelsen til mere Dvælen ved Julenattens Begivenheder. Dels faar vi et stadig rigere Tilløb fra de middelalderlige Kilder: latinske eller makaroniske eller danske Julesange, brugte i Pavedømmet til Privatandagt i Klostrene eller i Husene eller ved Børns Syngen for Døre. Da Reformationen er grundfæstet, al Fare for Tilbagevenden til Papismen forsvundet og Frygten vendt i anden Retning (Calvinismen), vover man at lede de gamle spredte Kildespring ind i den lutherske Salmesangs fælles store Flodleje, og Hensynet til Skolebørnenes Latin bevirker, at man ikke tager det saa nøje med Optryk af lidt Latin i Salmebogen. Luther har jo i »Deutsche Messe« en Udtalelse om, at hans latinske »Formula missæ« fra 1523 godt kunde staa ved Magt endnu, hvor og naar det passede; »thi jeg vil ingenlunde lade det latinske Sprog helt falde bort ved Gudstjenesten; thi det er mig kun om Ungdommen at gøre«. Bugenhagen tilføjer i Forsvaret for latinske Salmer den Grund, at de »yder os mod vore Modstandere et udmærket Vidnesbyrd om Ælde«. Kirkeordinantsen havde givet Lov til ved de store Højtider at synge store Partier af Gudstjenesten paa Latin. Derfor faar Gradualen saa latinsk et Præg, og derfor begynder med Hans Tavsens Slmbg. ogsaa enkelte latinske Texter at trænge ind i Salmebøgerne.

Da den protestantisk prædikende Julesalme-Type som tidligere paavist særlig udformes gennem det Tilskud, som den folkelige og senere Middelalderdigtning yder til den første Reformationstids Julesang, er det rimeligt, at Tonerne om Menneskets Frelse som Julens dybeste Betydning ikke klinger mindre stærkt nu, da Middelaldersangene optages i rigeligere Grad. Men forøvrigt blandes Typerne. Antithetisk Forherligelse, Dvælen ved Fødselens og Undfangelsens Under kan i samme Salme veksle med længere Betragtninger over den dyrekøbte Frelse fra Synd og Død. Ogsaa de ny Strømme rinder frem gennem de gammelkendte Egne og spejler dem. Dog er Billedet ikke helt det samme som i forrige Periode.

Foruden Momenternes Sammenflyden, saa at de ikke konstituerer særlige Typer, fremtræder der i 2. Periode, som karakteristisk for denne, en Øgelse af Udtryk, der peger i Retning af det

historisk reale. Begge de ny Tilløb mødes i Gentagelsen af visse Gloser, der faar deres faste Plads i Julesalmerne. Idet der dvæles mere i jævn Fortælling ved selve Juleevangeliet (Luc. 2, 1—14) og dets Fortsættelse (Aftensangstexten), altsaa Julenattens Begivenheder, træder disse frem med faststaaende reale Enkeltheder. *Krybben,* der tidligere har været nævnt i Forbigaaende i »Nu er fød os Jesus Christ« bliver nu flere Steder Udgangspunktet for Antithesen og omtales som Juletegn (»Fra Himlen højt —«, »Den signede Dag er os —«, »In dulci jubilo«, »Et Barn er født —« og »Kom Hedningers Frelser sand«). *Bethlehem* nævnes ved Navn i »Fra Himlen højt —«, »Fra Himlen kom —«, »Pris og Ære og Dyd« og »Et Barn er født —«. Den sidste samler sig saaledes om Bethlehems-Begivenhederne, at den drager Helligtrekongerbesøget med ind i Julebudskabet.

Udtrykket *Okse og Asen,* hvis Forekomst i Bethlehemstalden og dermed i Julesalmerne skal stamme fra en Udlægning, der forbandt Es. 1, 3 med Septuagintas Oversættelse af Habakuk 3, 2: *ἐν μέσῳ δύω ζώων γνωσθήσῃ* til en Profeti om Jesu Fødsel i Stalden, er vel nok særlig blevet udbredt og populært gennem »Puer natus«, men findes ogsaa i »Fra Himlen højt —« og »Den signede Dag er —«*).

Den realistiske Fortælletrang kan ogsaa ytre sig i de ikkefælles Træk. »Fra Himlen højt —« fremhæver »Græs, Hø og arme Klude« som Barnets Leje, og »Den signede Dag er —« nævner Josefs Navn, nævner Kejseren og forklarer omhyggeligt Skatteudskrivningen.

Som en anden Virkning af den samme realistiske Tendens kan det maaske betragtes, at den Glæde ved Menneskebarnets Lidenhed og Finhed, som vi i forrige Periode saa i »Et lidet Barn saa lysteligt« og maaske skimtede i Udtrykket »et Barn saa lidet og kleen« (af »Lovet være du J. C.«) nu fuldt udfolder sig: »O Jesu parvule« (In dulci jubilo), »en liden Søn baade faur og fin« (Fra Himlen højt), »et Barn vel skønt« (Fra Himlen kom den —), »Hun haver født en Søn faur og skøn« (Pris og Ære og Dyd) »faurt og skønt og lysteligt« (Den signede Dag er os — jfr. ogsaa de særligt Tavsenske Udtryk i »Af Englekor hidkommer jeg« S. 17.

*) jfr. Pilegrimsvejviseren A M. 792 i 4to (Br. S. 310, L. 14-15): then hederlighe iadæ som Maria laudhæ barnet i *forœ oxœn ogh asnen.*

Glansen af Renhed og Ynde straaler nu ikke længer særlig ud fra Moderskikkelsen, men ligger ogsaa rigt om Barneskikkelsen.

Men samtidig sker der en Forskydning. *Mariaskikkelsen* træder i nogle Salmer langt mere selvstændigt frem paa middelalderlig Vis, ikke blot i de for Menigmand mere »uskadelige« latinske og makaroniske Sange som »Pris og Ære og Dyd« med dens Ave-Hilsen og dens Samstilling af Maria og Eva, men ogsaa i en fuldstændig Fordanskning som »Den signede Dag er«. Der dvæles stærkere ved den underfulde Undfangelses og Svangerskabets Mysterier saaledes som den katolske Tid havde kredset om dem i theologisk Spekulation og poetisk Billedtale. Thi medens 1. Periode som nævnt holdt igen overfor den middelalderlig-katolske Sang, holder denne i 2. Periodes Julesalmer sit Indtog med fuld Musik. Det spores i den ovenfor nævnte Trang til realistisk Udmaling, beslægtet med hvad vi vil finde i Paaskens middelalderlige Lidelsessalmer; men det spores endnu stærkere i de mange Træk, der her i 2. Periodes Julesalmer fører os fra Juleevangeliet over i Julemytherne: »Okse og Asen«, »Som Solen ganger igennem et Glar« og de S. 19 Note 2 nævnte Træk, — og endelig mærkes det i Udtrykkenes uafladelige Smitten-af fra den ene Sang paa den anden, som det er karakteristisk for al den Poesi, der har været i Vaganternes Værge: »Puer natus« i Tavs. Slmbog bærer Mærker mangestedsfra, den smitter selv »Den signede Dag er«, denne afsætter Udtryk i A. 7 og i Salmer ganske udenfor Julen, og »Pris og Ære og Dyd« bærer Spor baade af »En Jomfru fødde« og af »Dies est«.

Et Udtryk, der allerede fandtes i forrige Periode: »Den Tid er ganske glædelig« (B. 5), »Nu er kommen den salige Tid« (B. 6) og »O den lyksalige Fødsel« (T. 9), Udtrykket for Juletidens velsignede Hellighed med Tidens Fylde (Gal. 4, 4 — 2. Cor. 6, 2 — Luc. 4, 19), det klinger forstærket igennem nu i 2den Periode: »Den signede Dag er os beteet«, »Ret i en salig Tid kom han hid« (Pris og Ære og Dyd), og det kimes fast som Juleudtryk ved Omkvædet i »Et Barn er født« Str. 9:

> For denne samme naadelig Tid, naadelig Tid
> Ske Herren Lov i Evighed!

Medens 1. Periodes Momentfordeling og dermed Typeinddeling ikke gælder for de ny i 2. Periode tilkommende Salmer, frem-

træder til Gengæld nu noget i Retning af en ny Typedeling, idet to helt ny Momenter kommer frem og gør sig gældende i 2. Periode.

Det ene er *det dramatiske Moment,* beregnet paa Julekrybbefremstillingen, idet en hel Salme eller en Del af en Salme tænkes lagt i Munden paa Julenattens Engle. Denne Form har Luther brugt i sine to Børnesange.

Det andet Moment er *Solheltebilledet.* Allerede »In dulci jubilo« har i Overensstemmelse med gammelkirkelig Symbolik Billedet af Christus, der »skinner klar som Solen matris in gremio«; men 2 oldkirkelige Hymner, der i 2. Periode indføjes i Salmebøgerne og af Thom. sættes som Adventssalmer, forbinder dette Solbillede med Brudgomssymbolikken og udformer Tanken med Ordene fra Ps. 19, 5-7 om Solhelten, der gaar ud af sit Brudekammer og glæder sig til at løbe sin Bane (jfr. Hel. Skrin. S. 332 ff. om dette i den kirkelige Kunst alment udbredte Moment).

Det kan bemærkes, at medens andre Elementer fra 1. Periode gentages i 2., blot mere indbyrdes sammenblandede, kommer der ingen Forøgelse af det koropregnende Element; og lægger vi Mærke til de koropregnende Salmers Skæbne, vil vi se, at de to i længere Versemaal (T. 9 og T. 35) forsvinder med Kingos Slmbog, medens A. 21, der bevares, dels er stærkere iblandet med andre Elementer, dels har vist en ejendommelig Overføring til »Hymneversemaalet«. Tendensen er den samme: Af 1. Periodes Typer bevares den lutherske Hymnetype og den evangelisk begrundende Julesalme, medens Koropregningens Betydning som Julemoment svinder.

Man kan vel ikke tale om egl. ny Julesalme-Typer i 2. Periode, fordi saa mange Momenter er fælles med forrige Periodes Julesalmer; men der skabes dog ved tre af de nytilkommende Momenter: *Engletalen, Mariafremhævelsen* og *Solheltebilledet,* en ret tydelig Sondring i tre Grupper. Jeg skal nu gennemgaa de enkelte Salmer, idet jeg begynder med Martin Luthers to Sange om Englebudskabet Julenat, dernæst tager de middelalderlige: latinske, makaroniske eller danske Salmer, og slutter med Behandlingen af de to nu optagne gammelkirkelige Hymner.

Engletalen.

Iblandt de 7 sidste Salmer i 2. Tillæg til Tavsens Salmebog, som vi kender denne fra 1553-Udgaven og senere Optryk, findes en af Hans

Tavsen selv foretaget Oversættelse af Luthers i 1535 offentliggjorte »Kinderlied auf die Weihnacht Christi: Vom Himmel hoch da komm ich her«. Tavsens Oversættelse »*Af Englekor hidkommer jeg*« fortrænges med Hans Thom. Slmbg. af en anden »*Fra Himlen højt komme vi nu her*«, der fra Thom. optages i Kingo og Pont. Luthers Salme, hvis Indledningsstrofe er dannet ved Omdigtning af den verdslige Vise »Aus fremden Landen komm ich her«, (sml. Kurt Hennig S. 141) er en for Børn dramatiseret og derfor mere fortællende Udløber af Typen »Lovet være du Jesu Christ«. Den falder i 3 Afsnit: I. Det første er Str. 1—5, der af Luther og i Tavsens Oversættelse er lagt i Munden paa Engelen, der aabenbarer sig for Hyrderne. Ved en Fejltagelse (maaske ved Paavirkning fra Luthers anden Salme »Vom Himmel kam«) har Hans Thom. *vi*, som om det var Engle*skaren*, der talte. Engelens Ord (Luc. 2, 10-12) gengives ret nøjagtigt i Strofferne 2, 3 og 5, medens Str. 4 er en nøjere Udvikling af Ordet Heiland (Thom: Frelsermand) og giver Julens Betydning. II. Anden Afdeling Str. 6—7 er Børnenes Sang af glædelig Forventning, idet de nærmer sig Krybben. Paa Spørgsmaalet, hvem Barnet er, faar vi hos Hans Thom. det dogmatisk stive Svar med den staaende Formel »Det er Christus baade Gud og Mand« i Modsætning til Tavsens med Luther stemmende »Det er den lille Jesus fauver«. De lutherske (og tavsenske) Udtryk for inderlig Glæde ved Barnets fine Skikkelse »det lille skønne Barn«, »kære Jesu lille« udviskes i det hele taget af Thom., ligesom Tavsens fri Oversættelse af Str. 14 »das rechte Susaninne [ɔ: Vuggesang] singen«: »siunge Gaudeamus« hos Thom. blot er blevet til »Jeg prise vil din Gave god«. III. Tredie Afdeling Str. 8—15 er den enkeltes Hilsen til Barnet i Krybben og Reflexioner ved dets Leje. Barnet er med Genklang fra »Lovet være du Jesu Christ« »den ædle Gæst« og Modsætningen fremhæves mellem Alverdens Skaber og Lejet paa Græs og Hø for Okse og Asen. Str. 10 udfører Billedet:

Vaar Verden end dobbelt saa viid oc lang,
Da vaar hun dig en Seng vel trang,
Oc dig icke værd, vaar hun end fuld
Met ædele Steene, Perler oc Guld.

Str. 12 uddrager da Moralen heraf: Gud agter ikke Rigdom. Vi beder derimod Christus gøre sig en reen Seng i vort Bryst og hvile sig i vort Hjertes Skrin, Udtryk, der vel oprindelig stammer fra Mariadyrkelsen; Str. 14—15 priser Gud i højeste Trone for hans Gave, Sønnen; Englene glæder sig ogsaa og synger os et saligt nyt Aar.

Ogsaa i 2. Tillæg til Tavs., men ikke blandt de 7 sidste Salmer, der, som antydet af mig (D. St. 1916. S. 148), maaske danner et eget sidste Tillæg, findes en Oversættelse af Luthers 1543 fremkomne »Vom Himmel kam der Engel Schar« indføjet som Slutning til en Oversættelse af »Puer natus —«: »*Et Barn er født i Bethlehem*«, som kun holder sig i Tavs. Slmbg. Da denne Salme i Oversættelsen er omstøbt til 4½ 4-liniede Strofer at synge paa Melodien »A solis ortus cardine«, kommer »Fra Himlen kom —« til at begynde midt i Str. 5 og til stadig at strofedeles paa tværs af Luthers Strofer.

Denne klodsede Sammensmeltning af 2 Salmer erstattede Hans Thom. ved selv at oversætte »*Fra Himlen kom den Engle skar*'«. Denne Overs. holdt sig ind i Kingo og Pont., og det er den, vi her holder os til. Hele Salmen er lagt i Munden paa Engleskaren i Julenatten; men Englenes Ord følger ikke Lucasberetningen; de kan vel snarere kaldes Luthers egne Juleovervejelser. Salmen er af den evangelisk reflekterende Julesalmetype; men denne fremtræder her i »Hymneversemaalet«. Ordene om Sejr over Djævelen, som vi har truffet i næsten alle Julesalmer, laaner her Klang af Luthers Kamptoner fra »Vor Gud han er —«. Der er en stærkere Fornemmelse af Modstanderens stormende Anløb, end det er sædvanligt i Julesalmerne med deres Glæde. — Englene melder Hyrderne Barnets Komme i Bethlehem efter Luc. 2, 12-11-10 med Henvisn. til Mik. 5, 1, begrunder Juleglæden ved Fordybelse i Djævelens Magtesløshed og Juleglosen »Broder« og ender med Taksigelsesopfordring.

Middelalder-Arven.

Idet Luthers Salme »Vom Himmel kam« i Tavs. Slmbg. var kædet bag efter en Oversættelse af »*Puer natus* —«, føres vi nu over til denne senmiddelalderlige Salme (14. Aarh.) og Inddragelsen fra Matth.-Evangeliet af de hellig tre Konger i Juleforkyndelsen. Hans Thom.'s Salmebog giver ogsaa her en selvstændig Oversættelse (eller maaske blot en stærk sproglig Bearbejdelse af den i Tavs. Slmbg. forekommende). »*Et Barn er født i Bethlehem*« fremtræder nu i 2-liniede Strofer med Omkvæd, og de danske Strofer er trykt afvekslende med den latinske Text, som Peblingene i Byen skulde synge. Grundl. for Texten er den Valentin Bapstske Redaktion 1545. Den største Afvigelse mellem Tavs. og Thom's Oversættelse findes i Str. 6, hvor Thom. holder sig lidt nøjere til Latinen uden dog at bevare Hentydningen til 1. Mos., 3, 15 »Sine serpentis vulnere«, idet dette udglattes til: »uskadt af Djævelen blev han dog«. Desuden medtages nu som sidste Strofe Doxologiverset, der er udeladt i Tavsens Behandling. — Str. 1-4 er en historisk Beretning om Fødselen i Bethlehem, der skal volde Glæde for Jerusalem (jfr. Michas Spaadom Cap. 5) og om Begivenhederne i Bethlehemstalden, Julenat til Helligtrekonger. Str. 5—7 dvæler ved Inkarnationens Under; men i Fremhævelsen heraf glider Tanken fra Undfangelsen med de kendte Udtryk »Jomfru skær«, »foruden Mand« over til Modsætningen mellem Christi menneskelige Kød og Blod og saa hans Syndfrihed. — Derfra gaar Tanken til Julens Betydning: Han gør os lige med sig i Himmerig (Str. 8), til Taksigelse (Str. 9) og Doxologi (Str. 10). — Denne Julesalme blev med sine korte, iørefaldende Strofer og sit jublende Omkvæd en af de mest yndede. Den er sat pro exitu ved Højmessen Juledag og optages i Kingo og Pont. I det latinske Tillæg til Tavs. Slmbg. er optaget Hermann Bonn's Bearbejdelse af den latinske Text (Wack. I Nr. 314). Denne viser i høj Grad denne Salmes Tilbøjelighed til at indoptage i sig Udtryk og Linier fra andre kendte Julesalmer.

»*Dies est lætitiæ*«. I Tavs. Slmbg. finder vi en 8strofet latinsk Text af denne fra Germanien stammende senmiddelalderlige Vagant-Sang og

en dansk Oversættelse deraf ogsaa i 8 Strofer. Foran disse to Sange har Salmebogen denne lille Indledningsbemærkning: »Disse gamle Sange haffue wi antegnet, at huer maa see, at der haffuer verit fromme Christne mit vdi den blindhed oc vildfarelsi, som wi vore vdi, och haffue dog verit opholdne vid Gudz naade vdi Christi sande bekendelsse«.

Denne Bemærkning er taget i noget forkortet Form fra tyske Salmebøger (smlgn. Slüter D.vj.verso), hvad Pastor Severinsen ejendommeligt nok har overset (Sev. S. 100-101)*), men Salmetexten er ikke taget derfra og Hans Thom. har sikkert Ret, naar han opfører baade den latinske og danske Salme i Registret over »de gamle Sang som haffue været brugt i Paffuedommet,« altsaa Sange, som har været i Brug i dansk Middelalder. Det bliver efter vort Emne den danske Text: »*Den signede Dag er os beteed*«, der interesserer os mest. Den falder i 5 Afsnit: a) Str. 1 *opfordrer til Glæde* ved Christi Fødsel og fremhæver Barnets Menneskeskønhed og Guddomsmagt. Det er ret tro oversat. L. 5: »Han er et Barn saa underligt« tager i sin danske Formning Skikkelse af Profetordet Es. 9, 6; og fra Udtrykket »faurt og skønt og lysteligt« har sikkert den Arvid Pedersenske Oversættelse af den med »Dies est« beslægtede »Et lidet Barn« hentet sit Udtryk for »lavelik« og maaske netop derved vundet Popularitet til at sejre over »Et lidet Barn saa ærefuldt«. b) Str. 2-3 drejer sig om *det Vidunder, at den evige Gud bliver Menneske.* Dette udføres først i antithetisk Spil med Slægtskabsnavnene Fader og Søn, Moder og Datter (for saa vidt vi antager Skaars Conjektur L. 2 »Fader er Sønnen here«). — Derefter følger andre Modsætninger: Svenden har Herremagt, han er baade nær og langt herfra, Himmelkongen fødes i Asnestolden, Stjerners Skaber hviler i den trange Krybbe. Vi husker, hvorledes »Asnestolden« paavirkede A. 7 sprogligt, og hvorledes det for den danske Text særegne Indskud: »for Øxen og Asen baade« skyldes den bl. a. gennem »Puer natus —« udbredte Tanke. To af Latinens Antitheser: Solens Lysgiver, der fødes i Mørke, Tordneren, der bliver lallende Barn — udviskes derimod i Oversættelsen. c) *Den usmittede Fødsels Under* behandles derefter i 2 Strofer: Christ fødes af en ren Jomfru »som Rosen springer af Lilliegren« (se Mariavisen Br. & Helw. IX, 3 og smlgn. XII, 1 samt flere andre Steder, hvor Maria kaldes Lillie; se om Lilliens Betydning som Maria-Symbol Hel. Skrin. S. 268 f og navnlig S. 419 med Noter). Aldersmodsætningen: den spæde Jomfru, der ammer den gamle af Dage, forsvinder i Dansken og erstattes af Middelalderens anden store Undren overfor Svangerskabet og Fødselen: Hendes Byrde var let og hendes Bryst gav Mælk af den Helligaands Dyd**). Denne Ombytning af katolsk theologiserende Træk i Latinen med andre

---

*) Og den synes at gaa igen senere fra danske Salmebøger over i islandske jfr. Arne Møller: Hallgr. Péturssons Passionssalmer S. 28—29.

**) Som Modbillede til Eva (1. Mos. 3, 16) mentes Maria hverken at føle Besvær eller Smerte ved sin Byrde, (sml. »Pris og Ære og Dyd« Str. 3); Skriftbevis mente man at finde i Luc. 1, 39: abiit in montana cum festinatione . .; se Hel. Skrin. S. 309—10. — Om Underet i Jomfruens »Lactatio« og den Symbolik, der lader Mælken skabes af Jomfruens Dyder, ikke af hendes Legeme, se Hel. Skrin. S. 344 ff.

mere folkelige, men lige saa middelalderkatolske, i Dansken, viser formentlig, at H. Thom. har Ret i at betegne Fordanskningen som førreformatorisk. Str. 5 bringer os da Oldtids og Middelalders ypperste Billede for Jomfrurenheden trods Barnefødslen: »som Solen ganger igennem et Glar«. (Smln. Br. S. 260, L. 24-25 og Hel. Skrin. S. 329 ff). Det specielt dogmatisk indprentende »post partum et ante« forsvinder derimod. Barnemoderen prises salig og ligesaa hendes Bryster (som Luc. 11, 27). d) 4de Afsnit, Str. 6 og 7 i den danske Sang, fortæller jævnt *Julenattens Bibelhistorie*. Til den Ende tages Stroferne i omvendt Orden af den, hvori de staar i den latinske Text, og denne er behandlet meget frit. Str. 6 er frit dannet over Latinens 7, 1—5. Den giver en historisk Forklaring paa Skatteudskrivningen; men der er intet Forsøg paa Efterdigtning af Latinens fikse Antithese, at da fødes *han*, der skriver *os* i Engletal. Han nævnes blot »den Herre mild og blid«. Englesangen Gloria in excelsis, der fylder Latinens 7, 6—10, er udeladt, og kun den første Engels Forkyndelse for Hyrderne fremtræder i Str. 7 som en ret tro Gengivelse af Latinens Str. 6. e) Str. 8 giver evangelisk Julens Betydn., idet Salmen ender i Bøn til ham, der har skabt os og ved sin Fødsel vilde frelse os, en Bøn om Forladelse for det forbrudte og Hjælp til Bedring.

Lad os leve *i stadelig Tro.*
Med dig at blive *i evig Ro*
og Fred foruden al Ende.

Disse Udtryk er ikke ualmindelige i førreformatorisk gudelig dansk Digtning og sætter da ogsaa Mærker andetsteds smlgn. B. 13, Str. 3 og C. 18, Str. 6.

— Den danske Salme er ansat til Aftensang paa Landsbyerne 1ste Juledag og optages i Kingo og Pont.

In dulci jubilo. Denne makaroniske latinsk-danske Text findes hos Hans Thom. som en nøjagtig Overførelse af den latinsk-tyske Text i den Val. Bapstske Sangbog 1545, hvor Luther havde ændret Str. 2, L. 5 og Str. 3, saa at Æren for Frelsen bliver overført fra Jomfruen til Sønnen. Dog havde den gamle yndede Lysmesse-Salme fra d. 15. Aarh. ikke derved tabt sit Middelalderpræg, og det er ikke for intet, at Sagnet sætter den i Forbindelse med Suso's Liv og lader den blive sunget til Trøst for ham af himmelske Ynglinge. Den har netop Middelaldermystikkens Præg i højere Grad end nogen anden hos Thom. optaget Salme. — Medens første Strofe i kendte Toner opløfter Frydesangen, fordi vort Hjertes Trøster, klar som Solen, nu ligger i Moderskød, han, der er Alpha og O, istemmer 2den Str. den mystiske Christendoms længselsfyldte Kærlighedssuk til Christus: »O Jesu parvule, for dig er mig saa ve. Trøst mig i mine Sinde!« Og Omkvædet er al Mystiks Omkvæd: »Trahe me post te, trahe me post te« (Højs. 1, 4), Str. 3. taler i kendte Vendinger om den store Mildhed og Naade, at vi, som var plat fordærvede, faar Lod i Himmerigs Glæde, og Str. 4 dvæler saa i Betragtningen af denne Himmerigsglæde, hvor Guds Engle synger ny Sange (Aab. 5, 9) og Basunerne klinger (Aab. 8), og efter begge de sidste

Strofer klinger Længselsomkvædet: »Eya, vaare wi der, Eya, vaare wi der«. — »In dulci jubilo« optages ikke i Kingo, men i næsten alle d. 17. Aarh.'s Privatsamlinger.

Efter den makaroniske Text har Thom. sat »*Loff Gud du Christenhed*«, en af ham selv foretaget, meget nøjagtig Oversættelse af Johann Horns tyske Bearbejdelse af »In dulci jubilo« til Brug for de bøhmisk-mähriske Brødre. Str. 1 svarer ret nøje til den makaroniske Text og Str. 5 er en Sammenarbejdelse af dennes Str. 2 og 3 med den Ændring, at vort Hjertes Trøster skinner »i denne mørke Tid«, ikke »in matris gremio«; men ellers er Sangen med sine 7 Strofer i det hele ganske uden Paavirkning fra den latinske og helt lagt over i den reformatorisk prædikende Julesalmes Plan. Efter det indledende Vers følger et om Undfangelsens Under bygget over Es. 7, 14 og Bebudelsesordene hos Lucas. Derefter gaar Salmen over til Overvejelse af Guds sanddru Trofasthed (smlgn. Joh. 7, 28) i Str. 3 —, den skænkede Frelse, udtrykt ved Englesangen »Gloria in excelsis«, i Str. 4 —, vor egen elendige Tilstand og Bønnen om Hjælp til at føre et christeligt Liv. Salmen blev meget lidt benyttet, optages kun i ganske enkelte af d. 17. Aarh's Salmesaml. og dør dermed ud.

»*Pris og Ære og Dyd*«. Hans Thom. optager denne danske makaroniske Middelaldersang, hvortil der ikke synes at existere fremmed Original, selv om enkelte af de latinske Udtryk maa siges at høre til Julens almene, med Vaganterne spredte Fællesgods. Tankegangen er ikke fremadskridende, men er en stadig varieret Opfordring til Fryd, Taknemmelighed og Lovsang, fordi vi er blevet frelste fra Nød og Kvide og Død til Trøst og Glæde og Himmerig. Saaledes er Stroferne 1, 4, 5, 6, 7, 8. — Det specielt middelalderkatolske fremtræder særlig i Str. 2, hvor vi hører Bebudelsens Englehilsen med dens Ave og finder Jesu Dobbelttilværelse betegnet med de samme Ord som i »Dies est —«: procul et cominus, samt hører den fra Mariaviserne velkendte Modsætning fremhævet mellem Eva, der bragte Faldet, og Maria, der bragte Naaden. Str. 3 møder os med Incarnationsantithesen, at Jords og Himmels Skaber blev baaret i Skød af Maria uden al Møde, og her træffer vi det ejendommelige Udtryk om Juleglæden ogsaa i Dødsriget: »De glæddis, som før vaar døde, de vitæ præmio« (jfr. Joh. 5, 25 og 8,56). I Str. 5 træffer vi i L. 7-8 en ordret Mindelse om »En Jomfru fødde et Barn i Dag«, noget, der kunde tyde paa, at denne Juleantifon, som Nutzhorn hævder det (I S. 247-8), er lige saa vel dansk som svensk Middelaldergods. Jo mere ubestemt af Indhold og Tankegang en Salme er, des mere Samklang maa man vente at finde baade i Latinen og Dansken med andre Middelalder-Julesange. — Opt. i en Del af d. 17. Aarh.'s Saml. men ikke i Kingo.

Solhelten.

Af den »ambrosianske« Hymne fra det sjette Aarh. »Conditor alme siderum« (Daniel I. S. 78) har vi allerede i Tavs. Slmbg. to Oversættelser. — »*O hellige Skaber og Fader kær*« er dels mindre heldig i sin poetiske Form, dels har den i Indholdet en Tilbøjelighed til at udviske alle præg-

nante Udtryk og Enkeltheder i Almindeligheder. Særlig ses dette i Str. 5. Denne Overs. optages da heller ikke hos Thom. men viger for den anden Overs. i Tavs. Slmbg. »*O Stjerners Skaber i himmelske Hus*«, der fra Thom. optages videre i Kingo og Pont. Salmen, der minder om Jesussalmerne ved helt igennem at have Bønnens Form, henvender sig til Christus, Stjerners Skaber i himmelske Hus (Ps. 33, 6 og 136, 7-9), de troendes evige Lys, Joh. 8, 12 (Str. 1): Du ynkedes jo tilforn, da Verden var fortabt til Døden; da hjalp du den af dens Sygdom og gav Sjæls Lægedom (jfr. Matth. 9, 12) (Str. 2). Da Verdens Aften kom lakkende (Udtrykket, der maaske bunder i Sach. 14, 7, har Paralleller i patristisk Litteratur smlgn. Dan. I. S. 74), gik du som en Brudgom ud af Herberget, hvor du var prydet (Ps. 19, 6) (Str. 3). For din store Magt knæler alting i Himmel og paa Jord (Fil. 2, 10) (Str. 4). Solen, Maanen og Planeterne vanker [efter din Vilje] hver i sin rette Vej (Str. 5). Dig, *hellig* Christ, der kommer som Verdens Dommer, beder vi: Bevar os fra Djævelens Id. (Str. 6). — Str. 7 er Doxologi.

Ambrosii Hymne »Veni redemptor gentium« er meget ordret gengivet af Luther i 1524 »Nun komm, der Heiden Heiland«, og denne er lige saa tro gengivet paa Dansk af Hans. Thom. (smlgn. Skaar I 375 ff.). Trods Kingos Forsøg paa Forbedring gaar Hans Thom's Text: »*Kom Hedningers Frelser sand*« næsten uændret over i Kingos Slmbog. og derfra i Pont. Salmen bevarer noget af sin theologiske Tunghed ogsaa i den danske Overs. (saaledes f. Eks. 4, 3 »et Menneske og Gud af sin art«); men denne kan ogsaa bortkaste Udtryk, der hører Mariadyrkelsen for meget til (3, 4: »versatur in templo deus« — »Gott da war in seinem Thron.«), og Oversættelsen er i det hele mere jævn end baade den tyske og latinske Text. Salmen er fuldt ud af den gamle Hymnetype: Den hilser med Undren Kødspaatagelsens og Undfangelsens Mysterium: Guds Ord er blevet Menneske (Joh. 1, 14) født af en Jomfru skær (Str. 1-3). Den laaner saa for Fødselen Billedet fra Ps. 19, 6 om Helten, der gaar ud af sin kongelige Sal for at løbe sin Bane. Brudgomsnavnet nævnes ikke her. Ps. 19, 7: Beskrivelsen af Solheltens Bane, forandres i Str. 5 efter Joh. 16, 28 til i evighedsomspændende Træk at angive Christi Bane: Hans Udgang var fra Faderen og han gaar igen til Faderen, han nedfor til Helvede og opfor til Guds Sted (Ef. 4, 10). Denne Strofe er det ny, Salmen bringer. Saa kommer Bønnen: Maatte din Guddomsmagt i vort skrøbelige Kød gennemføre Sejren (jfr. Matth. 26, 41 og 2. Cor. 12, 9) (Str. 6). Som Krybben skinner i Natten, skinner den faste tvivlfri Tro (Str. 7); — og saa slutter Salmen med en Doxologistrofe.

Helligtrekonger.

Som Afslutning paa Julesalmerne staar her Helligtrekongersalmen »*Herodes, hvi frygter du saa saare*« paa Grund af dens Stilling i Kirkeaaret og dens Indhold. Af Coelii Sedulii føromtalte Hymne »A solis ortus« (Wack I, 48) udplukkede man i Middel-

alderen Str. 8, 9, 11 og 13 til Kirkebrug paa Helligtrekongersdag. Denne Dags Læsestykker var Es. 60, 1-6 og Matth. 2, 1-12, og det var gennem Es. 60, 3 og 6, at man fandt ud, at de vise fra Østerland var Konger, og at der var tre. Men som Epifaniefest havde Dagen ogsaa i Oldtiden knyttet til sig Fortællingerne om Guds Aabenbarelse af Sønnens Herlighed dels i Jesu Daab (Matth. 3, 13-17), dels ved det første Under, Brylluppet i Kana (Joh. 2, 1-11), og begge Dele tages med i de gamle Epifaniehymner ligesom i Luthers Daabsprædiken til Epifaniefesten 1535 (se Spitta S. 311—317).

Hymnen er af Luther, maaske i Dec. 1541, oversat til Tysk »Was fürchst du, Feind Herodes, sehr« og trykt i den Klugske Salmebog 1543, og Luthers Salme er saa igen oversat til Dansk af Hans Thom. selv. — — Str. 1 handler om Herodes's Frygt (Matth. 2, 3). Den har Juleudtrykket om den Konge, som giver os sit Himmerig. Str. 2 fortæller om Stjernen, der ledte de vise Mænd (Matth. 2, 9-11), og hvad der i Latinen kun er antydet, er her, efter Luther, udmalet med den middelalderlig-kirkelige Symbolik:

Med Gaver tre beviste de dere
det Barn Gud Menniske og Kong' at være.

(idet nemlig Kaspar bringer Guld til Kongen, Melchior Røgelse til Guden og Balthasar Myrrha og Salve til Mennesket, der skulde gennemgaa Døden og Gravlæggelsen, se Hel. Skrin. S. 361). Str. 3 behandler Jesu Daab i Jordans Flod, for at han, den syndfri, dermed kunde afto vore Synder. Denne Tilknytning af Syndsaftoelsen til Jesu Daab var hos Luther formidlet ved Navnet »das himlische Gotteslamm« (Joh. 1, 29), der gaar tabt i den danske Overs. Nogen Tilknytn. til den gmlkirkelige symbolske Udlægning af Vandet og Vinen ved Brylluppet i Kana, som Spitta formoder, behøver ikke at tænkes. Str. 4 fortæller nemlig jævnt og uden nogensomhelst Udlægning om Bryllupsunderet, hvor Christ vendte Vand til Vin. — Str. 5 er en Doxologi med Juleklang: »som fødtes af en Jomfru skøn«. Salmen optages i Kingo og Pont.

Paaskens Sang.

Naar vore første Reformationstidssalmebøger fejrer Paasken, er det som Opstandelsens Fest. Christi Død og Opstandelse gaar sammen til en Sejr over Synd og Død, og i den første Periode skiftes Temaet ikke ud i særlige Langfredagssalmer og særlige Opstandelsessalmer. Om Opstandelsen samler sig middelalderlig latinsk og dansk Paaskesang, Luthers og hjemlig dansk Refor-

mationstidsdigtning. Alle Salmerne har enten Udtrykket »Opstandelse« eller selve Paaskebudskabet: »Han er opstanden«, og alle opfordrer de til Glæde og Lovsang for Opstandelsen.

Men Paaskens Glæde er ikke af samme Art som Julens. Vi har f. Eks. ikke som ved Julesalmerne en Type for en ikke-reflekterende Glæde, der dvæler i antithetisk Beskuelse af Underet fra forskellig Side. Paaskeglæden er bestandig dybt reflekterende, og Paasken betragtes *ikke* under Synspunktet »Under«, men under Synspunktet »*Sejr*«. Sejren vindes gennem en vældig Strid mellem Christus og Døden (A. 26, Str. 2 — A. 22, Str. 4). Christus var uskyldig (A. 26, Str. 1 — B. 17, Str. 2 — sml. A. 37); derfor kunde Døden ikke holde ham fangen, men blev fordærvet (A. 25) og overvundet (A. 22 og B. 17), ja, dræbt (A. 22), dens Fanger, Menneskene, udfriede, og Synden selv blev fanget (B. 17). Dette er den ene Betragtning af Christus: som *Helten*, Livsens Høvding (A. 26, efter Acta 3, 15) Føreren og Kongen, der stred mandelig og har Prototyper i Moses og David (A. 22).

Den anden Betragtning af Christus er som Guds Lam (Joh. 1, 29) *Paaskelammet* (1. Cor. 5, 7), — saaledes A. 26, A. 22 og A. 37, — der er »stegt og dødet«, »ofret«, »paa Korset slagtet«; gmltestamentlige Paasketanker optages altsaa i Ny Test's Tydning, og denne Tydning kan udføres videre efter 1. Cor. 5 og Joh. 6 (A. 22). — Som det ses, findes begge Betragtninger i de samme Salmer. A. 37 er nævnt med, fordi den har nøjagtig de samme Udtryk; men den rummer ikke i sig Opstandelsen, adskiller sig derved fra de andre her nævnte Salmer og faar sin faste Plads ved Altergangen, hvor den behandles nærmere.

Paasken er en Fest for Livet. Det, Christus vinder for os ved sin Sejr, er *Livet* (A. 22, Str. 1), »Menniskens Liv er opstaaet med ham« (A. 24). Selv er han »vort Liv og Opstandelse« (A. 23 — A. 22, Str. 8 — efter Joh. 11, 25). Men Paaskeglæden kiger ikke som Juleglæden ind i de aabne Himle, der ligesom tages paa Forskud. Paaskens Beskuelse er det dødelige Menneskes Betragtning af den store Kamp mellem Tilværelsens Grundmodsætninger, dens subjective Følelse er mere en Befrielse end trygt besiddende Lykkenydelse. Paaskeglæden dvæler ved Udfrielsen fra de mægtige Modstandere, der bandt os. Den dybe Baggrund, der giver Paaskelysets Glans dobbelt Styrke, er for Christi Vedkommende Dødens

Mørke, for Menneskenes Guds Vredes Mulm. Han er hengivet, død og jordet for vore Synder (A. 22 — A. 24 — A. 25) og forliger os med Gud (A. 26 — B. 17). Det er Romerbrevets Retfærdiggørelsestanker (særlig Rom. Kap. 4 og 5), der atter og atter gaar igen. Trods den kraftige Opfordring til Glæde har Paaskesangen derfor ikke udelukkende Lovsangstoner, men ogsaa ret nær til Bønnen: »Afslæt vor Brøst, giv os Fred og Glæde« (A. 25) eller Kyriesangenes: »Forbarm dig over os« (A. 23 — A. 26 — A. 37).

Ligesom ved Julefesten en enkelt Sekvens kan siges at udtrykke Grundtonen i alle Salmerne, saaledes er dette for Paaskens Vedkommende Tilfældet med det allerede i den katolske Tid ved Gudstjenesten lydende gamle danske Vers, der svarer til det tyske »Christ ist erstanden«:

A. 27: Christ stod op af Døde
frelste al Verden af Nøde;
thi maa vi alle glade være
og sjunge Christ Lov med Hæder og Ære. Kyrioley!

Hans Thom. har en lidt ændret Form, men samme Indhold, og hos ham ser vi ogsaa (Register I), at denne Strofe synges mellem hvert eller hvert andet Vers af »Christus Jesus for os ofret« fra Paaske til Pinse og i samme Tid desuden 3 Gange »af Prædikestolen begyndt« før Evangeliets Oplæsning. Grad. sætter den baade 3 Gange før Textens Læsn. og 3 G. efter Præd. i nævnte Tid*).

Paaskens Sang samler sig ellers i 2 tydelige Grupper: [1]) *den bibelhistoriske Fortælling* om Paaskemorgens Begivenheder i Korsangens Form, ofte dramatisk, som en Levning af den katolske Kirkes i Gudstjenesten indflettede Paaskespil — [2]) *den reflekterende Paaskesalme*, der fordyber sig i Paaskens Betydning under Salmevisens Form, hvorfor den mere kan blive Menighedens og den enkeltes Eje.

---

*) »Vdkaarne Psalmer oc Aandelige Loffsang« Kbhvn. 1642 har for første Gang til dette ene Vers hos Thom. føjet Overs. af de 2 andre Strofer i den tyske Paaskelejse (Wack. II 935 ff.), og saaledes øget optages Salmen i Kingo og Pont. (se Skaar II S. 6 ff.). Nutzh's »Rettelse« til Skaar (Nutzh. I S. 211 Noten) er grebet ud af Luften. Slmbogen 1642 findes i Karen Brahes Bibl., Odense.

Den bibelhistorisk-liturgiske Sang.

Hertil hører A. 24, A. 26 og delvis A. 25. — Det karakteristiske for dem alle, saa vel som for den følgende Periodes Forøgelse i samme Retning, er, at det er liturgisk Sang, bestemt til Korsang, med en Vekslen af Partier, hvori Paaskebudskabet og dertil knyttet Betragtning fremføres, med eller uden dramatisk Fordeling paa flere Personer, og Partier, hvori Menigheden opfordres til Lovprisning. — I A. 25 er dog det historiske Element forsvindende i Forhold til det reflekterende.

A. 24: »*Guds Engel sidder hos Graven*«. I Petri Palladii: Pia quædam cantica, quæ vulgo responsoria vocantur (1554) staar ogsaa Responsoriet »Sedit Angelus«. Det er dette, der i A. 24 er gengivet i en knudret, af Latinen tynget Prosaoversættelse. Det har vel været Præsten, der har sunget det bibelhistorisk berettende Stykke om Guds Engel, der sad ved Graven, og som Kvinderne forfærdedes for, samt Engelens Ord: Frygter ikke . . . Menniskens Liv er opstaaet med ham (smlgn. Col. 2, 12-13 og Parallelsteder). Imellem disse to Dele, Beretningen og Engelens Ord, indskyder Malmøsalmebøgerne og Tavs. det, der i »Pia cantica« og hos Hans Thom. kommer sidst, nemlig Korets Svar, en Opfordring til Lovprisning af den i sin legemlige Natur korsfæstede (1 Pet. 3, 18), der er jordet for eders Skyld og opstod af Døden. Det sidste Versikel i »Sedit angelus«: Recordamini quomodo prædixit . . . er ikke medtaget i den danske Oversættelse. Sangen er ikke optaget i Grad. eller i Kingo og kun i ganske faa Saml. senere end Thom.

Af den gamle Paaskesekvens fra 11te Aarh. af Burgunderen Vipo »Victimæ paschali laudes« (Wack. I Nr. 199 — Drev. & Blume I, S. 147) har vi i 1529-Slmbg. to Prosaoversættelser *A. 26:* »*Christus Jesus for os ofret*« og *B. 18:* »*Nu ville vi Christne sjunge og love vort Paaskelam*«; men skønt B. 18 er en friere Gengivelse paa bedre Dansk, mere rytmisk, med Tilløb til 3-liniede Strofer og enkelte Rim, sejrer A. 26 med sine tunge halvlatinske Konstruktioner, der gør Sproget sært ærværdigt. Kun A. 26 optages fra Tavs. videre hos Thom., Kingo og Pont.

Menigheden lover Christus Jesus, der er ofret for os; thi Guds Lam (Joh. 1, 29) har genløst sine Faar, Christus uskyldig har forligt os Syndere med Gud (Rom. 5, 8-10, o. m. fl. St.). Død og Liv har nu Strid. Livets Høvding (Acta 3, 15), som var død, Christus, lever og skal regere altid. — Dernæst vender Menigheden sig til Maria Magdalene og spørger, hvad hun har set paa Vejen. — Hun svarer: Graven og den opstandnes Herlighed, Guds Engle og Jordeklæder. Christus vort Haab (1. Tim. 1, 1) er visselig opstanden og skal møde eder i Galilæa (Joh. 20, 11-18 og Matth. 28, 7). — Menigheden udtrykker da sin Tro paa Mariæ sande Vidnesbyrd og Jesu Opstandelse og beder: »Christe, Konning, forbarm dig over os!«

En tredie liturgisk Paaskesang, ordnet som Vekselsang mellem Kor og Menighed, er *A. 25.* Af det latinske Paaskevers fra det 14de Aarh. »Regina

coeli lætare« (Wack. I Nr. 301), der var et yndet Led af den tyske Paaskegudstjeneste, maa der have existeret en evangelisk Omskrivning »Rex gloriæ Christe«, som nu ikke kendes. Denne er oversat til dansk Prosa og lagt i Munden paa Menigheden: »*Ærens Konning, O Christe* (Ps. 24, 7-10), hvilken som var død og for os given (Rom 4, 25), han er opstanden, som han sagde (Matth. 28, 6). Bed Gud for os! Halleluja! lover Herren!« Imellem hver Linie af denne synger da Koret en Strofe af en original dansk Salme: »*O Fader udi Himmelen*«, der som en Kyriesalme i 3 Strofer henvender sig til Fader, Søn og Helligaand uden at have særlig udpræget Paasketone før i Str. 4, der er en fri evangelisk Fordanskning af selve »Regina coeli«, idet Himmeldronningen Maria omtydes til Menigheden: »Konningens Datter af Evighed (Ps. 45, 14 og Ps. 10, 16), Christi Brud (smlgn. Ef. 5, 32 og Aab. 21, 2) glæder sig; for den, som hun haver i Aanden undfangen (Aab. 12, 1-2 og 5), han er, som han sagde, opstanden«. — Salmen er som nævnt original dansk enten fra selve Reformationstiden eller ældre, dog snarest det første, da man i Brydningstiden var meget utilbøjelig til at optage ældre Stof i Salmebogen; det kommer først senere. Salmen optages sammen med »Ærens Konning, o Christe« hos Hans Thom., derimod i Kingos Slmbog uden denne Prosatext og ligesaa i Pont. Den naturlige Udvikling har altsaa gjort, at hvad der var Vers er blevet staaende, hvad der var Prosa forsvandt, medens omvendt Grad. bestemte, at »Proserne«, der i Købstæderne skal synges af 2 Børn, i Landsbyerne helt udelades. Grad. sætter dette Stykke efter Velsignelsen Paaskedag o. s. v. til Pinse.

Den reflekterende Paaskesalme.

I 1524 offentliggjordes »Christ lag in Todes Banden«. Den findes fordansket dels i udvidet Form som *A. 22:* »*Christ laa i Dødsens Baand*« dels i en noget afvigende Skikkelse, knap saa meget udvidet, i Chr. Pedersens Slmbog 1533 og i 1536-Tillægget (Bruun I, 154) *T. 8:* »*Christ laa i Dødsens Vaande*«. Pastor Severinsen udtaler (Ref. Salmedigtn. S. 31-2), at A. 22 er en af Claus Mortensen foretagen Bearbejdelse af en ældre Text, den vi nu har i 1536-Tillægget. Nutzhorn hævder herimod (I, S. 135), at det snarest er to forskellige Oversættelser med tilfældige Ligheder, og i sin Anmeldelse af Nutzhorns Værk (Theol. Tidsskr. III R. I, 1909-10, S. 179) indrømmer Severinsen, at han maaske har været for »skarpsindig«. De to Texter frembyder efter min Mening saa mange Ligheder, der ikke er paatvungne af den tyske Original, at de næppe kan antages for uafhængige af hinanden. Rent umiddelbart er det sandsynligst, at en 1529 foreliggende Oversættelse er primær og en 1533 (1536) foreliggende sekundær, og ligeledes er det rimeligere, at en Overarbejder afrunder en foreliggende frit tildigtende Behandling til væsentlig Lighed med den lutherske Original, end at en Overarbejder i 2den Omgang tildigter nogle Vers af helt anden Karakter, der ved deres middelalderlige Typologi kunde tænkes at støde nogle. Jeg tænker mig de to Texter som 2 forskellige Overarbejdelser af samme frit tildigtende Førsteoversættelse paa 10 Strofer, men at A. 22's Text de fleste Steder repræsenterer det oprindelige. Det er da ogsaa alene denne,

der væsentlig uændret optages hos Hans Thom., og senere i Kingo og Pont. med Udeladelse af Str. 9. — Grad. bestemmer den til Offertorium 1. Paaskedag og fra Paaske til Pinse. — De første 4 Strofer taler om Paaskens Betydning, idet Synd og Død, der holdt os uhjælpelig fangne (Tanker af Rom 5, 12 — 1. Pet. 3, 19), overvandtes af Christus, der laa i Dødsens Baand (smlgn. Ps. 18, 5-6) givet for vore Synder (Rom. 4, 25), gennem hans Kamp med Døden. — Str. 4: Det var en underlig Krig, da Døden og Livet stredes. Livet fik Overhaand og aflivede Døden. Christi Død fuldbyrdede det Drab. Døden er nu blevet til Spot. (I denne Strofe har »Victimæ paschali —« paavirket Luther. Den ordspilagtige Benyttelse af 1 Cor. 15, 54 om Døden, der opsluges, er bortfaldet i denne danske Oversættelse, men bevaret i den anden). — Str. 5 fremfører det andet Paaskesynspunkt for Jesus Christus: Paaskelammet (1 Cor. 5, 7): Her er det rette Paaskelam, om hvilket Gud har befalet. Det blev paa Korset stegt og dødet (Luther: »in heiszer Lieb gebraten«)*). Dets Blod stænkes paa vore Døre og holder Døden udenfor (smlgn. 2. Mos. 12, 7—8 og 23). — De 2 følgende Strofer siger, hvorledes vor Paaskefest skal fejres, baade med Jesus Christus som Helten, Retsvishedsens Lys, efter Mal. 4, 2 (Str. 6), og som Paaskelammet (Str. 7), hvoraf vi æde og leve, medens den gamle Surdejg, Menneskens Lærdom, maa vige for Guds Ord (med Tanker og Udtryk taget fra Joh. 6, 33-5 og 1 Cor. 5, 8). — Nu digter den danske Oversættelse frit Resten til: Str. 8: Han frelste os fra Synd og Død med sin bitre Pine og er bleven Opstandelsen for os (Joh. 11, 25) samt giver os Retfærdighed (sml. Rom. 5, 19). Stat op af Søvne, o Christenhed (Ef. 5, 14 eller snarere Rom. 13, 11) sky Mørkets Gerninger (Rom. 13, 12) og lev retfærdigt i Christo Jesu. — I Strofferne 9 og 10 benyttes den gamle Pagts Begivenheder som Prototyper for Christi Sejr: Farao er fordømt ved Jesus Christus, den sande Moses, der kaldte os af Ægypten, fra Syndens Trældom til Hjertens Lise. Christus er David, som stred og overvandt Goliath, som vilde »fordærve Israels Skjold«.

I 1524 offentliggjordes ogsaa Luthers 3-strofige Paaskehymne »Jesus Christ unser Heiland«, der er oversat paa Dansk i 1529-Slmbog *B. 17: »Jesus Christ vor Frelsermand«:* Han har overvundet Døden og fanget Synden. (Ps. 68, 19 og Ef. 4, 8 udlagdes nemlig efter Col. 2, 15 saaledes, at det var Synd, Død og Djævel, der blev bortført som Fanger af Christus. Smlgn. Luthers Sermon om Himmelfartens Frugt og Kraft). Den, der var født uden Synd, bar for os Guds Vrede (Rom. 5, 9; 2 Cor. 5, 21) og flyede os Venskab, at Gud vil have os kær. Han alene raader over Død, Synd, Liv og al Naade, og han vil redde alle, som paakalder ham. — Salmen optages i Tavs., Thom., Kingo og Pont. og bestemmes af Grad. til Introitus Paaskedag.

---

*) jfr., til Forklaring af det tunge Udtryk »stegt«, Luthers 12te Passionsprædiken i Huspostillen: »Paaskelammet skulde man hverken æde saadet eller raat, men stegt. Ild kaldes allevegne i Skriften Pine og Fristelse. Ligesaa er nu det stegte Paaskelam Christus, som taalte Død paa Korset —« (T. S. Rørdams Genudgivelse af Tidemanns Oversættelse S. 342).

Paaskekyriet A. 23: »*Kyrie Gud Fader forbarme dig over os*« har i Tiltalen til Christus Paaskeklangen »du est vort Liv og Opstandelse«, Joh. 11, 25. Opt. sidste Gang i Pont.

Paaskesalmer i 2. Periode.

Ogsaa for Paaskesalmernes Vedkommende kan det, ligesom for Julesalmernes, siges, at Tavs. og Thom. betegner samme Udviklingslinie og kan behandles under eet. For saa vidt Paasken betragtes særlig som Opstandelsens Fest, fortsætter Tavs. nøjagtigt i samme Spor som Malmøsalmebøgerne; men hvad der af denne Art kommer nyt til hos Tavs., faar ingen lang Levetid, og hos Thom. er der næsten ingen Tilgang i den egentlige Paaskesalme; Gudstjenestens Behov var i denne Henseende aabenbart allerede blevet væsentlig tilfredsstillet ved de første Salmebøger. Men i Tavs. Slmbog fremtræder et nyt Moment: *Passionen og Korset*, som faar sine særlige Salmer. Delvis er det her ældre katolsk Arv, der løftes. Denne Art af Paaskesalme repræsenteres yderligere stærkt i Thom. Slmbog.

Her skal nu først gøres Rede for de Former af egentlig Paaskesalme, Opstandelsessalmerne, hvormed de to Salmebøger fortsætter Malmøsalmebøgerne. Medens den reflekterende Salmevise, paa hvis Omraade de 2 Luthersalmer havde ydet en udtømmende Fordybelse i Paaskens Tanker, slet ingen Forøgelse modtager, faar den bibelhistorisk-liturgiske Paaskesang i Tavsens Salmebog Tilvækst ved 2 Sange af den liturgisk interesserede Hans Tavsen selv (Thom. Opst. VII og V). Det er , som Paasken gennem det første halve Aarhundrede efter Reformationen, i Modsætning til Jul og Pinse, bevarer noget af det gamle katolske Festpræg: det er Kirken, der med sin Fremstilling taler til Menigmands Øje og Øre gennem Paaskegudstjenesten, mindst lige saa meget som det er Menigmand selv, der giver sin Glæde og Forstaaelse Udtryk. — Hvad Thom. bidrager til de egentlige Paaskedagssalmer, er derimod kun et Par Smaavers af samme Art og Bestemmelse som »Christ stod op af Døde«.

Den bibelhistorisk-liturgiske Paaskesang.

I Tavs. træffer vi den af Hans Tavsen selv til Melodien »Sedit angelus« skrevne »*Guds Engel klar og hvid af Himmelen foer*« (Thom. Opst. VII). Der er 5 Strofer, og efter hver kommer Omkvædet:

»Saa vist vilde Gud os det være kiend
at Christus for os hid udsendt
lever nu uden al Ende.«

Sangen gennemgaar hele Paaskedagens Aabenbaringshistorie, ikke blot Paaskemorgenens,. idet Str. 1 gengiver Matth. 28; 2-4, 1 og 5-7 samt Joh. 20, 11 og 14-17. — Str. 2, Marc. 16, 6 sammenarbejdet med Luc. 24, 5-6. — Str. 3, Matth. 28, 8-10. — Str. 4, Luc. 24, 13-32. — Str. 5, Luc. 24, 33-43. — Alle fortæller de jævnt uden Reflexioner. Vi mærker, at et Udtryk som »Dødsens Baande« nu er blevet fast Paaskeudtryk (Str. 1). Ligeledes mærker vi Udtrykket: han lever i Kraft *som en Konning from* (Str. 2). — Opt. fra Tavs. i Thom., men ikke i Kingo.

Det samme Udtryk »en Konning from« (ɔ: tapper, stærk) træffer vi i et andet Digt af Hans Tavsen selv, beregnet til Korsang: »*Christus, som for os hid til Jorderig kom*«. (Thom. Opst. V) brugt som Introitus i Paasketiden. Hans Thom. angiver Melodien som »Cum rex gloriæ«, den gamle af Augustins Taler hentede Canticum triumphale (Dan. II, S. 315), der blev sunget ved Processioner Paaskenat. Tavsens Text har imidlertid intet med den latinske Text at gøre. Lige saa udpræget som forrige Sang er ligefrem fortællende, er denne reflekterende. Den er bygget op af Knittellinier, 2 eller 3 samrimende. Vi føres strax ind i Frelseshistorien, spændende lige fra Christi Fødsel, med særlig Dvælen ved Forsoningen paa Korset, Nedfarten til Helvede og Sejren over Fjenderne: Christus, som for os kom hid til Jorderig, led for os den forsmædelige Død og bødte dermed det, Adam brød (smlgn. Rom. 5, 18-19 og 1. Cor. 15, 22); han beviste guddommelig Manddom ved at fare til Helvede og opstaa igen som en Konning from (jfr. forrige Salme). Han brød Helvedes og Dødens Baand, bandt Djævelen, undertraadte vore Fjender og stak Døden med dens egen Brod (et ejendommeligt, ikke bibelsk Spil med Udtrykket fra 1. Cor. 15, 55). — Resten er to forskelligt formede Opfordringer til Glæde og Tak, fordi vi er friede fra Synden og den evige Død og kan tjene Gud i en fri Aand (Rom. 8, 15). Hver Opfordring indledes med en Fremhævelse af, at Profeternes Spaadom nu er opfyldt, 2den Gang med Fremhævelse af Fædrenes Længsel efter at kunne have set Opfyldelsen (smlgn. Luc. 10, 24 el. Matth. 13, 17). Opt. fra Tavs. i Thom., men ikke i Kingo.

Smaaversene i Thom.

I Thom. føjes der til Paaskesalmerne det gamle Vers »som vore Fædre plejede at sjunge imellem Paaske og Pinsedag«: »*Christ have Lov, en Kejser over alle Konger*«. Det ejendommeligste ved Verset er denne Kejsertitel. Om Paasken minder kun Fremhævelsen af Søndagen (Herrens Opstandelsesdag): »lovet være hans Dag«. Heller ikke dette Paaskevers optages hos Kingo. — Saa har Hans Thom. optaget en lille latinsk Strofe »*Resurrexit Christus*«, en latinsk Genklang af »Christ stod op af Døde«, der i knap Form udtryksfuldt forener Opstandelsen og Lidelsen.

Langfredagssalmer.

Den ny Gruppe Salmer, der i 2den Periode kommer til, behandler Christi Lidelse. Denne Gruppe, Langfredagsgruppen, falder naturligt i 2 Afdelinger, efter som vi i Salmerne særlig dvæler under Korset og betragter Korsets Betydning og den rolige milde Kærlighed, som Jesus dér lagde for Dagen i sine 7 Ord, — eller vi følger ham paa Lidelsens Vej, faar alle Torsdagnattens og Langfredagens Begivenheder fremstillet i fremadskridende Fortælling og under Langfredagspinen faar Vægten lagt ikke saa meget paa Jesu overlegne Kærlighed som paa Lidelserne og Forhaanelserne. I begge Afdelinger træffer vi Salmer, der stammer fra katolsk Middelalder og er blevet omarbejdede. Middelalderen havde haft en uhyre rig Passionsdigtning baade paa Latin og paa Tysk, men ogsaa paa de nordiske Sprog. I Dansk kender vi fra Middelalderen begge Typer for Langfredagssalme: baade Korstypen (Br. & H. Nr. XIV og XX og delvis XV og XVIII) og, hos Hr. Michael, den bredere Fortælling af Lidelseshistorien (S. 25-8: Første store Mærkesten, og S. 79-91: De 15 Skelstene). For Svenskens Vedkommende maa det være tilstrækkeligt at henvise til »Svenska Medeltids Dikter och Rim« Numrene 2, 3, 4, 5, 7, 13, 14, 16. — Der er visse Træk, der er karakteristiske for den middelalderlige Behandling. Af saadanne Træk, der enten har nødvendiggjort Strofeomstillinger og Rettelser eller ogsaa endnu spores kendeligt i 2den Periodes protestantiske Bearbejdelser, er følgende de vigtigste. Begivenhedernes Orden er en anden end den, hvori vi, paa Grund af vor Salmebogs fra Bugenhagen stammende Passions-Harmonisering, nu er vante til at tænke os dem. De 7 Ord paa Korset tages saaledes oftest i følgende Orden: [1]) »Fader forlad dem — —«, [2]) Ordet til Røveren, [3]) Ordene til Maria og Johannes, [4]) »Jeg tørster«, [5]) »Min Gud, min Gud, hvi — —«, [6]) »Det er fuldbragt«, [7]) »Fader i dine Hænder — —«. Denne Orden følger baade »Do Jhesus an dem creutze stund« og Hr. Michael, og heri samstemmer for de 3 første Ords Vedkommende den store svenske »Christi pina«. — Et enkelt Træk, som Middelalderen stærkt fremhæver, er Christi Nøgenhed paa Korset og den Skam, derved føles. Særlig fremtrædende er dette i Sv. Med. D. & R. S. 38 L. 6—10 »Christi pina«; men Genklang deraf findes ogsaa Br. & H. XX (= Sv. Med. D. & R. S. 138 Nr. 13 »Bön till Jesus«

og Br. S. 251), hos Hr. Michael (S. 26 L. 12, S. 86 L. 2, S. 88 L. 2) og i Syndsbekendelsessalmen T. 3, Str. 5: »for medels Christi rosen blodt, som nögen for oss paa korset stodt«*). — Idet Middelalderen med sin Mariadyrkelse ofte gør Langfredagslidelsen mere til en Mariapassion end til en Jesuspassion og føjer den ind i Rækken af Mariæ syv Smerter, tolkes ogsaa Jesu Ord fra Korset til Maria paa en ejendommelig Maade, idet det skilles fra Ordet til Johannes, og »Mulier, ecce filius tuus« opfattes i Lighed med Pilati »Ecce homo« om Christus selv: Jesus gør Maria opmærksom paa sin Elendighed; og der bliver derved Lejlighed til en ofte stærkt realistisk Skildring af det mishandlede Legeme i Modsætning til det fine Barnelegeme, Maria fødte til Verden (sml. Michael S. 26 og 87, samt »Christi pina« V. 411-420)**). I det hele taget behandler Middelalderen Lidelsen realistisk udmalende, ofte støttet paa Træk af Ps. 22, Spaadommen om den lidende Messias. — Endelig underlægger Middelalderen Ordet »Jeg tørster« en symbolsk-mystisk Betydning: Tørsten = Længselen efter Fuldbyrdelsen af Menneskeslægtens Frelse, en Betydning, som vi finder baade i »Do Jhesus an dem creutze stund« og hos Hr. Michael (S. 88):

Migh tørsther nw saaræ aff hiarthens grwnd — — —

Ey myeen ieg wyn, ey myød, ey wand,
ieg kaller them allæ, baadhæ qwindhæ och mand
som achtæ ind i myt righæ:
Jeg beder them allæ gøræ plicht och bood,
som mig met syndhen haffuæ waret imood,
fran syndhen scullæ the wighæ.

Ligesom de middelalderlige fortællende Digte har en Tendens til at stille Lidelseshistorien ind som et enkelt Led i en lang Pines

*) jfr. ogsaa Passionalet A. M. 72 i 8vo (Br. S. 241): »tha han naghen hængde oppa korsseth«, ligesom man kan mærke sig I. P. Jakobsens Sans for Medtagelsen af dette ægte middelalderlige Træk i »Pesten i Bergamo«.

**) jfr. ogsaa Upsalahaandskriftet af Dronning Kristines Passionale (Br. S. 245): »see, qvinne, hure ønkelige og iammerlige ær thet skapt, som iæk kyskt oc renth aff thic tog!«

Kæde, alt det, vi vilde kalde Christi Fornedrelsesstand (smlgn. f. Eks. de svenske »Adam och Christus«, »Christi pina«), eller ind i Rækken af Mariæ 7 Smerter, saaledes har den fortællende Passionssalme-Type i Tavs. og Thom. Slmbøger en Tendens til at tage Lidelseshistorien som et Led i Frelseshistorien, der begynder med Jesu Komme til Verden og ender med hans Himmelfart og Udsendelse af Helligaanden (særlig Thom. Passio I); — eller Lidelseshistorien indfattes i den apostoliske Trosbekendelse, saa at en Salme, der er Trosbekendelsessalme, samtidig i sit alt overvældende store Midterparti bliver en Salme om Christi Lidelse paa Korset (Thom. Passio II). En saadan Berøring mellem Trosbekendelsessalme og Passionssalme er vistnok karakteristisk for luthersk Ortodoxi.

Fremstillingen af Korsdødens Betydning er væsentlig den samme som allerede omtalt ved de egentlige Paaskesalmer fra 1ste Periode: Gud forlader os vor Synd »for eniste Christi Pine og Død«, som har frelst os af al Synd og Nød; — eller Christus har overvundet vor Synd og Nød, Helvede og den evige Død, som havde os i sin Magt, »for Adam han havde ilde gjort, i Paradis brød vor Herres Ord«. — Selvfølgelig er Udtryk som »korsfæst«, »paa Korset hængt«, »svar Pine« og navnlig »blodig« gennemgaaende. Christi Kors, Christi Død og Christi Blod faar ofte Tillægget »hellig«, de to sidste ogsaa »dyrebar« eller »dyr« (smlgn. 1. Pet. 1, 19).

Korstypen.

Korstypen er i Tavs. Slmbg. repræsenteret ved 2 Salmer. — »*Det hellige Kors vor Herre selv bar*« har allerede hos Tavs. Overskriften »den menige Almues Sang«. Hans Thom. opfører den i Registret over gamle papistiske Sange, der er corrigeret og rettet, og i Overskriften tilføjer han »forbedret af M. Morten Hegelund«. Vi har Grund til at formode, at det, der er rettet og forbedret, er en original dansk Middelaldersang; men dennes Ordlyd kendes ikke. Dog synes Severinsens Hypothese (Ref. Salmedigtn. S. 85 Fodnote) tiltalende, at de i Ped. Laurenssens »Stakket Undervisning — 1533« nævnte danske Vers: »Sancta Maria Moder Christ« — »Det Træ-Kors vor Herre selv bar« — »Alle kristne Sjæle«, der vistnok er gamle Korsebyrdsvers, har dannet Originalen. De gamle Vers med den kendte Begyndelse vil Mester Morten benytte og omsmelte, saa nye Tanker gennem tilvante Sprog- og Melodiklange kan oplyse Folket og erstatte Maria- og Helgendyrkelsen. Det ny Indhold polemiserer sikkert direkte mod det tidligere: der er kommet ny Vin paa gamle Læderflasker, og den ny Vin er det reformatoriske Hovedtema, at alene Christi Død skaffer Salighed

hos Gud baade for os og St. Maria og alle Helgen; thi Christus gjorde Pligt og Bod for os. Dette gaar igennem de første 3 Strofer. Str. 4 vender sig med Bøn til Helligaanden om at være vor Tolk, oplyse og lede os alle ad den rette Bane fra Menneskelære og egen Vane (aabenbart Papismen); og Salmen ender saa med Pris til Gud, som sendte sin Søn til Jord: Han styre og regere os alle sammen! — Salmen optages ogsaa i Kingo og Pont. — Tavs. sætter den som Sekvens i Dimmelugen og Gradualen som Slutningssang efter Velsignelsen Langfredag.

I første Tillæg til Tavs. Slmbg. findes »En dejlig og lystig Vise om de v(sic!) Ord vor Herre Jesus Christus talede, den Tid han hængte paa Korsens Galle: *Jesus paa Korset stod«;* — i Thom.'s, Kingos og Pont.'s Slm.-bøger er 1ste Linie ændret til »*J. oppaa Korset stod*«. Salmen stammer fra den tyske Sang »Do Jhesus an dem creutze stund« (Wack. II Nr. 1327), der i Almindelighed gaar under Joh. Böschenstains Navn, men snarere er fra 15. Aarh. og da rimeligvis af ukendt Forfatter. Baade Fischer (I S. 83 f. og Suppl. S. 22) og Julian (S. 164 a og 1627 a) angiver saavel B's Forfatterskab som Kehreins Fund af Sangen i et Wiener-Hdskr. fra 15. Aarh. uden at tage Parti. Den middelalderlige Ordning af Korsordene, der foranlediger den danske Oversætter til stærke Omstillinger, og den symbolske Forklaring af Ordet »Jeg tørster« gør det efter min Mening sandsynligt, at Sangen er middelalderlig. Til Udtrykket »*stod* paa Korset« anfører Wack. Paralleller fra middelalderlig latinske og tyske Sange. Vi kan hertil føje Hr. Michael (S. 26 L. 3 fr. n., S. 86 L. 2, S. 87 L. 5 fr. n.) Br. S. 251, 17 (Kar. Ludvd.) og T. 3, Str. 5; ved Thom.'s Optagelse af Hr. Michaels Passionsdigtning i ændret Form faar Udtrykket yderligere Borgerret i dansk Salmedigtning. Det forklares i Fischers Suppl. ved, at Fødderne paa Malerier ofte fremstilles støttende mod et *ὑποπόδιον*. — Str. 1 fortæller om Jesus paa Korset, at »hannem forløb hans hellige Blod, hans Saar gjorde ham stor Pine«; han talte 7 Ord, som vi skal beholde i vore Tanker. Derefter gennemgaas de 7 Ord, og enkelte af dem karakteriseres med et Adjektiv: Det første var »barmhjerteligt« og »lysteligt at høre«, det 4de »græsseligt« (sml. senere Kingos »Gak under Jesu Kors at staa«). — Str. 2 gengiver det første Korsord ret nøjagtigt efter Tyskens Str. 2. — Str. 3 gengiver Ordet til Moderen og Johannes meget frit efter Tyskens Str. 4, — Str. 4 Ordet til Røveren ret frit efter tysk Strofe 3. — Str. 5 gengiver det samme Korsord som den tyske Str. 6; men er ganske forskellig fra denne:

»Det fjerde raabte han saa græsselig:
Min Gud, min Gud, hvi forlodst du mig
i disse *grumme Løvers* Hænder? (Ps. 22, 14).
Jeg pines og plages saa bitterlig;
saa plat er jeg elende.«

Str. 6 har ret ordret efter den tyske Str. 5 Ordet »Jeg tørster«, bl. a. Linien: »Han tørsted alt efter vor Salighed«. Salmen forlader nu helt sin tyske Original. Str. 7 udlægger Ordet »Det er fuldbragt«: Nu er fuldkom-

men den hellige Skrift. Str. 8 fortæller om Jesu Dødsord og Død, og derpaa tildigtes yderligere 4 Strofer: Str. 9 og 10 om »Centurio« (Matth. 27, 54), der, da han saa Solformørkelsen og Jordskælvet, fordi »Skaberen var i Vaande«, erkendte Jesus som »Gud Faders Søn af Himmerig«. Str. 11 og 12 tilknytter da den danske Bearbejders egne Betragtninger: Vi vil som disse love Gud, siden han ikke har sparet sin Søn for os (Rom. 8, 32), adlyde ham og stride mod Synden; hun har korsfæstet Guds Søn (selve Udtrykket er i denne sammenfattede Form næppe bibelsk).

Af den latinske Salme fra 14. Aarh. »Laus. tibi Christe, qui pateris« (Wack. I Nr. 345-7) blev Herm. Bonns forkortede Text allerede optaget i det latinske Tillæg til Tavs. Slmbg. Thom. optager den og vedføjer en dansk Oversættelse af Pet. Palladius; men i Kingos Slmbg. optages hverken den lat. el. danske Text. Salmen er en kort Christusbøn, sluttet med Kyrie eleyson: »*Døden dig trængte, Herre Jesus Christ*«, da du hang paa Korset i en Prøve, hvor det gjaldt Livet (»udi Livsens Frist«). Nu sidder du hos din Fader i Himmerig og forlader Synden paa Jorderig.

Den i Thom. Slmbg. første Gang optagne Salme af Niels Hemmingsen om »Christi Kaarssis daglige brug« er et moralsk Læredigt og skal derfor ikke behandles i denne Gruppe.

2. Type: Den bredt fortællende Passionssalme.

Af denne Type træffer vi i 1ste Tillæg til Tavs.: »*Hjælp Gud, at jeg nu kunde*« (Thom. Passio I). Den er en Oversættelse af Bruder Heinrich Müller von Zütphens »Neuer Reye, von Gottes wort zu singen: Hilf Gott das mir gelinge« (Wack. III Nr. 112). Første og sidste Strofe er i den Stil, der ikke er ualmindelig ved de middelalderlige Viser af længere Versemaal (smlgn. paa Dansk Begyndelsen af Mariaviserne Br. & H. Nr. VII og XII og Slutningen af Nr. VI): Digtet indledes med et Ønske om Lykke til Digterens Forehavende (Str. 1) og slutter med Omtale af ham selv (Str. 13). Derimod er det Achrosticon, som Stroferne paa Tysk danner, ikke bevaret i den danske Oversættelse. — Efter at Str. 2 har omtalt Guds Ord (efter Es. 40, 8 og 51, 6 smlgn. Matth. 24, 35), fører Str. 3 ind i selve Salmens Emne: »Jesus kom hid til Jorden, han var Guds Ord det bolde«, og Skildringen af hans Lidelse begynder: han, det meenløse Lam, blev ynkelig solgt af Judas. Str. 4-5 fortæller Nadverens Indstiftelse med Ord, der ligger Consecrationsordene og Pauli Ord i 1. Cor. 11 nær. Vi lægger Mærke til Udtrykket »sit Rosens Blod« (Overs. af »sein Blut so rot«). Str. 6 skildrer Fodtvætningen, Str. 7 Jesu Paagribelse efter Bønnen i Gethsemane og hans Dom. Str. 8 Korsfæstelsen:

Højt paa Korset ophængtes
denne højbaarne Fyrste.
Efter os hannem saare forlængtes;
thi sagde han: »mig tørster«.
Det var efter vor Salighed.

derfor lod »Guds Søn i Evighed« sig føde af Maria. Str. 9 skildrer Jesu Død, Begravelse og Opstandelse. Str. 10 Jesu Missions-Befaling (efter Marc. 16, 15-16). Str. 11 nævner Jesu Himmelfart; dog vil han blive hos os med sit Guddomsord, »der kan ingen modstride, ej ganske Helvedes Port« (Matth. 16, 18), og Str. 12 fører Jesu Gerning til Ende ved Udsendelsen af Helligaanden (efter Joh. 16, 7 og 3); — og Str. 13 danner da den personlige Afslutning: Lad os bede for Øvrighed, selv om vi lider Uret af den. Det har Christi Martyr sunget, da han sad i Fængslet. — Salmen er optaget i Thom., Kingo og Pont. og er paa Grund af Stroferne 4 og 5 bleven benyttet som Communionshjælpesalme Skærtorsdag ifølge Grad. og i det hele som Communionssalme ifølge Ritualet 1685.

Sætter allerede Heinrich von Zütphens Passionssalme i Tavs. Lidelsen ind i en større Helhed, er dette i langt stærkere Grad Tilfældet med den første af de Passionssange, der kommer til i Hans Thom. Slmbog »*O Gud vor Fader i Evighed*« (Thom. Passio II). Overskriften siger os det: »En skøn Vise om vor Christelige Troes Artickler oc besynderlige om vor Herris Jesu Christi Pines Historie giort aff Erlig oc Velbyrdig Mand Knud Gyldenstiern til Tim oc offuerseet aff Doctore Petro Palladio«. Str. 1 indeholder 1ste Trosartikel, Str. 2 Begyndelsen af 2den: Undfangelsen og Fødselen, der i Str. 3 kommenteres med Julens Udtryk. Str. 4 fortæller Bibelhistorie om Jesu Liv, og Str. 5-19 rummer derpaa bredt fortællende Jesu Lidelseshistorie, Død og Begravelse. Str. 20 har Nedfarten til Helvede, Str. 21 Opstandelsen (med de 40 Dage og Aposteludsendelsen), Str. 22 Himmelfarten (med Helligaandens Nedsendelse) og Sædet ved Guds højre Haand, Str. 23 Genkomsten til Dom med Beskrivelse af Dommens Resultat for gode og onde. Endelig rummer Stroferne 24-29 3die Trosartikel. — Knud Gyldenstjernes oprindelige Udkast med egne Rettelser er optrykt i Ny Kirkeh. Saml. IV Bind, S. 430 ff. — Palladii Bearbejdelse viser sig da dels at være en Forkortelse: 2 Strofer er helt udeladt, og paa 3 Steder er 2 Strofer sammenarbejdet til een; — dels at være en sproglig Ændring og Affiling; men begge Dele peger i een bestemt Retning: Medens nogle af Følelsesudbruddene og Betragtningerne bortskæres, stoppes Salmen fuld af Facta, for saa vidt disse findes i den evangeliske Lidelsesberetning. Selvfølgelig forsvinder da de Træk, der stod som ubevidste Mindelser om Knud Gyldenstjernes ivrigt katolske Fortid: Af Str. 3 forsvinder det eneste Spor, dansk Salmedigtning har haft af Mariæ adoratio, Tilbedelsen af Barnet efter Fødselen (smlgn. Hel. Skrin. S. 343-4), og ligeledes forsvinder helt en Strofe med realistisk-barbarisk Skildring af Jesu Afklædning ved Korsfæstelsen, medens digterisk realistiske Træk bortskæres af den følgende Strofe, saa at der bliver Plads til at medtage Jesu første Korsord. Ligeledes udskydes en Helligaandsstrofe, der svarer til Symbolum Nicænum, men ikke har Rod i Apostolicum. (Man sammenligne hermed Behandlingen af Trosbekendelsessalmerne, S. 57 ff). Stroferne om Jesu Forhaanelse i Ypperstepræstens Gaard forkortes til det halve Antal, og endda bliver der Plads til Omtale af Peders Fornægtelse, der oprindelig ikke var nævnt. I Stedet for at begynde Lidelseshistorien brat med en hel Strofe om Judas (Str. 4) samles i dette Vers Jesu hele Manddomsgerning: Prædiken, Mirakler, La-

zarus' Opvækkelse. — Det er interessant at se, hvorledes baade for Julens, Paaskens og Pinsens Vedkommende de fastslaaede Udtryk for Festens Betydning kommer frem i Salmen og ligger rede til Hjælp for Bearbejderen: Julen: vor Frelsermand tog Manddom af en Jomfru skøn og ren og vilde være vor Broder. Lidelsen: For Menniskens Skyld lod han sig binde for dermed at fri os fra Synd og Last, Helvedes Pine og evig Død, som Modbillede til Adam, der i Paradis brød Guds Bud. Nedfarten til Helvede: for at fange og binde den ganske Djævelens Magt; han vandt Sejer over ham »krystede hans Hoved (1. Mos. 3, 15) og Helvede brød, forhvervede det med sin Pine og Død, at vi skulde aldrig fordømmes«. — Om Helligaanden hedder det (i Stroferne 25 og 24): en Hjælper og Husvalermand at give dem Trøst og Glæde, som kalder paa ham med stadelig Tro; — (og i Str. 21:) han skal styre og raade mig, forøge min »Tro og ret Forstand«. — Om den »hellige Kirke og Christen Samfund«, den lidende Kirke, hedder det: »de have tilsammen een Tro, een Daab (Ef. 4, 5), til Christum sætte de al deres Haab; han er deres Salighed alene.« — Det sidste Led i Troen kaldes ogsaa med en vanlig Samstilling: »det evige Liv og Ro hos Gud min himmelske Fader«.

Salmen optages i Kingos og Pont. Slmbøger og synes, efter sin Forekomst i det 17. Aarh.s Salmesamlinger at dømme, at have været meget yndet.

Sebaldus Heydens Salme »O Mensch bewein dein sünde grosz« (Wack. III Nr. 603) er oversat af Hr. Erik Krabbe til Bustrup med Udeladelse af den sidste Strofe (Str. 23), der ogsaa ofte mangler i tyske Salmebøger, og den er optaget hos Hans Thom. (som Thom. Passio III) og derefter i Kingos og Pont.'s Slmbøger. Str. 1 indføjer Passionen i Frelseshistoriens større Sammenhæng.

O Mennisk begræd din Synd saa stor,
for hvilken Christus nederfoer
fra Faderens Skød (Joh. 1, 18) til Jorden,
udaf en Jomfru reen og klar
for os et Menneske fødder var;
vor Mægler er han vorden. (1. Tim. 2, 5).

Han gav døde Liv og helbredte syge, til Tiden kom for hans Lidelse. — Med Str. 2 begynder saa den egentlige Passionssalme. Det er karakteristisk for den, at den begynder med Jesu Forudsigelse af sin Lidelse og Død samt Salvningen i Simons Hus, nøjagtigt som Bugenhagens Passionsharmoni begynder. Dennes Titel er da ogsaa delvis benyttet i Salmens Overskrift, og dens Ordning af Beretningen følges trofast, saa trofast, at Str. 5 har Judas' Aftale om Kysset som Kendetegn indskudt paa samme akavede Sted i Beretningen, som Passionsharmonien har det. Den sidste Strofe (Str. 22) omtaler kort Jesu Opstandelse »at han vilde os retfærdiggøre og os med sig til sit Rige føre, Synden skal os ej overfalde«. Der sluttes saa med Tak i de sædvanlige Paasketoner, fordi han har overvundet Synd, Nød, Helvede og den evige Død og har bundet Djævelen. — Oversætteren er af og til i sin sproglige Formning paavirket af andre

kendte Paaskesalmer: Str. 17 »Se Kvinde din Søn i Steden min« er direkte Citat af »Jesus oppaa Korset stod«, Str. 20 »Og Stenene sloges til Hobe« er vist paavirket af Jordskælvsberetningen hos Hr. Michael: Steene ginghæ samen baadhæ storæ och smaa, fleræ end tha hoes korset laa (S. 27, Str. 2), medens den med Matth. 27, 51 nøjere stemmende Beretning »solen mørcktes, jordhen skalff oc ther till styene reffnedhe« findes i Joh. Skrams Bønnebog (Br. S. 256, L. 28). I »Danske Viser« er som Nr. 52 efter »Tuenne skiøne Uiser Dend første om wor Herris Pinelse o. s. v. —s. a. & l.« optrykt en ret afvigende Text af den her behandlede Salme*). Der er maaske 1 eller 2 af Ændringerne, der kunde tyde paa, at denne Text var oprindeligere; men de utallige andre Ændringer viser sig blot at være Corruptioner af Texten hos Hans Thom. Sammenligningen af de 2 Texter vil blot med gruopvækkende Tydelighed vise, hvor løs en Texttradition i de Tider kunde være.

Endelig træffer vi ogsaa paa Passionssalmens Omraade hos Hans Thom. Genoptagelse af Middelalderens Arv i Salmen »*Nu lader os takke af Hjertens Grund*«. Digtet er taget af Hr. Michaels »Jomfru Mariæ Rosenkrans« af Stykket om de 15 Skelstene paa Paternosterbaandet, 1ste til 14de Sten (S. 79-90). Hos Hr. Michael er 1.—6. Sten behandlet i 4-liniede Strofer (Ab Ab), 7.—15. Sten i 6-liniede (AAb CCb); men den ukendte Bearbejder har omdannet Versene til 4-liniede Hymnestrofer AABB, hvoraf følger, at han simpelthen har sprunget en Del Linier over. Til Stroferne 1, 10-12, 20-21 og 46 findes intet direkte tilsvarende hos Hr. Michael. — Str. 1 indleder Sangen med en Tak for Forløsningen fra Helvede og evig Død, og Str. 45-46 slutter den med igen at fremhæve Christi Døds Betydning: Frelsen fra den Nød, vi kom i, da Adam i Paradis brød vor Herres Ord; — og hertil knyttes Tak og Bøn. Str. 2-44 skildrer Skærtorsdagens og Langfredagens Begivenheder fra Nadveren og Fodtvætningen, til Jesus bøjer Hovedet og opgiver Aanden, mens Jorden ryster. — Digtet har de karakteristisk middelalderlige Træk: Ordet til Røveren kommer før Ordet til Maria, og dette sidste bliver en længere Monolog om hans Pinsel:

33) O Kvinde, besee din kære Søn.
Her hænger han højt, kan du det skønn'?
Indvortes og uden lider han Trang;
thi kaldes denne Fredag være lang.

---

*) Det følgende Nummer i D. Vis. (53): »*Ville I nu høre en ny Dict?*« er en meget ordret Overs. af Wack. II Nr. 1189: »Wolt ihr hören ein newes gedicht«, der ogsaa handler om Christi Lidelse fra Gethsemane til Begravelsen, men paa Grund af sin ubibelske Fremstill. næppe kan regnes for Salme: Korsordene kommer i ganske vilkaarlig Orden, Str. 3 lægger Kajfas's Ord (Joh. 11, 50) i Gud Faders Mund som Svar paa Jesu Bøn i Gethsemane, og Str. 16 lader Annas (sic!) paasætte Jesus Tornekronen. — Den er da heller ikke optaget i nogen Salmebog.

34) Et Ledemod er ej paa hans Krop
end fra hans Fod og til hans Top,
som ej taal bitter Nød og Vaande.
Se her, hvor ynkelig monne han stande.

35) Met Svøber og Ris hans Hud er flængt,
hans Krop er nu paa Korset hængt,
det samme, som føddes af dig saa klar,
som Solen skinner igennem et Glar.

36) Monne jeg være noget Menneske lig,
ung eller gammel, fattig eller rig?
En Orm, som hver Mand ræddes for Ps. 22, 7
ligner jeg, som paa Korset staar.

37) Mine Sener og Aarer have rakt sig ud,
af mig er revet baade Kød og Hud;
mit Blod er mig nu rundet fra,
for alle maa jeg her nøgen staa.

I det hele kan det siges, at mens »O Mennisk begræd din Synd saa stor« søger at holde sig saa vidt muligt ordret til Evangeliernes Beretning, er Fremstillingen hos Hr. Michael stærkt realistisk udpenslende; saaledes mærke man et Ord som dette om Tornekroningen »Hans Hjerne alt over hans Øjne flød« (smlgn. Sv. Medelt. Dikter & Rim S. 46, L. 5 »hon stagh in til hans hiärna«). — Ordene »Eli lama sabachtani« og »Jeg tørster« er af Bearbejderen blevet ombyttede til Overensstemmelse med evangelisk Orden. — Paa Grund af sin middelalderlige Oprindelse indeholder ogsaa Salmen Ord og Former, som vi ellers ikke træffer i Tidens Salmer: »bleff bunden oc *baard*«, »Pilatus gaff sig siden til *tom*«, »huo haffuer seet, at nogen paa Jorden vaar saadant *veedt?*«, »legge det Kaars paa Jesu bag« o. fl. — Salmen optages ikke i Kingos Slmbg. og kun i ganske enkelte af d. 17. Aarh.'s Salmesaml.

Palmesøndag.

Ligesom Paaskens Sang i 2. Periode breder sig og optager nyt, idet Lidelseshistorien kommer med ind i Salmesangen; saaledes kommer ogsaa i denne Periode den festlige Indgang til baade Lidelsen og Opstandelsen, Palmesøndagen, med, idet der til den af Hans Tavsen er skabt en kirkelig Korsang ved fri Behandling af »Gloria, laus et honor tibi sit, rex Christe redemptor« Hymnus dominica in ramis palmarum af Biskop Theodulf fra Orleans († 821, — se Daniel I S. 215, Dreves & Blume I S. 71, Wack. I Nr. 130): »*O Christe Konning med Guddoms Kraft*«.

Dagens Festpræg kendetegnes i Salmen ved Menighedens Velkommen til den inddragende Christus, hvis guddommelige Kongemagt over alle Jordens Folkeslag er Lovprisningens Hovedemne. Begrundelsen ligger, som nedenfor vist, delvis i den gamle Kirkes allegoriske Fortolkning af Æselføllet som Hedningfolkeslagene. Se f. Ex. Augustin VI S. 191 og sml. Clemens Alex. S. 234, Birgittinerprædikenen Br. S. 99 og Chr. P. I S. 9.

Da vi fra Tavsens Haand har flere lignende Korsange, hvortil man maa formode latinsk Original, er det af Interesse her at følge hans fri Omstøbning af det paa Latin givne. Medens Latinen bestaar af Disticha, af hvilke det første gentages som Omkvæd efter hvert af de andre, danner Tavsen først en 6-liniet Sekvensstrofe (AAb AAb), hvis sidste Halvdel derefter gentages efter hver af de følgende Strofer, der er firliniede krydsrimede. — Først hilses Christus som *Konning med Guddoms Magt,* der efter Guds gamle Pagt vilde komme til os (svarende til Distich. 2). Saa kommer Omkvædet (svar. t. Distich. 1): »Vi love dig alle af Hu og Agt, at du vilde bruge din Magt, os alle til evig Gavn og Fromme«. — De to følgende Strofer hilser Christus velkommen: Velkommen, Davids Søn, som har frelst os fra Helvedes Vaade og bygget hans Tempel, beprydet med guddommelig Naade (Strofen synes kun for Udtrykket Davids Søn at have Støtte i Latinen. Resten er dannet frit ud fra Joh. 2, 19 — Matth. 26, 61 — Marc. 14, 58). Velkommen du, som kom ridende paa den vilde utæmmede Asenfole; du drager vilde og blinde Folk til dig og giver dem Naade (nærmest efter Distich. 11: Sis pius ascensor, tuus et nos simus asellus; tecum nos capiat urbs veneranda Dei — paavirket af Joh. 12, 32) — Str. 4 er Lovprisning: Vi synge dig Herre i højeste Pris og Lov, Tak, Hæder og Ære, Dyd, Fromhed, Sejr og Velsignelse, og det skal være vore Palmer (efter Distich. 4 og maaske 13: Plebs Hebræa tibi cum palmis obvia venit; cum prece, voto, hymnis assumus ecce tibi. — Sit pia pro palmæ nobis victoria ramis; ut tibi victrici sorte canamus ita. — Jfr. Doxologier som Aab. 5, 12-13 og 7, 12). — Sangen, der første Gang forekommer i Thom., anbragt lige foran Salmerne om Christi Pine og Død, optages ikke i Kingo og saa godt som ikke i de mellemliggende Samlinger, saa den maa hurtigt være gaaet af Brug, rimeligvis p. Gr. af dens Karakter som Kor- og Vekselsang.

Himmelfartssalmer.

Af Himmelfartssalmer faar vi kun een Type, grundlagt i 1. Periode og fortsat i 2. — Den stammer fra oldkirkelig og middelalderlig Hymnedigtning og fortsættes paa hjemlig Grund. Den staar i visse Henseender den Paaskesalme-Type ret nær, der dvæler ved Opstandelsens Betydning. Med Opstandelsen begyn-

der Jesu Ophøjelsesstand. Himmelfarten er det næste Kæmpeskridt opad; men med Himmelfarten slutter Jesu Jordeliv, og under dens Fest samles derfor af Kirken Menighedens Lovprisning for, hvad der nævnes i de 3 sidste Led af Trosbekendelsens 2den Artikel. Derfor kan Himmelfartssalmer begynde før eller med Opstandelsen og spænder oftest over Christi Konge- og Forbeder-Gerning (og, i Thom. Himf. V, hans Udsendelse af Aanden) til og med hans Genkomst til Dommen. Hver af Salmerne falder, m. Undt. af A. 35, der helt igennem udtrykker Betragtningen som Bøn, i to Afdelinger: een, der beretter om Christi Ophøjelse og dens Betydning, og een, der er Bøn, mest Lovprisning, men ogsaa Bøn om, at Christus vil give os Mennesker Del i Evighedslivets Herlighed.

Det Hovedsted, der stærkt og klart fremstiller Himmelfartens Betydning, er Ef. 4, 8: »Propter quod dicit: Ascendens in altum, captivam duxit captivitatem; dedit bona hominibus«. Det gaar igen i alle Himmelfartssalmer, og det giver dem ogsaa en nøje Tilknytning til Paaskesalmerne; thi det var jo det samme Skriftsted, der paa Grund af Fortsættelsen i V. 9 og Udlægningen efter Col. 2, 15 brugtes til at udtrykke Paaskens Betydning. Vi finder selvfølgelig ogsaa gentagende Udtrykket »sidder hos Guds højre Haand« (Marc. 16, 19), og H. Thom. ynder at fremhæve Jesu Forbedergerning efter 1. Joh. 2, 1.

Fra Malmøsalmebøgerne kender vi kun een Himmelfartssalme, *A. 35: »Jesus, som er vor Salighed«* (= Thom. Himf. IV). Den fra det 5te Aarh. stammende Hymne »Jesu nostra redemptio« (Wack. I Nr. 65) blev paa Reformationstiden oversat til Plattysk (se Wack. III Nr. 626 og 627). Af den latinske og den tyske Salme har en dansk Oversætter (rimeligvis ikke Arvid Pedersen) sammenarbejdet A. 35. Salmen er en Bøn til Jesus og rummer egentlig hele Frelseshistorien, hvorved Juletoner klinger ind med i Str. 1 og 2, Paasketoner af Ef. 4, 8 i Str. 3: Du gik igennem Helvede, frelste dine Fanger, og hjemkommen til din Faders Land sidder du ved hans højre Haand. Det direkte Spørgsmaal i Str. 2: Hvilken Miskundhed overvandt dig til din Frelsergerning? besvares i Str. 4: Det var din Godhed, der tvang dig til taalmodig at bære vor Synd. Giv os nu »den evige Ro«, hvor vi altid kan beskue dig. — Str. 5 er en Doxologi. Den følger den tyske Text, der har erstattet den latinske Hymnes sædvanlige Doxologi med en Paaskedoxologi: Den, der er opstanden af Døden, vil vi love med Fader og Helligaand. — Ejendommeligt for Behandlingsmaaden er, at Str. 1, L. 2—3 med Jesusepitheterne, Str. 2, L. 1 og 3, Str. 3, L. 2: *dine* Fanger (altsaa her = Menneskene, ikke Død og Djævel) og

Str. 4 L. 1—3 stammer direkte fra Latinen, medens Grundlaget ellers er den tyske Oversættelse. — A. 35. optages i Tavs. og Thom., men ikke i Kingo.

I Tavs. Slmbg. staar som Sekvens fra vor Herres Himmelfærd til Pinse: *Festum nunc celebre* »med dette hendes ene Vers paa Danske — — *Den ypperste Højtid og store aandelige Glæde*«, og dette danske Vers bruges samme Tid til dansk Aftensang mellem hvert andet Vers af Hymnen. Verset er en Overs. af 1ste Strofe af den nævnte latinske Sekvens af Hrabanus Maurus: Den store Højtid tvinger vor Sjæl til lystig Sang; thi Christus foer med Sjæl og Krop til Himmels, hvorfra han kommer igen som en mild Dommer.

I sin Slmbog omformer Hans Thom. (Thom. Himf. III) sidste Linie til »vor Herre og Talsmand at være« (1. Joh. 2, 1) og tildigter saa en Oversættelse af Latinens øvrige 5 Strofer. Salmen falder da i sin Helhed i 2 Afdelinger, Str. 1—3 beretter om Christi Himmelfart, hans Ære i Himmelen, hans Sejr og dens Betydning samt hans Genkomst til Dom, Str. 3 med ordret Citat af Ef. 4, 8; Str. 4-6 knytter sig saa som Bøn hertil, om at Christus, naar han viser sig i Skyen klar (smlgn. Matth. 24, 30 og Parallelsteder), og vore Gerninger aabenbares, ikke vil straffe os efter Fortjeneste, men lade os leve evig med sig (Str. 5). Str. 6 retter doxologisk Bønnen til den »hellig Trefoldighed, sand Gud i Evighed«, hvis Magt og Rige skinner vidt over alle Land. — Salmen har baade i Indhold og Sprogklange (navnlig Str. 2 og 3) Berøring med Te Deum og de andre Bekendelsessalmer. Den optages ikke i Kingo, ligesom den er meget sjælden i d. 17. Aarh.'s Salmesaml.

Maaske har Hans Thom. tænkt, at naar han oversatte hele »Festum nunc celebre«, kunde Pladsen som dansk Sekvens i Stedet for dens første Vers indtages af et lille Vers, han trykker først blandt de danske Himmelfartssange (Thom. Himf. II):

Christ til Himmels monne fare
sit arme Folk at bevare
og give dem Gaver mangelund;
hannem ske Lov i allen Stund.

Om denne Strofes Alder kan intet oplyses. Strofen svarer til den latinske, som Thom. har lige foran: »*Postquam resurrexit*« (Thom. Himf. I), hvilken heller ikke kendes andre Steder fra. Det er uvist, om Latinen er Oversættelse af det danske Vers eller omvendt. Kun det danske optages i Kingos Slmbog, hvor det bestemmes til Sang fra Prædikestolen før Evangeliets Oplæsning Christi Himmelfartsdag og Søndagen derpaa.

Endelig har Hans Thom. selv digtet en Salme om »Jesu Christi Himmelfarts Frugt, Nytte og Gavn«: »*Jesus Christus er opfaren over alle Engleskare*« (Thom. Himf. V). Den falder i 2 Afsnit, et længere, der er Beretning, og et kortere, der er Bøn. Den berettende Del (Str. 1—7) taler

hverken om Opstandelsen eller Genkomsten, men holder sig til Jesu Gerning ved og efter Himmelfarten; denne Gerning gennemgaas i de kendte Udtryk: Str. 1: tog Fængselet fangen, Str. 2: beredte Gaver, — overvandt vor Fjende, Str. 3: sidder hos sin Faders højre Haand som »vor Konning sand« og »vil af sin Naade sin Kirke styre og raade«. Derfor (Str. 4 og 5) udsendte han os sin Aand (Tanker fra Joh. 14, 16-17 og 26 samt 16, 13) og vil selv være vor Talsmand hos sin Fader (1. Joh. 2, 1). Str. 7: han beredte os Sted (Joh. 14, 2) at være i Evighed »i Himmeriges Ære« hos hans »Engle kære«. — De to Slutningsstrofer (8 og 9) vender sig i Bønnens Form med Tak til Jesus og Pris for hans »Himmelgang«. Opt. i Kingo og Pont.

Helligaandssalmer.

Dette Afsnit har jeg foretrukket at kalde »Helligaandssalmer« fremfor at kalde det »Pinsesalmer«. Vel er de Salmer, der behandles, dem, hvormed Menigheden fejrer sin Pinsefest; men de danner i flere Henseender ikke saa meget Parallel til Jule- og Paaske-Salmerne som til Jesussalmerne. Der bliver ikke i dem en bestemt Festanledning nævnt i faste Sprogformer, som gentages, og der er ikke nogen Opfordring til Glæde og Lovsang som Kendetegn paa Højtiden. Grunden er den, at, lige fra Oldtiden af, har Pinsen ikke, som Paasken (og senere Julen), været fejret som en Erindringsfest om en enkelt fuldbragt historisk Begivenhed. Beretningen om den første Pinsedag i Jerusalem (Acta 2, 1 ff) var nok Læsestykke til 1. Pinsedag; men Evangeliet var Joh. 14, 23—31: Jesu Tale om Aandens Væsen og Virken. Der er da heller ingen af de Salmer, der møder os i vore ældste Salmebøger, der er blot i nogen Maade historisk Pinseberetning. Pinsesalmernes Indhold er derimod Aandens Væsen og Virken, og deres Form er Bønnens Tiltale til Aanden som selvstændig Personlighed; — det er ikke Gud Fader, der bedes om at virke ved eller gennem Aanden.

I Talen til Aanden træffer vi en rig *Variering af Epitheter.* I dette danner de Parallel til en Type af Jesussalmerne. Men medens Jesu Forløsergerning er en forbigangen, afsluttet Gerning, saa at Bønnen til ham væsentligst bliver en Bøn om Tilegnelse af det vundne, er Aandens Gerning for Menigheden stadig vedvarende og Bønnen derfor præget af alt Menighedens individuelle Behov, for at den kan leve Christenlivet i Helligheds Fylde. Som Menighedens Bøn bliver Bønnen i disse Salmer bestandig *vi*-Bøn.

Ligesom ved Jesussalmerne er der ofte ikke nogen fremadskridende Tankerække i Bønnen; men Bønnen knytter sig for hver Strofe el. Halvstrofe til Epitheterne, og selv denne Tilknytning kan være løs nok, saa at Salmerne snarest kan siges at bestaa af 2 vekslende Bestanddele: 1) Paakaldelsen i Epithetform, og 2) Bøn. Den mangelfulde Forbindelse mellem de 2 Elementer kan til en vis Grad bero paa de danske Oversætteres fri Behandl. af deres Originaler; men selve Opbygningen af epithetisk Tiltale og Bøn er den latinske Kirkes gamle Model for dens Helligaandssalmers Støbning. Denne Bygningsmaade gaar naturligt igen i de danske Salmer, der alle indirekte, gennem Luther, har deres Rod i Latin, og den staar for Tidens Mænd bevidst eller ubevidst som saa typisk, at da Oversættelsen A. 31 selvstændigt tildigter 2 Strofer til Luthers Text, bliver disse støbt i samme Form.

Angaaende de Epitheter og Adjectiver, hvormed Aanden betegnes, kan det være nok at henvise til den sproglige Oversigt (Cap. XIV).

Bønnens Indhold gælder dels Menighedens store Fællesanliggender: den rette Tro, den christelige Oplysning (at vi maa lære Gud Fader og Christus ret at kende) og Kærlighedens Samfundsbaand; — dels gælder det de enkelte Menighedsmedlemmers Hjerteliv: at Sindet maa udrenses, fornyes og smykkes, og Egenviljen ødes; at vi maa styrkes og bevares i, hvad Helligaanden selv har opbygget i Hjertet; at Aanden maa trøste Hjerterne under Sorg, Bedrøvelse og Verdens Spot; og at vi maa faa Aandens Hjælp i Kampen mod Djævelen, og særlig da i Dødens Stund. — Denne Bøn om Hjælp i Dødsstunden minder ogsaa om den epithetiske Jesussalme. —

Der er noget meget *inderligt* over Helligaandssalmerne. Indtrykket fremgaar dels af den springende Bøn, der, idet den ikke skrider frem efter fast Disposition, virker som spontan Udøselse af det christne Hjertes Begær, dels af den billedrige Tale, der giver disse Salmers Sprog en primitiv Sødme og Stemningen Styrke. Julen og Paasken har bestemte Facta at tumle med; Pinsen skal øve sig i med Hensyn til Aandens Gerning at »tale jævnt om alt det høje«, og enkelte Billeder træder da virkelig kønt og klart frem: Hjertehuset, der prydes — Lyset, der skinner og lyser det op — Ilden, der brænder og varmer — Moderen, der lader Barnet die af sit Kærligheds Bryst (dette Billede skabt af

C. 10's danske Oversætter). Inderlighedsindtrykket forstærkes vel ogsaa ved, at Tanker i Bønnen kan gentages, saaledes Bønnen om Hjælp i Dødsstunden baade i Str. 1 og 3 af C. 10, Bønnen om Hjertets Udsmykning Str. 1 og 4 af A. 31. Et rent ydre Kendetegn paa den stærke Inderlighedstone i disse Salmer er deres hyppige Anvendelse af Ordet »Hjerte«, Midtpunktet for Menneskets religiøse Følelsesliv, sml. den sprogl. Oversigt Cap. XIV, § 1 Slutning.

Det evangeliske er væsentlig indirekte til Stede i disse Salmer, saaledes som i A 31, Str. 2 ved Luthers Fremhævelse af Ordet som Aandens Virkemiddel, hvorved den lærer os at kalde Gud for Fader (Gal. 4, 6) og ved denne Salmes Bøn om Beskærmelse mod fremmed Lære; — i det hele har vel Bønnen om Ordets Udbredelse og om at kende Christus ret haft bestemtere Sigte for den Tids Mennesker end for senere Generationer. Mere direkte fremtræder det evangeliske i den danske Oversætters Indføjelse af Christi Frelsergerning i A. 3, Str. 6 og 7.

Mindet om selve den historiske første Pinsedag træder kun dunkelt frem i de vekslende Billeder: Ild og Lys, og i Bønnen om de mange Folkeslags Samling til een Tro. Derfor er det ogsaa karakteristisk for Helligaandssalmerne, at de faar Anvendelse ud over Pinsen, C. 10 med fast Plads ved Søndagsgudstjenesten Aaret rundt, A. 3 og A. 31 til Familielivets Helligelse ved Bryllupsfest.

De nævnte 3 Sange, Malmøsalmebøgernes Lovsang til Helligaanden, er alle helt eller delvis kommet til os fra Tysk (Luther); men i dem alle klinger, som nævnt, den gamle latinske Kirkes Salmetoner, og de danner tilsammen kun een Type.

Den middelalderlige tyske Pinselejse:

Nu biten wir den heligen Geist
umb den rehten glouben allermeist,
Dasz er uns behüete an unserm ende
so wir heim suln varn uz disem ellende
Kyrieleis (Wack. II Nr. 43),

der synes at stamme fra 12. Aarh., har Luther udvidet med 3 Strofer, der dels fortsætter Sangens Grundtema: Bøn om Aandens Trøst i Dødsstunden (særlig i Str. 4) dels har Tanker og Ordklange fra Pinseantifonen »Veni sancte spiritus, reple« (Wack. I Nr. 281) — særlig i Str. 3, — og fra Hymnen »Veni creator spiritus« (Wack. I Nr. 104) — særlig i Str. 2. Luthers Salme er oversat i Messeembedet som *C. 10:* En Lovsang som siunges før Prædiken, med hvilken den christne Kirke, Christi Brud, paakalder den Helligaands Naade: »*Nu bede vi den*

Helligaand alt om den christelig Tro og ret Forstand«. Desuden er den oversat som *B. 2:* »*Nu bede vi den Helligaand om d. chr. Tro og ret Forstand«;* og i Chr. Pedersens Salmebog 1533 findes endelig en ny Oversættelse (Bruun II S. 42) »*Nu bede vi den Helligaand, udi en ret Tro at vi maa stande*«. De tre Oversættelser er alle optaget i Tavs.; men kun C. 10 kommer ind i Thom. og senere i Kingo, Pont. og Guldb. Vi bemærker i Str. 1 Udtrykket »ret Forstand«, der er fælles for 2 af de danske Oversættelser og desuden findes i den svenske Oversættelse i »Swenske songer etc. Stockholm 1536«, og som ikke har noget tilsvarende i den tyske Text, om det end bibelsk bunder i Es. 11, 2: intellectus. Dette Fællesskab i Udtryk synes mig at kunne tyde paa, at vi ogsaa i Norden har haft et førreformatorisk Pinsevers paa Modersmaalet svarende til Paaskeverset »Christ stod op af Døde«. — Salmen blev meget indsunget i Folk, den havde sin faste Plads som Sekvens ved Gudstjenesten hele Aaret undtagen i de store Festtider Jul og Paaske; og i Pinsen blev 1. Strofe sunget 3 Gange »af Prædikestolen« før Prædiken; tillige brugtes den som Sekvens ved Aftensang paa Landsbyerne 1. Pinsedag og paa 2. Pinsedag, idet dens Strofer blev sunget responsorisk, som Svar paa Stroferne af »Vi arme Adams Børn«, der imidlertid ikke har noget Pinsepræg og her omtales under Syndsbekendelsessalmer (S. 99). Ogsaa til Bryllup benyttes C. 10.

Hrabani Mauri Hymne »Veni creator spiritus, mentes tuorum visita« (Dreves & Blume I S. 80) blev behandlet af Luther (Wack. III 20). Den lat. Salme er tilligemed Luthers tyske Overs. »Komm Gott Schöpfer heiliger Geist«, trykt i Spitta S. 236-7, hvor Spitta har givet den lat. Text den af Luther oversatte Doxologi. — Luthers Oversættelse er en tro Gengivelse af Latinen, dog med Ombytning af Stroferne 3 og 4. Den danske Oversættelse A. 3: »*Kom Gud Skaber, hellige Aand*« er derimod en meget fri Gengivelse efter Luther uden Hensyn til Latinen. Den gennemgaas her som Eks. paa den ejendommelige frie Behandlingsmaade, der nærmest kan kaldes Ord-Inspiration, idet en Linie eller to, et Udtryk eller Ord gribes af Oversætteren, og han saa spinder sine egne Tanker videre derover med Udeladelse af 1 eller flere Linier af den lutherske Text. Behandlingen forekommer mere ubehjælpsom end hos Grundtvig, men er i Princippet den samme som hans Oversættelsesmaade. Metrisk forandrer A. 3 Luthers Strofe 8887 (ABAB) til den sædvanlige danske Hymnestrofe: 2 parvis rimede Firhævningslinier: AABB. I første Strofe bedes Helligaanden som Gud *Skaber* besøge vort Hjerte og Skabertanken indgiver d. danske Overs. Bønnen: »forny vort Sind« — et Udtryk, der ikke findes hos Luther — »at vi kunne kende Skabning din«, hvilket vel betyder: at vi maa føle din Skabergerning i Hjertet —, ordinspireret men meningsforskelligt fra Luthers: das deyn geschepff vorhyn seyn. Str. 2 bedes Aanden som Trøstermand salve os med aandelig Salve, saa vi bliver »besæt« med dens Gaver — ogsaa en fra Luther helt afvigende Tankegang, hvorved Aanden fra at kaldes Salven bliver den salvende, og Luthers sidste Linie med nye Epitheter udelades. Str. 3, L. 1: »Optænd i os din Guddoms Ild«, smsmelter Luthers L. 1: Tænd Lys i vor Forstand, med hans L. 2: Giv Kærlighed i Hjertet; og hertil føjer d. danske Overs. selvstændigt: »og ødelæg vor egen Vild (ɔ: Lyst, Egen-

kærlighed), giv os et rent Hjerte, og styrk i os det, du har gjort (ɔ: skabt)« — det sidste delvis støttet paa Luther. Str. 4: »Du est sjufold i Gaver skønne« og er »Guds Finger paa den rette Haand, du giver Guds Ord Fart over Landene« — er ret ordret. Str. 5: »Driv fra os nu Djævelens List« (efter Luther Str. 5) medfører som Rimlinie: »og lær os at kende ret Jesum Christ« (Luth. Str. 6, 2), og derefter gaar d. danske Overs. ganske selvstænd. videre: »og tage Korset af hans milde Haand« — et Udtryk, der (med Rod i Matth. 10, 38, Marc. 10, 21) vistnok er opstaaet ved at »leitten« (Aandens Ledelse, Str. 5, 3) opfattes som »leiden« (Christi Lidelse), medens Slutn. af Luth. Str. 5 lades uoversat. Str. 6: Lær os at kende Faderen (Luth. Str. 6, 1), som — her gaar den danske Oversættelse atter helt paa egen Haand — forsørger Liv og Sjæl for os og gav sin Søn i Døden, at vi ikke skulde faa evig Straf. Str. 7 er Doxologi, ogsaa noget frit oversat. Salmen optages hos Tavs., Thom., Kingo, Pont. & Guldb., og Grad. bestemmer den til Brug efter Velsignelsen 1. og 2. Pinsedag samt ved Bryllup, om Aftenen, naar Brud føres til Senge.

Den gamle »Antiphona in vigilia pentecostes«: »Veni sancte spiritus, reple tuorum corda fidelium«, som Wack. henfører til 14. Aarh., og som er sammensat af 2 Dele, vistnok af ulige Alder (se Skaar. I S. 77), blev i det 15. Aarh. oversat paa Tysk (Wack. II Nr. 987). Denne Oversættelse, som Luther satte megen Pris paa, optog han 1524 til Menighedsbrug med Tilføjelse af 2 af ham selv digtede Strofer som Salmen »Komm heiliger Geist, Herre Gott, erfüll« (Wack. III Nr. 19, Spitta S. 239). Ogsaa her høres i Str. 2 og 3 Genklang af »Veni creator spiritus«. Luthers Salme findes oversat paa Dansk i 1529-Slmbogen *A. 31: »Kom Helligaand Herre Gud opfyld«* og i 1533-Slmbogen Bruun II S. 70 med ligelydende Begyndelse. Den førstnævnte Form, A. 31, har yderligere 2 Strofer tildigtet af den danske Oversætter, men ellers er de 2 Former saa ens, at der ikke kan være Tale om 2 selvstændige Oversættelser. Da A. 31 foreligger som den ældste, og da det vel var rimeligere, at en senere Bearbejder forkortede en Oversættelse til Lighed med Luthers Original, end at han udvidede en Luthersalme, der var oversat én Gang i tro Skikkelse, maa man vist give Nutzhorn (I S. 149 ff) Ret overfor Severinsen (S. 33) i, at A. 31 er den oprindelige Oversættelse. Herpaa tyder ogsaa dels de Smaaafvigelser, der findes i de fælles Strofer, — idet 1533-Formen stræber fra A. 31 henimod større Troskab mod Originalen, — dels den Omstændighed, at A. 31 sejrer i Konkurrencen, som det først indsungne i Regelen gør det. Den optages baade i Tavs., Thom., Kingo og Pont., medens 1533-Formen ikke optages nogen Steder. Gradualen sætter Salmen til Offertorium 1. Pinsedag og de 4 første Trinitatissøndage, samt til Brug ved Brudemesse, og i Kingo bestemmes første Strofe, der altsaa var lig den gamle Antifon, til Brug, naar Præsten gaar paa Prædikestolen Pinsedag. —

Str. 4 og 5 er frit tilføjet af den danske Oversætter og viser Pinsetraditionens Fasthed, opbyggede som de er af Epitheter og af de sædvanlige Bønsmomenter. Str. 5 indeholder et stærkt Exempel paa den ejendommelige Ledsammenknytning, der er omtalt Dania X S. 48-50 og D. Stud. 1912 S. 53: »din Ild, dit Vand, dit Sandheds Lius, lad brænde og to vort aandelig Hus« (her vistnok Hjertet).

Det Kyrie, som synges Pinsedagene: »Kyrie Gud Fader alsomhøjeste Trøst«, har ingen særlige Pinseklange, bruges ogsaa det meste af Kirkeaaret og er omtalt under trinitarisk Bøn S. 72.

2. Periode.

Tavsens Slmbog indfører ingen ny Helligaandssalmer. Den bevarer de i første Periode indsamlede med Undtagelse alene af 1533-Formen for »Kom Helligaand Herre Gud opfyld«. Det er først i Thom. Slmbog., vi kan finde større Ændringer, som viser, vi er kommet ind i 2den Periode. Dog fremtræder der ikke nogen ny Type for Pinsesalmer. Medens de gamle Paralleloversættelser til C. 10 forsvinder, forøges Salmernes Antal ved Nyoptagelser; men det karakteristiske for 2den Periode er paa Pinsesangens Omraade som ved de andre Fester, at man i væsentlig Grad direkte eller indirekte søger tilbage til Latinen, direkte ved Thom. H. Aa. VI og VII, der er Overs. fra Latin, indirekte ved Thom. H. Aa. X, der foruden Luthers tyske Text har taget Hensyn til latinsk Pinsesang. Derved skabes der paa enkelte Punkter nye Paralleloversættelser til de bevarede Salmer fra 1ste Periode.

Ligesom ved Paasken og Himmelfarten fremfører Hans Thom. til Pinsen en kort latinsk og en dertil svarende dansk Strofe, der ligesom kan sammenfatte Festens Betydning.

Christus nos revisit,
Paracletum misit,
In cordibus clamantem,
Abba pater sonantem.
Kyrieleis.

Christ den hellig Aand sendte,
at vi hans Ord kunde kende
og trøste os i al vor Nød,
besynderlig naar vi komme i Død.
Kyrieleis.

Den latinske Strofe kendes ikke andenstedsfra. Man vil se, at den danske ikke egentlig er en Oversættelse af denne latinske, men nærmest bygget over 1ste Str. af »Nu bede vi den h. Aa.«, hvilken Strofe den vel var bestemt til at fortrænge som Prædikestolsvers. I Kingos Slmbg. bestemmes den danske Form ogsaa til Afsyngelse 3 Gange efter Prædiken paa Pinsehelligdage, hvorimod den latinske ikke optages.

Af helt nyt Stof optages hos Thom. Sekvensen »*Kom hel. Aand, Herre Gud, af Himmelen send os ud*« (Thom. H. Aa. VI), en ret ordret og ret ubehjælpsom Oversættelse af »Veni sancte spiritus et emitte coelitus«, der vist foreløbig maa regnes for at være af ukendt Forfatter i 12. Aarh. (se Dreves & Blume: Ein Jahrt. II S. 160). Salmen er en Bøn om Aandens Komme og Virken i os. Regner man den delt i 3-liniede Strofer, som den danske Text mest indbyder til, kan man i det store og hele sige,

at de første 4 Strofer danner en i Appellativer formet Beskrivelse af Aandens Væsen, de 6 sidste Bøn om dens Arbejde i os. Af de Appellativer, hvormed Aanden kaldes, er nogle nye: alle fattiges Fader, der giver Naadens Gaver (dator munerum), — sødeste Gæst udi vor Aand, som »saa sødelig vor Sjæl forlæske kan« (dulce refrigerium) — og den, der »udslykker al Synds Brynde og Brøst« (in æstu temperies). Bønnen er dels en Bøn om Aandens Lys mod Syndens Blindhed, dels en Bøn om Renselse, dels om Livsfornyelse og Omdannelse med kønne stærke Billeder: »Gør det vaadt, som fortørket er« (sml. Es. 44,3) »optænd det, som forkølet er« (ɔ: er blevet køligt); hel det, som er brudt; blødgør det, som er forhærdet, og hjælp det, som er vildfarende. — Salmen optages ikke i Kingos Slmbg., men i de fleste af d. 17. Aarh.'s Privatsamlinger.

Den gamle Antifon »Veni sancte spiritus, reple« (se ovenfor S. 47) finder vi ligesom den foregaaende oversat af en ukendt ordret fra Latinen: »*Kom, o Herre hell. Aa. opfyld*« (Thom. H. Aa. VII). Den fik Plads som Introitus 2den Pinsedag og efter Vielsen ved Brudemesse om Søndagen; men optoges ikke i Kingo. Aanden, der tiltales som den, der »sender adskillige Tungemaal« og derved »omvender Hedninger til Troens Samdrægtighed«, bedes om »ret Forstand« og brændendes Kærlighed. Strofen er Parallel til A. 31. Str. 1.

Endelig er efter Olai Petri svenske Salme »Kom helge ande, herre god« (Sw. songer etc. Stkhlm. 1536) optaget »*Kom hell. Aa., o Herre Gud, besøg*« (Thom. H. Aa. X). Den svenske Text er en fri og god Oversættelse af Luthers »Komm Gott Schöpfer heiliger Geist« (se ovenfor S. 46), hvilket kan ses af Ordenen, hvori vi har Stroferne 3 og 4. Dog tager den ogsaa Hensyn til Luthers latinske Original »Veni creator spiritus«. Den har en anden Doxologi end Luthers, og Str. 2, 3 »de haarde Hjerter gør du veg« synes nærmest Efterklang af »Veni sancte spir. et emitte« L. 22. Hovedtankegangen bliver selvfølgelig den samme som i A. 3, den danske Oversættelse af Luthers Salme; men Enkelthederne bliver meget afvigende, idet de tunge, for A. 3 ejendommelige, selvstændige Vendinger »kende Skabning din«, »salve os med aandelig Salve«, »tage Korset af Jesu milde Haand« her intet tilsvarende har. Den svenske Oversættelse er mere almen og glat, mindre særpræget. Salmen optages i Kingo og Pont. Salmebøger.

Nadverliturgi og Nadversalmer.

Nadveren havde været den katolske Gudstjenestes Højdepunkt. Det var vel nok den Del, der ved Luthers Gudstjenesteordning undergik den største Forandring, idet den for Menighedens Vedkommende blev fra en Tilbedelsestjeneste til Deltagelse i en sacramental Handling. Hvor forandret den blev, beholdt den imidlertid i Begyndelsen en forholdsvis rig Liturgi. Dog synes denne at have været noget forskellig de forskellige Steder og til de forskel-

lige Tider saaledes som det skimtes gennem Messeemb. 1528, Malmø-salmebøgerne, Haandbog 1535, Kirkeordinantsen 1537, Wormordsens Haandbog 1539, Alterbogen 1556 og Hans Thom.'s Salmebog, uden at det dog er muligt med de Kilder, vi nu har, at stedsog tidsfæste den forskellige Brug (se Abrahamsen: Liturgisk Musik). Gennem hele Reformationsaarhundredet herskede der stor rituel Frihed, og navnlig har Forholdenes Ulighed paa Land og i By betinget Forskelle mellem, hvad der de to Steder kunde blive Menighedssang.

Messeembedet 1528 viser os af Sangpartier i Menighedens Mund knyttede til Altergangen: 1) som Indledning *Sanctus,* 2) under Elevationen *Tibi laus,* derefter 3) før Formaningen *Agnus Dei,* alle tre en Arv fra den katolske tilbedende Nadverliturgi, og dertil kommer saa nu som det ny, der karakteriserer Menighedens egen Tilegnelse af Sakramentet, 4) og 5) de under Uddelingen benyttede to Luthersalmer *C. 18: Jesus Christus er vor Salighed* og *C. 19: Gud være lovet og benedidet.*

Af Kirkeritualet 1685 ses det, at *Tibi laus* er bortfaldet som Altergangssalme. Det er rimeligvis sket samtidig med Elevationens Ophør c. 1600. Salmen skal derfor kun løselig nævnes her, — saa meget mere som Indholdet nærmest er en Genklang af Sanctus, — men skal omtales under Jesussalmerne, til hvis Typus den nærmest hører, se S. 114-15 (C. 15). Blot kan det her fremhæves, at Menigheden i denne Salmes Str. 3 nævner sig som Christi Brud, en Benævnelse, der altsaa som Arv fra den katolske Tid har vedblevet at lyde for Menighedens Øre ved Nadveren i det meste af et Aarhundrede og været med til at præge dens Forestillinger om den mystisk sacramentale Kærlighedsforbindelse.

Sanctus. Denne kendte Canticum, sammensat af Serafhymnen (Es. 6, 3) og Hosiannaraabet (efter Ps. 118, 25-26) ved Jesu Indtog i Jerusalem, havde fra Oldtiden været Led i Messen og faaet sin Plads lige efter Præfationen. »Messeembedet« har en Prosaoversættelse til Sang af Koret og Menigheden (C. 13); men dette Prosastykke findes sidste Gang i Tavs. og kommer ikke ind i Hans Thom. Slmbg., idet det fortrænges af de 2 digteriske Behandlinger *A. 36: »Hellig er Gud Fader«* og *T. 4: »Esaja den Profet monne det saa gaa«* (Bruun I S. 150), af hvilke dog ingen kommer med i Kingos Slmbg. Inden Ritualet 1685 var nemlig Sanctus forsvundet af Gudstjenesten, idet allerede Ordi-

nantsen bestemmer, at det kun maa synges ved Højtiderne. Af de 2 Sanctusbearbejdelser er A. 36 en Oversættelse efter en trestrofig Salme af Nic. Tech.*) I første Strofe fordeles det trefoldige Hellig paa Treenighedens tre Personer, i 2den udføres nøjere Beskrivelsen af Guds Vælde (svarende til 2den Del af Es. 6, 3), og i sidste prises Christus med en Variation over Hosiannahilsenen. T. 4 er en Oversættelse efter Luthers »Jesaia dem Propheten das geschach« (Wack. III, 30), der først findes trykt i Deutsche Messe 1526. Sanctus er her fra et Lovsangsdigt forvandlet af Luther til et bibelhistorisk fortællende Digt, tro gengivende Es. 6, 1-4, uden nogen Hosiannatilføjelse. Det hører ind under Typen af de berettende bibelhistoriske Digte. T. 4 bestemmes af Gradualen til Introitus St. Michaels Dag, idet den vistnok som Nadversalme fortrænges af A. 36.

Agnus dei. Allerede fra de ældste Tider i Kirken blev Joh. 1, 29 brugt som Bønneraab. Det knyttes tidligt til Nadveren og synges af Koret lige før denne. Fra det 12. Aarh. bliver det Skik at gentage det 3 Gange. *C. 16* gengiver det i dansk Prosa; men denne Gengivelse fortrænges af *A. 37:* »*O Guds Lam uskyldig*«, en Oversættelse af Nic. Tech's poetiske Bearbejdelse »O Lamm Gades unschüldich«. Tiltalen »Guds Lam« har her (efter 1. Pet. 1, 19) ført med sig Tillægsordet »uskyldig« og Skildringen af Taalmodet efter Es. 53, 7, og til dette Guds Lam rettes da Bønnen »Forbarm dig over os«. Strofen gentages 3 Gange, og sidste Gang ændres Bønnen til »Giv os din Fred!«**) Ogsaa Agnus Dei forsvinder med Elevationen fra sin Plads før Nadveren; men det drages saa ind i denne, saa at A. 37, hvilken Tavs., Thom., Kingo, Pont. og Guldb. har optaget i den for Germanismer rensede Form, hvori 1533-Slmbogen har den (Bruun II, S. 26), bliver en af de Salmer, der efter Messeanvisningen bag i Thom., Gradualen***) og Ritualet 1685 synges under Uddelingen.

---

*) Smlgn. R. Bahlow: Archiv für Reformationsgeschichte IV S. 351 ff og Monatschr. für Gottesdienst und kirchl. Kunst XIV S. 155.

**) Dette udtrykkes i Slmbg. 1529 saaledes: »— — — Forbarme teg offuer oss o Jesu, Igientagelse giff oss med fred«, med Trykfejlen »med« for »din«. Det er ganske morsomt for os smaa Mus at se, at to saa kloge Rotter som Kalkar og Chr. Bruun gravalvorligt ud fra dette ene Sted konstruerer en Betydning: Igientagelse = Modtagelse.

***) jfr. Er. Abrahamsen: Liturgisk Musik S. 106 og 132.

Vi ser, at der i den første Tid endnu er Lovprisningspræg over Nadverens Liturgi. Vi aner Udviklingens Tendens i Luthers Omformning af Sanctuslovsangen til en historisk berettende Vise. Vi ser Udviklingen fuldbyrde sig, idet Serafsangen og Hosiannaraabet langsomt forsvinder, og kun Johannesraabet om det Guds Lam, øget med Menighedens Bøn, vedbliver at klinge i den danske Menigheds Nadvertjeneste som Arv fra den katolske Moderkirke; thi da maa Altergangstjenesten for Menighedens Bevidsthed i særlig Grad tage Præg af den ny Type Salmer, som Luther skaber, idet disse to Salmer lige fra første Færd synes at staa som de faste Punkter i Nadverritualets skiftende Salmestof og begge lever videre gennem de følgende Salmebøger. Nadversangen er da gledet over fra at repræsentere den jublende Lovprisning til at være Udtryk for den alvorlige Tilegnelse af Guds Gaver gennem Reflexion. De Tanker, der er fælles for de to Luthersalmer og behersker deres Forestillingskreds, er en meget stærk Dvælen ved Christi Selvhengivelse og Forsonergerning, der har stillet Guds Vrede og gjort ham huld. I dem begge nævnes foruden Syndsforladelsen, der aabenbart er Hovedpunktet, Meddelelsen af det evige Liv og dets Kræfter, og endelig fremhæves Enigheden og Broderskabsfølelsen, som den skabes i Menighedens indbyrdes Kærlighed. Dette er Nadverens fælles lutherske Tankeindhold. Baade Legemet og Blodet nævnes som det, Menigheden nyder i Nadveren; men der er i Salmerne ingen Polemik mod katolske Nadvermisbrug.

For Resten er de to Salmer typisk forskellige.

Skriftetale-Salmen.

Den første vilde jeg efter dens Indhold kalde *Skriftetale-Salmen.* Det er Luthers »Jesus Christus unser Heiland«, som vi finder i 2 Gengivelser, en senere, mere fri poetisk i Chr. Pedersens Malmøsalmebog: »*Jesus Christus er vor Frelsermand*« (II. 52) og en mere ordret i Messeembedet, *C. 18:* »*Jesus Christus er vor Salighed*«. Den friere formaar dog ikke at fortrænge den ordrette og forsvinder derfor selv af Salmebøgerne, hvor den sidste Gang forekommer i Tavs. Dens ejendommeligste Træk var ellers, at den udelod Luthers Slutningsstrofe (Str. 10) om Næste-

kærlighedens Frugt, der ikke maa udeblive, og til Gengæld spaltede hans Str. 8 i to. For Resten er ddet paa Grund af Oversættelsens Frihed vanskeligt nøjagtigt at fastslaa, til hvilket Udtryk hos Luther dette eller hint svarer.

Tilbage staar da som vor danske Grundtype for Skriftetalesalmen C. 18. Efter en Lovprisning i Menighedens Mund af Jesu Christi Forsoningsværk og Fremhævelse af, at det er til evig Ihukommelse deraf han har givet os sit Legeme og Blod i Brød og Vin (Str. 1-2.), vender Salmen sig formanende som med Præstens Stemme til Menigheden og opfordrer til Selvransagelse for ikke at gaa uværdig til Alters og derved paadrage sig den evige Død (1. Cor. 11, 28-29). Der opfordres til Lovprisning af Gud Fader for Bespisningen og for hans Hengivelse af Sønnen (Str. 4), og det paavises, at det er det kæmpende (Str. 5), troende (Str. 6), besværede (Str. 7) Hjerte alene, der af Nadveren kan faa Livsnæring og ikke Fordømmelse. Al Gerningsretfærdighed derimod overflødiggør kun Christi Pine og Død (Str. 8). Tro og Bekendelse er de Betingelser, der gør Mennesket vel skikket til at nyde denne vederkvægende Kost (Str. 9) og den Altergangens Frugt, der da nødvendigvis maa findes, bliver Næstekærlighed og Hjælpsomhed (Str. 10). —

Str. 5 og 6 hos Luther er i Oversættelsen ombyttede. I Str. 7 og 8 fremstilles Christus selv som den talende, hvilket godt svarer til, at de indeholder Citater af Jesuord: Str. 7 af Matth. 9, 12: De karske have ikke Læge behov o. s. v., og Str. 8 af Matth. 11, 28: Kommer hid til mig alle I, som arbejde o. s. v., to Skriftsteder, der allerede spiller ind i Str. 5 og 6. I Str. 9, 1-2, hvor Tro og Bekendelse stilles overfor egen Retfærdighed, hentes Udtryk fra Rom. 10, 10. — Hvor meget netop Benyttelsen af disse Skriftord med Henblik paa Nadveren og hvor meget den hele Tankegang har Paralleller i Luthers Prædikener og Udlæggelser fra Aaret 1518-21, fremhæves af Spitta (S. 206-11), der viser, hvorledes enkelte Tanker har Berøring med Augustin, og klart paapeger, at medens Str. 1 af den Johan Hus tillagte Hymne »Jesus Christus nostra salus« inspirerer Luthers Versemaal og 2 første Strofer, er de to Digte ellers helt forskellige: Den latinske Hymne er en Forherligelse af Sacramentet ved Reflexion over Sacramentlærens Subtiliteter, den tyske Salme derimod en Selvberedelse til værdig Nadvernydelse. — C. 18 optages i Tavs., Thom., Kingo og Pont.

Nadverbøns-Salmen.

Den anden lutherske Nadversalme findes ogsaa i Messeembedet som *C. 19: »Gud være lovet og benedidet«*. — Var C. 18's Type Skriftetalen, og det Hovedord, der angiver dens Synspunkt for Sacramentet, Ordet »Kost«, Næring enten til Liv eller Død, saa er denne *Nadverbønnen* og det synspunktgivende Hovedord »Gave«, den taknemmelige Følelse af Guds rige Given. Den begynder som et Takkeraab til Gud for Bespisning med Christi Legeme og Blod, vendes til Bøn om, at Gaverne maa komme os ret til gode (Str. 1-2), og fordyber sig i Betragtning af Christi Selvhengivelses Betydning: at den skænker Liv, Syndsforladelse og Velsignelse til at vandre Guds Vej i Kærlighed og Brodersind. Betragtningen, der først dvæler ved Christi Legeme, dernæst ved Blodet, bevæger sig skiftevis i Bønnens »du (Str. 3 a og 4) og i 3die Persons Form (Str. 3 b og 5). Str. 6 ender saa Salmen med en Bøn om, at Aandens Enhed maa virke i Menigheden overalt. — Strofetællingen retter sig her efter den danske Oversættelse, der slaar Luthers Strofe midt over og altsaa faar dobbelt saa mange. Hans Thom. samler dem igen til 3 Ottelinies; men Kingos Slmbg. deler dem atter, og saaledes optages den ogsaa i Pont.

Efter den danske Tælling er først Str. 3-6 her Luthers egen Digtning, idet han har taget Str. 1-2 af et middelalderligt tysk Nadververs med Udeladelse af 3 katoliserende og overflødige Linjer. Om Str. 4 bør det bemærkes, at den danske Text for Rimets Skyld har indført et ret ejendommeligt Udtryk, idet den taler om Christi Blod som det, der ikke anklager os, og derved sammenskyder i eet Tanker og Udtryk fra 1.Mos. 4, 10 og Hebr. 12, 24. Str. 5 har Tilknytning til Ps. 67, 2-3. I Str. 6 er Luthers mærkelige Udtryk om at holde ret Maade (efter Spitta sigtende til Broderskaberne) forsvundet i den danske Oversættelse, hvis Tankegang derved bliver mere umiddelbart fattelig. — At Tanker som disse netop er, hvad Luther har tænkt sig som Takkebøn efter Nadveren, kan ses af Salmens flere Steder næsten ordrette Overensstemmelse med hans senere i Deutsche Messe 1526 formulerede Nadvercollect. Dennes første Formulering er da denne Salme, og heri sammensmeltes hos Luther det middelalderlige tyske Nadververs med Udtryk fra Kaspar Kantz, Reformationens liturgiske Førstemand: »ret Kærlighed og broderlig Tro« og Mindelser fra Pinseantifonen »Veni sancte spiritus, reple —«: »at din arme Christenhed maa leve i Fred og Samdrægtighed.«

Medens det foregaaende viser den paa Malmø-Ordningen byggede Videreudvikling, skimter vi i Tavs. Slmbg. Spor af en noget afvigende Nadvertjeneste, maaske Glimt af Ordningen i Viborg. I Messeembedeafsnittet i Tavs. nævnes først et Prosa-Sanctus og derefter »It Sanctus til høytilige dage som D. Martinus vdsette af Esaie VI Ca.«: »*Det hende sig Esaie Prophet*« med nøjagtig Redegørelse for Sangsættet: 2 unge Personer synger 3 Gange »Hellig est du Herre Sabaoth«, og Koret svarer hver Gang med de resterende 3 Linier »Din Majestæt opfylder etc.«. Dette har nok været den af Salmebogens Udgiver benyttede Overs.; thi først efter denne kommer uden saadan liturgisk Anvisning »Den samme Sang met en anden Danske: Esaias den Prophete monne det saa gaa« og »Hellig er Gud Fader«. — Ligeledes synes Agnus Dei at være benyttet i dansk Prosaoversættelse. — Iblandt de syv sidste Salmer i 2. Till. til Tavs. findes »Den 111 Psalme Confitebor etc. at siunge naar mand annammer Sacramentet, fordansket aff M. Hans Taussen: »*Jeg tacker Herren af gantske hierte*«. Overs. er rytmisk og delt ligesom i Strofer, men er dog urimet Prosa. Udtrykkene, at Gud stiftede en Hukommelse for sine underfulde Gerninger, og at han giver dem Næring, som frygter ham, lægger det nær at benytte denne Psalme som Distributionssang. — Hverken den eller »Det hende sig Esaie Prophet« optages dog i nogen senere Salmebog.

I Thom. faar vi en ny Tilføjelse til Nadversalmerne »*Der Jesus Christus vor Herre*«, en ukendts Overs. af Seb. Heyden's »Als Jesus Christus unser Herr« (Wack. III. 606) med Udeladelse af Str. 4 og 5. Salmen er nærmest en Skriftetale-Salme af væsentlig samme Art som »Jesus Christus er vor Salighed«, idet det formanende ud fra 1. Cor. 11, 26 ff. spiller Hovedrollen, ligesom der tilsidst tales om Kærligheden og Enigheden; men det historiske Element, selve Nadverens Indstiftelse, kommer stærkere frem end i C. 18. — Str. 1 angiver Tidspunktet (efter Joh. 13, 1), Situationen og Jesu indledende Ord (Luc. 22, 14-18). Str. 2 og 3 beretter Indstiftelsesordene ved Brødet og Vinen (Matth. 26, 26-28; Marc. 14, 22-24; Luc. 22, 19-20 og 1. Cor. 11, 23-25). Str. 4 er bygget over 1. Cor. 11, 26: Hvem der æder og drikker, som han bød, forkynder hans Død og dens syndsforladende Betydning. Str. 5 er en nøjere Udlægning af 1. Cor. 11, 28-29 om at prøve sig selv. Man skal ved den Helligaand udfeje Syndens Surdejg (1. Cor. 5, 7-8) Christo, Guds Lam, til Ære. — Str. 6 opfordrer til sidst os alle til at bede Gud Fader om Styrkelse til en fast sand Tro, saa at vi kan bo i Kærlighed og Enighed efter hans Ord. — Messeordningen bag i Thom. angiver denne Salme til Brug under Distributionen, og den opt. i Kingo og Pont.

Om Brugen af »*Hjælp Gud, at jeg nu kunde*« som Altergangssalme se S. 35-36 under Langfredagssalmer, til hvis Typus den hører.

Daabssalme.

Da Daaben foretoges under den almindelige Søndagsgudstjeneste efter Epistel og Halleluja inden Evangeliets Læsning (se Troels Lund Dagligt Liv VIII, S. 111 ff.), var Trangen til en særlig Daabssalme ikke til Stede, og det er da først i 2. Periode i Thom.'s Salmebog, at vi finder en enkelt saadan, Hans Thom.'s egen Overs. af Luthers 1541 udgivne »Christ unser Herr zum Jordan kam« (Wack. III Nr. 43; se Spitta S. 307 ff.): »*Christus kom selv til Jordans Flod*«, Salmen erklærer sig i Str. 2 selv for en dogmatisk Udredning angaaende Daaben, og den har to Udgangspunkter for sine Betragtninger: Jesu egen Daab (Str. 1) og Jesu Daabsbefaling (Str. 5).

Dens omfattende Tankefylde vil ses af følgende Oversigt: Str. 1: Christus selv kom til Jordan og lod sig døbe af St. Hans for at opfylde sit Embede (Matth. 3, 13-15). Der stiftede han et Bad (jfr. Tit. 3, 5) og bød at afto vore Synder og nedsænke den bitre Død i hans Blod og Vunder; det gjaldt om et nyt Levned (Rom. 6, 4). — Str. 2-4 er den formanende og opbyggelige Udlægning heraf for Menigheden: Hør til og mærk Guds Mening om Daaben, hvad en Christen skal tro for at undfly Kætterne: Gud vil, at der skal være Vand; dog ikke Vand alene; ogsaa hans salige Ord og Helligaand er med, idet han selv er den, der døber os (jfr. den lille Katechismus). Dette aabenbarer Gud klarlig for Verden ved Christi Daab. — Faderens Ord og Aandens Aabenbarelse gengives efter Matth. 3, 16-17, — hvoraf vi skal tro, at alle 3 Personer døber os og vil bygge og bo hos os (jfr. Joh. 14, 23). — Str. 5 gengiver derpaa Christi Daabsbefalings Ord Matth. 28, 19-20 og Marc. 16, 16, der nøjere kommenteres i Str. 6: Hvem der ikke tror, hvad Gud her bød, bliver i Synden og er fordømt til evig Død og Helvedes Pine. Hans Fromhed og Gerninger er forgæves overfor den medfødte Arvesynd. — Str. 7 fremfører en ny Tanke, der maaske bunder i Epifaniesalmernes Forbindelse af Jesu Daab med Vandets Forvandling ved Brylluppet i Kana, Tanken om Vandet som identisk med Christi tvættende Blod (jfr. Aab. 1, 5 og 7, 14)*): Vore Øjne ser alene Vand; men i Aanden lærer vor Tro at forstaa den Kraft, som Christi Blod tilfører. Vandet er for Troen en rød Flod, farvet af Christi Blod, en god Lægedom for al

*) jfr. det hos Skaar S. 607 citerede Brudstykke af Luthers Epistelprædiken 1. Sønd. eft. Paaske.

Synd, som vi har arvet fra Adam og selv bedrevet (jfr. Es. 53, 5). — — Salmen, der opt. i Kingo & Pont., sættes af Gradualen til Introitus Fastelavns Søndag, da Jesu Daab er Evangelietexten.

Trosbekendelsessalmer.

Naar i vor egen Tid navnlig grundtvigske Menigheder har taget sig Adgang til at høre Troen bekendt ved hver Søndagsgudstjeneste, genoptager de derved blot en gml-kirkelig Skik i nyere Form. Det nicænsk-constantinopolitanske Symbol, (i det følgende betegnet som »Nic.«), var fra det 6te Aarh. optaget i den østerlandske Messetjeneste og faar i det 11te Aarh. ogsaa fast Plads i den romerske Kirkes Liturgi lige efter Evangeliet. Det blev foredraget saaledes, at Præsten messede: Credo in unum Deum«, hvorpaa Koret sang Resten: »Patrem omnipotentem o. s. v.«, hvorfor denne Trosbekendelse ogsaa populært fik Navnet »Patrem«. — Da Luthers Bekendelsessalme »Wir glauben all an einen Gott«*) er fremkommet 1524, kommer den hurtigt til at indtage Nic.'s Plads i de evangeliske Gudstjenesteordninger. Maaske har Luther haft en saadan Brug som Kultussang i Tanker, da han forfattede sin Salme; i hvert Fald har »das deutsche Patrem«, som han senere (1531) kalder sin Sang, i nogen Maade taget Formning efter Nic. — Luther har derimod faaet sin Melodi fra et middelalderligt Trosbekendelsesvers med latinsk Text (1 Strofe), hvortil ogsaa svarede en selvstændig tysk middelalderlig Bekendelsesstrofe. Til denne Melodi og med Udgangspunkt i de to middelalderlige Texter har Luther skrevet sin Sang. Det ny, han bringer ind, er, at han former denne Sang i 3 Strofer svarende til de 3 Personer, der bekendes Tro til. Denne knappe 3-strofige Form giver ikke Plads for nogen delvis ordret Anførelse af de enkelte Led i Bekendelsen med Tilknytning af kommenterende Bemærkninger for hvert enkelts Vedkommende saaledes som ved Fadervorsalmerne. Det er Grundforholdet, Hovedsynspunkterne, der fastslaas overfor hver af de 3 Personer. Dog har allerede Luther sine Steder Tilløb til en bestemt Tilknytning til Apostolicum, og ved Overførelsen til Dansk

*) sml. Beckman S. 45 ff., Skaar I S. 35 f., Spitta S. 171-186, Julian 1287, Fischer 399; og om de danske Oversættelser, Nutzhorn I, 48 ff. og 163 ff.

fortsættes i højere Grad denne Tilknytning, stærkt i C. 9, svagere i II. 41, de to sejrende danske Oversættelser.

Kort sammenfattet kan Trosbekendelsessalmen karakteriseres som *Menighedssalme* og *Kultussalme*. Den siger *vi*. Den giver ikke Udtryk for den subjektive Følelse, men fremstiller objectivt Troens Indhold, væsentlig i Overensstemmelse med Apostolicum, fordelt efter de 3 Personer i 3 Strofer, som hver begynder med Guddommens Væsen for derefter at gaa over til hans Gerning.

Alle de 4 Trosbekendelsessalmer, vi i første Periode har paa Dansk, er Oversættelser af Luthers Salme. *C. 9: »Vi tro alsammen paa een Gud, Himmels Skabere og Jordens«* findes allerede i Messeemb. Uden Bevis er den saa ofte kaldt Claus Mortensens Arbejde, at man fristes til at opstille en anden Hypothese og kalde den Haderslevoversættelsen.*) Den optages i Tavs., Thom., Kingo, Pont. og Guldb. — *II. 41: »Vi tro alsammen paa een Gud, som Himmel og Jord og alting skob«* synes efter Traditionen at være blevet bragt til Nicolai Kirke af Hans Tavsen (Paul Røn: Sciagraphia Lutheri Danici 1757 S. 37), og man har heraf villet slutte til Tavsen som

---

*) Cl. Mortensen og Hans Spandemager antages at være vendt tilbage til Malmø fra Haderslev i Aug. 1528. Haderslevordinantsen »Articuli pro pastoribus ruralibus« (givet mell. Jul og Paaske 1528, trykt i »Sønderj. Aarb.« 1889), en Kilde, der hidtil næppe er blevet tilstrækkelig udnyttet i rent salmehistorisk Øjemed, viser efter min Mening, at Præsterne i Haderslev og Torning Len allerede tidligere har haft en foreskreven, enten haandskreven eller trykt, evangelisk Gudstjenesteordning, hvis Overholdelse genindskærpes ved Ordinantsen, og at denne Gudstjenesteordning paa de almindelige Søndage bl. a. har haft *Gloria in excelsis, Alleluja, Patrem* (ɔ: Bekendelsen), *Prædiken* med Formaning og Bøn, *Litani, Sanctus* og *Agnus dei* paa Dansk. Om alle disse Stykker har været i Prosaform til Mesning eller nogle i Viseform til Menighedssang, siges ikke. Krøniken om Graabrødrenes Udjagelse af deres Klostre i Danmark (Kirk. Saml. I S. 342) siger om Cl. Mortensen og Hans Spandemager: »Qui pergentes Harslegiam, Danicas odas et Lutherane hereseos venenum plenius hauserunt«, hvilket tyder stærkt paa Salmevisers Brug i Haderslev. Vor Salme har af Ting, der kan tydes som Jydskheder (jeg benytter Messeemb. Text som den ældste): Str. 1, L. 1: allsammen; Str. 3, L. 5: al gansk Christenhed; L. 6: giord med sijn orde — og navnlig den lige fra Middelalderen kendte, specielt sønderjydske Brug af *sin* for *hans:* Str. 1, L. 4 og Str. 3, L. 6. Første Sted kan være sjusket Oversættelse af Tysk: seine Kinder; men det andet Sted er Ordet ganske uafhængigt af den tyske Text.

Oversætter. Det er maaske lidt dristigt; men det kan dog bemærkes, at den danske Oversættelses Omformning af Originalen til parvise Rimlinier minder om de parvis rimede Davidspsalmer i den jydske Aftensang, som man har villet tillægge Tavsen. Ogsaa denne Overs. optages i Tavs., Thom., Kingo, Pont. og Guldb., og den synes i Reformationens første Aarh. at være blevet benyttet ved Gudstjenesten lige saa vel som Haderslevoversættelsen, saaledes i Nicolai Kirke (efter Poul Røn) og i Heldvad Sogn (efter Nic. Heldvad: Eleusinia sacra 1610); men Kingos og Guldbergs Slmbøger sætter den kun som Salme til Begravelser, medens de har C. 9 som Højmessesalme. — *T. 23:* »*Vi tro paa almægtigest Gud*« er en Tillæmpning af en ligelydende fri svensk Lutheroversættelse, saaledes at den danske Text nærmer denne til Troskab mod Luthers tyske Text, idet Str. 1 væsentlig er taget efter Luther, Str. 2 efter Svensk og Str. 3 efter begge skiftevis. Denne Overs. optages senere kun i Tavs. og skal derfor her lades ude af Betragtning, ligesom Peder Plades Overs. (Ny Kirkehist. Saml. II S. 603), en meget ordret Gengivelse af Luthers Text, der dog, saa vidt vides, aldrig blev optaget i nogen Salmebog.

Ligesom i Messeemb. faar ogsaa ved Ordinantsen 1537 Trosbekendelsessalmen sin faste Plads i Gudstjenesten efter Evangeliets Oplæsning. Præsten vender sig mod Alteret og begynder: »Credo in unum deum etc.«, hvorefter Menigheden paa Dansk synger »Vi tro allesammen«. Selv naar den i Stiftskirkerne synges paa Latin, skal den altid ogsaa synges paa Dansk (Synodalbestemmelse 1540), og Menigheden skal helst staa op under alle 3 Vers for at synge rigtig med (Udtalelse af Sjællands Bisp 1580). For Menigheden kunde da denne Sang blive meget bestemmende for dens korte Indtryk af, hvad Kristentro er, og vi skal nu karakterisere denne Trosbekendelsessalme, idet vi søger at paavise, hvorledes dens brogede Oprindelse har givet Bidrag til dens Præg.

Første Strofe begynder med Bekendelsen: Vi tror alle paa een Gud, Himlens og Jordens Skaber. Disse to Linier har Luther overtaget helt ordret fra den tyske Middelaldertext. Herfra stammer altsaa det stærke Fællespræg *vi* (i 1ste Strofe yderligere fremhævet ved Glosen »alsammen«), der derpaa gaar igen i Indledningen til de 2 andre Strofer, og herfra stammer den med Nic. stemmende Fremhævelse af den ene Gud og det med Apost. stemmende Skabernavn. — De følgende 2 Linier samler sig om Fa-

dernavnet*) og Fadertanken uddybes af Luther ved Tanken om Guds Forsynsgerning, i II. 41 udtrykt ved 4. Fadervorbøns Ord om d. daglige Brød, — hvorpaa begge Overs. ender Strofen med Tanken om Guds Almagt.

Anden Strofe: De første Linier har C. 9 efter Luther: »Vi tro og alle paa Jesum Christ, som er Guds Søn og vor Herre.« II. 41 har i Stedet for Sønnenavnet Skabernavnet i Overenstemmelse med Nic.: per quem omnia facta sunt. — II. 41 fortsætter efter Luther i de to følgende Linier med Omtale af Sønnens Evighed og Lighed med Faderen i Magt, Tanker, der viser tilbage til Nic. — C. 9 følger derimod nu Apost. ved i 3die Linie at tage »undfangen af den Helligaand«. — Herefter kommer i begge Overs. Christi Fødsel af Maria (C. 9 med det gammelkendte Mariaadjectiv: den rene Jomfru) som sandt Menneske (Luther, — efter Nic.: homo factus est). Først her faar II. 41 ligesom Luther Plads til Undfangelsen ved den Helligaand, medens C. 9 nu iler videre paa egen Haand efter Apost.: »Pint under Pontio Pilato, korsfest, død og jordet, til Helvedes foer, paa 3die Dag af Døde opstod, til Himmels foer; vor Dommer er han vorden«. Med snild Benyttelse af Melodiens Ejendommeligheder lykkes det Oversætteren at faa Apost. saa forholdsvis fuldstændigt med, idet han paa de ordløse Tonerækker i 8. og 9. Linie hvert af Stederne kan tilføje et 2-arsisk Led: til Helvedes (Himmels) foer. — Luther har af disse Led kun: »død paa Korset« og »opstod«, hvilke gaar over i II. 41, som efter hvert af dem indskyder et yderligere Led af Apost.: »Helvede han brød« (med Forklaringen: »frelste os saa af al vor Nød«) »og i Riget foer«, hvortil da knyttes den fra Joh. 14, 2-3 hentede Tanke: og beredte os Rum i Engle-Kor.

Str. 3 begynder ogsaa i begge Texter med en Bekendelse om Guddommens Væsen: Vi tro ogsaa paa den Helligaand, lig med Fader og Søn (Luther efter Nic. og den latinske Middelaldertext). Hertil føjer C. 9 Tanken: som er alle bedrøvedes Husvaler (Luther efter lat. Middelald. Text) og har dyrebare Naadegaver (Luther efter »Veni creator spiritus« Str. 3), medens baade Trøstertanken og Gavetanken overspringes i II. 41. — Det næste Linjepar bekender Tro paa: hele Christenheden paa Jorden, et Samfund dannet ved hans Ord. C. 9 har Resten af Strofen væs. = Luther, der her følger Apost., medens II. 41 friere indskyder Led: Sammen med Syndsforladelsen nævnes: vogte os fra syndig Id (atter Fadervorpaavirkning: 6-7 Bøn); efter Opstandelsen indskydes Ledet: med vor Idræt for Dommen gaa, og der lægges Vægt paa, at Christus har forhvervet os Riget, som vi skal faa efter Dommen.

2den Periode.

Hos Hans Thom. findes »En skøn Vise om vor Christelige Troes Artickler oc besynderlige om vor Herris Jesu Christi Pines Historie giort aff

---

*) Naar C. 9 i denne Sammenhæng pludselig indfører Guds Søn: Guds Søn gjorde sin Faders Vilje, for at vi skulde blive hans Børn, — saa skyldes dette vist Luthers Udtryk om Gud: der sich zum Vater geben hat, idet »sich geben« hyppigst i den bibelske Sprogbrug anvendes om Sønnen.

Erlig oc Velbyrdig Mand Knud Gyldenstiern til Tim oc offuerseet aff Doctore Petro Palladio«: »*O Gud vor Fader i Evighed*«, der er udførligere omtalt under Paaskesalmerne S. 36 f. Den adskiller sig i næsten alle Henseender fra den i første Periode skabte Trosbekendelsessalme. Da den ikke er bestemt til at være faststaaende Kultussang, giver den sig Tid til bred Fortælling, saa at vi bl. a. i Stedet for de midterste Led af 2den Trosartikel faar en lang bibelhistorisk Passionsberetning. Den er snarest i Type at ligne ved Fadervorsalmerne: Hvert Led af Apostolicum skal anføres nogenlunde ordret og derpaa kommenteres længere eller kortere. Den siger *jeg* i sin Bekendelse, og den mangler det Spor af Nic., vi traf i de tidligere Bekendelsessalmers Fremhævelse af Sønnens og Aandens Væsensenhed med Faderen, ligesom den i Str. 1 ikke nævner Guds Enhed. Derimod dvæler den i denne Strofe ved Guds Evighed og hans Skabergerning, medens Forsynstanken ganske udelades. I øvrigt henvises til Gennemgangen S. 36.

Langt mere Lighed med Trosbekendelsessalmernes Type har vi i den hos Thom. første Gang forekommende, vistnok danske Salme »*Vor Gud ville vi paakalde*«, idet denne er vi-Salme og har en Strofe for hver af de 3 Personer i Guddommen, ligesom disse Strofer aabenbart er formet efter Nic.'s Tankegang. Den afviger ved, at der er et Bønsmoment ind i hver af de 3 Strofer, og ved at der foruden disse 3 er en Indlednings- og Slutningsstrofe. — Der begyndes ligesom i Verdenslivssalmerne med Opfordring til Bøn og Udtalelse af Tillid til Gud, som kan hjælpe os mod alle Fjender. Str. 2, Strofen om Gud Fader, er helt igennem Bøn til »Gud Fader i Evighed«, først om at se miskundelig til os »dine Børn«, men ellers indeholder Strofen de samme Momenter som 1. Persons-Strofen i Trosbek.-Salmerne: Forsynet, Evighedstanken, Skabelsen og Fadertanken. — Str. 3, Strofen om Sønnen, er derimod væsentlig Omtale: Jesus Christus vor Frelser, født af Gud Faders Hjerte (Eftervirkning af Aur. Prudentii »Corde natus ex parentis«), en evig Gud og Herre, frelste os af evig Død ved sin Pine, Død og sit paa Korsens Galge udgydte Rosensblod. Han nedlagde Djævelens Magt og opstod paa 3die Dag af Døde. — Saa slutter Strofen med Ønske: Han hjælpe os alle af Nød og give os det evige Liv. — Ogsaa Str. 4 er Magt og opstod paa 3die Dag af Døde. Saa slutter Strofen med Ønske: Str. 5 samler det hele i Treenighedssynspunktet og slutter Salmen af med Opfordring til Bøn: Gud Fader, Søn og Helligaand, trende Personer og een Gud, hjælpe os til at leve efter hans Bud. Gud Fader skabte og opholder; Gud Søn genløste; Gud Helligaand husvaler alle nødstedte. Denne vor Gud vil vi paakalde; han fri os fra evig Død. — — Salmen optages i Kingo og Pont. som Trinitatissalme.

Lovprisningssalmerne.

Idet vi psykologisk søger at afgrænse en Gruppe Salmer, hvis Stemning er Taknemmelighed, og hvis Udtryksform er Lovprisningen, vil det vise sig, at denne Salmegruppe foruden formelle Karakteristica ogsaa som væsentligt Fællestræk faar den Ejendommelighed, at en betydelig Del af de herhen hørende Salmer er og fra gammel Tid har været Gudstjenestesalmer i særlig Forstand. Vi faar herved gennem Undersøgelsen af disse Salmer et betydeligt Bidrag til den almindelige Gudstjenestes Karakteristik.

Fra ældgammel Tid havde Lovprisningen sin Plads ved Kirketjenesterne, i Højmessen med Gloria in excelsis, Hallelujaet og under Nadvertjenesten Sanctus, i Tidetjenesterne med Ottesangens Te Deum og Benedictus, Aftensangens Magnificat og Natsangens Nunc dimittis. De tre nævnte Cantica fra Luc. Cap. I og II maa antages at være blevet sunget i skiftende Prosaoversættelser med gregoriansk Sangsæt (i hvert Fald har 1533-Slmbg. 2 forskellige Magnificat, og Thom. indfører i de tidligeres Sted en Overs. af Peder Palladius fra 1553 væs. = Bibelen 1550)*), og de skal derfor ikke behandles her. Tilbage bliver da de gammelkirkelige Sange Te Deum, Gloria og Sanctus, hvortil der straks i vore første Salmebøger slutter sig Hallelujasalmer, bestemte til at indtræde efter Hallelujaet eller paa dettes Plads i Gudstjenesten.

Nærmest ind under denne Salmeklasse hører desuden »Nu er os Gud miskundelig«, som fik sin faste Plads i Malmømessen efter Prædiken, men med Ordinantsens Gennemførelse de fleste Steder trænges til Side og af Gradualen kun faar anvist Plads som Introitus 9. Sønd. eft. Trin. Denne Salme, der har sin Oprindelse fra den gmltestamentlige Salmedigtning, er i sit Præg noget forskellig fra de øvrige nævnte og kan vel siges at grunde en særlig Type: *Forsynslovsangen,* i Modsætning til hvilken de andre kunde kaldes *Bekendelseslovsange.*

Fælles for alle disse Salmer er deres *Menighedspræg:* de er »vi«-Salmer, og deres *Lovsangspræg:* forskellige Udtryk for, at vi lover og priser Gud, gaar igen i dem alle.

---

*) Magnificat-Antifonens Forhold til dette Magnificat synes slet ikke at være forstaaet af Nutzhorn II, 262-263.

For Bekendelseslovsangenes Vedkommende lægger man desuden Mærke til andre karakteristiske Træk. Den for visse Arter af Bønssalmer ejendommelige *trinitariske Disposition* er trængt ind i flere af dem enten som et Hovedmoment, saaledes i Te Deum og Gloriabearbejdelserne, eller som noget mere underordnet, i Sanctusvisen A. 36, eller udformet som selvstændige Doxologistrofer, der vedføjes forskellige Salmer*). Dette trinitariske giver nogle af Salmerne, særlig de to Gloria-viser, nogen Lighed med Trosbekendelsessalmerne, og dette Indtryk forstærkes ved det andet for disse Salmer karakteristiske Træk, at de med objectiv Knaphed fremhæver netop de store Frelseskendsgerninger, hvori Guds Naade er aabenbaret overfor hans Menighed. Guds Magt og Herlighed nævnes (Te Deum, Str. 1 og 5 — Gloriaviserne, Str. 2 — Sanctusvisen, Str. 2), han har udslettet vore Synder (B. 10, Str. 1) givet os Venskab, Naade og Styrke (Gloriaviserne, Str. 1 og Hallelujaviserne, Str. 2), og den vældige Sejr over Helvede, Synd, Død og Djævel fremhæves (Hallelujaviserne, Str. 2 — Sanctusvisen, Str. 2 og 3, samt Antydning i Te Deum, Str. 7, i hvert Fald i Behandlingen II, 81), og det siges, at Gud har lovet os Himmerig (Hallelujaviserne, Str. 3 — om Christus i B. 9, Str. 4, sml. Te Deum, Str. 7). Om Christus fremhæves hans Forløsergerning ved Menneskevorden og Død (Te Deum — Gloria — Sanctus). For Resten er det interessant at lægge Mærke til, hvorledes Christusstroferne ogsaa antager Præg af den epithetiske Tilbedelse, et Træk, der er karakteristisk for de fleste Jesussange.

Et andet stilistisk Moment, som vi i Julesalmerne har truffet som et karakteristisk Træk ved Glædens Psykologi, er *det koropregnende.* Dette er overordentlig stærkt fremtrædende i Te Deum, Str. 2-5, medens vi i Sanctus kun træffer Jord og Himmel udbrydende sammen i Lovsangen og i Hallelujaviserne »alt det, som Liv haver«.

I det hele taget synes den stærke Sammenhobning af sideordnede Led at være et for Lovsangen karakteristisk stilistisk Virkemiddel: man søger ligesom at anspænde Sprogets hele Fylde, jfr. saaledes Opremsningen af Guds gode Gaver i Hallelujavisernes 2. Strofe. — Bibelsk Parallel til denne Massevirkning i Lovprisningens Tjeneste er f. Eks. de forskellige Doxologier i Joh. Aab., —

*) Doxologistrofer er foruden til egentlige Lovsange som Hallelujasangene B. 10 og C. 7 og Forsynslovsangen C. 11 føjet til andre Salmer, sml. den sproglige Oversigt.

og i mindre Grad Englelovsangene Es. 6, 3 og Luc. 2, 14. Disse Englelovsange gaar ind som Del af Menighedens Lovprisning, idet Es. 6, 3 gengives i Sanctusvisen samt i Str. 3 af Te Deum, Luc. 2, 14 i Gloriabehandlingerne.

Nogle af Salmerne har Lovsangen blandet med Bøn, saaledes Te Deum og Gloria, hvorved de viser Slægtskab med Kyrieraabene, der jo ligeledes er trinitariske og ofte har noget lovsangsagtigt over sig, idet efter gammel Kirkeskik Kyrietroperne veksler og tager Præg efter Kirkeaarets Fester.

Bekendelses-Lovsange.

Te Deums Historie i Danmark er ret indgaaende behandlet af Jens Jensen (senere Aarsbo) i Dania VII, 1900, S. 96 ff., og Supplement er givet af P. Severinsen, Kirkehist. Saml. V Række, B. I S. 146 ff. og 524 f. samt B. II S. 207 f. — Den latinske Text kan bl. a. ses hos Skaar I S. 20 ff., hvis Strofedeling jeg for Nemheds Skyld benytter overalt i dette Afsnit, skønt Hymnen baade paa Latin og i de første danske Bearbejdelser er i prosaisk Form*). I Malmøsalmebøgerne har vi to Oversættelser, i 1529-Slmbog *A. 2:* »*O Gud vi love dig, vi bekende dig en Herre*« og i 1533-Slmbog (Bruun II. 81) »*O Gud vi love dig, vi bekende dig for en Herre*«, der vistnok er identificeret rigtigt af Pastor Severinsen (Sev. S. 56 ff. og 66) som en viborgsk Oversættelse. Et Par Smaatræk gør, at jeg ikke betænker mig paa at regne den for et Værk af Tavsens Pen. Den slaar to Steder (i Str. 6 og 16) over i samrimende Linier: »Du annammede menneskelig Natur med Kød og Blod, og dermed overvandt Djævelens Hovmod« — »Men vi sætte til dig vor Lid, Haab og Trøst, da vilt du mildelig høre vor Røst, og hjælpe os altid i vor Brøst«. Dette minder meget om Tavsens Versbygning f. Ex. i »Guds Engel klar og hvid af Himmelen foer« (se under Paaskesalmer S. 29-30). Dernæst træffer vi Str. 7's Duo Ablativ: »Devicto mortis aculeo« (jfr. 1. Cor. 15, 55) gengivet paa følgende ejendommelige frie Maade: »Der du havde stunget Døden med sin egen Brod«, der svarer meget nøje til en Linie i »Christus som for os hid til Jorderig kom«, der af Hans Thomissøn tillægges Tavsen: »Nu haver han vore Fjende undertraad og Døden stunget med sin egen Braad«. — Af de to Te Deum-Oversættelser optages begge i Tavs., men kun A. 2 i Thom. og derfra videre i Kingo. — Om disse to Oversættelsers indbyrdes Forhold og deres Sprogejendommelighed indeholder Afhandlingen i Dania temmelig vildledende Domme, idet Forf. slet ikke har været opmærksom paa, hvor disse to Bearbejdelser har deres Kilde, ligesom dette i det hele taget ikke tidligere er paapeget. Inden Luthers rimede Oversættelse fremkommer 1529 havde en tysk prosaisk Overs. vundet alm. Udbredelse, nemlig Johann Brentz's. Vore danske Texter er begge fremkomne ved en Sammenarbejdning af den latinske Text og Brentz's tyske, som jeg til nedenstaaende Sammenstilling har benyttet efter den Slüterske Rostockersalmebog 1531 Bl. Q vj (væsentlig = Texten i Sperati

*) Om denne Hymnes ældre Historie se Julian S. 1119—1134.

Salmebog 1526)*). Herved forklares Gengivelsen af ecclesia som »gudfrygtige og udvalgte«, judex som »streng Dommer«, o. a. — — Salmen begynder som Bekendelse i Bønnens Form: O Gud vi love dig og bekender dig som Herre. — Saa kommer Koropregningen: Som evig Fader priser hele Verden dig, alle Engle, Himlene og alle vældige Engle, Cherubin og Seraphin — med Sanctussangen Es. 6, 3 i Str. 3 — Apostler, Profeter, Martyrer, alle gudfrygtige og udvalgte priser og bekender dig som en Fader med ubegribelig Majestæt. — Her afsluttes Bekendelsen med Udtalelse af Tro til »din sande, ærefulde, enbaarne Søn Jesum Christum« og den Helligaand »alles vor Trøstermand«. — Nu følger tilbedende Henvendelse til Christus med Træk af Apostolicum. — Saa gaar Tilbedelsen over til Bøn til Christus om Hjælp, Frelse og Ophøjelse for hans trofaste, ved hans Blod forløste, Tjenere, med Ord af Ps. 28, 9. Derefter følger atter Lovprisning af Gud og Bøn om Bevarelse (efter Ps. 123, 3 — Ps. 33, 22 — Ps. 31, 2). Gradualen sætter Te Deum (Latin, eller i Landbyerne A. 2) til Afsyngelse efter Prædiken St. Michels Dag. — Ejendommeligt, ja enestaaende er det, at Luthers Versificering af denne Hymne os bekendt ikke findes oversat paa Dansk i 16.-17. Aarh., idet Herluf Trolles rimede Te Deum (Kirkehist. Saml. V R. I B. S. 525 f.) ikke er en Oversæt. af Luthers, men en selvstændig Versificering af Latinen paavirket sine Steder af A. 2's Sprogbrug, hvilket næppe heller tidligere er paapeget.

»Gloria in excelsis Deo« siges at være overført til Latin af Biskop Hilarius fra Græsk, idet allerede den græske Kirke havde optaget denne Udvidelse af Englesangen Luc. 2, 14 til Korsang. Messeembedet har Hymnen paa dansk Prosa *C. 5:* »*Gloria, Ære og Pris*«, og saaledes optages den i Malmøsalmebøgerne og Tavs., men ikke i Thom. Allerede Salmebogen 1529 har nemlig 2 Salmeviser *A. 33:* »*Alene Gud i det høje være Ære*« og *B. 9:* »*Aleneste Gud i Himmerig*«. Begge er Overs. af Nic. Tecks tyske Visebehandling: »Allene Godt in der Höge sij Eer« (Wack. III. 615-7), der ved

---

*) — De to Texters Forhold til Kilderne er følgende:

A. 2: Str. 1, L. 1-2: Tysk, L. 3-4: Lat. — Str. 2, L. 1-2: Tysk, 3-4: Lat. — Str. 3: Lat. — Str. 4 ret frit efter Lat. med Momenter fra Tysk, særlig Adjectivet »hellig« til Martyrerne. — Str. 5, L. 1-2: Tysk, L. 3-5: nærmest Lat. — Str. 6, L. 1-2: Lat., L. 3-4: Tysk. — Str. 7: nærmest Latin, men Adjectivet »bitter« fra Tysk. — Str. 8: nærmest Tysk. — Str. 9: Lat.; men »tro« Tjenere efter Tysk. — Str. 10 Tysk med det sammensmeltede Udtryk: dit hellige (Lat.) og udvalgte Folk (Tysk fra følgende Str.) — Str. 11: Lat.; men Udtrykket »lær« umotiveret ind fra Tysk. — Str. 12-15: Latin; dog bliver Str. 13: die isto til »altid« p. Gr. af Tysk. — Str. 16 Tysk; dog »evindelig« efter Lat.

II. 81: Str. 1 og 2, L. 1-2: Tysk, mærk særlig Udtrykket »al Verden og Jørderig« — Str. 2, L. 3-4 og Str. 3 og 4: frit efter Latin; mærk Tilføjelsen »med alle hellige Fædre«. — Str. 5: Tysk. — Str. 6-7 frit og ejendommeligt gengivne. — Str. 8-15: væs. efter Tysk, mærk Adjectivtilføjelsen i Str. 15 »vor store Tro« ɔ: stærke Tillid — Str. 16 meget frit gengivet.

Medens A. 2 ret ligeligt benytter begge Texter, om end Latinen maaske nok er det væsentlige Grundlag, hviler II. 81 stærkt paa Brentz's Text, har dog Latinen i Tanker og henter derfra Udgangspunkt for ejendommelige, frit behandlede Partier.

Formningen af 1ste Linie aabenbart har 1. Tim. 1, 17 i Tanker. A. 33 er en stærkt ordret Overs., der enkelte Steder synes at bero paa mangelfuldt Kendskab til Tysk: Str. 1, 6 »her er nu Fred uden al Ulad«: Tysk: »frede aen vnderlaeht« og Str. 4, 1, hvor Helligaanden kaldes »almægtigste Gud« = Tysk: »groeteste guth« (højeste Gode). B. 9, der er en meget fri og køn Gengivelse, er vistnok forfattet af Arvid Pedersen*), idet den findes i den ham af Sev. tillagte Samling B og efter min Mening er den, Peder Palladius tænker paa, naar han i Fortalen til »Tre merckelige Sange« nævner blandt Arv. Pedersens i Salmebogen indprentede Salmer »Du est alene vor Salighed«. Dette Udtryk findes i og præger Str. 4 af B. 9. Denne tager nemlig ikke blot Hensyn til den tyske Text, men ogsaa til Latinen og indskyder derfor mellem 3die og sidste Strofe i Tysken en ny Jesusstrofe til Gengivelse af Latinens lovprisende Begrundelse med det gentagne solus: »quoniam tu solus sanctus, tu solus dominus, tu solus altissimus, Jesu Christe!« — Begge de to Overs. af Techs Salme optages i Tavs. og Thom.; men 1574 bestemmer Roskilde Landemode, at kun »Aleneste Gud« skulde benyttes, og kun denne gaar da over i de følg. Slmbøger: Kingo, Pont. & Guldb., ligesom kun denne gennemgaas her. — — Str. 1 er, med første Linie omformet efter 1. Tim. 1, 17, ellers en Gengivelse af Englesangen Julenat Luc. 2, 14, og B. 9 holder sig noget nærmere til denne end Tech og med ham A. 33. — Str. 2 udtaler Lovprisning til Gud Fader for hans Herlighed, Kærlighed og Almagt. — Str. 3 vender sig til Jesus, fremhævende hans Forløsergerning, og Str. 4 bærer da Lovprisningen frem, idet den hilser ham som alene vor Frelsermand, medens Str. 5 vender sig til Trøstermanden Helligaanden.

Sanctus er omtalt under Nadversalmerne (S. 50 f.).

Johan Agricola's Hallelujasang »Frölich wollen wyr Alleluja singen« (Wack. III, 74) er en over Ps. 117 bygget frit udvidende evangelisk Lovsang om Guds Naade. Den er trykt bag i Luthers »Eyn weyse Christlich Mess zuhalten vnd zum tisch Gottis zu gehn« Wittemberg 1524, og fra 1525 kommer den med i Sangbøgerne og findes bl. a. i Sperati plattyske Sangbog 1526. Derimod forekommer den ikke i nogen af Nürnbergermesserne eller i Luthers »Deutsche Messe« 1526, der er Hovedkilder for Haderslev- og derigennem for Malmømessen. Dog træffer vi den oversat i Messeembedet *C. 7: »Gladelig ville vi Alleluja sjunge«*, og vi tør vel slutte af Hertug Christians Haderslev-Ordinants (Søndj. Aarb. 1889 S. 218-45), at Halleluja uden for de store Fester blev sunget paa Dansk i Sønderjylland. Dens Brug her kan maaske skyldes Paavirkning fra preussisk Skik. Den unge Chr. d. III's Svogers, Albrecht af Preussens Forhold til Reformationen og dens Salmedigtning, der er oplyst af Spitta, gør en Paavirkning herfra sandsynlig, og i den preussiske Kirkeordning af 10. Decbr. 1525 (Sehling IV) træffer vi efter Omtalen af Epistelen følgende Bemærkning: »Volget halleluja mit der melodei gereimet auf den deutschen psalmen, so man darauf singen wil, wie dann alhier bereit in übung«, hvilket synes mig at

*) Dens Forekomst i et Hdskr. af Wormordsens Psalter (Beckm. S. 86 og 92) taler ikke herimod.

kunne tyde paa Afsyngelsen af en strofeformig Hallelujasang. I 1529-Slmbog træffer vi foruden C. 7 en anden Overs. *B. 10:* »*Alleluja det bør os altid sjunge*«, og de to Overs. følges nu ad i Salmebøgerne til og med Thom.; men kun C. 7 optages derfra videre i Kingo og Pont. Ejendommeligt er det imidlertid, at Malmømessebogen 1539 skyder C. 7 til Side for B. 10, medens Ribebispen Tavsens Slmbog kun har C. 7 i Messeembedet, men har stukket B. 10 ind i en Bunke Psalmebearbejdelser, hvilket kunde tyde paa, at C. 7 følltes som særlig jydsk. Herom kan maaske ogsaa Sproget vidne*). B. 10 er en køn, ikke-slavisk, men dog ret tro Overs. i 4-liniede Strofer uden Indrim, med uregelmæsige 6-Hævningslinier. — C. 7 er meget mere uregelmæssig i sin Behandling af Originalen. Dennes 4-liniede Strofer kan læses med Cæsur i de fleste Linier, hvilket i Str. 1, 1-2, Str. 2, 3-4, Str. 3, 3-4 og Str. 4, 3-4 er fremhævet ved Indrim eller Assonans. Dette benytter den danske Oversætter til at dele Linierne, men skaber sig dog kun en 7-Linies Strofe med tydelig Stræben efter Hævningstallet: 4-3-4-3-4-4-3. Han har vel lyttet sig frem efter den, ifølge Nutzh. I 201, danske Melodi, han vilde benytte. Lige saa fri er hans Fremgangsmaade overfor Indholdet. Medens Str. 1, L. 1 oversættes ganske ordret »Gladelig ville vi Halleluja sjunge«, opløses 2den Linie »vth hethem beger vnses herten springen«**) paa en ejendommelig Maade: de første Ord bliver til »med Kærlighedsens Begæring«, der kommer til at slutte sig til L. 1, hvorimod »vnses herten« forbindes med »springen«: »Vort Haab og Hjerte til Gud skal springe«. »Seyn gnad«, der i L. 3 er Subject for »vertilget hat all vnser sunden« knyttes ved »med« til det forudgaaende Ord »Gud«, og i L. 4 gengives Tanken om de rige Skatte, vi har fundet i Gud, ved Ordene »til Salighed og alskens Trøst er han os alle oprunden«, hvor Udtrykket »oprunden« vist stammer fra den tyske Text Str. 2, L. 2 »erhoben«. Lignende fri Formning ved ren Gloseinspiration forekommer om end mindre udpræget i de andre Strofer, hvorved denne Overs. faar noget kantet, men ret kraftigt, der fremhæves ved det omkvædagtige, Oversætteren har søgt at faa frem i L. 7 af Str. 2 og 3. — De to Overs. afviger dog ikke mere i Indhold, end at dette kan gennemgaas under eet: Vi vil (B. 10: bør) glad synge Halleluja, fordi Gud har forløst os fra al vor Synd (1) — Alt, hvad der lever paa Jorden skal ære Gud. Naade, Liv, Styrke, Kraft og Magt har vi i Christus. Helvede, Død og Djævelens Vold har han fordærvet (2). — Gud har lovet alle troende Naade og vil trøste dem, og hans Ord kan ikke svige (3). — Str. 4 er Doxologi.

---

*) C. 7 Str. 1 »Wort haab oc hierte till Gud skall springe med *sijn* hellige naade oc miskund« behøver ikke at være Sønderjydsk, men er dog saaledes lettest forklarligt, og Str. 4 »Gud wære loff oc ewig ære ther til Gud hans søn wor Herre« har vistnok Jydsk »Gud hans søn« = Guds Søn; i hvert Fald har alle de andre rimede Doxologier i 1529-Slmbog enten pronominal possessiv Forbindelse: hans Søn, din Søn — eller mangler Bestemmelsesord: Gud Fader og Søn og Helligaand, men aldrig Forbindelsen af Gud + possessivt Pron., hvilket heller ikke her vilde støttes af den tyske Text.

**) Denne enkelte Linie er citeret paa Plattysk, da denne Version staar d. danske nærmest.

Forsynslovsang.

C. 11: »*Nu er os Gud miskundelig*« er en ret sprogfattig og ubehjælpsom Overs. af Luthers »Es wollt uns Gott genädig sein« (Wack. III, 7 og Spitta S. 72 f.), der er en til Kirkebrug forfattet nøjagtig Gengivelse af Ps. 67. Den findes, foruden i Messeembedet og Malmøsalmebøgerne, i Poul Helgesøns Optegnelsesbog (Gml. kgl. Saml. 1551, 4to) dog kun med 3 Strofer som hos Luther — skulde mon P. H. være dens Oversætter? — og i Wormordsens Messebog 1539. Messeordningen i Thom. anviser den endnu til Brug efter Prædiken, men Gradualen (d. v. s. Købstadordningen) forskyder den som nævnt derfra. Den optages i Kingo og Pont. — — Str. 1 er refererende: Gud er os nu miskundelig og lader sit Ansigt skinne over os, for at vi paa Jorden kan forstaa hans Vej og Naade og kende Jesus Christus (saaledes P. H. og Worm. 1539; men Messeemb. og 1529-Slmbog ombytter Originalens Tanke med Tanken fra Matth. 10, 32 [jfr. 7, 23 og 25, 12]: at Jesus Christus maa kende os). — Str. 2-3 er Lovsang til Gud fra hans »hedenske Folk« for hans Hjælp og hans Ord (Ps. 67, 7 tydes her af Luther efter Luc. 8, 5 ff) og Bøn: Signe os Gud Fader, Søn og Helligaand. — Hertil har saa Messeemb. og Slmbøgerne føjet yderligere en Doxologistrofe: »*Ære være Gud Fader i Himmerig*«, som regerer alt, Guds Søn, som frelste os, og den Helligaand, som giver os Naade. — Denne Strofe bestemmes af Kirkeritualet 1685 til at synges efter Prædiken uden for de større Højtider.

2den Periode.

Anden Periode fortsætter nøjagtigt i samme Spor, som allerede første indslog, hvilket er ganske naturligt, da dette jo i alle Maader var det gamle Kirkespor. Bekendelseslovsangene øges med nogle Salmer af samme Præg; der dvæles ved Guds Skaber- og Frelsergerning, og det trinitariske træder mere eller mindre stærkt frem, tydeligt i Thom. Taks. XX, XXII og VI, som halvt Tilløb i Taks. VII og VIII, men manglende i de andre nedenfor nævnte, idet Tendensen gaar i Retn. af at bruge saa ordret og uudvidet Bibeltext-Citat som muligt.

Bekendelseslovsange.

I Tavs. findes en kort i Liniepar rimet Gengiv. af Ps. 134 »*Se velsigner nu den Herre Gud*«, en Opfordring til Menigheden i Guds Hus om at prise Herren — og Ønske om hans Velsignelse, som »skabte Himmel og Jord og giver alle Løn«. — Den optages ikke i Thom.

Thom. Taks. XX »*Benedid, benedid, benedid være Gud altid*« er en af ukendt Forf. digtet dansk Salme, som kun optages i Thom. og derfra i ganske enkelte af d. 17. Aarh.'s Salmesaml. Hver Strofe begynder med det samme 3-foldige Benedid og slutter med »den samme Gud skulle I prise

altid«. — Velsignet være Gud: 3 Personer og 1 Gud, som har opholdet alting (1), som har skabt Himmel og Jord og holder dem oppe (2), som har skabt Mennisken og givet ham alting under sig: Faar, Øxne, Fisk, Fugle, Frugt, Korn, hvilket alt kan lære mig at prise Gud (3 — mærk Ledophobningen og Koropregningen!). Velsignet være Gud som sendte sin Søn til Jorderig, saa han fortjente os Himmerig ved sin Pine (4). Velsignet være Gud, som sendte os den Helligaand vor »Husvalermand«, han blive hos os til Enden (5).

Thom Taks. XXII »*Vi takke dig o Gud vor Fader kære*« er forf. af Mogens Banke og optages fra Thom. i Kingo, Pont. & Guldb. — Den priser Gud Fader som Skaber og Forsyn, Jesus som Forløser, Helligaanden som Underviser, og vender sig derpaa til d. hellige Trefoldighed med Tak og Bøn for legemlig og aandelig Næring.

Navnlig faar dog Hallelujasalmerne en kraftig Forøgelse, der allerede begynder med Tavsens Salmebog, idet denne (Bl. lxxi) har en kort 1-strofet Bearb. af Ps. 117 »*Lover Herren Hedninger alle*« (Thom. Taks. IV), der optages i Thom., men dermed dør ud, idet den næsten slet ikke optages i d. 17. Aarh.'s Salmesaml. — For Resten findes der ogsaa i Tavs. (Bl. li) en Prosaovers. af Ps. 117 med tilføjet Doxologi. — En anden kort 2-strofet Behandling af Ps. 117: »*Halleluja, Lover Gud, I Hedninger alle*« (Thom. Taks. V) optages i Thom. og derfra i en hel Del af d. 17. Aarh.'s Salmesaml., idet Gradualen bestemmer den til Brug paa Mariæ Renselsesdag. — Desuden optages i Thom. 4 andre Hallelujasange, der dog ikke omtales i Gradualen og kun kommer ind i ganske enkelte af d. 17. Aarh.'s Salmesaml., hvormed de forsvinder: En kort 2-strofet, ret ordret Behandling af Filip. 4, 4-7, derfor formanende i Formen: »*Halleluja, lover Herren, Halleluja! Glæder eder i Herren uden Meen*«, (Thom. Taks. II) formanende til Sagtmodighed og Frimodighed. Dernæst »*Halleluja, Gud være Lov og Ære*« (Thom. Taks. VI), en ren trinitarisk Doxologi endende i Bøn om stadig Naade, samt »*Halleluja; alleting som leve paa Jorden skulle Gud ære*« (Thom. Taks. VII), der kunde se ud som et kort Udtog af Agricolæ ovennævnte Behandl. af Ps. 117 — og endelig »*Halleluja, O Herre Gud, den Dag er os nu helliggjort*« (Thom. Taks. VIII), prisende Gud for Helligaanden (m. Henvisn. t. Joel. 3, 1 ff) og Christus for hans Gerning.

Forsynslovsangen.

Ogsaa Forsynslovsangen øges i 2. Periode ved nogle fra Tysk oversatte Salmer, af hvilke 2 er bearbejd. af gmltest. Psalmer. Da der hermed i 2. Periode kan tales om Forsynslovsangene som en Salmegruppe, medens vi i 1. Periode kun havde en enkelt, vil det her være Stedet at gaa lidt nøjere ind paa denne Gruppe. Dens Afgrænsning overfor Verdenslivs-Salmerne er ret vilkaarlig. Den beror paa et Skøn over, hvorvidt Guds aandelige Velgerninger med Fremhævelse af Christendommens store Frelseskendsgerninger og Naadestilbud er Salmernes Hovedemne, eller om deres væsentlige

Interesse er Guds Hjælp overfor Mennesket i dets daglige af Modgang og Fjender truede Existens. Tillige har jeg bestemt Grænsen noget efter Lovsangstonens Styrke, idet jeg betragter Grundstemningen i Verdenslivssalmerne som pessimistisk, i Forsynslovsangene som optimistisk. Det fælles for begge Grupper er, at det er Gud Faders Person og hans Forhold til Menneskene, der — delvis begrundet i Salmernes gmltestamentlige Oprindelse — træder i Forgrunden i disse Salmer.

Gruppen er saa ensartet, at en Fællesskitse af dens Indhold kan gives:

Den legemlige Forsorg fremhæves (Taks. IX, 1 — Kors. V, 1 — Taks. XXIII, 1); men ved Siden heraf, og med stærkere Vægt, den aandelige Frelse. Denne ses under Billedet af en Faders forbarmende og tilgivende Kærlighed overfor sine smaa (Taks. IX, 3 — XXIII, 3 og 4) og som en Heling af Saar (Taks. IX, 1 — Kors. V, 6 — Taks. XXIII, 2). — Han lønner ikke efter vor Fortjeneste, men efter sin Miskundhed og Barmhjertighed (Taks. IX, 2 — XXIII, 6). — Guds beskærmende Magt fremhæves (i Taks. IX gennem Ørnebilledet om den stærke Fugl, der skærmer sine Unger), og der dvæles ved hans Bespisning af Mennesket ved sit hellige Ord (Taks. IX, 2 — Kors. V, 1 og 4 og 5 — og som Bøn i Taks. XXIII, 8), ligesom Helligaandens vækkende, ledende og trøstende Gerning træder frem i forreste Række blandt de Momenter, der vækker Lovsangen (Kors. V, 2 og 6 — Taks. XXIII, 5). — Disse Momenter fremføres dog ikke i nogen bestemt logisk Orden. Salmerne er individuelt prægede ved den forskellige Rækkefølge, hvori Guds Velgerninger fremstilles, den Vægt, der lægges paa dem, og det samlende Synspunkt, hvorunder de ses, — om et saadant findes.

Thom. Taks. IX: »*Min Sjæl nu love Herren, hvad i mig er, hans hellig Navn*« er en ret fri og lidt ubehjælpsom Overs. af Johs. Gramann's Bearb. af Ps. 103: »Nun lob mein Seel, den Herren« (Wack. III, 968-70). Den udmærker sig ved sine kønne gmltest. Billeder: Ørnebilledet, — der af den danske Overs. omtydes fra Billede paa Fornyelse (Fønix-Sagnet) til Billede paa kraftig Beskærmelse, — Faderbilledet, det i Verdenslivssalmerne saa hyppige Billede af Menneskelivet som det visnende Græs og endelig det af d. danske Overs. indføjede Billede af Menigheden som Bruden. — »Sin« = hans i Str. 4*) og enkelte andre Træk peger paa en Syd- eller Sønderjyde. Det kunde derfor være en meget rimelig Hypothese, at Oversættelsen

*) jfr. Thomas Knudsens Brug af »sin« Ny Kirkeh. Saml. B. II (1860-62) S. 257, L. 9 fra. n.

kan være foretaget af Hans Thom.'s Fader Mag. Thomas Knudsen, som vi af Thom.'s Fortale véd var ham behjælpelig med Salmebogsarbejdet, men hvis Navn kun af Sønnen er anbragt ved en enkelt Salme (Bøn XII, A og B, der jo ogsaa har Billedet af Menigheden som Bruden). Salmen optages i Kingo, Pont. & Guldb.

Thom. Kors. V: »Hvad kan os komme til for Nød« er en af en ubek. foretagen Overs. af Andreas Knöpken's »Wat kan vns kamen an vor noth« (Wack. III, 147), der er en evangelisk udvidende Bearb. af Ps. 23. — I Begyndelsen veksler Strofer, hvori Gud omtales (Str. 1 og 3), med Strofer, hvor han tiltales, men fra Str. 4 af har Salmen helt Bønnens Form. Den indfatter sine Tanker i Ps. 23's Billede af Herren som Hyrden, der bespiser, vogter, opdrager og glæder sin Hjord. — Første os bek. Udg. af denne danske Salme er »Tre merckelige Viser« trykt hos Hans Vingaard 1556 (Kgl. Bibl. Stockholm). Denne har som den tyske Original kun 6 Strofer. Texten i Thom. har tilsat Thom. Str. 4 og 6 og ændret noget i Salmens 2 sidste Strofer; Str. 4 synes at være en Parallel til Str. 5 (tysk Str. 4), medens Str. 6 aabenbart er indføjet til Gengivelse af Ps. 23, 5. Salmen optages i Kingo, Pont. & Guldb.

Thom. Taks. XXIII: »O trofast Hjerte, Lov, Tak og Pris giv du din Gud og Herre« er en af Hans Thom. selv foretagen Overs. af Mich. Weisze's »O glaubig Herz, gebenedei« (Wack. III, 333). Str. 1-7 taler til den syngendes eget Hjerte eller til Menigheden med Opfordring til Lovprisning ud fra Momenter som de i Oversigten nævnte, medens Str. 8-9 er Bøn til Gud, om Oplysning af hans Ord, om Guds Antagelse af Lovsangen og hans Hjælp i Kampen. — Opt. i Kingo & Pont.

Trinitarisk Bøn.

Ret nær Lovprisningssalmerne med deres Tendens til trinitarisk Disposition og deres Fremhævelse af Guds Frelser- og Opholdergerning staar den til fast Gudstjenestebrug bestemte trinitariske Bønssalme. Den karakteriseres dels ved sit Formaal som Gudstjenestesang, dels ved Disponeringen efter de 3 Personer og dels ved Bønnens Indhold. Hertil hører Kyriesalmer og Litanisange. De sidste har dog vist kun i første Periode haft gudstjenstlig Betydning til Fortrængelse af de gamle Helgenlitanier, hvorfor 2. Periodes Litanisalmer er behandlede under Verdenslivssalmer, se S. 141. Baade Kyriesalmer og Litanisange er egentlig Udløbere af »det lille Litani«. Dette, det 3- eller 9-dobbelte Kyrieeleison, eller som det ogsaa brugtes — og som Hans Thom. har det i sin Salmebog til Brug om Bededagene — «Kyrie eleison, Christe eleison, Kyrie eleison«, havde i den gregorianske Messeordning haft sin faste Plads ved Begyndelsen af Gudstjenesten efter Introitus og inden Gloria. Ved alle de større Fester var der mellem de enkelte Led indskudt

Troper. En saadan udvidet Kyriesang (Kyrie summum) findes i dansk Overs. allerede i Messeembedet som *C. 4: »Kyrie Gud Fader alsomhøjeste Trøst«* og i de andre Malmøsalmebøger kommer der flere til: Paaskekyriet *A. 23: »Kyrie Gud Fader forbarme dig over os«*, Julekyriet *II. 19: »Kyrie Gud Fader af Himmerig, du sendte din Søn til Jorderig«* og Jac. Madsen Strobii trinitariske Kampsang *II. 21: »O Herre Gud Fader med din Kraft«*. — Den som Korets Svar mod Menighedens »Ærens Konning, o Christe« (A. 25) benyttede Paaskeantifon *»O Fader udi Himmelen, ved din Søn, hør vor Bøn«* er maaske ogsaa snarest at opfatte som en med »Regina cœli« sammenarbejdet Kyriesang. —

Som Kirke-bøn er Kyriesalmerne naturligt »vi«-Bøn. Der er hyppigst 3 Strofer eller Afsnit, og til hver af Guddommens 3 Personer rettes Raabet om Barmhjertighed. Ud over dette er Strofernes Indhold bestemt af den Fest, ved hvilken Kyriet skal synges. Om A. 23 se derfor under Paaskesalmer (S. 29) om II. 19 under Julesalmer (S. 12). Hele Salmen, men navnlig Jesusstrofen kan faa stærkt epithetisk Præg. Helligaanden hilses selvfølgelig særlig med Trøsternavnet, og i Strofen til den kommer Angsten for Synd og Død særlig frem.

Paa Grund af Kyriesalmernes Uensartethed og deres stadige Betydn. for Menigheden ved Gudstjenesterne, skal C. 4, II. 21 og A. 25 her sidestilles til Sammenligning:

C. 4.

Kyrie Gud Fader alsomhøjeste Trøst,
du er vor Glæde og Lyst.
Spar os elende,
bevar os fra Synd,
forbarme dig over os.

Christe du est vor Vej og det sande Lys,
Sandhedens Port,
Kærlighedens Spejl,
alle Christnes Liv og Raad,
du os til vor Salighed given vaar.
Forb. d. ov. os.

Kyrie Helligaand i Evighed
vær hos os med din Miskundelighed;
vor Synd ville vi begræde,
lad os ej fortabes.
Forb. d. ov. os.

II. 21.

O Herre Gud Fader med din Kraft
hjælp os dine Børn og giv os Magt
til aandelig Strid mod Verden at kive
at de, vi kaldes, vi kunde dem blive!
O Fader forb. d. o. os.

Christe du est alene vor Skjold og Sværd;
dog mange det ej ville agte, disvær';
uden du med os i Striden vilt staa,
den grumme Død vi aldrig undgaa
O Christe se til os miskundelige.

O Herre Helligaand, vor Trøstermand,
lær os at kende vor Høvedsmand;
lad os ej komme under fremmed Vold,
naar vi i Striden faa Saar eller Fald.
O Helligaand miskunde dig over os.

A. 25.

O, Fader udi Himmelen,
ved din Søn, hør vor Bøn.
Han er os født og given vist
til al vor Hjælp og Trøst.
Vær os mild, o Fader! Alleluja!

O Christe, Konning i Evighed,
Vi bede: vær os blid;
du som Døden haver fordærvet
og os Salighed forhvervet.
Bønhør os, o Herre! Alleluja!

Helligaand vor Bøn til dig
o Gud vor Trøstermand,
Samvittighedsens Trøst
Hjertens Lyst
Afslet alle Christnes Brøst.
Fred og Glæde giv os!

C. 4 har, som paavist af Skaar (I, S. 4 ff) fælles Kilde med Joh. Spangenbergs tyske Kyrie 1545 (Wack. III, 1114) uden at han dog har kunnet finde denne latinske Kilde, ligesaa lidt som jeg har fundet den i Analecta hymnica, — maaske fordi jeg ikke har søgt værdigt i dette endnu Registre manglende Samlingsværk. — Den optages i Tavs., Thom., Kingo & Pont. og er det Kyrie, der synges i Advent, Fasten og Trinitatistiden ifølge Niels Jespersens Gradual.

II. 21, der ikke fandtes i Tavs. 1553, men kun i Lybeckertrykkene, opt. i Thom. og i ganske enkelte af d. 17. Aarh.'s Salmesaml., men nævnes ikke i Gradualen.

Den sidste Strofe (Str. 4) af »O Fader udi Himmelen«, der ikke er medtaget ovenfor, er en Omskrivning af »regina coeli lætare« og omtalt under Paaskesalmerne S. 27, da Vekselsangen benyttes efter Velsignelsen 1. Paaskedag (Gradualen). — Sangen optages med Menighedssvaret »Ærens Konning o Christe« i Tavs. og Thom.; uden dette, altsaa som selvstændig Salme, i Kingo og Pont.

Af det korte Forbarmelsesraab, det lille Litani, udviklede sig tidligt i Kirkens Historie de lange Litanibønner og Litanisalmer til Brug ved Processioner paa Gangdage og Bededage og med Paakaldelse af Maria og mange Helgener. Fra dansk Middelalder har vi et saadant Gangdagslitani bevaret (Br. & H. XIII).

En middelalderlig tysk Litanisang af lignende Art (se Wack. II, 684-86 og Spittas Udredning i Spitta S. 266-74) har Luther ændret og forbedret i sin »Gott der Vater wohn uns bei« (Wack. III, 24), 3 enslydende Strofer, blot

med forskellig Førstelinie. Den findes i 2 forskellige Overs. i Malmøsalmebøgerne *A. 12:* »*Gud Fader bliv du nu med os*« og den senest i Tavs. forekommende *T. 16:* »*Herre Gud Fader stat os bi*«. I A. 12, der optages i Tavs., Thom., Kingo og Pont. og af Gradualen sættes som Introitus Helligtrefoldigheds Søndag, bedes om Guds stadige Bistand, om Frigørelse fra Synd i Dødsstunden og Styrkelse mod Djævelens List. I Stedet for Forbarmelsesraabet sluttes der med: »Amen, Amen, sandelig saa. Saa sjunge vi Alleluja!« — I »Udkaarne Psalmer« 1642 har Salmen faaet selvstændigt afvigende Indhold i Jesusstrofen og Helligaandsstrofen efter en Tildigtning af Erasm. Alber, og dette Tillæg »*Jesu Christe, Livsens Port*«, Jesusstrofen og Helligaandsstrofen, optages i Kingo.

I Lighed med de anførte Salmer kan vel *B. 8:* »*O Fader vor barmhjertig og god*« siges at være dannet. Den er svensk, rimeligvis af Ol. Petri (se Beckman S. 73 ff, Skaar I, S. 578 ff) og findes allerede overført i 1529-Salmebogen. — Den beder Gud som Fader styrke os ved Ordet (Str. 1 og 2), beder Christus, som tog Synden paa sig og kender vor Brøst, om at sende Husvaleren (Str. 3) og Helligaanden om at sønderslide Djævelens Snare og rense os ved Ordet. Særlig Str. 2 og 3 har stærke Momenter af Guds-Ord-Salmen; men den trinitariske Bønsform anviser den Plads her. — Salmen optages i Tavs., Thom., Kingo, Pont. & Guldb.

Endelig bør det nævnes, at ogsaa »*det store Litani*« tidligt omplantedes til Brug for den danske Menighed i Reformationen. Haderslevordinantsen siger: «Vnd der haluen scholen sie (ɔ: Præsterne) ock alle Sondage, wen die predicke vth is, mit den gantzen volk de Letanie singen vp densch«. I Malmøsalmebogen 1533 findes en Overs. paa dansk Prosa af Luthers rensede Litani: *T. 33.* Det begynder med det trinitariske Barmhjertighedsraab; Maria-, Engle- og Helgenbønnerne er selvfølgelig bortfaldet; derpaa opregnes de Onder, man beder om Befrielse fra, Bønnens Grundlag udtales væsentlig i Overensstemmelse med de forskell. Led i 2. Trosartikel, hvorpaa de attraaede Goder opregnes, og der sluttes med et tre Gange gentaget Raab til Guds Lam om Miskundhed og Fred. — — Gradualen bestemmer Litaniet til Afsyngelse som Vekselsang mellem Peblinge og Menigheden om Onsdags Bededage efter Prædikenen, og det optages i Tavs., Thom., Kingo, Pont. og Guldb. — Sml. for Resten S. 132 og 133.

Katechismussalmer.

De ti Bud.

Det var naturligt, at det, der fra Oldtiden havde været brugt som det simple Grundlag for den kristne Etik, de 10 Bud, hurtigt af Reformatorerne blev sat i Sang, for at Folket kunde faa Støtte i sine Bestræbelser for at lære dem. Hans Thom. udtaler i sit Register om Messen sin Paaskønnelse af, at Claus Mortensen lod en Salme om Budene sætte sidst i sin Messeordning; »Thi at naar der saa siungis i Messen de Tj Budord, item Fader vor, Troens Ar-

tickler oc Daaben oc Alterens Sacrament der ocsaa forhandlis, da bliffuer den gantske Catechismus der tilsammen tracterit oc forhandlet«. — Allerede den katolske Tid her i Norden havde sat Budene i Vers, dels i korte Huskerim (Sv. Medeltids D. & R. S. 91) og dels i længere Udlægning (sst. S. 79 og 84, samt Hr. Michael [Molbechs Udg. S. 60-62] og Povl Helgesen [Br. & Helw. Nr. XXVI]).

Der er vel ingen absolut Forskel mellem katolske Bearbejdelser paa den ene Side og protestantiske paa den anden; men mindre Afvigelser forekommer baade i Optællingen og Begrundelsen. Den længere svenske Udlægning mødes med Hr. Michael i at regne Forbudet mod Tyveri for det 6te Bud, Forbudet mod Hor for det 7ende, hvilket Hr. Michael da forbinder umiddelbart med Begæringsbudene (9de og 10de). Men Hensyn til Fordelingen af 9. og 10. Bud følger baade de protestantiske og de katolske Bearbejdelser (undtagen Povl Helgesen) den deuteronomiske Optælling (9: Hustru, 10: Hus, Ager, Svend, Pige etc.) og ikke den exodiske Optælling (9: Hus, 10: Hustru, Svend, Pige), i Overensstemmelse med Luthers Salmer om Budene (1524), men i Modsætning til hans Katechismer (1529). To af de reformatoriske Behandlinger skelner, maaske ikke uden Paavirkning fra Luthers Prædikener, mellem de 3 første Bud og de 7 andre, Trosbudene og Kærlighedsbudene (D. 1), 1ste og 2den Tavles Bud (T. 14: Bruun I, S. 162). Ogsaa i den Begrundelse, hvormed de enkelte Bud skal anbefales til Samvittigheden, er der som sagt Forskel. De katolske Digte smager stærkt af Gerningsretfærdighed og ydre Væsen: Man skal holde Budet, om man vil Glæde i Himmerige faa — ja det kan ogsaa gavne i det timelige: Dit Gods vorder halve mere (Hr. Michael, 4de Bud) — holder man det ikke, bliver man fortabt og fordømt og tænder Helvedes Ild for sig. Saaledes omgærdes hvert Bud med Himmerigsløfter og Helvedestrusler.

I Modsætning hertil staar særlig den lutherske Dekalogsalmetype, der blot jævnt og stilfærdigt udlægger de enkelte Bud. Den begynder med en Indledningsstrofe, hvor det katechetisk belærende, at disse Bud er en ret christelig Leveregel, forener sig med den historiske Beretning om deres Udspring fra Gud selv paa Sinai gennem Moses. Den derpaa følgende Fremstilling benytter i Modsætning til den katolske den direkte Tales Liv, med Gud selv som den talende. Budene forklares, — i vor danske Salmetype de første en

Del udførligere end de senere, — omtrent som i Luthers lille Katech. særlig ved Belysning gennem det dobbelte Kærlighedsbud (5. Mos. 6, 5 og 3. Mos. 19, 18 — jfr. Matth. 22, 37-40) og Jesu Udtalelser i Bjergprædikenen: 1. Jeg alene er din Gud, hav Tilflugt til mig alene, tro paa mig, og hav mig kær. — 2. Vanær ikke mit Navn, men pris og paakald det. — 3. Hold Sabbaten hellig, at jeg kan virke min Gerning i dig. — 4. Ær din Fader og Moder, saa lever du længe og vel. — 5. Slaa ingen ihjel, hævn dig ikke (Rom. 12, 19), vær ikke hadsk, men elsk dine Fjender (Matth. 5, 44). — 6. Hold dit Ægteskab rent. — 7. Stjæl ikke. — 8. Sig ikke falsk Vidnesbyrd. — 9. Begær ikke din Jævnchristens Hustru. — 10. Begær ej heller noget af det, hans mon være.

En eller flere Slutstrofer sammenfatter da Budenes Hensigt: at sige os Guds Vilje, og her kommer da i de Salmer, der optager Slutstroferne af »Dies sind —« det specielt lutherske Syn frem: Budene er givet os for at lære os vor Ondskab (efter Tankegangen Rom. 3, 20 og Parallelsteder). Al vor egen Gerning er forgæves; men Christus har opfyldt dem for os (Matth. 5, 17), og ham beder vi om Naade og Hjælp.

Som rimeligt er, mærker vi i vore danske Dekalogsalmer ikke noget til en særlig Fremhævelse af Forbudet mod Billeddyrkelse, hvorved den reformerte Kirke faar en Tælling af Budene, der afviger fra Luthers.

Den ældste af de danske protestantiske Dekalogsalmer er den, der findes sidst i Messeembedet *C. 21: »Gud Fader udi Himmerig sin Vilje han os kendte«*. Den er ikke paavirket af nogen af Luthers Behandlinger af Budene, men original dansk, og i sit krydsrimede 4-liniede Versemaal minder den om Folkevisen, af hvis sproglige Kilder den ogsaa øser: væn, undgælde, unde vel (= elske), — det bør dig nu at mærke, — eller det bliver dig fuld ganske dyrt, — al den Stund du leve maa. Første Strofe siger, at Budene er Guds kundgjorte Villie, 12te Str. beder om Guds Naade til at bevare dem vel, og i de mellemliggende 10 Str. refereres som med Præstens Stemme kort, men ofte med ordsproglig Klang, de enkelte Bud. Særlig kan som Eksempel nævnes Str. 7:

Du skalt og ej bedrive Hor;
det monne saa mangen Daare.
Ukyskheds Synd hun snart forgaar;
men Pinen hun vel vaarer.

Begrundelsen er den katolske. Vil man blive salig hos Gud, skal man holde Budet, — ellers maa man undgælde det i evig Pine. Salmen optages

baade i Thom., Kingo, Pont. & Guldb. og sættes af Grad. til at synge efter Velsignelsen i Trinitatistiden paa Landet — og i Byerne, naar der ikke er Communion.

De andre Dekalogsalmer i vore første Salmebøger *B. 1:* »*Hvo som vil leve christelig*«, *D. 1:* »*Den som vil en Christen hedde*« og Bruun I, S. 162, *T. 14:* »*Gud lod Røst af Skyen lyde*« staar alle i nærmere eller fjernere Forhold til Luthers 2 Dekalogsalmer, der offentliggjordes 1524, den 12-strofige »Dies sind die heiligen zehn Gebot« og den 5-strofige »Mensch willst du leben seliglich«.

Af disse faar B. 1 det længste Liv i den danske Kirke, idet den optages i Tavs., Thom., Kingo og Pont., og maa vel altsaa være bedst indsunget i Folk. Den er i det hele en Oversættelse af Luthers 5-strofige Salme; men større eller mindre Afvigelser findes i 2, 4 — 3, 1 — 4, 2, der alle stemmer med Tanker og Udtryk af Luthers længere Salme, og af denne har yderligere den danske Oversætter taget dens 11te og 12te Strofe, som han, i Forbindelse med en selvstændig digtet Overgangsstrofe mellem disse to, føjer til den kortere Salmes 5 Strofer, saa vi paa Dansk faar 8.

Af Luthers 12-strofige Salme finder vi i 1533-Slmbg. en fri Oversættelse »Gud lod Røst af Skyen lyde«. De 9 Strofer om selve Budene følger Luthers, men med Selvstændighed i det sproglige Udtryk, særlig i Str. 10 (9.-10. Bud) og Str. 5, hvor »Tugtemestere, Herrer og Konger« som i Luthers Udlægning 1518 og den store Katechismus (ligesom for Resten hos Povl Helgesen) regnes med under Forældre. De to Slutstrofer udelades af Oversætteren, — men optages i Thom.— og i Stedet for Indledningsstrofen har Oversætteren formet en ny, der med sit »Hør her, Israel! sagde han« slutter sig nærmere til Beretningen Deut. 5, 1. Salmen optages i Tavs. og Thom., men ikke i Kingo. Den er som den forrige i 4-liniet Hymneversemaal med Rim aa bb.

Fra det svenske Exemplar var allerede i 1529-Slmbg. optaget Ol. Petris Salme »Den som vil en Christen hedde«. Denne Salme, der ogsaa optages i Tavs. og Thom. men ikke i Kingo, staar vel ikke direkte i Forbindelse med nogen af Luthers to; men et Udtryk som det, at Budene blev givne paa Sinai gennem den trofaste Moses, minder meget om Luthers i »Dies sind —«: »Durch Mosen, seinen Diener treu« ved den fælles Benyttelse af Hebr. 3, 5 — og naar Begrundelsen for Sabbatsdagens Stilhed lyder: »og lad mig i dig virke«, genkender vi ogsaa Luthers: »dasz Gott sein Werk in dir hab«. I det hele stemmer Salmen i Aand og Tone nøje med Luther ved jævnt at gengive de enkelte Bud, men ikke omgærde dem med Løfter og Trusler.

I Hans Thom. Slmbg. kommer til de her nævnte en af Jacob Madsen Strobius forfattet Salme »*Hør til, I gode Christne*«, der med sin truende Tiltale i første Strofe har lidt af den katolske Types Væsen. Det eneste ny ved denne Salme er, at den bringer 9. og 10. Bud i den Orden, vi kender dem fra Luthers Katechismer, altsaa som i Exodus. Salmen synes slet ikke at være kommen ud blandt Folk og dør bort med Thom.

Bibelhistorie og Skriftcitat.

Til Katechismussalmer kan vistnok nærmest henregnes de belærende Digte, der dels fortæller Bibelhistorie udenfor de Bibeltexter, der er særlig knyttede til Kirkeaaret som Prædike- og Læsetexter, dels saa vidt muligt ordret gengiver en kortere Bibeltext uden at omdanne den til Udtryk for den syngendes egen Gudsdyrkelse. Saadanne historiske Sanges Værdi for Menigheden maa jo søges i det didaktiske og ikke i det subjective. Til den første Art vil vi finde Slægtninge iblandt Frelsesvejssalmerne, til den anden Art Parallel-ler mellem Verdenslivssalmerne.

I Tavs. træffer vi en Salme af Jørgen Jensen Sadolin med Overskriften: Ave Maria med en den christelige Børnelærdoms enfoldig Forklaring af det gamle og ny Testamente, at sjunge som »Guds Søn er kommen af Himmelen ned«; til vor Frue Dag i Faste og naar Katechismus prædikes eller nogre Historie af det gamble Testamente: »*Engelen indgaangen til Jomfru Maria*«. — I Anledning af Maria Bebudelse (Str. 1) gennemgaas Menneskeslægtens Historie fra Adam og Eva gnm. Gml. Test. til Christus (Str. 2-12), hvorpaa Str. 13 med Genklang af »Resonet in laudibus« viser Christus som Forjættelsernes Opfylder. Derefter bedes en fadervoragtig Bøn (Str. 14, kaldet »Pater noster«) i Tro til den treenige Gud (Str. 15, kaldet »Credo«) og der henvises til Daab og Nadver (Str. 16). De første 12 Strofer, indtil vi er naaet ud af d. gml. Test., ender med Omkvædet »Det tro vi allesammen. Den, Maria (Adam, Abel, Enoch . . . .) flyde Naade, frelste os af Vaade, Jesus Christus. Amen«. — Optages i Thom. og nogle af de følgende større Saml., men ikke i Kingo.

I Thom. træffer vi »En ny Dagevise om alle Creaturis Skabelse, gjort af Doctore Petro Palladio«: »*Den signede Dag o Skaber god, som vi Søndagen nu kalde*«. Salmen er helt igennem i Bønnens Form. Str. 1-3-5-7-9-11-13-gengiver med epithetisk Tiltale (o Skaber god, o Sk. bold, o Livsens Ark, o Sk. kær, o Skabermand, o Sk. blid, o Sk. klog) og nøjagtig Angivelse i 2. Linie af Ugedagens Navn Fortællingen om Guds Skaberværk og Hvile, og Str. 2-4 . . . . . 14 knytter da Menneskets Bøn til det fortalte. — I Anledning af Sol, Maane og Stjerners Skabelse bedes f. Ex. »Retvisheds Sol« (Malak. 4, 2) og Verdens Lys (Joh. 9, 5) om at lade sin Morgenstjerne, sit hellige Ord skinne i vore Hjerter, — i Anl. af Fugles og Fisks Skabelse bedes om dagligt Brød, — og i Anl. af Dyrs og Menneskers Skabelse bedes Gud oprette vor forkrænkte Natur og skænke os Sjæleføde, da Adams Æble var beeskt og surt (jfr. S. 95. Udtrykket er nok et af Palladii Yndlingsudtryk). Opt. i en Del af d. 17. Aarh.'s Salmesaml., men ikke hos Kingo. Dens Vekslen af historisk Fortælling og dertil knyttet Bøn skaber imidlertid den Salmetype, hvis ypperste Repræsentant Kingo bliver herhjemme med sine Evangeliesalmer og Passionssalmer.

Herunder hører tillige den hverken i Tavs. el. Thom. optagne »*Det skulle alle Menniske faa at vide, hvad Gud skabte af evig Tid*«, en Skabelses- og Syndefaldssang udplukket af Hr. Michaels »De creatione rerum« og trykt i »Tre skønne viser« (Vingaard-Tryk 1552-58, jfr. Nord. Tidsskr. för Bokväs. III, S. 107).

Af blot refererende Gengivelser af Bibeltexter er tidligere under Nadversalmerne nævnt *T. 4:* »*Esaia den Profet monne det saa gaa*« og den i Tavs. forekommende »*Det hændte sig Esaie Profet*«, der begge er Overs. af Luthers »Jesaia dem Propheten das geschach« (Wack. III, 30), der tro gengiver Es. 6, 1-4.

I Tavs. findes den af en ubek. dansk Forfatter digtede »*En vis Tale er denne her i alle Maade værd at høre*«, der af Thom. sættes mellem Salmer om Christi Person og Embede. Str. 1 er en tro Gengivelse af 1. Thim. 1, 15-16; Str. 2 af to andre Paulus-Udtalelser nemlig 1. Cor. 15, 9, b og 1. Thim. 1, 13 og hertil knytter saa Bearbejderen en 3die Strofe: Paulus har fremsat det til Exempel for alle, som vil tro hans Ord, — sluttet med Doxologi efter Rom. 16, 27. — Salmen optages i enkelte af d. 17. Aarh.'s Samlinger, men ikke hos Kingo.

Fadervor-Salmer.

Fadervor-Salmen kan i langt højere Grad end Dekalog-Salmen siges at være skabt hos os med Reformationen. Middelalderlige danske eller svenske Fadervordigte er os ikke opbevarede, og først i Brydningstiden mellem gammelt og nyt opstaar vel Povl Helgesens »Fader i Himmerig« (Br. & H. XXII) som et Forsøg paa at tage Sangen i Folkeoplysningens Tjeneste ogsaa fra katolsk Side; men denne Sang, der vel i sin Tid ikke kom udenfor P. H.'s eget Haandskrift, adskiller sig i ingen Henseende fra Reformationens Fadervorsalmer uden ved at være mere kortfattet.

Fadervor foreligger som bekendt i N. T. i to Redaktioner: Matth. 6, 9 ff og Luc. 11, 2 ff, hvoraf den sidste er en Del kortere og bl. a. mangler 3. og 7. Bøn, medens de begge mangler Doxologi, (der først findes tilknyttet i Didaké). Saaledes findes de to Redaktioner i Vulgata; men Luthers Bibeloversættelse supplerer Luc. 11, 2 ff efter Matth. og tilføjer i Matth. Doxologien efter de yngre Bibeloversættelser. Som »Herrens Bøn«, Mønsterbønnen, der rummer alt, hvad Mennesket kan have Trang til at bede om, fik den ganske naturligt tidlig en fast Plads i Gudstjenesteliturgien og i Børnelærdommen. Det er imidlertid, saa vidt vi kan skønne om Salmernes Brug, udelukkende til dette sidste Behov, at den danske Reformation optager Fadervorsangene; de erstatter i hvert Fald ikke Fadervorbønnen paa dens liturgiske Plads ved Nadveren. Idet Fadervor

omformes til Sang, mødes Trangen til christeligt belærende Folkeoplysning med den enkeltes og Menighedens Trang til at have et syngeligt Udtryk for Bønnen, som alle kunde samles i, og som den enkelte kunde nynne for sig selv ved sit Arbejde. Da Fadervor er Mønsterbønnen, som i kort Form sammentrænger alt, hvad der er at bede om, bliver der Brug for en belærende Vejledning til Forstaaelse og Uddybelse af dette sammenfattede Indhold, saa at Mennesket faar Blik for Bønnens Mening og faar ogsaa det lagt paa Sinde, som andres Erfaring har fundet deri, men som maaske ellers ikke strax vilde rinde den bedende i Tanken. Disse forklarende Indskud er ret naturligt større ved de 3 første Bønner, som angaar Gud og hans Rige, end ved de 3 sidste, der angaar Menneskets egne Forhold. Fjerde Bøn, der ogsaa angaar Mennesket, kræver paa Grund af sin særlige Exegese forholdsvis stor Plads, idet »*τὸν ἄρτον ἡμῶν τὸν ἐπιούσιον*« (Matth. 6, 11 — Luc. 11, 3) af Vulgata paa førstnævnte Sted oversættes »panem supersubstantialem« og sidstnævnte Sted »p. quotidianum«. Denne Vulgatas Overs. af Matth. bevirkede, at de fleste Kirkefædre i Henhold til Joh. 6, 51 tydede Brødet som det i Nadveren givne Himmelbrød, Christus selv, altsaa særlig som Næring for Sjælen, og denne Fortolkning holdt sig ved Magt og viser sig i den danske Reformations Fadervorsalmer, ved at Synspunktet om Sjælens Næring er fremme i dem alle, enten ved Siden af Tanken om Legemets Føde (B. 12 og P. H.), eller ved Tydning af dagl. Brød udelukkende som Guds Ord (i Tilslutning til Matth. 4, 4 — saaledes A. 9 og T. 22).

Salmernes Sprog og Type bestemmes af det dobbelte Hensyn, Bønnens og Belæringens. De er først og fremmest prægede af selve Fadervorbønnen med dens direkte Tiltale »du«, dens Fællespræg: »vi« og dens Fremhævelse af Menneskenes Stilling som Børn overfor deres Fader. Fadernavnet træder stærkt frem. A. 9, der ikke har faaet det med i Tiltalen straks, har det i den 2. og 5. Bøn samt i Slutningshenvendelsen. De enkelte Bønner gengives i traditionsmæssig Rækkefølge med den indledende Tiltale, hvortil knyttes Bøn om Bønhørelse (A. 9 — B. 12), og alle 7 Bønner medtages saa vidt muligt med den kendte bibelske Formning. Det belærende Element fremtræder ved, at den enkelte Fadervorbøn udvides, idet dens Indhold uddybes og nærmere præciseres ved parafraserende Indskud, der dog holdes i Bønnens Form, og efter almindelig katolsk Kirkeskik sluttes Fadervorbønnen i disse Salmer med Amen, men uden

den nu almindelige Fadervordoxologi; derimod tilføjer A. 9 efter Amen en Doxologistrofe til den treenige Gud.

Tidens Grundbetragtning ses i disse Salmer baade ved den stærke Vægt, der lægges paa Lydighedstanken, som trænger sig frem baade i 2. Bøn (A. 9 — T. 22) og i 3. Bøn (B. 12), og ved den stærke Følelse af den egne Viljes Syndighed (3. Bøn), saa Gud ligefrem bedes slaa vor Vilje ned, for at vi maa lyde ham (B. 12 — det kraftige i Udtrykket givet af d. danske Oversætter), — endelig ved den levende Fornemmelse af, hvor let Sjælen kan gaa til Grunde under Djævelens Angreb (baade 6. og 7. Bøn). Det reformatorisk-polemiske træder frem i Tankegangen om Guds Ord som det daglige Brød (4. Bøn), der i A. 9 udtrykkelig stilles i Modsætn. til farisæisk Surdejg og Lære (jfr. Matth. 16, 6 og 12).

Forholdet ved Fadervorsalmerne er ikke som ved 1. Periodes Trosbekendelsessalmer, at vi har 3 forskellige Overs. af samme Salme, men derimod 3 forskellige Salmer, der dog kun danner een Type:

A. 9 (= T. 31): »*O Herre Gud miskunde dig*«, der synes en original dansk Fadervorparafrasering, *B. 12:* »*O vor Fader vi bede dig*« efter Symph. Pollio: »Vater unser wir bitten dich« (Wack. III. 562) og endelig *T. 22:* »*O Gud, vor Fader, du som est i Himmerig*« efter Ambr. Moibanus: »Ach, Vater unser, der du bist« (Wack. III. 592). Severinsens Angivelse (S. 12), at B. 8 skulde være Fadervorsang, er fejlagtig. Derimod ender B. 3 med Fadervortanker i Doxologien (Str. 15): Vi vil prise Gud Fader Søn og Hell.aa. og bede ham selv fuldkomme sin Gerning, saa hans Navn helliges, hans Rige tilkomme o. s. v. (Str. 16). De to Strofer falder imidlertid udenfor Fadervorsalmernes Type ved at mangle Bønnens »du«, være refererende, ikke bedende, og kun kortelig angive selve Bønnens Ord uden udvidende Indskud.

B. 12 og T. 22 holder sig gennemgaaende tæt til deres tyske Originaler, men gaar dog enkelte Steder paa egen Haand, B. 12 bevidst og kønt uddybende, som naar den i 2. Bøn forklarer Riget efter Rom. 14, 17, T. 22 p. Gr. af manglende Forstaaelse af Tysken, saaledes i 3. Bøn: »dit Rige, som os kan Freden give« (i St. for: at Guds Rige maa fæste Rod i os [bekleiben]), og i 7. Bøn: »Gør os alle sammen lige, at vi dit Rige maa arve«, hvor Lighedstanken skyldes Misforstaaelse af tysk »zu gleich«. Ejendommeligst for Symph. Pollios Salme (B. 12) er i Tiltalen den historiske Bemærkning, at vor Herre Jesus Christ har lært os Bønnen, indføjet som Forsvar for vor Beden, og den Vægt, der i 2. Bøn lægges paa vort christelige Levned i Ord og Gerning som det, der skal prise Gud. Ejendommeligt for Ambr. Moibani Salme (T. 22) er navnlig dens Indførelse i Tiltalen af

Tanken fra Joh. 4, 23, at Gud vil tilbedes aandeligt. — De optages begge i Tavs., Thom. og de fleste af d. 17. Aarh.'s større Saml.*).

A. 9, den originalt danske Salme, synes at være et pessimistisk og anfægtet Menneskes Fadervor. Den ser (i Tiltalen) Jorden i Modsætn. til Himmelen som det Sted, hvor Mennesket sidder i Dødens Snare; den finder, at 1. Bøns Lovprisn. af Guds Navn sker Fyldest ved, at Mennesket faar en salig Død: »Lad os ej heden fare i din Ugunst saa saare«, stærkt mindende om de katolske Dødsbønner. Den tænker i 2. Bøn angaaende Gudsriget, ligesom Luther og flere Kirkefædre, paa Modsætningen Djævelens Rige, som der bedes om Frelse fra; den fremhæver i 5. Bøn Skyldbevidstheden: »Vor Brøde hun er saa mangefold« og gengiver 6. Bøn som en Bøn mod Anfægtelse: »Hjælp at vi ej mistrøste« og beder Gud staa os mandelig bi til at overvinde vore grumme Fjender, aandelig og verdslig Trængsel. — A. 9 optages i Tavs., Thom., Kingo og Pont. Den forekommer i den jydske Aftensang, hvilket dog ikke er noget Bevis for, at den er digtet af Hans Tavsen.

Fadervorsalmer i 2. Periode.

Fadervorsalmens Type ændres ikke; men den faar i anden Periode sin mest fremragende Repræsentant, idet vi forrest i 2det Tillæg til Tavs. træffer en Oversættelse af Luthers »Vater unser im Himmelreich, der du uns alle heissest gleich«, som efter Spitta (S. 279-307) er skrevet paa et tidligt Tidspunkt, c. 1519, senere smaaændret, grundigere corrigeret c. 1529 ved den Tid, de to Katechismer udkom, og langt om længe trykt (Første os bekendte Tryk 1539). Defect Særtryk af Overs. findes i »Tuenne skøne wiser« 1558.

Denne Luthers Salme har alle Fadervorsangens Karakteristika; men den er længere end de tildigere behandlede, idet Luther giver en Strofe til Tiltalen, en Str. til hver Bøn og en Slutningsstrofe til Amen'et. Der bliver saaledes Plads for mere Uddybelse i det hele taget og Plads til lige saa megen Parafrasering ved de senere som ved de første Bønner. Det nye, Salmen bringer, er, at den — selvfølgelig — kommer til at bringe Parafraseringen i nærmere Overensstemmelse med den i Prosa formede Børnelærdom i Luthers egne katechetiske Skrifter.

Den danske Oversættelse »*Fader vor udi Himmerig, som badst os leve brøderlig*« følger meget tro den tyske Original.

Str. 1: Fadervortiltalen, udvidet med Tanken, at Gud selv har befalet os at bede (Matth. 7, 7, — jfr. Store Kat.), Tanken om som Børn at leve bro-

*) B. 12 har i Tavs. og Thom. faaet ændret L. 1 til »*O Fader vor, vi bede dig*«.

derligt (1. Joh. 4, 21) samt Tanken om Oprigtighed: Lad os bede af Hjerte, ikke af Munden alene (jfr. for disse to Tanker begge Fadervorforklaringerne fra 1519: »Auslegung des V. u.« og »Kurze Form«).

Str. 2: 1. Bøn, udvid. m. Tanken om det christelige Levned og det rene Guds Ords Forkyndelse som væsentlig Betingelse for, at Guds Navn æres (jfr. de to Kat. og 1519-Skrifterne).

Str. 3: 2. Bøn, udv. m. den Tanke, at den Helligaands Styrke er nødvendig til Rigets Komme (jfr. de to Kat. 1529 og Steder som Rom. 14, 17 — 1. Cor. 3, 16), samt Bøn om, at Djævelens Magt maa slaas ned (jfr. St. Kat.).

Str. 4: 3. Bøn, forklaret som Bøn om Taalmodighed (saaledes Luther baade 1519 og 1529) og Bøn om Udrensning af legemligt Begær (jfr. L. Kat.).

Str. 5: 4. Bøn, hvor Luther, i Tilslutning til sine Kat. 1529, men i direkte Modsætn. til sine egne tidligere Udlægninger og til f. Eks. Origines, tyder dagligt Brød om det legemlige med stærk Tilknytning til Litaniet: fri os fra Tvist og Strid, Sygdom og Dyrtid, — hvorfor ogsaa Fredstanken yderligere stærkt fremhæves. Tanken om Gerrighed, der ogsaa hos Kirkefædrene ofte fremføres i Forbindelse med 4. Bøn, har først i den danske Overs. taget Form efter 1. Tim. 6, 10.

Str. 6: 5. Bøn, udvidet med Bønnen: Gør os beredte at tjene alle i Kærlighed og Enighed (jfr. Gal. 5, 13).

Str. 7: 6. Bøn: Naar vi fristes, lad os da blive staaende (denne Udlægning er den danske Oversætters. Luther har blot Bønnens Ordlyd), at Satan ikke maa fange os, men vi faa Sejr, paa hvilken Side han saa angriber os. — Luther har: Zur linken und zur rechten Hand, idet han ikke som i de to Kat. deler Anfægtelserne i 3 Klasser: Djævelens, Verdens og Kødets, men som i »Ausleg. des V. u. 1519« i 2: paa venstre Side alt, hvad der gør ondt, paa højre Side alt, hvad der er behageligt for Kød og Blod.

Str. 8: 7. Bøn, begrundet ved Ef. 5, 16 og udvidet med Bøn om en salig Død (jfr. L. Kat.). Denne Bøn er, med den hele Række af sammenhængende Bønner her, hentet fra Litaniet (sml. Spitta S. 290).

Str. 9: Ordet Amen med Udlæggelse og Bøn om at bevares for Tvivl om Bønhørelsen.

Salmen optages i Thom., Kingo, Pont. og Guldb.

I Tavs. Slmbog findes ogsaa Jørg. Jensen Sadolins »Engelen indgangen« med en Fadervorstrofe »Vi bede vor Fader, den himmelske Gud«; men dels er den meget ufuldkommen i Gengivelsen af Bønnens Ord, dels skiller den sig ligesom Slutningen af B. 3 fra Fadervorsalmerne ved refererende at sige »han« i Stedet for Bønnens »du«.

Hans Thom. angiver i sit Register VIII som en Salme, der ogsaa kunde henføres under Rubrikken »Om Herrens Bøn« Salmen: »*Til Gud vil jeg sætte alt mit Haab*«. Denne Salme, der ikke optages i Kingos Slmbog, er efter Registerbetegnelsen digtet af Hans Thom. selv, eller, som det senere skal paavises, snarere omdigtet af ham. Den har Fadervor-Tanker, og til de fleste af Fadervors Bønner kunde findes Paralleller (undt. 1. og 5. Bøn). De indskudte Tanker svarer ogsaa til Tankerne i de forskellige gennem-

gaaede Fadervorparafraser, og navnlig er der ligesom ved Luthers 4. Bøn stærke Mindelser om Litaniet; men Salmen mangler for at kunne være Fadervorsalme den klare Disposition, der tager alle Fadervorbønnerne med i rigtig Orden, begyndende med Tiltalen, og saa vidt muligt med Skriftens Ordlyd i Gengivelse af selve Bønnerne. Om denne Salme se for øvrigt S. 162.

Salmer om Guds Ord.

Reformationstiden vilde ikke have været det, den var, om ikke Sangen om Guds Ord ogsaa havde faaet en forholdsvis stor Plads blandt Kirkens Salmer. Men karakteristisk er det, at Sangen om Guds Ord ikke bliver til Læredigt om Ordets Egenskaber eller Lovprisningsdigt, hvori det nævnes med skønne Navne. Dertil var den nyvundne Skat for tungt erhvervet og Menighedens Kaar for usikre. Guds-Ord-Salmen bliver derimod et Tidsbillede; den giver en historisk Betragtning af Samtiden, ikke som en objectiv Tilskuer ser den, men som den spejler sig i Sind, der føler sig personligt ansvarlige, og hvis største Værdier staar i Vove i Kampen. Selv har man faret vild i Papismen; selv trænger man til Tilgivelse for sin store Blindhed, eller man er i hvert Fald med i Slægtens Skyld; selv føler man sammen med Menigheden Glæden over Guds Ord som det, der nu er brudt nyt frem og giver én Frelsesvished; selv staar man som Medlem af Menigheden midt i den spændende og ængstende Kamp for trods al verdslig Overmagt at bevare den nyvundne Skat. Disse Kaar gælder hele det til Menighedsfølelse vakte lutherske Christenfolk, og denne Menighedssamfølelse vokser i Stridens Dage. Derfor bliver disse Salmer Menighedssalmer, enten talte i Menighedens Navn til Gud med gennemgaaende »vi«-Præg, eller talte fra den enkelte til den samlede Menighed. Vi kan lægge Mærke til, at selv naar en Salme efter sin Natur som en bestemt fyrstelig Persons Bøn har »Jeg«-Form, tvinges den dog ligesom af Emnet over i »vi«-Form, hvor den taler om Guds Ord (B. 15). — Naar enkelte af Guds-Ordets Egenskaber særlig fremhæves, bliver det naturligt de Egenskaber, der skænker den for Ordet kæmpende Menighed Trøst og Opmuntring: Ordets Evighed og dets Trofasthed.

Idet Guds naadige Styrelse med Ordet og hans Hjælp i Kampen bliver Hovedemner i disse Salmer, er Overgangen til de Salmer, hvis Emne er Guds Forsynsgerning eller Bøn om Hjælp i Trængsler, meget let; og paa den anden Side er ogsaa Tanken om

Guds Ord noget saa centralt i Tidens Christenliv, at den glider med ind i mange andre Tankegange, og en fast Afgrænsning af Salmerne om Guds Ord derfor næppe er mulig. De glider jævnt over i Salmer af mere blandet Indhold, Syndsbekendelse og Suk til Gud om Frelse, og særlig har vi en ejendommelig Blanding af rent tilbedende Strofer af Jesussalmetypen med Strofer, hvori Guds Ord og Tidens Forhold er Hovedemnet. Dette er i og for sig ganske naturligt. Hvor Digtningen, enten paa Grund af rent ydre Opgaver (f. Eks. Achrosticonformen eller indviklet Versemaal) eller paa Grund af mindre Originalitet hos Digteren, mere bliver til Udfyldning af en Form end Fremvæld af en selvstændig Tankerække, der skaber sig egen Form, dér mødes selvskrevent Tidens to store Hovedemner, der hver for sig engang har faaet fast Behandlingsmaade, og disse to Emner glider ogsaa psykologisk sammen til en Enhed, for saa vidt som Tankerne om Ordet som det vejledende og om Christus som Centrum i Frelsesværket begge, hver paa sin Side, betegner Reaktionen mod den pavelige Autoritet: Autoriteten tages for Lærdommens Vedkommende ikke længere fra Paven, men fra Guds Ord, og Autoriteten overfor det skyldbevidst bævende Hjerte findes ikke mere i Kirkens Gerningsretfærdighed, men i Christi Død. Derimod træder Tankeforbindelsen af Joh. 1 om Jesus som Ordet kun et enkelt Sted frem (T. 2), idet disse Salmer jo ved Guds-Ordet væsentligst tænker paa Bibelordet og den evangeliske Forkyndelse.

Der bliver da af Guds-Ord-Salmerne en bestemt Grundtype, Typen »*Guds Ord og dets Modstandere*«, hvortil hører Salmerne A. 15 — A. 17 — B. 14 — D. 3 — T. 32 og II. 30. Denne Type har en Sidegren: »*De bibelhistoriske Exemplers Type*«, repræsenteret af B. 16. Grundtypens Blanding med Jesussalmens Ejendommeligheder træffer vi i II. 68, II. 73 og B. 19, dens Opgang i andre Frelses-Bøns-Salmer i B. 15 (med II. 65 og dennes Anvendelse i den jydske Aftensangstjeneste), T. 2 samt delvis B. 8 og C. 11.

Grundtypen modtager Bidrag af selvstændig tysk, svensk og dansk Digtning; men den hviler i saa overvejende Grad paa de gammeltestamentlige Psalmer, at vi vel kan sige, det er disse, der har skabt Typen. Der kan være Forskel i de enkelte Salmers ydre Form: A. 17, B. 14, B. 16 og II. 30 er berettende Læredigte, hvori Forfatteren henvender sig til Menigheden, medens A. 15, D. 3 og T. 32 er formede som Bøn til Gud (T. 32 har dog ogsaa et belæ-

rende Parti: Str. 3-4). Ligeledes afviger Ordenen, hvori de forskellige Momenter fremdrages og den Vægt, der lægges paa dem. Typen kan dog karakteriseres ved en Fremstilling af de Hovedmomenter, der gaar igen flere Steder:

Nu klinger Guds Ord ud til Trøst for Menneskene (A. 15, Str. 4 — B. 14, Str. 1 — B. 16, Str. 1 — D. 3, Str. 5 — T. 2, Str. 3 — T. 32, Str. 1 & 2 — II. 30, Str. 2 — II. 68, Str. 2); men det har været foragtet og foragtes stadig (A. 15, Str. 1 — D. 3, Str. 1 & 4 — T. 2, Str. 3), Løgn fik Magten (D. 3, Str. 1 & 2 — A. 17, Str. 1), Menneskene lærte deres egen Digt og falske Lære (A. 15, Str. 2 — A. 17, Str. 3 — B. 15. Str. 4 — D. 3, Str. 2), idet Djævelen lagde Raad imod Guds Ord (B. 14, Str. 4 & 5 — B. 16, Str. 2 — D. 3, Str. 4 — jfr. II. 68, Str. 5). Gerningsretfærdighed nævnes (A. 17, Str. 4 — B. 14, Str. 11 — B. 15, Str. 8 — falsk Hellighed: A. 15, Str. 3), men navnlig er Gudstjenesten vendt til Hykleri (B. 14, Str. 8 — D. 3, Str. 3) i Stedet for, at man skulde hjælpe de fattige (B. 14, Str. 8 — D. 3, Str. 3); Kirken fortærer tværtimod deres Gods (A. 17, Str. 4). Selv har vi faret vild, idet ingen har vogtet os (D. 3, Str. 4; Matth. 9, 36 & 1. Pet. 2, 25 — B. 14, Str. 2 — A. 17, Str. 3) vi var som forblindede, der lededes af blinde (jfr. Matth. 15, 14 og Parallelsteder — D. 3, Str. 4 — B. 14, Str. 9 — A. 17, Str. 2 & 4). Der udtales Tillid til Guds Hjælp (A. 15, Str. 4 — A. 17, Str. 5 — B. 16, Str. 11 — T. 2, Str. 6 — T. 32, Str. 8), og Guds Straf forkyndes over Ordets Modstandere (A. 15, Str. 3 — B. 14, Str. 5, 11 & 12 — A. 17, Str. 1 & 5 — T. 32, Str. 6 — B. 16, Str. 11). — B. 14, B. 16 og T. 32 begynder med Taksigelse til Gud for hans Ord, B. 14 og D. 3 slutter med en saadan Taksigelse, medens A. 15 slutter med Bøn om, at Gud vil bevare sit Ord.

Af mere almene Træk kan ogsaa fremhæves, at baade B. 14 og T. 32, ligesom II. 68, nævner, at Guds Ord bliver evindelig (Es. 40, 8 — 1. Pet. 1, 25), og de samme to Salmer bekender stærkt Tro til Forløsningen ved Christi Død. — Desuden kan de enkelte Sange fremdrage visse særlige, for dem karakteristiske, Momenter: A. 15 fremhæver Fjendernes Trods og Praleri, samt Gudsordets Styrke i Lidelsen som det i Ilden lutrede Sølv (efter Ps. 12). B. 14 fremhæver Egensindighed og Gerrighed som karakteristiske Træk hos Modstanderne, der sætter Menneskeskik over Guds Ord, klæder Stokke og Stene og holder besynderlige Dage. Ogsaa II. 73 fremhæver Modstandernes Gerrighed, men rummer tillige en veltalende

Apologi for de evangeliske Prædikanter, der trods Bagtalelse gør Guds Vilje uden Pengehensyn, trøstede ved Marc. 8, 36. T. 32 beder om Omvendelse for Modstanderne.

I Stedet for Enkeltgennemgang af disse Salmer og Skriftbelægning af deres Udtryk kan jeg henvise til Behandlingen af »Guds Ord« under Salmesproget (Cap. VII), og jeg skal da blot kortelig omtale deres Proveniens og Forekomst.

Typen: »Guds Ord og dets Modstandere«.

A. 15: »*O Gud af Himlen se hertil*« er en Oversættelse af »Ach Gott, vom Himmel sieh darein« (Wack. III 3, Spitta S. 51-67), Luthers Bearbejdelse af Ps. 12 i tysk Viseform. Den danske Oversætter viser ualmindelig ringe Kendskab til Tysk, saa han stadig misforstaar, hvorved f. Eks. Overgangen til Guds direkte Tale i Str. 4 kommer ganske uventet over Læserne, »leucht« oversættes ved »luchter« o. desl. Str. 6 slutter Bønnen med Amen (ligesom Luthers Text oprindelig kun har 6 Strofer); men derefter tilføjes en Doxologistrofe, forskellig fra den i tyske Salmebøger tilføjede, med Bøn om Styrkelse i Troen og indbyrdes Kærlighed. — Salmen optages i Tavs., Thom., Kingo og Pont.

A. 17: »*Den daarlig Mund han siger saa*« er en fin og køn, temmelig sikkert jydsk Oversættelse af »Es spricht der unweisen Mund wohl« (Wack. III, 4 — Spitta S. 67-72), Luthers Gengivelse af Ps. 14. Den har ikke holdt sig længere end i Tavs., idet den fortrænges af Paralleloversættelsen A. 16, der imidlertid ikke har Præg af at være en Guds-Ord-Salme.

B. 14: »*Lover Gud, I fromme Christne*« er en af Arvid Pedersen digtet, belærende Sang om Guds Ord. Stroferne 1, 2 og (i ringere Grad) 11 er fri Oversættelse efter Ludwig Hailman's »Lobt got, ir frummen cristen« (Wack. III, 446), Resten selvstændigt. Opt. hos Tavs., Thom., Kingo og Pont.

D. 3: »*O Herre Gud af Himmerig*« er taget af »det svenske Exemplar« (se Beckmann S. 329) med Udeladelse af den svenske Texts Str. 4. Saaledes gaar den over i Tavs. Slmbg. Hans Thom. indføjer den udeladte Str. 4; men Salmen optages ikke i Kingo, ligesom den kun findes i faa af d. 17. Aarh.'s Salmesaml. Den angives i Overskriften at være en Omskrivning af Ps. 12. Dette passer imidlertid ikke, men Str. 1 og 2 synes frit byggede over Str. 1 og 2 af Luthers »Ach Gott vom Himmel sieh darein«; Resten af Salmen følger hverken Luther eller Bibeltexten.

T. 32: »*O Herre Gud, det kommer nu ud, dit Ord, som skjult var længe*« er en temmelig ordret Oversættelse af »O Herre Gott dein göttlichs Wort« (Wack. III, 163, ubek. Forf., sml. Spitta Gösch. S. 135). Den optages kun i Tavs. og Thom. og er saa godt som forsvundet af d. 17. Aarh.'s Slmbøger.

II. 30: »*Hierusalem du hellige Stad*« er oversat af Hans Spandemager efter »Hierusalem des louen stat« (Wack. III, 625) en Bearb. af Ps. 147, V. 12 ff. Den ret tro Oversættelse søger dog formentlig at gøre Salmen mere ordret overensst. m. Vulgatas Psalmetext, end Tysken er. — Første Strofe er en Opfordring til at love Gud, fordi han bevarer sin Menighed. Str. 2 og

3 beretter om Guds Ords Fremgang og Modtagelse. Opt. hos Tavs., Thom. og i en Del af de større Salmesaml. i d. 17. Aarh.

De bibelhistoriske Exemplers Type.

Den hidtil gennemgaaede Grundtype har som sagt en Variant, »De bibelhistoriske Exemplers Type«, der til Takken for og den historiske Beretning om Guds Ord føjer en Række Exempler fra den bibelske Historie, ved hvilke Menighedens Tro til Guds Hjælp skal styrkes og opmuntres. Typen er altsaa egl. laant fra Forsyns-Salmerne (i denne Afhandl. kaldt Verdenslivs-Salmer) og under disse vil vi ogsaa finde den anvendt i Aarhundredets 2den Periode.

Denne Sidetype fremtræder i *B. 16:* »*Vaag op, Vaag op i Guds Navn, du værdige Christenhed*«, en Oversættelse af Hans Sachs's »Wach auf in Gottes Name« (Wack. III, 83) idet Str. 1-3 har Guds-Ord-Salmernes almindelige Momenter, Str. 4-10 giver en Række Exempler paa Guds Hjælp til Israel i d. gml. Test. fra Moses til Ezekias. — Opt. i Tavs. & Thom.; men saa godt som ikke i d. 17. Aarh.'s Slmbøger.

Blanding af Guds-Ord-Salme og Jesussalme.

Allerede i enkelte af de nævnte Salmer, er der Udtryk, der peger imod Jesussalmen: D. 3, der ellers er rettet til Gud i Almindelighed, ender med en Takkestrofe rettet til Jesus Christ, og B. 16 omtaler i Strofe 1 Christus som »din kæreste Brudgom«, et Udtryk, der ellers hører hjemme i Jesussalmernes Fremhævelse af den inderlige Hjerteforbindelse. Stærkt og typisk har vi imidlertid Forbindelsen af Guds-Ord-Salme og Jesus-Salme i *II. 68:* »*Fred giv os, kære Herre*« (en Achrosticon-Salme) og *II. 73:* »*Af Hu og Sind og al vor Agt*«. Begge begynder som Bøn til Gud om Syndstilgivelse i Tillid til Christi Forløsning, men har i deres videre Forløb som Hovedindhold Sangen om Guds Ord og Lovprisningen af Christus.

II. 68 gennemfører Salmen som Tiltale til Gud Fader. Den kalder i Str. 2 Christus »det rette Skin, som vi skulle følge«, taler om ham i Str. 3 i fuldkommen Paasketone som den, der er ophøjet i Himlens Trone, gav sit Blod og fældte Djævelen, idet han er Guds Lam. Str. 6 har endelig ganske Epithet-Præget, er styret af Rim og dvæler ved den inderlige Forbindelse. I Str. 5, 6, 7 er ogsaa vi-Formen afløst af Jeg-Form. — — Andre Partier af Salmen taler da om Guds Ord, saaledes Dele af Stroferne 2, 5 og 7. Str. 4 er en for Achrosticon-Formaalet nødvendig Strofe om Kong Salomon. — Salmen, der er en Fordanskning af Herm. Bonns »Fred giff uns leue Here« (Wack. III, 846), optages kun hos Tavs. og Thom. og er saa godt som forsvundet af d. 17. Aarh.'s Slmbøger.

II. 73 slaar strax i 2den Str. over i epithetisk Tiltale til Christus: Af Hjertens Lyst vi love dig Christ, vor Vej og Liv, vor ganske Trøst. I det

følgende er det stadig Christus, der tiltales, og et Par Gange dukker Epithetbønnen op i den følgende Text uden Forbindelse med denne: »Du raad os Bod, o Jesu god« (Str. 3) — »af Djævelens Svig, o Jesu rig, os i vor Død du lad ej falde!« (Str. 5. — Man mærke sig Bønnen om Hjælp i Dødsstunden). — — Den øvrige Text handler om Christi Ord (Str. 3), Modstandernes forgæves Kamp, deres Pengebegærlighed (Str. 4) og de evangeliske Prædikanter (Str. 5 og 6). — Salmen, der er forfattet af Jac. Madsen Strobius, optages kun hos Tavs. og Thom. og er saa godt som forsvundet af d. 17. Aarh.'s Slmbøger.

En ejendommelig, noget for sig selv staaende, Blanding af Guds-Ord-Salme og Jesus-Salme er *B. 19: »O Christe, hvor var din Kundskab«*, en Oversættelse af Hans Sachs's »O Christe, wo war dein Gestalt« (Wack. III, 84), der igen er en Bearbejdelse af en verdslig Elskovsvise (se Gml. Wack. S. 842). Den vender sig til Christus og priser ham ved at sige, at havde man kendt ham rigtigt, vilde de væsentligste af Pavekirkens Fejlgreb ikke være blevet begaaet: Pave Silvester havde da nok til Christi Ære forsmaaet det verdslige Vælde og Gratianus havde ikke digtet Decreta, ligesom Nero vilde have undladt sine Christenforfølgelser. Derfor vil jeg vende min Tro fra Mennesker. Alene dine Ord, Herre, er min Glæde; de lære mig at kende dig. — Sangen optages kun i Tavs. og Thom. og saa godt som slet ikke i det 17. Aarh.'s Slmbøger.

Blandede Salmer med Guds-Ord-Præg.

Omtalen af Guds-Ordets Kaar danner som sagt ogsaa Hoved- eller Bi-Emne i Salmer af mere blandet Indhold.

B. 15: »Capitan Herre Gud Fader min« er for største Partens Vedkommende en Bøn til Gud Fader. Maaske paa Grund af denne Achrosticonsalmes ydre Bundethed rummer den en indre Usikkerhed, som snart siger »jeg«, snart »vi«, snart er et personligt Frelsesraab, snart omtaler Tidens Farer i Almindelighed og snart er snævert Landsherre-lig ved at befale Stæder og Undersaatter (Str. 4) Grever, Herrer, Riddere og Knægte (Str. 5) i Guds Haand. Skønt Salmen kun undtagelsesvis vender sig til Jesus Christus (Str. 3, 6, 7), har den dog Spor af Jesussalmens Præg i den stærkt inderlige Tone med Fremhævelse af Personlighedsforbindelsen: gak ej bort fra mig (Str. 3). Jeg flyr til dig, o Herre, i dit Skød (Str. 6), — desuden i den kun lidet sammenhængende Bøn, i Bønnen om Hjælp i Dødsstunden (Str. 8 og 9) og endelig ved et enkelt Glimt af Epithetstilen i sidste Strofe: Vær vor Skjold, Herre bold! — Guds-Ord-Salme er Sangen i Partier af Str. 1 og af Stroferne 4 til 8 ved sin Bøn om, at Landet ved Ordet maa værnes mod falsk Lære, og ved sine Udfald mod Ordets Modstandere efter 1. Tim. 4, 2. — Salmen er en Oversættelse af »Capitan, Herr Gott Vater mein« (Wack. III, 154), hvis Forfatter formodentlig er Hertug Albrecht af Preussen (se Spitta Gösch. S. 127). Den optages kun hos Tavs. og Thom. og er saa godt som forsvundet fra d. 17. Aarh.'s Slmbøger.

Det sidste gælder i lige saa høj eller højere Grad den anden, meget fri, Bearbejdelse af samme Salme, *II. 65: »Gud Fader i Himmelen, Skaber min«*. Denne stryger Achrosticonformen, afstrejfer det specielt Landsherrelige, giver

Salmen et noget mere sluttet Præg og søger bl. a. at holde den som gennemgaaende Bøn til Gud Fader. Dette lykkes dog ikke i Str. 7, der maa være henvendt til Guds Søn, og hvori ogsaa det fra Jesussalmen kendte »Mægler«-Navn kommer ind med. — Ogsaa denne Bearbejdelse har et stærkt Præg af Guds-Ord-Salme; og det samme gælder, i stor Stil, den samlede liturgiske Aftensangsgudstjeneste i Viborg, der med nogen Sandsynlighed kan antages komponeret af Hans Tavsen. Denne Gudstjenesteordning benytter frit omformede Strofer af Oversættelsen II. 65 som Antifoner til en Række af Davidspsalmer, der er behandlede i en ejendommelig Form med parvisrimende Knittellinier. Det os vedkommende Stykke af Aftensangsgudstjenesten begynder med *T. 28: »Vi sade og graade i Babilon«* (= Ps. 137 om Sions Sorg og Hævnlyst under Landflygtigheden), hvortil som Antifon svarer II. 62 »Gud Fader i Himmelen Skaber min« (væsentlig = Str. 1 af II. 65). Derpaa *T. 12: »Gud ære dit Navn og ikke vort«* (= Ps. 115 om Afgudsdyrkelsen og Afgudsdyrkernes Straf) med Antifonen T. 30: »Den Tid er kommen, som før var spaaet« (en Sammenstykning af Str. 2 og Str. 5 i II. 65) og endelig *T. 26:»Naar Gud faar løst Sions Fængsel«* (= Ps. 126 om Glæden over Sions Udfrielse af Fangenskabet) med den afsluttende Antifon T. 29: »Visdom, Raad og Salighed« (en Sammenstykning af II. 65, Str. 4, Str. 2 og Str. 3). — Af denne særlige Aftensangsordning, der findes i Malmøsalmebogen 1533 og Tavs., er intet bevaret hos Thom.

T. 2: »Hjælp Gud hvor stor er Menniskens Sorg og Nød« er i Halvdelen af sit Indhold en meget inderlig Bøn fra Mennesket, som føler sin Elendighed, til Gud om Hjælp, Frelse og Tilgivelse formedelst Christi dyrekøbte Genløsning. (Str. 1-2 og 4). Her ind imellem tales der saa om Guds Ord, der laa skjult og som nu kun modtages af faa, og Menigheden formanes til ikke at fornægte det eller tvivle paa det. Str. 6 har det ejendommelige Udtryk: »Fryd dig med Snildhed, du Guds Folk« (»Zuversicht« rimeligvis opfattet som »Vorsicht« og Udtrykket formet efter Ps. 2, 11) og siger om Ordet, at hvor det er beskaaret (Misforstaaelse af Tyskens: Wem er's beschert), formeres det. — Salmen er en temmelig fri og god, men enkelte Steder altsaa misforstaaende, Oversættelse af Paulus Speratus's »Hilff Gott, wie ist der Menschen Not so grosz« (Wack. III, 58). Den optages i Tavs. og Thom.; men næsten slet ikke i d. 17. Aarh.'s Slmbøger.

Ogsaa B. 8 og C. 11 viser Strofer eller Strofedele af Guds-Ord-Typen indfældet i andre Salmer, om end i ringere Grad end de her ovenfor gennemgaaede. Se nærmere S. 74 og 68.

Anden Periode.

Som det var at vente, har vi i det foregaaende set, at Kampsangen om Guds Ord forekom hyppigt i 1ste Periode, Reformationens egentlige Brydningstid; men vi har tillige kunnet lægge Mærke til, at meget faa af disse Salmer holder sig i synderlig Brug ud over Aarhundredets Slutning. Dog øges de endnu i 2den Periode med

enkelte nye, der dog ikke betegner nogen ny Type, men indordner sig under de allerede existerende.

Grundtypen: »Guds Ord og dets Modstandere«.

Herunder har vi i Tavs. Slmbg. en vistnok original dansk Salme »*Nu lader os takke og love, vi Christne mangelund*«. Efter Opfordring til Pris, fordi Gud nylig har sendt os sit Evangelium (Str. 1), tages Udgangspunkt i den Amos. 8, 11 spaaede Hunger efter Guds Ord, og Forvildelsens Tid skildres, med alle de fra Oversigten S. 86 kendte Træk. Optages kun hos Thom. og saa godt som ikke i det 17. Aarh.'s Slmbøger.

Den bibelhistoriske Exempel-Type.

Denne øges i 1ste Tillæg til Tavs. med den maaske originalt danske Salme »*Et godt beraad vel betænkt Mod*«. Medens denne Salme altsaa paa Dansk allerede kendes 1553, har den paa Svensk været tillagt Ærkebiskop Abr. Andreæ Angermannus, død 1607 (se Beckm. S. 1022); men det er muligt, den har Rødder længere tilbage, og i saa Fald er dens danske Prioritet ikke givet. Den har i hvert Fald stærkt fremtrædende Træk, der minder om den middelalderlige moralsk-belærende Vise. Man bemærke saaledes den ordsprogagtige Tone i hele Str. 1, der slet ikke har noget salmeagtigt uden den maaske uægte (i hvert Fald ikke rimende) L. 3: »Den hellige Skrift saa lærer«. Ligeledes den truende Tiltale til det syndige Menneske med realistisk Udmaling af Død og Forkrænkelighed i Str. 10-11. — Indholdet er følgende: Det er taabeligt at sætte sig op imod Gud og begynde Spil imod ham (Str. 1-2); dette ses af Exemplerne: Lucifer, Adam, Farao og Paulus (Str. 3-7). Herefter følger saa en Formaningstale med direkte Henvendelse til den enkelte Sjæl i du-Form: »Betænk at din Modstand mod Guds Ord er Satans Værk« (Str. 8-9). Formaningstalen gaar nu over til en Dommedagsprædiken i Hr. Michaels Stil (Str. 10-12): »Du Ormesæk og usle Maddik, som ikke vil give Agt paa Guds Ord, hvor vil du hen i din sidste Tid, naar du ligger med Næsen op og har tabt Striden«, hvorpaa Str. 13-14 vender tilbage til et af Guds-Ord-Salmernes Grundtemaer: Guds Fordømmelse over hans Ords Modstandere. — — Salmen optages kun i Thom. og findes meget sjældent i det 17. Aarh.'s Salmesaml.

Af den bibelhistoriske Exempel-Type har vi endnu en Forøgelse i Hans Thom.'s Slmbog ved dennes egen Oversættelse af »Freut euch, freut euch, Ihr werden Christen alle« (Wack. III, 164 og 165), der næppe, som Nutzh. anfører, er af Erasm. Alberus (se Fischer I, 196), ligesom Oversættelsen heller ikke, som N. siger, er forkortet. — — »*Fryder eder i denne Tid, I ypper Christne alle*« begynder med Opfordring til Glæde, fordi Guds Ord udraabes vidt over Lande og ikke kan hindres af Tyranner grumme (Str. 1). Saa kommer 14 Strofer med Exempler: om Adam, Noa, Abraham, Loth, David, der alle fik et Ord af Gud, som de rettede sig efter; om Christus, der opfylder Forjættelsen; om Matth., Marc., Luc., Johs., Paulus, det udvalgte Kar (latinsk Salmeudtryk: vas electionis, dannet efter Rom. Cap. 9). »Petrus og andre Apostler gode«, som alle viser Mennesker til Christus. — Derpaa føl-

ger Paamindelse til Mennesket om at tro Skriften for at bevare sin Samvittighed (Str. 16) og Bøn til Christus (Str. 17). — Slutningsstrofen (Str. 18) er da atter en Opfordring til Lovprisning for Guds Ords Udbredelse. — — Hver af de 18 Str. har 2 Omkvædslinier, af hvilke den første bestandig lyder: »Guds Ord det bliver evindelig«. — — Salmen kommer ikke med i Kingo og er allerede saa godt som forsvundet af det 17. Aarh.'s Salmebøger.

Blandingen af Guds-Ord-Salme og Jesussalme.

Medens vi i sidstnævnte Salme kun har et enkelt Spor af den epithetiske Jesusbøn i Str. 17, er Salmen »*O Jesu Christ, min Frelser du est*« et typisk Exempel paa Sammensmeltningen af Jesussalme og Guds-Ord-Salme inden for 2den Periode. Denne Salme, der muligvis er original dansk, er formet som en Samtale mellem »Christendommen« og Christus, hvori Mennesket fra Klage over sin Synd gaar over til Klager over Forfølgelser fra Tyrannner, der kaldes grumme Løver (Ps. 22, 14) og tamme Ulve (Matth. 7, 15 — Acta. 20,29), mod hans Ord og mod hans arme Lemmer (1. Cor. 12, 27), der lider Foragt. Christus trøster sin Menighed (bl. a. ved Sak. 2, 12) og truer Verden med Fordømmelsen. Salmen optages i nogle af d. 17. Aarh.'s Samlinger, men ikke hos Kingo.

Endelig har vi ogsaa i 2. Periode Exempler paa, at Omtalen af Guds Ord spiller ind i Salmer af anden Art, særlig Salmer om Guds Forsynsstyrelse, saaledes i Thom.'s egen Overs. af Justus Jonas' Bearb. af Ps. 124: »*Vil Gud vor Herre ej med os staa*«. Salmen, der er nøjere omtalt under Verdenslivssalmerne S. 135, er et Læredigt og en Bøn om Guds Hjælp mod Troens Fjender; men i Str. 4 siges disse at »straffe os for Kætters Lære«, tragte efter vort Blod og dog sige sig selv at være gode Christne, i Str. 5 omtales deres falske Lære, og i Str. 8 bedes Gud lade sit hellige Ord skinne klart.

Til Kampsangene om Guds Ord kan vel endelig henregnes de to Oversættelser af Luthers »Ein neues Lied wir heben an«, der dog som tidshistoriske Viser er nævnt under Verdenslivssalmerne S. 144.

Frelsesvej-Salmerne.

1ste Periode: Tro-Gerning-Typen.

I første Periode, Stridsperioden, hvor den polemiske Sang om Guds Ord blomstrer, er det naturligt, at der opstaar Læredigte, som behandler Spørgsmaalet om Frelsesvejen, og at de bliver en Udredning af Forholdet mellem Lov og Evangelium, af Retfærdiggørelsen af Naade ved Troen, og af det rette Forhold mellem Tro og Gerninger, disse to Begreber, hvis indbyrdes Stilling i Katolicismen var blevet saa fordrejet. I denne Belæring kommer naturligt paulinske Tankegange om dette Emne og særlig Romerbrevet (navn-

lig Kap. 3 og 4), til at spille en stor Rolle. Man kunde maaske tænke sig, at saadanne Læredigte, hvis Sigte ligger i det intellektuelle, faldt uden for den egentlige Salmes Ramme; men adskillige Momenter gør, at dette ikke bliver Tilfældet. For det første har nemlig Forfatterne deres Stade i Menighedens Midte. Selv om der belærende kan siges »du« til den enkelte, siges der ogsaa stadig »vi«, og Forfatterne kan fra Belæringen glide lige over i Menighedens fælles Bøn. For det andet er selve dette intellektuelle Spørgsmaal uløseligt sammenknyttet med det, der for den Tids Mennesker var det dybeste religiøse Spørgsmaal: Samvittighedsangsten og Frelsesbevidstheden. Salmerne inderliggøres derfor ved den personlige Glæde over Frelsen. I den ene af de to Salmer slaar denne Frelsesglæde pludselig over i Tilbedelse af Frelseren; i den anden spiller det medfødte Kampinstinkt som christeligt Kampmod ind som et nyt personligt og inderliggørende Moment.

A. 1: »*I Jesu Navn begynde vi*« er en Overs. af den anonyme »In Jesus namen heben wir an« (Wack. III, 565). Af Overskriften, »en mærkelig evangelisk Vise vor Saligheds Vej anrørendes«, kan vi slutte, at Grundlaget har været en nedertysk Text*). Oversætteren, der ikke rigtig synes at forstaa alt det tyske, har tildigtet enkelte Strofer. Salmen falder i to Afdelinger: I: Str. 1-8: Salighed vindes ved Troen. Bevissteder af Skriften (Joh. 3, 16, — Rom. 3, 19 og 22-25 og Cap. 4, 3 og 20-24; — Joh. 6, 44 og 64-65) anføres i selve Salmetexten saa vidt muligt ordret og med Capitelfæstelse. II: Str. 9-21 taler om Troens Frugter: dels overfor andre Mennesker ved Kærlighedsgerninger — med stærk Benyttelse af Bjergprædikenens Ord: Matth. 5, 44-45; — 5. Mos. 15, 7-9; — Matth. 5, 42 (Str. 9-12); — dels overfor Gud ved at vandre efter hans Bud (5. Mos. 6, 6-7), betragte Guds Naade i Christus, som fuldkom Loven for alle (Matth. 5, 17) og staa trofast og taalmodigt i Kampen (Str. 14-20); herunder kommer den af den danske Overs. selvstændigt indføjede Strofe 17 med Hávamálsklang om altid at have Vaabnene hos sig, udlagt efter Ef. 6, 13-17. — Str. 13 forbinder som Overgangsstrofe de 2 Partier om Troens Frugter ved at stille de aandelig fattige (Matth. 5, 3) i Modsætn. til Papisterne. Str. 21 samler det hele i Bøn om Guds Ord og Str. 22 er Doxologi. — De tildigtede Strofer er Str. 17 og 22, ligesom den tyske Str. 17 har givet Stof til to i den danske Behandl.: 18 &19. — Salmen optages i Tavs., Thom. og ganske enkelte af d. 17. Aarh.'s Salmesaml.

---

*) »Volget eyn schon Euangelijsch leeth van dem wege vnser salicheit« (Sperati Sangbog 1526) — »Eyn Euangelisch leedt den wech vnser salicheyt bedrepende« (Slüters Rostockersangbog 1531), medens den højtyske Text kaldes »Ein fast Christliches lied vom waren glauben vnd rechter lieb Gottes vnd des nechsten«.

B. 3: »Guds Søn er kommen af Himmelen ned« er en maaske af Arvid Pedersen foretaget køn og vellykket, sine Steder ret fri Gengivelse af Sperati Salme: »Es ist das Heil uns kommen her« (Wack. III, 55). — Str. 1 angiver kort Salmens Thema: Guds Søn er kommen af Himmelen ned, fordi han elskte os. Vore Gerninger er uduelige; derfor tror vi, at Jesus Christus er vor Salighed, et Udtryk, der ikke direkte findes i den tyske Original og kunde synes ejendommeligt for Arv. P. jfr. S. 66. — Selve Salmen falder derefter i 5 Afdelinger. 1) Str. 2-7 taler om Fordømmelsen under Loven med Udtryk, der minder om Rom. 4, 15 og 7, 21, om Lovens Bestemmelse som et Spejl til Selverkendelse (en Sammenfatning af Rom. 3, 20 og Jak. 1, 23) og om Menneskets fortvivlede Evneløshed til at opfylde dens Fordringer med Tanker som Rom. 7, 18-20; 2) Str. 7-9 taler om Christus, der er udsendt og har opfyldt Loven (jfr. Gal. 4, 4-5) og fordrer Tro, og Mennesket bekender sin Tro holdende sig til Jesu Ord Marc. 16, 16 anført som direkte Tale i Jesu Mund; 3) Str. 10-12 behandler Forholdet mellem Tro og Gerninger, at Troen giver Gerninger fra sig som et Skin (Matth. 5, 15-16), Troen er rettet mod Gud, Gerningerne mod din Jævnchristen, »om du est af Gud fødder« (1. Joh. 4, 7) og Troen alene gør salig. 4) Str. 13-14 handler om de Christnes Haab (efter Rom. 8, 25 og 28); og 5) Str. 15-16 er endelig en Opfordring til Pris og Bøn om, at Gud vil fuldkomme sit Værk, saaledes som det udtrykkes i Fadervors Ord. — Str. 5-6 er tilsat af den danske Overs., og Str. 14 er en særdeles frit og personligt formet Overs. med Trøst i Anfægtelse. — Af den objectivt frelseshistoriske Jesussalme-Type har Salmen Spor i det historisk berettende (Str. 1) og det dramatiske med Christi direkte Tale (Str. 9). Den optages i Tavs., Thom., Kingo og Pont.

2. Periode: Den frelseshistoriske Salme.

Da man har Katolicismens Gerningsretfærdighed mere paa Afstand, forandrer Frelsesvejssalmerne delvis Karakter, saaledes at 2. Periode virkelig frembyder en ny Type. Tro-Gerning-Typen forøges ikke, men i Stedet opstaar den frelseshistoriske Salme, hvis Anlæg i meget minder om den objectivt frelseshistoriske Jesussalme-Types. Den begynder med at skildre Menneskets Fald ved Adam og Menneskenaturens derfra udspringende Grundfordærvelse, der arves videre fra Slægt til Slægt, og i Modsætning dertil stilles da Frelsen ved Christus, idet overalt Rom. Cap. 5, 12-21: Den første og den anden Adams Betydning, er Ledestjernen for Tankegangen. En enkelt Salme har endog fra Jesussalmen det dramatiske, Christi direkte Tale med Indbydelsen Matth. 11, 28; men det belærende Element, der i de andre Salmer er det udelukkende, er ogsaa her stærkt fremtrædende.

I 1. Tillæg til Tavs. findes en Overs. af Laz. Spenglers »Durch Adams Fall ist gantz verderbt« (Wack. III. 71): »*Af Adams Fald er plat fordærvt al vor Natur og Sinde*«. — Str. 1-3 taler, ud fra Tankegangen Rom. 5, 12-21 og Rom. 6, 6, om Menneskenaturens arvelige Fordærvelse ved Adam og Eva og Genoprejsning ved Christus, Str. 4 ud fra Rom. 5, 10 i Paasketoner om Christi Forligelse, og Str. 5 hilser epithetisk Christus, væs. udfra Joh. 14, 6 — 9, 5 og 19, 9, trøstende sig til Joh. 10, 28-9. — Str. 6-7 minder om den moraliserende Salmevise ved at sætte den, der søger sin Trøst hos Mennesker, i Modsætn. til den, der bygger paa Gud som Klippen. Str. 8-9 endelig er Bøn om at maatte beholde Guds Ord som den rette Vejviser. — Opt. i Thom., Kingo & Pont. og sættes af Grad. som Offertorium Mariæ Renselsesdag samt 4.-6. Sønd. eft. H. 3 K.

I de »Tre merckelige Sange« af Arvid Pedersen udgivne af Ped. Palladius 1554 staar Skabelsessangen »*Herre Gud Fader vær Lov og Tak*«, en Overs. af Mich. Weisze's »Gott dem Vater sei Lob und Dank« (Wack. III. 362). — Den omhandler hele Frelseshistorien, begyndende med Engles og Menneskers Skabelse og derefter skildrende Syndefaldet og Dødens Regimente (efter Rom. 5, 12-21) og i Str. 8-13 Christi Fødsel og Gerning lige til Himmelfarten og Udsendelsen af Helligaanden. Str. 14 er Doxologi. Opt. i Thom.; men derfra kun i meget faa af d. 17. Aarh.'s Salmesaml.

Thom. optager blandt Poenitentsesalmer Ped. Palladii »*Menniske vilt du mig høre*«. Salmen, der er stærkt belærende, falder i 3 Afsnit: I: Str. 1-5 om Adams Fald og Menneskenaturens Fordærvelse: Mennesket skylder de 10,000 Pund (sml. Matth. 18, 24 ff.) og det vil finde, at Adams Æble var besk og surt (sml. S. 78). — II: Str. 6-11 er Formaning til Mennesket der kæmper for at forbedre sig, om at lade sig indlede i Skolen ved Moysi Lov (jfr. Gal. 3, 24), med St. Peder begræde sine Synder, søge Christus, Livsens Brønd (Joh. 4, 14), og tage mod hans Indbydelse, direkte citeret efter Matth. 11, 28, og modtage hans Gave, udtrykt efter 1. Joh. 5, 6-8. — III: Str. 12-15 er Forfatterens Belæring om at fly til Jesum alene, for at faa en god Samvittighed og derved kunne hjælpe og trøste sin Næste. — — Ogsaa denne optages kun i meget faa af d. 17. Aarh.'s Salmesaml.

Syndsbekendelsessalmen.

Saaledes som Luthers egen Udvikling var foregaaet, og som hans religiøse Erfaring og Forkyndelse havde formet sig, var det ganske naturligt, at den personlige Syndsfølelse maatte give sig stærkt Udtryk i den lutherske Kirkes Salmedigtning. Selv om »Messeembedet«s og Malmøsalmebøgernes Forsøg paa at gøre Præstens Confiteor fra en stille Bøn til en højlydt Menighedshandling ikke sætter Spor i den senere Gudstjenesteordning, faar Menighedens Syndserkendelse og Frelsessuk dog Udtryk i Gudstjenesten

gennem Salmesangen, og i Syndsbekendelsessalmen mødes da Middelalderens korte Syndesuk med de gmltestamentlige Bodssalmer, hvis dybeste klassiske Udtryk er Ps. 51.

Den psykologiske Bevægelse.

At en Forseelse føles som Synd, vil sige, at den føles som Afbrydelse af Gudsforholdet, Døren er lukket, Guds Vrede er over Synderen. Imellem Synden og Gud ligger for den religiøse Bevidsthed Angeren, uden om hvilken der ingen Vej er tilbage til Gud. Derfor er, religiøst set, Syndsfølelsens intenseste Udtryk altid: »Mod dig, mod dig alene har jeg syndet!« I Angeren foregaar imidlertid en Tankens Bevægelse og Forskydning. Fra en Tilbageskuen med stærk Bevidsthed om og Kredsen om Synden, til en Fremadskuen mod Naaden og Barneforholdet (»Guds Venskab«) med bevidst Henvendelse til Gud om Tilgivelse samt om Styrkelse og Bevarelse mod yderligere Synd. — Det er paa dette Punkt, da Angeren bliver til Bøn, vi maa søge denne Salmearts psykologiske Genesis; men den optager da den forudgaaende tilbageskuende Bevægelse i Bønnens Form som Syndsbekendelse. — Under sin Tumlen med den begaaede Synd, ser Sjælen denne i dens forfærdende Sammenhæng med dens Forudsætninger og Konsekvenser, saa at ligesom den enkelte konkrete Synd forsvinder for den store Skyldsammenhæng. I Kampen mod Synden som Tvangsforestilling, som naturbestemt Nødvendighed, er nemlig det religiøst grebne Sind tidligt naaet til en psykologisk Erkendelse af Arvelighed og Slægtssammenhæng, som Menneskene ellers synes at have været længe om at erhverve ad videnskabelig Vej, idet Synden ses som Arv, en indgroet Sygdom i den arvelige Menneskenatur, fortsat som Anlæg, Determinering og et stadigt latent Begær, Syndigheden, hvoraf den enkelte Synd er det Samvittigheden skræmmende Udslag. Hele Naturgrunden i Mennesket ses som smittet og fordærvet. Ved dette Helhedssyn afstrejfer Følelsen saaledes i sit eget Forløb det historisk individuelle Anledningsmoment, Tanken om det enkelte konkrete Syndefald, og bliver derved i sit Udtryk fælles, almengyldig for Menigheden.

Salmernes Indhold.

Selve Elendighedsfølelsen ved Synden, Fornemmelsen af Guds Vrede, af at være i »Dybsens Nød«, fordømt til Helvede, i Djæve-

lens Magt, træder stærkere eller svagere frem i Salmerne og blander sig med den i Verdenslivssalmerne fremherskende Følelse af Verdens Modgang som en fortjent Revselse fra Guds Side. Der kan dvæles ved Udmalingen af den syndige Tilstand, eller det kan blot nævnes, at Mennesket kender og bekender sin Synd. Da Syndsbekendelsen viser, at Ondskaben erkendes som Synd, d. v. s. Brud paa Gudsforholdet, er det naturligt, at den ængstede Sjæls Bøn kan begynde som et Ønske om, at Gud overhovedet vil bøje Øre til Bønnen og høre den. Stærkt fremhæves Følelsen af, at vi ikke har fortjent noget andet end Dom, at alle vore Gerninger er uduelige og utilstrækkelige til Frelse, og at det derfor bliver Guds Naade, Mennesket maa ty til. Men Guds Naades Gerning er ogsaa allerede begyndt i Hjertet; thi selve Fordærvelsen kunde ikke erkendes af Mennesket uden Guds Aabenbaring, saa at allerede under den tilbageskuende Virksomhed er den fremadskuende begyndt. Der bedes da om Tilgivelse, Udslettelse af den begangne Synd, og Renselse, — og Mennesket finder Dristighed dertil i Tanken om Christi Forløsning med stærkere eller svagere Fremhævelse af hans Død og Blod, ligesom der i Salmerne oftere udtales Tillid til Gud som vor Trøst og kan dvæles ved hans Naade og Miskundhed. Der bedes om Helligaandens Styrkelse og Fornyelse i Hjertelivet og om Guds Bevaring imod fremtidig Synd, og Tanken kan da gaa videre og allerede under Bønnen glæde sig ved Haabet om Tilgivelsen, Renselsen og den fri Tilstand, hvori man glæder sig ved at kende Guds Ord og Lov, vandre derefter og undervise andre derom. I nogle Salmer giver dette sig Udslag i Løfter og Taksigelse fra Menneskets Side. Ejendommeligt er det, at da det er gennem Guds Ord, Mennesker igen ledes paa ret Vej, har Tanken om Guds Ord og dets Betydning her en naturlig Tilknytning, — hvorfor vi i enkelte herhenhørende Salmer ogsaa træffer Overgang til Guds-Ord-Salmerne.

Disse Momenter, af hvilke de fleste tydeligst kommer frem i Behandlingerne af Ps. 51, vil genfindes i større eller mindre Grad i alle Salmerne af denne Art. Hertil hører i 1. Periode klart og afgjort: C. 3 ≠ B. 13 — A. 34 ≠ II. 76 — T. 7 — T. 25 — T. 6; i 2. Periode: Poen. IX — Poen. III — Poen. V — Bøn XVI og Poen. XI.

Fra visse Arter af den moraliserende Salmevise, der ogsaa dvæler ved Ondskabens store Magt og dens Straf, skiller Syndsbeken-

delsessalmerne sig skarpt ved at være Udtryk for den *subjective* Følelse af Gudsforladthed (ikke objectivt berettende) og ved at være *Bønnens* personlige Kamp ud af denne og ind i Frelsesbevidstheden. Idet denne sidste hviler paa Bevidstheden om Jesu Død og Sejr, bliver der Momenter fælles for Syndsbekendelsessalmerne og Jesussalmerne. Størst Lighed har dog de her behandlede Salmer med Verdenslivssalmerne, idet begge Salmearter kan rumme Følelsen af Guds revsende Vrede og Udtalelsen af Tillid til Gud, ligesom Syndsbekendelse og Bøn om Tilgivelse optræder som Bimoment i Verdenslivssalmerne (sml. særlig Bøn XXVI, 2); men det er dog kun ganske enkelte Salmer, der kan siges at være af blandet Type.

Første Periode.

Luther har af Ps. 130, den 6. Bodsps., givet 2 Bearb., en længere og en kortere (Wack. III, 5 og 6, se Spitta S. 16 ff og 41 ff). Af den længere Text har vi i Malmøsalmebøgerne 2 ret tro Overs.; den ene, *C. 31* »*Af Dybsens Nød raaber jeg til dig*«, der staar som Introitus i Messeembedet og er noget friskere og kraftigere, har holdt sig i Tavs., Thom., Kingo, Pont. og Guldberg, medens den anden mere udglattende *B. 13:* »*Til dig raaber jeg af Hjertens Grund*«, hvis lange, ikke fra Tysk kendte Overskrift kunde tyde paa en oprindelig Fremkomst som Enkelttryk, ikke har holdt sig længere end i Tavs. Medens B. 13 ligesom Luthers Salme har Str. 1-2 som Bøn, men Str. 3-5 som Beretning, er C. 3 i det væsentligste Bøn (Str. 1-4). Luthers Text sammensmelter i sin Bearbejdelse af Ps. 130 dennes Text med Reminiscenser fra andre Psalmer og med nytestamentlige, paulinske Motiver særlig af Romerbrevet (3, 23-24 og 5, 20), og dette præger da ogsaa de danske Oversættelser. B. 13 tilføjer en selvstændig Doxologistrofe med Tak for Frelsen. — C. 3 sættes af Grad. til Introitus i Fasten, medens Tavs. havde nævnt den som Sekvens i Fastetiden.

Allerede i Malmøslmbogen 1529 træffer vi en Behandling af selve Ps. 51, nemlig *A. 34:* »*O Herre Gud benaade mig for din store Barmhjertighed*« og i Chr. Pedersens Malmøslmbog 1533 tillige *II. 76:* »*O Gud forbarme dig over mig for din store Barmhjertighed*«. Da Severinsen (S. 11 og 15) har mangelfuld eller fejlagtig Oplysning om disse Salmer, er det Nutzhorns Fortjeneste først at have paavist, at de i Virkeligheden kun er to forskellige Redaktioner af samme danske Oversættelse, og at dennes Grundlag er Erh. Hegenwalt's »Erbarm dich mein, o Herre Gott« (Wack. III, 70), samt at Str. 6-7-8 i A. 34 ved Rytmens og Rimenes Kvalitet er noget for sig selv (Rimstilling Ab Ab Cd Cd — stort Bogst. = mandl. Rim — i Modsætn. til de øvrige Strofers mangelfulde Rim, væsentlig efter Skemaet: A B A B C C D D). Forholdet er ganske interessant. Begge Redaktioner har den Ejendommelighed at hvile egl. nok saa meget paa Vulgatas Text som paa Hegenwalt's Salme, hvis Versemaal dog følges, og hvis Text danner Udgangspunktet, om den end vilkaarligt udvides for at svare til Vulgatatexten. Dette Forhold gør sig

stærkest gældende i II, 76, og A. 34 kan vel i det hele siges at være en afstudsende og afpudsende Correktur til denne. A. 34's Begyndelseslinie synes et Laan fra Matth. Greitters Bearb. af Ps. 51 (se nedenfor S. 101), med hvilken der dog ellers ingen Berøringspunkter findes. II. 76 optages kun i Tavs., medens A. 34 lever videre i Tavs., Thom., Kingo. Ejendommeligt er det, at Str. 4 har: »Din kære Søns Blod er den Isop, der hvider' end Sne gør Sjæl og Krop« (jfr. Aab. 1, 5 og 7, 14), samme Forklaring paa Isop'en som i Wormordsens Psalter, hvis Oversættelse derimod absolut ikke er benyttet til Formning af Salmens Sprog, der helt hviler i første Række paa Vulgata, i anden paa Hegenwalt. A. 34 Strofe 7 svarer til II. 76 Str. 7-8-9. Begge Redaktioner er enige i Udlæggelsen af Ps. 51, 21, som Wormordsen udtrykker saaledes: »Kalffue mercke gudtz loff, tack oc ære, prijss oc welsignilse, som fødis aff wor mundt, ther fordi kaldis wore læbers kalffue Osee XIII«. — Str. 8 er en frit tildigtet Doxologistrofe. — A. 34 fastsættes af Grad. som Introitus om Onsdags Bededage.

I Chr. P's Malmøslmbog 1533 forekommer den som *T. 7* (Bruun I, S. 153) trykte *»Beklage af al min Sinde maa jeg med Konning David«*, der synes en original dansk Salme (jfr. Nutzh. I, S. 25). Efter Overskriften i Tillægget 1536: »Then L Psalme, Hvor mandt Beklager sijn syndt och brøst« skulde det være en Bearbejdelse af Ps. 51, hvilket dog ikke passer, hvorfor ogsaa allerede Tavs. har ændret Overskriften. Det af Br. & H. ved Nr. 210 citerede Forfattermærke B. S., der skulde staa i 1553-Slmbogens Overskrift til Salmen, har det ikke været mig muligt at finde i denne Salmebog. Som A. 34 er det en jeg-Salme, ligesom den har Momenter fra den gmltestamentlige Syndsbekendelsessalme; men dens Disposition er trinitarisk: Efter en beretttende Indledningsstrofe vender Synderen sig med Bekendelse og Bøn til Gud Fader (Str. 2-4), Christus (Str. 5) og den Helligaand (Str. 6). Str. 4 er, som den er os overleveret, stærkt corrumperet. Opt. i Tavs., Thom., Kingo & Pont.; Grad. sætter den til Offertorium 13. Søndag eft. Trin.; Kingos Slmbog bestemmer den til Brug ved Fredags Fropædiken.

Syndesuk fra katolsk Tid har vi i T. 25 og T. 6, der begge findes i 1533-Slmbogen og rimeligvis stammer fra Viborgsamlingen (Sev. Afdeling E).

T. 25: »Vi arme Adams Børn alle« er af Hans Tavsen og rimeligvis brugt som Indledning til hans Salve-Bearbejdelse (se Sev. S. 16 og 68 f). Det er sandsynligt, den har haft latinsk Original. Hver Strofe skildrer Slægtens Fordærvelse og ender med, at vi derfor maa søge Hjælp hos Gud, og efter hver Strofe synges en Strofe af »Nu bede vi den Helligaand«, hvorved ogsaa denne Syndsbekendelse faar Momentet: Bøn til Helligaanden om Styrkelse i det indvortes Menneske, som vi kender fra Ps. 51. — Denne Vekselsang er af Grad. ansat før Prædiken i Fasten samt ved Aftensang paa Landsbyerne 1. og 2. Pinsedag. Syndsbekendelsen optages ikke i Kingo.

T. 6: »Benaade os evige Gud«, en Sekvens af Ave præclara (Dreves & Blume: Ein Jahrtaus. I, S. 160) fra det Vers »Audi nos« til Enden. Sev. formoder, den er oversat af Hans Tavsen og benyttet af ham som Afslutning paa Salve-Ritualet. Hans Slmbog angiver den som Sekvens til Alle Helgens

Dag eller (med Variationer i Textens L. 2) til de enkelte Apostel-dage. — Benaad os, evige Gud, som har vist alle Helgen [S. Peder, S. Povl o. s. v.] Naade. — Denne korte Bønssalme optages saa godt som slet ikke i d. 17. Aarh.'s Salmesaml. og forsvinder altsaa med Thom. Ved sin direkte Henvendelse til Jesus, sine Udtryk for den mystisk inderlige Forbindelse og Tanken om Hjælp i Dødsstunden staar den Jesussalmen nær, og kan derfor staa som Indledning til en Række

Blandede Salmer i 1. Periode.

T. 2: »Hjælp, Gud, hvor stor er Menniskens Sorg og Nød« er en Blanding af Syndsbekendelsessalme Str. 1-2 og 4 og Guds-Ord-Salme Str. 3 og 5-6, i Bønnens Form. Se i øvrigt S. 90.

II. 73: »Af Hu og Sind og al vor Agt« er i det væsentlige en Jesussalme og en Guds-Ord-Salme, medens dog Str. 1 og Midterpartiet af Str. 3 har Syndsbekendelsessalmernes Præg: Christi Kærlighed til de ringe og ydmyge Mennesker fremhæves gennem Matth. 9, 13 og 1. Cor. 1, 27. — Smlgn. for øvrigt S. 88.

I ringere Grad findes Syndsbekendelsesmomenter i andre under Guds Ord omtalte Salmer: i II. 68, Str. 1 og i B. 15 og II. 65 spredt gennem hele Sammenhængen: den syngende »raaber til« Gud, som bedes oplade sine Øren og høre, ikke gaa bort fra Mennesket, men omvende Hjertet og skabe en ret Aand, ligesom der stadig henvises til Christi Forligelse. Se i øvrigt Ss. 88 ff.

Overgang til Verdenslivssalmerne danner *T. 3: »Fra Mennisken haver jeg vendt min Hu«*, der dog af Thomissøn sættes blandt Poenitentsesalmer. Det er en gennemgaaende ret tro Overs. af Andreas Knöpkens Bearb. af Ps. 25: »Van allen minschen affgewant« (Wack. III, 145-46). — — Str. 1-2 har Verdenslivssalmernes Præg. — Str. 3 har Syndsbekendelsessalmernes Bøn om Fasthed og Erklæring af Tillid til Gud. Str. 4 Verdenslivssalmernes Fremhævelse af Menigheden som Guds Medkæmpere. Str. 5 er med Udgangspunkt i Begyndelsen af den tyske Str. 5 egl. en selvstændig fri dansk Digtning, uden at den tyske Original har noget, der svarer til Christushenvisningen; den og de følgende Strofer til og med Str. 10 er Syndsbekendelse, Bøn om Forladelse og Tanker om Oprejsning. Verdenslivssalmens Præg spores dog ogsaa i disse Strofer som en Vekslen af belærende Strofer, 6, 7, 9, med den direkte Bøn i 5, 8, 10. — Str. 11-12 er direkte Bøn om Frelse, men har Verdenslivs-Trækket, at Synderen føler sig foragtet, pint og beskæmmet af Fjender. — — Salmen optages hos Tavs. Thom., hvor den faar tilføjet en Doxologistrofe, Kingo og Pont., og Grad. sætter den som Offertorium 17. Sønd. eft. Trin.

2. Periode.

I denne øges Bodssalmerne af de samme Kilder som i første Periode, ved Bearbejdelse af gmltestamentlige Psalmer, ved nyere Efterdigtning i samme Tonart med samme Momenter og ved Be-

handling af førreformatorisk Syndeklage. — Et Skriftsted, der i denne Periode kommer ind i den faste Kreds af Forestillinger, hvori Bodssalmerne bevæger sig, ligesom det findes i de fleste af de samtidige Bønnebøgers Syndsbekendelser, er Ez. 18, 23: at Gud ikke vil nogen Synders Død, men at han skal omvende sig og leve (jfr. ogsaa 2. Pet. 3, 9).

I 2. Tillæg til Tavs. Slmbog træffer vi »*O almægtig evige Gud*« Th. Poen. IX, der i Overskriften har Forfattermærket N. E., hvilket i Alm. udlægges som Niels Esbernsøn Palladius. Den kan enten være forfattet af ham eller oversat fra Tysk; dog har jeg ikke kunnet finde nogen tysk Original. Indholdet, der helt er i Bønnens Form, har de fra Ps. 51 kendte Momenter, men tillige det nye, at Str. 3-4 i Bønnen indslutter en Beretning om Menneskets Skabelse, Fald og Frelse ved Christus, hvorved Salmen faar et enkelt Træk af 2. Periodes Frelsesvejs-Salmer. Str. 7 er en køn og inderlig Jesussalme-Strofe: O Jesu Christ, Guds evige Søn, der paa Korset udrakte dine Arme for at favntage det fortabte Menniskens Køn, forbarm dig; du, som gjorde Fyldest for min Synd, gør mig delagtig i din Godhed, at din hellige Aand maa bo i mig og jeg forsage Synden. — Str. 8 er Doxologi. — — Salmen optages kun i Thom. og i nogle af d. 17. Aarh.'s Salmesaml.

I »Tre merckelige Viser« trykt hos Hans Vingaard, Kbhvn. 1556, træffer vi en ny Bearb. af Ps. 51, nemlig »*O Herre Gud benaade mig, af din Godhed forbarme dig*«, en meget ordret Overs. af Matth. Greiters »O, Herre Gott, begnade mich« (Wack. III, 120) og denne optages i Thom. (Poen. III) med enkelte Smaavarianter og med Tilføjelse af den Val. Bapstske Slutningsstrofe, der holder sig i Syndsbekendelsessalmernes Stil. Den tyske Salme er en ret tro Geng. af Ps. 51's Text, saa at Indholdet bliver lig det i A. 34 refererede, blot uden Indskud af nytestamentlige Tanker og Udlægninger. — Idet Ps. 51, 16 i Overensstemmelse med den tyske Salmes Text gengives: »Fra alle blodskyldige redde mig«, kommer et enkelt Moment af Verdenslivssalmerne: Frielsen fra grumme Fjender, ind i Bodssalmen. Salmen optages i Kingo, der sætter den under 19. Sønd. eft. Trin. og bestemmer, at Str. 1 skal synges, naar Præsten gaar paa Prædikestolen, samt i Pont.

I de »Tre merckelige Sange« 1554 træffer vi »*Af dybeste Nød lader os til Gud*«, (Thom. Poen. V), Arvid Pedersens nøjagtige Overs. af Mich. Weisze's »Aus tiefer Noth last uns zu Gott« (Wack. III. 390), der ikke, som man kunde tro, er en ny Bearb. af Ps. 130, men en af Luthers »Aus tiefer Noth« inspireret Syndsbekendelsesdigtning, der — ligesom i 1. Periode T. 7 — selvstændigt digter i de gmltestamentlige Psalmers Aand med de kendte Momenter og blander Tanker af Ps. 130 med Rom. 5, 20 og Ez. 18, 23. Den nævner, ligesom samtlige Bønnebøger, under Bekendelsen, Synden som Synd i Tanke, Ord og Gerning. Opt. i Thom., Pont. & Guldb.

En lignende fri Digtning ud fra gmltestamenligt Motiv har vi i Paul Eber's »Wenn wir in höchsten Nöthen sein« (Wack. IV. 6), der gaar ud fra Ordene af Josafats Bøn 2. Krøn. 20, 12: »Vi vide ikke, hvad vi skulle gøre; men vore Øjne er vendte til dig« gennem Joach. Camerarii »In tenebris

nostræ et densa caligine mentis« (Wack. I. 575 og Fischer II. 354) som Mellemled, idet denne latinske Sang kan spores som Grundlag for Str. 1-2-3 og 6-7, maaske endda med en kortere tysk Gengivelse som yderligere Mellemled (sml. Wack. I, S. 621, 655 og 801). Den er oversat hos Thom. som Bøn XVI: »*Naar vi i største Nøden staa*«, og Oversætt. er forsynet med Aarstal 1566, hvilket Thom. kun plejer at gøre, naar han angiver Forf., sig selv eller andre. Da han ikke har sat sit Mærke ved Salmen, kan vi kun gætte, at den maaske er oversat af hans Fader. Thom. synes at være den ældste kendte Kilde for Ebers Forfatterskab, — skønt Tyskerne selvfølgelig ikke har lagt Mærke til den, — 15 Aar før Mollers Meditationes sanctorum Patrum. — Salmen er helt igennem Menighedssalme (»vi«) og Bøn. — Tonen er mere tillidsfuld, mindre gruende for Guds Vrede end i de andre Salmer i denne Gruppe (jfr. Tiltaleord som »Herre huld, Herre sød«); men Tanken om Ulykkerne som Straf, Bekendelsen af Synd og Bøn om Tilgivelse anviser den dog Plads her. Den optages i Kingo, Pont. og Guldb. og i ændret Form videre frem.

Ogsaa det middelalderlige Syndesuk har vi i denne Periode repræsenteret ved 2 Salmer:

En verdslig tysk Mestersangsvise »Ach hülf mich leid und sehnlich klag« (Wack. 1841, S. 844) laaner Versemaal (Melodi), Motiver og Strofebegyndelser til Adam fra Fulda's Syndesuk (Wack. II. 1314), saaledes at Pigens Elskovsklage til Ynglingen bliver Menneskets Syndeklage til Maria (jfr. Kurt Hennig, S. 228-9), der atter evangelisk ændres fra Mariabøn til Christusbøn (Wack. II. 1315). Denne oversættes af en ukendt meget frit til Thom. »*O Herre Gud Fader i Evighed*« (Poen. XI). Dens brogede Oprindelse giver den visse Træk lig med Verdenslivssalmerne: Tanken om Guds Straf, Forsikringen om at ville være Guds Tjener (opr. Elskovstjenesten) og den berettende Form i den største Del af Str. 3, medens den ogsaa som omdigtet Mariavise faar noget af Jesussalmens Præg: den direkte Tiltale til Christus i Str. 2 og 3 med enkelte Epitheter. — Str. 1 er Syndsbekendelse for Gud Fader. Str. 2 og 3 forener Tillidserklæringen til Christus med stærk Syndsbekendelse. — Salmen optages fra Thom. kun i nogle af d. 17. Aarh.'s Salmesaml. og dør dermed bort, rimeligvis paa Gr. af det besværlige Versemaal og Melodien.

Den latinske Kirkebøn »Aufer a nobis Domine« har Hans Thom. optaget i Prosaoversættelse: »*Tag fra os kære Herre*« (Th. Bøn VIII), ligesom det skete i tyske Salmebøger. I sine Registre regner han den blandt »de gamle papistiske Sang, som er corrigeret og rettede«. — Denne liturgiske Bøn, overs. af H. Thom. selv, optoges i de fleste af d. 17. Aarh.'s Salmesaml., men forsvinder dermed.

Jesussalmerne.

Før Reformationen existerede der en stor Mængde Sange og Bønnesuk, der henvendte sig til Himmeldronningen, Herrens Moder Maria, eller til de forskellige Helgener med Udtryk for Menne-

skehjertets personlige Frelsestrang. Da Reformationen fejer alt det bort, der har staaet — formidlende eller spærrende — mellem Gud og Mennesker og repræsenteret ligesom den menneskelige Side af Guddommen, og da Frelsen bliver betragtet ene og alene som den af Gud fra Evighed planlagte og ved Christi Liv og Død gennemførte Forsoning, bliver det naturligt, at Hjertet favner des stærkere om Menneskeskikkelsen Jesus, og at nogle af de inderligste Salmer i den nyopstaaede Salmedigtning strax lyder til hans Ære.

Jesussalmerne bliver den ypperste Blomst af Tidens Religiøsitet, baade paa Grund af Hjertets stærke Grebethed og paa Grund af Tankernes kraftige og dristige Spænden mellem Himmel og Jord, og nogle af de skønneste Salmer, der den Dag i Dag har Værd for Menigheden udgydes i Reformationens første Aarhundrede »i Jesusnavnets Offerskaal« enten som selvstændig Støbning eller som Omstøbning af den katolske Digtnings ældre blandede Malm. Der vil derfor være Grund til særlig at dvæle ved disse Salmer.

Fordi de samler sig om noget religiøst saa centralt som Jesu Christi Skikkelse og Livsforbindelsen med ham, faar de Plads og Brug alle Vegne, baade ved Gudstjenesten (f. Ex. som Led af Nadverliturgien) og i Privatandagten.

Det kan da ogsaa have sin Vanskelighed at afgrænse denne Salmegruppe fra andre. Baade Jule- og Paaskesalmerne er jo Jesussalme. Vi kan da definere *Jesussalmen i snævrere Forstand* som den Salme, der, uden særlig historisk Festtilknytning, samler Stemningen om Menneskets Frelser. Men det bliver da kun naturligt, at Salmer indenfor den saaledes afgrænsede Gruppe kommer til at vise nært Slægtskab i Type med Salmer indenfor andre Grupper enten i stilistisk Henseende (den koropregnende Julesangstype f. Ex., og Helligaandssalmernes Epithethyldest) eller med Hensyn til Indholdet (f. Ex. den historiske Type af Frehsesvejssalmerne). Der er ogsaa tidligere gjort opmærksom paa, hvorledes Jesussalmemomenter og Guds-Ord-Sang har en stærk Tilbøjelighed til at glide sammen, saaledes at Partier af Guds-Ord-Salmerne er Jesussang, ligesom vi ogsaa i nogle af de egentlige Jesussalmer vil finde Partier, der taler om Guds Ord.

Det fælles psykologiske Grundlag for alle Jesussalmerne er den sjælelige Spænding mellem en dyb personlig Syndserkendelse med Følelsen af Fortabthed og Fordømmelse og saa en gennem Betragtning af og Indlevelse i Frelsen opstaaet Følelse af Befrielse og

Forløsning, der da som varm Kærlighed og Taknemmelighed overfor Frelseren søger ham som sin Følelses Genstand.

Alt efter det Punkt i denne psykologiske Bevægelse, hvor Forfatterens Tanke tager sit Udgangspunkt, skabes to stærkt forskellige Salme-Typer, der ligesom danner Yderpunkterne, hvorimellem alle Jesussalmer kan indordnes.

Forfatteren kan tage sit Udgangspunkt i det Øjeblik, da Mennesket er knuget til Jorden af sin Syndeskyld og ikke kan se andet end Fortvivlelse og Fordømmelse, og kan da efter at have skildret denne Tilstand ligesom oplade den skjulte Himmel og drage Sløret fra Guds Naadesraadslutning gennem en Forkyndelse om Frelsen og dens Tilegnelse. Denne Type er *objectivt fortællende* og har noget af Prædikenens belærende og formanende Præg. Den er skabt af Luther ved hans »Nun freut euch lieben Christen gmein«, men Luther giver den et vældigt dramatisk Liv ved at lade Faderens Ord til Sønnen oppe i Himlen, om nu at fare ned og frelse de arme, klinge som direkte Tale i vore Øren og paa samme Maade lade Frelsesforkyndelsen og Formaningen lyde ned til os fra den paa Korset hængende Frelser. Til saaledes at kigge ind i Guds aabne Himle hører en stor Digterpersonlighed. Derfor staar Luthers Salme i 1. Periode ene i sin Type og faar i det hele kun faa Aflæggere; men Digtere som Poul Gerhardt og Grundtvig gaar senere de samme dristige Veje. — Navnlig denne Type af Jesussalmerne faar selvfølgelig en Del Lighed med den frelseshistoriske Salme: Det er de samme to Modpoler, Salmerne drejer sig om: Menneskets Synd og Christi forsonende og forløsende Gerning, og flere Indholdsmomenter kan blive de samme; men der er den Forskel, at medens Frelsesvejssalmerne søger Udgangspunktet for deres Udredning af Christi Frelsergerning i dennes jordiske Forudsætning, Menneskeslægtens Fald ved Adam, hvilket historisk berettes, søger Jesussalmen Udgangspunktet for Christi Frelsergerning i dennes himmelske Forudsætning, Guds Frelsesraadslutning.

Den anden Jesussalme-Type tager sit Udgangspunkt paa det Sted i den psykologiske Bevægelse, da Mennesket, efter at have følt Syndsforladelsen ved Christus, er fyldt af Befrielse, Taknemmelighed og Jubel. Denne Type bliver *subjectivt tilbedende*. Den har sin Oprindelse fra den middelalderlige Mariatilbedelse, baade den klosterlig-folkelige Mariasang paa Modersmaalet og den kirkelige Ma-

riakultus paa Latin, og den bestemmes i sit Præg af denne Oprindelse. Den er Bønssalme med direkte Henvendelse i du-Form, og den søger fremfor alt Personlighedsforbindelsen. Jesusnavnet ledsages i den af Adjectiver og Kendingsnavne, saaledes som det er karakteristisk for en inderlig og beundrende Kærlighed, og dette Præg af inderlig Kærlighedstale fremhæves yderligere ved, at det synes, som om disse Epitheters Betydningsindhold sammen med Rimene er væsentlig bestemmende for Tankegangens Udvikling i Bønnen, for hvilken det logisk fremadskridende kun spiller en underordnet Rolle. Herved danner disse Salmer Parallel til Helligaandssalmerne. — Det kunde synes ejendommeligt, at vor Reformationstidssalmedigtning skaber sin Jesussang mindre af den katolske Tids Jesusbøn end af Mariatilbedelsen; men idet den her følger i den tyske Salmesangs Spor, vælger den den Fremgangsmaade, der var nødvendig, om man skulde naa at trænge Marias i Folkekærligheden og i Sangen indgroede Skikkelse tilbage; man maatte direkte erstatte den med den centraleste Personlighed, som den af de ny Tanker bevægede Sjæl følte sig i Forhold til.

Den subjectivt tilbedende Type bliver i Løbet af det første Aarhundrede langt den frodigste. Hertil hører i 1. Periode T. 1, T. 19 & 20 med Proserne T. 5, samt A. 13, og det er denne Type paa Jesusbøn, vi træffer spredt i Salmer, hvis Hovedpræg er af anden Art, særlig i 2.Strofe af trinitarisk formet Bøn eller Lovprisning (se S. 63 ff og 72 ff), i Syndesuk (T. 6) og i Guds-Ord-Salmer (se S. 85 ff): B. 15 — II. 65 — II. 68 og II. 73, hvilken sidste af Thom. regnes med blandt Jesussalmer.

Mellem de to Typer staar i 1. Periode C. 15, der er af *koropregnende* Type, altsaa minder om en Form for Julesalmer, og B. 11, der paa lignende Maade er beslægtet med den *reflekterende* Julesalmetype. Disse to Salmer har selvfølgelig intet Jule-Fest-Præg, men er ellers byggede som nævnte Arter af Julesalmer. Den reflekterende Type staar i mange Henseender den objectivt fortællende Type, A. 5, nær.

Jesussalmens Hovedmomenter.

Som Følge af den psykologiske Bevægelse i Jesussalmerne: fra Syndsfølelse til Befrielse, bliver der visse Momenter, der gaar igennem baade 1. og 2. Periodes Salmer, der i det følgende skal næv-

nes sammen, idet Th. Romertal betegner Nummeret i Thom. Slmbogs Afsnit om Christi Person og Embede, hvor de fleste af disse Salmer findes. Tillige er der taget Hensyn til Jesusstroferne i Guds-Ord-Salmer.

Følelsen af *Syndens lænkebindende Magt* fremtræder stærkt, ofte med Udtryk af Ps. 51, 7 om Synden som medfødt Moderarv (A. 5 — Th. IX — XVI — XVII) eller med Romerbrevets Tilbagepegen til Adams Fald (T. 1 — T. 19 — II. 73 — Th. VI og X), hvad der frembyder Lighed med 2. Periodes Frelsesvejssalmer; og Fortabthedsfølelsen kan udtrykkes i det stærke »fordømt til Helvedes Grund« (A. 5 — B. 11 — Th. XVI — Th. XVIII). Det vil ses, at disse Momenter kommer stærkest frem i den objectivt fortællende og den reflekterende Type.

Der dvæles meget ved *Christi forsonende og forløsende Gerning* med Udtryk som det fra Festglæden kendte, at han har lagt Djævelen øde (A. 5 — A. 13 — T. 1 — II. 68 — Th. VI — XI — XVIII); men hyppigere bruges dog Udtryk, der mere betegner hans Forhold til den enkeltes Synder: Guds Lam, givet for vore Synder (T. 5 — II. 68 — Th. XI) bar vor Synd (Th. IX) forløste, gjorde os fri eller løste os af Synden (A. 5 — B. 11 — II. 73 — Th. X); og næsten overalt fremhæves Christi Pine, hans Død eller Kors (A. 5 — B. 11 — B. 15 — T. 1 — T. 6 — II. 73 — Th. IX — XI — XVI — Poen. VIII), og det udtrykkes enten positivt eller negativt, at alle blev fortabt, ingen bliver salig uden ham (B. 11 — T. 1 — II. 73 — Th. XI). Derimod er det selvfølgelig særlig den objective Frelsesraadslagningssalme og Typer, der staar den nær, der taler om Gud Faders Kærlighed: at han ynkes (A. 5 — B. 11 — Th. VI), at han sender sin eneste Søn (Joh. 3, 16), og taler om Jesu Lydighed (A. 5 — Th. XVI).

Næsten alle Salmerne har Udtryk for *Lovprisning* (A. 5 — B. 11 — C. 15 — II. 73 — Th. IX — X — XII) og i Sammenhæng hermed maa ses deres Fremhævelse af Christi Ophøjelse og Magt: Ordet Vold, Vælde forekommer i T. 1 — T. 6 — II. 65 — Th. XVIII og Ordet af Filip. 2, 10-11 om Jesu Ophøjelse citeres baade T. 1 — Th. XI og XII og maaske IX, 4. Ligeledes fremhæver flere Salmer, at han er den, der skal dømme (T. 1 — Th. XI — Th. XII), medens Nævnelsen af Dommen i Th. IX viser os, at dette Træk danner Overgangen til de specielt middelalderlig marianske Træk, idet jo Dommen og Marias Rolle som Forbeder dér er stærkt fremme i Middelalderens Poesi til Guds Moders Ære.

Andre *Træk af middelalderlig mariansk Oprindelse* er Bønnen om Hjælp i Dødsstunden (T. 1 — T. 6 — B. 15 — II. 65 — Th. IX og X — Poen. VIII) og den vrimlende Mængde af Epitheter og hædrende Tillægsord, — dels egentlige Mariabenævnelser direkte overførte paa Christus: Naadens eller Paradisets rindende Kilde (T. 5 — Th. XVIII), Paradises Port (T. 5), Solbilledet (T. 5 — Th. IX — Th. XVIII), værdig el. velsignet Frugt (T. 1 — Th. IX), Morgenstjerne, som Balsam sødeste Lugt (Th. IX); — og Adjectiverne: mild, ren, pur, sød; — dels gamle og ny bibelsk dannede Jesusepitheter til Erstatning for de specielt marianske: saaledes. »Dronning« erstattet af »Konning« (T. 5), Abrahams Sæd, Jakobs Stjerne, Israels Kvist, Jesse Ris og Davids Kvist, Davids Rod, Emanuel, det levende Brød, Lys over alle, vor Rod, Livsens Herre, Mægler (om disse Kendingsnavnes Forekomst og Bibeloprindelse se S. 219 ff), — og endelig de mere almene Epitheter: »Broder« (A. 5 — Th. XVII — Poen. VIII) og »Trøst« (T. 1 — T. 5 — T. 20 — II. 73 — Th. XVII — Poen. VIII).

Et yderligere Moment, der minder om Mariaviserne, selv om det ikke altid stammer derfra, er de Udtryk for inderlig Livsforbindelse, der kommer frem i Bønnen: Jeg flyr til dig i dit Skød, flyr til din Naade (B. 15 — Th. IX) ønsker at »smage« eller »kende« din Sødhed (A. 13 — T. 6 — Poen. VIII), Brugen af Glosen »Hjerte« (A. 13 — Th. IX, XI og XVIII; mærk ogsaa her Parallellen til Helligaandssalmerne), Brudebilledet (C. 15 — Th. III), Elskovsudtryk: du min, jeg din (A. 5 jfr. Højsangen 2, 16), faa kær, betro vel, elske uden Galde (Th. IV) til hannem mit Hjerte staar, skrive hans Navn i Hjertet og bære det til min Død, give mig hannem i Vold, min Tjeneste vil jeg dig række (Th. IX); — og Træk af den almindelig höfische Elskovslyrik: at ingen fuldelig kan beskrive vedkommendes Ære (T. 1 — Th. X), eller Bøn om Hjælp til værdig Lovprisning af Følelsens Genstand (Th. IX).

Alle disse Laan fra Mariakultusens Sprog og Forestillinger kommer, som det vil ses, væsentlig frem i den subjectivt tilbedende Type.

Det inderlige og personlige i Jesussalmerne lægger sig ogsaa for Dagen deri, at saa forholdsvis mange af disse Salmer er jeg-Salmer (A. 5 — B. 15 — T. 1 — II. 68, delvis — Th. IV — Th. IX — Th. XVII — Th. XVIII, medens A. 13 — B. 11 — C. 15 — T.

19 & 20 + 5 — II. 73 — Th. VI — XI — XII XVI er vi-Salmer). Det vil ses, at denne Deling ikke gaar efter Typedelingen. Jeg- og vi-Salmer er nogenlunde ligeligt fordelt indenfor væsentlig subjective og væsentlig objective Jesussalmer. I en Salme som Th. X ser vi dog jeg-Præget hænge sammen med den marianske Oprindelse: Salmen er aabenbart ved Omstøbning forsøgt omsmeltet til vi-Salme; men Mariavisens typiske »jeg« bryder igennem i de 3 sidste Strofer.

Endelig skal det nævnes, at den *Bøn*, hvori saa mange af de subjective Jesussalmer glider over, som sine vigtigste Momenter har: Bønnen om Syndsforladelse; Bønnen om Frigørelse fra Syndens Magt, saa man ikke falder; Bøn om Trøst, Styrkelse og Samfund; Bøn om Naade til at have en ret Tro; Bøn om Ledelse af Guds Ord, og, som nævnt, Bøn om Hjælp i Dødsstunden.

Som den Type, der har det ældste Udspring og det største Antal Salmer, gennemgaas i 1. Periode først den subjectivt tilbedende Type, derpaa den objective Frelsesraadslagningstype og endelig Mellemtyperne.

Den subjectivt tilbedende Type.

I Malmøsmlbogen 1533 træffer vi T. 1: »*Maria boldt, Christelige forwandlet oc Corrigeret Christo till loff: O Jesu boldt met megit woldt*«, en Overs. af Hans Sachs's Sang »Das Liedt, Maria zart, verendert vnd Christlich Corrigiert: O Jesu zart, göttlicher art«. — Det er da naturligt at spørge: Er nu Overskriften ogsaa en ren og skær Overs. af Hans Sachs's Overskrift, eller har der virkelig i Middelalderen existeret en dansk Overs. af den tyske Mariavise »M. zart« med Begyndelseslinien »Maria boldt«? — Dette sidste vilde efter en Sandsynlighedsberegning langtfra være urimeligt. Den fra det 15. Aarh. stammende »Maria zart« vandt hurtigt ganske overordentlig stor Yndest i Tyskland; herom vidner de mange varierende Afskrifter, Tryk og ligefremme Omdigtninger (se Wack. II. 1035-1044), og den kunde derfor ogsaa godt tænkes oversat til Dansk. Hans Thom. opfører i sit Register VI Salmen blandt »de gamle Papistiske Sang, som ere corrigeret oc rettede«; men dette synes ikke umiddelbart at være nogen afgørende Garanti for Mariavisens Existens i *dansk* Middelalder. Hans Thom. kunde tænkes blot at have ladet sig lede af den ældre Overskrift. At imidlertid baade denne og Hans Thom. taler Sandhed, derom giver en Undersøgelse af selve Texten os nogle temmelig overbevisende Vidnesbyrd. Den danske Text følger ret trofast Hans Sachs's, men har enkelte Steder (Str. 1, L. 1-2; Str. 5, L. 3 og 11-12; Str. 7, L. 13-14) frit afvigende Linier, der naturligt forklares ved foruden Hans Sachs's tyske Text at tænke sig et andet, dansk, Grundlag. Str. 3, L. 10 har ikke Hans Sachs's Rim, men det rent tyske »Orte«, som findes i den tyske Mariavise paa tilsvarende Sted og vel altsaa er gaaet ufordøjet derfra over i den middelalderlige danske Mariavise, og endelig har Hans Thom. udvidet den fra de ældre Salmebøger kendte Text,

der i Strofetal svarer til Hans Sachs's, ved at optage en Slutningsstrofe (Str. 8), hvis første Halvdel aabenbart er selvstændig (ɔ: *ikke* Hans-Sachs-paavirket) Oversættelse af en Strofe i den tyske Mariavise (første Halvdel af Str. 6 i Wack. II, 1036) med Jesu Navn indsat for Marias, medens sidste Halvdel ser ud som en bevidst »christelig Forvending« af den stærkt katoliserende Slutning af Mariastrofen, med enkelte Middelalderudtryk bevarede. Denne Strofe er da interessant, fordi den viser os Hans Thom.'s Kendskab til en virkelig Mariavisetext, der rimeligvis har existeret paa Dansk. Den samme Strofe findes nemlig ogsaa i Hans Sachs's Bearbejdelse (vor Str. 6) og ser da helt anderledes ud.

Det kan være ganske rart for andre Tilfældes Skyld saaledes at have befæstet vor Tillid til den nøjagtige Paalidelighed af Hans Thom.'s Angivelser. Det sætter bl. a. en Bom for en saadan Gøren-alting-flydende, som Erl. Hjärne forsøger paa (»Två gammalsvenska andliga dikter« S. 9 ff.).

Som Sangen foreligger, falder den i 3 Afdelinger: 1) Str. 1-3 er en Besyngelse af det Kald til Kamp imod Djævelen, som Jesus fik ved Gud Faders Frelsesraadslagning (Str. 1), og af selve denne Forløsergerning, dels saaledes som den viser sig overfor de henfarne Slægter i Helvedes Fangenskab (Str. 2), dels som den virker til Trøst for alle Syndere paa Jorden, for hvilke han blev Menneske, og som han skal dømme, hvorfor der ogsaa udtales Tro og Haab til ham (Str. 3). 2) Str. 4-6 behandler Menneskets Frelse fra Papismens Mørke ved Hjælp af Christi Ord (Str. 4), hvis Egenskaber prises (Str. 5) og hvis Næring Mennesket beder om stadig at maatte nyde (Str. 6). 3) Str. 7 samler Indholdet i Lovprisning af Jesus Christus og Bøn om hans Hjælp i Dødsstunden. — En saadan nogenlunde fremadskridende Tankegang er imidlertid kun fremkommet ved, at Hans Sachs har udplukket enkelte Strofer af den tyske Mariavises utallige, og har omstøbt nogle af disse ganske betydeligt, for at undgaa Gentagelse, navnlig af Bønnen om Hjælp i Dødsstunden, der saaledes af H. S. fjernes baade i Str. 1, Str. 3 og Str. 6 for kun at bevares i Str. 7, eller for at undgaa specielt papistiske Træk, som Helgenpaakaldelsen i Str. 3 eller den i Str. 6 forekommende Domsscene med det alm. senmiddelalderlige Træk, at Maria fremviser Hjerte og Bryst for at stemme sin Søn mildt mod Synderen i Dommen. I Stedet sætter han Ord, der polemiserer mod den hele katolske Tankegang og priser Guds Ord. I det hele sættes Jesus som den centrale Figur i Stedet for Maria og i Stedet for hendes jomfruelige Fødsel nævnes Christi Død som det forløsende. Om Formen kan bemærkes, at Hans Sachs har overholdt en Vekslen mellem »O Jesu« og »O Christe« i Strofernes Begyndelseslinier, indtil sidste Strofe sammenfatter begge Dele i »O Jesu Christ«, hvilket ogsaa fastholdes i den danske Oversættelse.

Den danske Overs. gaar videre i H. S.'s Spor og udelader f. Ex. det kendte Mariabillede Rosen, som H. S. havde ladet blive staaende baade i Str. 1 og 3*).

---

*) Til Kontrollering af Fremgangsmaaden ved Mariavisens Overførelse til Christus, skal nævnes, at Hans Sachs's Redaktion (Wack. III, 80) maa hvile paa en Text omtrent som Mariavisen »Maria zart« Wack. II, 1036. Stro-

Mariavisens Præg har Salmen i det hele overtaget i den hilsende Tiltale, der indleder hver Strofe, i nogle Enkeltudtryk, særlig Maria-Epitheter: alle Synderes Trøst — o værdig Frugt; — og Maria-Adjectiver: pur og ren, overførte til Christus, desuden i det lange lyriske Versemaal, i det alm. höfische Træk, at den ikke er til, der fuldelig kan beskrive vedkommendes Ære, og endelig væsentligst i den personlige Form som gennemgaaende jeg-Salme og Bønssalme.

Den optages hos Tavs. og Thom. I sidstnævnte Slmbog tilføjes en 8. Strofe, der, som nævnt, er en direkte christelig Forvendelse af en af Mariavisens Strofer uden noget Grundlag i Hans Sachs: »O Jesu skøn, Guds evige Søn«. Den fortsætter 7. Strofes Bøn om Støtte i Dødsstunden imod den falske Djævels Snare og paakalder Jesu Forbøn hos Faderen om, at Mennesket maa faa »Himmeriges Ære«. — I det 17. Aarh.'s Salmebøger optages Salmen forholdsvis hyppigt, men kommer ikke med i Kingo.

Et endnu mere karakteristisk Exempel paa Mariatexters Omdannelse og de dermed følgende Ejendommeligheder har vi i Gengivelserne af »Salve regina«. Denne Antifon af Herimannus Contractus (Dreves & Bl. I S. 156) var i Middelalderen umaadelig yndet; der var stiftet særlige Legater til dens Afsyngelse (Sev. S. 69), og endnu bruges den i Romerkirken regelmæssigt ved Vesper og Complet. Det var da naturligt, at man maatte se at faa dette Stykke reformatorisk omarbejdet. Vi har i 1533-Slmbog 2 Bearbejdelser, *T. 19:* »*Salve Jesu Christe*« og *T. 20:* »*Salve hilsæl, milde Jesu Christe*«, der begge er udvidende Omskrivninger af den lat. Text. T. 20 holder sig denne nærmest og overfører bl. a. til Christus Udtrykket »regina misericordiæ«: »Al Naades og Miskundheds evige Konning«, overfor hvem Menigheden da bliver »din ydmyge Dronning«, ligesom Bearbejdelsen optager Kendingsnavnet »Jomfru Mariæ velsignede Livsens Frugt (= benedictum fructum ventris tui). Denne Oversættelse optages senere kun i Tavs. — T. 19 er efter Hans Thom.'s Vidnesbyrd forfattet af Hans Tavsen, og man tør sikkert formode, at det samme gælder de 3 Proser, som slutter sig dertil (T. 5). Formen er begge Steder kunstfærdig. Proserne har den klangfulde Sekvensrimstilling aaa + bbb + ccc + ddd + Omkvæd: eee + f; og til en lignende Form har Forfatteren søgt at nærme »Salve«. Som et Værk af Tavsen og et godt Ex. paa Mariatexters Tilpasning skal det gennemgaas lidt nærmere.

»Salve« begynder og slutter med hilsende Hyldest, men er ellers et Bønnesuk om Frelse: Salve Jesu Christe vor Frelsermand, som overvandt Guds Vrede, saa Adam i dig Naade fandt. Du er *vort Liv* (vita) og *søde Trøst* (dulcedo) baade i Modgang og Lyst; paa dig haabe vi. — Vi som er faldne i evig Død med Eva vor Moder (exules filii Hevæ) paakalde dig i vor Nød her fra denne grædelig Dal. Du er bleven *vor Talsmand* hos vor Fader (efter: advocata nostra), forlad os for din Døds Skyld alle Sager.

---

ferne svarer da sammen paa følgende Maade: H. S. Str. 1 væs. = M. z. Str. 1; — H. S. Str. 2 væs. = M. z. Str. 2; — H. S. Str. 3 væs. = M. z. Str. 3; — H S. Str. 4, L 1-2 = M. z. Str. a L. 1-2, de øvrige Linier polemisk ændret og kun inspirerede af Rimene i Mariastrofen; — H. S. Str. 5 væs. = M. z. Str. b polemisk ændret; — H. S. Str. 6. L. 1-6 væs. = M. z. Str. 6, L. 1-6, Resten frit polemisk ændret; — H. S. Str. 7 væs. = M. z. Str. 11.

Vend dit *naadefulde Ansigt* (misericordes oculos) til os usle og arme og forbarm dig over os. — Ligesom Heydens Omformning af den latinske Text beder Jesus: faciem patris tui nobis post hoc exilium ostende (Smend S. 84) i Stedet for at bede Maria vise os sin Søn, saaledes har ogsaa den danske Overs.: Lær os at kende Fader din, hvis Naade og Sandhed i dig skin (jfr. Joh. 1, 14; Joh. 12, 45-46 og Joh. 14, 7-9) — *O gode Jesu, o milde J., o søde J.* (svar. til: O clemens, o pia, o dulcis virgo Maria).

Det er muligt, at de 3 Proser er afpassede af Hans Tavsen til at svare til hver sin Del af »Salve«, ligesom de slutter hver med sit af »Salve«s 3 Slutningsephithéter (se Sev. S. 69). Som det vil ses af den følgende korte Gengivelse synes første Prose at svare til 1ste Del af »Salve«: Frelsen fra Faldet i Paradiset, 2den til 2den Del: Raabet fra den grædelig Dal, og i sidste Prose synes Tankerne fra Johannes Kap. 14 (særlig V. 6) og 12 (særlig V. 46) de ledende. Dog vilde jeg tro, at der har været mariansk Forbillede for disse Proser, og at en Del af Udtrykkene og Kendingsnavnene er overført ved direkte Laan derfra, uden at det dog har været mig muligt at finde Prosernes latinske Original. — Proserne er helt igennem Bøn, om Frelse og Trøst, Oplysning og Vejledning:

1ste Prose: *Jesu Christe Guds Søn,* hør vor Bøn og skil os ved vor fortjente Løn; træd plat den gamle Slange (1. Mos. 3, 15 — Aab. 20, 2) at hun os ej maa fange; o *Abrahams Sæd,* du os ikke forgæd, men del din Naade os med.

2den Prose: Jesu du est *vor Trøst,* hør vor grædelige Røst og benaad os i vor Brøst; du er *Emanuel,* oplys vor mørke Skel og tænd Naadens Lys i vor Sjæl. Du er *Jakobs Stjerne* og *Israels Kvist* (to profetiske Billeder, der ofte tydedes om Maria) og *Naadens* vældende *Kilde* (absolut Mariabillede).

3die Prose: Du er vor Vej og Sti til Himmelen, lad os ikke vildfare i Uvej. Du er *Paradises Port* (absolut Mariabillede) lad os ikke vilde bort i »den bister Mørke vilde og sort«. Du er en *fager Sol, skinnende og klar* (hyppigt Mariabillede), som i Verden skinner aabenbart (Joh. 1, 5 og 9-10), hvo den ser, gaar uden Fare (Joh. 11, 9). Du er *Guds Lam,* som skilte os ved den gamle Ham.

Efter hver af de 3 lyder Omkvædet: »*O Jomfru Mariæ Søn, o Kong Davids evige Køn,* o Jesu Christe, du hør nu vor Bøn«.

Trods den muligt tilsigtede Disposition efter »Salve«s 3 Hoveddele, kan man ikke værge sig mod det Indtryk, at den frydefulde Hilsen med stadig ny Navne her overfor Christus (som i Mariasekvenserne overfor Himmeldronningen) bliver Hovedsagen for den digtende og syngende.

T. 19 optages med sine 3 Proser baade i Tavs., Thom. og de fleste større Samlinger i det 17. Aarh. Hans Thom. siger i Register VIII, at den synges i Købstæder om Søndagene i Faste efter Aftensangsprædiken.

Den objektive Frelsesraadslutningssalme.

Luthers: »Nu freut euch lieben Christen gmein« (Spitta S. 219 ff. — Wack. III, 2), er en Forening af subjective Erfaringer og af objectiv Be-

retning om Frelsesraadsslutningen fremtrædende i en Skikkelse, der sammensmelter lyriske, episke og dramatiske Elementer, idet en Del af Salmen tager Samtalens Form.

Den findes paa Dansk i to Skikkelser, dels som 1529-Slmbogens *A. 5* med de to Begyndelsesstrofer »*Nu fryder eder alle christne Mænd*« og »*Gud Fader, Søn og den Helligaand*«, dels i 1533-Slmbogen som »*Vær glad og fro al Christenhed*« (*T. 21* — Bruun I 170). Pastor Severinsen har Æren af først (Sev. S. 36-41) at have paavist, at disse to Former ikke er uafhængige af hinanden, idet Stroferne 2, 4, 5, 6, 8, 9 og 10 i T. 21 falder næsten ordret sammen med Strofer i A. 5. For de ikke-ens Strofer 1, 3, 7 har A. 5 endda Dobbeltformer; saa der har rimeligvis paa et tidligt Tidspunkt existeret mindst 3 forskellige Oversættelser, hvilket vidner om Salmens Yndest og Betydning. A. 5 har ogsaa Dobbeltoversættelse af Luthers Str. 10. — Stroferne nummereres i det følgende efter Luthers Text, saa at Dobbeltstroferne i A. 5 betegnes 1.a, 1.b o. s. v.*).

---

*) Forholdet mellem de to Texter har baade Sev. og Nutzh. søgt at udrede, men begge lovlig let og ensidigt. Sev. regner T. 21 for en oprindelig og hel Oversættelse, der da af Cl. Mortensen i A. 5 er blevet gennemrettet og sammenarbejdet med Stykker af 2 andre Oversættelser. — Nutzhorns Fremstilling (Nutzh. I S. 81 ff.) er ikke klar, idet han først synes at give Sev. Ret, men siden siger omtrent det stik modsatte. Hans egentlige Mening er vel følgende: T. 21 er senere end A. 5 og er sammenstykket af denne (eller dens ene Hovedkilde i den os gennem A. 5 bekendte Form) samt af en anden Kilde, som vi ellers ikke kender, men hvortil Nutzh. saa henfører alt det i T. 21, som ikke findes i A. 5, saa at vi af denne Kilde skulde have bevaret: Str. 1; Str .2, L. 6-7; Str. 3; Str. 6, L. 5-7; Str. 7; Str. 9, L. 6-7. Stridspunktet bliver altsaa: Er T. 21 en enkelt, oprindelig, helstøbt Oversættelse, eller er den tværtimod selv sammenstykket? — Et andet Spørgsmaal bliver da, om man kan tænke sig en Sammenstykning ogsaa inden for de enkelte Strofer med 5 Linier et Steds fra og 2 Linier et andet Steds fra; er Bearbejdelsen at opfatte som en saadan mekanisk Blanding eller snarere i Lighed med en kemisk Forbindelse? — Svaret paa det første Spørgsmaal gives efter min Mening af den absolutte Mangel paa Forbindelse mellem Str. 7 og Str. 8 i T. 21, der ellers p. Gr. af sin lange Titel kunde tænkes at være taget fra et Enkelttryk og derfor være en opr. samlet Overs. Denne Mangel maa være fremkommet ved en Sammensmeltning af 2 Oversættelser, af hvilke den ene omdannede Christi direkte Tale i Luthers Salme til indirekte Tale, medens den anden beholdt den. Med Hens. t. første Spørgsmaal har altsaa Nutzh. Ret. — Til Undersøgelse af det andet Spørgsmaal vil vi se paa Str. 9 Slutningen:

Luther:	A. 5:
Der dich in trubnisz trösten soll	som teg ij angiste trøste skal
vnd lernen mich erkennen wol	oc teg vnderwijse oc lære wel
vnd in der warheit leitten.	ij sandheds wæy at wandre.

T. 21:
Han teg ij angest trøste skall
handt schal teg lære sandhed all
Oc wijse teg rette weyn.

Her synes det rimeligst, at sidste Linie i T. 21 har faaet sin særlige Formning med Ordet »Vejen« gennem A. 5 som Mellemled. Der foreligger altsaa næppe en Sammenstykning af 2 Oversættelser, men en Omarbej-

T. 21 holder sig kun i Tavs. — (Skaars Bemærkning S. 20 om, at den her skulde være forkortet til een Str., er fejlagtig), — medens A. 5 gaar over i de følgende Slmbøger til og med Pontoppidans. Fra Tavs. og videre optager man dog kun een Begyndelsesstrofe »Gud Fader og Søn og Helligaand«, hvorimod den hos Thom. faar tildigtet en Slutningsstrofe, som den siden beholder. Det bliver altsaa den lange A. 5-Form, der faar Betydning i den danske Menighed.

Str. 1 er en Opfordring til Menigheden om at glæde sig og prise Gud, fordi han har bevist os Naade. — Str. 2, 3 a og b giver i Jeg-Form Menneskets personlige Erfaring af Syndens lænkebindende Elendighed, bundet som det er fra Fødslen (Ps. 51, 7). — Str. 4, 5, 6 beretter Guds Frelsesraad, idet der begyndes og sluttes refererende, at Faderen ynkes og Sønnen fødes (med Klang af Filip. 2, 6 og af Julesalmernes Gloser), medens Str. 5 er Faderens direkte Tale til Sønnen: »Nu er det Tid at forbarme sig. Far heden og frels de arme, løs dem ud af Syndens Nød, slaa den haarde Død ihjel og lad dem leve med dig«. (Det objective forstærkes i den danske Overs. ved Brugen af Pluralis: de arme, dem; medens Luther har den stærkt subjective Singularis). — Str. 7 a og b, 8, 9, 10 a og b indeholder i direkte Tale, der ligesom klinger ned fra Korset til Mennesket, Christi Indbydelse til at komme til ham (Matth. 11, 28) — med Fremhævelse af hans Kærlighed ikke blot ud fra Rom. 5, 7-8 og 8, 35 men ogsaa med saa stærkt et Kærlighedsord som Højs. 2, 16 — samt Christi Opfordring til Tro paa hans Døds Betydn. som Frelse fra Syndskylden, — Beretning om Christi Gerning med de kendte Klange fra Paaske- og Himmelfartssalmer og endelig Opfordring til at forkynde hans Ord (Matth. 28, 19-20) og vise gensidig Kærlighed (Joh. 13, 34).

Hans Thom. tilføjer som sagt en Strofe, der ligesom Indledningsstrofen opfordrer til Lovsang og Pris for Guds Naade, som i Christi Død nedslog Helvede, Synd og Dødsens Nød. Hvem kan nu skade os? (Rom. 8, 31).

---

delse, hvor A. 5 er den primære Text (maaske jydsk: angiste; skal ≈ wal), der senere af en Østdansker (»rette Vejen«) er blevet rettet og forbedret. — Paa lignende Maade synes Slutningen af Str. 8 i T. 21 at være en forbedrende Omskrivning af en oprindeligere, maaske jydsk Text i A. 5 (then død = æ Død = Døden); og med hele Str. 2 mener jeg det forholder sig paa samme Maade. — Derimod forekommer det mig, at A. 5, Str. 10. b., L. 6: »thij han er falsk oc skadelig« ikke saa let vilde kunne føres tilbage til Luthers: »dauon verdirbt der edle schatz« uden netop gennem den tilsvarende Linie i T. 21 som Mellemled: »thi hand fordærffuer all sandhed«; og det samme Forhold, at det er T. 21, der repræsenterer det primære, A. 5 derimod en Overarbejdelse, synes det mig naturligst at antage i Str. 6, L. 5-6. — Denne Undersøgelse af de fælles Strofer giver altsaa til Resultat: 1) at disse ikke tyder paa en Sammenstykning indenfor de enkelte Strofer af flere Oversættelser, men derimod paa en Overarbejdelse; 2) at Formen i A. 5 paa sine Steder synes primær i Forhold til Formen i T. 21, medens andre Steder det modsatte synes at være Tilfældet, hvorfor ingen af disse to kan regnes for Original til den anden, men baade A. 5 og T. 21 maa antages at være Overarbejdelser af en fælles, rimeligvis jydsk, Grundtext — eller maaske 2, der dog i saa Fald forholder sig ret ens overfor Luthers tyske Text, som de, i Modsætning til de ikke-fælles Strofer, følger temmelig ordret, men dog ikke slavisk.

Gradualen sætter denne Salme som Offertorium i Fastetiden.

Fra de to her gennemgaaede Typer er der en jævn Overgang til de Jesussalmer, der er dannet i Overensstemmelse med Julesangens Typer.

A. 13: »*Herr Christ Gud Faders enbaarne Søn*« har Juleklang i 1ste Strofe, og Str. 2 er et rent Julevers; men den er i sin Helhed en Jesussang, idet den af disses subjective Type har taget de karakteristiske Træk: Bønsformen, uden Vægt paa logisk Fremadskriden i Tankerne, Epithethyldesten og den inderlige Personlighedsforbindelse. — Salmen er en Oversættelse af »Herr Christ der einig Gottes Sohn« (Wack. III 67-69), der rimeligvis er forfattet af Elisabeth Creutziger (se Skaar I, S. 282 f. og Fischer I, S. 252 f.). Str. 1-2 hilser Christus med Kendingsnavne, der udtrykker hans Herlighed: Gud Faders enbaarne Søn, udgangen af hans Hjerte, Guds evige Raad, Morgenstjernen (Aab. 22, 16), og fortæller om hans Fødsel »i sidste Verdsens Tid« med de sædvanlige Juleudtryk for Fødselens Betydning. — Allerede i Str. 1 glides der over fra den direkte Tiltale »est« til 3die Person »han«, der saa er gennemført i Julestrofen (Str. 2) — jfr. under Julesalmerne S. 9. Str. 3-6 er derimod direkte Bøn om et ydmygt og inderligt, fuldt Hjerteforhold med Udtryk for den fulde Hengivelse, som ikke blot søger den mystisk-extatiske Forbindelse (tjene dig i Aanden, smage din Sødhed, tørste, begære, altid tænke paa dig), men ogsaa giver sig ind under Tugten (straf os; død den gamle Adam!) — Str. 6 er i Virkeligheden oversat efter samme tyske Str. som Str. 5, men vistnok tilføjet af en Bearbejder, der kendte den tyske Original og syntes, at Str. 5 udglattede dennes Ejendommelighed for meget. Sangen optages i Tavs., Thom., Kingo, Pont. — Den ansættes af Grad. som dansk Introitus i Adventstiden.

B. 11: »*Jesu Christ dig takke vi*« er en original dansk Salme af Arvid Pedersen. Den gaar ikke blot paa samme Melodi som A. 12: »Gud Fader bliv du nu med os«, men er ogsaa i sin 1ste Strofe en Genklang af denne og i sin Helhed at betragte som en Udvidelse af A. 12, Str. 2. Her er altsaa ud af Litanisang til Gangdagene dannet en evangelisk Prædiken i Takkesangens Form i Lighed med den reflekterende Julesalmetype. — Str. 1 udtaler i den direkte Henvendelses du-Form Menighedens Taknemmelighed og Glæde overfor Christus, som ikke lod os fortabes. Den stærke Syndsbevidsthed faar Udtryk baade her og i Str. 2, der i rent reflekterende 3die Persons-Form dvæler ved Gud Faders Kærlighed i Ord, der minder om Romerbrevet og Joh. 3, 16. Str. 3 har da Opfordring til Lovsang og til et christeligt og kærligt Levned som den eneste Gengæld, Mennesket kan yde. — Alle 3 Strofer har det jublende Omkvæd med direkte Tiltale: »Jesu Christ, vi takke dig, vi love dig, vi prise dig«. — Salmen optages i Tavs., Thom., Kingo, Pont. og Guldb. og er i Grad. ansat til Brug efter Velsignelsen i Fastetiden.

C. 15: »*Dig være Lov og Pris, o Herre Christ*« er en Jesussalme af den koropregnende Juletypes Art: I 1ste Str. lovpriser vi Christus for den velsignede Dag. — I 2den Str. kommer Englene og Overenglene, Tronerne og det himmelske Herskab, Cherubin og Seraphin med i Lovsangen; »Hellig,

hellig, hellig«, synges i det højeste. — I 3die Str. er det den samlede Christenhed: dit Folk, din Brud, der glæder sig og synger: »Hellig, hellig, hellig!« — Skaar (I, S. 527) citerer den latinske Original »Tibi laus salus sit Christe« efter Gradualen, den ældste nu bevarede Kilde, man kender for denne antifoniske Nadversang*). Her findes imidlertid kun 2 Strofer, saa den 3die maaske er den danske Oversætters eget Værk. Salmen optages i Tavs., Thom. og Kingo. Da den vel allerede c. 1600 er forsvundet fra sin faste Plads ved Nadvertjenesten, sætter Kingos Slmbog den paa den beskedne Plads til Beslutning paa Aftensangen 13. Sønd. eft. Trin. — Sml. for øvrigt S. 50.

Ogsaa Nadversalmen »*O Guds Lam uskyldig*« (A. 37 og II. 26) er Jesussalme med Paasketoner, men er behandlet under Altergangssalmerne (S. 51).

Anden Periode.

Tavsens og Thomissøns Slmbøger fortsætter væsentlig i det fra 1. Periode indslagne Spor. Dristigheden til at løfte den gamle Kirke- og Klosterarv bliver, ligesom vi saa det ved Julesalmerne, efterhaanden større, og derfor faar den subjectivt tilbedende Jesussalme en større Forøgelse hos Hans Thom. ved selvstændig dansk Bearbejdelse af Mariaviser og Oversættelse af middelalderlig Jesustilbedelse. Jesussalmen faar derved i denne Periode langt stærkere end i forrige Træk af den personlige verdslige Elskovslyrik, som Mariavisen jo stod meget nær**), medens Epithethyldesten nu bliver knap saa karakteristisk fremtrædende i den subjective Jesussalme-Type. Det, der sker, er en Forberedelse til den følgende Tids Nyerobring, Sthens direkte Omsmeltning af verdslig Lyrik til Jesussalme. — I Sammenhæng med 2. Periodes stærkere Optagelse af Elskovsmotiver maa vi ogsaa se Behandlingen af Bryllupsbilledet i gmltestamentlig Iklædning gennem Bearbejdelser af Ps. 45, der dog ved det historisk-fortidige Præg kommer til at staa som noget for sig selv. — Til den subjective Type maa i 2. Periode regnes Th. IV — IX — X og XI, hvilken sidste dog foruden stærkt Epithetpræg har objectiv frelseshistorisk Beretning med Jule- og Paaskeklange, samt Th. XVIII, der ved sin udisponerede

*) Sev. (S. 23) kalder den den eneste; men den lat. Text findes dog ogsaa i Laur. Benedichts Udg. af Thom.s Slmbog 1586 og i hans »Geistliche Psalmen etc.« tyske og danske Salmer, Fortale dateret 1582.

**) Man smlgne saaledes Per Ræf Lilles Mariaviser, Br. & H. S. XI ff, med Elskovsviserne i »Danske Viser«, og mærke sig, at Br. & H. har optaget en verdslig Elskovsvise i »Den danske Psalmedigtning« som Nr. V, idet den litterære Slægtskabslighed var saa stor, at Fejltagelsen blev naturlig.

Bøn og sit svage Spor af Epitheter hører herhen, medens dens dramatiske Form: Samtale mellem Sjælen og Jesus, og dens stærke Syndsbevidsthed kunde minde lidt om den objective Type. Alle disse er af førreformatorisk Oprindelse, medens de nedenfor nævnte er skabt efter Reformationen.

Den koropregnende Type faar lige saa lidt her som ved Julesalmerne nogen Tilvækst i 2. Periode. Paa Overgangen til d. reflekterende Type staar Poen. VIII og Th. XII, og af egl. reflekterende Type, karakteriseret ved den fastere Disponering, med Udgangspunkt i den stærke Syndsfølelse, Fremhævelse af Menneskets fuldkomne Hjælpeløshed uden Christus og Dvælen ved Genløsningen har vi Th. XVI og XVII. Derimod træffer vi kun som senere Indskud i Førsteudgaven af Thom. en Slags Fortsættelse af den om Guds Frelsesraadslagning objectivt fortællende Type, der skabtes af Luther, Th. VI.

Spredte Jesussalme-Strofer træffer vi ogsaa i denne Periode i Syndsbekendelsessalmer, saaledes i »O almægtig evige Gud« (Str. 7), i »O Herre Gud Fader i Evighed« (Str. 2 og 3 momentvis) og i den liturgiske Prosabøn »Tag fra os, kære Herre« (se S. 101-2), ligesaavel som i Guds-Ord-Salmerne (se S. 92).

Tavsens Salmebog.

I denne træffer vi kun en enkelt ny Jesussalme, den vistnok opr. danske Bearb. af Ps. 45: »*Mit Hjerte opgav et lystigt Ord*« (Th. III), der efter Overskriften er »en ret Bryllupsvise om Christo og hans aandelige Brud at sjunges som: Af Hjertens Grund«, altsaa rimeligvis paa en verdslig Vises Melodi. Den gmltestamentlige Bryllupssang er blevet noget tung i Overførelsen, idet det ikke er lykkedes Forf. at afstrejfe det historisk kulturbundne, men den har dog Lighedspunkter med Elskovslyrikkens Tone: for det første Begyndelsen: Udtalelse af Beslutningen om at skildre den elskede (Str. 1, L. 1-4), dernæst Lovprisningen af den elskede som »den allerskønnist af Menniske er født, — den mægtigste, der jeg haver kendt«, samt Bønnen om at se mildelig til os. (Str. 1, L. 5-10) — Saa træder det gmltestamentlige Præg mere uformidlet frem i de følgende Strofer. Der udtales Ønsket om Lykke og god Regering for den, hvis Herskeregenskaber prises, nemlig Christus, der her tiltales som Gud, stadig i Bønnens du-Form; og i denne fortsættes den lovprisende Beskrivelse, hvorpaa Sangen vender sig til Bruden i de Gyldenstykkes Klæder, at hun skal glemme sit Folk og sin Faders Hus, saa skal hun prydes indvendig med Troen og udvendig med Kærligheds gyldne Bræmme. Nu kommer atter en Forsikring til Christus om, at »jeg« og de, hvis Følelser »jeg« tolker, skal prise hans hellige Navn med Gerning og Ord. (Str. 4-6). — Str. 7 giver endelig den historiske Forklaring og poetiske Udlægning:

Jøderne sang denne Salme om Kong Salomon. Christe, du er denne min Konning. Den hellig Kirke er din Dronning, hvis Prydelse er Kærlighed, medens dine Vaaben er Guds Ord og dine Klæder Manddom, der dufter herligt for de Christne. Und os alle at bo med dig! —

Som Responsorium hertil er sat Th. IV: »*Verdsens Vælde med sit Bælde [ɔ: Overmod] haver jeg forsmaaet med alle*«, en frisk og om Elskovslyrikken stærkt mindende, rimet Overs. af Regnum mundi*): Jeg har forsmaaet verdslig Glans af Kærlighed til min Herre Christ. Saa snart jeg fik ham at se, fik jeg ham særdeles kær, »betroede [ɔ: troede] ham vel i Glæde og Ve, jeg elskte ham uden al Galde«. — Salmen og Responsoriet optages kun i Thom. og i ganske enkelte af d. 17. Aarh.'s Salmesaml.

Den samme Ps. 45 er i Thom. behandlet langt mere frisk og folkeligt, uden Klæde-Symbolik, historisk Forklaring og Udlægning, til en dansk Mariavise-Melodi, idet Peder Palladius har søgt at fortrænge den gamle katolske Brudevise »Mariskjold«**) med Salmen »*Hjælp os, O Herre Jesu Christ, Gud Faders Søn,* vor eneste Frelsermand forvist, og altid hør vor Bøn. Saa vorde jo Jesus vor Skjold i hver en Vaade«, hvormed »ærlige Quindfolk« kunde synge Brude til Senge. Den optoges dog kun hos Thom. og saa godt som slet ikke i d. 17. Aarh.'s Salmesaml.

Thomissøns Salmebog.

Hos Thom. træffer vi som sagt nogle omdigtede Mariaviser og en Jesusvise af middelalderlig Oprindelse, der alle hører til

Den subjectivt tilbedende Type.

Th. IX: »*Jeg vil mig Herren love, som alle mine Synder bar*« har til Overskrift: »Jeg vil mig en Jomfru love. Er en gammel Sang om Jomfru Maria, Christelig forvendt Jesu Christo til Lov og Ære«. Hans Thom. har selv forvendt den; men af den katolske Original kender vi nu kun den i Overskriften citerede Begyndelseslinie. Salmen har Elskovslyrikkens Præg. Først kommer to Indledningsstrofer med Beslutningen om at lovprise og Bønnen om Naade dertil. Nu begynder da Lovprisningen (Str. 3-4): Han lignes ved Solen den klare, — ledsaget af Beslutningen om at give mig ham i Vold, og af Løftet til Jesus i Bønnens »du«-Form om at tjene ham (3), samt Lovprisning af hans himmelske Herlighed. Da bryder i Bønnen Syndsbekendelsen frem (bl. a. med Udtrykket af Ps. 51, 7) og Ønsket om den inderlige Livsforbindelse ved Aandens Fornyelse af Hjertet (Ps. 51, 12-13) (Str. 5-8). Bønnen fortsættes i Str. 9-10 under epithetisk Tilbedelse — o Jesu Morgenstjerne, som Balsom sødeste Lugt, du velsignede Frugt, du Livsens Herre — som Bøn om Hjælp for Dommen og i Dødsstunden. — Vi lægger Mærke til den om Poenitentsesalmerne mindende Anvendelse af Ps. 51. — Skaar I S. 618 ff. har en særdeles

*) Efter Palladii: Pia Quædam Cantica 1554 gengives her Texten: Regnum mundi et omnem ornatum seculi contempsi propter amorem Domini mei Iesu Christi. Quem vidi, quem amavi, in quem credidi, quem dilexi.

**) jfr. D. g. Folkev. II S. 519 ff. og III S. 881.

værdifuld Paavisning af Mariaudtryk parallelle med de i Salmen brugte. Denne optages fra Thom. i Kingo og Pont.

Th. X: »*Maria hun er en Jomfru ren*« er ogsaa en af Hans Thom. foretagen Omarbejdelse af en katolsk Mariavise. I »Två gammalsvenska andliga dikter« (Uppsala 1915) har Erland Hjärne fremdraget en svensk Parallel til vor Salme og raisonneret over Forholdet mellem disse to Texter og over de litterære Kilder for de enkelte Udtryk. Textens Offentliggørelse er her værdifuldere end Raisonnementerne*). Forholdet mellem den danske og svenske Text er sikkert, som Pastor Severinsen kort og sundt har bedømt det i Kirke-Tidende I Nr. 24 ($^{11}/_{6}$ 1916), dette, at de begge er Omdigtninger af en Mariavise, hvilket stemmer med Thom.'s Overskrift »Maria hun er en Jomfru ren etc. Christelige fovendt Jesu Christo til Lov og Ære.«**) Maaske er Mariavisen oprindeligere i Danmark end i Sverige; Rimene kunde tyde derpaa. Ligesom Severinsen mener jeg, man paa Grundlag af de to Texter vilde være i Stand til at rekonstruere Mariavisen. Kun tager han fejl med Hensyn til dennes Begyndelse. Den maa, naar man iagttager den Maade, Thom. plejer at citere paa i sine Overskrifter, have lydt »Maria hun er en Jomfru ren, hun unde . . .«. Det bliver da først i Str. 2, at den direkte Tiltale kommer (jfr. Mariaviserne Br. & H. VI og XII og Forholdet i »Jeg vil mig Herren love«). — Indholdet har svagt Tilløb til den koropregnende Lovprisning: »Vaare Verdsens Mestre paa en Sted« — »Profeterne af den hellig Aands Naade«, — har gentagen Forsikring om, at jeg (den enkelte) vil lovsynge Jesus (Str. 4 og 5), gentagende Kredsen om Forløsningen Str. 1, 3 og 4: Du løste naadelig Verden al af Adams Fald***), og gentagen Bøn om Hjælp i Dødsstunden (Str. 2 og 6). Baade det epithetiske (Str. 4) og Syndserkendelsen: »Mine Synder ere som Sand i Strand, mangfoldig som Sol i Strimer« (Str. 6) har ogsaa Plads i Salmen. — — Salmen optages i Kingo og Pont.

Den middelalderlig-katolske Jesussang har i Thom.'s Slmbog en Aflægger i *Th. XI:* »*Jesus han er en sød Hukommelse*«, der har Overskriften »Jesu dulcis memoria dans vera cordis gaudia«, men ikke er en direkte Oversættelse af den bekendte »Jubilus de nomine Jesu«, som alm. har været tillagt Bernhard af Clairvaux, men som Dreves & Blume (II S. 37) fraskriver ham paa Grundlag af B. Hauréau's Undersøgelser. Jeg regner det ikke for usandsynligt, at den er en Overs. af en latinsk eller tysk mig ubekendt Udløber af denne Sang (jfr. f. Eks. den Beckman

---

*) Kilderaisonnementerne rammes af Fredrik Paasches ædru Bemærkning i »Lilja« S. 31: »Man maa være forsigtig med at fastslaa »Kilder«. Middelalderens religiøse Kundskab kommer ikke gennem dette eller hint Enkeltværk som gennem en smal Rende; den fylder en hel Verden af Litteratur og Kunst; den har levet i Forkyndelse og i Samtale, som aldrig blev nedtegnet.«

**) jfr. min Bemærkning om Thomissøns Overskrifter her foran S. 109.

***) Dette kan, modsat Severinsens Mening, udmærket godt have været sagt om Maria, sml. f. Ex. den middelalderlige Text af »Maria zart« og »Salve Regina«.

S. 213 citerede Jesussang fra Basilius Förtsch's Geistliche Wasserquelle i 4 Str. á 6 Linjer). For Resten maa vist Hans Thom.'s Text med Str. 1's identiske og uforstaaelige L. 4 og 7 være korrumperet, hvilket kunde tyde paa ældre Oprindelse. Om »Jesu dulcis memoria« minder mange Udtryk i Str. 1 og den i hele Salmen gennemgaaende bestandige Nævnelse af Jesusnavnet. Str. 1-2 er Epithethyldest: Jesus er *en sød Hukommelse, den ganske Verdens Frelser, Hjertens søde Mjød, Livskilde* og *Sjælens Føde* (Str. 1 med Undtag. af de meningsløse Linier 4 og 7), *de gamle Forfædres Skjold, deres Attraa og Begæring, det søde Englebrød,* som sendtes ned af Himmelen og fødde Guds Folk i 40 Aar (Str. 2 — jfr. Joh. 6, 31 ff.). — Str. 3-5 fortæller Frelseshistorien: Jesu Komme (med de alm. Juleudtryk), hans Død, hans Herlighedssæde og hans Genkomst til Dom, saa at de minder om Apostolicums 2. Artikel. — Salmen optages kun fra Thom. i nogle af d. 17. Aarh.'s Salmesaml.

Ligesom den sidstnævnte Salme har søgt bort fra det udelukkende epithetiske, træffer vi dette mindre fremtrædende i en af H. Thom. selv foretagen Mariavisebearbejdelse *»O Jesu, hør mig for din Død«* Th. XVIII, der er sammenstykket af let ændrede Strofer af Hr. Michaels »Jomfru Marie Rosenkrans« (se Br. & H. S. 8 ff. og Nutzh. II, S. 52-58, særlig S. 57 Noten). Salmen falder i 2 Afsnit + en afsluttende Strofe og har næsten Form af en Samtale mellem Sjælen og Jesus, idet Str. 1-5 er formede som den enkelte Sjæls Bøn til Christus, sluttende med Forsikringen om Jesu Vilje og Magt til at hjælpe med Ordene »du siger til Mand og Kvinde«, og Salmen derefter fortsættes som direkte Tale i Jesu Mund til Menneskene i Almindelighed (Str. 6-11). I Sjælens Tale træffer vi de kendte Jesussang-Momenter: Bøn om Bønhørelse, om Hjælp, Frelse og Trøst »af Himmelens Højhed«, Bøn om, at Sindet maa regeres af Christus*), Forsikringen om Vilje til at tjene ham, og Bøn om Naade til at synge og tale om hans Hjælp mod Synd og Helvedes Pine, samt Forsikring om hans Villighed til at hjælpe. Derimod ligger den epithetiske Lovprisning mærkelig nok i første Strofe af Jesu direkte Tale: Jeg er *den Sol, som altid skinner.* Dit Vand vender jeg til Vin. Jeg er *Paradises rindende Kilde.*

Jesus dvæler ved sin Magt til at frelse Syndere ved Dommen (Str. 7-9) og tilføjer saa i Str. 10-11 Trusel og Formaning om ikke at staa ham imod, hvilket giver denne Del af Salmen samme Præg som de moraliserende Salmeviser. — Str. 12 samler i Forfatterens Mund Salmens Indhold: Saaledes lægger Jesus Djævelen øde og rejser dem af Døde, som Synden dræbte. — Salmen optages i Kingo og Pont.

Overgang til reflekterende Type.

Th. Poen. VIII: »Alene til dig Herre Jesu Christ« er en af Hans Thom. selv foretagen Overs. af »Allein zu dir Herr Jesu Christ« (Wack. III,

*) Man mærke Udtrykket: Der beder jeg om i samme Stund *med alle Guds Helgens Skare.*

201-4) der af nyere Forskere tilskrives Konr. Hubert (saaledes Spitta Gösch. S. 86). Oversættelsen er vistnok foretaget efter den Val. Bapstske Text (Wack. III, 203) og har i hvert Fald ikke Straszburgertextens Afvigelser. — Den er Bønssalme, rettet til Christus, og der er et eget Inderlighedspræg over den med et Udtryk som, at jeg »maatte din Sødhed ret inderlige kende«. Der er stærk Syndsfølelse, Haab til Christi Forsonergerning: Sig til din Fader, at du frelste mig med dit Blod — (et ved d. danske Overs. forstærket Træk, der minder om Mariavisernes Forbeder-Motiver jfr. dog 1. Joh. 2, 1), — Bøn om en christen Tro til Enden og om Hjælp i Dødsstunden. Str. 4 er Doxologi for Gud Fader, Jesu Christ, *vor Broder kær*, og d. Helligaand. — — Salmen optages i Thom., Kingo, Pont. & Guldb.

Th. XII: »*Velsignet være Jesu Navn*«, der dog ikke har Bønnens direkte Tiltale, men er en belærende Vise om Jesunavnets Herlighed og Kraft. Salmen findes paa Dansk først i H. Thom.'s Slmbog 1569, medens den allerede 1567 træffes i den af Laur. Petri udgivne »Then Swenska Psalmeboken förbätrat«. Beckman (S. 210 ff.) og Nutzh. (II S. 46 ff.) regner den for opr. svensk, Skaar (I, S. 527) og ældre svenske Hymnologer for dansk*). — Indholdet er stærkt bibelsk: en Lovprisning af Navnet med Citering af Filip. 2, 10 og Acta. 4, 12, samt Lovprisn. af Jesu Magt med Ord af Matth. 11, 5 og Forjættelse om Naade ved Dommen for dem, der paakalder det Navn. Str. 5 er Forfatterhenvendelse: I denne Vise kan vi se, hvor vi alle bør love og prise Jesu Frelser-Navn. — Salmen optages i Kingo og Pont.

Den reflekterende Type.

Th. XVI: »*O vi arme Synder, vore Misgerninger*« er en af Hans Thom. selv besørget Overs. af Hermann Bonn's »O wir armen Sünder« (Wack. III, 849-50), der er skreven til Melodi af det middelalderlige Judasvers »O du armer Judas« (Wack. II, 616-18), af hvis 1ste Linie der ogsaa er Genklang. — Det er en objectivt prædikende Salme, der stærkt skildrer Syndernes Fordømthedsfølelse og Guds uforskyldte Naade i Christus og derved trøster dem og opfordrer til Glæde. — Salmen optages i Kingo og Pont., og synes, saa længe den stod i Salmebøgerne, at have været meget yndet.

Th. XVII: »*I Synd og Sorg mig fødte min usle Moder*« er en af Jac. Madsen Strobius forfattet Salme, hvis Form i Str. 1-2 er berettende om Menneskets Elendighed (mærk Ps. 51, 7 i Indledn.linien) og Frelsen ved Christus. Str. 3 er Syndsbekendelse, Str. 4 Lovprisning af Christus som vor Trøst med noget af Epithettonen, og Str. 5-7 Bøn til Christus om Styrkelse og Renselse og Tak for Ordet. — Salmen optages kun i Thom. og derfra i ganske enkelte af d. 17. Aarh.'s Salmesaml.

---

*) Sprogligt synes Str. 1 mig oprindeligst i d. svenske Text, medens Rimene i de andre Strofer nærmest tyder paa dansk Ophav, ligesom den svenske Text i Str. 3: »Stoor fahre är medh osz alla« forekommer mig at være en bevidst Rettelse fra Danskens: »Hand dem bønhører alle«, der har syntes Laur. Petri stridende mod Matth. 7, 21.

Den objectivt berettende Type.

Niels Hemmingsens »ny Vise, udi hvilken foregives, hvorfore Verdsens Frelsere skulde være Gud og Mand« fra 1570 »*Adams store Ulydighed*«, (Th. VI) medtages her, fordi den allerede indskydes i Trykket af første Oplag og findes i det kgl. Bibl.'s Exemplarer B og C (derimod ikke i A). Salmen er en rent dogmatisk Udredning af den luthersk-anselmske Forsoningslære i dramatisk Form. Fra Luthers »Nun freut euch« har den altsaa laant baade Emne: Frelseshistorien, Form: den dramatiske med Forhandling i Himmelen og med Christi direkte Tiltale til Mennesker med Klang af Matth. 11, 28 og med Fordringen om Tro, samt endelig Talen om de praktiske Frugter, Troen og Forløsningen skal bære i Menneskelivet. Men der er den store Forskel, at medens det dramatiske hos Luther indføres ved Faderens Tale til Sønnen, optræder her allegorisk Guds Egenskaber i Samtale: Guds Mægtighed, Retfærdighed og Barmhjertighed fremsætter hver deres Krav, hvorefter Guds Visdom svarer, at de alle maa tilfredsstilles, hvorpaa den opstiller Spørgsmaalet: Hvem er saa mægtig at kunne afværge Døden uden Gud selv? — Men hvem bør bære Syndens Skyld uden et Menneske, der lider for alle, ligesom Adam fordærvede de andre (jfr. Rom..5, 18-19). Altsaa kan ingen hjælpe uden Gud og Mand. — Salmen optages kun i ganske enkelte af d. 17. Aarh.'s Salmesaml. og dør dermed bort.

Verdenslivet.

Vi har talt om de i snævrere Forstand til Kirkeaaret og dets Fester knyttede Salmer samt de ret fast afgrænsede Salmegrupper, der samler sig om det egentlige kirkelige, Kirkens Naademidler og dens Lære. Desuden om de Salmer, der udtrykker Hjertets subjective Forhold til det centrale, gennem Syndsbekendelsen og Jesustilbedelsen. Vi kommer da til de Salmer, der, om de end kan optages ved Gudstjenesten, maaske endog med fast Plads i Kirkeaaret, dog er udsprungne af og giver Udtryk for den enkelte Christens Grundstemning, *saaledes som den er bestemt ved hans Liv i Verden*, Sange, der altsaa er Salmer i Kraft af Kirkefølelsen i Dagliglivet (jfr. 1. Cor. 3, 16), af Tanken om det almindelige Præstedømme og endelig af deres bibelske Oprindelse. Man vil derfor ogsaa i mange af disse Salmer spore flere Træk af den primitive Religiøsitet med dens eudaimonistiske Bøn end i de tidligere behandlede Salmegrupper.

Medens i den katolske Tids Digtning Dødsøjeblikket fremtræder som det alt bestemmende Skæbneøjeblik, hvorom ligesom al Bøn samler sig, skaber nu Trangen til at leve Dagliglivet under dets

vekslende Kaar til Guds Ære en betydelig og stadig voksende Gruppe af Salmer. Ejendommeligt er det, at ikke blot den første Gennembrudstid med dens Forfølgelse og Kampe, men ogsaa, og i langt højere Grad, de følgende Tider i det store og hele betragter Verdenslivet som en Modgang. Grundstemningen er Følelsen af, at man staar ret ensom midt i en ond Verden, har meget at kæmpe imod og overfor dette maa slaa sin Lid til Gud og hans Styrelse, idet man i Salmens Bøn eller Formaning arbejder sig gennem Uroen frem til Fortrøstning og Haab. Den Side af Gudsbilledet, som stærkest fremtræder i disse Salmer, er derfor Betragtningen af Gud som Opholderen, det almægtigt styrende Forsyn og den opdragende Fader, selv om Tanken om Jesu Frelsergerning ogsaa fremhæves som Tillidsmotiv.

De forskellige Salmer, der i Aarhundredets Løb opstaar af denne Art, repræsenterer ikke saa meget ny Typer som forskellige Sider af og Variationer i den ene og samme Grundstemning. Der vil derfor næppe være Grund til skarpt at overholde Periodedelingen, saa at den hele Undersøgelse tvedeles. Ej heller vil der være Grund til, som Hans Thomissøn, at klassificere de herhenhørende Salmer (og enkelte ikke herhenhørende) efter to Grupper: 1) Korset, 2) Bøn og Taksigelse, idet mange af hans Salmer under Overskriften »Bøn« handler om Korset, og mange af Salmerne under Overskriften »Korset« er helt eller delvis i Bønnens Form. Derimod vil jeg anse det for rigtigst at gaa frem paa lignende Maade som ved Festsalmerne, særlig Julens, hvor vi saa, hvorledes den samme Grundstemning, Glæden, prægede sig ud i forskellige Typer, der atter blandedes, altsaa at søge det fælles, idet vi da her gennem vor Oversigt først vil søge at paavise, hvorledes den fælles Livsstemning, idet den spejler sig i de forskellige Gemytter, tager flere eller færre Enkeltmomenter med op, medens vi derpaa i de følgende Enkeltundersøgelser vil faa Lejlighed til at se, hvorledes denne fælles Livsstemning væsentlig paa Grundlag af de Bibeltexter, hvorfra Salmerne har deres Udspring, fremtræder i forskellige stilistiske Former, Formaning, Reflexion, Bøn og ofte Gensvar fra Guds Side, hvilket tidt kan veksle i samme Salme eller fordeles og skabe forholdsvis selvstændige Sideformer eller Salmearter. — Den hele Salmegruppe er i overvældende Grad præget af de gmltest. Psalmer. Det psykologisk karakteristiske for d. 16. Aarhundrede er altsaa,

at netop disse kan give Udtryk for dets Livsfølelse, uden at de i stærkere Grad omformes, ligesom Undersøgelsen vil vise, at naar Tiden danner nye Salmer om Verdenslivet, er de væsentlig skabt i den gmltest. Psalmes Billede og Lignelse.

I Verdenslivs-Salmerne fremtræder i Almindelighed 3 Hovedmomenter: Det første er Beskrivelse af den troendes Lidelser og fortrykte Tilstand samt Skildring af de ugudelige Fjender. Dette Moment bevirker en væsentlig Lighed mellem disse Salmer og Guds-Ord-Salmerne, og Grænsen mellem disse to Grupper er ikke altid fast og klar. Ligeledes vil dette Moment gøre, at rent tidshistoriske Viser kan have listet sig med ind i Salmebogen. Forskellen mellem disse og de egentlige Salmer vil bero paa, om det til en bestemt Tid og Sted knyttede Lejlighedspræg er bevaret, eller det er afstrejfet og almindeliggjort. — Til dette første Hovedmoment slutter sig ofte Betragtninger over Forholdet mellem Lykke og etisk Værdi, Lidelsens Betydning i Guds Forsynsstyrelse; og herved bliver der en jævn Overgang fra disse Salmer til den moraliserende Salmevise. — Det andet Hovedmoment er Udtalelsen af Menneskets Tillid til Gud. For saa vidt denne Tillid er støttet paa Betragtningen af bibelhistoriske Exempler, kan Salmen blive væsentlig præget heraf, og derved skabes en Særtype, vi ogsaa har truffet inden for de beslægtede Salmer om Guds Ord. — Det tredie Hovedmoment er endelig Bøn om Guds Hjælp eller Tak for denne.

Det skal nu først paavises, hvorledes disse Grundelementer fremtræder i deres forskellige Afskygninger i de forskellige Salmer, der ligesom danner Hovedtypen, som udtrykker det 16. Aarhundredes Grundstemning overfor Verdenslivet. Derefter skal ved en Gennemgang af de enkelte Salmer indenfor hver Periode for sig deres Oprindelse og deres Form fastslaas, og siden skal de enkelte Salmer i løsere Tilknytning til den store Fællesart samt de tilgrænsende Salmearter nøjere undersøges og rubriceres.

For at give Læseren Lejlighed til indenfor den følgende Oversigt at kontrollere de gmltest. Psalmers Indflydelse skal det foreløbigt opregnes, hvilke herhenhørende Salmer der hviler paa saadant Grundlag:

A. 16 (Ps. 14) — A. 32 (Ps. 124) — T. 12 (Ps. 115) — T. 22 (Ps. 126) — T. 24 (delvis Ps. 46) — »Hvi storme —« (Ps. 2).

Kors I (Ps. 3) — II (Ps. 4) — VI (Ps. 43) — VIII (Ps. 52) —

IX (delvis Ps. 73) — X (Ps. 37) — XI (Ps. 119) — XII (Ps. 121) — XIII (Ps. 137).

Bøn IX (Ps. 13) — X (Ps. 31) — XII A*) (delvis Ps. 71) — XIII (Ps. 79) — XIV (Ps. 91) — XVII (Ps. 120).

Taks. X (Ps. 114) — XII (Ps. 124) — XIII (Ps. 139) — XXIV (Ps. 115).

Øvrigh. III (Ps. 20).

Verdenslivs-Salmernes Indhold.

1. Hovedmoment: Lidelserne og Fjenderne:

Snart er det den enkelte troendes Lidelser, der skildres, snart Menighedens som Helhed; men idet de enkelte Salmer er Menighedens Fælleseje, der enten kan synges i Fællesskabet eller nynnes af den enkelte i Ensomheden, bliver denne Forskel uvæsentlig. Man føler Angst og Sorg (Kors I, 2 — Kors VI, 3 — Kors XIII, 1 — Bøn X, 6 og 7 — Bøn XII, 1) eller fristes til Vrede (Kors IX — Kors X, 1); Verden er som en glat Is (Kors XXI, 1), man føler sig ensom midt imellem Fjender (Kors I, 1 og 2 — Bøn X, 9 — Bøn XVII, 3 og 4) skyet af Venner (Bøn X, 9) spottet og forhaanet (Kors XIII, 2 — Bøn X, 8) forfulgt (Kors I, 1 — Bøn X, 10) maaske beskyldt for Kætteri og Oprør (Kors X, 17 — Bøn XVII, 4 — Taks. XII, 4) og udsat for Myrderi og Ødelæggelse (Bøn XIII, 7). Alle disse Momenter skyldes gmltestamentlige Psalmemotiver, paa Billedet om den glatte Is nær.

Fjenderne nævnes og skildres: Først og fremmest Djævelen, den gamle Fjende, som bruger stor Magt og Argelist imod os (T. 24, Str. 1 — Kors XX, 2 — Bøn XII B, 1 — Bøn XVIII, 5 — Bøn XXVIII, 1) dernæst Verden og vort eget Kød, et samlende Udtryk, der skyldes Luthers lille Kathek., igen hvilende paa 1. Joh. 2, 16 (Kors XX, 1 sml. Taks. XXIV, 8: »Satan, Vellyst, ond Forargelse og Legems Begær« samt Bøn III, 3: »Satan, Kødsens List og Verden«). Betragter vi den gmltest. Psalme som Grundlaget for denne Salmeart, maa vi lægge Mærke til den paa nytestamentlige Momenter hvilende Spiritualisering, der her har fundet Sted; thi de gmltest. Psalmer har kun nævnt den ydre Modgang. Derfor træffer vi ogsaa i lige saa høj eller højere Grad Nævnelsen af ydre Modstandere. Den psyko-

*) Bøn XII har jeg regnet for 2 Salmer, A og B. Den sidste af disse begynder med Str. 5, (Str. 6 bliver altsaa Bøn XII B. 2 o. s. fremd.).

logiske Berettigelse for Samstillingen af ydre og indre Fjender er den, at dels glider næsten nødvendigt, naar Anfægtelser og Fristelser skildres som en Kamp, indre og ydre Strid rent sprogligt over i hinanden (se den sproglige Oversigt Cap. IV § 2), dels betragtes i mange af disse Omarbejdelser af gmltestamentlige Psalmer den troendes Modstandere som Guds Fjender — og følgelig som Djævelens Redskaber og Tjenere.

Som Djævelens Hjælper til at pine de fromme fremtræder Sygdommen (Bøn XXVI, 4, sml. Bøn XIV, 2, 3), men navnlig andre Mennesker (A. 32, Str. 2 — II 31, Str. 2 — Kors I, 1 — Taks XXIV, 3), og disse kaldes da »uhellige« (Kors VI, 1), »ugudelige« (Kors IX — Kors X, 8 og 19 — Kors XX, 7 — Bøn XXVI, 12 og 13 — Taks XIII, 9), Doeg's Slægt (Bøn XXVIII, 4 efter Ps. 52 jfr. 1. Sam. Cap. 21 og 22), Hedninger, der forsamler sig mod Guds Arvedel (Bøn XIII, 1 — »Hvi storme —« Str. 1) — alt Udtryk, der hviler paa gmltest. Psalmer — dog ogsaa: Voldsmænd og Kættere (Bøn XII B. 2).

De karakteriseres enten mere i Almindelighed ved deres Ondskab (A. 16, Str. 1 og 4 — Kors VI, 1 — Kors X oftere — Bøn IV, 4 — Taks. XXI, 1) og dermed deres Blodtørst (Kors X, 17 — Bøn X, 10 — Taks. XII, 3 og 4 — Taks. XIII, 9 — jfr. Bøn IV, 1 og Bøn XIII, 2, 3 og 7), hvortil slutter sig Vilddyrbilledet, der ligger i Omtalen af Tænderne (A. 32, 3 og Kors I, 5) m. Hens. t. de menneskelige Fjender, og i Glosen »opsluge« om de aandelige (T. 24, 3) — eller mere specielt ved deres Hovmod og Stolthed (Kors VIII, 1 — Kors IX — Kors X, 19 — Kors XI, 3 — Bøn X, 18), idet de forlader sig paa verdslig Magt og Rigdom (Kors VIII, 5 — Kors IX — Kors XII, 2 — Kors XVI, 4 — jfr. ogsaa Tanken A. 16, Str. 4 Slutn.), samt ved deres svigefulde, spottende og bagtalende Tunge (sml. Bøn XVIII); den skærer som skarpe Rageknive (Kors VIII, 2 efter Ps. 52, 4) og udbreder falsk Lærdom, der er som »den stærkes Skud, som Djævelens skarpe Pile, som Ild, der Enebærtræ brænder ud« (Bøn XVII, 2 efter Ps. 120, 4)*). En saadan Karakteristik af Fjenderne som svigefulde og spottende findes f. Ex. A. 16, Str. 5 — Kors X, 7 — Kors XI, 3 — Bøn XIII, 2 — Taks. XIII, 9.

Hele denne Karakteristik af de ugudelige hviler paa gmltest.

---

*) Billedet om »Djævelens gloende Pile« er derimod i Bøn XIV, 2 brugt om Pestilentsen. Udtrykket er her dannet ud fra Ps. 91, 5 og Ef. 6, 16.

Psalmegrundlag. — Mere specialiserende nævnes det, at Fjenderne skænder Kirker og Skoler (Bøn XIII — XXVIII).

Blandt Fjenderne nævnes som Christenhedens særlige Modstandere Tyrken (Bøn XXVI 4 & 7), Tyrken og Paven (Bøn IV, 1), Tyrker og Muscovitter (Bøn XVII, 3). Dette tidsbestemte Træk ser vi altsaa her indføjet i en Psalme-Bearb. (Bøn XVII).

Modgangen og Forfølgelsen betegnes oftere ved Navnet »Korset« (Kors II, 3 & 4 — Kors X, 5 — Kors XII, 3 — Kors XXI, 2 & 9), hvilket nytest. Udtryk (fra Matth. 16, 24) altsaa hyppigt indføjes i Psalmebearbejdelser. Den føles som Bølger, der slaar sammen om Sjælen (A. 32, Str. 2), eller Snarer, der holder den fast (A. 32, Str. 3 — Bøn XIV, 2), og i Forhold til Gud kan Modgangen bibringe Mennesket den Følelse, at Gud har forladt det (Bøn X, 17), skjult sit Aasyn (Kors XIX, 1 — Bøn IX, 1 efter Ps. 13, 2 — Taks. XXI, 4), saa at Mennesket er under hans Vrede (Bøn XIV, 4), der er som brændende Ild (Bøn XIII, 5 efter Ps. 79, 5), eller at Gud helt har glemt det (Bøn IX, 1), hvilket dog i Kors I, 1 blot betegnes som Fjendernes falske Tale, som de gerne vil indbilde den troende for at faa ham til at tvivle om Guds Hjælp. Alle disse Momenter hviler paa Sprogbrugen i de gmltest. Psalmer.

Bimoment: Lidelsens Betydning.

Mennesketanken tumler med Problemet om Lidelsens Betydning i Guds Forsynsstyrelse, og Betragtningen af Korset bliver da i det væsentlige en dobbelt, for saa vidt man i det hele taget søger at forlige sig med det. Hyppigst ses Lidelsen som Straf eller Revselse: »dit skarpe Ris og Straf saa haard« (Bøn XXVI, 3 — »Ris« er et bibelsk Udtryk, f. Ex. Ps. 89, 33) »mangfoldig er og Syndsens Straf« (Bøn XII B. 2 — jfr. Bøn XIV, 4); Straffens Retfærdighed anerkendes fuldtud (Bøn XIII, 7 — Bøn XXVI, 5 — Bøn XXX, 2), og som dens Formaal ses det at opdrage Mennesket til Visdom og Tak, Omvendelse og Lydighed (Kors XI; 1, 2 & 4 frit efter Ps. 119, 67 & 71 — ligeledes den udenfor Hovedtypen staaende moraliserende Salmevise Kors XIV, 7 & 19, jfr. ogsaa Taks. XII, 6), saa at Guds Lov derigennem bliver Mennesket »sødere end noget paa Jorden«, ja, »fast bedre end tusind Pund baade Guld og Sølv og end al Verdens Gods dertil og al hendes Gunst og Ære« (Kors XI, 4 — frit efter Ps. 119, 72). Medens dette Synspunkt mest er grundet i den grublende Forstand og den gruende Samvittighed og er særlig gmltestamentligt, dikte-

res det andet Svar paa Spørgsmaalet mere af Kærlighedsfølelsen og Martyrmodet og er mere nytestamentligt. Korset er en Ære: Gud revser dem, han har kær (Kors XXI, 7 — jfr. Hebr. 12, 6); vi skal være lig Christus og Apostlene i Korset for at faa Ærens Krone hist (Kors XXI, 9 — jfr. 1. Pet. 4, 12-13 ff. med Parallelsteder og Jak. 1, 12 — saaledes ogsaa i den moraliserende Vise Kors XIV, 3 og den tidshistoriske Vise Kors XVIII, 11), jfr. II. 31, Str. 3: »Sin Søn vilde han ej spare [Rom. 8, 32], hvi vilde vi da fri være?«

Men Tanken kan ogsaa søge ud af og bort fra Lidelsen. Haabet søger at finde Hvile i, at Gud fører sine Helgen underligt og giver dem Glæde og Trøst i Korset (Kors II, 2 frit efter Ps. 4, 4), Gud velsigner det lidet, den retfærdige har, og kender hans Trang og Dage (Kors X, 8 & 9 efter Ps. 37, 16 og 18); eller Mennesket kan rent fornuftsmæssigt og erfaringsmæssigt overfor Fjendernes Lykke trøste sig ved Rigdommens Forgængelighed (Kors X, 19 — Kors XVI, 14) og ved Ordet »alting til en Tid« (Kors XIX, 1 & 3).

Særlig trøster dog Mennesket sig paa gmltestl. Vis ved Tanken om Guds Hævn og Straf over Fjenderne. Denne kan ske ved en snarlig jordisk Tugtelse og Hævn: De skal afhugges som Græs og Urter grønne, skal oprykkes fuldstændigt (Kors X, 2 & 6 efter Ps. 37, 2 & 9 — Kors VIII, 3 & 4 efter Ps. 52, 7) — Buen skal brydes i deres Hænder, og Sværdet vendes i deres eget Hjerte, deres Arm sønderbrydes, og de skal svinde hastigt som Røg (Kors X, 7, 9 & 10 efter Ps. 37; 15, 17 & 20). Den snarlige Gengældelse ligger ogsaa i Kors XIX, 1 og Kors XX, 6 samt »Hvi storme« Str. 2 og 4. Derimod er det de ugudeliges evige Straf paa Dommedag, hvorved den anfægtede opmuntres og trøstes i Kors IX — Kors X, 20 — Bøn X, 13 & 18.

Ved de forskellige Maader, hvorpaa Mennesket trøster sig under Korset, er vi egentlig inde paa

2. Hovedmoment: Menneskets Tillidserklæring overfor Gud.

Mennesket udtaler sin tillidsfulde Forladen sig paa Gud (Kors I, 2 — Kors II, 1 & 6 — Kors VIII, 7 — Kors XII, 1 & 2 — Kors XIX, 1 & 2 — Kors XX, 5 — Kors XXI, 2 — Bøn IX, 5 — Bøn X, 3 — Bøn XIV, 5 — Bøn XXVI, 12 — Taks. XII, 6); »Vor Gud han er saa fast en Borg, han er vor Skjold og Værge« (T. 24, Str. 1)

— saaledes ogsaa med Ordet »Skjold« (T. 12 efter Ps. 115 — Kors XIX, 3 — Bøn XIV, 2 jfr. Ps. 91, 4 — Bøn XXX, 3) »min Klippe, min Styrke, Taarn og Fæste« (Bøn X, 2 efter Ps. 31, 4-5) »Klippe og Slot« (Bøn XII, 2 efter Ps. 71, 3) »min Styrke og Raad« (Kors VI, 1 — jfr. Ps. 43, 2) »min Trøst« (Bøn X, 11 — Bøn XIII, 10) »min Hjælper og *Ære*« (Kors I, 2 efter Ps. 3, 4).

Der kan i Tankerne dvæles ved Guds vældige Magt (T. 24, Str. 2 — II 31, Str. 2 — Kors XVI, 12 — Bøn X, 3 — Bøn XIII, 10 — Bøn XIV, 1 — Taks. X, 2 & 3 — Taks. XII, 2 & 5 — Taks. XIII, 7 — Taks. XXIV, 2), og oftere nævnes da hans Skabergerning (II. 31, Str. 2 — Kors XIV, 1 — Taks. XII, 8 efter Ps. 124, 8; jfr. Taks. XIII, 6-7: hans Skabelse af det enkelte Menneske efter Ps. 139, 13 ff. — ligesaa i Bøn XII).

I Tilliden til, at Gud vil benytte denne Magt til Frelse for sine troende, kan der fremtræde særlig nytest. Momenter, idet denne Tillid kan bygges paa Guds Løfter i Skrifterne (Kors XXI, 3 & 6 — Bøn XII, B. 4 — Bøn XVIII, 5 — Taks. XXI, 2) ofte med Henvisning til, at Christus med sin Død har frelst os fra Synd og evig Død (Kors XVI, 13 — Kors XXI, 8 — Bøn X, 4 — Bøn XIII, 10 — Bøn XXVI 12 & 13 — Bøn XX, 5 — Taks. X 5 & 6 — Taks. XXIV, 4). Tilliden kan tillige styrkes rent skriftmæssigt ved bibelhistoriske Exempler paa Guds Hjælp (Kors XVI, Stroferne 5 til 11 — Kors XXI, 4, 5, 6 — Bøn XXVI; 8, 9, 10, 11 — Taks. X, 3, 4, 6 efter Ps. 114 — Taks. XXIV, 5); men kan dog ogsaa fremstilles som grundet paa tidligere personlige Erfaringer fra den syngendes Side angaaende Guds Hjælp og Frelse (Kors I, 4, 5 efter Ps. 3, 6-8 — Kors XXI; 3, 4, 5 — Bøn X; 5, 6 efter Ps. 31, 3-9 — Bøn XII, 2 — Taks. XIII, 3 — Taks. XXI, 3, 4 — Taks XXIV, 2, 3, 4, 5, 6, 7). Herved mødes altsaa i disse Salmer ny Christenerfaring med gmltest. Psalmisterfaringer.

Udtalelsen af Tillid til Gud kan ledsages af en Udtalelse af egen Uformuenhed, en Tanke, der har Hjemsted i gmltest. Psalmer, men i Reformationstiden absolut drages stærkere frem som Hovedtanke (A. 32, Str. 1 — T. 24, Str. 2 — II. 31, Str. 1 — Kors XVI, 3 — Kors XX, 3; Tankens Udtryk her overført fra Ps. 127, 1 — Bøn IX, 2 — Bøn XXVI, 7 — Taks. XII, 1 — Taks. XIII 2 & 3 — Taks. XXIV, 9) samt af Menneskets Vilje til paa Grund af Guds gode Hjælp ogsaa at vove at lide paa ham og lide for ham

(T. 24, Str. 3 & 4 — Kors IX efter Ps. 73, 23 — Kors XIX, 2 — Kors XX, 4, 5, 7 — Bøn XXX, 3 — Taks. XIII, 8).

I nogle Salmer fremtræder Tillidsmomentet ikke som personlig Bekendelse, men som Formaning (Kors II, 4 eft. Ps. 4, 6 — Kors X, 3, 4 eft. Ps. 37, 3-5 — Kors XII, 3, 5 eft. Ps. 121, 3 ff — Kors XX, 7 — Bøn X, 18, 19 eft. Ps. 31, 24-25 — Taks. XXIV, 4 & 9 frit eft. Ps. 115). Det er maaske særlig i disse og lign. Salmer, — der i det hele nærmer sig en Art af den moraliserende Vise, — at Guds Beskærmelse, Frelse og Velsignelse skildres i større Almindelighed: Menneskets Arbejde bliver til Gavn og Velsignelse (Kors XII, 5, jfr. Bøn XIV, 6: »i Guds Kald vi saa trygge blive«), Gud gør den fromme herlig og skøn som et grønt Olietræ, der giver god Frugt (Kors VIII, 6 eft. Ps. 52, 10) og bevarer ham: »Solen skal dig ej brænde om Dag og Maanen ej om Natten plag'«, Graaden vendes til Glæde, Døden til Salighed, og »naar du gaar ind, naar du gaar ud, — — sin Lejde Gud dig giver med« (Kors XII, 6, 7, 8 eft. Ps. 121; 6, 7, 8), Gud giver Mennesket tilstrækkeligt af sine »gode Laan og Gave«, styrer den godes Vej og Sti og rejser ham af Syndefald (Kors X, 6 & 12 eft. Ps. 37 særlig V. 23, 24) og lader sit »Ansigts Skjul« være over ham (Bøn X, 14, 15 eft. Ps. 31; 20, 21).

Gud kan paa Grundlag af de gmltest. Psalmer skildres som den, der aarvaagent iagttager Menneskenes Færden i Jordelivet (A. 16, Str. 2 — A. 32, Str. 1 og særlig Kors XII, 4: »Den, som bevarer Israel, han sover ikke nogen Tid. Han slummer ej; men med stor Flid hans Øjen altid aabne staa« eft. Ps. 121, 4), ligesom han jo overalt tænkes direkte styrende og indgribende, ja, et enkelt Sted taler direkte imod Fjenderne (A. 16, Str. 4).

3. Hovedmoment: Bøn om Hjælp, Taksigelse.

Følelsen af det ængstende i Verdenslivet forbinder sig med Tillidsfølelsen overfor Gud og skaber som sit naturlige Udtryk Bønnen. Denne kan tage Sigte paa de bestemte Trængsler og truende Forhold, der piner den troende, og bliver da ligesom den gmltest. Psalmebøn en Bøn om Guds Udfrielse og Hjælp af den nærværende Nød (Kors I, 1 — Kors II, 1 — Kors VI, 1 — Kors XX, 1, 3, 4 — Bøn IX, 1, 2, 3 — Bøn X, 1, 2, 6, 12 — Bøn XIII, 1, 5, 8 — Bøn XIV, 1, 2, 3 — Bøn XXVI, 6, 7 — Bøn XXVIII, 1

— Taks. XIII, 10 — Taks. XXIV, 8 — »Hvi storme« Str. 1), eller Mennesket kan i nytest. Aand bede om Guds Hjælp til at tage den nærværende Nød op, uden at den bliver det til Fristelse og Fald; vi faar da Bønnen om Taalmodighed til at bære Korset (Kors XXI, 2 — Bøn XII, B. 6 — Bøn XVIII, 2 og 5) eller Tak, fordi Gud har skænket saadan Taalmodighed (Bøn XXX, 1). Der kan bedes om Oplysning og Vejledning paa Livsvejen (Kors II, 5 eft. Ps.. 4, 7 — Kors VI, 2 eft. Ps. 43, 4 — Taks. XII, 8 — Taks. XIII, 11 eft. Ps. 139, 24) og om Hjælp til at blive i et sandt Gudsforhold og et christeligt Levned (Kors XI, 2 — Kors XX, 3 — Kors XXI, 12 — Kors XVI, 12 — Bøn IV, 1 — Bøn XXVIII, 3) samt endelig om Guds Nærværelse og Bistand lige til den sidste Stund (Kors XIX, 3 — Kors XX, 4 — Bøn XIII, 12 — Bøn XXX, 1 & 4 — jfr. ogsaa Bøn XIV, 7).

Da Modgangen regnes for Guds Straf over Synden, er det naturligt, at vi ogsaa i disse Salmer finder Bøn om Syndsforladelse eller Tak derfor (Kors XI, 2 — Bøn XII, B. 5 — Bøn XIII, 8, 12 eft. Ps. 79 — Bøn XXVI, 11). I sidstnævnte Salme, Str. 2, har vi en hel Syndsbekendelse, ligesom vi i de egentlige Syndsbekendelsessalmer træffer Træk, der ellers er karakteristiske for de her behandlede Verdenslivs-Salmer.

Et for Tidens Religiøsitet meget betegnende Træk, der litterært forklares af disse Salmers gmltestamentlige Oprindelse, historisk-psykologisk af Samtidsforholdenes Uro og den sunde barnlige Tro paa Guds absolutte Beherskelse af alle Menneskeskæbner og Livsforhold, er det, at der i Bønnen ofte bedes om, at Gud vil udøse sin Hævn og Vrede over Fjenderne (Kors XIII, 5, 6 eft. Ps. 137, 7-9 — Bøn IV, 4 — Bøn XIII, 9, 10, 11: »Betale dem, Herre, siufoldelig« eft. Ps. 79, 12 — Bøn XXVI, 14 — Bøn XXVIII, 5 — Taks. XIII, 9 eft. Ps. 139, 19 — Taks. XXI, 1); og Begrundelsen er den, at Gud forhaanes og hans Magt vanæres, idet Fjenderne faar Lov at spotte og pine hans Folk, (jfr. A. 16, Str. 5 — Kors II, 5 — Bøn IV, 5 — Bøn IX, 4 eft. Ps. 13, 5 — Bøn XIII, 4, 9 & 11 eft. Ps. 79 — Taks. XIII, 10 eft. Ps. 139, 20 — Taks. XXIV, 1 eft. Ps. 115, 2) — sml. Udtrykket »for dit Navns Skyld og Ære« (Bøn XIII, 8 eft. Ps. 79, 9)*).

---

*) Smlgn. ogsaa den snarere til Takkesalmerne hørende Kors V, 2 eft. Ps. 23, 3.

Salmernes Oprindelse.

1. Periode.

I Malmøsalmebogen 1529 finder vi *A. 16:* »*Saa taler den uvise Mund*« og *A. 32:* »*Vaare Gud ikke med os denne Tid*«.

A. 16 er en famlende, nogenlunde meningsret, men langtfra slavisk Oversættelse af Luthers »Es spricht der Unweisen Mund wohl« (Wack. III, 4), der igen er en Bearbejdelse af Ps. 14. — I Str. 1-3 fortælles i berettende Form om de uvises hyklerske Bekendelse og Guds forgæves Spejden efter Retfærdighed. Str. 4-5 har Guds tordnende Formaningstale til de ugudelige: »Hvor længe vil I være vanvittige og ikke spare mit Folk?«*); men de første Linier af Str. 5 bryder dog et Øjeblik Sammenhængen ved atter at bruge 3. Pers. om de ugudelige. I Str. 6 udslynger Digteren det Spørgsmaal: Hvem skal frelse det arme Israel? og udtaler saa sit tillidsfulde Svar, at Gud vil frelse Folket. Salmen holder sig i Tavs., Thom., Kingo & Pont. og er i Grad. sat som Offertorium til 21. Sønd. eft. Trin.

A. 32 er en ualmindelig velformet Oversættelse af Luthers Bearb. af Ps. 124 »Wär Gott nicht mit uns diese Zeit« (Wack. III, 27) og har den Ejendommelighed, at den danske Overs. sammenarbejder Luthers Vise med Vulgatatexten, idet Str. 2, L 2 og 5 samt Str. 3 L 1, 2 og 7 tydeligt i deres Ordvalg hviler paa Vulgatas Formning. Str. 1 belærer Israel om, at det skal give Gud Æren for sin Udfrielse af Angst og Kvide. Han saa de vantro foragte og forfølge de Christne. Str. 2 beretter fra Menighedens Standpunkt om de fjendtlige Menneskers Vrede og Trusler; Str. 3 er en Lovprisning af Gud, der ikke gav os fangne under deres Tænder. I den danske Text er endnu tilføjet en extra Doxologi-Strofe. Opt. i Tavs., Thom., Kingo, Pont. og i Grad. ansat som Introitus 13. Sønd. eft. Trin.

I Chr. Pedersens Slmbog 1533 kommer endnu nogle Salmer af denne Art til.

Her forekommer første Gang os bekendt**) Salmen »*Forlen os med Fred naadelig*« (II, 31), en af den danske Bearbejder med 2 Strofer udvidet Oversættelse af Luthers »Verley uns Frieden gnediglich« (se Wack. III, 35 ff). Luthers Strofe er igen Oversættelse af Fredsantifonen »Da pacem, domine«, der atter er bygget over Ezekias' Ord 2. Kong 20, 19. — — De 2 første Strofer henvender sig i Bønnens Form til Gud med Anmodning om Fred og Erklæring om Tillid. Str. 3 vender sig derimod belærende til Menigheden: Om vi faar Modgang, er det, fordi det er Guds Vilje. Opt. i Tavs., Thom., Kingo & Pont., og Grad. bestemmer den til Afsyngelse hver Søndag, naar Præsten fører sig af Messeklæderne.

I 1533-Slmbogen forekommer ogsaa Luthers »Ein feste Burg ist unser Gott« (Wack. III, 32 ff sml. Spitta S. 88-111 ff), der bevares i den Skikkelse, vi kender fra 1536-Tillægget, *T. 24:* »*Vor Gud han er saa fast en Borg*«

*) Det kan bemærkes, at Udtrykket Str. 5: »I offuer forsmaa then armis raad«, hvilket har givet Kalkar (III, 408 b) Anledning til at opføre Ordet overforsmaa = dybt ringeagte, vistnok er fremkommet ved en fejlagtig Gengivelse af en plattysk Text, f. Eks.: »Ghy ouerst smaden des armen radt«.

**) Nutzhorns Oplysninger (I, 261 f) er ikke helt paalidelige.

(Bruun I, 176). Luthers Salme, der tager sit Udgangspunkt fra Ps. 46, men meget frit udvikler sin egen Tankegang, er helt igennem en »vi-Salme«, hvori Menigheden udtaler sin frejdigt tillidsfulde Tro. — — Str. 1 stiller de to store Modstandere lige overfor hinanden: Vor Gud og Djævelen. Str. 2 bekender den egne Uformuenhed; men der strider for os en vældig Herre, — og nu kommer en direkte Tiltale til den enkelte: Spørger du, hvo han er? Christus han hedder; han skal beholde Marken. Str. 3-4 udtrykker da Tilliden og Frimodigheden i Kampen. Guds Ord skal de nok lade staa. Opt. i Tavs., Thom., Kingo, Pont., Guldb. og Grad. sætter den som Introitus til 17. Sønd. eft. Trin. og Alle Helgens Dag.

Til samme Hovedtype hører *T. 12: »Gudære dit Navn og ikke vort«*, en Bearbejd. af Ps. 115, 1-11 med Henvendelse i Bøn til den trofaste Gud om, at de ukristne ikke haanende maa kunne sige: Hvor er deres Gud? derefter et refererende Parti om Afgudernes Afmagt og endelig Opfordring til at sætte Haab til Gud, saa vil han være vor Skjold og Spyd, som han har været for Forfædrene. Desuden *T. 22: »Naar Gud faar løst Sions Fængsel«* en Bearbejdelse af Ps. 126 om Guds foreløbige og endelige Udfrielse af sit Folk. Menigheden, »vi«, erkender Guds Godhed hidtil og ønsker at befris for Synden; den vilde da gerne saa' med Graad for at høste med Frydesang. Om disse Sanges Plads i den viborgske Aftensang se under Guds-Ord-Salmerne S. 90. Ogsaa Str. 1 af *II, 30: »Hierusalem du hellige Stad«* handler om Guds Beskyttelse imod Fjenderne, idet den opfordrer til Lovsang for Herren, der har lukket Jerusalems Porte, saa ingen fortrædiger Staden, og som tillige giver den Fred og bespiser den. De to øvrige Strofer handler helt om Guds Ord, hvorfor man henvises til S. 87.

Endelig findes en Del af det samme Præg over det prosaiske Litani T. 33, der er en Blanding af Syndesuk og Bøn om Guds Frelse af bestemt Nød eller Hjælp i bestemte Forhold. Om dette se nøjere S. 74.

Sammenfattende Oversigt over 1. Periodes Verdenslivssalmer og Fremblik over 2. Periodes.

Vi har allerede her i vore første Salmebøger en livskraftig Stamme af Salmer om, hvorledes Gud frelser sit Folk. Af de nævnte lever A. 16, A. 32, II. 31 og T. 24 videre gennem Aarhundreder. Overgangen i Emne indenfor II. 30, og den Omstændighed, at A. 16 er Paralleloversættelse til A. 17 (se S. 87), saa vel som Omtalen af Guds Ord i T. 24, viser, hvor nær denne Salmetype staar Guds-Ord-Typen. De to af de nævnte Salmer A. 16 og A. 32 er helt igennem Omskrivninger af gmltestamentlige Psalmer i Viseform, og de henter i væsentlig Grad deres stilistiske Ejendommeligheder fra disse Grundtexter. Karakteristisk er det, at begge Steder er den historisk indledende Bemærkning (Ps. 14, 1 a — Ps. 124, 1 a) udeladt: Det er ikke en historisk Vise, Menigheden synger. Det er dens egne Forhold og egne Oplevelser, der finder Ud-

tryk i den gmltestamentlige Psalmes Form; men netop derfor kan denne ogsaa sprænges fra hinanden af den personlige Bekendelse som i T. 24, saa at der kun laanes Tanker og Tilskyndelser, Form- og Indholdsmomenter derfra, og vi staar da nærved den frie Digtning i samme Stil (II. 31).

Om det stilistiske kan det bemærkes, at Formen er meget vekslende og løs, men med et stærkt fremtrædende dramatisk Element: Digteren spørger og giver sig selv Svar (A. 16, 6 — T. 24, 2 — II. 31, 3), Gud selv fremstilles som seende, talende, kæmpende; men snart er det ellers den enkelte, der beretter for Menigheden og formaner den, snart Menigheden selv, der udtrykker sin Tillid eller beder eller lovpriser.

Denne første Periodes Salmer fastslaar ikke blot en Type, men peger i det store og hele frem mod de Veje, Udviklingen skal gaa. Vi har allerede set Exempler paa den i næste Periode ganske overhaandtagende Bearbejdning af Davidspsalmer; og Princippet forbliver i det væsentlige det samme: Stemningen, Livssynet, de indre Oplevelser kan overtages uændret, og kun sjældent indskydes nytestamentlige Tankegange. De ydre Oplevelser generaliseres og tilpasses, som det allerede kan skønnes af den forudgaaende Oversigt over denne Salmegruppes Indhold, saaledes at Salmen bliver aktuel, medens det specielt historiske og tidsbestemte afstrejfes. Kun Zion, Jerusalem, Israel som Navn paa Menigheden og enkelte østerlandske Naturbilleder staar tilbage som Minder om Salmernes specielt israelitiske Oprindelse*).

Mod en anden Udviklingsretning, Salmernes Specialisering, peger Fredsbønnen II, 31 og Litaniet T. 33. Dette sidste nøjes ikke med i sin Bøn at give Udtryk for Livsfølelsen i al Almindelighed, men nævner en Mængde konkrete Enkeltheder. Efterhaanden skabes der Bønssalmer om saadanne Enkeltheder; en enkelt Ulykke

*) Hvad enten det nu skyldes Historikerens Interesse for det fortidige eller den overlegne Begavelses Vane at forholde sig historisk mere end kæmpende ogsaa overfor sin egen Tid eller blot den lærde Mands Mangel paa digterisk Skaberevne, maa det dog siges, at der hos Mænd som P. Palladius og Tyge Asmundsøn kan findes en ejendommelig Mangel paa Evne til at faa udelukket Bevidstheden om, at Psalmeindholdet er noget fortidigt, hvorfor Salmerne Kors IX, Kors XIII og Taks. X kommer til at staa med et lidt fremmedartet Præg over sig. Det samme gjaldt, om end i ringere Grad, om de i den viborgske Aftensang indlagte Psalmeviser.

eller Nødstilstand, en enkelt Fjende, et enkelt Forhold fremhæves som det, Gud særlig skal tage sig af. Salmerne følger her langsommere efter i den Udvikling, Bønnebøgerne tilkendegiver. For disses Vedkommende skulde man tro, det gjaldt om at faa dannet en lang Særbøn af hver af Litaniets kort specialiserede Enkeltbønner, saa at det gamle Litani tilnærmelsesvis kunde komme til at gælde som Indholdsregister for Bønnebøgerne i det 16. Aarh.'s sidste Halvdel.

Anden Periodes Verdenslivs-Salmer.

I nedenstaaende Oversigt over de enkelte Salmer har jeg fundet det praktisk ikke først særskilt at gennemgaa de Salmer, der fremkommer i Tavsens Slmbog med Tillæg, men at samle alle Salmerne efter deres Indholds Art, først Hovedtypen »*Guds Frelse af Nød*«, derefter tilgrænsende Arter. Indenfor Hovedtypen vil vi igen først tage dem, der har deres Oprindelse i gmltestamentlige Psalmer, derefter de Salmer af tysk eller dansk Oprindelse, der fortsætter Retningslinien ved at synge selvstændigt ud af tilsvarende Livserfaringer. Indenfor hver Art skal da de i Tavs. forekommende blive nævnt før de først hos Thom. fremdukkende, alle dog, som tidligere omtalt, benævnt efter Thom.'s Nummerering.

A. Hovedtypen.

I. Psalmeviser.

I den egentlige H. Tavs. Slmbog forekommer baade en tysk Psalmebearb., Kors VI, og en vistnok original dansk, »Hvi storme«.

I Thom. forekommer som ny Overs. af tyske Psalmeviser: Bøn XIII, Taks. XII og Taks. XIII. Desuden en Overs. rimeligvis fra Tysk, Bøn XVII. Af selvstændige danske Psalmebearb. har vi fra H. Thom.'s Haand: Kors VIII og XII samt Bøn IX, alle med den danske Bibelovers. til Grundlag og en bred parafraserende Behandl. ofte med en Strofe for hvert Bibelvers. De andre selvstændige danske Psalmebearb. er Kors XIII af Peder Palladius, Kors I af Mogens Banke, Bøn X af Herluf Trolle, Taks. XXIV af Fru Elsabe Krabbe til Urup, samt de to anonyme Psalmeparafraser Kors II og Kors XI.

Kors VI: »O Herre frels mig og døm min Sag«, er en Overs. af Hans

Sachs's »Richt mich Herr und für mir mein Sach« (Wack. III, 94), der atter er en meget nøjagtig Gengivelse af Ps. 43. Overs. er tro, men finder dog Lejlighed til enkelte Steder, saaledes navnlig Str. 1, L. 1 og Str. 2, L. 6 at gøre Udtrykket mere overensstemmende med Vulgata (ikke Luthers Overs.). — I Salmen henvender den enkelte: »jeg — mig«, sig til Gud i Bøn om Frelse og Udtalelse af Tillid (Str. 1) samt Bøn om, at hans Lys og Sandhed maa vejlede Mennesket *til hans hellige Bjerg* (Str. 2). Str. 3 henvender sig til den syngendes egen Sjæl med Spørgsmaalet: Hvorfor er du saa bedrøvet og urolig? og Opfordring til at haabe paa Gud Emanuel. Den danske Overs. har tilføjet en Doxologistrofe (Str. 4). — Opt. fra Tavs. i Thom., Kingo og Pont.

»*Hvi storme og fnyse de Hedninger saa*« er en vistnok original dansk Bearb. af Ps. 2. — I Str. 1 klager Mennesket til Gud: Hvorfor fnyser Hedningerne, Jordens Konge ruster sig mod din Søn Christum og mod dig. — I Str. 2 maa Begyndelsesudbruddet tænkes i Menighedens Mund sigtende til disse Jordens Konger, ikke i Fjendernes Mund gældende om Guds Baand og Aag: Lad os sønderbryde deres Baand og bortkaste deres Aag. — I Str. 2 — 3 — 4 a forkyndes derpaa Guds Straf over Fjenderne og hans direkte Tale til Christus om at udføre sin Kongegerning. — Endelig vender Salmen sig til Jorderigs Konger (Str. 4 b — 5) og beder dem være kloge og lade sig undervise. Opt. i Thom. og en Del af d. 17. Aarh.'s Saml., men ikke hos Kingo. Grad. sætter den som Introitus 21. Sønd. eft. Trin.

Bøn XIII: »*O Herre Gud betee din Magt, dit Folk er stedt i Vaade*«, en Overs. af Joh. Freders Bearb. af Ps. 79 »Ach Herr mit deiner Hülf erschein« (Wack. III, 233). Salmen henvender sig direkte i Bøn til Gud helt igennem om Hjælp for hans mishandlede Folk og Straf over Fjenderne. — Overs. er meget fri. Den har den tyske Salmes Versemaal, følger den i det store og hele fra Strofe til Strofe, af og til med enkelte Linier ordret, men kan ogsaa afvige ret betydeligt og da ofte for at følge Psalmetexten nøjagtigere. Saaledes er Danskens Str. 2 indskudt for tydeligere at udtrykke Ps. 79, 1 c, Str. 5 henter Udtrykket om Vreden, der brænder som Ild, og Str. 11 Udtrykket om den syvfoldige Gengældelse lige fra Psalmetexten. Salmen, der er »at siunge og bede i denne sidste og farlige Tid mod Tyrken, Paven og andre Christendoms Fjender«, nævner vel ikke disse i sin Text, men er dog saa speciel i sin Skildring af de blodige Forfølgelsesforhold, at den ikke kunde føles almengyldig for danske Christne og derfor saa godt som slet ikke optages i det 17. Aarh.'s Salmesamlinger og dør med H. Thom.'s Slmbog.

Taks. XII: »*Vil Gud vor Herre ej med os staa*« er en tro, sine Steder noget tung Overs. af den frie, paa Tidsforholdene tillempede Bearbejdelse af Ps. 124, som Justus Jonas leverede: »Wo Gott der Herr nicht bei uns hält« (Wack. III, 62). Menigheden, »vi«, taler først berettende om sin egen Magtesløshed uden Guds Hjælp (1), om Guds Overlegenhed over Fjenderne (2), om disses Mordlyst og Anklage for Kætteri, idet de bruger Guds Navn til Skalkeskjul (3 — 4 — 5). Saa vender den sig i Bøn og Fortrøstning direkte til Gud. Opt. i Kingo, Æg., Pont. & Guldb.

Taks. XIII »Herre Gud, du som ransager mig« er en Overs. af Heinrich Vogther's Bearb. af Ps. 139 »Herr Gott, der du erforschest mich« (Wack. III, 560) »udsæt paa Danske ved ærlig og velbyrdig Mand Hr. Erick Krabbe til Bustrup, Ridder«. Oversættelsen er temmelig ordret; men skønt den tyske Text jævnt og bredt følger Psalmetexten Vers for Vers uden at springe noget over, indskyder dog den danske Oversætter 2 Strofer, Str. 3 om Guds Hjælp hidtil, uden hvilken al Menneskets Styrke er forgæves, og Str. 9, der frit udfører Ps. 139, 19 om Christenhedens Fjender, hvorfor han ogsaa ændrer Slutningen af Str. 8 (L. 8—10). — Str. 1—8 taler om Guds Alvidenhed, Godhed, Almagt og Allestedsnærværelse, som Mennesket ikke kan unddrage sig; Str. 9-11 om Hjælp mod Guds Fjender og i det personlige Samvittighedsliv. Salmen er gennemført i Bønnens du-Form. Opt. saa godt som slet ikke i d. 17. Aarh.'s Samlinger og udelades i Kingo. — Pontoppidan optager en anden Overs. af den tyske Salme, og denne gaar derfra over i Guldbergs Slmbog (Nutzh. II S. 259 er altsaa ikke helt nøjagtig).

Bøn XVII: »Naar mig gaar Sorrig og Drøvelse paa, til hvem skal jeg mig vende« er en Bearbejdelse af Ps. 120. Den taler om onde Mundes arge List, og Mennesket beklager sig, at det bor fremmed i Verden, hvor Guds Folk lider af Tyrker og Muscoviter (1-3); og at det bor blandt ufredsommelige, der tillægger det Kætteri og ypper Strid (4). Str. 5 er et Doxologivers, der i trinitarisk Bøn takker for Bevarelsen. — Nogen tysk Original har jeg ikke kunnet finde, ligesom Nutzh. siger, han ikke har fundet Melodien i nogen udenlandsk Samling (Nutzh. VI S. 217 og 213 øv.); men paa Grund af Omtalen af Tyrker og Muscoviter formoder jeg, at en udenlandsk Original maa existere. I Then Swenska Psalmeboken 1572 (Optryk 1886) findes »Då mig går sorg och nöd uppå«, der allerede skal træffes i 1567-Udgaven. Hvis 1572-Texten ikke er en Ændring af 1567-Texten (hvad jeg ikke har haft Lejlighed til at undersøge), er denne en Forkortelse af den danske Text, idet den sammenarbejder Danskens Str. 3 og 4 til een og derved udelader Muscoviterne og Tyrkerne, ligesom Str. 2 Slutn. ikke er saa nær den gmltest. Text, som den danske Text er. Denne synes altsaa primær i Forh. til d. svenske. Salmen er jeg-Salme, meget subjectivt formet og optages kun i forholdsvis faa af 17. Aarh.'s Salmesamlinger og ikke i Kingos.

Kors VIII: »Hvi trodser du og berømmer dig« fra 1566 er H. Thom.'s Gengiv. af Ps. 52 med Udeladelse af de indledende historiske Vers. Salmen er en Formaningstale til den Fjende, der taler Falsk og Svig: Gud vil straffe dig og de fromme spotte dig: Saaledes gik det den, der stolede, ikke paa Gud, men paa Rigdom; men mig vil Gud pryde som et grønt Olietræ (Str. 1-6). Endelig vender Str. 7 sig til Herren med Tillid og Tak. Salmen optages i Kingo og Pont. — — *Kors XII: »Jeg løfter højt op Øjen mine«* er H. Thom.'s Gengiv. fra 1565 af Ps. 121. I Str. 1-2 bekender Digteren for Menigheden sin Tillid til Gud i Modsætn. til Verdsens Børn, som forlader sig paa alt muligt andet. Str. 3-8 er belærende og formanende: Frygt Gud, saa skal dit Kors ikke gøre dig syndig; den, som bevarer Israel, sover ikke.

Han hjælper og beskytter dig. Opt. i Kingo, Pont. & Guldb. — — *Bøn IX:* »*O Gud, hvor længe glemmer du mig i min store Elende?*« er H. Thom.'s Gengivelse fra 1566 af Ps. 13. Den vender sig helt igennem som Bøn til Gud: Hvor længe vil du bortvende dit Aasyn? Hvor længe skal min Fjende staa og true mig? Mine egne Raad bedrøve mig. Frels og styrk mig! Jeg trøster mig paa din Barnhjertighed og fryder mig, at du forløste mig (Str. 1-5). Str. 6 er en tilføjet Doxologistrofe. Salmen optages i Kingo & Pont.

Kors XIII: »*Hen hos Babylonis Flod*« er en tro Gengivelse af Ps. 137, som Peter Palladius 1554 skænkede alle Sognepræster i Danmark og Norge til Nytaarsgave. Den har bevaret det historiske Præg af at være Sions Klage- og Hævnsang i Babylon, og efter den oprindelige Slutning af Str. 6: »Salig er den, som kan betale Babylon alt det onde, som hun haver gjort Sion« tilføjes to Extralinier med Anvendelsen: »Salig er den, som kan betale Paven i Rom, alt det onde, som han haver gjort Christendom«. Den optages da ogsaa i enkelte af d. 17. Aarh.'s Salmesamlinger og dør dermed ud.

Kors I: »*O Herre for dig ret ynkelig*« er en af Mogens Banke foretaget meget fri udvidende Behandling af Ps. 3, saa vidt man kan se byggende paa Vulgatas Text. — Str. 1-2 fremfører efter Psalmen (V. 2-3-4) Menneskets Klage for Gud og tillidsfulde Hengiven, idet Gud har oplettet dets Hoved ved sin Forjættelse, at det skal »være Konge en Tid saa lang i dit evige Rige« (Aab. 20, 6). Str. 3 bringer Tak, Str. 4 og 5 skildrer efter Ps. 3, 6-8, hvorledes Fjenderne omringer Mennesket, der har lagt sig til Hvile, men Gud tugter dem. Opt. i en Del af d. 17. Aarh.'s Salmesaml., men ikke hos Kingo.

Bøn X: »*Herre mit Haab det er til dig*«, er Herluf Trolles Bearbejdelse af Ps. 31, som han følger ret nøje. Str. 1-17 er i Bønnens Form: Str. 1-2-3 udtaler Bøn og Tillid; Str. 4 nævner Forløsningen ved Christus, Str. 5-6 udtaler Tak for Guds Hjælp i Nød og Sorg og Bøn om Hjælp i lignende Nød, der nu skildres (Str. 7-10). Str. 11-17 udtaler atter Tillid, Bøn og Tak. Str. 18-19 er endelig en Formaning til Guds Helgen om at frygte Gud og være ved godt Mod. — — Opt. i Kingo & Pont.

Taks. XXIV: »*Ikke os, ikke os, min Gud og Herre, men dit Navn ske Lov, Pris og Ære*« er »en christelig Taksigelse af den 115. Ps. for Guds gode Befrielse fra legemlige Fjender og Uvenner, digtet af ærlig og velbyrdig Frue Elsabe Krabbe til Urup, die conversionis Pauli 1564«*). Omskrivningen er køn, kraftig og meget fri. Str. 1, Bønnen om, at Gud maa æres og Fjenderne ikke kunne sige, at Gud ikke hjælper sine, hviler paa

*) Alle Kilder er enige om, at Salmen beror paa personlige Oplevelser i den nord. 7-Aars-Krig; men medens Rasm. Hansen Rerav i sit Mindeskrift om Fru Elsabe Krabbe (Mon. hist. d. II S. 104) sætter den i Forb. med hendes Børns lykkelige Undkommen fra Skedals Brand, sætter saavel Hans Thom. som Datteren Olive Skrams Levnedsbeskr. af Peder Skram (Danske Mag. 3. R. 3. B. S. 92-93) Salmen i Forb. med Laholms Belejring, som altsaa H. Thom. sætter til $^{25}/_{1}$ 1564, Olive Skram derimod til $^{25}/_{1}$ 1565, støttet af Peder Skrams og Elsabe Krabbes Legatstiftelsesbrev (Mon. hist. d. II S. 90).

Ps. 115, 1-2, Str. 2 om Guds Magt hviler paa V. 3; men saa gaar Salmen selvstændigt videre i Str. 9, taler om den personlige Erfaring af Guds Naade, da Fjenderne trængte allesteds og kom paa højre og venstre Side (maaske Mindelse fra Ps. 91, 7, snarere dog fra Svenskernes Angreb paa Laholm). Str. 4 hviler paa V. 11, men taler i Stedet for Tilliden til Gud om at forlade sig paa vor Herre Christ, som Guds Lov for os opfyldte vist (Matth. 5, 17) og »for os udstyrte sit Rosens Blod«. Str. 5-6 udtaler efter V. 12-13 Erfaringen om, at Gud kommer sine i Hu, velsignede Aron og Israel og os i denne Forsamling, fattige og rige. Str. 7 udmaler nu selvstændigt Befrielsen fra Fjenderne, og Str. 8 beder, at vi ogsaa maa hjælpes fra evig Død, Satan, Vellyst og sligt mer, ond Forargelse og Legems Begær. — Salmen har hidtil haft Bønnens Form undtagen Str. 2 og 4, hvor Gud ikke tiltales, men omtales. Nu vender Str. 9 sig formanende mod Medmenneskene: Vi raader alle i Nød til at forlade sig paa Gud alene ikke paa Afguder af Stokke og Sten. Dette er den eneste Mindelse om Ps. 115's Afgudsskildring V. 4-7. Str. 10 er afsluttende Doxologi. Salmen optages næsten ikke i nogen af d. 17. Aarh.'s Salmesamlinger og forsvinder med Thom.

Kors II: »*Gud, hør mig snart og hjælp med Fart*« er en anonym dansk, ret bred Parafrasering af Ps. 4. — Str. 1 er en Bøn om Bønhørelse og Udtalelse af Tillid, Str. 2 en Tiltale til Fjenderne: Hvor længe og hvorfor? Str. 3 belærende Beretning: Gud fører sine Helgen underligt; Str. 4 Formaning: Knur ikke mod Gud under Kors og Modgang. Denne Tanke fortsættes i Str. 5 for saa at gaa over i Bøn om, at Guds Ansigt altid maa lyse over os. Str. 6 endelig udtaler i Bønsform Tillid til Gud og Ligegyldighed for de verdslig rige. — Opt. kun i enkelte af d. 17. Aarh.'s Salmesaml. og dør dermed ud.

Kors. XI: »*Herre du gjorde end vel mod mig*« er en anonym dansk udvidende Versificering af Ps. 119, V. 65-72, skønt Nutzhorn ikke har kunnet erkende det. Den er helt igennem den enkeltes Tiltale til Gud med Tak for hans Revselse og Hjælp. — Opt. kun i enkelte af d. 17. Aarh.'s Salmesaml. og dør dermed ud.

II. Selvstændig Reformationstidsdigtning af Hovedtypen.

Vi har set, at en stærk personlig Oplevelse hos Datidsmennesker kunde finde sit naturlige religiøse Udtryk ved Gendigtning af en gmltest. Psalme. Saaledes udtrykker Elsabe Krabbe sine Følelser efter Laholms Belejring igennem Ps. 115, Luther maaske sine Wormseroplevelser i en Ramme af Ps. 46 »Vor Gud han er —«. Livsfølelsen er altsaa i de bevægede og usikre Tider den samme som hos de gmltest. Forfattere. Dette bekræftes ogsaa ved det omvendte Forhold, at den selvstændige Verdenslivssalme fra Reformationsaarhundredet baade i Tyskland og Danmark digter videre i

nøjagtigt samme Spor, som Psalmeparafrasen har indslaaet, om den enkeltes Tro og Haab under Fjenders Forfølgelser.

Det er da kun naturligt, at ogsaa disse selvstændige Digtninge, uden Psalmegrundlag, benytter specifikt gmltest. Psalme-Udtryk, som naar Kors XX citerer Ps. 127, 1, Bøn IV Ps. 91, 6, eller naar Billedet om Gud som Menneskets »Skjold« gaar igen baade i Kors XIX og Bøn XXX, naar Bøn XXVIII kalder Fjenderne »Doegs Slægt« og Taks. XXI taler om, at Gud har bortvendt sit blide Ansigt. Den eneste større Forskel paa den selvstændige Digtning og Psalmeviserne er, at vi i den første i højere Grad end i den sidste finder Djævelen og Syndens aandelige Magt fremhævet som Menneskets Fjender (Bøn XVIII — XXVIII — XXX og Kors XX), medens dog ogsaa disse Salmer kan aande i Kampen mod de legemlige Fjender.

Af tyske selvstændige Salmer indenfor denne Type har vi Bøn IV og XVIII, Kors XIX og XX, og af selvstændig dansk Digtning Bøn XXVIII og XXX og Taks. XXI.

Bøn XVIII: »*Jeg raaber til dig, o Herre, Christ*« findes som 1ste Salme i 1ste Tillæg til Tavs. Slmbog, hvor den kaldes »en aandelig Lovsang til at bede om Troen, Haab og Kærlighed og Bestandighed under Kors og Forfølgelse«, og denne Overskrift gengiver ret klart Indholdet af Salmen, der helt igennem er en Enkeltmandsbøn. — Salmen, der med Verdenslivsfølelsen forbinder en Disponering efter de christelige Hoveddyder, er en Oversættelse af Joh. Agricola's »Ich ruf zu dir Herr Jesu Christ« (Wack. III, 78)*). Oversæt. er meget fri. Str. 2, L. 6-9 bliver saaledes fra en Bøn om i Dødsstunden at trøste sig til Christus og ikke til egne Gerninger til en Bøn om Taalmodighed i Verdens Sorg og Nød. Str. 3 sidste Halvdel bliver fra en Bøn om Næring af Guds Ord til Bøn om at ligne Christus i at tilgive Fjender. Str. 4 sidste Halvdel bliver fra en Polemik mod Værkhelligheds, (hvori man kunde spore den senere Antinomist), til Bøn og Forsikring om, at intet verdsligt maa drage den syngende fra Kærlighed til Christus. Str. 5, L. 2-4 skildrer paa Dansk Djævelens Anfald for at »komme mig sig til Haande« i Stedet for at give Erklæring om egen Svaghed. — Vi ser altsaa det interessante, at Sangen ved Oversættelsen til Dansk bl. a afstrejfer Guds-Ord-Salme-Præget og ændres i Retning af de Træk, vi har betegnet som fremtrædende indenfor Livsfølelsessalmerne. Salmen optages i Kingo, Pont. & Guldb., og efter Fingersnavset i de af mig benyttede Udgaver at dømme har den været meget yndet.

Bøn IV: »*Behold os Herre ved dit Ord*« findes i Lübeckertrykkene af Tavs. (1556 ff Udg.) efter Litaniet og inden »Forlæ os med Fred naade-

*) Nyere Forskere, saaledes Spitta (Sp. Gösch S. 138), bestrider Agricolas Forfatterskab.

lige« (se Nutzh. I, S. 359 ff). Salmen er en Overs. af Luthers »Erhalt uns Herr bei deinem Wort« med Justus Jonas's to tildigtede Strofer (se Wack. III, 44 f, Spitta S. 340 ff). Salmen er delvis trinitarisk: Herre styr Pavens og Tyrkens Mord (1); Jesu Christ, bevar din arme Christenhed, at hun lover dig i Evighed (2); Helligaand, giv dit Folk ret Forstand, og staa med os i vor sidste Nød (3); men de to sidste Strofer har igen stærkt Præget af »Guds Hjælp mod Fjender« med Udtryk af Ps. 9,16 og Parallelsteder. — Denne Salme faar en fast og hyppig Plads ved Gudstjenesten, idet den efter Grad. bruges efter Velsignelsen Hellig Trefoldigheds Søndag samt i Advent og Trinitatistiden, naar der ingen Altergang eller Ofring var, samt før Communionen om Onsdag Bededage. Den optages da ogsaa baade i Kingo og Pont.

Kors XIX: »Maa jeg Ulykken ej kunne modstaa« er en Overs. af den tyske »Mag ich Unglück nicht widerstan«, kaldet »der Königin Maria von Ungarn Lied«, en Salmecontrafactur af ukendt Forf. (se Wack. III, 156-159, Wack. 1841 S. 844, Spitta Gösch. S. 133, Fischer II, 45-47; Hennig: Kontraf. S. 243-4). Str. 1-2 udtrykker i berettende Form Tillid til, at Gud kun har skjult sig en kort Tid for saa at myrde dem, der vil berøve Mennesket hans Ord, — samt Vilje og Mod til at vove baade Liv og Gods for »det evige Gode«. Efter at have citeret Ordsproget »Alting til en Tid« vender Str. 3 sig med Bøn til Christ om at blive hos Mennesket til Enden og se til dets Bedrøvelse som sin egen. »Gud er dog mit Skjold« og vil sende mig Trøst. — Salmen er meget alm. i d. 17. Aarh.'s private Salmesamlinger, men optages ikke hos Kingo.

Kors XX: »O Gud forleen mig med din Naade« er »en aandelig Vise mod Sjælens trende Hovedfjender«, ret slavisk oversat efter Joh. Sanfdorfers »O Gott verleih mir dein genad« med Valten Schuman's Rettelse i Str. 7 (Wack. III, 199). Str. 1-4 er Bøn om Guds Hjælp mod de stærke Fjender: Verden, mit eget Kød og Djævelen, der »kan Skalken mesterlig smykke«, blandet (i Str. 3) med Erkendelsen af egen Uformuenhed (udtrykt ved Ps. 127, 1). Str. 5 udtaler Tillid til, at Gud kan overvinde Fjenderne, og Vilje til at gaa hans Veje, medes Str. 6-7 forkynder, at der kommer en snarlig Angestens Dag for alle, der ikke tror; da vil du hjælpe al Israel fra Synd og Kval. — Salmen er helt igennem den enkeltes Bøn til Gud. Opt. kun i faa af d. 17. Aarh.'s Salmesamlinger og dør dermed ud.

Bøn XXVIII: »O Gud Fader i Evighed du som din Søn hid sendte« er »en Bøn mod Christendoms Fjender i denne farlige Tid« af Herr Matz Karlsen 1563*). Den er i sin Form trinitarisk, idet Bønnen i de 3 første Strofer rettes til hver sin af Guddommens Personer: Gud Fader, giv os Hjælp mod Djævelens Trusel og Helvedes Vold som Døden tilfører for Syndsens Sold (jfr. Rom. 6, 23). O Jesu Christ, Emanuel blid, lad ej din Kirke forfare; hun »platzes« af Tyranni og falsk Lærdom. O Helligaand vor Trøster vist, optænd din Kærligheds Ild vel skøn. Str. 4 vender sig baade til Fader, Christ

*) Det kan bemærkes, at Nutzhorns Rettelse (N. II, S. 234) til Skaars Meddelelse om Hr. Matz Karlsen (Skaar I, S. 528) beror paa en Fejltagelse, (se Ny kirkeh. Saml. II, S. 233-4).

og Helligaand med Bøn om, at Skolerne maa forfremmes og Doegs Slægt omkomme; og Str. 5 beder den hellige Trefoldighed: Lad ikke din Forjættelse rykkes. Stød Djævelen, Verdens Fyrste, ned. — Opt. hos Kingo, Pont. & Guldb.

Bøn XXX: »*Eviger Gud, efter dine Bud lær mig altid at vandre*« af Ejler Hardenberg til Mattrup, Danmarks Riges Hofmester er helt igennem Bøn, der fra Str. 3 af tydeligt er rettet til Christus, hvorfor den 4de, lovprisende Strofe ogsaa har Klange, vi kender fra Jesussalmen. — Salmen, der danner et Achrosticon over Forf.'s Navn, optages kun i meget faa af d. 17. Aarh.'s Salmesamlinger og dør dermed ud.

Taks. XXI: »*Herre hør mig, jeg raaber til dig*« er »en Taksigelse for Guds naadelige Befrielse af stor Vaade og Fare« af Herluf Trolle 1564, altsaa, som Nutzh. gør opmærksom paa, i den nord. Syvaarskrigs 2det Aar, da han førte Flaaden. Den har, undtagen i Str. 3, Bønnens Form: Str. 1 om Hjælp mod Fjenderne, der er forgivne med Ondskab, at de selv maa lide Vaande, Str. 2 Lovprisning. Det forsikres dernæst, at Gud visselig vil give den syngende Salighed: Han vil vise sin Naade, som han allerede har gjort det i Dødsfaren, hvorfor jeg takker ham (3). Længe var dit blide Ansigt bortvendt fra mig; men du hjalp i rette Tid og vil føre mig ud til evig Hvile. — Ogsaa denne Salme er et Achrosticon over Forf.'s Navn, optages kun i faa Samlinger i d. 17. Aarh. og dør dermed ud.

III. Specialiserende Salmer.

Væsentlig overensstemmende med Verdenslivssalmernes Hovedtype i Bygning har vi en Række Salmer, der paa forskellig Maade specialiserer deres Emne, saa at Bønnen i dem tager Sigte paa særlige Forhold i den enkeltes, Kirkens eller Tidens Liv, saaledes et Par Salmer om Sygdom og om Alderdom, en Forbøn for Øvrigheden og et mere altomfattende Litani. Et Par af disse Salmer er bygget over gmltest. Psalmer (Bøn XIV, Øvrigh. III og delvis Bøn XII, A.), hvorfor ogsaa i disse Hovedtypens Præg er stærkt fremtrædende, medens andre er noget friere og mere selvstændigt prægede. I Bøn XXVI kommer det exempelanførende Moment frem som et betydeligt Bimoment.

Vi møder her først en Salme, der paa Grund af den stærke Specialisering ikke er medtaget i den fælles Oversigt S. 124 ff, men som trods sin Specialisering i høj Grad er Menighedssang, idet den søger at sammenfatte alt det, som Menigheden som Samfund har Interesse af. Allerede som 2den Salme i 2det Tillæg til Tavs. Slmbog træffer vi nemlig den danske Overs. af Joh. Freders Litanisang »Gott Vater in dem Himmelreich Gott Sohn Gott heiliger Geist zugleich« (Wack. III, 230-232). Dette har Nutzh. ikke været opmærksom paa, saa at Salmen, der burde være omtalt i hans Værk I, S. 352

først findes i II, 195 ff*). »*Gud Fader udi Himmerig, Gud Søn med Helligaand tillig*'« (Bøn III) er en ordret Oversæt. af d. tyske Orig., der igen er en tro Versificering af Luthers prosaiske Litani; men da dette i den danske Prosaform (T. 33) er noget forkortet, finder vi i Salmen endnu flere Specialbønner end i Prosalitaniet, medens paa den anden Side Syndsbekendelsespræget i væsentlig Grad er afstrejfet. — Str. 1 henvender sig til Trefoldigheden om Bønhørelse, Str. 2 er Bøn om, at Gud vil spare os og ikke forkaste os, hvorpaa da Str. 3-5 opregner de forskell. Fjender, vi vil fries fra: Satan, Kødsens List, Krig, Strid, Avind, Had, Vand, Ild, Dyrtids Vrag, Pestilents, Sygdom, utimeligt Vejr, Overfald, Skade, brat Død og evig Dødsens Fare (ɔ: Rædsel for den evige D.). Str. 6 angiver Christi Liv og Død, Opstandelse og Himmelfart som det, de bedende paaberaaber sig. Str. 7-13 opregner saa, hvad der bedes for: Kirke, Øvrighed, hjælpeløse, sygelige Kvindfolk ɔ: Barselkvinder, forfulgte og Fanger, vore Fjender og os selv samt Jordens Afgrøde. Str. 14 er en epithetisk Jesusstrofe med Bøn om at bønhøre os og forbarme sig. — Salmen har fundet stor Udbredelse i d. 17. Aarh.'s Salmesamlinger; men er ikke optaget hos Kingo.

Bøn XXVI: »O naadige Gud i Evighed, vor Fader og vor Herre« er en af Hans Thom. foretaget tro Overs. af Wenzeslaus Lincks »O gütige Gott in Ewigkeit« (Wack. III, 614). Den kaldes i Overskriften »En Bøn til Gud Fader, Søn og Helligaand i allehaande Nød, Fare og Forfølgelse, besynderlig naar Tyrken indfalder i Christendommen. D. Morten Luther«. Kun 1ste Tryk af Thom. (Kgl. Bibl. Udg. B) har D. W. L. Den er helt igennem i Bønnens Form. Str. 1-3 er Syndsbekendelse. — Str. 4-5 gaar saa nærmere ind paa Straffen og dens Retfærdighed: Sygdom, Dyrtid og Tyrker true. — Str. 6-7 udtaler Tillid og Bøn med Bekendelse af egen Afmagt. — Str. 8-11 giver Exempler paa Guds Frelse og Revselse i fordums Tid. Josva, David og Ezekias (indsat af H. Thom. for Originalens Achab) nævnes som Exempler, der maner os til Omvendelse. — Salmen ender med trinitarisk Bøn (Str. 12-15). Salmen, der af fremmede Elementer altsaa har optaget Syndsbekendelsen og den trinitariske Bøn og i Str. 8-11 nærmer sig den exempelanførende Type, optages i nogle af d. 17. Aarh.'s Salmesaml., men forsvinder derpaa.

Bøn XIV: »O Herre Gud i højeste Thron, over os vilt du dig forbarme« er en 1569 af Hans Thom. selv digtet Omskrivn. af Ps. 91 »En Bøn at siunge oc bede udi Pestilentze Tid«. Behandlingen af Psalmetexten er yderst fri. Psalmens berettende og formanende Ord er overalt omskrevne til direkte Bøn, men med Bibeholdelse af Billederne. Str. 1 udtaler Tillid og Bøn til Gud i højeste Thron (et Udtryk, der her maaske kunde hvile paa Ps. 91, 9): Stil denne Nød. Denne Strofe har ellers intet tilsvarende i Psalmen. Str. 2-3-4 hviler paa Versene 3-7: Hjælp os fra Jægerens Snare, afvend Djævelens gloende Pile, den skadelig Pestilentzes Kval. Bevar os som Kyllinger smaa med dine Vinger, vær du vort Skjold imod al Fare. Str. 5: Vi forlader os

---

*) Den findes ogsaa i defect Enkelttryk i »Tuenne skøne wiser« 1558 (Hans Vingaard — se Bokvæs. III, S. 97).

paa dit sande Ord, at vi er dine Børn og du vor Fader, — har intet tilsvarende i Psalmen. Str. 6-8: Bøn om Frelse, hviler paa V. 10-11 og 15-16. Opt. kun i enkelte af d. 17. Aarh.'s Salmesaml. og dør dermed ud.

Bøn XII: »*Herre jeg er nu gammel og graa*« og *Bøn XII, B.:* »*Den christelig Kirkes Alderdom vil jeg og her betænke*« har begge Træk af den her behandlede Type. Den første er den enkeltes Bøn til Gud i Alderdomssvagheden, hvilken skildres selvstændigt i Str. 1 (kun Indledningslinien har maaske sproglig Mindelse om Ps. 71, 18). Str. 2-3 udtaler Tillid og Bøn paa Grundlag af Ps. 71, Versene 3, 5, 6, 9-14. Str. 4 er selvstændig Bøn om forøget Tro og Trøst, Haab, Bøn og Taalmodighed, saa jeg kan faa det evige Liv efter dette. — — Den anden Salme skildrer Christi Kirkes Alderdomssvækkelse (Str. 1-3), som bestaar i Djævelens Anløb: Voldsmænd, Kættere, Forargelses Svig med slemme Synder og mange. Mangfoldig er og Syndens Straf; thi til Guds Børn graves saa mangt et Graff (ægte sønderjydsk Linie!). Alle Stænder er forvendt til Ryggesløshed; Lærdom og Levnet, Tro, Kærlighed, Enighed er formindsket (jfr. f. Ex. 2 Tim. 3, 1-3). Str. 4 minder Gud om hans Løfte, at bære sin Christenhed indtil hendes graahærdede Alderdom og styrke og frelse hende som sit Foster (Es. 46, 3-4). De tre sidste Strofer (5-7) tiltaler Jesus Christus, Mand og Gud og beder ham som Brudgommen se naadig til sin arme gamle Brud, skjule hendes Brøst og Rynke med sin Retfærdigheds Kjortel (jfr. Ef. 5, 27 — maaske i Forb. m. Aab. 21, 2), styrke og varme hende med sin Aand og beskærme hende fra Djævelens List, fra Vold og Kætters Lære. — Salmerne, der er digtede af Mag. Thomas Knudsøn i Hygom 1569 optages kun, og altid samlede, i ganske enkelte af d. 17. Aarh.'s Salmesaml. og gaar dermed af Brug.

Øvrigh. III: »*Herren hør dig Bøn i din Modgangs Tid*« er Hans Spandemagers ret nøjagtige Omskrivning af Ps. 20 formet som en Opmuntring til og Forbøn for Kongen. Str. 1-6 ønsker Kongen, at Gud vil høre hans Bøn, fremhæver hans Haab til Gud og den Hjælp, Gud har ydet ham mod hans Fjender. (Flere Udtryk hviler tydeligt paa Wormordsens parafraserende Psalteroversættelse). Str. 7-8 er direkte Takkebøn til Gud som vor rette Herre og Konge, der har frelst os denne Dag; vore Uvenner blev revsede. Frels vor rette Herre og Konge, og bønhør, hvad vi beder for ham, at vi maa tjene dig med Ro og Fred (Tanken eft. 1 Tim. 2, 2) og siden til evig Tid være salige med dig. — — Sidste Linie i hver Str. danner som et Slags Omkvæd, hvor Ordene »Synd og Sorrig« stadig kommer igen. Dette kunde maaske, da Nutzh. heller ikke kender Melodien fra Tysk, tyde paa, at en verdslig dansk Vise med Omkvæd havde laant Salmen Melodi og maaske et enkelt Textmoment. Salmen bærer Aarstallet 1537, fra hvilket Aar H. Thom. maaske har kendt et Enkelttryk. Jeg vilde antage, den er Malmøprædikantens Hilsen til den sejrende Kong Chr. III i Aaret 1536. Den forekommer i 2det Till. til Tavs. og i Thom., men optages kun i ganske faa af d. 17. Aarh.'s Salmesamlinger og dør dermed ud.

I det væsentlige hører til Hovedtypen af Verdenslivs-Salmer ogsaa »*Salig forvist ere alle de*«, som H. Thom. har anbragt under Overskriften »Om den

christelig Kircke«, da den har visse Momenter lig med de sammesteds anbragte moraliserende Psalmeviser. Den findes derfor omtalt sammen med disse S. 152.

Til Slut kan det nævnes, at Hovedtypen af Verdenslivssalmer har draget to *rent tidshistoriske Viser* med ind i Salmebøgerne.

I sidste danske Tillæg til Tavs. findes denne Reformators egen folkeligt kraftige Overs. af Luthers »Ein neues Lied wir heben an« (Wack. III, 1): »*Nu begynde vi at kvæde*«. I Thom. findes Hans Thom.'s egen Overs. efter Luthers Text: »*En Vise ny ville vi nu kvæde*« (Kors XVII), der dog vistnok bygger paa Tavsens Overs., at dømme efter de ens Partier, der ikke alle synes nødvendiggjorte af Originalen. Den søger en Del nærmere til Grundtexten og forandrer navnlig Rimstillingen i alle Strofernes Slutning (undt. den sidste) til Overensstemmelse med Luthers. Thom.'s Overs. optages i ganske enkelte af d. 17. Aarh.'s Salmebøger og dør dermed ud.

I Thom. forekommer med Overskriften »En Christelig Klagevise om de Christnes Forfølgelse 1547« den realistisk udmalende »*Vi bede dig, evige Gud, du som Fredsfyrste kaldes*« (Kors XVIII). Nutzh., der tager Overskriften for gode Varer, synes at regne den for oprindelig dansk; men dens Original findes i Wack. III, 523: »Wir bitten dich ewiger Gott«. Interessant er det, at den danske Text vistnok ogsaa i Virkeligheden modsiger sin egen Overskrift og støtter Beretningen i Gendøbernes Cronickel om Leonhardt Schiemers Forfatterskab. Er den af ham, kan den ikke være senere end fra 1527 (han blev henrettet 14. Jan. 1528). Nu har den danske Texts Str. 8, 9 og 11 ikke noget tilsvarende i den af Wack. gengivne tyske Text; men Strofferne synes dog oprindelige, især Str. 8: »En Jøde hos dem æres mere, som dog Sandheden skænder«, der ikke godt kan sigte til andet end de Pfefferkornske Stridigheder og dermed sætter Sangens Oprindelse tilbage til Aarhundredets første Fjerdedel. Den optages saa godt som slet ikke i senere Slmbøger.

B. Den exempelanførende Type.

Som det blev nævnt i de indledende Bemærkninger om Verdenslivssalmerne, kan Tilliden til Guds Bistand i den forhaandenværende Nød knytte sig til Betragtningen af bibelhistoriske Exempler paa hans Hjælp i gamle Dage, hvorved Salmerne nærmer sig en Type af Guds-Ord-Salmerne.

Som Bimoment har vi hidtil truffet det bibelhistoriske Exempel i Bøn XXVI og Taks. XXIV indenfor Verdenslivssalmernes Hovedtype. Som Hovedmoment fremtræder det i Kors XVI og Taks. X; og der er Antydninger deraf i den meget blandede Kors XXI, der staar paa Overgangen mellem Verdenslivssalmerne og den moraliserende Salmevise.

Kors XVI: »*Mit Hjerte hvi græmmer du dig*« en af H. Thom. foretagen

Overs. af »Warum betrübst du dich, mein Hertz« (Wack. IV, 190-192) af ukendt Forf. (se Fischer II, S. 321 ff). Str. 1-2 er en trøstende og formanende Tiltale til ens eget Hjerte: Sæt din Lid til Gud; han vil og kan ikke forlade dig. Str. 3-4 er en direkte Henvendelse til Gud med Udtalelse af Tillid. Str. 5-11 giver da bibelhistoriske Exempler paa Guds Hjælp: Elias hos Enken i Sion (med direkte Tiltale til Profeten: Elia, sig, hvo fødte dig?) samt næret af Ravnene og af Engelen, Josef, der solgtes til Ægypten, Daniel i Løvekulen (eft. d. apokryfe Dan. Cap. 14), de tre Mænd i Ilden (Dan. 3) og Jonas i Hvalfisken. Str. 12-16 er atter Bøn til Gud, der endnu er lige rig, om at faa ikke timelig, men evig Ære, — og Tak for hans Ord og Velgerninger. — — Den danske Text har Str. 6 om Ravneføden til Elias ligesom den længste af de hos Wack. anførte Texter, J. Richolffs Lübeckertryk, men har desuden en Strofe mere (Str. 11) om Jonas. Da Gengivelsen er meget tro og ordret, er der Grund til at formene, der ogsaa kan have været en saadan Strofe i den Hans Thom. foreliggende tyske Text. Opt. i Kingo og Pont.

Taks. X: »*Der Israel af Ægypten drog*« er en Omskrivning af Ps. 114. Salmen er ikke, som Nutzh. (II, 249 ff) siger, en Overs. af Matth. Greitters »Do Israel aus Egipten zog« (Wack. III, 124), men af Nicolaus Maurus's af Greitters inspirerede Parafrase (Wack. IV, 177) med samme Begyndelse. Oversætteren er Tyge Asmundsøn, der ogsaa har tilføjet en Doxologistrofe. Str. 1-3 skildrer Guds underfulde Frelsergerning, da Israel drog ud af Ægypten og erobrede Kanaan, med direkte Tiltale til Naturfænomenerne i Str. 2 (eft. Ps. 114, 5-6): »Hvad vilt du o Hav, at du saa flyede, Jordan, at du gikst til Rygge?« — Str. 4-6 giver Anvendelsen paa Menighedens Forhold nu: Nu er Gud alles Fader; thi den stærke Gud sænkte den Tyran Satan og Farao med ham. Loven, Synd, Død og Pine forgik i en Time ved Christus. Str. 7 er afsluttende Doxologistrofe. — Opt. kun i enkelte af d. 17. Aarh.'s Salmesaml. og dør dermed ud.

Kors XXI: »*Mig tykkes, at Verden er underlig*«, er vistnok original dansk og gør paa mig Indtryk af at være Overarbejdelse af en middelalderlig Vise. Str. 1 har ganske Præget af middelalderlig moraliserende Vise: Mig tykkes at Verden er underlig; hun har meget at skænke, men mest Sorrig, Kummer, Falsk og Svig. Hun maa vel lignes ved »det Is, der man kan snart paa falde«. Str. 2 er i Bønnens Form: Gud styrk min Tro til taalmodigt at bære Korset; Str. 3 atter berettende: Jeg kan kende, at Gud altid er til Stede at hjælpe. Han siger: Kommer hid til mig alle bedrøvede og sorrigfulde, jeg vil trøste og vederkvæge eder (Matth. 11, 28). — Str. 4-5-6 omtaler dernæst pensonlige Frelseserfaringer med bibelhistoriske Paralleller: Josef, Elisabeth, David (jfr. Ps. 51, 19). — Str. 7-11 vender sig da formanende til Omgivelserne om Taalmodighed og Omvendelse. — Særlig over Str. 10-11 er der atter senmiddelalderligt Præg skræmmende med Dom og Død. — Str. 12 er atter Bøn: Sandhedens Aand bevare mig hos Christum, vor Frelsermand, i »vort Fædreland. Der er saa lystigt at være« (atter middelalderligt Viseudtryk). Str. 13 er Doxologi. — Salmen optages i de fleste af d. 17. Aarh.'s større Salmesamlinger men ikke i Kingo.

C. Blomsterallegorien.

Denne Type af Verdenslivssalmen er i Danmark kun repræsenteret af en enkelt Salme, efter al Sandsynlighed Kontrafactur af en verdslig Vise.

Salmen er Hans Albertsens meget omtalte Landeplagevise fra 7-Aars-Krigens Tid, 1566: »*Jeg veed en Urt*« (se Rosenberg: Nordb. Aandsl. III, S. 169, og navnlig J. Paludan i Kirkehist. Saml. 4. R. 3. B., S. 700 ff). — Kun Bønnen til Gud om at »afvende den store Plage og Ris« (Str. 3) viser Lighed med Hovedtypen af Verdenslivssalmerne. Opt. i nogle af d. 17. Aarh.'s Saml. men ikke hos Kingo.

D. To Verdenslivsalmerne nærstaaende Salmearter.

Det samme Grundsyn som i Verdenslivs-Salmerne: den troendes fortrykte Stilling overfor de fjendske og velstaaende vantro, træffer vi i nogle Salmer, hvis Bygning dog afviger fra de ovenfor gennemgaaede Typer og i visse Maader danner særegne Former. Det belærende Moment træder her frem som langt overvejende det personlige. Vi træffer her to Typer, en, vi kunde kalde »*De ugudeliges Velstand*«, som endnu staar Verdenslivssalmerne ret nær og er bygget paa gmltest. Psalmer, og en temmelig afvigende, »*Christi direkte Tale til Menneskene*«, der som saadan væsentlig hviler paa en Sammenstykning af nytest. Citater.

De ugudeliges Velstand.

Denne Type skildrer de ugudeliges Rigdom og Lykke, og hvilken Fristelse dette Syn kan rumme for den fromme, for derefter at tale om de ondes bratte Undergang og om Guds Hjælp overfor den gudfrygtige.

Kors IX: »*Sandelig Gud er Israel god og naadig*«, en af Peder Palladius 1554 foretagen Omskrivning af Ps. 73. Den gennemgaaende fortællende Form afbrydes et enkelt Sted af direkte Tiltale til Gud og ender i Bøn. — Nutzh. omtaler ikke Salmen, da den er formet kun til Korsang »med de Noder som den ugudelige Sequents »Ave præclara« blev sungen med i Pavedommen«. Den har derfor ogsaa direkte polemisk Sigte mod Katolikkerne og lider desuden ved Palladii Mangel paa Evne til at afstrejfe det gmltestamentligt-historiske, jfr. et Udtryk som, at jeg »gik hen op i Templen ind«, hvor jeg fik at høre, at de ugudeliges Ende er ond. Er derfor saa godt som slet ikke optaget i d.17. Aarh.'s Salmesaml. og dør hurtigt bort.

Kors X: »*Fortørnes ikke, naar du end ser de ond' at være mange*« er en af H. Thom. selv foretagen Omskrivning af Ps. 37. Hele Psalmeomskrivningen er i den formanende Form: Str. 1-2 skildrer de ondes Rigdom og

deres bratte Undergang. Str. 3-5 opfordrer til Tro og Taalmodighed. Strofferne 6-21 gentager og varierer eet og samme Emne: de onde og de fromme stilles op i Modsætning til hinanden og skildres med deres Lyder og Dyder, og det udtales flere Gange baade som Overbevisning og Erfaringssag, at de onde skal oprykkes og omkomme, knuses og forgaa som Røg, de gode faa Hjælp og ikke beskæmmes i Sygdom, Fejde eller Dyrtid. — Herindi er da blandet Formaning til at bie paa Herren, holde hans Vej over alt, frygte Gud og gøre Retfærdighed, — alt efter Psalmen. Endelig er der saa til denne føjet en Doxologistrofe (22). — — Digtet, der ved sin formanende Form og sine Domstrusler overfor de onde nærmer sig den formanende og advarende Type af den moraliserende Salmevise, optages næsten aldeles ikke i d. 17. Aarh.'s Salmesaml. og dør hurtigt ud.

Den Christus-talende Type.

Denne Type fremfører i direkte Tale fra Christus til Mennesket hans kærlige Indbydelse om at komme til ham i Tillidsfuldhed og i Anger, se hen til hans Hjælp og tage imod hans Formaning.

Begge de i Thom. herhenhørende Salmer er af tysk Oprindelse.

Kors XIV: »Kommer hid til mig sagde Guds Søn« er en af H. Thom. selv foretagen Overs. af den rimeligvis af Georg Grüenwald digtede »Kommt her zu mir, spricht Gottes Sohn« (Wack. III, 166-169 og 1464). — Se Nutzh. II, S. 172 og Skaar II, S. 466 ff. Skaar har efter Laur. Benedicht's tyske og danske Salmer fra 1582 en længere tysk Text svarende ogsaa til Thom.'s Str. 4, 5, 6, 7, 10 og 16, men tør ikke afgøre, om disse Strofer er originale eller Oversættelse fra H. Thom.'s danske Text, — hvilket jeg heller ikke ser mig i Stand til at afgøre. — Str. 1-7 er at betragte som Guds Søns direkte Tale og hviler væsentlig paa Skriftcitater: Str. 1-3 bringer Indbydelsen, væs. efter Matth. 11, 28-30. Str. 4-7 udfører nærmere Opfordringen til at bære Korset og Guds Tugtelse, lære Anger og Haab af Bedrøvelsen og lade sig opdrage ved Korset, gennem Citater af Matth. 10, 38 — Hebr. 12, 6 — 5 Mos. 32, 39 — Gal. 6, 14 — Joh. 16, 20 — Ps. 50, 15 og Tankegangen i Hebr. 12, 11. — Str. 8-9 taler videre om, at Verden vilde ogsaa gerne være salig, om hun ikke skulde bære den svare Pine; men al Skabningen vidner, at den ikke kan undgaa Pine (jfr. Rom. 8, 22). — Str. 10-15 taler om Menneskets Forgængelighed og truer med Dødstanken paa rent middelalderlig Maade: Som Sandet i Timeglasset, som Boblen paa Vandet falder Mennesket i Dødens Tvang; i Dag karsk, i Morgen svag. Folk vil først omvende sig, naar de ligger i sidste Nød, men vil da næppe kunne faa Guds Naade. Str. 14 og 15 er rene Dødedansvers: Pragt hjælper ikke den rige, den unges Mod falder; havde en al Verdens Sølv og Guld, i Dansen maa han dog trine. — Str. 16-19 er derefter en Undervisning om og Trøst i Korset, der holder Mennesket til Gudsfrygt, med Mindelser om Rom. 12, 17-19 og Matth. 7, 14. — Str. 20 fremfører Kors-

tanken rent middelalderligt truende: Er Korset eder for bitter og leed, da tænk hvad Helvede er hed, — medens Str. 21-22 minder om den evige Fryd i Himlen. Alt hvad Gud har lovet, faar vi. Han føre os fra Nød og Fare til Engleskare. — — Salmen, der altsaa ender med et Ønske i Menighedens Mund, har, som paavist, allerede fra Str. 8 tabt Tankegangen, at Christus er den talende, og nærmer sig stærkt den domsskræmmende og formanende Type af den moraliserende Salmevise. Den optages i Kingo og Pont.

Kors XV: »O Menniske, vilt du betænke min bitter Pine og Død« er en af en ukendt foretagen Overs. af den plattyske »O Mynsche, wyl gedencken« (Wack. III, 1094, Skaar II, S. 341 ff). Str. 1-10 er Christi Tale til Menneskene om at betænke hans bitre Pine og Død med en enkelt Tanke af 1. Pet. 1, 18-19 (Str. 1-2) og ikke bekymre sig for Rigdom, hvilende paa Citater af Matth. 6, 19-33 forbundet med Henvisning til Ravneungerne Ps. 147, 9 (Str. 3-8). Han minder om, at Himmel og Jord er hans (Matth. 28, 18), at han har bespist Israel og vist dem den rette Vej til det forjættede Land (Ps. 107, 5-7), hvorfor Mennesker trygt kan stole paa ham (Str. 9-10). — Str. 11 udtaler til Slut Menighedens Pris og Tak for hans guddommelige Lære. — Salmen optages i Kingo og Pont.

Vi har nu set, hvorledes Verdenslivssalmerne grener sig, væsentlig ens i Indhold, med den gmltestamentlige Psalme som Udgangspunkt, men vekslende i Form mellem Menighedens og den enkeltes personlige Hengivelse i Bøn og Tak paa den ene Side og paa den anden Side den formanende og berettende Enkeltmandstale, der fører over i den moraliserende Salmevise. Andre Elementer kan spille med ind, saaledes i Bøn XVIII Disponeringen efter Tro, Haab og Kærlighed, i Bøn IV, Bøn XXVI og Bøn XXVIII den trinitariske Disposition for Bønnen. Vi kan tillige finde Bekræftelse paa vor Salmedefinition (se Indledn. S. XIII-XIV) deri, at Salmer med helt historisk Præg eller stærkt specialiserende Tendens, der følgelig mangler noget i psykologisk Almengyldighed, hurtigt gaar af Brug, og kun de, der udtrykker det for Slægter og Tider fælles, lever videre i Menigheden. Versemaalene er i Regelen lange og undertiden noget kunstige, da Udtrykket for Verdenslivsstemningen naturligt laaner sin Form fra den verdslige Lyrik, den tyske og danske Visedigtning fra d. 15.—16. Aarh.

Den moraliserende Salmevise.

Indenfor Verdenslivssalmerne har vi fundet det didaktiske Moment mere eller mindre fremtrædende og dermed en mere eller mindre stærk Tilnærmelse til den egentlige moraliserende Salme-

vise, der i det store og hele er en Frembringelse af 2den Periode og her kun skal omtales ret kort. Den karakteriseres nemlig i sin Almindelighed ved, at den ikke, eller kun i meget ringe Grad, er et Udtryk for selve Gudsforholdet, men tager praktisk Sigte paa det christne Menneskeliv, søger at fremme dette ved Advarsel, Formaning og Opmuntring. Oftest er Salmen rettet fra den enkelte som Belæring til Menigheden, og hyppigt vil den i større eller mindre Grad savne psykologisk Almengyldighed for de Christne, der staar i Menighedens Gudsforhold. Denne Gruppe falder i tre nogenlunde klart adskilte Typer, den verdensflyende, den syndsadvarende og den velsignelsesforjættende.

1. Type: Den verdensflyende.

Denne skildrer i stærke Farver Verdens Elendighed og rejser heftige Anklager mod Samtiden, hvis Synder opregnes. Den ender i Regelen i en Bøn om Frelse. For saa vidt denne nærmer sig til at blive det stærkest fremtrædende Træk i Salmen (som i »O du forgiftige Verden«), nærmer denne sig til Hovedtypen af Verdenslivssalmer. Typen er konstitueret af danske Sange, der kommer frem omkring Aarhundredets Midte. Af de 4 Salmer, der hører til denne Type, har de 3 første som fælles Træk den direkte Tiltale til Verden eller dens Væsen.

»*O Verden! hvor gruer mig for dit Væsen*«, en 24 Str. lang Opregning af Verdens Elendighed + 3 Strofer med Bøn til Christus om at vende sig hid og holde Dom. Salmen, hvortil der ikke er fundet tysk Original, er af Hr. Arvid Pedersen, udg. af Ped. Palladius i »Tre merckelige Sange« 1554; den optages fra Thom. kun i ganske enkelte af d. 17. Aarh.'s Salmesaml. og dør dermed ud.

Af Hr. Jacob Madsen Strobius har vi tre Sange, hvortil man heller ikke kender nogen tysk Original:

»*O du forgiftige Verden*«. Str. 1 er en Klage rettet til Verden over dens forgiftige Væsen, Str. 2-3-4 en trinitarisk Bøn om Hjælp, hvoraf dog Str. 2 og 3 indeholder yderligere Træk til Skildring af Verdens Slethed. Den optages kun i ganske enkelte af d. 17. Aarh.'s Salmesamlinger og forsvinder dermed. — — »*I Verden er stor Modgang, stor Falsk og Svig*« skildrer Verdens Ondskab og Fristelser (særlig Str. 1-2-3) undertiden med direkte Tiltale: Ach Mammon, Ach Hoffærdighed (Str. 2). Str. 4 optager og fuldfører den i Str. 3 begyndte Bøn om Frelse, med Tendens til den trinitariske Form. Salmen optages kun i ganske enkelte af d. 17. Aarh.'s Salmesaml. og forsvinder dermed. — — »*Jeg maatte vel, om jeg kunde begribe, græde ret blodige Taare*« er den enkeltes Tiltale til Menigheden, hvori han gennem

Verdenshistorien fra Syndefaldet til Samtiden viser Djævelens Svig og Væsen, hvorfor vi bør begræde vor Synd og tro paa Christi Frelse. Ogsaa den optages kun i ganske enkelte af d. 17. Aarh.'s Salmesaml. og forsvinder dermed.

2. Type: Den syndsadvarende.

Denne maner Mennesket til Omvendelse ved at pege paa Syndens Virkninger. Denne Type har sine Rødder i Senmiddelalderens Domsrædsel, men drages først frem med Hans Thom.'s Salmebog. Hertil hører følgende Salmer:

»*Synden gør Mennisken blind og lam*« er udtaget ved Hans Thomissøn af Hr. Michaels Rimværker (sml. Br. & Helw. S. 10-11 og Nutzh. II, S. 110 ff) og optaget videre i Kingo og Pont.

»*Nu hører til, I Christen al, hvor Liv og Sjæl hver anden omfalde*« er en af en unævnt besørget Overs. af Hans Witzstat von Wertheim's »Nun høret zu, ihr Christenleut« (Wack. III, 195) stærkt i Slægt med middelalderlige »Sjælens Kæremaal paa Kroppen«, idet den er en Samtale mellem Sjælen og Legemet, indledet og afsluttet med en formanende Strofe til Menigheden. Legemet er først stolt og overmodigt, men idet Sjælen formaner og foreholder det Guds Dom, slaar det om, bliver bange og beder om Naade. — Visen optages ret almindeligt i d. 17. Aarh.'s Salmesaml. men ikke hos Kingo.

En lignende Samtaleform har vi ogsaa i »*O Gud Fader du haver Magt*« en af H. Thom. besørget Overs. af Hans Sachs's Contrafactur: »O Gott Vater du hast Gewalt« (Wack. III, 87 — sml. Wack. 1841 S. 842, der er oversat i Danske Viser III, Nr. 292 — Kurt Hennig: Kontraf., S. 230 ff). Den er en ejendommelig Blanding af Syndsbekendelsesvise og moraliserende Revselsessang, idet Synderen stadig anraaber om Naade, medens Christus først afviser ham med revsende Ord, indtil han til sidst hører hans Bøn. Denne Vise optages næsten aldeles ikke i d. 17. Aarh.'s Salmesaml. og dør dermed bort.

Til samme Type hører 2 Salmer, H. Thom. har sat under Overskriften »Død og Begravelse«:

»*Jeg lægges i Jorden i en Ble*« er H. Thom.'s Udsnit af Hr. Michaels »De vita hominis« (sml. Br. & Helw., S. 15-16). Den døde tænkes i denne Salme talende til de efterlevende og udmalende for dem Verdens Forfængelighed og Forgængelighed samt Guds strenge Dom. Den optages i nogle af d. 17. Aarh.'s større Salmesaml., men ikke hos Kingo.

»*Herre Gud lær mig mit Endeligt ret alvorlig at kende*« er en af H. Thom. selv 1569 foretaget Sammenarbejdning af Ps. 39, 5-9 med Ps. 90, 10-12 til en Bøn om med Alvor at kunne betragte Livsløbet, da det er kort, møjsommeligt og af Menneskene benyttes til at samle unyttigt Gods. Denne Betragtning udmunder i Bønnen: »Fri mig fra Dødsens Jammer og Spot, bevar min Sjæl paa Himmeriges Slot, lad mig med Ære opstande«. Salmen, der ved sin Slutning nærmer sig Dødsleje-Salmerne, optages i Kingo og Pont.

Nærmest herhen hører vel ogsaa en Dødsberedelsessalme, der ikke er opt. hverken i Tavs. el. Thom., »*Evindelig er mit Haab til Gud*«, men som findes allerede i »Tre skønne viser« (Vingaard-Tryk 1552-58, jfr. Nord. Tidsskr. för Bokväs. III, S. 107) og senere i Afskrift og Enkelttryk. Visen har paa Svensk i Gml. Psboken Achrosticonform: Erik Flemin Ridder, hvilket dog er udvisket baade i den svenske 1572-Psbg. og i den danske Form. — Digteren taler om, at Døden nærmer sig, og om, at ingen kan undgaa den, hvilket paavises af verdens- og bibelhistoriske Exempler, hvorpaa Sangen slutter med Formaning til enhver at blive tro i sit Kald.

3. Type: Den velsignelsesforjættende.

Denne er det positive Modstykke til den syndsadvarende Type. Den skildrer den gode og gudfrygtige, hans Vandel i forskellige Forhold og opfordrer indirekte til Efterligning, idet den viser, hvorledes det gaar ham godt og Guds Velsignelse er over ham. Som Modsætning kan da ogsaa de ugudeliges Dom fremhæves, hvorved Salmerne faar Træk fælles med forrige Type. Den velsignelsesforjættende Type af den moraliserende Salmevise hviler paa gmltestamentlige Psalmer og er meget tidligt kommet ind i Dansk, idet første Periodes Bryllupssalmer er af denne Type.

I Chr. Pedersens Malmøsalmebog træffer vi »*Salig er den Mand, der Gud frygter*«, T. 17, Hans Spandemagers Bearb. af Ps. 128, der optages i Tavs. og Thom. og af Grad. bestemmes til at synges efter Velsignelsen ved Brudemesse. Sammesteds findes »*Salige ere alle, i Gudsfrygt staa*« T. 18 en maaske af Tavsen foretagen Overs. af Luthers Rim over Ps. 128 »Wohl dem, der in Gottes Furcht steht« (Wack. III, 8) fra 1524. Den optages i Tavs. og med lidt Smaaændringer i Thom. og i de fleste af d. 17. Aarh.'s Salmesaml., men, ligesom den forrige, ikke i Kingo.

I Thom. kommer hertil endnu to Behandlinger af samme Psalme: »*Hvo som vil salig udi Verden leve*« er en af Peder Palladius foretagen Overs. af Luthers ny Omskrivn. (fra 1543) af Ps. 128 som Modstykke til det Martialske Epigram »Vitam quæ faciunt beatiorem:« »Willst du vor Gott, mein lieber Christ« (se Skaar. I, S. 496 og Walch. IV, S. 2205. Denne Luthers Omskrivn. har jeg derimod ikke fundet omtalt i Fischer eller andre salmehist. Værker). Thom. har optaget denne som de to forrige under Overskriften »Ægteskab«; Grad. bestemmer den til at synges af Degnen med Brudeskaren, naar Bruden følges til Senge, og den optages i Kingo som Salme til Brudevielse. — — »*Ret salig er forvist den Mand*« er en af Rasmus H(ansøn) L(ollik) (Reravius) foretagen Omskrivn. af P. 128, indflettet i hans »Oeconomia«, og optagen i Thom. og Kingo. — Thom. har ikke Forfatternavn, men dette ses af Salmens Achrosticon-Form. — Thom. har Salmen under »Ægteskab«, Kingo under »Barselkvinders Kirkegang«. — —

Alle disse Bearb. af Ps. 128 skildrer, i Overensstemmelse med denne, kun Guds Velsignelse over de gudfrygtige.

Typen øges allerede i Tavs. og dens Tillæg med andre Psalmebearbejdelser. I selve Tavs. har vi:

»*Vel er den Mand, der vandrer ej*«, der er en Overs. af Ludvig Öler's Bearb. af Ps. 1: »Wol dem Menschen, der wandelt nit« (Wack. III, 126 — eller af Wack. III, 137, Andr. Knöpkens plattyske Redaktion af samme Text). Udtrykket bærer enkelte Steder mere Præg af selve Psalmetexten end af det tyske Forbillede. Salmen taler baade om den godes Væsen, hans Velsignelse som et Træ ved rindende Vandstrømme, og om de ondes Henvejring som Støv for Vinden. Den optages hos Thom., men saa godt som slet ikke i d. 17. Aarh.'s Salmesaml. og dør dermed bort.

»*O Herre Gud i Himmerig, hvo skal bo i dine Lejre?*« har, som omtalt af Nutzh., næppe nogen Forbindelse med Wack. III, 136, men maa regnes for en selvstændig dansk Bearbejdelse af Ps. 15. Den skildrer de forskellige Dyder, den Mand maa have, som skal bo hos Gud i Himmerig. Den optages i Thom., Kingo, Pont.

I 1ste Till. til Tavs. træffer vi »*Uden Herren opholder vort Hus og Gaard og skaffer hvad der er inde*«, der har Begyndelse, Versemaal og Strofetal lig Burkart Waldis' Omskrivn. af Ps. 127 (Wack. III, 741 og 782), men efterhaanden afviger ganske fra denne, idet den holder sig nøjere til selve Psalmetexten. Den indledende Tankegang er, at hvis Gud ikke hjælper i Huset og vaager over Staten, er alt Menneskearbejde forgæves, — hvorfor Thom. har anbragt Salmen under Rubrikken »Verdslig Øvrighed«; — men Hovedtanken er Guds Velsignelse med Føde og Børn til dem, der frygter og tjener ham. Salmen optages i Thom., Kingo og Pont. — En anden Bearbejdelse af samme Psalme findes i 2det Till. til Tavs. »*Forgæves er alt Arbejd og Kost*«, en af Hans Tavsen selv foretaget Overs. af Laz. Spengler's »Vergebens ist all Müh' und Kost« (Wack. III, 72-73). Den er helt igennem en Øvrigheds-Salme, idet Hovedtanken i den anden Bearbejdelse af samme Ps.: den enkelte Gudfrygtiges Velsignelse fra Gud, er ændret til: Stadens og Samfundets Trivsel ved Guds Naade. Den optages i Thom. & Kingo.

I Thom. kommer til de hidtil nævnte »*Salig forvist er alle de, der med en stadig Tro vandre*«, en Overs. af Matth. Greitters Bearb. af Ps. 119, 1-32 (Wack. III,121: »Es sind doch selig alle die« og 122: »Hilf Herre Gott dem deinen Knecht«). Str. 1 skildrer de gode og deres Velsignelse; men de følgende 7 Str. blander under Bønnens Form didaktiske Elementer om, hvorledes den unge bedrer sin Id, og om de stoltes Straf, med personlig Erklæring om Tillid til Gud, Vilje til at følge hans Bud og Ønske om at faa Guds Hjælp, saa jeg ikke bliver til Spot. Hovedparten af Salmen er altsaa af Verdenslivs-Salmernes Hovedtype. Salmen optages i Kingo og Pont.

Væsentlig beslægtet med den positivt formanende Type af den moraliserende Salmevise er ogsaa Hans Thomissøns egen Salme fra 1569 om, hvem der hører til Guds Kirke, og hvorpaa den kendes, »*Den christelig Kirkes*

skønne Navn vil hver paa Jorden bære«, (optaget i Kingo og Pont.) — samt Niels Hemmingsens Salme til Fru Birgitte Gøje om Christi Korses daglige Brug: »*Hvo som Christi Kors vil pryde«*, der nævner de 5 ædle Stene, Mennesket skal smykke Christi Kors med for at nyde Salighed deraf: Tro, Ydmyghed, Lydighed, Taalmodighed og Kærlighed. Skriv dette Kors i din Hjerterod, saa har du i al din Sorg Trøst af Christi dyre og hellige Død. Salmen optages i Kingo og Pont.

Dommedagssalmer.

I nær Slægt med de moraliserende Salmeviser overhovedet staar en Del af Dommedagssalmerne, som Hans Thom. har samlet for sig selv til sidst, idet de dels som den ovenfor gennemgaaede syndsadvarende Type truer med Dommen for at bringe Mennesker til Besindelse, dels som den verdensflyende Type skildrer Verdens og Samtidens Elendighed, idet de nemlig betragter Samtiden som den sidste farlige Tid, hvis Ulykker som Tegn og Varsler (efter Matth. 24) skal gaa forud for Dommen.

Det syndsadvarende træder mest typisk frem i »*Vaager op I Christne alle, vaager op med ganske Flid«*, en af en ukendt foretaget Overs. af Christian Adolf Nystadensis' »Waket vp, gy Christen alle« (Wack. III, 1097). Str. 1-5, der er temmelig ordret Oversættelse, er formanende; hertil føjer saa den danske Salme en Domsskildring paa 4 Strofer, hvortil kun en ringe Antydning findes i Slutningsstrofen (Str. 6) af den tyske Text, idet den danske Bearbejder benytter Skildringen Matth. 25, 31-46. Salmen optages i Kingo og Pont. — Selve Domsscenen træder endnu udførligere frem i den af Hr. Michaels Rimværker udtagne »*Naar Tegn ere sket i Maane og Sol«* (sml. Br. & H., S. 11-14), der helt er bygget over Matth. 24, 29-31 og 25, 31-46. Idet Domsscenen rummer ogsaa de godes Belønning, faar denne Salme ogsaa Træk af den velsignelsesforjættende Type. Salmen optages fra Thom. i de fleste af d. 17. Aarh.'s Salmesaml.; men kommer ikke med i Kingo.

Verdens Elendighed skildres ganske i den verdensflyende Types Form i Søren Paludan Skriver's »*Verden, hvad est du svigefuld«* (1563), der fra Thom. gaar over i en hel Del af d. 17. Aarh.'s Salmesaml., men ikke optages i Kingo; — og i samme Forf.'s »*Løft op dit Hoved al Christendom«* 1564, der fra Thom. optages i Kingo og Pont. Det samme gælder Niels Fædders to Salmer: »*Vaag op, vaag op, du Christenhed«* fra 1560, der fra Thom. optages i enkelte af d. 17. Aarh.'s Salmesaml., men ikke i Kingo; — og »*Vaager op, I Christne alle, tager eder til med Flid«*, der ikke har andet til fælles med Christian Adolf Nystadensis' ovenfor anførte Salme end første Linie; denne Salme optages fra Thom. i de større Salmesamlinger i 17. Aarh., men ikke hos Kingo; (Nutzhorns Oplysninger, II, S. 341, beror i det hele paa en Forveksling). Endelig fremtræder en analog Skildring af

Verdens Elendighed ogsaa i Salmen »*I fromme Christen værer køn* [ɔ: frimodige]«, en af H. Thom. selv foretaget Overs. af Erasmus Alberus' »Ihr lieben Christen freuet Euch nun« (Wack. III, 1032), med dens Beskrivelse af Satans Spil: Verden, der er gammel og knager, samt Tyrkens, Pavens og Antichristens Regimente og Forførelser. Salmen, der dog i det store og hele er en Forventningssang, optages fra Thom. i enkelte af d. 17. Aarh.'s Salmesaml., men forsvinder dermed.

Dagliglivets Christianisering.

Livets Indramning.

For den religiøse Følelse var selve Livet en Gave fra Gud, og det bragte nye Gaver fra ham i hver Dag, der gryede, hver Nat, man var blevet bevaret og udhvilet, i Sollys og Regn, i den daglige Velsignelse ved Disk og Dug, i Hjemlivet med Ægtefælle og Børn og i den borgerlige Orden og Tryghed, der omgærdede Levnedsløbet. Fremskaffelsen af de Salmer, der hører til denne daglige Indramning af Livet, saa vel som til Helligelsen af Livets større Vendepunkter, hører i det væsentlige 2. Periode til, og er kun i sin Begyndelse, da det først er efter den egentlige Kirkegudstjenestes Fordanskning gennem Salmesangen, at Reformationen har kunnet prøve at løfte den gamle Kirkearv: at hellige Hverdagslivet for Mennesker.

Morgen- og Aftensalmer.

Indenfor hver af disse 2 Grupper ser vi en enkelt Salmetype i Færd med at fæstne sig, om end Salmerne er af meget forskelligt Omfang, idet flere eller færre Momenter kan være medtaget. Klarest træder Typepræget frem ved Aftensalmerne. Dette hænger sammen med Betragtningen af Dagen som den for Mennesket aktive Tid, Natten som den passive. Idet alle disse Salmer væsentlig skuer fremefter, ikke tilbage, kan da Udsigten over Dagens forestaaende Arbejde og dens Vanskeligheder give Mennesket Tilknytning for adskillige af Tidens religiøse Hovedtanker. Nattens Salmer er mere umiddelbart vokset frem af den primitive Naturgrund i Følelseslivet — in casu Mørkerædslen.

Dagens Aktivitet og Nattens Passivitet viser sig ogsaa i, at Dagen har et Ansvar og Regnskab at gøre op, hvorfor Syndsbekendelse og Bøn om Tilgivelse for den tilbagelagte Dagstid kommer frem i Aftensalmerne, medens dette Moment ikke er med i

Morgensalmerne som noget, der refererer sig til den forløbne Nattetid. Det gælder i det store og hele: Den, der sover, synder ikke. Det onde i Natten er derimod noget udenfor Mennesket, de i Mørket løste Djævlemagter, der nærmest synes at true Mennesket med ydre Ulykke og Død.

Indenfor begge Salmegrupper begynder et Antal Salmer med at antyde Naturbilledet: Solopgangen og Lyset, Solnedgangen og Mørket; men der er ingen Sans for at dvæle ved Naturbeskrivelsen; man ønsker blot til Begyndelse at fastslaa det Faktum, der udløser den religiøse Følelse i Bøn; thi som Dagens og Nattens Begyndelse overalt og i alle Aldre har været den naturlige Tid til Bøn, er alle de hertil knyttede Salmer Bønssalmer.

En enkelt Salme forsøger at være baade Morgen- og Aftensalme; Thom. sætter den sidst, og jeg benævner den, efter dens Hovedpræg, Aft. VIII.

Morgensalmens Præg.

Morgenlysningen males først (Morg. I, 1 — II, 1 — IV, 1) — ikke med Naturglæde over blid Fuglesang og Solskinnet over Mark og Kær, men nok med Lysglæde. Saa vender Mennesket sig til Gud med Tak for hans Bevarelse i Natten (I, 2 — III, 1 — IV, 1), og hertil kan den Tanke knyttes, at Takken bør vise sig som Overholdelse af Guds Vilje (III, 2). Det 3die Hovedmoment er Bøn om sjælelig Bevarelse gennem den kommende Dag fra Synd og Djævel (I, 4-5 — II, 3 — III, 2) og legemlig Beskærmelse i Dag og til alle Tider (I, 3 — II, 3 — III, 7. I Nr. I benyttes her Billedet fra Matth. 23, 37 om Hønen og Kyllingerne). Tankegangen glider her let ind paa Tidens Yndlingsemne med Bøn om Naade til at blive ved Guds rene Ord med Strofer af ren Guds-Ord-Salme Type (I, 6-7 — III, 3 & 6). Som naturligt, bliver fjerde Hovedmoment i Dagssalmerne Bøn om Lykke til at øve sit Kald med Omhu og Gudsfrygt (I, 4 & 8 — IV, 4). Endelig kan Tanken om Døden gøre sig gældende, idet vel Tanken om Soldagen glider over i Tanken om Livsdagen, og der bedes om en god Død (II, 7-8-9, Tanken er strejfet i I, 9 og III, 6-7). Dette sidste kan vel væsentlig kaldes et Tilskud til Morgensalmerne fra Middelalderens Følelsesliv, formidlet gennem »den gamle Dagevise«. Dennes andet Synspunkt for Dagen, som Christendommens Dag (II, 2), faar derimod ingen Betydning, før Grundtvig genskaber Salmen til Tusindaarsfesten 1826.

Andre Momenter kan indkomme mere tilfældigt som Vidner om, at Typen ikke har fæstnet sig, saaledes et Par Formmotiver, naar Bønnen om et christeligt Liv formes over de 3 Hoveddyder: Tro, Haab, Kærlighed (III, 4-5 — og maaske som ufuldstændigt Tilløb i I, 10), eller naar en enkelt Strofe formes som trinitarisk Henvendelse (I, 9 — II, 3 — III, 10), medens Bønnen i alle disse Salmer ellers føles rettet til en enkelt Person i Guddommen, gennemgaaende Gud Fader, men sine Steder Jesus Christus (I, 6 — III, 8 — IV, 2 og maaske de følgende Strofer, jfr. ogsaa Dagvisens Jesuslovprisning Str. 5). I III, 8 fører Henvendelsen til Christus selv ind i Lovprisning af Christi Velgerning, særlig Bespisningen i Nadveren.

Den gamle Dagvise har af særlig middelalderlige Træk det magiske, at sætte Korset mellem sig og Djævelen, selv om dette udvikles evangelisk om Guds »værdige«, forsonende Pine, samt den fra de »forvendte« Mariaviser kendte Fremhævelse af Skabningens Uformuenhed til værdigt at love Jesus.

De enkelte Morgensalmers Proveniens og Forekomst.

I 1. Till. til Tavs. træffes »*Dig takker jeg kære Herre, at du mig haver forvart*«, en af Johs. Trugelli foretagen Overs. efter Johann Kolrose's »Ich dank dir, lieber Herre« (Wack. III. 114); opt. i Thom. som Morg. III og meget alm. i d. 17. Aarh.'s Salmesaml.

Hertil kommer i Thom. Salmebog:

Erik Krabbe til Bustrup's »*Det dages nu i Østen, det lysner overalt*«, Morg. I, der saa godt som ikke optages videre i d. 17. Aarh.'s Salmesaml.; — — den gamle Dagevise: »*Den signede Dag som vi nu ser*« Morg. II (se Hans Brix og Pastor Severinsen i »Edda« 1915 og 1917 samt Chr. Ludvigs: Salme og Sang S. 23 ff.), opt. i næsten alle d. 17. Aarh.'s Salmebøger, men ikke i Kingo; — — »*Den klare Sol nu skinner fri*«, Morg. IV, Hans Thom.'s egen Overs. af Nic. Herman's »Die helle Sonn leucht jetzt herfür« (Wack. III 1384), opt. i enkelte af d. 17. Aarh.'s Salmesaml.

Aftensalmens Præg.

Idet et Par af de herhenhørende Salmer begynder med Naturbilledet, at Dagen er forgangen og Mørket kommer (Aft. IV, 1 — VI, 1 — VII, 1), nævnes det Faktum, der udløser Bønnen. Denne Bøn er ofte rettet til Christus (Aft. II — III — VII) men ender næsten bestandig med trinitarisk Doxologi (Aft. I — II — III — IV — V — VI). Hyppigt begynder Bønnen med den Tanke, at det er Guddommen, som er Lyset, der nu maa lede og værne os i Mørket (Aft.

II, 1 — III, 1 — IV, 1 — VII, 1 — byggende paa Tanken Joh. 8, 12). Bønnen kan saavel skue tilbage over Dagen som se frem mod Natten; det sidste er dog det langt overvejende Moment; man kunde maaske derfor bedre kalde Salmerne Natsalmer end Aftensalmer. Det er ejendommeligt, at det i enkelte Aftensalmer udtrykkelig fremhæves (i Aft. V, 2 og delvis i VI, 1 og I, 6) som den Livsfordeling, der er skænket af Guds Haand, at Dagen er skabt til Arbejde, Natten til Hvile og Læskelse. Man har Ansvar for Dagens Tid, at den bruges til Guds Ære (Aft. I, 3, og V, her byggende paa Tanken om Mennesket som den ypperste af Skabningerne), men Synden og den medfødte Skrøbelighed hindrer os deri, gennem Legemet, »vor syndige Jordesæk« (Aft. I), »dette svare Legeme« (Aft. II, 6). Derfor maa der bedes om Tilgivelse for Dagens Brud mod Guds Befalinger (Aft. I, 4 — IV, 2 — V, 5 — VII, 3 — VIII, 3) og Mennesket maa takke for Guds Beskærmelse Dagen igennem (Aft. I, 1 & 2 — VI, 2 — VII, 2 — VIII, 1). Men er Natten Hvilens og Søvnens bekymringsløse Tid (Aft. I, 6 — V, 2 — VI, 1), saa er dog ogsaa netop i Mørket de onde Aander løst, og Hovedbønnen bliver Bøn om Beskyttelse mod Djævelen og hans List (Aft. I, 5 — II, 2-8 — III, 2 — VI, 3 — VII, 4), om en rolig Nat med Fred i Hjertet Aft. I, 7 — II, 2 — VII, 3 og 4), saa vi ikke skrækkes, men fries fra »Spøgelse, Drømme, Skrækkels' og Ild« (sml. hermed Omtalen af Nattens Fare med Djævelens Magt i Morg. III, 1 — IV, 1 — I, 2). Da det er de onde Aander, som er løs, gælder det mere end ved Dagssalmerne, at Beskyttelsen maa søges gennem de gode Aanders, *Englenes*, Værn og Vagt (Aft. III, 6 — VII, 4 — VIII, 2). En ejendommelig Tanke, der synes at antyde en Spaltning af Menneskets Væsen i Søvnen, har vi i Aft. I, 8 — II, 4 — III, 3: Bønnen om, at medens Legemet hviler trygt, Aanden da maa vaage for Gud, en Tanke, der maaske hviler paa Matth. 26, 40-41.

Bønnen om Beskærmelse kan have ret forskellig Begrundelse: I Aft. VI, 4 hviler den paa Guds faderlige Miskundhed, i III, 5 paa, at vi er Christi Arvedel, erhvervet ved hans Blod. Aft. I indleder Salmen med den Tanke, at vi er Guds, enten vi vaage eller sove, leve eller dø (en Sammenfatning af Tankerne Ps. 3, 6 og Rom. 14, 78). Aft. II, 3 nævner i Anledning af Søvnen symbolsk Syndens Søvn. I det hele er der Forskelligheder i Enkeltpræget og Udgangspunktet; men de forskellige Salmer giver dog et Helhedsbil-

lede af en Type. Hertil bidrager, at saa forholdsvis mange af Salmerne, om end Overskrifternes Henvisn. til latinsk Original kan være misvisende, er byggede paa Grundlag af de »ambrosianske« Hymner, hvorfor de bl. a. har »Hymneversemaalet«.

De enkelte Aftensalmers Proveniens og Forekomst.

I Tavs. træffer vi to forskellige Overs. af den ambrosianske Hymnus ad Completorium »Christe qui lux es et dies« (Dan. I S. 33). »*Christe, du est Dag, Ljus og Salighed*« er oversat efter den tyske »Christe, der du bist Tag und Licht« (Wack. III, 161)*), der igen hviler paa den middelalderlig tyske Overs. Wack. II, 564. Den optages ikke i Thom. — »*Christe du est baade Ljus og Dag*« er derimod en direkte Overs. fra Latin, inspireret i Str. 1 af den middelalderlige danske Overs. Br. & H. X. Den optages i Thom. som Aft. II og i Kingo.

I Thom.'s Salmebog kommer hertil:

Erik Krabbe til Bustrup's »*O himmelske Fäder, vi ere dine*«, Aft. I, der er kommet meget lidt i Brug, idet den kun optages i de allermest altslugende af d. 17 Aarh.'s Salmesaml.

En ny Overs. af »Christe qui lux es et dies« kommer gennem Tysk, idet H. Thom. selv har oversat Erasm. Alberus' »Christe du bist der helle Tag« (Wack. III, 1037), der udelader Latinens Str. 3 og til Gengæld udvider de sidste Linjer af dens Str. 5 til en hel Strofe. Denne Overs. »*Christe du est den klare Dag*«, Aft. III, optages i de fleste af d. 17. Aarh.'s Salmesaml.

»*O du trefoldig Enighed*«, Aft. IV, er en af en ukendt foretagen Overs. af »Der du bist drei in Einigkeit« (Wack. III, 50), Luthers Fortyskning af den ambrosianske Hymne fra d. 5te Aarh. »O lux beata trinitas« (Dan. I 36), opt. i Kingo, Pont., Guldb.

»*O Herre Gud som alting skob*«, Aft. V, angives i Thom. Register IV som Overs. af »Lucis creator optime« (Dan. I S. 57); der er dog næsten ingen Lighed; men den danske Salme er taget fra den ligelydende svenske af Laur. eller snarere Ol. Petri forfattede. Den optages kun i faa af d. 17. Aarh.'s Salmesaml.

Paa lignende Maade er »*Efter Guds Skik gaar det saa til*«, Aft. VI, en Overs. fra Svensk og ikke nogen Gengivelse af »Te lucis ante terminum«, som Thom. Register IIII lader formode. Ogsaa den optages kun i faa Salmesamlinger og forsvinder dermed.

»*Solen er nu nedgangen plat*«, Aft. VII, er af H. Thom. selv oversat fra Nic. Herman's »Hinunter ist der Sonnen Schein« (Wack. III, 1385); den optages i en stor Del af d. 17. Aarh.'s Salmesaml. men ikke i Kingo.

»*Dig Herre mild jeg takke vil*«, Aft. VIII, er i Melodi og Strofernes Indhold (særlig Str. 2) inspireret af Johs. Freder's »Ich dank dir Gott für all Wohlthat«, men kan ikke kaldes en direkte Oversættelse. Optagelse som forrige.

---

*) I Wack. III frakendt Wolfgang Meuszlin, hvem Wack. 1841 tillægger Oversættelsen (se Fischer I S. 70) — Skaars Oplysn. I S. 526. Noten beror paa en Forvexling.

Bordbønner før Maaltidet (Benedicite).

I dem alle bedes Gud om hans Velsignelse, at Maaltidet kan blive baade til Glæde og Gavn. Der tages i et Par af Salmerne Udgangspunkt i Skriftsteder om Guds Godhed og opholdende Forsyn (i Th. I Ps. 146, 5 og 7 — i Th. II Ps. 145, 15-16), medens Th. III søger Bønnens Udgangspunkt i Fadernavnet. Th. II har som særligt Moment Syndsbekendelsen, at vi er elendige Syndere og ingen Ret har til din Gunst og Naade, hvorfor vi først maa bede om Syndsforladelse.

I 1. Till. til Tavs. forekommer Peder Borgsmed's »*Velsigner, ja det skal Herren gøre*« (Th. I) der optages i Thom. og ganske faa senere Saml.

I Thom. kommer hertil H. Thom.'s egen Overs. af Johann Horn's »Allmächtiger, gütiger Gott« (Wack. III, 443): »*Almægtige og gode Gud*« (Th. II), der til J. Horns 5 Strofer som en 6te tilføjer den rimeligvis ældre danske Bordbøn: I Jesu Navn gaa vi til Bord. Den optages kun i forholdsvis faa af d. 17. Aarh.'s Salmesaml. — Ligeledes har vi H. Thom.'s egen Overs. af »Dich bitten wir deine Kinder« (Wack. III, 1290)*): »*Dig bede vi Børnene dine*«, (Th. III). Den optages i Kingo, Pont. og Guldb.

Bordbønner efter Maaltidet (Gratias).

Disse er langt mere regelmæssige i Type end Bønnerne før Maaltid: Gud takkes for sin Velgerning og sine nyttige Gaver (II og III har Udtrykket, at vi takker Gud ved hans Søn); der bedes derefter om, at ligesom Legemet er blevet vederkvæget, saaledes ogsaa Sjælen maa blive mættet gennem Guds Ord, saa den kan leve til evig Tid, og der endes med Doxologi.

I 1. Till. til Tavs. findes et Gratias under de samme Noder som Petri Ryani Borgsmed's Benedicite og derfor rimeligvis ogsaa stammende fra ham**): »*Lader os nu alle vor kære Fader takke*« (Th. I), der opt. i Thom., men i saa godt som ingen senere Salmesaml.; — desuden to andre Gratias'er, der begge er Overs. af Nic. Boye's »O Gott, wir danken deiner Güt« (Wack. III, 1060-1061), den af en ubekendt foretagne ret tro, men med Str. 3 udvidede Overs. »*O Gud, din Godhed takke vi*«, Th. III, der optages i Thom. og en Del af d. 17 Aarh.'s Salmesaml., og den mere fri Overs. »*O Gud vi takke og love dig*« (Th. II), der i 1553-Salmebogen har Overskriften C. S. S., der vel angive et dansk Forfatternavn. Den optages fra Tavs. i Thom., Kingo & Pont.

I Thom. kommer hertil H. Thom.'s egen Overs. af Johann Horn's »Danket dem Herren, denn er ist sehr freundlich« (Wack. III, 445): *Takker Herren thi han er saare venlig*« (Th. IV). Str. 1-7 (parvis rimende 11-Stavelses-Linier er

---

*) Hverken Wack. eller Fischer I S. 121 angiver denne Salme som digtet af Georg Klee (som Nutzh. II S. 302).

**) Det er i hvert Fald lige saa ubehjælpsomt og indfører Es.11, 4: »som slaar Jorden med sin Munds Ris« p. Gr. af Rimnød paa »Pris«.

ligesom J. Horns tyske Text en udvidende Omskrivn. af Ps. 147, 1 og 9-11, hvortil den danske Overs., ligesom til samme Forf.s Benedicite føjer en vistnok gammel dansk Bordtaksigelse paa 4 Linier: »I Jesu Navn saa have vi nu alle ædt, Af Øl og Mad saa ere vi nu mætte etc.« Den opt. i de allerfleste af d. 17. Aarh.'s Salmesaml., men ikke hos Kingo. — Ligeledes H. Thom.'s egen Overs. af Wack. III, 1291: »Herr Gott nu sey gepreiset«, der efter Wack. og Fischer I, 265 ikke er af Nic. Selnecker (som Nutzh. II S. 307): »*Herre Gud du være nu priset*« (Th. V). Optages i en Del af de større Salmesaml. i d. 17. Aarh., men ikke hos Kingo.

Bøn om Vejrlig.

Nic. Herman's »Gott Vater, der du deine Sonn« (Wack. III 1386) er af H. Thom. 1569 oversat til Dansk, »*O Gud Fader din Sol saa skøn*« — med Udeladelse af Str. 3 om rigelig Vin til at glæde Menneskenes Hjerter. Str. 1 beror paa Matth. 5, 45, Str. 2 paa Ps. 104 ,13-14; Resten er fri Bøn om Frugtbarhed og gunstigt Vejr, med Skiftestrofer for Solskin og Regn. Den optages ikke i mange af d. 17. Aarh.'s Salmesaml. men i Kingo og Pont.

Bryllupssalmer.

Den Sang, hvormed Menigheden i Reformationens første Periode hilste Ægteskabets Indgaaelse var en gmltestamentlig Forjættelse om den Velsignelse, der i det hele, men særlig i Hjemlivet fulgte den gudfrygtige og retfærdige, idet man baade i 1. Periode og senere benyttede de forskellige Bearbejdelser af Ps. 128, jfr. S. 151 under den moraliserende Salmevise. Desuden dvæler Tankerne ved Helligaandens samfundsstiftende Gerning, idet man ved Brudemessen om Søndagen brugte Thom. H. Aa. VII og om Aftenen, naar Brud følges til Senge, A. 3, ved Brudemessen om Mandagen A. 31 samt C. 10.

I 2. Periode træffer vi to Forsøg paa at erstatte den middelalderlige Brudevise »Mariskjold« (D. G. F. II S. 519-27 og III S. 881), Peder Palladii Overførelse af Ps. 65: Eructavit, paa Mariskjolds Melodi, nævnt under Jesussalmerne S. 117 og den af en ukendt Dansk forfattede »*Hjælp os, Gud Fader i Himmerig, som os haver skabt*« til en anden Melodi, der dog maaske ogsaa har været brugt til Mariskjold, idet selve Strofens Rytme er den samme. Denne Salme, der optages i nogle af d. 17. Aarh.'s Salmesaml., men ikke hos Kingo, skaber en ny Type, der ser Ægteskabet som den af Gud selv i Eden stiftede Forbindelse mellem Mand og Kvinde, fremdrager Jesu Under ved Brylluppet i Kana som Bekræftelse paa, at

Ægtestanden er Gud til Velbehag, og samler de forskellige nytestamentlige Udtalelser om Ægteskabet.

Str. 1-3 er trinitarisk Bøn om Hjælp, — Str. 4-5 danner Overgangen: Gud Fader, Søn og Helligaand, den ene sande Gud, vil, at alle, baade Kvinde og Mand, skal lyde hans Bud, og vi vil adlyde Ordet om Ægteskab og sky Horeri (2. Mos. 20, 14); Gud under os Naade dertil. — Str. 6-21 siger da — idet Guds Ords Vidnesbyrd ordnes trinitarisk —, at Ægteskabs Stand er »hæderlig«, thi Gud har selv stiftet den; og 1. Mos. 2, 18-24 + 1, 28 og 5. Mos. 6, 5-7 fortælles (Str. 6-13). — Str. 14-15 refererer Brylluppet i Kana og Str. 16 Jesu Ord Matth. 19, 6. — Hertil kommer saa Helligaandens Ord Str. 17-21 gennem Gengivelse og Udlægning af Ef. 5, 22-33 og 1. Pet. 3, 1-6. — Str. 22 er Afslutn.: Nu har vi hørt Guds Bud om Ægteskab og vil derfor være glade, takke ham og befale os i hans Vold.

Den borgerlige Orden.

Ogsaa Bønnen om Fred, Tryghed og godt Regimente kan i Menighedens Mund tage Salmens Form.

Vi har i 1. Periode i Chr. Pedersens Slmbog truffet »*Forlen os med Fred naadelig*« se under Verdenslivs-Salmerne S. 131. En anden Behandling af Fredsantifonen »Da pacem, Domine« (eller Luthers Overs. deraf) har vi i den enkelte korte Strofe, der danner Slutning paa den egl. Hans Tavs. Slmbog: »*Benaade os, o Herre Gud*«; og disse korte Bønnesuk, der maaske nok kunde siges at danne en egen Type, forøges i Thom. med en kort urimet Bøn for Øvrigheden oversat af Hans Thom. selv »*Gud give vor Konning og al Øvrighed Fred og god Regiment*«. Medens »Benaade os« dør ud med Thom., optages »Gud give vor Konn.« baade i Kingo, Pont. og Guldb.

Ogsaa længere Salmer træffer vi, dog ikke som en særlig og ensartet Type. I 2. Till. til Tavs. har vi truffet Øvrigheds-Salmen »*Forgæves er alt Arbejde og Kost*«, der er behandlet S. 152 under sin Type, den velsignelseforjættende moraliserende Salmevise, samt Hans Spandemagers Bearb. af Ps. 20 »*Herren hør' dig Bøn i din Modgangs Tid*«, Undersaatters Bøn for Kongen, behandlet S. 143 under Verdenslivssalmerne.

Denne sidste minder i meget om en særegen Gruppe Salmer, der er typiske ved deres Typeløshed:

De fyrstelige Achrosticon- eller Symbolum-Viser.

Deres Indhold er ret blandet, idet de under Bønnens Form blander Tanker om Rigets fælles Tarv og Gudsordets Fremgang med den enkelte Sjæls personlige Ønsker om Frelse, Tilgivelse og Hjælp, særlig i Kors og Død. De er nemlig for de flestes Vedkommende tænkt som Bøn fra selve de paagældende Fyrsters Side,

og de kommer derved til i større eller mindre Grad at savne den rette Salmes objective Almindelighed i Anlægget.

Under Guds-Ord-Salmer, Jesussalmer og delvis Syndsbekendelsessalmer er omtalt de i 1. Periode forekommende: »*Capitan Herre Gud Fader min*«, »*Gud Fader i Himmelen, Skaber min*« og »*Fred giv os kære Herre i Troen*« (se Ss. 89 og 88).

Hertil kommer hos Thom. Kong Chr. III's Vise »*Christe udi Naadsens Trone, vi bede du vilt os alle skaane*«, en Bøn til Christus om, at vi maa faa Troens Fred og hans Evangelium i Modsætn. til dem, der stoler paa egen Magt, en Bøn om Fred mellem Konger, hvis »Hjerte er i din Haand« (Ordspr. 21, 1) og Bøn om Held til at leve efter Guds Ord (Str. 1-5). De to sidste Strofer er stærkt afhængige af Achrosticonformen: Str. 6: Daniel og de andre Profeter troede dine Forjættelser. Str. 7: Mark, Skov, Vand, Himmel, Jord, hver gør din Befaling i dit Kald; kun vi Mennesker er dig til Fortørnelse. — Salmen, der er af ubek. Forfatter, har, som det vil ses, en Del Præg af Verdenslivs-Salme. Strofernes Beg. danner »Christian Kong til Danmark«. Den optages saa godt som slet ikke i senere Salmesaml.

Thom. bringer ogsaa 3 Symbolum-Sange. — Wack. IV, 1015: »Zu Gott mein Trost allein ich stell« er skrevet over Chr. III's Symbolum »Zu Gott mein Trost allein, sunst anders kein«. Versemaalet og sidste Halvdel af Str. 3 bevares, men Resten omdigtes af H. Thom., saa at han kun benytter den 1ste Halvdel af Symbolet og selvstændigt danner sin Salme som en Fyrstes Bøn for sig selv og sit Land, formet over Fadervors Bønner: »*Til Gud vil jeg sætte alt mit Haab*«, jfr. S. 83. Dens Forhold til Wack. IV, 1015 er ikke tidligere paavist. — Salmen opt. i en Del af d. 17. Aarh.'s Salmesaml., men ikke i Kingo. — — Wack. IV, 1014: »Ach Gott, du liebster Vater mein«, digtet over Chr. III's Symbolum »Ach Gott schaff deinen Willen«, er overs. af H. Thom.: »*O Gud min Fader, kær og rig*«, og er en Blanding af personlig Bøn, hvori den syngende befaler sig Gud Fader i Vold, beder om at kende hans Ord og om Kraft til at bære Korset (med Formning af Matth. 11, 30), og saa en Bøn for det almene Bedste om Guds Viljes Gennemførelse til hans Kirkes Vækst og om Beskærmelse mod Ordets Fjender. — Det personl. og det alm. er ikke holdt ude fra hinanden. — Den opt. kun i faa senere Salmesaml. — — Wack. IV, 1017 »Mein Hoffnung, Trost und Zuversicht« over Fr. II's Symbolum »Mein Hoffnung zu Gott allein« er oversat af H. Thom.: »*Mit Haab og Trøst og al Tillid til Gud staar med stor Trygge*«. Str. 1 udtaler Tillid til Gud, fordi han lod sin kære Søn komme og bære Korset for mig. Str. 2-3 er Bøn til Christus om at stride for sin Kirke, som trænges af Djævelen, og ikke lade sit Ord rykkes fra os. Den ender med Lovprisning og med Bøn til Helligaanden om Hjælp i Dødsstunden. — Der er altsaa Tilnærmelse til trinitarisk Disposition. — Opt. i Kingo, Pont. & Guldb.

Dødssalmer i 1. Periode.

De to Salmer, der i 1. Periode synges om Døden og ved Begravelsen, er meget forskelligartede. Begge gengiver de Menneskets Tanker ved den forestaaende Død og dette alene; men den ene er fredfyldt, den anden angstfyldt.

B. 7: »Med Glæde og Fred far jeg nu hen« er en køn og sine Steder fri Gengivelse af Luthers udvidende Bearbejdelse af Simeons Lovsang »Nunc dimittis« (Luc. 2, 29-32): »Mit Fried und Freud ich fahr dahin« (Wack. III, 25)*). — Den skildrer den glade og fredfyldte, frimodige Bortgang, hvor Døden blot ses som Søvn (jfr. Matth. 9, 24, — Joh. 11, 11), fordi Mennesket ser Jesus Christus og tror, at han er vort Liv og Salighed i Nød og Dødsens Vaande (Joh. 11, 25-26), fremsat for alle Folk, der overalt indbydes ved hans Ord. Han er det klare og salige Lys for alle Hedninger og Israels Pris, Ære, Fryd og Glæde. — Glædesfølelsen er altsaa saa stærk, at den giver sig Udtryk i epithetisk Jesushyldest. — Den optages i Tavs., Thom., Kingo & Pont. og bruges efter Tavs. som Sekvens fra Kyndelmisse til Fasten, efter Gradualen til Slutn. paa Gudstjenesten Mariæ Renselsesdag.

Af Luthers 3-strofede Behandling af den fra d. 11. Aarh. paaviselige, Notker d. ældre fejlagtigt tillagte Antifon »Media vita in morte sumus« (sml. Dreves & Bl.: Ein Jahrt. II, S. 451 — Wack. I, 141 og Spitta S. 226 ff): »Mitten wir im Leben sind« (Wack. III, 12), skabt paa Grundlag af d. ældre tyske Overs. Wack. II, 991-3, har vi to danske Gengivelser i Malmøsalmebøgerne. Fra 1528 maa *A. 14: »Men vi leve paa Jorden her«* rimeligvis stamme, medens vi i Chr. Pedersens Slmbog 1533 finder *II. 84: »Vi, som leve paa Jorden her«*, en friere Overs., der stammer fra Svensk, rimeligvis Ol. Petri (se Beckm. S. 99-103). — II, 84 optages kun i Tavs., A. 14 i Tavs.,Thom. og de allerfleste af d. 17. Aarh.'s Privatsamlinger, men ikke i Kingo. Det er derfor A. 14, hvis Indhold her gennemgaas. I Modsætn. til »Med Glæde og Fred« fremgaar den af den dybe Følelse af Livets Forkrænkelighed og Dødens Rædsel under den Fordømmelsesstemning, som Apostelen finder Udtryk for i Ordet, at »Dødens Brod er Synden« (1. Cor. 15, 56). — — De tre Strofer er parallelt opbyggede, bestaaende af et Fortvivlelsesudbrud og et Spørgsmaal: Str. 1: Mens vi lever paa Jorden, omsluttes vi af Døden. Hvem skal vi da fly til? Str. 2: Midt i Døden omsluttes vi af Helvedes Vold og Vrede. Hvem frelste os fra en saadan Død?**) Str. 3: Midt udi Helvede drives vi af vor Natur og vore Synder. Hvem skal vi da fly til? — Hvorpaa i alle 3 Str. svares: Dig, Herre, alene. Hertil kommer saa i alle 3 Str. det omkvædsagtige Lovprisningsraab og Bønssuk til den hellige Gud: Hellige

*) Bruun I, S. 71 mangler Str. 1, L. 3 »med eet frijt mod fraa thenne werden«.

**) Str. 2: »at undfly sine (= dens) Svig og List« kunde tyde paa sønderjydsk Oprindelse.

Herre Gud, forbarm dig over os, hellige stærke Gud, fb. d. ov. o., hellige barmhjertige Trøstermand, du evige Gud, — hvortil i Str. 1 og 2 føjes Bøn om ikke at fordømmes, medens Str. 3 tager direkte Sigte paa Anfægtelsen: Lad os ikke affalde af den rette Tro i Mistrøst.

2. Periode.

Medens første Periodes 2 Salmer begge indenfor hver deres særegne Stemning har et stærkt objectivt Præg, saa at de Tanker om Døden, som i dem udtales, kan finde Genklang saa vel hos den døende som hos dem, der samles om Dødslejet eller Graven, deler Dødssalmerne sig i 2. Periode i to forskellige Arter eller Typer, *Dødslejebønner* og *Begravelsessalmer.*

I 2. Till. til Tavs. træffer vi en egentlig *Begravelsessalme* med Sigte paa selve Jordfæstelseshandlingen paa Kirkegaarden og de ved denne tilstedeværende Efterladte, der skal trøstes i deres Sorg over Døden og advares om selv i Tide at tænke paa Døden. — Denne Salmeart fortsættes hos Thom. Den har Præg af Prædiken og Formaning og er derfor formet som gennemgaaende Læredigt, men med en kort Slutningsbøn, og den kan glide helt over i den moraliserende Vise.

Dens vigtigste Momenter er følgende: Selve Begravelsen kan nævnes (Død III og XIV); Resignation indskærpes ved Tanken paa Legemets Forkrænkelighed, med Citat af 1. Mos. 3, 19, (Død III — XIV — XV) og Tanken om Livet og alt jordisk som Guds Gave (Job 1, 21 og 1. Tim. 6, 7 i Død XIII); men i umiddelbar Forbindelse hermed tales om Legemets uforkrænkelige Opstandelse (1. Cor. 15, 42 i Død III — XIII — Opst. VII — og tillige i de fleste andre, uden Formning af 1. Cor.), naar Guds Basun lyder (Død III — XI — Opst. VII efter 1. Cor. 15, 52), hvorfor vi ikke maa sørge som de, der ikke have Haab (1. Thess. 4, 13 cit. i Død XIII og XIV). Saaledes trøstes og styrkes de efterlevende ved Gensynshaabet, og hertil føjes Tanken, at medens Livet her er en Jammer og Pine (Død III — XIV) venter det bedre byrdefri Liv i Himmerig, hvis Modsætning til Jordelivets Jammer udtrykkes gennem Aab. 21, 4 (Opst. VII — Død XIV), eller hvis Herlighed hvilende udtrykkes i det mere almene, men mystisk-kærlighedsfulde: at skue Christi Aasyn til evig Tid (Død XV — Opst. VII). — Hertil kommer mer eller mindre direkte Opfordringen til at betænke sin Død.

I Thom. kommer saa desuden den anden Type til: de særlige *Dødslejesalmer,* der tager Sigte paa den døende selv, ikke paa de efterlevende, og er beregnede som Bøn i hans Mund om et saligt Endeligt med Hjælp og Trøst i Dødsstunden. Denne Salmetype er derfor helt igennem Bønssalme, og Bønnen er næsten udelukkende rettet til Christus, den personlige Midler mellem Gud og Mennesker, hvad der bidrager til at give disse Salmer saa stærkt et Inderlighedspræg, — ligesom vi tidligere har set, at da Jesusskikkelsen traadte ind i Mariaviserne, fik Jesussalmerne derved som karakteristisk Moment Bønnen om Hjælp i Dødsstunden. Bønnen er ofte præget af Synderens Samvittighedsangst for Dommen, som i »Media vita«-Oversættelserne; og bag Dødskampens Anfægtelser skimtes selve Satans Fjendeskikkelse. Bønnen udtaler Haab til den ved Christi Pine og Død forhvervede Frelse, ja, kan paa rent mystisk Maade tale om at »hvile paa hans Saar saa rød« (Død V). Sjælen befales i Guds Haand med Ordet af Acta 7, 59 eller Jesu Korsord af Ps. 31, 3, og der hviles i det til Christi Opstandelse knyttede Opstandelseshaab. I nogle af Salmerne (Død IV — VI — VIII) nævnes som en Slags Indledning de svigtende Evner og Sanser, der baade er Tegn paa Dødens Nærmelse og Hindring for ret at kunne berede sig, som man vilde, og i et Par af Salmerne (Død VI og VII) bedes om hengiven Lydighed mod Gud under Jordevandringen. Momenternes Orden kan være noget vilkaarlig, ligesom vi tidligere har set det i inderlige Bønssalmer.

I begge Arter af Salmer vil selvfølgelig Pauli Redegørelse for Opstandelseshaabet i 1. Cor. 15. Cap. og 1. Thess. 4, 13 ff komme stærkt frem som Hovedbegrundelse for Haabet, selv om ogsaa Udtryk af Johannesevangeliet og 2. Corinthierbrev spiller ind med*), og det bibelske Grundlag i det hele mærkes stærkt i disse Salmers Sprog, her hvor vi bevæger os paa et Omraade, der ligger uden for Erfaringen, og hvor man derfor bygger sin Tro paa Bibelordets Grund.

Begravelsessalmer.

Blandt de sidste Salmer i 2. Till. t. Tavs. (der maaske rettest maa opfattes som et 3die Tillæg) findes »*Nu lader os hans Legem begrave*«, (Th. Død III), en Overs. af Mich. Weisze's »Nu last uns den Leib begraben«

*) Naar Død XIII knytter Opstandelseshaabet til Rom. 6, 3-5, maa det vel derimod staa paa Magnus Banckes private Fortolkerregning.

(Wack. III, 395-6) gengivet efter den Val. Bapstske Redaktion. — Str. 1-3 har Tanken om selve Begravelsen og Opstandelseshaabet med Tanker af Joh. 11, 24 og 1. Cor. 15, 42 — 1. Mos. 2, 7 — 1. Mos. 3, 19 — Præd. 3, 20 — 1. Cor. 15, 52. — Str. 4-6 trøster med, at Jordelivets Jammer er tilbagelagt, og med Himmerigets Herlighed som Modsætn. dertil, hvor nu den afdøde bor i den evige Sal »i hæderlig Glæde og Bolig skøn« og skinner langt klarere end Solen*). — Str. 7-8 er formanende: Lad os nu gaa hjem og tænke paa Døden, dertil hjælpe os Christus, som igenløste os. — Salmen opt. i Thom., Kingo & Pont.

I Thom. kommer flere Begravelsessalmer til, saaledes Anders Sørensen Vedels Sang »om mærkelige Mænds Død« af »Es. 56: Justus perit et non est qui recogitet in corde suo«, bygget, efter vor Cap.-Regning, over Es. 57, 1-2, — et belærende Digt, Str. 1-6, der ender med Bøn, Str. 7. Denne Salme, *Th. Død XI: »Guds Naade og Barmhjertighed«* staar lidt for sig selv ved sin Ræsonneren over Forholdet mellem retfærdige og uretfærdige, hvorved den minder om Verdenslivssalmerne: Guds Naade viser sig ved hans gode Gaver; han skænker Verden de retfærdige Mennesker. Dog maa den gudfrygtige se, at ingen bærer Sorg for hans Død. Med denne straffer Gud Landet og den syndige Hob, over hvis Hoved Guds Vrede og Straf er nær. Den retfærdige faar derimod for sin stadige Bøn den rette Glæde og Løn i Abrahams Skød (Luc. 16, 22), indtil Christi Basun og Ord kalder alle frem og de onde faar Helvede hin hede, de retvise uendelig Glæde. — Str. 7 er Bøn om Kirkens Velfærd og om Guds Ord. Opt. i nogle af d. 17. Aarh.'s Saml., men ikke i Kingo.

Magnus Bancke har forf. *»Nu trøste du dig, som sorrigfuld er«* (Th. Død XII), der udtaler Trøst til de sørgende Efterladte af Job. 1, 21 og 1 Tim. 6, 7 samt Gensynshaab i Himmerige, og i Modsætn. til dem, som ikke af Hjertet tror paa Opstandelsen og intet Haab har (sml. 1. Thess. 4, 13), fremhæves Trøsten ved Daabsordet Rom. 6, 3-5. Der sluttes med Tak til Gud, at han saa glædelig forvarer vore Venner, og Bøn om en christelig Død, Opstandelse og Gensyn. Salmen optages saa godt som ikke i nogen senere Samlinger.

I endnu stærkere Grad knyttet til Pauli Ord er 2 Salmer, der begynder med at nævne hans Navn. *Thom. Opst. VII: »Sancte Povel sine Corinther underviste i den rette Lære«* er af H. Thom. overs. efter Nic. Herman's »Sanct Paulus die Corinthier« (Wack. III, 1375). 4 Strofer fortæller som Indledn., at efter Pauli Afrejse fra Corinth begyndte mange Sekter og nogle, der sagde, at der intet Liv var efter Døden, men at vi dør bort som Faar og Fæ (jfr. 1. Cor. 15, 12); derover harmedes han og skrev et skarpt Brev; og nu følger Indholdet af 1. Cor. 15: Str. 5: V. 20-22, Str. 6-7: V. 17-19, Str. 8-9: V. 22-23 med Udtrykket »Christi Opstandelses Kraft« indføjet fra Filip. 3, 10, Str. 10: V. 30-32, Str. 11-14: V. 36-38 og 42-44,

*) Jfr. den ikke i 1. Udg. af Thom. optagne »Om Himmerigs Rige saa ville vi tale« Str. 5: »Syv Gange klarer, end Solen er, skal hver da blive i Salighed der«, en ejendommelig Forestilling i Forh. til Matth. 13, 43, sikkert hvilende paa Es. 30, 26. Forestillingen er middelalderlig, jfr. Lucidarius, 5te Part.

Str. 15-18: V. 49-53, hvorefter hvert Menneske formanes til at beskikke sig til Døden og agte paa Tiden i Haab og Taalmodighed, at han med Glæde kan vente sin Løn ved Guds Søns Tilkommelse (jfr. Jak. 5, 7). — Str. 19-20 trøster i Verdens Modgang med 2. Cor. 4, 17 og Aab. 24, 4. — Str. 21-22 er Bøn om Hjælp til at vandre bort gennem den snævre Port til Livet hos Gud (jfr. Matth. 7, 13) og skue og prise ham. — Salmen optages kun i meget faa senere Samlinger.

Th. Død XIV: »*Sancte Povels Ord os følge bør*« er H. Thom.'s egen Overs. af Caspar Franck's »Last uns volgen S. Paulus ler« (Wack. III, 1328) med Sammentrækning af Str. 5-6-7 til 2 Strofer og Udeladelse af Str. 12. — Den er køn og poetisk, men ikke fri for Gentagelser. Ejendommelig er Str. 11 (Tysk 13) med Michaels Klokkeringning, en Fortsættelse af hans middelalderlige Lurblæsning, (jfr. Edda 1914 S. 49-50, Fr. Paasche: St. Michael og hans Engle). — En fuldstændig Gennemgang af denne Salme kan staa her som et Ex. paa, hvor strengt bibelsk man stræber at være i sin Tale om Opstandelsen, og hvor stærkt gml. og ny Test. her spiller sammen. — Lad os følge Pauli Ord: at vi ikke maa sørge som Hedningerne, naar vore Venner dør (1. Thess. 4, 13); thi vi har et fast Haab paa et bedre Liv (Str. 1). — Naar man bærer os til Graven og sætter os i vor Hvileseng (jfr. Es. 57, 2) er vor Nød og Trang, al Synd, Pine og Trætte endt (Aab. 21, 4). Vi sover sødelig i Christo, som bevarer vore Sjæle, til vi vaagner (Str. 2). — Vi skulde bære Guds Vredes Kraft i Helvede, fordi ingen kunde betale for Synden, om Christus ikke havde hjulpet os ved sin Død (Str. 3). — Naar vore Øjne gaar til og vi drages med Døden, lægger vi os til Fred og Hvile (Str. 4); thi vi, som er Jord, bliver Jord (1. Mos. 3, 19); vi er vor Herres Korn, besprængt med Christi Blod, og skønt vi raadner i Jorden, bliver vi til skønt Skuebrød, saas i Guds Urtebed og opvokser med Vaaren (Str. 5-6, jfr. 1. Cor. 15, 37-38). — Her pines vi uafladelig, plagede af Satan, Verden og vort Kød; dér faar vi Glæde, naar Guds Høst gaar ind; forklaret skal vi staa for ham og samles i hans Lader (Str. 7 — jfr. Matth. 13, 39 og 43). — Nu gaar vi ind i vort Kammer, hvor Gud vil dække os, til Fjenden gaar forbi, for saa at vække os (jfr. Job. 14, 13-15) og samle os i Himlen til alle vore kære Forfædre (jfr. til Udtrykket 1. Mos. 25, 8 o. l.). (Str. 8). — Han bevarer vore Sjæle i sin Haand, i de levendes Tal og Baand (1. Sam. 25, 29), og befaler Englene at ledsage os til Paradis (jfr. Luc. 16, 22). (Str. 9). — Hvor er din Brod, Død? Hvad vil du vinde, Helvede? Dit Rige er ødelagt (1. Cor. 15, 56). Skønt du bider os, dræber Christus dig (1. Mos. 3, 15) og udriver os af din Mund (Str. 10). — Naar Christus sidste Gang lader sin Klokke klinge, kommer vi i Guds Navn alle for Dom, naar Michael skal ringe. — Christe, oplys vor Sjæl og Krop, at vi glade henrykkes mod dig i Luften som Elias (jfr. 1. Cor. 15, 52-53 og 1. Thes. 4, 16-17) (Str. 11). — Her frembærer vi vor Skat i et skrøbeligt Jordkar (2. Cor. 4, 7). Gud maa sønderslaa det, før vi kan komme til Ære, og vil selv bygge os et nyt Hus, rent og purt, gjort uden Hænder (2. Cor. 5, 1) (Str. 12). — Døden bringer os den store Vinding (jfr. Filip. 1, 21), at den fra Adam arvede Synd i os

gaar til Grunde og dermed vor Hjertesorg og Angesten for Loven (Rom. 6, 6-8) (Str. 13). — Derfor græder vi ikke som Hedninger (1. Tim. 4, 13), naar vore Venner dør. Christus fører dem frem til Lyset paa Dommedag; da begynder den evige Fest (Str. 14). — Str. 15 er afsluttende Jesusbøn: Kom Jesu Christ, kom Herre sød (sml. Aab. 22, 20); før os fra dette Elende, myrd Døden, vor sidste Fjende (1. Cor. 15, 26), og for dit Blods Skyld ledsag os til vort Fæderneland og lad os henfare i Fred! — — Salmen optages i en Del af d. 17. Aarh.'s Salmesaml., men ikke i Kingo.

Th. Død XV: »Af Muld og Jord Gud Adam skabte« er H. Thom.'s egen Overs. af Johs. Matthesii »Gott schuf Adam aus Staub und Erd (Wack. III, 1334) en Begravelsessalme, der er lagt i Munden paa den døde, — først belærende: Gud skabte Adam af Støv, og jeg bliver til Støv i min Grav. Synden opløste mit jordiske Legeme; Christus er alene min Sjæls Trøst. Som en Kunstner danner nyt Glas af Aske og Sand, nyskaber Gud mig et skønt og rent Legeme, der lever med ham evige Aar. Jeg takker Christ, som fortjente mig det. Hans Ansigt skal jeg skue, naar jeg udgaar af Graven; — derefter som Bøn: Kom snart, Herre Christ! (jfr. Aab. 22, 20), nu er jeg et foragtet Lig; før mig ind i din Faders Rige. Lad mig hvile til den Tid i dit Skød og Kammer, og lad mig opstaa glad. Forlad alle tro Christnes Synd! — Salmen, der opt. i en Del af d. 17. Aarh.'s Saml., men ikke i Kingo, har ved sin stærke Fremhævelse af Udødelighedshaabet hjemme blandt Begravelsessalmerne. Ved sin ejendommelige Form, Ligets direkte Tale, minder den om den ogsaa ved Begravelser benyttede, af Hr. Michaels Rimværker uddragne *»Jeg lægges i Jorden i en Ble«*, (Th. Død XII), der er omtalt under den moraliserende Salmevises syndsadvarende Type. Sammesteds er omtalt en anden Salme; som Thom. sætter under Begravelsessalmerne, nemlig hans egen *»Herre Gud lær mig mit Endeligt ret alvorlig at kende«* (Th. Død IX).

Dødslejesalmer.

Th. Død IV: »Herre Jesu Christ, sand Mennisk og Gud« er en ukendts Overs. af Paul Eber's »Herr Jesu Christ, wahr Mensch und Gott« (Wack. IV, 2-3, digtet 1557 filiolis suis). — Salmen er den enkeltes Bøn til Christus med de i Oversigten nævnte Momenter, samt Jesu Ord Joh. 5, 26 citerede i Str. 8, L. 3 til 11, L. 1, hvortil saa føjes Bøn i vi-Form om Syndsforladelse og Skriftens Trøst (Str. 11-12). — Den danske Overs. har Deling i 12 4-liniede Strofer som det første kendte højtyske Tryk i de bøhmiske Brødres Kirkesange 1566. Delingen i 8 6-liniede er maaske nok saa rigtig efter Meningen. Salmen opt. fra Thom. i Kingo, Pont. og Guldb.

Th. Død V: »Naar min Tid og Stund er for Haand, at jeg min Vej skal fare« er H. Thom.'s egen Overs. af Nic. Herman's »Wenn mein Stundlein vorhanden ist« (Wack. III, 1414) af Augustini Sprog: »Turbabor, sed non perturbabor, quia vulnerum Christi recordabor«, — med noget af Mystikkens Rigdom og Sødme i Sproget. — Mennesket beder Christus som Frelsermanden bevare det, naar Dødstimen er for Haanden: I din Haand befaler jeg min Sjæl (Ps. 31, 6); frels mig fra Dødsens Snare. Min Synd paa-

fører mig Bedrøvelse og Samvittigheds gloende Pile; den er som Havets Sand; dog vil jeg ikke fortvivle, men hvile paa dine Saar saa rød. Jeg er dit Legems Lem (Ef. 5, 30 — 1. Cor. 12, 27) og vil ikke skilles fra dig, om end min Død kommer (jfr. Rom. 8, 38). Om jeg dør, dør jeg dig (Rom. 14, 8). Fordi du er opstanden, skal jeg ej heller blive i Graven (jfr. 1. Thess. 4, 14). Din Himmelfart fordriver min Dødsfrygt. Hvor du er, kommer jeg hen for at leve med dig til evig Tid (Joh. 17, 24). — Salmen opt. fra Thom. i Kingo, Pont. og Guldb.

Th. Død VI: »Jeg beder dig min Herre og Gud« er maaske en opr. dansk Salme (se Skaar I, S. 309-12). — Salmen er helt igennem en inderlig og noget udisponeret Jesusbøn fra det enkelte Menneske, her betegnet »din syndige Brud«, med Syndsbekendelse og med Opstandelseshaab formet efter Ezek. 37, 5-6, Matth. 25, 31 og 1. Thess. 4, 16. Den opt. fra Thom. i Kingo, Pont. og Guldb.

Th. Død VII: »Herre Gud hjælp mig, jeg raaber til dig« er H. Thom.'s egen Overs. af »O Herr Gott hilff, zu dir ich gilff« (Wack. IV, 215 — den tyske Original ikke fundet af Nutzh. II, S. 315). Den er en trinitarisk Bøn i 3 Strofer, 1. til Gud Fader om at sende Trøst i Dødsstunden, være sand Læge og stride med den døende i Korsets svare Kamp, 2. til Jesu Christ, Vejen, Sandheden og Livet, om Villighed til ganske at vandre efter hans Vilje trods Køds og Blods Modstand, 3. til Helligaanden om, naar Sjæl og Krop skal skilles, at styrke Hjertet. — Den optages fra Thom. kun i ganske enkelte af d. 17. Aarh.'s Saml.

Th. Død VIII: »Om jeg ikke kan tale« er rimeligvis en dansk Salme og forener Dødslejebønnen til Christus (Str. 1-6) med Moralvisens Formaning til Omvendelse nu i Naadens Tid og Trusel om Helvedes Lime [= Ris] (Str. 7-10). Opt. fra Thom. i en hel Del af de private Saml. men ikke i Kingo.

Th. Død X: »Hvad min Gud vil, det ske alletid« er H. Thom.'s egen Overs. af »Margreffue Albrechts aff Brandenborgs etc. Vise«: Was mein Gott will, das gescheh allzeit (Wack. III, 1240 og 1241. — Den danske Text medtager begge de tyske Texters forskellige Slutstrofer). Thom. er den ældste Kilde for Salmens Forfatter*). — Str. 1-2 har Verdenslivssalmernes Præg: Guds Vilje er den bedste; han vil hjælpe sine troende, han er min Trøst og al Tillid, mit Ophold, Liv og Glæde. Luc. 12, 7 citeres og der bruges det alm. gmltest. Udtryk: Han er vor Borg og bærer Omsorg for os. — Str. 3-4 er da Dødslejesalme med de sædvanlige Momenter og særlig en stærk Følelse af Satans personlige Angreb i Anfægtelserne. — Salmen opt. fra Thom. i Kingo og Pont.

---

*) Se Fr. Spitta: Herzog Albrecht von Preussen als geistlicher Liederdichter; Sonderdruck aus der Monatschr. für Gottesdienst und kirchl. Kunst 1908, Heft. 1-6. — Særtrykket S. 24 ff.

Slutnings=Oversigt.

Vi har i den foregaaende Undersøgelse tumlet med Begreberne Salmegrupper og Salmetyper. Jeg tror, dette er praktisk til at fastslaa Salmernes Art og derigennem Arten af Menighedens religiøse Eje til de forskellige Tider. Men selvfølgelig vil en saadan theoretisk Gruppering af et saa levende Stof, som Salmedigtningen er, være forbundet med Vanskeligheder og rumme nogen Vilkaarlighed. Grænserne er flydende og maa være det, naar der faktisk er 3 Inddelingsprincipper, der spiller sammen: [1]) Salmernes Indhold, [2]) Salmernes Brug og [3]) Salmernes stilistiske Ejendommeligheder. Forholdet bliver et lignende som ved Filologiens Bestemmelse af de grammatiske Klasser indenfor Ordforraadet, hvor jo ogsaa et 3-dobbelt Inddelingsgrundlag anvendes paa et levende Stof, Sproget.

Hovedgrundlaget for vor Inddeling har været det psykologiske, Salmernes Indhold. — Men naar vi indenfor Julesalmerne træffer en koropregnende Type, er det et stilistisk Moment, der er benyttet til Bestemmelsen, idet vi træffer det samme stilistiske Virkemiddel i Lovprisningssalmerne, altsaa i det hele som et for *Glæden* karakteristisk Træk. — Naar en Salmeart kaldes »Trinitarisk Bøn«, er det en Kortbetegnelse ud fra et væsentlig stilistisk Træk, nemlig Dispositionen, et Træk, som vi ogsaa vil finde stærkt fremtrædende baade i Lovprisningssalmerne og i andre Bønssalmer, f. Ex. nogle af dem, der efter deres Hovedpræg hører ind under Verdenslivssalmerne. — Et lignende Tværmoment af stilistisk Art er den epithetiske Hyldest, der møder os som væsensbestemmende Træk baade i Helligaandssalmerne, i en Del af Jesussalmerne og i de spredte Jesusstrofer indenfor Lovprisningssalmerne og Guds-Ord-Salmerne, altsaa i det hele som karakteristisk Træk ved den *inderlige* Salme. — — Ogsaa Indholdsmomenter kan optræde i forskellig Blanding; og man kan derfor egentlig lige saa vel tale

om »fremherskende Elementer« som om »Typer«. Vi skal minde om Guds-Ord-Salmernes Blanding med andre Salme-grupper paa Grund af dette Emnes store Interesse for Datidens stridende Menighed, og vi kan tillige pege paa Benyttelsen af bibelhistoriske Exempler til Trøst og Opmuntring, hvilket Træk konstituerer særlige Typer indenfor baade Guds-Ord-Salmerne og Verdenslivssalmerne, altsaa i det hele hvor *Forsynstanken* lægger Beslag paa Opmærksomheden. — Grænserne mellem reflekterende og objectivt berettende Jesussang og den frelseshistoriske Frelsesvejssalme er ogsaa, som det er nævnt i Afhandlingen, ret vag, da saa væsentlige Indholdsmomenter er fælles; og paa lignende Maade har vi set Træk af Syndsbekendelse blandet ind i Jesussalmerne. — Stoffet er levende og vekslende; men selve dets Fluctuation indenfor de opstillede Rammer viser psykologiske Love og Hovedlinier.

Vil vi ud fra den her vundne Inddeling og de her gennemførte Undersøgelser uddrage *de historiske Resultater,* ser vi, kort skitseret, følgende Udvikling.

Den første Periode er selvfølgelig en Brydningstid. Det gælder for Reformatorerne saa hurtig som muligt at faa skabt en Gudstjeneste paa Modersmaalet, og derfor er Søndags- og Ugedagstjenesternes (Tidetjenesternes) Behov det, der først sørges for. Man mærke sig saaledes paa Titelbladet til 1529-Salmebogen Ordene »Med then Danske Otesang, Messe, Afftensang oc Natsang« eller den selvstændige Titel »den Aftensang som i Judland sjunges«. Gudstjenesten bliver i det væsentlige en Salmemesse (se Sev. og Abr.). Bevægelsen begynder paa flere Steder omtrent samtidig, med Haderslev, Malmø, Viborg som de os bekendte væsentligste Brændpunkter. At der er flere Brændpunkter samtidig, medfører de ikke faa Paralleloversættelser af flere af Tidens mest yndede Salmer.

I det væsentlige er det dog Haderslev, der har været forrest i Udviklingen, og det er paa Haderslevtraditionen, den Malmøske Udvikling bygger. Viborgudviklingen har et langt mere selvstændigt Præg, skabt, saa vidt vi kan skønne, af Hans Tavsen.

Selve den Omstændighed, at det er Menigheden, der i Kirken og Dagliglivet vaagner til Selv-Bevidsthed, indebærer naturnødvendigt i sig Udviklingens Retning. Først maa der til Salmerne

for de ugentlige og daglige Gudstjenester føjes Festsalmer til Brug i Julen, ved Opstandelsesfesten, — thi endnu er Opstandelsen det eneste Synspunkt, hvorfra Paasken betragtes, — og ved Pinsen. Man tenderer henimod Skabelsen af et Menighedens Kirkeaar. Men hertil føjes snart Salmer af anden Art. Hjertets Bøn, Syndsbekendelse og Tilbedelse maa udsynges: Vi træffer Fadervorsalmer, Syndsbekendelsessalmer og forskellige Bønssalmer med »Verdenslivs«-Præg. Belæringen om Christenliv og Christentro maa indsynges: Vi træffer Dekalogsalmer, Frelsesvejssalmer og polemiske Guds-Ord-Salmer. Forbavsende hurtigt fuldbyrdes denne Udvikling. Allerede i Eftertrykket af Malmøsalmebogen 1529 er alle disse Salmearter repræsenterede.

Hermed er ogsaa Sporet indslaaet. I de senere Malmøsalmebøger kommer hertil væsentlig kun en Forøgelse indenfor de nævnte Salmearter, vistnok hovedsagelig hentet fra Viborgudviklingen, og saa et Par Salmer til Bryllup og Begravelse.

Man kan prøve at sammenstille dette Salmeforraad med den katolske Middelalders os bekendte Digtning paa Modersmaalet: Mariatilbedelse, Helgenvers, Syndesuk, Naadesbøn, Passions-beskrivelse, Dekalogformaning og Domstale; men det lønner sig ikke; thi man vilde da sammenligne væsensforskellige Ting. Middelalderens Digte er Privatandagtens Læsning, men ikke Fællesskabets Sang, intet levende Kirkeaar.

Som ofte nævnt, er det meget lidt af den ny Salmerigdom, der er *originale danske Frembringelser:* En Fadervorsang (A. 9), en Dekalogsalme (C. 21), to Julesalmer (B. 11 og T. 35), en Syndsbekendelsessalme (T. 7) og en reformatorisk Kampsang (II. 73); og det skulde ikke undre mig, om der med Tiden fandtes udenlandsk Original for T. 35 og maaske II. 73. Desuden har vi de sikkert af Tavsen til liturgisk Brug forfattede Gengivelser af gmltestamentlige Psalmer: T. 12 — T. 17 — T. 26 og T. 28. Om der har existeret latinsk Grundlag for et Par Kyriesange som II. 19 og II. 21, vil maaske næppe nogensinde blive opklaret. Derimod antager jeg, at det ikke blot er de to Salve-Oversættelser (T. 19 og 20) og Antifonen dertil (T. 6), men ogsaa Proserne dertil (T. 5), der har latinsk Original, ligesom Proserne til »Nu bede vi den Helligaand« (T. 25) og Slutnings-Antifonen ved Aftensangen (T. 27), selv om jeg ikke har kunnet paavise disse Originaler. I det

hele har Danskerne ikke været saa bange for selvstændigt at oversætte og optage latinsk liturgisk Sang (saaledes foruden de ovennævnte Tavsenske Sange: A. 18 — A. 23 — A. 24 — A. 25 — A. 26 ≠ B. 18 — C. 4 — C. 5 — C. 13 — C. 15 — C. 16 — T. 9), selv om nogle af Oversættelserne kun blev Prosaoversættelser. Derimod er der af direkte Latinoverførelser kun en enkelt Hymne (A. 21 ≠ B. 6); — hvad der ellers kommer ind af latinske Hymner, kommer gennem Tysk.

Fra Svensk tages: B. 8 — D. 1 — D. 2 — D. 3 — T. 11 — II. 72.

Den store Rest er altsaa tysk, dels originale tyske Salmer og tyske Bearbejdelser af Davidspsalmer, dels tyske Oversættelser og Omdigtninger af latinsk Sang.

Men spørger man, hvorledes disse tyske Salmer overføres i 1.Periode, maa vi svare, at det stærkt vaagne og bevægede aandelige Liv giver sig Udtryk i *en tidt overordentlig fri Behandlingsmaade,* der kan skabe meget kønne Salmer. Dette er ofte blevet overset. Man har haft en Tilbøjelighed til at glemme, at man maa leve sig ind i denne Brydningstids Sprog, der ogsaa selv er i Overgang og Brydning, hvor Dansk og Tysk blandes i Ordforraadet, hvor Opgaverne, der stilles Sproget rent tankemæssigt er store og kræver en Brug af Abstractudtryk helt anderledes end den forrige Tids, Middelalderens Digtning, og endelig at Middelalderdigtningens Sprogbrug delvis gennem Romantikken ophøjedes til den danske Digtekunsts officielt poetiske Sprogbrug, hvis Gloser for os nu har Duft baade af Folkevise og Guldalderdigtning, saa at Reformationsperiodens Sprog følelsesmæssigt maa falde ynkeligt igennem imod Middelalderens. Men lever man sig ind i Tankerne, trods Salmernes haltende Rytme og mangelfulde Rim, og sammenligner man Salmerne med deres Originaler, vil man i 1. Periode undertiden møde en Overførelsesmaade, der i sin Frihed ikke finder Lige, før vi naar Grundtvig.

Salmer af Luther, Reformationens forgudede Lærefader, hvis Salmer det senere betragtedes som Helligbrøde at ændre ved, om end nok saa lidt, forlænges ved fri Tildigtning, og dette gælder hans ypperste Salmer paa forskellige Omraader: Jul (A. 7), Paaske (A. 22), Pinse (A. 31), saavel som hans stærkt individuelt prægede Frelsesraadslutningssalme (A. 5); hans to Dekalogsalmer om-

smeltes og sammensmeltes (se S. 77), hans Latinbearbejdelser og Psalmebearbejdelser kan omstøbes under direkte Hensyntagen til Latinen eller Vugatas Psalmetext (A. 35 — A. 32), hans Trosbekendelsessalme undergaar betydelige Ændringer i Retning af Tilslutning til Apostolicum (særlig i C. 9, jfr. S. 59-60) og endelig kan han helt skubbes til Side: Hans Sanctus bliver ikke det herskende, hans Te Deum oversættes overhovedet ikke. Man klarer sig i Danmark med Oversættelser, der er en Sammensmeltning af Brentz'es og den latinske Grundtext.

Bedre gaar det selvfølgelig ikke andre tyske Salmedigtere. Der tildigtes (som f. Ex. i B. 3), ja, et Par enkelte Strofer af den tyske Sang kan være alt, hvad den danske Digter overtager for saa frit at udfolde sin egen Tankegang (som i B. 14). Vi nærmer os her det, jeg har kaldt »Ordinspiration« og paavist for A. 3's og C. 7's Vedkommende (S. 46 f. og 66 f.): Strofer, Strofedele eller enkelte Udtryk inspirerer Oversætterens Tankegang, medens andre Dele af Texten helt forbigaas. Hele den fri Behandlingsmaade, men i særlig Grad denne »Ordinspiration« minder, som sagt, om Grundtvigs Forhold til de udenlandske Originaler.

Hvis man skal tale om en bestemt Tendens i de danske Salmedigteres Oversætterarbejde, maa det nærmest blive *Bibeltroskab:* A. 7 ændrer og tilføjer i Luthers Julesalme for at faa mere med af Lucasevangeliets Begyndelse; A. 32, A. 34 ≠ II. 76, og II. 30 nærmer Psalmebearbejdelser til Vulgatatexten, en Tendens, der holder sig ind i 2. Periode (saaledes i Thom. Kors VI og Bøn XIII, Kirke I og Øvrigh. I).

Ogsaa om Salmernes *Metrik* kan det være rigtigt at sige et Par Ord. Versemaalene er dels Hymnens 4-liniede, dels Mestersangens og de tyske Gadevisers langstrakte, mer eller mindre kunstlede. For saa vidt man da kan sige, at de danske Salmer har Versemaal; thi noget af det, der falder mest i Øjnene, er, at de gennemgaaende er langt mere uregelmæssige i deres Bygning end f. Ex. Stroferne i meget af den danske religiøse Middelalderdigtning, med en langt vilkaarligere Udfyldning af tonløse Stavelser mellem Hævningerne. Grunden er vel dels Sprogets egen Udvikling i Retning af ubetonede Endelser og ubetonede tyske Forstavelser samt Brug af Smaaord, dels det langt vanskeligere Tankeindhold, der skal rummes indenfor de bestemte Strofer.

Der er aabenbart et ganske bestemt, om end meget uvidenskabeligt, metrisk Princip, der følges: Da Salmerne er bestemte til Sang, *lemper man sig frem efter Melodien.* Dette ses f. Ex. typisk i Oversættelsen af Trosbekendelsessalmen C. 9, der paa Melodiens Melismer skaffer sig Plads til Indskydelse af hele Led af Apostolicum, eller i Frelsesvejssalmen A. 1, hvis ganske vilkaarligt vekslende Strofeskema allerede C. Rosenberg gør opmærksom paa (Nordb. Aandsl. III S. 154).

Som ogsaa Rosenberg bemærker, er den svenske Salmedigtning gennemgaaende langt bedre i sin Form, idet en Digter som Ol. Petri paatrykker den sin Sprogkunsts Stempel, saa at det arsistællende Princip fører til næsten regelmæssige Verslinier, ligesom O. P. undertiden benytter Stavelsetællingen som Princip, nemlig naar han oversætter efter stavelsetællende tyske Mønstre eller skriver til latinske Kirkemelodier*).

Dette Princip har derimod ingen Indflydelse paa de danske Salmer og er i det 16. Aarh.'s første Halvdel ikke indkommet i dansk Salmedigtning ad nogen af de 3 Veje, ad hvilke man kunde vente den indført: [1])gennem Overførelse af latinske Hymner, der jo vel var byggede efter accentuerende Princip, men altid med regelmæssig Udfyldning af Thesisstavelser; [2]) ved Oversættelse af tyske Salmer digtede i Mestersangversemaalenes stavelsetællende Form; [3]) ved Overførelse af syllabiske svenske Salmer. Princippet dukker først op i et Par enkelte Exempler i Thom.: Taks. XXII af Mogens Banke i Efterligning af sapfisk Vers, altsaa ved humanistisk Indflydelse, og Gratias IV oversat af H. Thom. selv efter Joh. Horn. Efter det af os behandlede Tidsafsnit finder vi f. Ex. Stavelsetælling hos H. Chr. Sthen; men hos ham begynder

---

*) O. Sylwans Bemærkning (»Samlaren« 1894, S. 23), at det særlig skulde være gennem de direkte Latinoverførelser, Ol. Petri og Salmedigtningen i det hele har sin Stavelsetælling, er næppe rigtig. S. fremfører to Exempler »Jesus Christus är vår hälsa«, hvor 8-Stavelseslinierne lige saa godt kan forklares ved det af mig nævnte praktiske Melodihensyn, og »Förbarma dig Gud öfver mig«, hvor han antager Overskriften »Miserere mei Deus« (Begyndelseslinien af Ps. 51) for Navnet paa en latinsk Hymne (sic!). — I det hele er Afhandlingen knap saa omhyggelig, som den lader. Forf. synes saaledes ikke at ane, at den af ham citerede Sigfrid Aron Forsii: Speculum vitæ humanæ (trykt 1614) er en let Tillempning af Hr. Michaels »De vita hominis«.

ogsaa Indflydelsen fra den Lobwasserske Psalmeparafrasering, der fylder Tiden fra 1600 til Arrøbo med stavelsetællende Psalteroversættelser.

Maaden, hvorpaa de forskellige tyske Strofeformer er overført, er saa uregelmæssig og vekslende (jfr. A. 1), at det ikke lønner sig at ville paapege de metriske Skemaer nærmere. Man lemper sig, som nævnt, frem efter en Melodi, hyppigst Originalens, undertiden en anden. De parvis rimende Knittelvers falder lettest. Dertil omdannes A. 3 fra Luthers krydsrimede Strofer med det faste Stavelsetal (8+8+8+7), og det er den Form, Hans Tavsen benytter i sine ejendommelige Psalmeoversættelser til Brug i den viborgske Aftensang. Men Tavsen har ogsaa bevidst og ret vellykket Forsøg paa at gengive Sekvensversemaal, eller rettere Sekvensrim, i sine Proser til Salve og til »Nu bede vi den Helligaand« (T. 5 og T. 25).

I det hele taget er *Hans Tavsen* vel nok den mest ejendommelige af den Tids danske Salmedigtere. Hans Ejendommelighed er dels hans fine musikalsk-liturgiske Sans, der med Benyttelse af Momenter fra den katolske Tids liturgiske Former forstaar at opbygge afrundede og skønne Gudstjenester (se Severinsens udmærkede, grundlæggende Paavisning, Sev. S. 59-66 og 67-69), — dels hans Sprog.

Som Salmer af ham angiver Hans Thom. »Salve Jesu Christe, vor Frelsermand« med de 3 Proser, desuden »O Christe Konning med Guddoms Kraft«, »Christus som for os hid til Jorderig kom«, »Guds Engel klar og hvid« og »Vi arme Adams Børn alle«. Severinsen formoder, at hele den liturgiske viborgske Aftensangstjeneste med Psalmeoversættelserne »Vi sade og graade i Babylon«, »Gud, ære dit Navn«, »Naar Gud faar løst Sions Fængsel« og Slutningsantifonen »Nu glæder eder Adams Børn allesammen« ogsaa er hans eget Værk. Selve Udtrykket »Adams Børn« i sidstnævnte Antifon taler efter min Mening for Tavsens Forfatterskab. Desuden er Sev. tilbøjelig til at tilskrive Tavsen Slutningssekvensen til »Salve regina«-Liturgien »Benaade os evige Gud« (T. 6) og, efter Poul Røn's Vidnesbyrd, Trosbekendelsessalmen II. 41, og der synes at være al mulig Sandsynlighed for, at disse er Tavsenske. Hertil mener jeg at turde føje den viborgske »Te Deum«- Oversættelse II. 81 (se min Begrundelse S. 64) og Psalmeoversættel-

sen T. 18: »Salige ere alle i Gudsfrygt staa«, der baade har de for Tavsens Psalmebearbejdelser ejendommelige Knittelpar og — i en Strofe, der er indskudt uafhængig af Psalmetexten — Udtrykket »Adams Børn« (Luther: den menschen kindern).

Ejendommeligt for Tavsens Sprog er Udtryk som »Adams Børn« om Menneskene, »en Konning from« om Kristus, der »stinger Døden med sin egen Brod«, »den gamle Ham« om Synden, »Idræt« for Gerning, »Mod« for Sind, »Skel« for Forstand, »vederkende« for bekende, »from« brugt i Betydningen modig (f. Ex. T. 27), og, hvis T. 6 er af Tavsen, Udtryk som »Helgen«, og »Nabo« = Næste. Han bruger med andre Ord gammeldags, klangfulde og rammende Gloser i sin Poesi.

Man kunde derfor tænke sig, at maaske ogsaa Ord som »Id« (T. 7) og »Frist« = Fristelse (T. 16) skyldtes Tavsens Pen, men saa er vi inde paa Gætningens Omraade. Dog er jeg ikke utilbøjelig til at tro, at Tavsen maaske er Forfatter til flere af Stykkerne i Tillægget 1536. Det er lidt dristigt af Pastor Severinsen uden videre at forkaste L. Dietz'es Udtalelse i Fortalen: at Salmerne er de, som »ere trøckte oc vdtgangne vdi the sijste smaa sang bøger«, da det jo dog er det eneste historiske Vidnesbyrd, vi har, og Dietz desuden lige har vist sig at være en honnet Bogfører ved sin omhyggelige Rettelse af 1. Udgaves Trykfejl. Sev.'s Antagelse af, at Tillæggets Ordning beror paa en Registersammenligning, forklarer, om end mange, dog langtfra alle denne Ordnings Gaader, der foreløbig synes mig uløselige. Men hvad enten Kilden for Tillægget er smaa Salmehefter eller en samlet Malmøsalmebog, der har optaget disse Hefter, har en Del af Hefterne vist indeholdt viborgsk Salmegods.

Hermed er vi inde paa Spørgsmaalet om *Bestemmelsen af Salmeforfattere.* I denne Henseende er Severinsen den første, som har givet nogenlunde faste Holdepunkter baade med sin Paavisning af det Tavsenske Forfatterskab og af, at Arvid Pedersens Salmer særlig er at søge i Samlingen B. Det er muligt, at Udtrykket om Jesus som »vor Salighed« (B. 3 — B. 5 — B. 9) kan være et af Arvid P.'s Yndlingsudtryk, eller Udtrykket: at give eller fly os Venskab (B. 10 — B. 17 — B. 18); men ejendommeligere for Salmerne i denne Afdeling (B.) er de ikke sjældne Rim paa ubetonet Stavelse (B. 1, Str. 7: eet straa britt – vmøgelicht, —

B. 3, Str. 1: aff himmelen nid — vduelig; Str. 3: blindhed — kundit; Str. 4: hellig – løst oc swig; Str. 5: haffue kiær – wore wenner, — B. 5, Str. 1: løsteligt – hellig; Str. 3: Kierlighed – ondhed, — B. 6, Str. 2: himmerig – iorderig – salig; Str. 4: grebit – beswegit – knusit; Str. 5: tijd – schreffuit – her nid, — B. 14, Str. 13: ewindelig – salig, — B. 16, Str. 2: Assonans paa den betonede Slutstavelse af »inthet«, — B. 17, Str. 2: wenskab – att Gud wil oss nw kiære haffue, — B. 19, Str. 1: kundskab – gaff).

I det hele er det muligt, at en Gennemgang af Rimene med Undersøgelse af den Dialektudtale, de forudsætter, kunde klare noget angaaende enkelte Salmers Hjemsted. Dog tør jeg ikke indlade mig paa at søge Resultater ad denne Vej, da vi dels har saa mange Linier, hvor aabenbart højest en ufuldkommen Assonans er tilsigtet, at vi ikke engang tør regne at have Spor af Sikkerhed for, at et Rim som: al – wel, forudsætter jydsk Udtale »wal«, og dels har saa overordentlig usikker en Textoverlevering (se Bemærkningerne S. 38, L. 7-14) og oftest ingen Midler til at kontrollere og forbedre den.

Et enkelt Spor af Dialektejendommelighed skal jeg dog forfølge, idet jeg haaber at vinde et ikke alt for usikkert Udbytte derigennem. Vi véd, at *Haderslev* rimeligvis var den danske Kirkesangs Vugge; men vi synes ikke at vide, hvor meget af Haderslevsangen der kan spores i Malmøsalmebøgerne. — S. 58 og 67 har jeg paavist, hvorledes sandsynligvis Trosbekendelsessalmen C. 9 og Hallelujasalmen C. 7 er af sønderjydsk Oprindelse, og hvorledes dette stemmer med Haderslevordinantsens Oplysning, at Halleluja og Patrem foruden Gloria, Litani, Sanctus og Agnus Dei var paa Dansk ved den Haderslev-Torninglenske Søndagstjeneste. Et vejledende Moment var her den sønderjydske Brug af »sin« for »hans«. Dette findes ikke faa Steder i »Messeembedet«: i Absolutionen (Bruun I S. 94, L. 9 fra n.), i C. 7 (S. 100, L. 7 fra n.), i C. 9 (S. 105, L. 12 fra n. — S. 106, L. 8) og i Formaningen inden Altergangen (S. 109, L. 9 fra n.). Andre Exempler S. 107, L. 9 fra n. — S. 109, L. 6 — S. 110, L. 1 fra n. — S. 111, L. 1 er mindre vægtige i denne Forbindelse, idet de alle kan henføres under den i Gammel-Dansk hyppige, ogsaa i Oldn. forekommende, Henførelse af »sin« til nærmeste Substantiv (Falk og Torp: Syntax S. 135). Derimod findes den sønderjydske Brug af »sin« ogsaa i en anden Del af Salmebogen, nemlig i A. 14 (S. 30, L. 12), A. 16 (S. 33, L. 11),

A. 17 (S. 36, L. 8 og 9) og A. 22 (S. 41, L. 13). Forekomststederne udenfor »Messeembedet« er altsaa alle indenfor Afdeling A, den oprindelige Del af Malmøsalmebogen, hvori Claus Mortensen og Hans Spandemager maa formodes at have meddelt det Salmeudbytte, de bragte med sig hjem fra deres Haderslevophold i 1527-28, og der er, saa vidt jeg kan se, ingen i de øvrige Dele af Malmøsalmebøgerne. En lignende Brug af »sin« fandtes i det vest- og nordenfjeldske Norge (se Falk og Torp: Syntax S. 137)*), men der er i hvert Fald Sandsynlighed for, at de ovennævnte Salmer C. 7 — C. 9 — A. 14 — A. 16 — A. 17 og A. 22 er af sønderjydsk Oprindelse. Denne Epokes store ubekendte X, Claus Mortensens Del i Oversætterarbejdet, er da at søge udenfor disse Salmer, væsentlig dog nok indenfor Messeembedet og Afdeling A.

Naar man maaske engang ved Fund af ældre Dokumenter faar nogle flere faste Holdepunkter, vil man maaske ogsaa ud fra flere af denne Afhandlings Oplysninger kunne drage yderligere Slutninger m. Hens. til Forfatterbestemmelsen, f. Ex. ved Iagttagelse af Brugen af delvis synonyme Gloser (fortabes, fordærves o. desl.), der nemt kan findes i den sproglige Oversigt, eller ved Oversætterejendommeligheder, som den her for A. 3 og C. 7 paaviste ejendommelige fri »Ordinspiration«, eller Mangelen paa Fortrolighed med Tysk (noget saadant er her paapeget for A. 1's — A. 15's — A. 33's — T. 2's og T. 22's Vedkommende) og i det hele den friere eller mere slaviske Behandlingsmaade, foruden ved Undersøgelse

---

*) Om den sønderjydske Brug af »sin« kan henvises til Kort over d. Folkemaal S. 164 — Fejlberg: Jydsk Ordbog III, 206 — Lyngby: Sønderj. Sproglære, S. 52 — Hagerup: Det danske Sprog i Angel (2. Udg. v. Lyngby, 1867) S. 142 og Sprogprøverne S. 168. Dr. Marius Kristensen mener, at Brugen er ældre end 1300 (Mar. Kr. S. 73); og at den existerede i Reformationstiden, bevises efter min Mening af følgende Exempler fra Løgumklosters Breve i Scriptores rer. Dan. VIII: Aar 1500: »som nhu Truls Brorssen paa boer och haffuer brucht y sin tijd, oc sin fader for hannum« (S. 105) — Aar 1531: »Om Abbet Henning y Lyom Closter bodt thennom nogen tijdt, adt thij schulle fare paa sin weghen til Per Hanssen« (S. 143) — Aar 1532: ligger til Lawis godts och III Enge y Giessing marck, som er . . . . . och sinn agger og engh ther till paa scherebech mark, som hannom med rette hør« (S. 177) — Aar 1532: »Frende Perssen haffuer nhu och sin Fader Per Frendissen haffuer for hannom giørdt alle borregierning« (S. 228) — Aar 1546: »Per Anderssen y Mordbeck wond, adt sin fader bode y Arndrupmølle« (S. 151).

af Smaaord og Bøjningsformer. Men til saadanne videregaaende Slutninger er Tiden endnu ikke inde.

Det specielt reformatoriske i Tiden kommer frem i Frelsesvejssalmerne, der redegør for Forholdet mellem Tro og Gerninger, i de mange Guds-Ord-Salmer og de mange Guds-Ord-Salme-Strofer, som findes spredt i andre Salmearter: Jesussalmer, Forsynslovsang, trinitarisk Bøn, Verdenslivssalmer, Morgensalmer og Bordsalmer. Desuden spores det lutherske i den stærke Benyttelse af Romerbrevets Tanker, der jo ikke blot er de bærende i Frelsesvejssalmerne, men ogsaa trænger sig frem i Julesalmer, Paaskesalmer, Syndsbekendelsessalmer og Dekalogsalmer foruden i Typer af Jesussalmen og i Verdenslivssalmer.

Skal vi sige, hvad der i det store og hele gør *Forskellen mellem 1. og 2. Periodes Salmeeje,* er det dette, at medens den egentlige Gudstjeneste med de Søndag efter Søndag faststaaende Former, Festerne og Sakramenterne delvis har faaet deres Behov tilfredsstillet i 1. Periode, kommer nu i 2. Periode det daglige Livs religiøse Livsrørelser og kræver deres Salmesang, hvorved vi faar den store Forøgelse af Verdenslivssalmer, og Livets Christianisering finder ogsaa efterhaanden sit Udtryk i Salmesang til Morgen og Aften, til Bordbøn, til Dødsberedelse og Begravelse.

Iblandt de allerede existerende Grupper ser vi i 2. Periode Forøgelser, som peger i en bestemt Retning. Helligtrekongerssalmen, Palmesøndagssalmen, Langfredagssalmerne, Christi Himmelfartssalmerne viser alle Trangen til at faa den enkelte Festdags Bibeltext sat i Sang, ligesom vi baade ved 1. Periodes Julesalmer og Pinsesalmer saa Dagstextens store Betydning for Salmernes Indhold og Art. Tendensen gaar altsaa i Retning af *at faa Kirkeaaret fyldt med Salmer, der følger Evangelierne fra Søndag til Søndag;* men endnu er dette altsaa kun naaet for de større og mindre Festers Vedkommende*). Evangeliesalmer bestaaende af bibelhistorisk Fortælling med tilknyttet Bøn, Lovprisning eller Be-

*) Det bør bemærkes, at vi i »Tre merckelige Viser« (Vingaard-Tryk 1556) har en Salme til det kirkelige Nyaar: »Wer vel kommid Herrens Aar«, der dog ikke optages i nogen Salmebog, men først optrykkes i Dansk Kirketidende 1849 (5te Bind Nr. 9) efter Opskrift i Sophie Sandbergs Visebog (Thott 1511, 4to). Salmen, der er en kirkelig Kontrafactur af Nyaarsvisen, Rasmussen og Nyerups Udv. af danske Viser I Nr. 54, ønsker Nyaaret velkommen, idet den i sine 10 Strofer gennemgaar alle Kirkeaarets store Festdage og deres Betydning.

kendelse, saaledes som Kingo siden skaber til den største Del af Kirkeaaret, er endnu ikke digtede. Typen for dem er dannet med P. Palladii Skabelsessang, og lige efter vor Periodes Afslutning med Thom.'s Salmebog kommer de første frem (se Danske Viser Nr. 50 og 51, fra 1585 og 1582). Den bibelske Beretning i jævnt fremadskridende Fortælling er endnu, som den var det i den katolske Middelalderdigtning (jfr. A. Sunesøns Hexaemeron og Hr. Michael), væsentlig knyttet til Frelseshistorien: Skabelsen, Syndefaldet og Oprejsningen ved Christus (se S. 78 f. og 94 f.), og en Salme af denne Art, Sadolins »Engelen indgangen«, viser ved sin Overskrift: »til vor Frue Dag i Faste og naar Katechismus prædikes eller nogre Historie af det gamble Testamente«, at Fremstillingen af den store Frelsessammenhæng maa gøre det ud for flere Enkelt-Texter.

En anden Forøgelse inden for de bestaaende Salmearter viser i anden Retning. Det er *2. Periodes Tilbagevenden til den katolske Arv*. Den viser sig i Julesalmerne saavel som i Langfredagssalmerne og i de til Jesussalmer omdigtede Mariaviser. Baade i Julesalmerne og i Langfredagssalmerne har vi set denne Løften af Middelalderarven medføre en stærkere realistisk Udmaling af Enkeltheder, og i alle tre Grupper betyder Arven fra Senmiddelalderen en Vinding i Retning af Inderlighed.

Vi har ogsaa set, at *Typer kan miste deres Livskraft.* Det koropregnende er ikke længere i 2. Periode noget nyskabende stilistisk Virkemiddel. Første Periodes særlige Frelsesvejssalmer: Tro-Gerning-Typen, forøges ikke i 2. Periode, men erstattes af den frelseshistoriske Type. Naar vi tillige lægger Mærke til, at Guds-Ord-Salmerne ikke forøges synderlig stærkt, faar vi et Indtryk af, at 1. Periodes polemiske Trang taber sig i 2. Periode.

Derimod kommer *det moraliserende* frem. Den moraliserende Salmevise og Dommedagssalmerne er en Frembringelse af 2. Periode.

Endelig kan vi vel sige, at *Latinen trænger frem,* dels direkte i Gradualen, dels indirekte gennem Oversættelser og makaroniske Digte, idet som nævnt paa nogle Omraader Middelalderens Arv løftes. Som et Bidrag til Latinens Genindsættelse ved Gudstjenesten har vi Hans Thomissøns bevidste Forsøg paa at skabe latinske Prædikestolsvers til Afløsning af Menighedens danske Sang med den jublende Gentagelse af en enkelt Strofe efter Evangeliets

Oplæsning. For Julens Vedkommende lader han »Grates nunc omnes« staa; men til de øvrige Festdage indfører han selvstændige latinske Smaavers: til Langfredag »Laus tibi, Christe«, til Paaskedag »Resurrexit Christus«, til Himmelfartsdagen »Postquam resurrexit«, og til Pinsen »Christus nos revisit«.

Det er særlig Festerne, hvis Salmeudstyr i det hele er præget af sin latinske Oprindelse og saaledes danner den naturlige Sammenknytning mellem den katolske Kirkes og den lutherske Kirkes Sang. Men i den store Mængde af ikke-festprægede Salmer, som netop 2. Periode skaber, bliver Procentantallet for de fra Latin direkte eller gennem Tysk overførte Sange ikke saa dominerende, kun en c. 20 %.

Naar vi taler om Gradualens latinske Præg maa vi dog ikke glemme, at Gradualen gaar ud fra Bygudstjenesten med Peblingekoret, og at Gudstjenesten paa Landsbyerne var langt mere dansk. Kampen mellem Hensynet til Peblingenes Latin og Hensynet til det jævne Lægfolks Forstaaelse ender med Sejr for det sidstnævnte Hensyn. Majoriteten bestemmer Udviklingen. Da man kun de færreste Steder har haft gode Kor til Raadighed, ser vi ogsaa, at danske Stykker, der specielt er lagt an paa Korsang, som f. Ex. Tavsens liturgiske Sange, kun faar en kort Levetid i Salmebøgerne.

I 2. Periode véd vi Navn paa langt flere Salmedigtere end i første: Præster, Biskopper, Professorer, Adelsmænd og Adelskvinder. Nogen stærkt særpræget Individualitet gør sig imidlertid ikke gældende. Mest karakteristisk er vist Peder Palladius, der skaber Typen for den bibelhistorisk fortællende Evangeliesalme med sin Skabelsessang, og som har Yndlingsudtryk som dette, at »Adams Æble var beskt og surt«; men han er dog ikke saa særpræget i sin Digtning som i sin Tale (Visitatsbogen).

Hans Thomissøn er en frugtbar, men ikke videre særpræget Digter. Han har formel Evne, affiler stundom ved Omdigtning nogle af Tavsens Oversættelser (se S. 18 og 144) og oversætter bl. a. en stavelsetællende Salme; men hans Hovedfortjeneste er som *Salmebogsudgiver:* det kritiske og dog fyldige Udvalg, der tager Hensyn til, hvad der er indsunget i Menighederne, den forstaaelsesfulde Ordning, den stadige Ledsagelse af Meloditryk, den salmehistoriske Fortale og de udmærkede historisk og indholdsmæssigt vejledende Registre, hvis Paalidelighed med Hensyn til Angivelsen af dansk Middelalderarv vi har haft Lejlighed til at

prøve, alt dette gør ham til det aldrig siden i Danmark naaede Ideal af en Salmebogsredaktør. Kun paa eet Punkt er hans Registre gennemgaaende unøjagtige: Han angiver en Del som Latinoversættelser, der ikke er det. Her har han ladet sig narre af, særlig svenske, Salmebøgers latinske Overskrift over Salmerne, der hyppigt betegner ikke Original, men Melodi. Dette viser, at udenfor de »store« almenkendte kirkelige Hymner er paa hans Tid allerede den katolske Kirkes Latindigtning noget forbigangent, som selv en Syngemester som han, der sikkert ofte har maattet benytte de gamle katolske Gudstjenestehaandbøger for Melodiernes Skyld (se Abrahamsen S. 87-89), ikke kender af levende Erfaring.

I 2. Periode er vi inde i en begyndende dogmatisk Stivnen. Flere af Salmerne indeholder dogmatisk Spekulation enten i enkelte Udtryk eller i Salmens hele Tankegang; og den fri Overførelsesmaade, der er saa karakteristisk for 1. Periode og dens brusende Liv, kendes ikke mere. Ogsaa de moraliserende Visers Fremtrængen karakteriserer Tiden. Men ligesom dette sidste Træk minder om Senmiddelalderen, minder ogsaa den subjective Jesustilbedelse derom. Det er fra denne sidste, formidlet gennem Thomissøn og navnlig gennem Sthen, at Fornyelsen i Salmedigtningen kommer.

FORTEGNELSE OVER DE I ANDEN DEL OMTALTE SALMER.

A

Adams store Ulydighed 121
Af Adams Fald er 94
Af dybeste Nød lader os til Gud 101
Af Dybsens Nød raaber jeg til dig 98
Af Englekor hidkommer jeg 17
Af Hu og Sind og al vor Agt ..... 88 og 100
Af Muld og Jord Gud Adam 168
Al den ganske Christenhed 10
Alene Gud i det høje være Ære 65
Aleneste Gud i Himmerig 65
Alene til dig Herre Jesu Christ 119
Alle Kristne fryde sig nu 9
Alleluja, det bør os altid sjunge 67
Almægtige og gode Gud 159

B

Behold os Herre ved dit Ord 139
Beklage af al min Sinde 99
Benaade os evige Gud 99
Benaade os O Herre Gud med 161
Benedid, benedid, benedid være Gud 68

C

Capitan Herre Gud Fader min ..... 89 og 162
Christ den hellig Aand sendte 48
Christe du est baade Ljus og Dag 158
Christe du est Dag, Ljus og Salighed 158
Christe du est den klare Dag 158
Christe udi Naadens Trone 162
Christ have Lov en Kejser 30
Christ laa i Dødsens Baand 27
Christ laa i Dødsens Vaande 27
Christ stod op af Døde 25
Christ til Himmels monne fare 42
Christum vi skulle love nu 7

Christus af Gud Faders Hjerte 9
Christus Jesus for os ofret 26
Christus kom selv til Jordans Flod 56
Christus nos revisit 48
Christus som for os hid til Jorderig kom 30

D

Den christelig Kirkes Alderdom 143
Den christelig Kirkes skønne Navn 152
Den daarlig Mund han siger saa 87
Den klare Sol nu skinner fri 156
Den signede Dag er os beteed 19
Den signede Dag, o Skaber god 78
Den signede Dag, som vi nu se 156
Den som vil en Christen hedde 77
Den ypperste Højtid og store aandelige Glæde 42
Der Israel af Ægypten drog 145
Der Jesus Christus vor Herre 55
Det dages nu i Østen 156
Det hellige Kors vor Herre selv bar 33
Det hændte sig Esaie Profet ..... 55 og 79
Det skulle alle Menniske faa at vide 79
Dies est lætitiæ 18
Dig bede vi Børnene dine 159
Dig, Herre mild, jeg takke vil 158
Dig takker jeg, kære Herre, at du mig haver forvart 156
Dig være Lov og Pris o Herre Christ 114
Døden dig trængte Herre Jesus Christ 35

E

Efter Guds Skik gaar det saa til 158
Engelen indgaangen til Jomfru Marie 78
En Jomfru fødte et Barn i Dag 11
En Vise ny ville vi kvæde 144
En vis Tale er denne her 79
Esaias, den Profet, monne det saa gaa ..... 55 og 79
Et Barn er født i Bethlehem 17
Et godt beraad, velbetænkt Mod 91
Et lidet Barn saa lysteligt 11
Et lidet Barn saa ærefuldt 11
Eviger Gud efter dine Bud 141
Evindelig er mit Haab til Gud 151

F

Fader vor udi Himmerig, som badst 82
Festum nunc celebre 42
Forgæves er alt Arbejde og Kost ..... 152 og 161

Forlen os med Fred naadelig ..... 131 og 161
Fortørnes ikke, naar du end ser 146
Fra Himlen højt komme vi nu her 17
Fra Himlen kom den Engelskare 18
Fra Mennesken haver jeg vendt min Hu 100
Fred giv os kære Herre ..... 88 og 162
Fryder eder i denne Tid 91

G

Gladelig ville vi Haleluja sjunge 66
Gloria, Ære og Pris 65
Grates nunc omnes reddamus 4
Gud Fader, bliv du nu med os 74
Gud Fader i Himlen Skaber min ..... 89 og 162
Gud Fader (og) Søn og Helligaand 112
Gud Fader udi Himmerig, Gud Søn 142
Gud Fader udi Himmerig, sin Vilje 76
Gud give vor Konning 161
Gud, hør mig snart 138
Gud lod (sin) Røst af Skyen lyde 77
Guds Engel klar og hvid 29
Guds Engel sidder hos Graven 26
Guds Naade og Barmhjertighed 166
Guds Søn er kommen af Himmelen ned 94
Gud være lovet (altid) og benedidet ..... 50 og 54
Gud, Ære dit Navn og ikke vort ..... 90 og 132

H

Haleluja, alle Ting som lever 69
Haleluja, det bør os altid sjunge 67
Haleluja, Gud være Lov og Ære 69
Haleluja, Lover Gud, I Hedninger alle 69
Haleluja, lover Herren, Halleluja 69
Haleluja, O Herre Gud den Dag 69
Hellig er Gud (vor) Fader 50
Hen hos Babylonis Flod 137
Herodes hvi frygter du saa saare? 22
Herr Christ Gud Faders enbaarne ..... 9 og 114
Herre du gjorde end vel mod mig 138
Herre Gud, du, som ransager mig 136
Herre Gud, du være nu priset 160
Herre Gud Fader, stat os bi 74
Herre Gud Fader være Lov og Tak 95
Herre Gud, hjælp mig, jeg raaber til Dig 169
Herre Gud, lær mig mit Endeligt ..... 150 og 168
Herre hør mig, jeg raaber til dig 141
Herre jeg er nu gammel og graa 143

Herre Jesu Christ sandt Menneske 168
Herre, mit Haab det er til dig 137
Herren hør(e) dig Bøn i din Modgangs Tid ..... 143 og 161
Hierusalem, du hellige Stad ..... 87 og 132
Hjælp, Gud, at jeg nu kunde ..... 35 og 56
Hjælp, Gud, hvor stor er Menneskens Sorg og Nød ..... 90 og 100
Hjælp os, Gud Fader i Himmerig 160
Hjælp os, O Herre Jesu Christ 117
Hvad kan os komme til for Nød 71
Hvad min Gud vil, det ske alletid 169
Hvi storme og fnyse de Hedninger saa 135
Hvi trodser du og berømmer dig 136
Hvo som Christi Kors vil pryde 153
Hvo som vil leve christelig 77
Hvo som vil salig udi Verden leve 151
Hør til, I gode Christne 77

I

I fromme Christne, værer køn 154
I Jesu Navn begynde vi 93
Ikke os, ikke os, min Gud og Herre 137
In dulci jubilo 20
I Synd og Sorg mig fødte 120
I Verden er stor Modgang 149

J

Jeg beder dig, min Herre og Gud 169
Jeg lægges i Jorden i en Ble ..... 150 og 168
Jeg løfter højt op Øjne mine 136
Jeg maatte vel, om jeg kunde 149
Jeg raaber til dig, O Herre, Christ 139
Jeg takker Herren af ganske Hjerte 55
Jeg ved en Urt, baade 146
Jeg vil mig Herren love 117
Jerusalem du hellige Stad ..... 87 og 132
Jesu Christ, dig takke vi 114
Jesu Christe, Livsens Port 74
Jesus Christus er opfaren 42
Jesus Christus er vor Frelsermand 52
Jesus Christus er vor Salighed ..... 50 og 53
Jesus Christ, vor Frelsermand 28
Jesus han er en sød Hukommelse 118
Jesu, som er vor Salighed 41
Jesus (op)paa Korset stod 34

K

Kom Gud Skaber (O) Helligaand 46

Kom Hedningers Frelser sand 22
Kom Hellig Aand, Herre Gud, af Himmelen 48
Kom hellig Aand, Herre Gud opfyld 47
Kom hellig Aand, O Herre Gud besøg 49
Kommer hid til mig, sagde Guds Søn 147
Kom, O Herre hellig Aand, opfyld 49
Kyrie, Gud Fader af Himmerig ..... 12 og 72
Kyrie, Gud Fader forbarme dig over os ..... 29 og 72
Kyrie, Gud Fader alsomhøjeste Trøst ..... 48 og 72

L

Lader os nu alle vor kære Fader takke 159
Laus tibi Christe, qui pateris 35
Litaniet 74
Litaniet paa Vers = Gud Fader udi Himmerig 142
Lov Gud, du Christenhed 21
Lover Gud, I fromme Christne 87
Lover Herren, Hedninger alle 69
Lovet være du, Jesu Christ 8
Løft op dit Hoved al Christendom 153

M

Maa jeg Ulykken ej kunne modstaa 140
Maria hun er en Jomfru ren 118
Med Glæde og Fred far jeg nu hen 163
Menneske, vilt du mig høre 95
Men vi leve paa Jorden her 163
Mig tykkes, at Verden er underlig 145
Min Sjæl nu love Herren 70
Mit Haab og Trøst og al Tillid 162
Mit Hjerte hvi græmmer du dig 144
Mit Hjerte opgav et lystigt Ord 116

N

Naar Gud faar løst Sions Fængsel ..... 90 og 132
Naar mig gaar Sorrig og Drøvelse paa 136
Naar min Tid og Stund er for Haand 168
Naar Tegn er sket i Maane og Sol 153
Naar vi i største Nøden staa 102
Nu bede vi den hellig Aand alt om 46
Nu bede vi den hellig Aand om den 46
Nu bede vi den hellig Aand udi en ret Tro 46
Nu begynde vi at kvæde 144
Nu er fød os Jesus Christ 10
Nu er os Gud miskundelig 68
Nu fryder eder, alle Christne Mænd 112
Nu glæder eder, Adams Børn allesammen 12

Nu hører til, I Christne alle 150
Nu lader os alle takke Gud vor Herre 4
Nu lader os hans Legeme begrave 165
Nu lader os takke af Hjertens Grund 38
Nu lader os takke og love 91
Nu trøste du dig som sorrigfuld er 166
Nu ville vi Christne sjunge 26

O

O almægtig evige Gud 101
O Christe, hvor var din Kundskab 89
O Christe Konning med Guddoms Kraft 39
O, du forgiftige Verden 149
O du trefoldig Enighed 158
O Fader udi Himmelen ..... 27 og 73
O Fader vor, barmhjertig og god 74
O Fader vor vi bede dig 82
O Gud af Himlen, se her til 87
O Gud, din Godhed takke vi 159
O Gud Fader, din Sol 160
O Gud Fader, du haver Magt 150
O Gud Fader i Evighed 140
O Gud, forbarme dig over mig 98
O Gud, forlen mig med din Naade 140
O Gud, hvor længe glemmer du 137
O Gud, min Fader kær og rig 162
O Guds Lam uskyldig 51
O Gud, vi love dig, vi bekende dig en Herre 64
O Gud, vi love dig, vi bekende dig for en Herre 64
O Gud, vi takke og love dig 159
O Gud, vor Fader, du som est 81
O Gud vor Fader i Evighed ..... 36 og 61
O hellige Skaber og Fader kær 21
O Herre, for dig ret ynkelig 137
O Herre frels mig og døm min Sag 134
O Herre Gud af Himmerig 87
O Herre Gud, benaade mig, af din Godhed 101
O Herre Gud, benaade mig for din store 98
O Herre Gud, betee din Magt 135
O Herre Gud, det kommer nu ud 87
O Herre Gud Fader i Evighed 102
O Herre Gud Fader med din Kraft 72
O Herre Gud i Himmerig, hvo skal bo 152
O Herre Gud i højeste Trone 142
O Herre Gud, miskunde dig 81
O Herre Gud, som alting skob 158
O himmelske Fader, vi ere dine 158
O Jesu bold, med meget Vold 108

O Jesu Christ, min Frelser du est 92
O Jesu Christ, som Manddom tog 11
O Jesu, hør mig for din Død 119
O Mennisk(e), begræd din Synd saa stor 37
O Menneske, vilt du betænke 148
Om Himmerigs Rige saa ville ..... Note 166
Om jeg ikke kan tale 169
O naadige Gud i Evighed 142
O Stjerners Skaber i himmelske Hus 22
O trofast Hjerte, Lov, Tak 71
O Verden, hvor gruer mig 149
O vi arme Synder 120
O vor Fader, vi bede dig 81

P

Postquam resurrexit 42
Pris og Ære og Dyd 21
Puer natus in Bethlehem 18

R

Resurrexit Christus 30
Ret salig er forvist den Mand 151

S

Saa taler den uvise Mund 131
Salige ere alle, (som) i Gudsfrygt staa 151
Salig er den, i Guds Frygt staar (= foregaaende).
Salig er den Mand, der Gud frygter 151
Salig forvist ere alle de, der med ..... 143 og 152
Salve, Jesu Christe, vor Frelsermand 110
Salve hilsæl, milde Jesu Christe 110
Sancte Povel sine Corinther 166
Sancte Povels Ord os følge bør 167
Sandelig Gud er Israel god 146
Se, velsigner nu den Herre Gud 68
Solen er nu nedgangen plat 158
Synden gør Mennisken blind og lam 150

T

Takker Herren, thi han er saare 160
Tag fra os kære Herre 102
Til dig raaber jeg af Hjertens Grund 98
Til Gud vil jeg sætte alt mit Haab ..... 83 og 162

U

Uden Herren opholder vort Hus 152

V

Vaager op, I Christne alle, tager eder til 153
Vaager op I Christne alle, vaager op 153
Vaag op, vaag op, du Christenhed 153
Vaag op, vaag op i Guds Navn, du værdige 88
Vi arme Adams Børn alle 99
Vi bede dig evige Gud 144
Vil Gud, vor Herre, ej med os staa ..... 92 og 135
Vi love dig alle, Jesus Christ 9
Vi sade og graade i Babylon 90
Vi som leve paa Jorden her 163
Vi takke dig, o Gud, vor Fader kære 69
Vi tro allesammen paa een Gud, Himmels Skabere 58
Vi tro allesammen paa een Gud, som 58
Vi tro paa almægtigest Gud 59
Vor Gud han er saa fast en Borg 131
Vor Gud ville vi paakalde 61
Vær glad, du hellige Christenhed 11
Vær glad og fro al Christenhed 112
Vær velkommid, Herrens Aar ..... Note 180

Æ

Ærens Konning, o Christe 27
Ære være Gud Fader i Himmerig 68

FORKORTELSER

A. = Bruun I, S. 5-59; Salmerne herindenfor citeres i Nummerorden efter Sev. (Nr. 1-37).

Abrahamsen = Erik Abrahamsen: Liturgisk Musik i den danske Kirke efter Reformationen (Kbhvn. 1919).

A. M. = Den Arne-Magnæanske Samling.

Apost. = Symbolum Apostolicum.

B. = Bruun I S. 59-93; Salmerne citeret efter Nummerorden (Nr. 1-19).

Beckman = Den nya Swenska Psalmboken framställd uti Försök till Swensk Psalmhistoria af Johan Wilhelm Beckman (Stockh. 1845).

Br. = C. J. Brandt: Gammeldansk Læsebog (Kbhvn. 1856) citeret efter Side og Linie paa Siden.

Br. & H. = C. J. Brandt og Ludv. Helweg: Den danske Psalmedigtning I (Kbhvn. 1846) citeret efter Salmernes Nummer.

Bruun = Psalmebøger fra Reformationstiden udg. af Chr. Bruun I og II (Kbhvn. 1865 og 1866).

Brønd.-N. = Johs. Brøndum-Nielsen: Sproglig Forfatterbestemmelse, Studier over dansk Sprog i d. 16. Aarh.'s Begyndelse (Kbhvn. 1914).

Bøn = Salmerne om Bøn i Thomissøns Salmebog 1569, citeret efter Nummer indenfor denne Afdeling.

C. = Bruun I, S. 93-123; Stykkerne citeret efter Nummer hos Sev.

Chr. P. = Christiern Pedersens Danske Skrifter udg. af C. J. Brandt og R. Th. Fenger, citeret efter Bind og Side.

Cl. Holst = Clara Holst: Studier over Middelnedertyske Laaneord i Dansk i det 14. og 15. Aarhundrede (Kristiania 1903).

D. = Bruun I, S. 123-127; Salmerne citeret i Nummerorden (Nr. 1-3).

Dan. = Herm. Adalbert Daniel: Thesaurus hymnologicus I-V (Lipsiæ).

Danske Mag. = Danske Magazin I-V Række.

Danske Viser = Danske Viser fra Adelsvisebøger og Flyvebladde 1530-1630, udg. af d. danske Sprog- og Litteraturselskab.

D. G. F. = Danmarks gamle Folkeviser udg. af Svend Grundtvig I-V, fortsat af Axel Olrik: Danske Ridderviser I-III.

Drev. & Blume: Ein Jahrt. = Ein Jahrtausend lateinischer Hymnendichtung. Eine Blütenlese aus den Analecta Hymnica mit literarhistorischen Erläuterungen von Guido Maria Dreves, rev. von Clemens Blume I-II (Leipzig 1909).

D. St. = Danske Studier 1904 ff.

Døded. = Den gamle danske Dødedans udg. af Raphael Meyer (Kbhvn. 1896) citeret efter Verslinie i fortløbende Række.

Else Holgd. = Else Holgersdatters Tidebog (gml. kgl. Saml. 1613 i 4to).

Ewald = Enewald Ewald: Den Bibelske Concordantz (Kbhvn. 1748-1749).

Falk og Torp = Etymologisk Ordbog over det norske og det danske Sprog af Hjalmar Falk og Alf. Torp (Kria. 1903-1906).

Falk og Torp: Syntax = Dansk-Norskens Syntax i historisk Fremstilling af Hj. Falk og Alf. Torp (Kria. 1900).

Fischer = Albert Fr. Wilh. Fischer: Kirchenlieder-Lexicon I-II + Supplement (Gotha).

Fischer & Tümpel = Das deutsche evangelische Kirchenlied des siebzehnten Jahrh. v. D. Albert Fischer, — vollendet und herausgeg. v. W. Tümpel I-VI Gütersloh 1904-1916.

G. T. = Det gamle Testamente. De enkelte Skrifter citeret med de alm. vedtagne Forkortelser.

Grad. = Niels Jespersøns Gradual 1573.

Guldb. = Guldbergs Salmebog 1778.

Heiler = Das Gebet, eine religionsgeschichtliche und religionspsychologische Untersuchung v. Friedrich Heiler, Dr. phil. etc. . . 2. Aufl. München 1920.

Hell. Kv. = De hellige Kvinder, en Legende-Samling, udg. af C. J. Brandt. Kbhvn. 1859.

Hel. Skrinet = Det heliga Skrinet, Studier i den katolska kyrkans poesi och konst af Yrjö Hirn (Stockh. 1909).

Hr. Mich. = Præsten i Odense Herr Michaels tre danske Riimværker fra A. 1496 udg. af Christian Molbech (Kbhvn. 1836) citeret efter Side og Strofens Nummer paa Siden.

Joh. Skram. = Johanne Skrams Tidebog (gml. kgl. Saml. 1615 i 4to).

Julian = John Julian: A Dictionary of Hymnology (London 1908, revised edition).

Kalkar = Otto Kalkar: Ordbog til det ældre danske Sprog (1300-1700) I-V.

Kar. Ludvd. = Karen Ludvigsdatters Tidebog (Lunds Univ. Bibl.).

Kemp = Thomas a Kempis, 4 Bøger om Kristi Efterfølgelse i dansk Oversættelse fra 15. Aarh. ved F. Rønning (Kbhvn. 1885).

Kingo = Dend forordnede ny Kirke-Psalme-Bog 1699, alm. kaldet Kingos Salmebog.

Kirkehist. Saml. = Kirkehist. Samlinger udgivne af Selskabet for Danmarks Kirkehistorie I-II, fortsat som Ny Kirkehist. Samlinger.

Kirkelove = Danske Kirkelove samt Udvalg af andre Bestemmelser etc. 1536-1683 udg. af Holger Rørdam I-III (Kbhvn. 1883-89).

Kors = Salmerne »Om Kaarssit« i Thomissøns Salmebog 1569, citeret efter Nummer indenfor denne Afdeling.

Kurt Hennig = Kurt Hennig: Die geistliche Kontrafaktur im Jahrhundert der Reformation (Halle 1909).

Luther, ofte, naar det er brugt i Mods. til Vulg., = Luthers Bibeloversættelse.

Mariagerhdskr. = Haandskriftet gml. kgl. Saml. 1586 i 4to.

Mar. Kr. = Marius Kristensen: Fremmedordene i det ældste danske Skriftsprog (før omtr. 1300) (Kbhvn. 1906).

Messeemb. = Thet cristelighe messze embedhe paa dansche, s. l. & a. (Malmø 1528) — Hjelmstjernes Saml. paa det kgl. Bibl.

Modus confitendi = Modus confitendi. De passione Domini. Et tabt dansk Skrift fra c. 1500. Udg. paany af Chr. Bruun (Kbhvn. 1866).

Mon. hist. d. = Monumenta historiæ Danicæ, historiske Kildeskrifter og Bearbejdelser af dansk Historie især fra d. 16. Aarh. ved H. F. Rørdam. I-II Række.

Nic. = Symbolum Nicænum.

N. T. = Det ny Testamente. De enkelte Skrifter citeret med de sædvanlige Forkortelser.

Nutzh. = H. Nutzhorn: Den dansk-lutherske Menigheds Salmesang, dens Ord og Toner I-II, 1913-18.

Passio = Salmerne »Om Christi Pine oc Død« i Thomissøns Salmebog 1569, citeret efter deres Nummer i denne Afdeling.

P. H. = Poul Helgesens Optegnelsesbog, Hdskr.: Gml. kgl. Saml. 1551 i 4to.

Poen. = Poenitentze-Salmerne i Thomissøns Salmebog 1569, citeret efter Nummer i Afdelingen.

Pont. = Pontoppidans Salmebog 1740.

P. Sm. = Peder Smed, et dansk Rim fra Reformationstiden, efter det eneste kendte hele Tryk fra 1577 i Sveriges Rigsbibliotek ved Svend Grundtvig (Kbhvn. 1880), citeret efter Arksignaturen.

Scriptores rer. Dan. = Scriptores rerum Danicarum medii ævi (1772-1878).

Sev. = P. Severinsen: Dansk Salmedigtning i Reformationstiden (Kbhvn. 1904), Særtryk af Kirkehist. Saml. 5. Række, 2. B.

Sj. K. = Een fortabt Siæls Kæremaal mod Kroppen. Trykt Khbvn. 1510. Meddelt af J. J. Weber i Danske Magazin 2. Række II S. 321-39.

Skaar = J. N. Skaar: Norsk Salmehistorie I-II (Bergen 1879-80).

Slüter = Joachim Slüter's ältestes rostocker Gesangbuch vom Jahre 1531 . . . worttreu herausgeg. v. C. M. Wiechmann-Kadow (Schwerin 1858).

Smend = Die evang. deutsch. Messen bis zu Luthers Deutscher Messe von D. Jul. Smend (Göttingen 1896).

Spitta = Friedrich Spitta: »Ein feste Burg ist unser Gott«. Die Lieder Luthers in ihrer Bedeutung für das evang. Kirchenlied (Göttingen 1915).

Spitta Gösch = Das deutsche Kirchenlied in seinen charakteristischen Erscheinungen ausgewählt v. Prof. D. Fr. Spitta I: Mittelalter und Reformationszeit (Sammlung Göschen Nr. 602).

Sv. Medeltids D. & R. = G. E. Klemming: Svenska Medeltids Dikter och Rim (Stockh. 1881-1882).

Syge M. = Niclaus Manuels Satire om den syge Messe i dansk Bearbejdelse fra Reformationstiden udg. af S. Birket Smith (Kbhvn. 1893); citeret efter Side og Linie paa Siden.

T. = Bruun I S. 137-192, se nærmere Indledningen her, S. XXXII.

Taks. = Salmerne »Om Tacksigelse« i Thomissøns Salmebog 1569, citeret efter Nummer i Afdelingen.

Tavs. = Hans Tavsen eller den saakaldte Tavsens Salmebog (Exemplar fra 1553 i Kar. Brahes Bibl., Odense).

Tavs. Smaaskr. = Smaaskrifter af Hans Tavsen udg. ved H. F. Rørdam (Kbhvn. 1870).
Thom. = Hans Thomissøn eller Hans Thomissøns Salmebog 1569.
Thott = Den Thottske Haandskriftsaml. (kgl. Bibl.). — Thott 553 i 4to = Anna Brahes Bønnebog.
Vulg. = Biblia sacra vulgatæ editionis.
Wack. 1841 = Dr. K. E. P. Wackernagel: Das Deutsche Kirchenlied von Martin Luther bis auf Nic. Herman und Ambr. Blaurer (Stuttgart 1841).
Wack. = Philipp Wackernagel: Das deutsche Kirchenlied von der ältesten Zeit bis zu Anfang des XVII Jahrh. I-V; Salmerne citeret efter Nummer.
Æg. = Ægidius: En ny Psalmebog (Flensborg 1717).
Øvrigh. = Salmerne »Om verdslig Øvrighed« i Thomissøns Salmebog 1569.
II = Bruun II; Salmerne citeret efter Sidetal for deres Begyndelse.

Da jeg under Arbejdet ikke har kunnet have stadig Adgang til Mignes Patrologi, er Kirkefædrecitater anførte efter den af Val. Thalhofer ledede Udgave »Bibliothek der Kirchenväter« (Kempten 1870'erne og 80'erne). Aug. VII betyder da 7. Bind af Augustins Værker i denne Udgave og saa fremdeles.

FORSTYRRENDE FEJL,

der bedes rettet inden Læsningen.

INDLEDNING:

S. XXVI, L. 12 fra n.: I dette Sprogs — læs: *Idet dette Sprogs*

I DEL:

S. 15, L. 11: „Hierusalem, din fosamling“ — læs: *forsamling*
S. 24, L. 19 fra n.: 1. Pet. 1, 9 — læs: *2. Pet. 1, 9*
— L. 4 fra n.: Ps 51, 6 — læs: *Ps. 51, 16*
S. 25, L. 3: Rom. 8, 15 — læs: *Rom 5, 15*
S 27, L. 5: atthrå — læs: *atthraa*
S. 28, L. 9: Ef. 5, 2 — læs: *Ef. 5, 3*
S. 29, L. 7 fra n.: allene haffuer jeg — læs: *allene haffuer ieg*
S. 36, L. 23: Marc. 7, 28 — læs: *Marc. 7, 26*
S. 38, L. 2 fra n.: Marc. 9, 22 — læs: *Marc 9, 23*
S. 41, L. 14: løst: „Du skalt o s. v. — læs: *17, 20*): „*Dog theris hierte ij wantro monne staa*“ (*A. 17 — sml.*
S. 44, L. 15: 146 — læs: *14, 6*
S. 45, L. 15 fra n.: Joh. 5, 9 — læs: *Joh. 5, 29*
S. 47, L. 19 fra n.: Ps. 51, 17 — læs: *Ps. 51, 16*
S. 59, L. 8 fra n.: Visd 10, 15 — læs: *Visd. 10, 14*
S. 61, L. 16: Matth. 10, 38 — læs: *Matth. 10, 39*
S. 68, L. 10: *Jesu* — læs: *Iesu*
S. 74, L. 15: løgen oc idet — læs: *løgen oc idel*
— L. 11 fra n.: han mome — læs: *han monne*
S. 86, L. 8 fra n.: at betrachte — læs: *ath betrachte*
— L. 2 fra n.: then Helligaand — læs: *then Helliaand*
S. 87, L. 15: vdvalde — læs: *vdwalde*
S. 91. L. 16 fra n.: siæffuer — læs: *siælffuer*
S. 105, L. 14: „hannwn thijn Jesum“ — læs: „*hannwm thijn Iesum*“
S. 109, L 7: menniskens — læs: *meniskens*
S. 114, L. 12: „Jesu Christ — læs: „*Iesu Christ*

S 122, L. 16: ophøjet — læs: *ophøyet*
— L. 17: hiemmels — læs: *hiemmelss*
S. 123, L. 15: „*Streng*“ — læs: „*streng*“
S. 124, L. 21: II. 19 — læs: *T. 19*
S. 124, L 20 fra n. og L. 6 fra n.: Jesu — læs: *Iesu*
S. 135, L. 22: og derefter opfinder — læs: *og derfor opfinder*
— L. 12 fra n.: „Er werdzens — læs: „*Er werdsens*

II DEL:

S. 28, L. 18: Retsvishedsens Lys — læs: *Retvishedsens Lys*
S. 38, L. 2 fra n.: Trang — læs: *Tvang*
S. 61, L. 7 fra n.: Magt og opstod o. s. v. — læs: *Omtale af Aanden, dens Guddom og Virken, og slutter med Ønske —*
S. 107, L. 15: se S. 219 ff. — læs: *se I Del S. 123—128*
S. 137, L. 15: optages da ogsaa i — læs: *optages da ogsaa kun i*
S. 140, L. 12 fra n.: medes — læs: *medens*
S. 145, L. 6: Enken i Sion — læs: *Enken i Sidon*
S. 159, L. 5 fra n.: angive — læs: *angiver*
S. 161, L. 6: Gud under os — læs: *Gud unde os*

DET HOFFENSBERGSKE ETABL. KBHVN